

Cl.

270.1 A

Book

En 776r

cap. 2

General Theological Seminary Library

CHELSEA SQUARE, NEW YORK.

*Besides the main topic, this book also treats of**Subject No.**On page**Subject No.**On page*

*Purchased from the fund
bequeathed to the Seminary
by Dean Hoffman.*

EUSEBIUS'
ECCLESIASTICAL HISTORY

HENRY FROWDE, M.A.

PUBLISHER TO THE UNIVERSITY OF OXFORD

LONDON, EDINBURGH

NEW YORK

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ

ΛΟΓΟΙ ΔΕΚΑ

EUSEBIUS'
ECCLESIASTICAL HISTORY

ACCORDING TO THE TEXT OF BURTON

With an Introduction

by

WILLIAM BRIGHT, D.D.

CANON OF CHRIST CHURCH

REGIUS PROFESSOR OF ECCLESIASTICAL HISTORY

Second Edition

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

1881

[All rights reserved]

270.1A
Eu76v
copy 2

38437

UNIVERSITY OF OXFORD

PRINTED AT THE CLARENDON PRESS

BY HORACE HART, M.A.

PRINTER TO THE UNIVERSITY

UNIVERSITY OF OXFORD

CONTENTS.

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
	INTRODUCTION	xv

BOOK I.

1.	The Subject of the Work	1
2.	Summary statement of the Pre-existence and Divinity of our Lord and Saviour Jesus Christ	3
3.	That both the Name of Jesus, and also that of Christ itself, were known from the first, and honoured by the inspired Prophets	9
4.	That the Religion announced by Christ to all nations was not of a new or strange character	13
5.	On the time of Christ's Appearance among Men	16
6.	About the time of Christ, in accordance with the prophecies, those rulers came to an end that previously governed the Jewish nation by hereditary succession, and the Jews had for the first time a foreigner as their king in the person of Herod	17
7.	On the supposed Discrepancy between the Gospels as to the Genealogy of Christ	19
8.	Herod's plot against the children ; and how he came to his end	22
9.	On the Times of Pilate	24
10.	The High Priests of the Jews in whose time Christ taught	25
11.	The Testimonies concerning John the Baptist and Christ	26
12.	On the Disciples of our Saviour	28
13.	Narrative about the Prince of the Edessenes	29

BOOK II.

	Preface	33
1.	The proceedings of the Apostles after our Lord's Ascension	ib.

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
2.	How Tiberius was affected when informed by Pilate respecting Christ	36
3.	The rapid diffusion of Christianity throughout the world ..	37
4.	Caius, succeeding to Tiberius, makes Agrippa King of the Jews, and condemns Herod to perpetual exile	38
5.	Philo's Embassy to Caius on behalf of the Jews	39
6.	The miseries that fell on the Jews after their crime against Christ	40
7.	Pilate's Suicide	41
8.	The Famine under Claudius	<i>ib.</i>
9.	Martyrdom of James the Apostle	42
10.	How Herod Agrippa, after persecuting the Apostles, immediately experienced the Divine judgment	43
11.	Theudas the Impostor	44
12.	Helena, Queen of Osroëne	45
13.	Simon Magus	<i>ib.</i>
14.	The Preaching of the Apostle Peter at Rome	47
15.	The Gospel according to Mark	48
16.	Mark the first preacher of Christianity in Egypt	<i>ib.</i>
17.	Philo's account of the Ascetics of Egypt	49
18.	The works of Philo that have come down to us	52
19.	The calamity which befell the Jews at Jerusalem on the day of the Passover	54
20.	Events at Jerusalem under Nero	55
21.	The Egyptian mentioned in the Acts of the Apostles ..	<i>ib.</i>
22.	Paul, having been sent in bonds from Judæa to Rome, made his defence, and was acquitted	56
23.	The Martyrdom of James, called the Lord's Brother ..	57
24.	Annianus was appointed first Bishop of the Alexandrian Church after Mark	60
25.	The Persecution under Nero, during which Paul and Peter were honoured with Martyrdom in the cause of Religion at Rome	61
26.	The Jews were involved in numberless calamities, and entered on their final war with Rome	62

BOOK III.

1.	The parts of the world where the Apostles preached Christ	63
2.	Who first presided over the Roman Church	<i>ib.</i>
3.	On the Epistles of the Apostles	<i>ib.</i>
4.	On the first Successors of the Apostles	65
5.	The last Siege of the Jews after the time of Christ	66

Contents.

vii

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
6.	On the Famine that afflicted them	68
7.	On Christ's Predictions	71
8.	On the Signs that preceded the War	73
9.	On Josephus, and the writings which he has left	74
10.	How Josephus mentions the Divine Books	75
11.	How Symeon, after James, ruled the Church in Jerusalem	76
12.	How Vespasian ordered search to be made for the descend- ants of David	77
13.	How Anencletus was the second Bishop of the Romans	<i>ib.</i>
14.	How Abilius was second Bishop of Alexandria	<i>ib.</i>
15.	How Clement was third Bishop of the Romans	<i>ib.</i>
16.	On the Epistle of Clement	78
17.	On the Persecution under Domitian	<i>ib.</i>
18.	On the Apostle John, and his Apocalypse	<i>ib.</i>
19.	How Domitian ordered the descendants of David to be put to death	79
20.	On the Kinsmen of our Saviour	<i>ib.</i>
21.	How Cerdon was the third who ruled the Church of the Alexandrians	80
22.	How Ignatius was the second who ruled the Church of the Antiochenes	81
23.	Narrative concerning John the Apostle	<i>ib.</i>
24.	On the order of the Gospels	83
25.	On the acknowledged Divine Scriptures, and on those which are not such	86
26.	On Menander the Impostor	87
27.	On the Heresy of the Ebionites	88
28.	On Cerinthus the Heresiarch	89
29.	On Nicolas, and those who were called after him	90
30.	On those of the Apostles who were married	91
31.	On the Death of John and Philip	<i>ib.</i>
32.	How Symeon, Bishop of Jerusalem, was martyred	92
33.	How Trajan forbade search to be made for Christians	94
34.	How Evarestus was the fourth who ruled the Church of the Romans	95
35.	How Justus was the third who ruled the Church of Jeru- salem	<i>ib.</i>
36.	On Ignatius, and his Epistles	<i>ib.</i>
37.	On those who even at that time were conspicuous as 'Evan- gelists'	97
38.	On the Epistle of Clement, and the writings falsely ascribed to him	99
39.	On the writings of Papias	<i>ib.</i>

BOOK IV.

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
1.	The Bishops of the Romans and Alexandrians during the reign of Trajan	103
2.	The sufferings of the Jews under Trajan	<i>ib.</i>
3.	Those who made Defences for the Faith in the time of Hadrian	104
4.	The Bishops of the Romans and Alexandrians in the time of Hadrian	105
5.	The Bishops of Jerusalem from our Saviour's time down to that time	<i>ib.</i>
6.	The Last Siege of the Jews, under Hadrian	106
7.	Those who, at that time, became leaders of 'falsely named Gnosis'	107
8.	Church Writers of that time	109
9.	Letter of Hadrian, forbidding us to be persecuted without trial	111
10.	Those who became Bishops of the Romans and Alexandrians during the reign of Antoninus	<i>ib.</i>
11.	On the Heresiarchs of those times	<i>ib.</i>
12.	On the Apology of Justin addressed to Antoninus	113
13.	Letter of Antoninus to the 'Community of Asia' respecting our religion	<i>ib.</i>
14.	What is recorded about Polycarp, who was acquainted with the Apostles	114
15.	The Martyrdom of Polycarp, with others, at the city of Smyrna, under Verus	115
16.	How Justin the Philosopher, proclaiming the doctrine of Christ in the city of Rome, was martyred	121
17.	On the Martyrs mentioned by Justin in a work of his own	122
18.	What writings of Justin have come down to us	124
19.	Those who presided over the Churches of the Romans and Alexandrians in the reign of Verus	126
20.	Those who presided over the Church of the Antiochenes	<i>ib.</i>
21.	On the Ecclesiastical Writers who flourished in those times	<i>ib.</i>
22.	On Hegesippus, and those whom he mentions	<i>ib.</i>
23.	On Dionysius, bishop of the Corinthians, and the Letters which he wrote	128
24.	On Theophilus, bishop of the Antiochenes	130
25.	On Philip and Modestus	<i>ib.</i>
26.	On Melito, and what is mentioned by him	131
27.	On Apollinarius, bishop of the Church of the Hierapolitans	133
28.	On Musanus, and his writings	<i>ib.</i>

Contents.

ix

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
29.	On the Heresy of Tatian	134
30.	On Bardesanes the Syrian, and his extant writings	135

BOOK V.

	Preface	136
1.	The number of those who under Verus, in Gaul, suffered for Religion; and the manner of their suffering	137
2.	How the martyrs, beloved of God, tended with kindness those who had lapsed in the persecution	144
3.	The Vision that appeared in a dream to the martyr Attalus	146
4.	How the Martyrs by a letter recommended Irenæus	147
5.	How God sent rain from heaven to the Emperor Marcus Aurelius in answer to the prayers of our brethren	<i>ib.</i>
6.	A Catalogue of those who had held the Episcopate at Rome	149
7.	How, even to those times, wonderful Miracles were wrought by the believers	<i>ib.</i>
8.	How Irenæus mentions the Divine Scriptures	150
9.	Those who held the Episcopate in the time of Commodus	153
10.	On Pantænus the Philosopher	<i>ib.</i>
11.	On Clement of Alexandria	154
12.	On the Bishops at Jerusalem	<i>ib.</i>
13.	On Rhodon, and the dissension among the Marcionites which he mentions	155
14.	On the False Prophets in Phrygia	156
15.	On the Schism caused by Blastus at Rome	<i>ib.</i>
16.	What is recorded about Montanus, and the false prophets his companions	157
17.	On Miltiades, and the Works which he composed	160
18.	How Apollonius confuted the Phrygians; and what he mentions	161
19.	Sarapion's opinion respecting the Heresy of the Phrygians	163
20.	The writings of Irenæus against the Schismatics at Rome	164
21.	How Apollonius suffered martyrdom at Rome	165
22.	The Bishops that were conspicuous at this time	166
23.	On the Question then raised about Easter	167
24.	On the Dissension in Asia	168
25.	How all agreed in one resolution about Easter	170
26.	The learned works of Irenæus which have come down to us	<i>ib.</i>
27.	Those of the other Writers who then flourished	171
28.	On those who originally adopted the heresy of Artemon; their character and conduct, and their attempt at corrupting the Holy Scriptures	<i>ib.</i>

BOOK VI.

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
1.	On the Persecution under Severus	175
2.	On the self-discipline practised by Origen from childhood ..	<i>ib.</i>
3.	How in early youth he advocated the doctrine of Christ ..	178
4.	The number of those who, having been instructed by him, were led on to martyrdom	180
5.	On Potamiæna	<i>ib.</i>
6.	On Clement of Alexandria	182
7.	On Judas the Historian	<i>ib.</i>
8.	On the rash deed of Origen	<i>ib.</i>
9.	On the miracles wrought by Narcissus	184
10.	On the Bishops at Jerusalem	185
11.	On Alexander	<i>ib.</i>
12.	On Sarapion, and his extant writings	187
13.	On the Writings of Clement	<i>ib.</i>
14.	On the Scriptures mentioned by him	189
15.	On Heraclas	190
16.	How Origen devoted himself to the study of the Divine Scriptures	191
17.	On Symmachus the Translator	<i>ib.</i>
18.	On Ambrosius	192
19.	What is recorded about Origen	193
20.	The works of the Writers of that time which are now extant	196
21.	The number of the Bishops who were eminent at that time	<i>ib.</i>
22.	The extant writings of Hippolytus	197
23.	On Origen's earnestness in study; and how he was thought worthy of the presbyteral office in the Church	<i>ib.</i>
24.	His Commentaries composed at Alexandria	198
25.	How he mentions the Canonical Scriptures	<i>ib.</i>
26.	Heraclas succeeded to the Episcopate of the Alexandrians ..	200
27.	How the Bishops regarded Origen	201
28.	On the Persecution under Maximin	<i>ib.</i>
29.	On Fabian, how wonderfully he was appointed by God to the Roman Episcopate	202
30.	The number of those who became Origen's pupils	<i>ib.</i>
31.	On Africanus	203
32.	The Commentaries which Origen wrote at Cæsarea in Palestine	<i>ib.</i>
33.	On the Error of Beryllus	204
34.	Events under the Emperor Philip	205
35.	Heraclas succeeded in the Episcopate by Dionysius	<i>ib.</i>

Chap.		Page
36.	The number of Origen's other Works	205
37.	On the Dissension of the Arabians	206
38.	On the Heresy of the Helcesaites	<i>ib.</i>
39.	On the events under Decius.	207
40.	What happened to Dionysius.	208
41.	On those who were martyred in Alexandria itself	209
42.	On the other events narrated by Dionysius	212
43.	On Novatus, his character, and his heresy	213
44.	Dionysius' anecdote of Sarapion	216
45.	Dionysius' Letter to Novatus	217
46.	On the other Letters of Dionysius	<i>ib.</i>

BOOK VII.

	Preface	219
1.	On the wickedness of Decius and Gallus	<i>ib.</i>
2.	The Bishops of the Romans at this time	<i>ib.</i>
3.	How Cyprian, and the Bishops with him, maintained for the first time that those who returned from heretical error ought to be cleansed by the Laver	220
4.	The number of the letters written by Dionysius on this subject	<i>ib.</i>
5.	On the Peace after the Persecution	<i>ib.</i>
6.	On the Heresy of Sabellius	221
7.	On the detestable error of the heretics, and the vision divinely sent to Dionysius, and the rule of Church order which he received	222
8.	On the Heterodoxy of Novatus	223
9.	On the godless baptism of the Heretics	<i>ib.</i>
10.	On Valerian, and the persecution under him	224
11.	On the events which then happened to Dionysius and those in Egypt	225
12.	On those who were martyred at Cæsarea in Palestine	229
13.	On the Peace under Gallienus	<i>ib.</i>
14.	The Bishops who flourished at that time	230
15.	How Marinus was martyred at Cæsarea	<i>ib.</i>
16.	Anecdote respecting Astyrius	231
17.	On the evidences of our Saviour's miraculous working at Paneas	<i>ib.</i>
18.	On the Statue erected by the woman with the issue of blood	232
19.	On the throne of James the Bishop	233
20.	On the Festal Letters of Dionysius, in which he gives rules concerning Easter	<i>ib.</i>

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
21.	On the events at Alexandria	233
22.	On the outbreak of Pestilence	235
23.	On the reign of Gallienus	236
24.	On Nepos and his Schism	237
25.	On the Apocalypse of John	238
26.	On the Letters of Dionysius	241
27.	On Paul of Samosata, and the heresy formed by him at Antioch	242
28.	On the distinguished Bishops of that time	<i>ib.</i>
29.	How Paul, after being convicted by a certain Malchion, a presbyter who had been a 'sophist,' was excommunicated	243
30.	On the Letter of the Bishops against Paul	244
31.	On the heterodox error of the Manicheans, which began at that time	247
32.	On those Churchmen who were eminent within our own memory; and which of them survived until the destruction of the churches	248

BOOK VIII.

	Preface	254
1.	On the events preceding the Persecution which took place in our time	<i>ib.</i>
2.	On the Destruction of the Churches	256
3.	On the nature of the sufferings endured in the Persecution ..	257
4.	On the renowned Martyrs of God, who filled every place with their memory, having won for themselves manifold crowns in the cause of Religion	258
5.	On the events at Nicomedia	259
6.	On the events in the Imperial Palace	<i>ib.</i>
7.	On the Egyptians in Phœnicia	261
8.	On those who suffered in Egypt	263
9.	On those who suffered in the Thebaid	<i>ib.</i>
10.	Account of the events at Alexandria, written by Phileas the Martyr	265
11.	On those who suffered in Phrygia	267
12.	On many other men and women who underwent various sufferings	<i>ib.</i>
13.	On those Prelates of the Church who by the shedding of their own blood proved the reality of the Religion which they proclaimed	270
14.	On the character of the enemies of religion	273
15.	On the events that happened to the Heathen	276

Contents.

xiii

Chap.		Page
16.	On the change of matters for the better	277
17.	On the Emperors' change of policy	278
	A Fragment appended to some copies of the eighth book ..	279
	On the Martyrs in Palestine. Appended, in one copy, to the eighth book	282

BOOK IX.

1.	On the pretended Relaxation	309
2.	On the subsequent Reverse	311
3.	On the Statue newly made at Antioch	312
4.	On the Decrees against us	<i>ib.</i>
5.	On the forged Memoirs	313
6.	On those who became Martyrs at that time	<i>ib.</i>
7.	On the Decree against us set up on pillars	314
	Copy of the translation of Maximin's Reply to the Decrees made against us, taken from the tablet at Tyre	315
8.	On the Events that followed,—famine, pestilence, wars ..	317
9.	On the victory of the Emperors beloved of God	319
	Copy of Translated Letter by the tyrant Maximin	322
10.	On the death of the Tyrants, and the words uttered by them before their death	324
	Copy of Translated Edict of the Tyrant in behalf of Christians, from the Latin	325
11.	On the final destruction of the Enemies of Religion	327

BOOK X.

1.	On the Peace ordained for us by God	330
2.	On the Restoration of the Churches	331
3.	On the Feasts of Dedication everywhere held	332
4.	A 'Panegyric' on the joyous aspect of our affairs	333
	A Panegyric on the building of Churches, addressed to Paulinus bishop of the Tyrians	<i>ib.</i>
5.	Copies of Imperial Laws	349
	Copy of Imperial Ordinances translated from the Latin language	<i>ib.</i>
	Copy of another Imperial Ordinance, which they again made, signifying that the grant was given only to the Catholic Church	351
	Copy of the Emperor's Letter, by which he orders a Synod of Bishops to be held at Rome, to promote the unity and unanimity of the Churches	<i>ib.</i>

	Copy of the Emperor's Letter, by which he ordains that a second Synod shall be held in order to remove all dissension among the Bishops	352
6.	[On the property belonging to Christians]	353
	Copy of the Emperor's Letter, by which he grants money to the Churches	<i>ib.</i>
7.	On the Immunity of the Clergy from civil office	354
	Copy of the Emperor's Letter, by which he orders the Prelates of the Churches to be freed from all obligation to discharge civil offices	<i>ib.</i>
8.	On the subsequent wickedness of Licinius, and on his end ..	355
9.	On the Victory of Constantine, and on the results of his government to the subjects of the Roman empire ..	358

INTRODUCTION¹.

IN accordance with a resolution of the Delegates of the Clarendon Press, Dr. Burton's smaller edition of the Ecclesiastical History of Eusebius is here reprinted, with a special view to the convenience of students preparing for the Oxford Theological School. The table of contents, the headings of pages, and the index, which has been revised and enlarged, appear in English: marginal references have been added, together with some ascertained dates: a few changes in punctuation have been made for the sake of greater clearness: but the text of Burton has been retained, and information respecting manuscripts and editions should be sought in the first volume of his larger work.

The student of Eusebius will of course consult the accounts of his life and works which are given by Valesius, by Tillemont in his '*Mémoires*,' by Cave in his '*Historia Literaria*,' and by Bishop Lightfoot in a very exhaustive article contributed to the '*Dictionary of Christian Biography*.' Yet something must here be said by way of introducing the reader to so famous a writer and so important a book.

Eusebius himself, in the '*Ecclesiastical History*,' gives some indications of the date of his own birth. It took place, we

¹ This Introduction is reprinted from the edition of 1872, with some alterations.

learn, before the death of Dionysius bishop of Alexandria¹, and before the appearance of the heresy of Paul of Samosata²; but apparently somewhat later than the accession of Gallienus to sole sovereignty after the capture of Valerian³. This accession was in A.D. 260; the first Council of Antioch, on the case of Paul, was held in A.D. 264: and Dionysius died in the early part of A.D. 265⁴. Eusebius, therefore, was probably born not later than A.D. 263: that is, soon after the commencement of the second of those protracted periods of outward tranquillity into which the Church history of the third century may on the whole be divided, and each of which may be described by the phrase applied to the former in St. Cyprian's summary of the moral effects of 'a long peace'⁵.

The place of his birth was probably the city of which he was afterwards bishop, and from which one of his two distinctive appellations was derived: we usually speak of him as 'Eusebius of Cæsarea.' That stately 'head of Judæa,' as Tacitus calls it⁶, although founded as a monument of Herodian policy and splendour, had become so richly stored with Christian associations, extending from the conversion of Cornelius to the labours and teaching of Origen⁷, as to be an appropriate scene for the mental and moral training of the future historian of the Primitive Church of Christ. Here, as we may infer from his own words in a celebrated letter to the people of the diocese⁸, he was catechized and baptized, probably by bishop Theotecnus⁹; the next bishop, Agapius, a hard-working and warm-hearted chief pastor¹⁰, appears to have ordained him to the priesthood; and it was, as he himself tells us, under Agapius that he formed the intimacy which did so much for the moulding of his mind and the determination of his future, and which has been commemo-

¹ H. E. iii. 28.² Ib. v. 28; vii. 26.³ Ib. vii. 14.⁴ Le Quien, Oriens Christ. ii. 395; Neale, Hist. Alex. i. 39.⁵ De Laps. 4.⁶ Tac. Hist. ii. 79.⁷ Eus. H. E. vi. 23.⁸ Soc. i. 8.⁹ H. E. vii. 14.¹⁰ Ib. vii. 32.

rated in the designation of 'Eusebius the friend of Pamphilus¹.'

One of the most beautiful friendships in Christian history was also one of the most memorable in its results. The abilities and the character of Pamphilus were such as to exercise over the mind of Eusebius an influence amounting to fascination. A Phœnician by birth, he had studied at Alexandria, under the learned, ascetic, and eloquent Pierius, sometimes called 'the younger Origen²;' from whom he had imbibed an extreme admiration for the greatest, but the most erratic, of Alexandrian divines. It was probably not long after the accession of Diocletian in A.D. 284 that Pamphilus quitted Egypt for Palestine, settled in the city which had been Origen's second home, was enrolled among its presbyters, established there a school of theological learning³, and became 'the dearest of friends' to Eusebius, who enthusiastically describes him as 'the glory of the Cæsarean church, illustrious for every virtue, especially for absolute unworldliness, "philosophic" conduct and self-discipline, thorough devotedness to the study of Scripture, untiring energy in all that he undertook, generosity to the poor, and ready kindness to all who came near him⁴.' The last words of this eulogy are illustrated by an extant fragment of Eusebius' memoir of his friend. 'He not only gave all that he could give to persons in want of subsistence, but prepared a number of copies of the Scriptures, which he presented to men or women who might be desirous of possessing them⁵.' Such a man would take pleasure in stimulating and directing a companion's interest in those Scriptural studies, with the love of which, as Jerome says, he was himself 'enkindled⁶:' and some of the happiest and most profitable days of Eusebius'

¹ See Jerome, Ep. 84 (al. 65). 11; Photius, Bibl. 13.

² For Pierius, see H. E. vii. 32; Jerome, de Vir. Illustr. 76; Photius, Bibl. 119. ³ Cf. Routh, Rell. Sacr. iii. 425 sq.

⁴ H. E. vii. 32.

⁵ Ib. viii. 13; Mart. Pal. 7, 11.

⁶ Quoted by Jerome, c. Ruf. i. 9.

⁷ Jerome, de Vir. Ill. 75, 81.

life must have been spent among the books which Pamphilus had collected, and which included a carefully arranged series of the Pauline Epistles, a copy of the 'Gospel according to the Hebrews,'—a transcript, by his own hand, of the greater part of the writings of Origen¹, and Origen's editions of the Old Testament, called 'Hexapla' and 'Tetrapla,' by help of which he was able, in conjunction with Eusebius, to produce a new recension of the Septuagint, afterwards described by Jerome as 'the Palestinian².' And while, as we may well think, deeper motives than those of mere study would attract the two Cæsarean presbyters to that holiest ground where, within the precincts of 'Ælia,' the name of Jerusalem was almost obsolete³, they would find ample materials for research in the library which had been there founded by the confessor bishop Alexander, and which abounded in letters of eminent ecclesiastics⁴. Nor could a scholar like Pamphilus fail to impress on his friend the maxim of Origen, that a hearty pursuit of secular studies would be found 'eminently helpful towards the full appreciation of Divine Scripture⁵;' and a mind so receptive and so eager for knowledge as that of Eusebius would thus receive an additional impulse towards that wide and various reading which is exhibited by the large quotations in some of his works, which is illustrated by his frequent appeals to 'lovers of learning,' and which earned for him from later writers such appellations as *πολυῖστωρ*, τὰ μάλιστα λόγιος, 'doctissimus,' 'eruditissimus,' 'one familiar with all the literature of antiquity⁶.' And while he made it his business, even in the interests of Christian faith, to give time and pains to the study of non-Christian authors, he was not less careful to inform himself as to all the aspects of anti-Christian controversy: he read through the fifteen

¹ H. E. vi. 32; Jerome, de Vir. Ill. 75.

² Jerome, c. Ruf. ii. 27.

³ Mart. Pal. 11. For Eusebius's deep interest in the localities of Jerusalem, see, e.g. Dem. Ev. ii. 3; vi. 13; viii. 2.

⁴ H. E. vi. 20.

⁵ Ib. 18.

⁶ See Jerome, de Vir. Ill. 81, and also de Sit. Loc. præf. 'admirabilis viri,' and 'Testimonia' adduced by Valesius.

books 'Against the Christians,' in which Porphyry¹, about A.D. 270, had concentrated large masses of destructive criticism: he became familiar with Pagan arguments against Scripture history or Christian doctrine—Pagan sarcasms (in the style of Celsus) against Christian belief as 'blind and irrational'²—Pagan insults to the Personal Object of that belief, as one who should be classed with the most successful of 'deceivers' and 'impostors'³. Nor was he incurious as to that other line of hostility, not less bitter than that of Paganism itself, which struck at the Church, and at her faith in a crucified Christ, from the ground of the Jewish Synagogue⁴.

So passed the quiet years, during which attacks like these were the worst that befell Christianity. The Church had rest from actual oppression; her worship had long been a '*religio licita*'⁵; and out of security had grown prosperity, for Eusebius tells us⁶ that 'in every city the old houses of prayer' had become too small for the increasing congregations, and 'new churches on a larger scale were to be seen rising up.' In various provinces, bishops were treated by the local authorities with respectful observance; the open profession of a creed once associated by public prejudice with civil treason or loathsome crime⁷ was now compatible with positions of high official dignity: Christians, well known to be such, were to be seen on the tribunal of the magistrate, or in the chair of the prefect, exempted by special grant from compliance with Pagan rites, and strong in the confidence and esteem of a Pagan sovereign⁸. Others held places of trust in 'Cæsar's household:' one of the most interesting documents of the time is the letter in which Theonas, bishop of Alexandria, exhorted a Christian high-chamberlain of the

¹ See H. E. vi. 19; Præp. Ev. x. 9, etc.

² Præp. Ev. i. 1, 5; vii. 1; xii. 1; xiv. 10; xv. 1; Dem. Ev. i. 1.

³ Dem. Ev. iii. 3 (*πλάνος*), ib. 6 (*γόης*). Eusebius himself applies the latter term to Gnostic heresiarchs, H. E. iv. 7.

⁴ Præp. Ev. i. 2; Dem. Ev. ii. 1.

⁵ Since the Edict of Gallienus, A.D. 261-2.

⁶ H. E. viii. 1.

⁷ See ib. iv. 7; v. 1.

⁸ Ib. viii. 1, 9, 11.

palace to use his great opportunities in the service of his heavenly Master¹; and a somewhat similar case was made known to Eusebius when, during a visit to Antioch, he listened with satisfaction to the expository sermons of Dorotheus, a presbyter and a learned Hebraist, whom Diocletian had appointed to the superintendence of the purple-dye works at Tyre². And when, in the autumn of A.D. 296, Eusebius saw Diocletian on his way through Palestine, with Constantine, the son of the Cæsar Constantius, in attendance at his right hand, he had probably as little expectation that the grave self-controlled sovereign would, in less than seven years, be induced to begin the most terrible of persecutions as that the tall and handsome young prince would, somewhat later, sit on the throne of the empire as an Augustus professing himself the servant and instrument of Christ³.

Before these seven years were ended, Eusebius appears to have planned, and even commenced, his elaborate work on Chronology⁴. The first part of it was to embrace the chronology of various ancient nations, each being treated by itself: the materials being mainly drawn from the work of Julius Africanus⁵. The second was to consist of parallel tables of events, intended to cover the whole field of the world's history. This twofold work was translated, but amplified, by Jerome⁶: the Greek text is not extant, but an Armenian version (differing as to the dates of early Roman bishops from Jerome and from the Church History) was found at Constantinople, and published in 1818⁷. One of the later entries records the clandestine oppression of Christian soldiers⁸, out of which, 'by degrees, the persecution extended itself through all countries' in the empire; and this statement, referring to the fourteenth⁹

¹ Routh, *Rell. Sacr.* iii. 439.

² H. E. vii. 32.

³ Vit. Con. i. 19.

⁴ It is referred to in the beginning of '*Eclogæ Prophetiæ*:' v. *infr.* and *Præp. Ev.* x. 9.

⁵ For Africanus, see H. E. vi. 31.

⁶ See, e. g. Jerome in Dan. i. 9: c. Ruf. i. 11.

⁷ Bishop Lightfoot supposes that Eusebius published two editions of this '*Chronicle*.'

⁸ Cf. H. E. viii. 1, 4.

⁹ See Jerome, ed. Vallars. vii. 767, that there is a various reading, 'seventeenth.' This is adopted by Mason, *Persecution of Dioclet.* p. 41.

year of Diocletian, illustrates the language of the 'Church History' as to the gradual approach of the great tribulation, and the warnings amply given, but hardly heeded. Almost reproducing Cyprian's language as to the relaxed and secularized tone of Christian society about A.D. 249, Eusebius confesses that the freedom so long enjoyed by the Church had betrayed her members into factiousness and negligence: 'as if we had no perception of the Divine judgment, which was gentle and moderate in the outset of its visitation, we added one wickedness to another¹.' The storm burst forth in February of A.D. 303, when orders were given, and obeyed, which must have brought home to the most superficial and self-complacent Christians the actual presence of a day of visitation. 'With his own eyes' Eusebius saw 'churches pulled down, and the Scriptures burned in the market-place²;' the heart-piercing sight was marked by him ever afterwards as an epoch,—he describes the first seven books of his History as embracing the whole period 'from our Saviour's nativity to the destruction of the houses of prayer³.' He must have known too well what was coming: ere long he saw clergy of all orders dragged to prison, and afterwards brought forth, to sacrifice or die⁴. Many, he says, gave way under the mere prospect of torture⁵: others were firm of purpose, but were declared, in spite of evidence, to have yielded: others, like Procopius (June 7, 303), the first of the 'Martyrs of Palestine,' were put to death⁶—sometimes after barbarous inflictions. After the first year, laymen suffered as well as clergy; but of these we need only specify one, a young Lycian, named Apphianus, who, on coming to Cæsarea, lodged in the same house with Eusebius, and was aided by him in spiritual preparation for the 'conflict' which, in fact, he invited⁷, but in which he 'more than overcame.' One hardly understands how

¹ H. E. viii. 1.² Ib. 2: cf. x. 4.³ Ib. vii. 32.⁴ Ib. viii. 2, 6; Mart. Pal. 1.⁵ H. E. viii. 2. Cf. vii. 32 (Stephen).⁶ Mart. Pal. 1.⁷ Mart. Pal. 4. Comp. ib. 3. Contrast the judgment expressed by the Church of Smyrna in H. E. iv. 15; and see Cypr. Ep. 80.

Eusebius himself escaped seizure: at times he seems to have withdrawn from the city, for we find him visiting a fugitive bishop named Meletius, from Pontus, who for seven years inhabited a hiding-place in Palestine¹. He found means, also, to pursue his studies; for he wrote his '*Eclogæ Propheticae*,' or comments on some portions of the Old Testament, the extant portion of a large work called a '*General Elementary Introduction*'²,—'under the blast,' as he says, 'of the present persecution, fiercer than all that had preceded it'³. But about the end of A.D. 307, all other thoughts and interests were absorbed in solicitude for Pamphilus, who, after cruel tortures, was cast into prison, where Eusebius, regardless of danger, 'became his constant companion; and during the two years that this imprisonment lasted, the two friends composed together a "*Defence of Origen*," in five books, to which Eusebius afterwards added a sixth⁴;' and the work, originally dedicated 'to the Christians condemned to the mines in Palestine'⁵, became long afterwards important in the Origenistic controversy. The parting of the friends came at last: Pamphilus, with eleven others, was martyred in February of A.D. 309⁶: it was then, probably, that Eusebius visited Tyre, where he became intimate with the newly appointed bishop Paulinus, and where also he saw Christians exposed to wild beasts in the amphitheatre⁷. From Tyre he proceeded to Egypt, where, by his own statement, he witnessed several martyrdoms, and procured information about others⁸, particularly about that of Phileas, bishop of Thmuis⁹. According to a story told by Epiphanius, and confirmed by

¹ H. E. vii. 32.² Ecl. Proph. iii. procem.³ Ib. i. 8, 20.⁴ Burton, Eccl. Hist. ii. 49, after H. E. vi. 33; Photius, Bibl. 118. Jerome (c. Ruf. i. 11) quotes from the sixth book a criticism on Methodius of Tyre.⁵ See Routh, Rell. Sacr. iv. 341.⁶ Mart. Pal. 11.⁷ H. E. viii. 7. He says that for a time the beasts would not touch them. He found Pagan mythology rife and current in Phœnician cities and villages; Præp. Ev. ii. procem. Comp. Vit. Const. iii. 58.⁸ H. E. viii. 9. Cf. Gibbon, ii. 284, on the ambiguity of his language.⁹ H. E. viii. 10; Routh, Rell. Sacr. iv. 87; Ruinart, Act. Sinc. p. 519.

a sentence in one of the Athanasian documents¹, he was actually imprisoned in company with an Egyptian prelate named Potammon, who, many years afterwards (under circumstances, we must own, of great provocation), flung at him the taunt, 'You and I were once companions in bonds: I lost an eye for the Truth: you came off scatheless—you best know how!' An imputation thus made, and not supported by independent evidence, may fairly be set aside. 'Non dubito,' says Valesius, 'quin id falsum sit, et ab inimicis Eusebii confictum².' We know not how long Eusebius remained in Egypt: he may have returned to Palestine before the end of A.D. 309; at any rate, he then visited some confessors who were allowed for awhile to dwell together, but were martyred early in A.D. 310. One of these, who had been blinded, he heard reciting passages of Scripture in the midst of a large congregation³. He may have been able to live quietly at Cæsarea, and resume his literary work: it was probably at this time that he wrote what Photius calls his 'little book'—still extant—in refutation of 'Remarks by a Lover of Truth, addressed to Christians,' in which Hierocles, a Pagan magistrate, (who had been one of the first instigators of the persecution,) had represented Apollonius of Tyana, the Pythagorean mystic of the first century, as having done greater works than Christ⁴. A far more welcome task, and one which he doubtless took in hand at the first opportunity, was the composition of a Life of Pamphilus, including a catalogue of

¹ Epiph. Hær. 68. 7; Encyclic of Egyptian bishops in S. Athan. Apol. c. Ari. 8.

² He adds, that if Eusebius had lapsed in Egypt, he would not have been elected (not long afterwards) to the see of Cæsarea. See Möller, de Fid. Eus. p. 85.

³ Mart. Pal. 13. Eusebius at first thought that Silvanus was reading the Lessons: on coming nearer, he found to his astonishment that he was listening to a blind man.

⁴ See C. Hierocl. 2 sq.; Lactantius, Div. Instit. v. 2; Phot. Bibl. 39. On Apollonius, see Dict. Biogr.; Farrar's Bamp. Lect. p. 87. The notion of setting him up as a Pagan substitute for Christ, entertained by Hierocles as, perhaps, formerly by Philostratus, is alluded to by St. Augustine, Ep. 138.

his library¹; and a kindred work was the collection of more than a hundred letters of Origen into 'tomes,' 'that they might never again be scattered².'

Such, it seems, were his employments, when, in May of A. D. 311, tidings came to Palestine that the emperor Galerius, the true author of the persecution, had been constrained by the terrors and agonies of his hideous deathbed to grant toleration to the Christians, and even to entreat the aid of their prayers³. Maximin, the tyrant of the East, on whose hands was the blood of so many martyrs, could not bring himself to publish his superior's edict; but official letters, written by his minister Sabinus, secured to his Christian subjects about six months of repose and freedom. 'You might have seen,' says Eusebius, 'exiles returning home with bright and joyous countenances, singing psalms as they went along the roads and through the public places:' and Christian assemblies were 'thronged' as in the old time⁴. But, towards the end of the year, the real intentions of Maximin were apparent. Peter, the bishop of Alexandria, was beheaded⁵; and a series of insults and oppressions began⁶, which soon developed into a persecution, 'more grievous than the former.' In the autumn of A. D. 312, the alliance of Constantine and Licinius compelled Maximin to announce a milder policy⁷. After his defeat by Licinius, he proclaimed a complete toleration⁸, but soon afterwards died miserably at Tarsus. And now, at last, the Church had rest from persecution; and it was, probably, amid the 'indescribable gladness' and triumph of a time which Eusebius compares to a day of cloudless splendour⁹ that he was chosen to the bishopric of Cæsarea, then vacant, it seems, by the recent death of Agapius. One of his first episcopal acts

¹ H. E. vi. 32; Mart. Pal. 2.

² H. E. vi. 36.

³ H. E. viii. 17.

⁴ Ib. ix. 1.

⁵ The martyrdom of St. Peter of Alexandria was in November, A. D. 311.

⁶ H. E. ix. 3-5.

⁷ Ib. ix. 9; Mason, Persec. of Diocl. p. 333.

⁸ H. E. ix. 10.

⁹ Ib. x. 1.

was to attend the dedication of a new and splendid church, built at Tyre by his friend, bishop Paulinus; and the florid discourse which he then delivered, and which is chiefly valuable for its description of a basilica of that period, and for its allusions to the two classes of catechumens as distinguished from the faithful, is included in the tenth book of the Church History¹.

Urgent as must have been the public work of the metropolitan of 'Palæstina Prima' at so unique a crisis, he acted, from the outset, on the conviction that for *him* one of the chief episcopal duties was to write in the cause of religious truth.—to write with an industry befitting an admirer of 'the adamantine' Origen. His literary works accordingly went on apace, facilitated by the Church's new prosperity: he wrote essays on various Scriptural subjects, as the seventy weeks of Daniel², the numerous offspring of the Patriarchs³, the names of nations in Scripture, the Biblical 'chorography' of Judæa and of the portions of the Twelve Tribes, the topography of Jerusalem and the Temple, the names of places in Scripture⁴, the fulfilment of Christ's predictions⁵, together with a larger work on 'Discrepancies in the Gospels,' or 'Questions and Solutions on some points in the Gospel History⁶.' Nor can we go far wrong in assigning to this period the famous letter to Carpianus, in which, after observing that 'Ammonius of Alexandria' had arranged by the side of

¹ H. E. x. 4. See Bingham, viii. 3. 1 sq.

² H. E. i. 6.

³ Præp. Ev. vii. 8; Dem. Ev. i. 9. St. Basil gives an extract from this essay, 'Invoking the holy God of the prophets, the Illuminator through our Saviour Jesus Christ, with the Holy Spirit.' De Spir. S. 72.

⁴ This work, written, like the three next preceding, at the request of Paulinus, is extant in Greek, and in Jerome's version: see Jerome, ed. Vallars. iii. 123.

⁵ Præp. Ev. i. 3. Cf. H. E. iii. 7.

⁶ Dem. Ev. vii. 3. Part of this work (which Jerome describes as 'De Evangeliorum Diaphonia') related to the two Genealogies; part to difficulties in the concluding sections of the Gospels, and to this part belongs the famous discussion as to S. Mark xvi. Card. Mai discovered and published an abridgment of the treatise. See Dean Burgon's 'Last Twelve Verses of S. Mark,' p. 42.

St. Matthew's Gospel the parallel passages of other Gospels, he says that he had 'taken the occasion'¹ from this scheme to construct a better, by which a series of ten 'Canons' or tables, referring to various 'sections' of the Gospels, should exhibit the various cases of Evangelical parallelism, without breaking up the sequence and order of three Gospels for the sake of adhering to the first. And it was evidently soon after the great deliverance of the Church, followed up as this was by an increase of its adherents, that he composed his earliest extant work on evidential theology, the 'Theophaneia,' of which the Greek original is lost, but a Syriac version was found at Nitria, in Egypt, and translated by Professor Lee of Cambridge in 1843². It contains abundant proof of the author's erudition, and also his deep sense of the progressive victory of the risen Christ over Pagan darkness, misery, and sin. 'What other, excepting our Saviour . . . ever so conquered after his own death³?' In one passage he exults in the fact that 'those who glory in the royal apartments have now approached the Christ of God⁴;' alluding, doubtless, not only to Constantine, but to his sister, Licinius's wife, Constantia, who about this time requested the bishop of Cæsarea to send her a certain picture supposed to represent Christ. Eusebius declined to do so, alleging, according to a letter cited as his in the Iconoclastic controversy, that the Saviour's glorified form could not be portrayed without irreverence, nor without risk of a sensuous misconception; but in some of his words, says Neander significantly, 'we recognize' the ultra-spiritualism of 'the Origenist'⁵.

¹ Or, as we should say, 'availed himself of the hint' (ἐληφὼς ἀφορμὰς). See Burgon, p. 127. It is mere carelessness on Jerome's part to say (de Vir. Illustr. 55) that Ammonius 'devised' these canons. See Fabricius, Bibl. Gr. vii. 400; Cave, Hist. Lit. i. 110. On Ammonius, see Eus. H. E. vi. 19. But Eusebius probably confounded the Christian Ammonius with Ammonius Saccas.

² See Dr. Lee's Preface, p. xxi.

³ Theoph. iii. 12, 32: cf. H. E. x. 4, p. 337.

⁴ Theoph. iv. 4: cp. H. E. x. 4.

⁵ Mansi, Conc. xiii. 700; Neander, Ch. Hist. (E. Tr.) iii. 389. See Eus. H. E. vii. 18, on some then extant pictures of Christ.

But we recognize, not less, a signal excellence of the Origenistic spirit in that desire to recommend Christianity to thoughtful and candid enquirers¹, which led Eusebius to plan and execute an elaborate work consisting of two long treatises, the 'Preparation for the Gospel' in fifteen books, and the 'Demonstration of the Gospel' in twenty. The former is remarkable for its large extracts from ancient Greek writers², and exhibits the author's acquaintance with Pagan mythology and philosophy³, as well as with Pagan and Jewish objections to the Christian creed. Although dedicated to Theodotus, bishop of Laodicea⁴, it was evidently addressed to Pagan minds⁵; and, as evidently, was written while the recollection of Pagan persecution was still fresh⁶. The last chapter introduces the reader to the succeeding treatise on the 'Demonstration of the Gospel'⁷, of which only half remains to us, and in which Eusebius dwells on the relation of Christianity to earlier Divine economies, the Messianic sense and Christian fulfilment of prophecy, the simplicity and truthfulness of the Gospel narratives⁸, the moral contrast between Christ and all 'impostors'⁹, the majesty of His Person, and the sacrificial efficacy of His death¹⁰, the manifestly supernatural success of His first disciples¹¹, the witness borne to Him by the Church and the Sacraments¹², and not less by the misery of the nation that had denied His claim¹³. Eusebius wrote

¹ See Pressensé, *Trois Prem. Sièc. II. tome 2. p. 364.* 'Origène a donné l'apologie.....la mieux faite pour amener la pensée humaine aux pieds du Christ.'

² See Fabricius, *Bibl. Gr. vii. 346. ed. 1801.* 'Opus profecto nobilissimum,' Cave, *Hist. Lit. i. 178.* See Photius, *Bibl. 9,* 'in which, to speak generally, he exposes the absurdity of Paganism.'

³ *Præp. Ev. iii. 10; x. 4; xi. 4; xiii. 14; xiv. 2; xv. 3, 13, 32, 61.* For some remarks on this treatise, see Mr. Gladstone's *Gleanings from Past Years, vii. 39.*

⁴ See *Præp. Ev. i. 1*: so *Dem. Ev. i. 1.* For Theodotus, see Theodoret, *H. E. i. 5.*

⁵ *Præp. Ev. xv. 61.* Cf. *xiv. 2; xv. 1.*

⁶ *Ib. xii. 10.*

⁷ Referred to in *H. E. i. 2 fin.*

⁸ *Dem. Ev. iii. 5.*

⁹ *Ib. 6.*

¹⁰ *Ib. i. 10; iv. 3; x. 1.*

¹¹ *Ib. iii. 7.*

¹² *Ib. v. 3.*

¹³ *Ib. ii. 3; vi. 13, 18.*

thus, as he tells us, while 'churches were to be seen flourishing amid cities and villages¹,' and while the Roman power restrained the Egyptian Pagans from 'uttering insults against our Saviour's Church².'

But, while carrying on this work, the indefatigable bishop of Cæsarea was building up the mighty edifice of his Ecclesiastical History. He had already, as we have seen, begun his 'Chronological Tables' of events, including those of the Christian period; and he must have taken a special pleasure in forming his 'Collection' of records of ancient Martyrdoms from authentic documents, which, in all likelihood, were supplied to him by public registrars under express order from the government. This noble Book of Martyrs, several times referred to in his Church History³, is unhappily lost: it must have been 'of vast extent⁴,' and of surpassing interest, and we cannot but wonder that Gregory the Great had been unaware of its existence, until questioned about it by a brother patriarch; after which he searched for it in vain 'in the archives of his church, and in the libraries of the city of Rome⁵.' One fragment of it, indeed, we possess in the precious narrative of the persecution in Gaul, which so grandly opens the fifth book of the Church History; and from that letter of the confessing Churches, well nigh unique in vividness and in pathos, and irradiated by a truly Pauline faith, we can understand how the rest of the 'Collection' was, as Eusebius describes it, 'replete not only with historical but with practical instruction⁶.'

The sufferings and triumphs of 'the white-robed army of Martyrs' form one of the various subjects which Eusebius

¹ Dem. Ev. v. 3. 11.

² Ib. vi. 20. Yet in Dem. Ev. iii. 5. 80 is a passage contemplating persecution as present.

³ H. E. iv. 15; v. proem. 4, 21.

⁴ Cave, Hist. Lit. i. 182; Tillemont, vii. 57.

⁵ S. Greg. Epist. viii. 24, to Eulogius: 'Hæc neque si collecta sint, neque si non sint, ante vestræ Beatitudinis scripta cognovi,' &c.

⁶ H. E. v. proem. On this account of the Gallic persecution, see Mosheim, de Rebus Christ. p. 247: 'Quam nemo sine animi commotione legit.' Valesius ascribes it to St. Irenæus.

undertook to treat of in his Church History¹. Others were, the leading events in the Church's annals, the chief bishops in the most conspicuous sees, the principal Church writers and other teachers, the various heresiarchs, the troubles which befell the Jewish race from the epoch of the crucifixion, the several occasions and forms of heathen hostility to 'the Divine teaching,' and, 'beside all, the gracious and merciful assistance of our Lord and Saviour, Jesus, the Christ of God².' In marking out this path for himself, he knew that he could find hardly any 'footprints of previous travellers;' a few narratives of limited scope embraced some parts of the great theme; he might see, as he expresses it, some 'torches' gleaming through the darkness, might hear some 'voices, as from a far-off height, directing him which way to go:' but if, for instance, the 'Memorials' of Hegesippus³ (to whom in these words he chiefly refers) could not offer him any continuous guidance, there were other and abundant aids in an ample store of important Church documents, as catalogues of bishops⁴ and records of synods⁵, or apologetic, doctrinal, and polemical treatises, or letters, by men who, if they had not written Church history, had in various measures *acted* it. Moreover, he could illustrate his subject by the help of Jewish and Pagan⁶ writers, and produce State papers, as imperial edicts or rescripts, many of which, no doubt, were supplied to him by Constantine: his knowledge of the lives of some eminent Churchmen, as Origen and Dionysius of Alexandria, was full and accurate: he had access to much traditional information⁷, and, as regarded the more recent events, to

¹ For references to martyrdom in the History, see iv. 15; v. pref.; vi. 1, 39, 42, and viii. freq., Mart. Pal. pass.; x. 9.

² H. E. i. 1.

³ Ib. iv. 8, 22. For Hegesippus, see Westcott on the Canon, p. 202.

⁴ See H. E. iv. 5, 22; and Heinichen's note on v. 12, criticizing a remark of Pearson's.

⁵ E. g. H. E. v. 23, 25; vii. 30.

⁶ For Pagan authorities, cf. H. E. ii. 7, 8; iii. 18; iv. 2; v. 5.

⁷ E. g. vi. 5, 9, for local traditions.

much testimony of a primary or all but primary kind. Of some characteristics of his use of these materials we must make an estimate further on.

While he was thus at work on history, and also while he was anxiously watching the revival of persecution under Licinius¹, Eusebius became, unhappily for himself, involved in a great doctrinal controversy which had broken forth in Egypt in the year 319. Arianism, it need hardly be said, affirmed that the Son of God, although 'Divine,' was not coeternal with the Father, and was therefore extraneous to the uncreated Godhead. He had existed, said the Arians, from an incalculably remote period, but 'once He did *not* exist:' He transcended other creatures in antiquity, in dignity, in greatness,—but He was a creature after all². Now Eusebius, as we gather from his earlier theological writings, was emphatic in confessing the Son's 'Divinity,' and abhorred the Psilanthropism which from time to time had denied it³: he spoke of Him as having borne, under the old covenant, the sacred 'Name of four letters⁴;' repeatedly enlarged on the majesty of His Person, and of His office as the 'Interpreter' of the Father; expressly contrasted His unique 'generation, before all times and ages,' with the 'formation' of the creatures called into being through His agency⁵; but on the other hand, averred that the Father had 'existed before Him⁶,' and was alone the object of *proper* worship⁷, 'the God over all⁸,' 'the God of the universe⁹,'—alone truly *God* in the

¹ H. E. x. 8; Vit. Con. ii. 1 sq.

² S. Athan. Orat. i. 5, 18 &c.; Soc. i. 5, 6; Theod. i. 4. See Bright's Introduction to St. Athanasius's Orations against Arians, p. x.

³ Dem. Ev. iv. 3, 10, 15; vii. 2. Cf. H. E. i. 2, 3; iii. 27; v. 28; vii. 27; x. 4. On his zeal for *ὁρθοδοξία*, see H. E. iii. 38; iv. 21, 23; compare v. 3, 27, &c.

⁴ Ecl. Proph. i. 3.

⁵ Dem. Ev. v. 1 (this may correct iv. 2). He calls the Son a 'ray of the unbegotten essence,' &c. Cf. H. E. i. 2, 3.

⁶ Dem. Ev. iv. 3.

⁷ Præp. Ev. vii. 15. This notion Eusebius derived from Origen.

⁸ Ecl. Proph. iii. 8; Dem. Ev. i. 5. Cf. H. E. x. 4.

⁹ Ecl. Proph. iv. 23; Dem. Ev. i. 5; iv. 7. Cf. Præp. Ev. xi. 14, 16.

strict sense of the title, which, indeed, was applied to the Son as 'the only Son and natural Image of the true God, who dwelt in' and acted by Him¹. In other words, while Eusebius shrank from the downright Arian conclusion, 'The Son is but the chiefest of the works or creatures of God,' he seems to have held notions which, to other minds, would involve it, and to have assigned to the Son, not the second place in a coequal, coeternal Trinity², but a secondary and inferior kind of Deity, such as, in fact, was assigned to Him, even in the poem called 'Thalia,' by the heresiarch himself. No wonder, therefore, that although he did not thoroughly side with Arius, and distinctly disapproved of part of his language, yet he so far answered the Alexandrian presbyter's appeal for support as to write in his behalf to his bishop Alexander³. He did more: he sent a letter to a Syrian prelate named Euphraton, in which he said that the Son was 'God,' but not 'very God⁴;' and when Arius, after his sojourn at Nicomedia with Eusebius's namesake (supposed, but needlessly, to be his kinsman⁵), returned to Palestine, the metropolitan of Cæsarea was one of those prelates who allowed him to hold services on condition that he should seek reconciliation with Alexander⁶,—a condition which shows that Eusebius regarded the dispute rather as a personal quarrel between a priest and his bishop⁷ than as a question of vital moment for Christianity⁸. Arius, he would probably think,

¹ Dem. Ev. v. 4. In H. E. x. 4 (the oration at Tyre) Eusebius calls the Son *αὐροθεός* (so, *αὐροσοφία*, Dem. Ev. iv. 2), which might mean, 'made God in Himself.' It is, however, urged in proof of his orthodoxy by Valesius, Cave, and Bull. But see below, p. 347.

² He spoke of the Holy Spirit as inferior to the Son, Præp. Ev. vii. 15.

³ Theod. i. 6.

⁴ S. Ath. de Syn. 17; Mansi, Concil. xiii. 701.

⁵ Cf. Theod. i. 5.

⁶ Soz. i. 15.

⁷ Eus. Chron. a. 320; Vit. Con. iii. 4.

⁸ 'The plain question was, whether our Lord.....was literally of, and in, the one indivisible Essence which we adore as God, "consubstantial with God," or of a substance which had a beginning. The Arians said that He was a creature, the Catholics that He was very God.' Newman, Arians, p. 260, ed. 1871.

had been by no means blameless in the controversy: he had been provoked into exaggerations—he had used language derogatory to the dignity of the Divine Sonship; and these errors might be repaired if an understanding could be brought about between him and his superior. But then Eusebius may have added, in conformity to his habits of thought, that if Alexander had asserted the eternal coexistence of the Son, he had in effect made the Sonship unreal¹, and detracted from the incommunicable prerogatives of the Father. This confusion between the anti-Arian, that is, the Catholic doctrine on the Sonship, and the detested heresy of Sabellius²,—together with what may be described as an *extreme* ‘Subordinationism’³, already (through Origenistic influence⁴) rooted in his mind as a theologian,—must be taken account of in estimating the advantage which the Arian cause derived from the degree of countenance bestowed on it, at this time, by the most learned prelate in the Church.

The well-meant, but ignorant endeavour of the Church’s imperial patron⁵ (then and long afterwards unbaptized) to effect the accommodation desired by Eusebius, failed, as it could not but fail. The Nicene Council followed, in the summer of A. D. 325. Eusebius, of course, attended, and was profoundly impressed by the sight of that majestic gathering, which he afterwards likened to ‘a glorious garland composed of beautiful flowers of every hue’⁶. He occupied a distinguished position in the Council; he was its spokesman in welcoming the emperor: he was evidently recognized by the orthodox majority as not committed⁷ to Arianism,—for when he presented what he described as the baptismal creed of his

¹ See Athan. Treatises (Lib. Fath.), i. 98.

² Newman, Arians, p. 121 sq. On Sabellianism, see H. E. vii. 8.

³ On the truth involved in the idea of ‘Subordination,’ see Newman, Arians, pp. 159, 168 sq., and Sermons, vi. 60; Liddon’s Bamp. Lect. p. 423.

⁴ Orig. c. Cels. viii. 15.

⁵ Soc. i. 7: see Prof. Lee’s Theophania, p. xxv.

⁶ Vit. Con. iii. 6.

⁷ Athanasius, indeed, says, that at this time Eusebius ‘concurred’ with Arians (ad Afros Episc. 6).

own church, it was not rejected like his Nicomedian namesake's document¹, but approved as far as it went, and only not adopted because it was inadequate to the emergency². It did, in fact, furnish some materials for the Creed which was ultimately drawn up, but in which, in order to exclude Arianism, were inserted the phrases, 'begotten of the Father's essence,' and 'of one essence (*homoousion*) with the Father.' Eusebius demurred to the first of these phrases, but strongly objected to the second. He held out, in fact, for a whole day³ against it, urging that it would suggest to some minds a Sabellian, to others a materializing misconception of the Divine essence⁴; and that it had been deliberately put aside by the Council of Antioch in the case of Paul of Samosata⁵. But authorities were quoted as having sanctioned its use: he was assured that neither this phrase nor the other implied any forgetfulness of the spirituality, immutability, and unity of the Godhead, and that in particular *Homoousion* meant 'that the Son, unlike the creatures, was from the Father, not from any other essence,'—as he reports the explanation made to him⁶. On the next day, as if yielding to these representations, and moved by the expressed opinion of Constantine, he signed the Creed, and even accepted the anathematism appended to it,—but did so, as we gather from his own statement, by dint of evasive glosses which he certainly could not have announced at the time⁷. While, then, he verbally acquiesced in the doctrinal decisions of the Nicene Council, and the consequent condemnation of Arius, he did so re-

¹ Theod. i. 8.

² See his letter to the people of his diocese in S. Ath. de Decr. Nic. app.; Soc. i. 8; Theod. i. 12.

³ Ath. de Decr. Nic. 3.

⁴ See Dem. Ev. v. 1, against all ideas of *προβολή, διαίρεσις, μείωσις*,.....
ἀμερὲς γὰρ καὶ ἄτομον τὸ θεῖον. Cp. de Eccl. Theol. i. 12, 9.

⁵ See Athanasius's explanation of this in de Syn. 45.

⁶ See note in Athan. Treat. i. 64.

⁷ 'It was not thought absurd to anathematize the saying, "Before He was begotten He was not," for it was admitted by all that the Son of God existed before His fleshly birth.'

luctantly, under pressure, and in senses of his own. He knew that he would be thought to have compromised his convictions, and therefore wrote his account of the transaction to the people of his diocese, and, as Athanasius expresses it, 'excused himself in his own way'.¹ He gained, however, some solace amid his vexation, if, as has been suggested by Dean Stanley, he was commissioned, as the most erudite member of the Council, to facilitate the practical solution of the 'Paschal question' by 'adjusting the lunar date to the solar year'.² Some such request might be the occasion of his revision of the Paschal cycle of nineteen years, constructed in the third century by the Alexandrian scholar Anatolius³; but it was not until nine years later⁴ that he published a treatise on the subject, which Constantine 'read with pleasure,' and caused to be put into wide circulation⁵.

The solemn closing of the Nicene Council was combined by the emperor with the opening festival of his 'Vicennalia,' for he entered the twentieth year of his reign on July 25, 325. Eusebius, who describes the imperial banquet then given to the prelates as a kind of 'image of Christ's promised kingdom',⁶ appears to have regarded this epoch as a fitting *terminus* for the Chronicle. Jerome, in his edition of the Chronicle, marks the year with the words, 'Thus far Eusebius, *Pamphili martyris contubernalis* : we have subjoined the rest.' As to the History, not only must its final chapter, in which Crispus, the eldest son of Constantine, is associated with his father as a 'pious and benevolent' prince, have been written before the disgrace and execution of Crispus, which darkened the close of this 'twentieth year',⁷ but the last book was dedicated

¹ Ath. de Decr. Nic. 3; de Syn. 13.

² Stanley, *Eastern Church*, p. 182. See, however, Lightfoot, in *Dict. Chr. Biogr.* ii. 313.

³ Jerome, de Vir. Illustr. 61, 73. For Anatolius, who became bishop of the Syrian Laodicea, see H. E. vii. 32.

⁴ Tillemont, vi. 668.

⁵ Vit. Con. iv. 35. The Eccl. Hist. shows his interest in the 'Paschal question': see v. 23 sq.; vi. 22; vii. 32.

⁶ Vit. Con. iii. 15.

⁷ H. E. x. 9: see Clinton, *Fast. Rom.* i. 380.

to Paulinus, who died, as bishop of Antioch¹, before the Nicene Council: so that this dedication must at any rate be dated earlier than the spring of 325, when Eustathius was bishop of Antioch. Professor Westcott, quoted by Bishop Lightfoot, is even of opinion that the first nine books were substantially written not long after 313—in strong contrast to Heinichen.

It was probably after the conclusion of the History² that Eusebius wrote a long treatise, apparently in twenty-five³ books, in reply to Porphyry's work, already referred to, 'Against the Christians;' but his attention and interest must have been largely absorbed, in A.D. 326 and A.D. 327, by proceedings in Jerusalem and its neighbourhood, which he regarded as a signal gain to Christianity. The Sepulchre of Christ, he tells us⁴, was brought to light by the removal of a large paved mound which had been raised over it, and been crowned by a 'true sepulchre of souls' in the form of a temple of Aphrodite. The work of excavation was carried on under orders from the emperor, who, rejoicing in its successful result, instructed the provincial authorities to furnish materials for a splendid basilica, which was to be erected in immediate proximity to the sepulchral cave, as a 'Memorial church of the Saviour's Resurrection.' Of any alleged discovery of 'the true Cross,' Eusebius says nothing⁵; yet some story to that effect must have been current within ten years, at least, after he wrote his 'Life of Constantine⁶;' and he may have purposely ignored it, as not believing it to be true. He had not the slightest doubt as to the identification of the sepulchre: he dwells with evident delight on the details of the

¹ He only held that see for six months. Philostorg. iii. 15.

² For he does not mention this treatise in H. E. vi. 19: so Valesius. See also Tillemont, vii. 64.

³ See Vallars. on Jerome de Vir. Illustr. 81. Cf. Jerome, Ep. 70. 3.

⁴ Vit. Con. iii. 26 sq.

⁵ The expression in Vit. Con. iii. 30, 'token of the most holy Passion,' refers, in fact, to the Sepulchre.

⁶ See Cyril of Jerusalem, Catech. iv. 10; x. 19; xiii. 4.

new church, which he calls 'a new Jerusalem¹:' he celebrates the pious activity of Constantine's mother Helena in building churches on the Mount of Olives and at Bethlehem, and also the touching union, in her conduct, of assiduous devotion with munificent and tender-hearted charity². Her son was not behindhand in zeal for Church extension³ throughout Palestine; and Eusebius, in common with other prelates, received from him a letter of rebuke for 'neglecting' to suppress the superstitious Pagan observances carried on at Mamre under 'Abraham's terebinth⁴.'

But the quiet work thus resumed by Eusebius was again interrupted by a transaction which has brought no honour on his memory. The new bishop of Antioch had held a prominent place in the Nicene Council, had refused to admit six notorious Arianizers into the ranks of his clergy⁵, had written a treatise in eight books against Arianism, and had openly charged Eusebius with unfaithfulness to the creed which he had accepted at Nicæa⁶. Eusebius, who must have disliked Eustathius as hostile to Origen's speculations, retorted by taxing him with Sabellian heresy; probably in that 'Defence' of his own orthodoxy which Gelasius of Cyzicus tells us that he sent to all orthodox bishops⁷. He afterwards took part in a conference of Arianizing prelates, in which a twofold attack on Eustathius was arranged. A bishop named Cyrus undertook to prosecute the charge of Sabellianism. Athanasius tells us that Eustathius was accused of insolence to Helena; but it appears from the obscure language of Eusebius, as also from the express statement of Theodoret, that a charge of immorality was added,—advanced, as Theodoret tells us, by means of a most atrocious plot⁸. One would gladly hope that Eusebius did not 'come into' this 'secret;' but, in spite of indignant remonstrances from a large body of Antiochene churchmen,

¹ Vit. Con. iii. 33.

² Ib. 44.

³ Ib. ii. 46 (letter to Eusebius and other bishops).

⁴ Ib. iii. 51 sq.

⁵ Ath. Hist. Ari. 4.

⁶ παραχάραττοντα, Soc. i. 23.

⁷ Gelas. Hist. Conc. Nic. ii. 1.

⁸ Vit. Con. iii. 59, 60; Theod. i. 21.

a tribunal of bishops pronounced Eustathius guilty, and persuaded Constantine to sustain their award. Eustathius was sent into exile¹: Eusebius, either then or soon afterwards², was proposed by Arianizers for the bishopric of Antioch: strong influence was exerted in support of the proposal, but strong opposition was also manifested: Eusebius himself tells us that swords were nearly drawn³. He takes credit to himself for having acted as a peacemaker, and deprecated the proposed translation as contrary to the canons of the Church⁴. Constantine commended his scruples and his unselfishness⁵, and also wrote to his supporters at Antioch, that he had long known the abilities and merits of the bishop of Cæsarea, but that to transfer him to Antioch would be a wrong to his own church⁶. Euphronius, one of the two persons whom Constantine himself recommended, was thereupon chosen for the see, but not acknowledged by the zealous adherents of Eustathius; and a schism thus commenced 'which lasted,' says Theodoret⁷, 'for eighty-five years.' Eusebius, it should be added, took part at the same time in the condemnation of the orthodox Asclepas, bishop of Gaza⁸.

A great writer has said, on the question relating to the theological position of Eusebius, that 'his *acts* are his confession . . . he sanctioned and shared' the Arians' 'deeds of violence and injustice perpetrated on the Catholics⁹.' If this

¹ Tillemont, vii. 29. See Chrys. Hom. in S. Eustath. 3, 4: Jerome, de Vir. Ill. 85.

² From Eusebius' own account, and that of Socrates (i. 24) and Sozomen (ii. 19), it would seem that this proposal followed immediately after the ejection of Eustathius; but Theodoret makes Eulalius succeed Eustathius, and places the proposal after his speedy death; i. 22.

³ Vit. Con. iii. 59.

⁴ Alluding, probably, to the fifteenth Nicene canon.

⁵ Vit. Con. iii. 61.

⁶ Ib. 60.

⁷ Theod. iii. 5.

⁸ See Athan. Apol. c. Ari. 47; compare Apol. de Fuga, 3; Tillemont, vii. 45.

⁹ Newman, Arians, p. 269. Compare Tillemont (vii. 70), who, however, judges Eusebius with uniform severity. It is of this practical connection between Eusebius and the Arian party that Jerome gives an exaggerated description in the phrase, 'Arianæ signifer factionis' (c. Ruf. i. 8: cf. ib. ii. 15). See Christian Remembrancer, vol. xix. p. 321 (April, 1850).

be true as to the persecution of Eustathius, it is not less true as to the protracted intrigue whereby the Arian faction endeavoured to ruin Athanasius, without openly impugning the doctrine for which he lived. The calumny connected with the name of the schismatic bishop Arsenius was, indeed, as it might seem, triumphantly defeated; but Eusebius of Nicomedia was soon again at work, and it was arranged that 'the charges against Athanasius' should be brought before a council at Cæsarea in 334. Athanasius persistently refused to attend it; and the significance of this refusal appears from the statement of some of his suffragans in 335, that it was well known 'why Eusebius of Cæsarea had in the preceding year become their enemy¹.' But their great primate was compelled to appear at another council, held at Tyre in 335, when the bishop of Cæsarea, sitting among the judges, was assailed by the Egyptian bishop Potammon with the reproach or imputation already referred to, which he repelled by a remark on 'Egyptian insolence.' He witnessed the dramatic scene in which Athanasius introduced his supposed victim Arsenius, safe and sound, into the assembly: he heard the outcry of 'Sorcerer!' which followed: he acquiesced, it seems, in the appointment of six Arianizing partizans to investigate the story of 'the broken chalice:' he joined in the adoption of their report,—in spite of evidence as to its *ex parte* character,—and in the consequent condemnation of Athanasius after he had appealed to the justice of Constantine². In company with other prelates, Eusebius repaired to Jerusalem for the dedication of 'the Resurrection church:' he complacently describes the assembly which there met as equal in grandeur to the Nicene Council³: he enlarged in several addresses on the magnificence of the

¹ Apol. c. Arian. 77; Tillemont, viii. 33. Theodoret thinks that Constantine 'surmised that Athanasius suspected Cæsarea because of its prelate;' i. 28.

² See the facts in S. Ath. Apol. c. Ari.; Soc. i. 27-32. For a summary, cf. Bright's History of the Church, pp. 36-41, or Athan. Orat. against Arians, Introduction, pp. xxvi-xxxv.

³ Vit. Con. iv. 47.

new basilica; and he there assented to the solemn recognition of Arius, as an orthodox Christian who had been misrepresented by personal ill-will¹. Nor did he, any more than his namesake, hesitate or falter when suddenly summoned by the emperor to Constantinople: he was one of the six who hastened thither, dropped the old accusations against Athanasius, took up a new one equally frivolous, and urged it until Constantine cut short the dispute by sending Athanasius into exile at Treves.

Such was the part taken by Eusebius of Cæsarea in the Arian faction's attack on Athanasius. He spent that winter of A. D. 335-6 at Constantinople. To him the new capital, intended to be a purely Christian city, and dedicated, as he tells us, to the God of Martyrs², was a place of surpassing interest. He had already, at the imperial founder's request, sent for use in its churches fifty copies of the Scriptures, executed by skilled hands in sets of three or four leaves, in volumes splendidly adorned: a deacon of his had conveyed them, at the public expense, to Constantinople³. He would now, while traversing the city, admire those stately basilicas of Irene, of Dynamis, of the Apostles,—the statue of Rhea with its hands turned into a suppliant posture,—the gilded figures of the Good Shepherd and the prophet Daniel over the fountains in the market-places⁴: in front of the palace he would see a picture of Constantine with a cross above his head, and under his feet a serpent, transfixed and hurled into the sea: in the chief state apartment he would look up—doubtless, remembering what Constantine had asseverated as to the appearance of the luminous cross with 'By this conquer'⁵—at the cross of gold and jewels which glittered in the ceiling, and beneath which, perhaps, he himself stood while delivering an address on the holy Sepulchre before the assembled court, the emperor him-

¹ Ὁ μισόκαλος φθόνος,—see the synodal letter in Ath. de Syn. 21; Apol. c. Ari. 84.

² Vit. Con. iii. 48.

³ Ib. iv. 36: cf. ib. iii. 1.

⁴ Ib. iii. 49.

⁵ Ib. i. 28.

self, as he tells us with complacency, 'declining, though requested, to sit down',¹—which, as Tillemont dryly observes, was 'no small proof of his patience'.²

Another discourse, pronounced under like circumstances, is extant, the panegyric called 'The Praises of Constantine, whose 'Tricennalia' was being celebrated: it contains, amid much that is pompous, and much that is adulatory towards the imperial 'interpreter of the truth',³ a few impressive passages on the life and death of Christ, as the Divine Conqueror of idolatry and of the 'ancient maladies' that had 'oppressed mankind'.⁴ There are also some words in regard to His pre-existence, which, by themselves, might be taken as owning Him to be coeternal⁵, and to inhere in the Supreme Essence⁶; but they are counteracted by other and lower language⁷.

While he was at Constantinople, he united with his friends in a judicial inquiry into the tenets of a friend of Athanasius, who is described as having been impelled by the intensity of his anti-Arianism into a peculiar modification of Sabellianism. This was Marcellus, bishop of Ancyra, who, provoked by the popularity of a treatise by the Arian 'sophist',⁸ Asterius, had written and shown to Constantine a book 'on the Subjection of Christ',⁹ in which—to judge by the extant extracts—he represented the 'Word' as eternal but impersonal, and reserved the title 'Son of God' for the man Jesus, whom the Word had selected as its temporary organ¹⁰. In his attack

¹ Vit. Con. iv. 33.

² Tillemont, vii. 30.

³ Laud. Con. 1 (cf. Vit. Con. i. 4, 8). Yet he mentions, in order to reply to the sarcasms levelled at the emperor for 'caring so much about *regal cōtes*,' ib. 11.

⁴ Laud. Const. 13.

⁵ Ib. 2.

⁶ Ib. 11.

⁷ Ib. 3, 11.

⁸ See Athanasius, *de Synod.* 18.

⁹ Hilary, *Fratern.* ii. 11.

¹⁰ On this theory, there would be no truly *Divine Sonship*: the Trinity would be, in modern phrase, 'economic,' and not 'essential,' as 'expansion,' as Marcellus said, of the original Unity, into which it was ultimately to fall back,—the creative agency of the Word, its 'assumption of flesh,' the outpouring of the Holy Spirit, being steps in this process, which would end when God should be all in all; and the association of the Word with the human Jesus, God's 'Son' and 'Image,' would then come to an end also.

on the chief Arianizers, such as Eusebius of Nicomedia, he did not spare his namesake of Cæsarea: as our author quaintly says, 'he *pursued* the other Eusebius¹:' he adverted to a remark by Hosius, bishop of Cordova, that 'Eusebius of Palestine' believed in 'two' (Divine) 'essences²:' he accused him of 'holding the Heathens' opinion about gods, in that he had written, not that there was an only God, but that the only true God was one.' We cannot wonder, then, that when a council now held at Constantinople condemned Marcellus, and requested Eusebius to answer his book, the task was zealously³ discharged in two books 'Against Marcellus,' and three 'on Ecclesiastical Theology,'—writings which would suffice to prove that their author was neither fully orthodox nor consistently Arian, but in fact the chief founder of the Semi-Arian school. As in his ante-Nicene writings, so now he separated the Son, in nature, from proper Godhead⁴: insisted in the Arian manner (which certainly could not plead Origen's authority⁵), that being begotten, He could not be eternal⁶: and in distinguishing the

It should be added, that Marcellus's doctrinal position has been matter of controversy. Athanasius once heard Epiphanius' question about it in silence, with a significant smile (Hær. 72. 4). Epiphanius thought that Marcellus must have felt that he had something to explain, when he wrote to Julius of Rome, identifying the Son with the Word. Bp. Montague (Annot. in Eus. c. Marc.) and Tillemont (vii. 514) decline to condemn him on the ground of the Eusebian extracts. The view in the text is that of Card. Newman (Athan. Treatises, Lib. Fath. ii. 505 ff.), Döllinger ('Hippolytus and Callistus'), and Dörner ('Person of Christ'). Compare Hefele, Hist. of Councils, b. iii. s. 51.

¹ Eus. c. Marc. i. 4. 3.

² Ib. i. 4. 28. Yet in Eccl. Theol. i. 6 he uses *ὁὐσιαῶς* for 'personally.'

³ Compare Eus. c. Marc. i. 1. Tillemont remarks on his 'chaleur,' and refuses to recognise in it 'la chaleur de l'Esprit de Dieu;' vii. 507.

⁴ C. Marc. i. 1. 33; Eccl. Theol. i. 11. He also explains John x. 30 not of an essential, but of a moral unity, ib. iii. 19, as Asterius had done, c. Marc. i. 4. 44. See, on this Arianizing tone, Hussey's note on Socrates, i. 36.

⁵ The Catholic phrase 'eternal Generation' comes from Origen's 'The Saviour is always being generated.' Cp. Routh, Rell. Sac. iv. 354.

⁶ Comp. Eccl. Theol. ii. 3; c. Marc. i. 1. 17, ii. 2. 3. Yet in Eccl. Theol. iii. 4. 5 he speaks of the Son as 'ever coexisting.' The passages referred to by Bp. Lightfoot as anti-Arian (c. Marc. i. 4. 20; de Eccl. Theol.

Father and the Son as two real 'hypostases,' was careful to add that this did not make them equal in honour¹, while he also anticipated the Macedonian heresy by describing the Son as the maker of the Holy Spirit². Yet, on the other hand, he spoke of 'the all-holy and thrice-blessed Trinity³,' called the Son 'life itself,' and 'God⁴,' as being Son of God⁵ by an unique and inscrutable generation⁶; and condemned those who 'numbered' Him with 'creatures made out of nothing⁷.' And whatever erroneous teaching or inconsistent thought may be found in these two treatises, they contain effective protests in behalf of the Word's personality, of His identity with the Son, of His permanent⁸ Incarnation in the Christ. What was wanting to his Christology was a greater purity and intensity in its idea of God, which would have supplied the only true basis for its acknowledgment of a Divine Redeemer.

Another reminiscence of Eusebius's stay at Constantinople is best given in his own words. 'I myself, once arriving at the palace gates, saw many barbarian envoys standing there in due order, differing in dress, hair, beards,—grim and terrible in aspect, gigantic in stature—some ruddy-faced, others pale. One saw them,—just as one might in a picture,—presenting to Constantine golden and jewelled crowns, yellow-haired boys, rich robes, horses, shields, spears, bows and arrows. . . . He accepted their presents, and gave rich gifts in return⁹.'

About a year after his return home, Eusebius received the

i. 2, 3; ib. i. 8-10) do not assert actual coeternity. It is ominous that Eusebius upholds Asterius, and his own namesake of Nicomedia, as orthodox, twice calling the latter 'the great;' c. Marc. i. 4.

¹ ἰσορίπου, Eccl. Theol. ii. 7. Both Marcellus and Eusebius seem to use *hypostasis* for 'really existing person;' see Eccl. Theol. ii. 19 (where it is equivalent to πρόσωπον); ib. i. 1, 3; c. Marc. i. 1, 17, and ὑφ' ἐστῶτα in Eccl. Theol. i. 6. Compare Card. Newman, Tracts Theol. and Eccles. p. 295 ff. On 'hypostasis,' cp. Newman's Arians, pp. 377-383, 444-453, and Athan. Treat. i. 66 ff.

³ Ep. ad Flacill.; c. Marc. i. 1.

² Eccl. Theol. iii. 6.

⁴ Eccl. Theol. i. 8.

⁵ Eccl. Theol. i. 10.

⁶ Ib. i. 2, 12.

⁷ Ib. 9.

⁸ On the well-known Marcellian tenet, that Christ's 'kingdom' would have an end, see c. Marc. ii. 4; Eccl. Theol. iii. 13.

⁹ Vit. Con. iv. 7.

news of his patron's death, at the Whitsuntide of A.D. 337. He does not seem to have been scandalized by the circumstance that the prince whom he had regarded as 'a kind of general bishop'¹ had deferred his baptism until he received it on his deathbed²: he paid the last homage to Constantine's memory by writing that 'Life' of which Socrates says, with too much justice, that the author was 'more intent on making a high-wrought eulogy than on giving an accurate narrative³.' Although we are indebted to this 'Christian Cyropædia' for several interesting anecdotes and important documents, we cannot but find, with Tillemont⁴, 'something mean,' and with Möller, something almost profane⁵, in the excess of panegyric which proves that the fascination of an imperial proselyte's intimacy had blunted the biographer's sense of truth, and degraded him both as bishop and as man.

He did not long survive the object of his enthusiastic loyalty,—if we may so apply the word. He probably died in 339⁶,—being about seventy-six years old, and, one would hope, before he could have taken part in the schemes of his friends for expelling Athanasius a second time, and setting up the Arian Pistus as bishop of Alexandria⁷. He was succeeded in the see of Cæsarea by his pupil Acacius, who inherited his invaluable library, and who soon became conspicuous as representing a peculiar form of Arianism, destined to temporary but almost worldwide success⁸. We may well regret that his 'Life of Eusebius' has not come down to posterity.

The 'volumes published' by Eusebius are described by Jerome as 'innumerable⁹.' Among those which cannot be

¹ Vit. Con. i. 44: cf. ib. iv. 24.

² Ib. iv. 61.

³ Soc. i. i.

⁴ Tillemont, vii. 75.

⁵ 'Vides,' says Möller (de fide Eus.), 'blasphemiæ quam vicina sint adulatoria ingenia!'

⁶ See Soc. ii. 4, and Dict. Chr. Biogr. ii. 318.

⁷ Athan. Apol. c. Ari. 24.

⁸ That of which the symbol was *Homoion*, and which triumphed at the Council of Ariminum some twenty years after Eusebius's death.

⁹ Jerome, de Vir. Ill. 81.

assigned to any particular period of his life may be mentioned three, now lost, which 'were read' by Photius¹ in succession, the 'Ecclesiastical Preparation,' the 'Ecclesiastical Demonstration,' and an apologetic work called 'Refutation and Defence,' in which he marshalled certain Pagan objections, and answered them 'fairly well,' says Photius (with a touch of what Gibbon² calls his 'discreet freedom'), 'if not quite satisfactorily.' Another lost work is referred to by Epiphanius, when he classes Eusebius of Cæsarea among those who have written against Manicheism³. The Commentary on the First Epistle to the Corinthians, mentioned by Jerome⁴, has also perished. The 'very learned'⁵ Commentary written by Eusebius on the whole Psalter, mostly translated by Eusebius of Vercellæ⁶ into Latin, 'lay long neglected,' says Cave⁷, until Montfaucon discovered and published the greater part of it,—as he did also in regard to the Commentary on Isaiah⁸. Fragments of the Commentary on the Song of Solomon, and of a work on the Lives of the Prophets, have also been preserved. He is also said to have written an essay on Weights and Measures, another on the Death of Herod, and a preface to the Canticle of Moses in Exod. xv⁹. Of the 'fourteen Opuscula' attributed by Sirmond to Eusebius, the first only,—an anti-Sabellian treatise¹⁰,—is supposed by Tillemont¹¹ to be his; but all of them are characterized by Fabricius¹² as 'not unworthy' of him.

¹ Photius, Bibl. 11-13. ² Gibbon, vii. 40. ³ Epiph. Hær. 66. 21.

⁴ Jerome, Ep. 49.

⁵ Ib. de Vir. Ill. 81: cf. Ep. 112.

⁶ Ib. de Vir. Ill. 96; Ep. 61. This work was promised, as it were, by Eusebius in Dem. Ev. v. 21.

⁷ Hist. Lit. i. 180.

⁸ Jerome, de Vir. Ill. 81. He says that it consisted of ten books, and (Comm. in Isa. lib. v. præf.) that Eusebius 'sometimes forgot his promise' to interpret historically.

⁹ See Fabricius, Bibl. Gr. vii. 407.

¹⁰ Sirmond, Op. i. 1; Galland, Bibl. Patr. iv. 469. This treatise alludes to 'the Galatian,' supposed to be Marcellus of Ancyra.

¹¹ Tillemont, vii. 62.

¹² Fabr. Bibl. Gr. vii. 406.

And now, in conclusion, something must be said as to the leading characteristics of the Ecclesiastical History.

Eusebius, as Möller says¹, had almost unequalled advantages for the task of a Church historian in documents, books, traditionary or other information. It is true that his acquaintance with Western affairs was comparatively imperfect; bishop Pearson says that on this subject he was 'not a very accurate writer²,' and, as is well known, sets aside his chronology of the early Roman bishops as not derived from authentic sources³. He knew nothing, apparently, of those troubles of the Roman church in which Hippolytus—whom he mentions only as a bishop and a writer—was so intimately concerned⁴. He tells us but little, considering how much there is to be told, about St. Cyprian⁵. Like other 'Greeks,' he calls Novatian Novatus, although he once quotes a letter of Dionysius correctly speaking of 'Novatian⁶.' He assigns to pope Xystus II. (of whose martyrdom he is ignorant) eleven years⁷, instead of one only: to a later bishop, Eutychianus, nearly ten months instead of nearly nine years: to Caius fifteen years instead of twelve⁸. Some mistakes, which occur in the translations of Latin documents, inserted by him in his work, would seem to show that he was not familiar with the language⁹. But on Eastern matters the case was quite different: in that field he was at home.

How, it may be asked, did he use his materials? (1) Was he honest in dealing with them? Here the famous criticism of Gibbon on two passages of his account of the Diocletian

¹ Möller, *de fid. Eus.* p. 20.

² Pearson, *Annal. Cypr. præf. s. 1*: cf. Valesius on *H. E.* vii. 27.

³ Pearson, *de Success. diss. i. 10. 2* (*Minor Works*, ii. 393).

⁴ *H. E.* vi. 20, 22; Bp. Wordsworth's 'St. Hippolytus,' p. 128.

⁵ See *H. E.* vi. 43; vii. 3.

⁶ *Ib.* vii. 8.

⁷ *Ib.* vii. 27.

⁸ *Ib.* 32; Pearson, *Minor Works*, ii. 403.

⁹ *H. E.* ii. 2, 25; iii. 20, 33. In iv. 8, he says he has translated Hadrian's rescript into Greek 'as well as he could:' cf. viii. 17, and *Vit. Con.* ii. 47. Sometimes, probably, he employed a translator, or used an old translation.

persecution¹ has led many to regard him as avowedly a supporter of the disastrous maxim, that facts discreditable to religion or to the Church may be suppressed in order to edification,—that it is, in this sense, lawful ‘to lie for God.’ Eusebius does certainly say that he will not go into the details of episcopal misconduct, that he thinks it better to dwell on what is ‘virtuous and praiseworthy;’ but he tells us generally that many prelates were very blameable, that some fell away in the persecution, and, in particular, that Stephen, bishop of Laodicea, had thus apostatized². At the same time his reticence, in the Life of Constantine, as to the tragedies in the imperial house, is not without significance; and it may be thought that his silence, in the History, as to the charge of heresy against Dionysius³, and his reserve as to ‘the doctrinal opposition called forth by Origen,’ were ‘not undesigned⁴.’ In another case, it is usually said that, in order to conform Josephus’s narrative of Agrippa I.’s death with that of St. Luke, he substitutes ‘an angel’ for ‘an owl⁵,’ regardless of the effect produced on the sense of the context; and this, says Möller, ‘is the one case in which, as far as I recollect, à sinceritatis viâ paululum deflexit noster:’ and if here he simply accepted a conjecturally alleged text⁶, he must have

¹ H. E. viii. 2; Mart. Pal. 12; Gibbon, ii. 281. Even the pious Milner says of the Council of the Oak, ‘I shall not stain these pages with a detail of their iniquitous proceedings;’ Hist. Ch. ii. 102.

² H. E. viii. 1, 2; Mart. Pal. 12; vii. 32. See Dean Stanley on the Eastern Church, p. liv; and Mason on Persecution of Diocletian, p. 40.

³ In H. E. vii. 26 he tells only a piece of the truth, i. e. that the treatise of Dionysius sent to his Roman namesake was on the Sabellian question, quietly omitting the circumstance that it was a defence against the imputation of an opposite error.

⁴ Döllinger says that he purposely (*absichtlich*) suppresses what might bring this out; Hippol. and Callist. p. 262. Yet see H. E. vi. 36.

⁵ H. E. ii. 10. ‘Il impose à Joseph,’ says his French translator Cousin. ‘Malo more,’ says Valesius. For his recognition of the duty of truthfulness, cf. Præp. Ev. vi. 6, and the quotation in H. E. iv. 17.

⁶ So Lightfoot. But it is not merely an ‘omission of the owl;’ the word *ἄγγελον*, applied by Josephus to the bird as an ominous ‘messenger,’ in

been inattentive to the strange effect of the alteration. That he was equitable in his judgments on heresiarchs, is more than can be maintained: at any rate, he troubles himself very little to enter into their points of view, and represents them, for the most part, simply as instruments of Satan¹; but this was a defect common enough in his time, and long afterwards. It is to be borne in mind, also, that in many cases we find him careful in measuring his statements, discriminating between degrees of evidence, even anxious to let his readers judge of his data. 'It is commonly said,' 'we have understood,' 'the tradition runs thus,' are phrases frequently prefixed to his statements². 'There is nothing like hearing the letters themselves, copied from records,' or 'nothing like hearing the writer himself³;' 'the statement commonly made is confirmed by the fact that⁴,' &c. 'Let any one judge as he pleases⁵' (about the story of the 'Thundering Legion'). 'It is fitting to subjoin short extracts by way of proof⁶.' 'I know not how it was that a fire broke out in the palace⁷.' 'I have found no written account of the dates of the early bishops of Jerusalem⁸.' 'We may conjecture that many martyrdoms took place all over the world' (under Marcus)⁹. 'I know that this anecdote may be thought fabulous, but it was attested at the time¹⁰.' He is careful to mention such writings of eminent men as have come to his own knowledge, and to refer his studious readers to the books themselves¹¹. He tells us of books as to the authors of which he has no

conformity with a preceding passage, is made in the Eusebian quotation to mean an angel.

¹ E. g. H. E. iii. 27, iv. 7, v. 14.

² E. g. λόγος ἔχει, κατέχει, ii. 1, 7, 17, 22, iii. 11, 18, 32, 36, 38, vi. 28, 34; but such phrases do not *per se* imply doubt on his part (Hussey, Acad. Sermon. pref. p. xviii); ἱστοροῦνται, ii. 25; φασί, iv. 29, vi. 9, vii. 17; ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, iii. 1; μνημονεύουσιν, vii. 17; ἔλεγον, 'they told me,' vii. 18; λέγεται, vi. 5.

³ Ib. i. 13; iii. 32; iv. 23; vii. 23.

⁵ Ib. v. 5.

⁶ Ib. iii. 36.

⁸ Ib. iv. 5.

⁹ Ib. v. pref.

⁴ Ib. ii. 25.

⁷ Ib. viii. 6.

¹⁰ Mart. Pal. 9.

¹¹ H. E. iv. 18, 26, 27.

information¹: and in one case quotes largely from 'a certain writer².' He feels strongly the importance of accurate transcription³, and he can refrain from irrelevant digression⁴.

But (2) it may be asked whether Eusebius was intellectually competent to turn his stores of knowledge to the best account for the purposes of Church history. It must be admitted that although not devoid of the critical faculty, as is shown by his remarks on Papias⁵, his judgment was decidedly inferior to his erudition. He cannot be severely blamed for accepting the authority of the Edessene documents about Abgar⁶, for catching at Philo's account of the Therapeutæ as a picture of Christian ascetics⁷, for not seeing the difficulties involved in one, at least, of his extracts from Hegesippus⁸, for accepting the story of the 'Thundering Legion⁹,' or for following Clement of Alexandria in his distinction of Cephas from St. Peter¹⁰, or for believing that the statue at Paneas represented our Lord¹¹. 'But the great fault of Eusebius,' says Professor Westcott, 'is a want of independent judgment: he writes under the influence of his last informant, and consequently his narrative is often confused and inconsistent¹².' Photius, who in one place describes him as 'not untrustworthy as to history, though not as to doctrine¹³,' elsewhere pronounces him 'deficient in *steadiness*¹⁴.' For instance, in regard to the Canon of the New Testament, he not only shows that he cannot make up his mind as to the authorship of the Apocalypse¹⁵, but uses 'spurious,' in one passage, as equivalent to 'disputed' books, and in another for books undoubtedly heretical¹⁶. As to chronology,—although he can detect a chronological flaw in the false 'Acts of

¹ H. E. v. 27.

² Ib. v. 16.

³ Ib. v. 20.

⁴ Ib. vi. 33.

⁵ Ib. iii. 39.

⁶ Ib. i. 13.

⁷ Ib. ii. 17.

⁸ Ib. ii. 23.

⁹ Ib. v. 5.

¹⁰ Ib. i. 12.

¹¹ Ib. vii. 18.

¹² Westcott on the N. T. Canon, p. 411.

¹³ Photius, *Biblioth.* 196.

¹⁴ Ib. 13.

¹⁵ E.g. H. E. iii. 25. His hesitation probably arose from his respect for the opinion of Dionysius, vii. 25.

¹⁶ H. E. iii. 25, 31.

Pilate¹;—he ignores the chronological difficulties about the census of Cyrenius² and the insurrection of Theudas³: he dates the introduction of the standards with imperial ‘images’ into Jerusalem after the crucifixion instead of before it⁴: he refers to the time of our Lord’s ministry what Josephus said of a time preceding it⁵: assigns to that ministry, in one place, ‘not quite four years⁶,’ and in another seems to compress it into one⁷: makes the siege of Jerusalem follow immediately after the martyrdom of St. James the Just, of which event he cites two inconsistent accounts⁸: dates Pionius’s martyrdom in the second instead of the third century⁹, and the rise of the Helcesaites heresy in the third instead of the second¹⁰: and in one chapter gives passages from Dionysius referring to Valerian’s persecution, and then passages referring to the preceding persecution under Decius¹¹. Moreover, he carelessly cites Josephus as mentioning the tetrarchate of Ly-sanias along with that of Philip¹². He puts Vienne in the place of Lyons as the scene of the exile of Herod Antipas¹³. Holding, as it seems, that there were three Jameses, he cites Clement of Alexandria as saying that there were two¹⁴. He exaggerates, in one passage, Clement’s account of the composition of St. Mark’s Gospel, and quotes it correctly in another¹⁵. He acquiesces in the confusion between Philip the apostle and Philip the ‘evangelist¹⁶.’ He calls the second Apology of Justin, in one passage, the ‘first,’ having just before referred to it as the second¹⁷. He ascribes to Antoninus a document professedly by Marcus Aurelius¹⁸, and calls the latter the brother of the former¹⁹. He seems to antedate the heretical activity of Artemon²⁰; but this may be merely a case of ‘prolepsis.’ He seems to confound Ammonius the Neo-

¹ H. E. i. 9.² Ib. i. 5.³ Ib. ii. 11.⁴ Ib. ii. 6.⁵ Ib. i. 10.⁶ Ib.⁷ Ib. iii. 24.⁸ Ib. ii. 23.⁹ Ib. iv. 15.¹⁰ Ib. vi. 38.¹¹ Ib. vii. 11.¹² Ib. i. 9; see Reuterdaahl, de Font. Eus. p. 13.¹³ H. E. i. 11.¹⁴ Ib. ii. 1.¹⁵ Ib. ii. 15; vi. 14.¹⁶ Ib. iii. 31.¹⁷ Ib. iv. 17, 16.¹⁸ Ib. iv. 12, 13.¹⁹ Ib. v. 5.²⁰ Ib. v. 28; comp. vii. 30.

Platonist with a Christian of the same name¹. He introduces, as referring to an Alexandrian sedition, a letter of Dionysius, which evidently refers to an Alexandrian pestilence². He seems to applaud those who voluntarily offered themselves for persecution³; whereas he had quoted the epistle of the Symrnæan church, in the second century, condemning such an act⁴. He thus differs in some passages from authorities which he cites in others,—as also in regard to the dates of St. Mark's death⁵ and of the episcopate of Linus⁶. He substitutes declamation for exposition in his account of Saturninus and Basilides⁷. He is apt to tell his tale in a desultory and piecemeal fashion, which obscures instead of exhibiting its sequence and its landmarks. This is observable not only in regard to the formation of the New Testament Canon⁸, or the lives and writings of both the Clements⁹, or the progress of Montanism¹⁰, but even as to some leading points in the career of Origen¹¹. He does not appreciate, as his documents might have enabled him to do, the amount of authority on Cyprian's side in the question of heretics' baptism; and he is obscure as to Dionysius's view of the subject¹². There is also a want of proportion in his treatment of some subjects: one does not see why, having said so much about Montanism¹³, he should be so disappointingly brief and indistinct about Manicheism, which had risen up during his own boyhood¹⁴. Some of these flaws would probably have vanished from the History if he had given it a final and careful revision, which, it has been conjectured¹⁵,

¹ H. E. vi. 19.² Ib. vii. 21.³ Ib. vi. 12; Mart. Pal. 3.⁴ H. E. iv. 15. He might hold that his rule had its exceptions.⁵ H. E. ii. 24; v. 8.⁶ Ib. iii. 2; v. 6.⁷ Ib. ii. 7.⁸ Westcott on the N. T. Canon, p. 411. But his method of citing authorities as to the 'acknowledged' and 'disputed' books respectively has been thoroughly explained by Bp. Lightfoot in the 'Contemporary Review' for Jan. 1875.⁹ See H. E. iii. 16, 38; v. 11; vi. 13.¹⁰ Thus we have to read, chronologically, v. 18 before v. 16.¹¹ See H. E. vi. 8, 19, 23.¹² Ib. vii. 2, 3, 5, 7, 9.¹³ Ib. v. 16 sq.¹⁴ Ib. vii. 31. The usual date of Manes's preaching is about 270.¹⁵ Vales, on H. E. vi. 6; Heinichen, exc. 15. The 'Martyrs of Palestine'

he for some reason failed to do. Others may be thought characteristic, in various degrees, of the mental habits of the writer¹.

The style of the History has been a constant vexation to its readers. To say, as Photius says in reference to another work by Eusebius, that 'his diction is never pleasant nor clear²,' would be a verdict requiring but slight deduction. There are a few impressive passages, as the description of the Church's tranquil and majestic progress in the face of opposing heresies³,—of the agonies caused by a famine⁴,—of the joy with which the Christians welcomed the return of 'peace' and liberty⁵, which the martyrs of the recent persecution would have desired to see, and saw not,—but, he adds with solemn pathos, 'they, by hastening home, have secured what is far better.' It is right to add that Eusebius expresses himself like an unaffectedly religious man, accustomed to contemplate, with awe and thankfulness, the Divine judgments and the Divine mercies,—to see God's hand throughout the fortunes of His Church,—to recognize in a defence of the faith or a cessation of persecution the 'grace' or 'intervention' of 'our Saviour⁶.' He also speaks modestly of his own abilities⁷. But, as a rule, his narration is very deficient in attraction. The involved and overweighted sentences, the turgid affectations in phraseology, the frequent recurrence of vague and cloudy periphrasis, indicate a taste deficient in simplicity and dignity, and formed in a bad rhetorical school.

is apparently, as Bp. Lightfoot argues, an abridged form of a longer record extant in a Syriac version, and is 'plainly not complete as we have it.' The fragment given below at p. 279 may, he suggests, be part of the longer work. The *παλινοφδία* promised at the end of it must be found in viii. 17.

¹ He had a habit, it seems, of writing rapidly. An instance of his tendency to exaggeration will be found in Vit. Con. iv. 23.

² Photius, Bibl. 13. When Jerome says, 'Ecclesiasticam pulchrè Eusebii historiam texuit' (Ep. 84), we need not refer this to the style.

³ H. E. iv. 7.

⁴ Ib. ix. 8.

⁵ Ib. ix. 1; x. 1-3.

⁶ E g. H. E. i. 1; ii. 14, 18; v. 21; viii. 1. 16. The greatest blemish of the book, in regard to Christian morality, is the commendation bestowed on a case of suicide; viii. 14.

⁷ H. E. x. 4.

And, on the whole, the style of the historian contrasts very unfavourably with the style of the documents which he has earned our perpetual gratitude by preserving. 'How inestimable,' says Dean Stanley, 'are the fragments of Hegesippus and the Epistle of the Church of Lyons, embedded in the rhetoric of Eusebius ¹!' We may add, the Epistle of the Church of Smyrna,—the fragments of Dionysius of Corinth, of Caius, of Sarapion,—the vivid account of the rise of the Montanist fanatics,—the extracts from 'The Little Labyrinth' (now attributed to Hippolytus) on Theodotus and his 'God-denying apostasy ²,'—the invaluable letters of Dionysius of Alexandria and of Phileas,—the synodal epistle concerning Paul of Samosata.

But, in whatever respects Eusebius is surpassed by these older and simpler writers, whose language is to his as a picture to its frame, he does not seem to have been far behind them in a genuine desire to serve the cause of religion, and do something by his literary labours for the advancement of the kingdom of Christ. No reader of his History can ignore this: and no Christian ought to name him without cordially recognizing it in conjunction with his energy and industry in the performance of an arduous and sacred task. These are merits which, in spite of literary defects, theological errors, and personal faults, have secured to Eusebius of Cæsarea a high place among the great benefactors of Christendom,—among the great benefactors of mankind.

¹ Stanley on the Eastern Church, p. lvi. Archdeacon Evans, in his vivid and beautiful 'Biography of the Early Church,' says of the History, 'This noble pile stands as a Westminster Abbey in the region of sacred literature, crowded with the remains of the worthies of former days;' vol. i. p. 10.

² See H. E. v. 28.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ Α΄.

CAP. I.

Τίς ἡ τῆς ἐπαγγελίας ὑπόθεσις.

ΤΑΣ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων διαδοχὰς, σὺν καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς ἡμᾶς διηνυσμένοις χρόνοις, ὅσα τε καὶ πηλίκᾳ πραγματευθῆναι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν λέγεται, καὶ ὅσοι ταύτης διαπρεπῶς ἐν ταῖς μάλιστα ἐπισημοτάταις παροικίαις ἠγήσαντό τε καὶ προέστησαν, ὅσοι τε κατὰ γενεὰν ἐκάστην ἀγράφως ἢ καὶ διὰ συγγραμμάτων τὸν θεῖον ἐπρέσβευσαν λόγον, τίνες τε καὶ ὅσοι καὶ ὀπηνίκα νεωτεροποιίας ἰμέρῳ, πλάνης εἰς ἔσχατον ἐλάσαντες, ψευδωνύμου γνώ- 1 Tim. vi. 20.σεως εἰσηγητὰς ἑαυτοὺς ἀνακεκρύνουσιν, ἀφειδῶς οἶα λύκοι βαρεῖς τὴν Χριστοῦ ποίμνην ἐπεντρίβοντες· προσέτι τούτοις καὶ τὰ παραντῖκα τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς τὸ **2** πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιελθόντα· ὅσα τε αὖ καὶ ὁποῖα καὶ καθ' οὗς χρόνους πρὸς τῶν ἐθνῶν ὁ θεὸς πεπολέμηται λόγος, καὶ πηλικοί κατὰ καιροὺς τὸν δι' αἵματος καὶ βασάνων ὑπὲρ αὐτοῦ

διεξήλθον ἀγῶνα, τὰ τ' ἐπὶ τούτοις καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς μαρ-
 τύρια, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἴλεω καὶ εὖμενῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 ἀντίληψιν γραφῇ παραδοῦναι προηρημένους, οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ
 πρώτης ἄρξομαι τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
 τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας. Ἀλλὰ μοι συγγνώμην ἥδη
 εὐγνωμόνων ἐντεῦθεν ὁ λόγος αἰτεῖ, μείζονα ἢ καθ' ἡμετέραν
 δύναμιν ὁμολογῶν εἶναι, τὴν ἐπαγγελίαν ἐντελῇ καὶ ἀπαράλει-
 πτον ὑποσχέσιν. Ἐπεὶ καὶ πρῶτοι νῦν τῆς ὑποθέσεως ἐπι-
 βάντες οἶα τινα ἐρήμην καὶ ἀτριβῇ ἵεναι ὁδὸν ἐγχειροῦμεν,
 Θεὸν μὲν ὁδηγὸν καὶ τὴν τοῦ Κυρίου συνεργὸν σχήσειν εὐχό-
 μενοι δύναμιν, ἀνθρώπων γε μὴν οὐδαμῶς εὑρεῖν οἰοί τε ὄντες
 ἴχνη γυμνὰ τὴν αὐτὴν ἡμῖν προωδευκότων ὁδὸν, μὴ ὅτι σμικρὰς
 αὐτὸ μόνον προφάσεις, δι' ὧν ἄλλος ἄλλως ὧν διηνύκασι χρό-
 νων μερικὰς ἡμῖν καταλελοίपाσι διηγῆσεις, πόρρωθεν, ὥσπερ εἰ
 πυρσοὺς, τὰς ἑαυτῶν προανατείνοντες φωνὰς, καὶ ἄνωθεν ποθεν
 ὥσπερ ἐξ ἀπόπτου καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς βοῶντες, καὶ διακελευ-
 3 ὄμενοι ἢ χρῆ βαδίζειν, καὶ τὴν τοῦ λόγου πορείαν ἀπλανῶς καὶ
 ἀκινδύνως εὐθύνειν. Ὅσα τοίνυν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν
 λυσιτελεῖν ἡγοῦμεθα, τῶν αὐτοῖς ἐκείνοις σποράδην μνημονευ-
 θέντων ἀναλεξάμενοι, καὶ ὡς ἂν ἐκ λογικῶν λειμῶνων τὰς ἐπι-
 τηδείους αὐτῶν τῶν πάλαι συγγραφέων ἀπανθισάμενοι φωνὰς,
 δι' ὑφήγησews ἱστορικῆς πειρασόμεθα σωματοποιῆσαι. Ἄγα-
 πῶντες, εἰ καὶ μὴ ἀπάντων, τῶν γοῦν μάλιστα διαφανεστάτων
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἀποστόλων τὰς διαδοχὰς κατὰ τὰς διαπρε-
 πούσας ἔτι καὶ νῦν μνημονευόμενας ἐκκλησίας, ἀνασωσαίμεθα.
 Ἀναγκαιότατα δέ μοι πορεῖσθαι τὴν ὑπόθεσιν ἡγοῦμαι, ὅτι
 μηδένα πω εἰς δεῦρο τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων διέγνω-
 ναι περὶ τοῦτο τῆς γραφῆς σπουδὴν πεποιημένον τὸ μέρος. Ἐλ-
 πίζω δ' ὅτι καὶ ὠφελιμωτάτῃ τοῖς φιλοτίμως περὶ τὸ χρη-
 στομαθὲς τῆς ἱστορίας ἔχουσιν ἀναφανήσεται. Ἦδη μὲν οὖν
 τούτων καὶ πρότερον, ἐν οἷς διευτυπωσάμην χρονικοῖς κανόσιν,
 ἐπιτομὴν κατεστησάμην. Πληρεστάτην δ' οὖν ὅμως αὐτῶν ἐπὶ
 τοῦ παρόντος ὥρμήθην τὴν ἀφήγησιν ποιήσασθαι. Καὶ ἄρξεται
 γέ μοι ὁ λόγος, ὡς ἔφην, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν
 ἐπινοουμένης ὑψηλοτέρας τε καὶ κρείττονος ἢ κατὰ ἀνθρω-
 πον οἰκονομίας τε καὶ θεολογίας. Καὶ γὰρ οὖν τὸν γραφῇ

μέλλοντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑφηγήσεως παραδώσειν τὴν ἱστορίαν, ἄνωθεν ἐκ πρώτης τῆς κατ' αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ὅτι περ ἐξ αὐτοῦ καὶ προσωυμίας ἡξιώθημεν, θειοτέρας ἢ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς οἰκονομίας, ἀναγκαῖον ἂν εἴη κατάρξασθαι.

CAP. II. 4

Ἐπιτομή κεφαλαιώδης περὶ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν προϋπάρξεώς τε καὶ θεολογίας.

Διττοῦ δὲ ὄντος τοῦ κατ' αὐτὸν τρόπου, καὶ τοῦ μὲν σώματος ἐοικότος κεφαλῇ, ἢ Θεὸς ἐπινοεῖται, τοῦ δὲ ποσὶ παραβαλλομένου, ἢ τὸν ἐν ἡμῖν ἄνθρωπον ὁμοιοπαθῇ τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἔνεκεν ὑπέδω σωτηρίας, γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἐντεῦθεν ἐντελής ἢ τῶν ἀκολουθῶν ὑπόθεσις, εἰ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας ἀπάσης ἀπὸ τῶν κεφαλαιωδεδεσμάτων καὶ κυριωτάτων τοῦ λόγου τὴν ὑφήγησιν ποιησαίμεθα. Ταύτη δὲ ἤδη καὶ τῆς Χριστιανῶν ἀρχαιότητος τὸ παλαιὸν ὁμοῦ καὶ θεοπρεπὲς, τοῖς νέαν αὐτὴν καὶ ἐκτετοπισμένην, χθὲς καὶ οὐ πρότερον φανείσαν, ὑπολαμβάνουσιν, ἀναδειχθήσεται.

Γένους μὲν οὖν καὶ ἀξίας, αὐτῆς τε οὐσίας τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ φύσεως, οὗτις ἂν εἰς ἑκφρασιν αὐτάρκης γένοιτο λόγος.

Ἡ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον ἐν προφητεῖαις,

Τὴν γενεὰν αὐτοῦ, Isa. liii. 8.
 φησὶ,
 τίς διηγήσεται;

Ὅτι δὴ οὔτε τὸν Πατέρα τις ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὗτ' αὖ τὸν Mat. xi. 27.
 Υἱόν τις γνώη ποτὲ κατ' ἀξίαν, εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ· τό τε φῶς τὸ προκόσμιον καὶ τὴν πρὸ αἰώνων νοερὰν καὶ οὐσιώδη σοφίαν, τὸν τε ζῶντα καὶ ἐν ἀρχῇ παρὰ τῷ Πατρὶ τυγχάνοντα Θεὸν Λόγον, τίς ἂν πλὴν τοῦ Πατρὸς καθαρῶς ἐννοήσκει, πρὸ πάσης κτίσεως καὶ δημιουργίας ὁρωμένης τε καὶ ἀοράτου, τὸ πρῶτον καὶ μόνον τοῦ Θεοῦ γέννημα, τὸν τῆς κατ'

οὐρανὸν λογικῆς καὶ ἀθανάτου στρατιᾶς ἀρχιστράτηγον, τὸν τῆς
 μεγάλης βουλῆς ἄγγελον, τὸν τῆς ἀρρήτου γνώμης τοῦ Πα-
 5 τρὸς ὑπουργόν, τὸν τῶν ἀπάντων σὺν τῷ Πατρὶ δημιουργόν,
 τὸν δεύτερον μετὰ τὸν Πατέρα τῶν ὅλων αἴτιον, τὸν τοῦ
 Θεοῦ Παῖδα γνήσιον καὶ μονογενῆ, τὸν τῶν γεννητῶν ἀπάντων
 Κύριον καὶ Θεὸν καὶ βασιλέα, τὸ κῦρος ὁμοῦ καὶ τὸ κράτος
 αὐτῇ θεότητι καὶ δυνάμει καὶ τιμῇ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑποδε-
 δεγμένον, ὅτι δὴ κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ μυστικὰς τῶν γραφῶν
 θεολογίας,

John i. 1, 3. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν
 ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.

Τοῦτό τοι καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς, ὡς ἂν προφητῶν ἀπάντων
 παλαιότατος, θείῳ πνεύματι τὴν τοῦ παντὸς οὐσίωσίν τε καὶ
 διακόσμησιν ἀπογράφων, τὸν κοσμοποιὸν καὶ δημιουργὸν τῶν
 ὅλων, αὐτῷ δὴ τῷ Χριστῷ, καὶ οὐδὲ ἄλλῃ ἢ τῷ θείῳ δηλαδὴ
 καὶ πρωτογόνῳ ἑαυτοῦ Λόγῳ τὴν τῶν ὑποβεβηκότων ποιήσιν
 παραχωροῦντα διδάσκει, αὐτῷ τε κοινολογούμενον ἐπὶ τῆς ἀν-
 θρωπογονίας.

Gen. i. 26. Εἶπε γὰρ,

φησὶν,

ὁ Θεὸς, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

Ταύτην δὲ ἐγγινᾶται τὴν φωνὴν προφητῶν ἄλλος, ὧδὲ πως
 ἐκ ὕμνοις θεολογῶν·

Ps. cxlii.
 lxx. (xxxiii.
 A. v.) 9.

Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.

Τὸν μὲν Πατέρα καὶ ποιητὴν εἰσάγων ὡς ἂν πανηγεμόνα,
 βασιλικῷ νεύματι προστάττοντα· τὸν δὲ τούτῳ δευτερεύοντα
 θεῖον Λόγον, οὐχ ἕτερον τοῦ πρὸς ἡμῶν κηρυττομένου, ταῖς πα-
 τρικαῖς ἐπιτάξεσιν ὑπουργοῦντα. Τοῦτον καὶ οἱ ἀπὸ τῆς πρώτης
 ἀνθρωπογονίας πάντες, ὅσοι δὴ δικαιοσύνη καὶ θεοσεβείας ἀρετῇ
 διαπρέψαι λέγονται, ἀμφί τε τὸν μέγαν θεράποντα Μωϋσέα, καὶ
 πρό γε αὐτοῦ πρῶτος Ἀβραάμ, τούτου τε οἱ παῖδες, καὶ ὅσοι
 μετέπειτα δίκαιοι πεφήνασι καὶ προφήται, καθαροῖς διανοίας
 ὅμμασι φαντασθέντες, ἔγνωσαν τε καὶ οἶα Θεοῦ Παιδὶ τὸ προ-
 σῆκον ἀπένειμαν σέβας. Αὐτὸς δὲ οὐδαμῶς ἀπορραθυμῶν τῆς
 τοῦ Πατρὸς εὐσεβείας, διδάσκαλος τοῖς πᾶσι τῆς πατρικῆς καθ-

ίσταται γνώσεως. Ὡφθαι γοῦν Κύριος ὁ Θεὸς ἀνείρηται οἰά-
 τις κοινὸς ἄνθρωπος τῷ Ἀβραάμ καθημένῳ παρὰ τὴν δρῦν
 τὴν Μамβρῇ. Ὁ δ' ὑποπεσὼν αὐτίκα καίτοιγε ἄνθρωπον
 ὀφθαλμοῖς ὁρῶν, προσκυνεῖ μὲν ὡς Θεόν, ἱκετεύει δὲ ὡς ὁ
 Κύριον. Ὁμολογεῖ τε μὴ ἀγνοεῖν ὅστις εἴη, ῥήμασιν αὐτοῖς
 λέγων·

Κύριε ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν ;

Gen. xviii. 25.

Εἰ γὰρ μηδεὶς ἐπιτρέποι λόγος τὴν ἀγέννητον καὶ ἄτρεπτον
 οὐσίαν Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος εἰς ἀνδρὸς εἶδος μεταβάλλειν,
 μὴ δ' αὖ γεννητοῦ μηδενὸς φαντασίᾳ τὰς τῶν ὁρῶντων ὄψεις
 ἐξαπατᾶν, μηδὲ μὴν ψευδῶς τὰ τοιαῦτα πλάττεσθαι τὴν γρα-
 φὴν, Θεὸς καὶ Κύριος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν καὶ ποιῶν κρί-
 σιν ἐν ἀνθρώπου ὁρώμενος σχήματι, τίς ἂν ἕτερος ἀναγορεύοιτο,
 εἰ μὴ φάναι θέμις τὸ πρῶτον τῶν ὅλων αἴτιον, ἢ μόνος ὁ προὖν
 αὐτοῦ Λόγος ; περὶ οὗ καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀνείρηται,

Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτοὺς, καὶ ἐρρύσατο αὐ- Ps. cvi. (cvii.)
 τοὺς ἐκ τῶν διαφθорῶν αὐτῶν. 20.

Τοῦτον δεύτερον μετὰ τὸν Πατέρα Κύριον σαφέστατα Μωϋ-
 σῆς ἀναγορεύει λέγων·

Ἐβρεξε Κύριος ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θείον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου. Gen. xix. 24.

Τοῦτον καὶ τῷ Ἰακῶβ αὖθις ἐν ἀνδρὸς φανέντα σχήματι,
 Θεὸν ἢ θεία προσαγορεύει γραφῇ, φάσκοντα τῷ Ἰακώβ·

Οὐκέτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά Ib. xxxii. 28.
 σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ.

Ὅτε καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου εἶδος
 Θεοῦ, λέγων,

Εἶδον γὰρ τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθῃ ἡ Ib. 30.
 ψυχὴ μου.

Καὶ μὴν οὐδ' ὑποβεβηκότων ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν Θεοῦ
 τὰς ἀναγραφείσας θεοφανείας ὑπονοεῖν θέμις. Ἐπειδὴ καὶ
 τούτων ὅταν τις ἀνθρώποις παραφαίνηται, οὐκ ἐπικρύπτεται ἡ
 γραφὴ, ὀνομαστὶ οὐ Θεόν, οὐδὲ μὴν Κύριον, ἀλλ' ἀγγέλους
 χρηματίζει λέγουσα, ὡς διὰ μυρίων μαρτυριῶν πιστώσασθαι
 ῥάδιον. Τοῦτον καὶ Μωϋσέως διάδοχος Ἰησοῦς, ὡς ἂν τῶν

οὐρανίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων τῶν τε ὑπερκοσμίων δυνάμεων ἡγούμενον, καὶ ὡσανεὶ τοῦ Πατρὸς ὑπαρχον, τὰ δευτερεῖα τῆς κατὰ πάντων βασιλείας τε καὶ ἀρχῆς ἐμπεπιστευμένον, ἀρχιστράτηγον δυνάμεως Κυρίου ὀνομάζει, οὐκ ἄλλως αὐτὸν ἢ αὐθις ἐν ἀνθρώπου μορφῇ καὶ σχήματι θεωρήσας. Γέγραπται γούν·

Jos. v. 13 sq. Καὶ ἐγενήθη ὡς ἦν Ἰησοῦς ἐν Ἱεριχῶ, καὶ ἀναβλέψας ὁρᾷ ἄνθρωπον ἐστηκότα κατέναντι αὐτοῦ. Καὶ ἡ ῥομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ προσελθὼν Ἰησοῦς, εἶπεν, Ἡμέτερος εἶ, ἡ τῶν ὑπεναντίων; καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου νυνὶ παραγέγονα. Καὶ Ἰησοῦς ἔπescen ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Δέσποτα, τί προστάσεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος Κυρίου πρὸς 7 Ἰησοῦν, Δύσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας, τόπος ἁγίος ἐστιν.

Ἐνθα καὶ ἐπιστήσεις ἀπὸ τῶν αὐτῶν ῥημάτων, ὅτι μὴ ἕτερος οὗτος εἴη τοῦ καὶ Μωϋσεὶ κεχρηματικότος. Ὅτι δὴ αὐτοῖς ῥήμασι καὶ ἐπὶ τῷδε φησὶν ἡ γραφή·

Exod. iii. 4 sq.

Ὡς δὲ εἶδε Κύριος ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ τοῦ βάτου λέγων, Μωϋσῆ, Μωϋσῆ· ὁ δὲ εἶπε, Τί ἐστι; καὶ εἶπε, Μὴ ἐγγίσης ὧδε· λύσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας ἐπ' αὐτοῦ, γῆ ἁγία ἐστί. Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ.

Καὶ ὅτι γέ ἐστιν οὐσία τις προκόσμιος ζῶσα καὶ ὑφesτώσα, ἡ τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ τῶν ὄλων εἰς τὴν τῶν γενητῶν ἀπάντων δημιουργίαν ὑπηρετησαμένη, Λόγος Θεοῦ καὶ σοφία χρηματίζουσα, πρὸς ταῖς τεθειμέναις ἀποδείξεσιν, ἔτι καὶ αὐτῆς ἐξ ἰδίου προσώπου τῆς σοφίας ἐπακοῦσαι πάρεστι, διὰ Σολομῶντος λευκότατα ὧδέ πως τὰ περὶ ἑαυτῆς μυσταγωγούσης·

Prov. viii, 12, 15, 16.

Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλὴν καὶ γνῶσιν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην· δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην· δι' ἐμοῦ μεγαλιότανες μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς.

Οἷς ἐπιλέγει·

Ib. 22-25, 27, 28, 30, 31.

Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανόν, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα.

Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρεν. Καθημέραν δὲ ἡφραϊνόμεν ἐνώπιον αὐτοῦ 8
ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ἡφραϊνέτο τὴν οἰκουμένην συντελέσας.

Ὅτι μὲν οὖν προῆν, καὶ τισὶν εἰ καὶ μὴ τοῖς πᾶσιν ὁ θεῖος
Λόγος ἐπεφαίνετο, ταῦθ' ἡμῖν ὥς ἐν βραχέσιν εἰρήσθω.

Τί δὴ οὖν οὐχὶ καθάπερ τανῦν, καὶ πάλαι πρότερον εἰς πάν-
τας ἀνθρώπους καὶ πᾶσιν ἔθνεσιν ἐκηρύττετο, ὥδε ἂν γένοιτο
πρόδηλον. Οὐκ ἦν πω χωρεῖν οἷός τε τὴν τοῦ Χριστοῦ πάν-
σοφον καὶ πανάρετον διδασκαλίαν ὁ πάλαι τῶν ἀνθρώπων βίος.
Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ μετὰ τὴν πρώτην ἐν μακαρίοις ζωὴν ὁ
πρῶτος ἄνθρωπος, ἦττον τῆς θείας ἐντολῆς φροντίσας, εἰς του-
τοῦ τὸν θνητὸν καὶ ἐπίκηρον βίον καταπέπτωκε, καὶ τὴν ἐπά-
ρατον ταυτηνὴ γῆν τῆς πάλαι ἐνθέου τρυφῆς ἀντικατηλλάξατο.
Οὔτε ἀπὸ τούτου τὴν καθ' ἡμᾶς σύμπασαν πληρώσαντες, πολὺν
χείρους ἀναφανέντες ἐκτὸς ἐνός που καὶ δευτέρου, θηριώδη τινα
τρόπον καὶ βίον ἀβίωτον ἐπανήρηντο· ἀλλὰ καὶ οὔτε πόλιν
οὔτε πολιτείαν, οὐ τέχνας, οὐκ ἐπιστήμας ἐπὶ νοῦν ἐβάλλοντο,
νόμων τε καὶ δικαιοματίων, καὶ προσέτι ἀρετῆς καὶ φιλοσοφίας
οὐδὲ ὀνόματος μετεῖχον. Νομάδες δὲ ἐπ' ἐρημίας οἶα τινες ἄγριοι
καὶ ἀπνηεῖς διήγον, τοὺς μὲν ἐκ φύσεως προσήκοντας λογισμοὺς,
τά τε λογικὰ καὶ ἡμερα τῆς ἀνθρώπων ψυχῆς σπέρματα αὐτο-
προαιρέτου κακίας ὑπερβολῇ διαφθείροντες, ἀνοσιουργίαις δὲ πά-
σαις ὅλους σφᾶς ἐκδεδωκότες, ὥς τοτὲ μὲν ἀλληλοφθορεῖν, τοτὲ
δὲ ἀλληλοκτονεῖν, ἄλλοτε δὲ ἀνθρωποβορεῖν, θεομαχίας τε καὶ
τὰς παρὰ τοῖς πᾶσι βοωμένας γιγαντομαχίας ἐπιτολμᾶν, καὶ γῆν
μὲν ἐπιτειχίζειν οὐρανῷ διανοεῖσθαι, μανία δὲ φρονήματος ἐκ-
τόπου αὐτὸν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν πολεμεῖν παρασκευάζεσθαι.
Ἐφ' οἷς τοῦτον ἑαυτοὺς ἄγουσι τὸν τρόπον κατακλυσμοῖς αὐ-
τοὺς καὶ πυρπολήσεσιν ὥσπερ ἀγρίαν ὕλην κατὰ πάσης τῆς
γῆς κεχυμένην, Θεὸς ὁ πάντων ἔφορος μετῇ, λιμοῖς τε 9
συνεχέσι καὶ λοιμοῖς, πολέμοις τε αὖ καὶ κεραυνῶν βολαῖς ἄν-
ωθεν αὐτοὺς ὑπετέμνεται, ὥσπερ τινα δεινὴν καὶ χαλεπωτάτην
νόσον ψυχῶν, πικροτέροις ἀνέχων τοῖς κολαστηρίοις. Τότε μὲν
οὖν, ὅτε δὴ καὶ πολὺς ἦν ἐπικεχυμένος ὀλίγου δεῖν κατὰ πάντων
ὁ τῆς κακίας κόρος, οἶα μέθης δεινῆς τὰς ἀπάντων σχεδὸν
ἀνθρώπων, ἐπισκιαζούσης καὶ ἐπισκοτούσης ψυχὰς, ἢ πρωτόγο-
νος καὶ πρωτόκτιστος τοῦ Θεοῦ Σοφία, καὶ αὐτὸς ὁ προὖν

Λόγος, φιланθρωπίας ὑπερβολῇ, τοτὲ μὲν δι' ὀπτασίας ἀγγέλων τοῖς ὑποβεβηκόσι, τοτὲ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ οἶα Θεοῦ δύναμις σωτήριος, ἐνὶ που καὶ δευτέρῳ τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν, οὐκ ἄλλως ἢ δι' ἀνθρώπου μορφῆς, ὅτι μηδ' ἑτέρως ἦν δυνατὸν, αὐτοῖς ὑπεφαίνετο. Ὡς δ' ἤδη διὰ τούτων τὰ θεοσεβείας σπέρματα εἰς πλήθος ἀνδρῶν καταβέβλητο, ὅλον τε τὸ ἔθνος ἐπὶ γῆς θεοσεβεῖα προσανέχον ἀνέκαθεν ἐξ Ἑβραίων ὑπέστη τοῦτο, τούτοις μὲν ὥσανεὶ πλήθεσιν ἔτι ταῖς παλαιαῖς ἀγωγαῖς ἐκδεδιγμένοις, διὰ προφήτου Μωϋσέως εἰκόνας καὶ σύμβολα σαββάτου τινὸς μυστικοῦ καὶ περιτομῆς, ἑτέρων τε νοητῶν θεωρημάτων εἰσαγωγὰς, ἀλλ' οὐκ αὐτὰς ἐναργεῖς παρεδίδου τὰς μυσταγωγίας. Ὡς δὲ τῆς παρὰ τούτοις νομοθεσίας βοωμένης, καὶ πνοῆς δίκην εὐώδους εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους διαδιδομένης, ἤδη τότε ἐξ αὐτῶν καὶ τοῖς πλείοσι τῶν ἐθνῶν διὰ τῶν πανταχόσε νομοθετῶν τε καὶ φιλοσόφων ἡμέρωτο τὰ φρονήματα, τῆς ἀγρίας καὶ ἀπηνοῦς θηριωδίας ἐπὶ τὸ πρῶον μεταβεβλημένης, ὥς καὶ εἰρήνην βαθεῖαν φιλίας τε καὶ ἐπιμιξίας πρὸς ἀλλήλους ἔχειν, τηρικαῦτα πᾶσι δὴ λοιπὸν ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσιν, ὥς ἂν προωφελημένοις καὶ ἤδη τυγχάνουσιν

10 ἐπιτηδεύουσιν πρὸς παραδοχὴν τῆς τοῦ Πατρὸς γνώσεως, ὁ αὐτὸς δὴ πάλιν ἐκεῖνος ὁ τῶν ἀρετῶν διδάσκαλος, ὁ ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς τοῦ Πατρὸς ὑπουργὸς, ὁ θεῖος καὶ οὐράνιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' ἀνθρώπου κατὰ μηδὲν σώματος οὐσία τὴν ἡμετέραν φύσιν διαλλάττοντος, ἀρχομένης τῆς Ῥωμαίων βασιλείας ἐπιφανεῖς, τοιαῦτα ἔδρασε τε καὶ πέπονθεν, οἷα ταῖς προφητείαις ἀκολούθα ἦν, ἄνθρωπον ὁμοῦ καὶ Θεὸν ἐπιδημήσειν τῷ βίῳ παραδόξων ἔργων ποιητὴν, καὶ τοῖς πᾶσιν ἔθνεσι διδάσκαλον τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσεβείας ἀναδειχθήσεσθαι, τό τε παράδοξον αὐτοῦ τῆς γενέσεως καὶ τὴν καινὴν διδασκαλίαν καὶ τῶν ἔργων τὰ θαύματα, ἐπὶ τε τούτοις τοῦ θανάτου τὸν τρόπον, τὴν τε ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἔνθεον ἀποκατάστασιν αὐτοῦ προκηρυττούσαις. Τὴν γοῦν ἐπὶ τέλει βασιλείαν αὐτοῦ Δανιὴλ ὁ προφήτης θεῖῳ πνεύματι συνορῶν, ὧδέ πη ἔθεοφορεῖτο, ἀνθρωπινώτερον τὴν θεοπτίαν ὑπογράφων.

Dan. vii, 9, 10. Ἐθεώρουν γὰρ,

φησὶν,

ἔως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὥσεί χιῶν λευκὸν, καὶ ἡ θρῖξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὥσεί ἔριον καθαρὸν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρὸς εἶλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἡνεύχθησαν.

Καὶ ἐξῆς·

Ἐθεώρουν,

Dan. vii. 13.

φησὶ,

καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὥσεί υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἔως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασε, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι, αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται.

Ταῦτα δὲ σαφῶς οὐκ ἐφ' ἕτερον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, Θεὸν Λόγον ἀναφέροιο αὐν, υἱὸν ἀνθρώπου διὰ τὴν ὑστάτην ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ χρηματίζοντα. Ἀλλὰ γὰρ ἐν οἰκείοις ὑπομνήμασι τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητικὰς ἐκλογὰς συναγαγόντες, ἀποδεικτικώτερον τε τὰ περὶ αὐτοῦ δηλούμενα ἐν 11 ἑτέροις συστήσαντες, τοῖς εἰρημένοις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκεσθισόμεθα.

CAP. III.

Ὡς καὶ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ Χριστοῦ, ἔγνωστώ τε ἀνέκαθεν καὶ τετίμητο παρὰ τοῖς θεσπεσίοις προφήταις.

Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ τοῦνομα τοῦ τε Ἰησοῦ καὶ δὴ καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ παρ' αὐτοῖς τοῖς πάλαι θεοφιλέσι προφήταις τετίμητο, ἤδη καιρὸς ἀποδεικνύναι. Σεπτὸν ὡς ἐνὶ μάλιστα καὶ ἐνδοξον τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα πρῶτος αὐτὸς γνωρίσας Μωϋσῆς, τύπους οὐρανίων καὶ σύμβολα, μυστηριώδεις τε εἰκόνας ἀκολούθως χρησμῷ φήσαντι αὐτῷ,

Ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει,

Exod. xxv. 40.

παραδιδούς, ἀρχιερέα Θεοῦ, ὡς ἐνὴν μάλιστα δυνατόν, ἄνθρωπον ἐπιφημίσας, τοῦτον Χριστὸν ἀναγορεύει. Καὶ ταύτη γε τῇ κατὰ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀξία, πᾶσαν ὑπερβαλλούσῃ παρ' αὐτῷ τὴν ἐν ἀνθρώποις προεδρίαν, ἐπὶ τιμῇ καὶ δόξῃ τὸ τοῦ Χριστοῦ περιτίθῃσιν ὄνομα. Οὕτως ἄρα τὸν Χριστὸν θεῖόν τι χρῆμα ἠπίστατο. 'Ο δ' αὐτὸς καὶ τὴν τοῦ 'Ιησοῦ προσηγορίαν εὖ μάλα πνεύματι θείῳ προῖδων, πάλιν τινὸς ἐξαιρέτου προνομίας καὶ ταύτην ἀξιοῖ. Οὐποτε γοῦν πρότερον ἐκφωνηθὲν εἰς ἀνθρώπους πρὶν ἢ Μωϋσέα γνωσθῆναι τὸ τοῦ 'Ιησοῦ πρόσρημα, τούτῳ Μωϋσῆς πρώτῳ καὶ μόνῳ περιτίθῃσιν, ὃν κατὰ τύπον αὐθις καὶ σύμβολον ἔγνω μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διαδεξόμενον τὴν κατὰ πάντων ἀρχήν. Οὐ πρότερον γοῦν τὸν αὐτοῦ διάδοχον τῇ τοῦ 'Ιησοῦ κεχρημένον προσηγορίᾳ, ὀνόματι δὲ ἐτέρῳ τῷ Αὐσῇ, ὅπερ οἱ γεννήσαντες αὐτῷ τέθινται, καλούμενον, 'Ιησοῦν αὐτὸς ἀναγορεύει, γέρας ὥσπερ τίμιον παντὸς πολὺ μείζον βασιλικῷ διαδήματος, τοῦνομα αὐτῷ δωρούμενος, ὅτι δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Ναυῆ 'Ιησοῦς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν εἰκόνα ἔφερε, τοῦ μόνου μετὰ Μωϋσέα καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς δι' ἐκείνου παραδοθείσης συμβολικῆς λατρείας, τῆς ἀληθοῦς καὶ καθαρωτάτης εὐσεβείας τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου. Καὶ Μωϋσῆς μὲν ταύτῃ πη δυσὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἀρετῇ καὶ δόξῃ παρὰ πάντα

12 τὸν λαὸν προφέρουσιν ἀνθρώποις, τῷ μὲν ἀρχιερεῖ, τῷ δὲ μετ' αὐτὸν ἡγησομένῳ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ προσηγῶριαν ἐπὶ τιμῇ τῇ μεγίστῃ περιτίθεται. Σαφῶς δὲ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα προφῆται, ὀνομαστὶ τὸν Χριστὸν προαναφωνοῦσιν, ὁμοῦ τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι κατ' αὐτοῦ συσκευὴν τοῦ 'Ιουδαίων λαοῦ, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν τῶν ἔθνων δι' αὐτοῦ κλήσιν προμαρτυρόμενοι. Τοτὲ μὲν ὧδέ πως 'Ιερεμίας λέγων·

Lam. iv. 20.

Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν, Χριστὸς Κύριος, συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν· οὐ εἵπαμεν ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσι.

Τοτὲ δὲ ἀμχανῶν Δαβὶδ, διὰ τούτων·

Ps. ii. 1, 2.

"ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά ; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει ἐξ αὐτοῦ δὴ προσώπου τοῦ Χριστοῦ·

Κύριος εἶπε πρὸς με, Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Ps. ii. 7, 8.
 Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
 κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Οὐ μόνους δὲ ἄρα τοὺς ἀρχιερωσύνη τετιμημένους, ἐλαίῳ
 σκευαστῶ τοῦ συμβόλου χριομένους ἔνεκα, τὸ τοῦ Χριστοῦ
 κατεκόσμει παρ' Ἑβραίοις ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλέας, οὓς
 καὶ αὐτοὺς νεύματι θείῳ προφήται χρίοντες, εἰκονικούς τινας
 χριστοὺς ἀπειργάζοντο. Ὅτι δὴ καὶ αὐτοὶ, τῆς τοῦ μόνου καὶ
 ἀληθοῦς Χριστοῦ τοῦ κατὰ πάντων βασιλεύοντος θείου Λόγου
 βασιλικῆς καὶ ἀρχικῆς ἐξουσίας τοὺς τύπους δι' ἑαυτῶν ἔφερον.
 Ἡδὴ δὲ καὶ αὐτῶν τῶν προφητῶν τινὰς διὰ χρίσματος χρι-
 στοὺς ἐν τύπῳ γεγονέναι παρειλήφαμεν· ὥς τούτους ἅπαντας
 τὴν ἐπὶ τὸν ἀληθῆ Χριστὸν, τὸν ἔνθεον καὶ οὐράνιον Λόγον,
 ἀναφορὰν ἔχειν, μόνον ἀρχιερέα τῶν ὅλων καὶ μόνον ἀπάσης
 κτίσεως βασιλέα, καὶ μόνον προφητῶν ἀρχιπροφήτην τοῦ Πα-
 τρὸς τυγχάνοντα. Τούτου δ' ἀπόδειξις, τὸ μηδένα πω τῶν
 πάλαι διὰ τοῦ συμβόλου κεχρισμένων, μήτε ἱερέων μήτε βασι-
 λέων, μήτε μὴν προφητῶν, τοσαύτην ἀρετῆς ἐνθέου δύναμιν
 κτήσασθαι, ὅσην ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ μόνος καὶ
 ἀληθινὸς Χριστὸς ἐπιδέδεικται. Οὐδεὶς γέ τοι ἐκείνων καίπερ
 ἀξιώματι καὶ τιμῇ ἐπὶ πλείοταις ὅσαις γενεαῖς παρὰ τοῖς
 οἰκείοις διαλαμπάντων, τοὺς ὑπηκόους πώποτε ἐκ τῆς περὶ αὐ-
 τοῦ εἰκονικῆς τοῦ Χριστοῦ προσήσεως Χριστιανοὺς ἐπεφήμευσεν·
 ἀλλ' οὐδὲ σεβάσμιός τιμι τούτων πρὸς τῶν ὑπηκόων ὑπῆρξε
 τιμῇ· ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὴν τελευταίην τοσαύτην διάθεσις, ὥστε καὶ
 ὑπεραποθνήσκειν ἐτοίμως ἔχειν τοῦ τιμωμένου. Ἄλλ' οὐδὲ
 πάντων τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν περὶ τινα τῶν τότε
 τοσαύτη γέγονε κίνησις, ἐπεὶ μηδὲ τοσοῦτον ἐν ἐκείνοις ἢ τοῦ
 συμβόλου δύναμις οἶα τε ἦν ἐνεργεῖν, ὅσον ἢ τῆς ἀληθείας
 παράστασις διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδεικνυμένη· ὃς οὔτε σύμ-
 βολα καὶ τύπους ἀρχιερωσύνης παρά του λαβὼν, ἀλλ' οὐδὲ **13**
 γένος τὸ περὶ σῶμα ἐξ ἱερωμένων κατάγων, οὐδ' ἀνδρῶν δορυ-
 φορίαις ἐπὶ βασιλείαν προαχθεὶς, οὐδὲ μὴν προφήτης ὁμοίως
 τοῖς πάλαι γενόμενος, οὐδ' ἀξίας ὅλως ἢ τινος παρὰ Ἰουδαίους
 τυχὼν προεδρίας, ὅμως τοῖς πᾶσιν εἰ καὶ μὴ τοῖς συμβόλοις,
 ἀλλ' αὐτῇ γε τῇ ἀληθείᾳ παρὰ τοῦ Πατρὸς κεκόσμητο. Οὐχ

ὁμοίων δ' οὖν οἷς προειρήκαμεν τυχῶν, πάντων ἐκείνων καὶ Χριστὸς μᾶλλον ἀνηγόρευται. Καὶ ὡς ἂν μόνος καὶ ἀληθὴς αὐτὸς ὢν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, Χριστιανῶν τὸν πάντα κόσμον τῆς ὄντως σεμνῆς καὶ ἱερᾶς αὐτοῦ προσηγορίας κατέπλησεν, οὐκέτι τύπους οὐδὲ εἰκόνας, ἀλλ' αὐτὰς γυμνὰς ἀρετὰς καὶ βίον οὐράνιον αὐτοῖς ἀληθείας δόγμασι τοῖς θιασώταις παραδούς. Τό τε χρίσμα, οὐ τὸ διὰ σωματῶν σκευαστὸν, ἀλλ' αὐτῷ δὴ Πνεύματι θείῳ τὸ θεοπρεπὲς, μετοχῇ τῆς ἀγεννήτου καὶ πατρικῆς θεότητος ἀπειλήφει. Ὁ καὶ αὐτὸ πάλιν Ἡσαΐας διδάσκει, ὡς ἂν ἐξ αὐτοῦ ᾧδὲ πως ἀναβοῶν τοῦ Χριστοῦ·

Isa. lxi. 1.

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεισιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν.

Καὶ οὐ μόνος γε Ἡσαΐας, ἀλλὰ καὶ Δαβὶδ εἰς τὸ αὐτοῦ πρὸσωπον ἀναφωνεῖ λέγων·

Ps. xlv.
(xlv.) 7, 8.

Ὁ θρόνος σου, Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ῥάβδος ἐκθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιásεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

Ἐν οἷς ὁ λόγος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ στίχῳ Θεὸν αὐτὸν ἐπιφημίζει· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, σκῆπτρῳ βασιλικῷ τιμᾷ. Εἰθ' ἐξῆς ὑποβὰς μετὰ τὴν ἔνθεον καὶ βασιλικὴν δύναμιν, τρίτῃ τάξει Χριστὸν αὐτὸν γεγονότα ἐλαίῳ, οὐ τῷ ἐξ ὕλης σωματῶν, ἀλλὰ τῷ ἐνθέῳ τῆς ἀγαλλιásεως ἡλειμμένον παρίστησι. Παρὸ καὶ τὸ ἐξαίρετον αὐτοῦ καὶ πολὺ κρείττον καὶ διάφορον τῶν πάλοι διὰ τῶν εἰκόνων σωματικώτερον κεχρισμένων ὑποσημαίνει. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς ᾧδὲ πως τὰ περὶ αὐτοῦ δηλοῖ λέγων·

Ib. cix. (cx.) 1,
3, 4.

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. Ὡμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ εἰ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Οὗτος δὲ εἰσάγεται ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις ὁ Μελχισεδέκ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, οὐκ ἐν σκευαστῷ τινὶ χρίσματι ἀναδειγμένος, ἀλλ' οὐδὲ διαδοχῇ γένους προσήκων τῇ καθ' Ἑβραίους 14 ἱερωσύνῃ. Διὸ κατὰ τὴν αὐτοῦ τάξιν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν τῶν ἄλλων σύμβολα καὶ τύπους ἀνειληφότων, Χριστὸς καὶ ἱερεὺς μεθ' ὄρκου παραλήψεως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀνηγόρευται. Ὅθεν

οὐδὲ σωματικῶς παρὰ Ἰουδαίοις χρισθέντα αὐτὸν ἡ ἱστορία παραδίδωσιν, ἀλλ' οὐδ' ἐκ φυλῆς τῶν ἱερωμένων γενόμενον, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ Θεοῦ πρὸ ἑωσφόρου μὲν, τουτέστι πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως οὐσιωμένοι, ἀθάνατον δὲ καὶ ἀγήρω τὴν ἱερωσύνην εἰς τὸν ἀπειρον αἰῶνα διακατέχοντα. Τῆς δ' εἰς αὐτὸν γενομένης ἀσωμάτου καὶ ἐνθέου χρίσεως μέγα καὶ ἐν-αργὲς τεκμήριον, τὸ μόνον αὐτὸν ἐξ ἀπάντων τῶν πώποτε εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις καθ' ὅλου τοῦ κόσμου Χριστὸν ἐπιφημίζεσθαι, ὁμολογεῖσθαι τε καὶ μαρτυρεῖσθαι πρὸς ἀπάντων ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ, παρά τε Ἑλλησι καὶ βαρβάροις μνημονεύεσθαι, καὶ εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην αὐτοῦ θιασώταις τιμᾶσθαι μὲν ὡς βασιλέα, θαυμάζεσθαι δὲ ὑπὲρ προφήτην, δοξάζεσθαι τε ὡς ἂν ἀληθὴ καὶ μόνον Θεοῦ ἀρχιερέα· καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, οἷα Θεοῦ λόγον προδόντα καὶ πρὸ αἰώνων ἀπάντων οὐσιωμένοι, τὴν σεβάσμιον τιμὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ὑπειληφότα, καὶ προσκυνεῖσθαι ὡς ἂν Θεόν. Τόγε μὴν ἀπάντων παραδοξότατον, ὅτι μὴ φωναῖς αὐτὸ μόνον καὶ ῥημάτων ψόφοις αὐτὸν γεραίρομεν οἱ καθωσιωμένοι αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πάσῃ διαθέσει ψυχῆς, ὡς καὶ αὐτῆς προτιμᾶν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν.

CAP. IV.

Ὡς οὐ νεώτερος οὐδὲ ξενίζων ἦν ὁ τρόπος τῆς πρὸς αὐτοῦ καταγγελθείσης
πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐσεβείας.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀναγκαίως πρὸ τῆς ἱστορίας ἐνταυθὰ μοι κείσθω, ὡς ἂν μὴ νεώτερόν τις εἶναι νομίσειε τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, διὰ τοὺς τῆς ἐνσάρκου πολιτείας αὐτοῦ χρόνους. Ἵνα δὲ μηδὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ νέαν εἶναι καὶ ξένην, ὡς ἂν ὑπὸ νέου καὶ μηδὲν τῶν λοιπῶν διαφέροντος ἀνθρώπων συστάσαν ὑπονοήσείε τις, φέρε βραχεία καὶ περὶ τούτου διαλάβωμεν. Ἄρτι μὲν ὁμολογουμένως τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας νεωστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιλάμψασθαι, νέον ὁμολογουμένως ἔθνος οὐ μικρὸν οὐδ' ἐπὶ γωνίας ποι γῆς ἰδρυμένον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἐθνῶν πολυ-

15 ἀνθρωπότητόν τε καὶ θεοσεβέστατον, ταύτη τε ἀνώλεθρον καὶ ἀήττητον, ἣ καὶ εἰς αἰὲ τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας τυγχάνει, χρόνων προθεσμίαις ἀρρήτοις ἀθρόως οὕτως ἀναπέφηνε, τὸ παρὰ τοῖς πᾶσι γῇ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία τετιμημένον. Τοῦτο καὶ προφητῶν κατεπλάγη τις θείου Πνεύματος ὀφθαλμῷ τὸ μέλλον ἔσεσθαι προθεωρήσας, ὡς καὶ τάδε ἀναφθέγγασθαι·

Isa. lxvi. 8.

Τίς ἤκουσε τοιαῦτα; καὶ τίς ἐλάλησεν οὕτως; εἰ ᾧδινε γῇ ἐν μῇ ἡμέρᾳ, καὶ εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ.

Ὑποσημαίνει δέ πως καὶ τὴν μέλλουσαν ὁ αὐτὸς προσηγορίαν, λέγων,

Ib. lxx. 15, 16.

Τοῖς δὲ δουλεύουσίν μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἄλλ' εἰ καὶ νέοι σαφῶς ἡμεῖς, καὶ τοῦτο καινόν ὄντως ὄνομα τὸ Χριστιανῶν ἀρτίως παρὰ πᾶσιν ἔθνεσι γνωρίζεται, ὁ βίος δ' οὖν ὅμως καὶ τῆς ἀγωγῆς ὁ τρόπος, αὐτοῖς εὐσεβείας δόγμασιν, ὅτι μὴ ἔναγχος ὑφ' ἡμῶν ἐπιπέπλασται, ἐκ πρώτης δὲ ὡς εἰπεῖν ἀνθρωπογονίας φυσικαῖς ἐννοίαις τῶν πάλοι θεοφιλῶν ἀνδρῶν κατωρθοῦτο, ᾧδὲ πως ἐπιδείξομεν. Οὐ νέον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρχαιότητι τετιμημένον ἔθνος, τοῖς πᾶσι καὶ αὐτὸ γνώριμον, τὸ Ἑβραίων τυγχάνει. Λόγοι δὴ παρὰ τούτῳ καὶ γράμματα παλαιούς ἀνδρας περιέχουσι, σπανίους μὲν καὶ ἀριθμῷ βραχεῖς, ἀλλ' ὅμως εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ πάσῃ τῇ λοιπῇ διευεγκύντας ἀρετῇ· πρὸ μὲν γε τοῦ κατακλυσμοῦ, δι᾿ ἀφόρους· μετὰ δὲ καὶ τούτου, ἑτέρους τῶν τε τοῦ Νῶε παιδῶν καὶ ἀπογόνων, ἀτὰρ καὶ τὸν Ἀβραάμ, ὃν ἀρχηγὸν καὶ προπάτορα σφῶν αὐτῶν παῖδες Ἑβραίων αὐχοῦσι. Πάντας δὴ ἐκείνους δικαιοσύνῃ μεμαρτυρημένους, ἐξ αὐτοῦ Ἀβραάμ ἐπὶ τὸν πρῶτον ἀνιούσιν ἀνθρωπον, ἔργῳ Χριστιανούς εἰ καὶ μὴ ὀνόματι προσειπὼν τις, οὐκ ἂν ἐκτὸς βάλοι τῆς ἀληθείας. Ὁ γάρ τοι δηλοῦν ἐθέλοι τοῦνομα, τὸν Χριστιανὸν ἀνδρα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως καὶ διδασκαλίας, σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ, καρτερίᾳ τε βίου καὶ ἀρετῆς ἀνδρίᾳ, εὐσεβείας τε ὁμολογίᾳ ἐνὸς καὶ μόνου τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ διαπρέπειν, τοῦτο πᾶν ἐκείνοις οὐ χεῖρον ἡμῶν ἐσπουδάζετο. Οὐτ' οὖν σώματος αὐτοῖς περιτομῆς ἔμελεν, ὅτι μὴ δὲ ἡμῖν· οὐ σαββάτων ἐπιτηρήσεως, ὅτι μὴ δὲ ἡμῖν· ἀλλ' οὐδὲ τῶν τοιῶνδε τροφῶν παραφυλακῆς,

οὐδὲ τῶν ἄλλων διαστολῆς, ὅσα τοῖς μετέπειτα πρῶτος ἀπάντων Μωϋσῆς ἀρξάμενος ἐν συμβόλοις τελείσθαι παραδέδωκεν, ὅτι μὴ δὲ νῦν Χριστιανῶν τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ καὶ σαφῶς αὐτὸν ᾔδεσαν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἶγε ὤφθαι μὲν τῷ Ἀβραάμ, χρηματίσαι δὲ τῷ Ἰσαὰκ, λελαληκέναι δὲ τῷ Ἰακώβ, Μωϋσεὶ τε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα προφήταις ὠμιληκέναι προδεδείκται. Ἐνθεν αὐτοὺς **18** δὴ τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνου εὖροις ἂν καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατηξιωμένους προσωνυμίας, κατὰ τὴν φάσκουσαν περὶ αὐτῶν φωνήν·

Μὴ ἄψησθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονή- Ps. cīv. (cv.)
15.
ρεύσητε.

Ὡστε σαφῶς πρώτην ἡγείσθαι δεῖν καὶ πάντων παλαιοτάτην τε καὶ ἀρχαιοτάτην θεοσεβείας εὗρεσιν, αὐτῶν ἐκείνων δὴ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, τὴν ἀρτίως διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας πᾶσιν ἔθνεσι κατηγγελημένην. Εἰ δὲ δὴ μακρῷ ποθ' ὕστερον περιτομῆς φασὶ τὸν Ἀβραάμ ἐντολὴν εἰληφέναι, ἀλλὰ γε πρὸ ταύτης δικαιοσύνην διὰ πίστεως μαρτυρηθεῖς ἀνείρηται, ὧδέ πως τοῦ θείου φάσκουτος λόγου·

Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Gen. xv. 6.

Καὶ δὴ τοιούτῳ πρὸ τῆς περιτομῆς γεγονότι χρησμός ὑπὸ τοῦ φήναντος ἑαυτὸν αὐτῷ Θεοῦ· οὗτος δ' ἦν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· περὶ τῶν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις τὸν ὅμοιον αὐτῷ δικαιοῦσθαι τρόπον μελλόντων, ῥήμασιν αὐτοῖς προεπηγγέλται λέγων·

Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Καὶ ὡς ὅτι Ib. xii. 3, 2.
Cf. xxi. 18.
ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ. Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

Τούτῳ δὲ καὶ ἐπιστῆσαι εἰς ἡμᾶς ἐκπεπληρωμένῳ πάρεστι. Πίστει μὲν γὰρ ἐκεῖνος τῇ εἰς τὸν ὀφθέντα αὐτῷ τοῦ Θεοῦ Λόγον τὸν Χριστὸν δεδικαίωτο, πατρώας μὲν ἀποστὰς δεισιδαιμονίας καὶ πλάνης βίου προτέρας, ἕνα δὲ τὸν ἐπὶ πάντων ὁμολογήσας Θεόν, καὶ τοῦτον ἔργοις ἀρετῆς, οὐχὶ δὲ θρησκείᾳ νόμου τοῦ μετὰ ταῦτα Μωϋσέως θεραπεύσας. Τοιούτῳ τε ὄντι εἴρητο, ὅτι δὴ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐν αὐτῷ εὐλογηθήσεται. Ἔργοις δὲ λόγων ἐναργεστέροις ἐπὶ τοῦ παρόντος παρὰ μόνοις Χριστιανοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀσκούμενος αὐτὸς

ἐκεῖνος ὁ τῆς θεοσεβείας τοῦ Ἀβραὰμ ἀναπέφηνε τρόπος. Τί δὴ οὖν λοιπὸν ἐμποδὼν ἂν εἴη, μὴ οὐχὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν βίον τε καὶ τρόπον εὐσεβείας, ἡμῖν τε τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καὶ τοῖς πρόπαλαι θεοφιλέσιν ὁμολογεῖν; ὥστε μὴ νέαν καὶ ξένην, ἀλλ' εἰ δεῖ φάναι ἀληθεύοντα, πρώτην ὑπάρχειν καὶ μόνην καὶ ἀληθῆ κατόρθωσιν εὐσεβείας, τὴν διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἀποδείκνυσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν ὧδε ἐχέτω.

CAP. V.

Περὶ τῶν χρόνων τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τῆς εἰς ἀνθρώπους.

- Φέρε δὲ ἤδη μετὰ τὴν δέουσαν προκατασκευὴν τῆς προτεθείσης ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἤδη λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας, οἷά τινος ὁδοιορίας ἐφαψώμεθα, τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα Θεὸν, καὶ τὸν δηλούμενον αὐτὸν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν, τὸν οὐράνιον τοῦ Θεοῦ Λόγον, βοηθὸν ἡμῖν καὶ συνεργὸν τῆς κατὰ τὴν
- 17** διήγησιν ἀληθείας ἐπικαλεσάμενοι. Ἦν δὴ οὖν τοῦτο δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς Αὐγούστου βασιλείας, Αἰγύπτου δ' ὑποταγῆς καὶ τελευτῆς Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας, εἰς ἣν ὑστάτην ἢ κατ' Αἴγυπτον τῶν Πτολεμαίων κατέληξε δυναστεία, ὄγδοον ἔτος καὶ οἰκοστὸν, ὅπηνίκα ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς, ἡγεμονεύοντος Κυρηνίου τῆς Συρίας, ἀκολουθῶς ταῖς περὶ αὐτοῦ προφητεῖαις, ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. Ταύτης δὲ τῆς κατὰ Κυρήνιον
- 18** ἀπογραφῆς καὶ ὁ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐπισημότατος ἱστορικῶν Φλαῦιος Ἰώσηπος μνημονεύει, καὶ ἄλλην ἐπισυνάπτων ἱστορίαν περὶ τῆς τῶν Γαλιλαίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφυνείσης χρόνους αἰρέσεως, ἧς καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι μνήμην ὧδε πῶς λέγων πεποιήται·

Actis v. 37.

Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ὀπίσω αὐτοῦ, κακέως ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέισθησαν αὐτῷ διεσκορπίσθησαν.

Τούτοις δ' οὖν καὶ ὁ δεδηλωμένος ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς ἀρχαιολογίας συναΐδων, ταῦτα παρατίθεται κατὰ λέξιν·

Κυρήνιος δὲ τῶν εἰς τὴν βουλὴν συναγομένων ἀνὴρ, τὰς τε ἄλλας Jos. Ant. ἀρχὰς ἐπιτετελεκὼς καὶ διὰ πασῶν ὀδεύσας, ὑπατος γενέσθαι, τὰ τε xviii. 1. 1. ἄλλα ἀξιώματι μέγας, σὺν ὀλίγοις ἐπὶ Συρίας παρῆν, ὑπὸ Καίσαρος δικαιοδότης τοῦ ἔθνους ἀπεσταλμένος, καὶ τιμητῆς τῶν οὐσιῶν γενη- σόμενος.

Καὶ μετὰ βραχεία φησίν·

Ἰούδας δὲ Γαυλανίτης ἀνὴρ ἐκ πόλεως ὄνομα Γαμάλας, Σάδδοχον Ib. Φαρισαῖον προσλαβόμενος, ἠπείγετο ἐπὶ ἀποστάσει, τὴν τε ἀποτίμησιν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀντικρυς δουλείαν ἐπιφέρειν λέγοντες, καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπ' ἀντιλήψει παρακαλοῦντες τὸ ἔθνος.

Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου 19 περὶ τοῦ αὐτοῦ ταῦτα γράφει·

Ἐπὶ τούτοις τίς ἀνὴρ Γαλιλαῖος, Ἰούδας ὄνομα, εἰς ἀποστασίαν ἐνῆγε Jos. Bell. Jud. τοὺς ἐπιχωρίους, κακίζων, εἰ φόρον τε Ῥωμαίοις τελεῖν ὑπομένουσι, καὶ ii. 8. 1. μετὰ τὸν Θεὸν οἴσουσι θνητοὺς δεσπότας.

Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος.

CAP. VI.

Ὡς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἀκολούθως ταῖς προφητείαις ἐξέλιπον ἄρχοντες οἱ τὸ πρὶν ἐκ προγόνων διαδοχῆς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἡγούμενοι, πρῶτος τε ἀλλόφυλος βασιλεύει αὐτῶν Ἡρώδης.

Τηνικαῦτα δὲ καὶ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους Ἡρώδου πρώτου τὸ γένος ἀλλοφύλου διειληφότος τὴν βασιλείαν, ἥ διὰ Μωϋσέως περιγραφὴν ἐλάμβανε προφητεία,

Οὐκ ἐκλείψειν ἄρχοντα ἐξ Ἰούδα οὐδὲ ἡγούμενον ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ Gen. xlix. 10.

φήσασα,

ὥς ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται.

Ὅν καὶ ἀποφαίνει προσδοκίαν ἐθνῶν ἔσεσθαι. Ἀτελῇ γέτοι τὰ τῆς προρρήσεως ἦν, καθ' ὃν ὑπὸ τοῖς οἰκείοις τοῦ ἔθνους ἄρχουσι διάγειν αὐτοῖς ἐξῆν χρόνον, ἄνωθεν ἐξ αὐτοῦ Μωϋσέως καταρξαμένοις, καὶ εἰς τὴν Ἀνγούστου βασιλείαν διαρκέσασιν· καθ' ὃν πρῶτος ἀλλόφυλος Ἡρώδης τὴν κατὰ Ἰουδαίων ἐπιτρέ- πεται ὑπὸ Ῥωμαίων ἀρχήν· ὥς μὲν Ἰώσηπος παραδίδωσιν, Jos. Ant. xiv. 1. 3; 7. 3. Ἰδουμαῖος ὢν κατὰ πατέρα τὸ γένος, Ἀράβιος δὲ κατὰ μητέρα. Ὡς δ' Ἀφρικανὸς, (οὐχ ὁ τυχὼν δὲ καὶ οὗτος γέγονε συγγρα-

φους,) ὡς φασὶν οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβοῦντες, 'Αντιπάτρου' τοῦτον δὲ 'Ηρώδου τινὸς 'Ασκαλονίτου, τῶν περὶ τὸν νεὼν τοῦ 'Απόλλωνος ἱεροδούλων καλουμένων γεγονέναι. Ὁς 'Αντί-
 20 πατρος ὑπὸ 'Ιδουμαίων ληστῶν παιδίον αἰχμαλωτισθεὶς, σὺν ἐκείνοις ἦν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν πατέρα πτωχὸν ὄντα λύτρα καταθέσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ. 'Εντραφεὶς δὲ τοῖς ἐκείνων ἡθεσίῃ, ὕστερον 'Υρκανῷ τῷ 'Ιουδαίων ἀρχιερεὶ φιλοῦται. Τούτῳ παῖς γίνεται ὁ ἐπὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν 'Ηρώδης. Εἰς δὴ οὖν τὸν τοιοῦτον τῆς 'Ιουδαίων περιελθούσης βασιλείας, ἐπὶ θύραις ἤδη καὶ ἡ τῶν ἔθνων ἀκολούθως τῇ προφητείᾳ προσδοκία παρῆν, ὥστε διαλελοιπότες ἐξ ἐκείνου τῶν παρ' αὐτοῖς ἐξ αὐτοῦ Μωϋσέως κατὰ διαδοχὴν ἄρξάντων τε καὶ ἡγησαμένων. Πρὸ μὲν γε τῆς αἰχμαλωσίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μεταναστάσεως ἐβασιλεύοντο, ἀπὸ Σαοὺλ πρώτου καὶ Δαβὶδ ἀρξάμενοι· πρὸ δὲ τῶν βασιλέων, ἄρχοντες αὐτοὺς διείπον, οἱ προσαγορευόμενοι κριταί· ἄρξαντες καὶ αὐτοὶ μετὰ Μωϋσέα καὶ τὸν τούτου διάδοχον 'Ιησοῦν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον οὐ διείπον πολιτεία χρώμενοι ἀριστοκρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας. Οἱ γὰρ ἱερεῖς προεστήκεσαν τῶν πραγμάτων, ἄχρισ οὐ Πομπήϊος 'Ρωμαίων στρατηγὸς ἐπιστὰς τὴν μὲν 'Ιερουσαλὴμ πολιορκεῖ κατακράτος, μαιίνει τε τὰ ἅγια μέχρι τῶν ἀδύτων τοῦ ἱεροῦ προελθών. Τὸν δὲ ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ διαρκέσαντα βασιλέα τε ὁμοῦ καὶ ἀρχιερέα, 'Αριστόβουλος ὄνομα ἦν αὐτῷ, δέσμιον ἐπὶ 'Ρώμην ἅμα τέκνοις ἐκπέμψας, 'Υρκανῷ μὲν τῷ τούτου ἀδελφῷ τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσι· τὸ δὲ πᾶν 'Ιουδαίων ἔθνος ἐξ ἐκείνου 'Ρωμαίοις ὑπόφορον κατεστήσατο. Αὐτίκα γοῦν καὶ 'Υρκανοῦ, εἰς ὃν ὕστατον τὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων περιέστη διαδοχῆς, ὑπὸ Πάρθων αἰχμαλώτου ληφθέντος, πρῶτος, ὡς γοῦν ἔφην, ἀλλόφυλος 'Ηρώδης ὑπὸ τῆς συγκλήτου 'Ρωμαίων καὶ Αὐγούστου βασιλέως τὸ 'Ιουδαίων ἔθνος ἐγχειρίζεται. Καθ' ὃν ἐναργῶς τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐνστάσης καὶ τῶν ἔθνων ἡ προσδοκωμένη σωτηρία τέλος ἐλάμβανε, καὶ ἡ τῶν ἔθνων κλήσις ἀκολούθως τῇ προφητείᾳ παρηκολούθησεν· ἐξ οὗ δὴ χρόνου τῶν ἐξ 'Ιούδα ἀρχόντων τε καὶ ἡγουμένων, λέγω δὲ τῶν ἐκ τοῦ 'Ιουδαίων ἔθνους διαλελοιπότες, εἰκότως αὐτοῖς καὶ τὰ τῆς ἐκ προγόνων εὐσταθῶς ἐπὶ τοὺς ἑγγίστα διαδόχους κατὰ

γενεὰν προϊούσης ἀρχιερωσύνης παραχρήμα συγχεῖται. Ἐχεις καὶ τούτων ἀξιόχρεων τὸν Ἰώσηπον μάρτυρα, δηλοῦντα ὡς τὴν βασιλείαν παρὰ Ῥωμαίων ἐπιτραπείς Ἡρώδης, οὐκέτι τοὺς ἐξ ἀρχαίου γένους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ τισιν ἀσήμεοις τὴν τιμὴν ἀπένεμεν· τὰ ὅμοια δὲ πράξαι τῷ Ἡρώδῃ περὶ τῆς κατα- 21
στάσεως τῶν ἱερέων, Ἀρχελάον τε τὸν παῖδα αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦτον Ῥωμαίους, τὴν ἀρχὴν τῶν Ἰουδαίων παρειληφότας. Ὁ δ' αὐτὸς δηλοῖ, ὡς ἄρα καὶ τὴν ἱερὰν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως πρῶ- Jos. Ant. xv.
τος Ἡρώδης ἀποκλείσας, ὑπὸ ἰδίαν σφραγίδα πεποιήται, μηκέτ' 11. 4.
αὐτὴν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἔχειν ὑφ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψας· ταῦτό δὲ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀρχελάον, καὶ μετὰ τοῦτον Ῥωμαίους δια-
πράξασθαι. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν εἰρήσθω, εἰς ἑτέραν ἀπόδειξιν προφητείας κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πεπερασμένης. Σαφέστατα γοῦν ἐν τῷ Δανιὴλ Dan. ix. 24.
ἐβδομάδων τινῶν ἀριθμὸν ὀνομαστὶ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου περιλαβὼν ὁ λόγος, περὶ ᾧ ἐν ἑτέροις διειλήφαμεν, μετὰ τὸ τούτων συμπέρασμα ἐξολοθρευθήσεσθαι τὸ παρὰ Ἰουδαίοις χρῖσμα προφητεύει. Καὶ τοῦτο δὲ σαφῶς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γενέσεως ἀποδείκνυται συμπεπληρωμένον. Ταῦτα δ' ἡμῖν ἀναγκαίως εἰς παράστασιν τῆς τῶν χρόνων ἀληθείας προτετηρήσθω.

CAP. VII.

Περὶ τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις νομιζομένης διαφωνίας τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίας.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίαν διαφόρως ἡμῖν ὁ τε Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς εὐαγγελιζόμενοι παραδεδώκασι, διαφωνεῖν τε νομίζονται τοῖς πολλοῖς, τῶν τε πιστῶν ἕκαστος ἀγνοία τ' ἀληθοῦς εὐρεσιλογεῖν εἰς τοὺς τόπους πεφιλοτίμηται, φέρε καὶ τὴν περὶ τούτων κατελθοῦσαν εἰς ἡμᾶς ἱστορίαν παραθώμεθα, ἣν δι' ἐπιστολῆς Ἀριστείδῃ γράφων περὶ συμ- (Cf. vi. 31.)
φωνίας τῆς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις γενεαλογίας, ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς Ἀφρικανὸς ἐμνημόνευσε, τὰς μὲν τῶν λοιπῶν

δόξας ὡς ἂν βιαίους καὶ διεψευσμένους ἀπελέγξας, ἣν δ' αὐτοὺς παρέληφεν ἱστορίαν, τούτοις αὐτοῖς ἐκτιθέμενος τοῖς ῥήμασιν·

- Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ ἡριθμεῖτο ἡ φύσει, ἡ νόμῳ, φύσει μὲν, γνησίου σπέρματος διαδοχῇ, νόμῳ δέ, ἐτέρου παιδοποιουμένου εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ ἀτέκνου· (ὅτι γὰρ οὐδέπω δέδοτο
- 22** ἐλπίς ἀναστάσεως σαφῆς, τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν ἀναστᾶσει ἐμμοῦντο θνητῇ, ἵνα ἀνέκλειπτον τὸ ὄνομα μείνῃ τοῦ μετῆλλαχότος·) ἐπεὶ οὖν οἱ τῇ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμφορόμενοι, οἱ μὲν διεδέξαντο παῖς πατέρα γνησίως οἱ δὲ ἐτέροις μὲν ἐγεννήθησαν, ἐτέροις δὲ προστετέθησαν κλήσει, ἀμφοτέρων γέγονεν ἡ μνήμη, καὶ τῶν γεγεννηκότων, καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων. Οὕτως οὐδέτερον τῶν εὐαγγελίων ψεύδεται, καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ νόμον· ἐπεπλάκει γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη, τό τε ἀπὸ τοῦ Σολομῶνος, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἀναστάσεσιν ἀτέκνων, καὶ δευτερογαμίαις, καὶ ἀναστάσει σπερμάτων, ὡς δικαίως τοὺς αὐτοὺς ἄλλοτε ἄλλων νομίζεσθαι, τῶν μὲν δοκούντων πατέρων, τῶν δὲ ὑπαρχόντων· ὡς ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις κυρίως ἀληθεῖς οὕσας ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ, πολυπλόκους μὲν, ἀλλ' ἀκριβῶς, κατελθεῖν. Ἵνα δὲ σαφὲς ᾖ τὸ λεγόμενον, τὴν ἐπαλλαγὴν τῶν γενῶν διηγήσομαι. Ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ διὰ Σολομῶνος τὰς γενεὰς καταριθμουμένοις, τρίτος ἀπὸ τέλους εὐρίσκεται Ματθάν, ὃς ἐγέννησε τὸν Ἰακῶβ τοῦ Ἰωσήφ τὸν πατέρα· ἀπὸ δὲ Νάθαν τοῦ Δαβὶδ κατὰ Λουκᾶν, ὁμοίως τρίτος ἀπὸ τέλους Μελχὶ, οὗ υἱὸς ὁ Ἡλὶ ὁ τοῦ Ἰωσήφ πατὴρ· Ἰωσήφ γὰρ υἱὸς Ἡλὶ τοῦ Μελχὶ. Σκοποῦ τοίνυν ἡμῖν κειμένου τοῦ Ἰωσήφ, ἀποδεικτέον πῶς ἑκάτερος αὐτοῦ πατὴρ ἱστορεῖται, ὃ τε Ἰακῶβ ἀπὸ Σολομῶνος, καὶ Ἡλὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἑκάτερος κατάγοντες τὸ γένος· ὅπως τε πρότερον οὗτοι δὴ
- 23** ὃ τε Ἰακῶβ καὶ Ἡλὶ δύο ἀδελφοί, καὶ πρό γε, πῶς οἱ τούτων πατέρες Ματθάν καὶ Μελχὶ διαφόρων ὄντες γενῶν, τοῦ Ἰωσήφ ἀναφαίνονται πάπποι. Καὶ δὴ οὖν ὃ τε Ματθάν καὶ ὁ Μελχὶ, ἐν μέρει τὴν αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, ὁμομητρίους ἀδελφοὺς ἐπαιδοποιήσαντο, τοῦ νόμου μὴ κωλύοντος χηρεύουσιν, ἥτοι ἀπολελυμένην, ἣ καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρός, ἄλλω γαμείσθαι. Ἐκ δὲ τῆς Ἑσθᾶ, (τοῦτο γὰρ καλεῖσθαι τὴν γυναῖκα παραδέδοται,) πρῶτος Ματθάν, ὁ ἀπὸ τοῦ Σολομῶνος τὸ γένος κατάγων, τὸν Ἰακῶβ γεννᾷ· καὶ τελευτήσαντος τοῦ Ματθάν, Μελχὶ ὁ ἐπὶ τὸν Νάθαν κατὰ γένος ἀναφερόμενος, χηρεύουσιν ἐκ μὲν τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἐξ ἄλλου δὲ γένους ὦν, ὡς προείπον, ἀγαγόμενος αὐτὴν, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἡλὶ. Οὕτω δὴ διαφόρων δύο γενῶν εὐρήσομεν τὸν τε Ἰακῶβ καὶ τὸν Ἡλὶ, ὁμομητρίους ἀδελφούς· ὦν ὁ ἕτερος Ἰακῶβ, ἀτέκνου τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος Ἡλὶ, τὴν γυναῖκα παραλαβὼν, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τρίτον τὸν Ἰωσήφ· κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, καὶ κατὰ λόγον· διὸ καὶ γέγραπται, Ἰακῶβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· κατὰ νόμον δὲ τοῦ Ἡλὶ υἱὸς ἦν· ἐκεῖν γὰρ ὁ Ἰακῶβ ἀδελφὸς ὦν, ἀνέστῃσε σπέρμα. Διόπερ οὐκ ἀκυρωθήσεται καὶ ἡ κατ' αὐτὸν γενεαλογία, ἣν Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξαριθμούμενος, Ἰακῶβ δέ, φησιν, ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· ὁ δὲ Λουκᾶς ἀνάπαλιν, ὁ ὡς ἦν υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο· (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προστίθῃσι)

‘τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Ἠλὶ, τοῦ Μελχί·’ τὴν γὰρ κατὰ νόμον γένεσιν ἐπισημότερον οὐκ ἦν ἐξειπεῖν. Καὶ τὸ, ‘ἐγέννησεν,’ ἐπὶ τῆς τοιαύτης παιδοποιίας ἄχρι τέλους ἐσιώπησε, τὴν ἀναφορὰν ποιησάμενος ἕως τοῦ Ἀδάμ τοῦ Θεοῦ κατ’ ἀνάλυσιν.

Οὐδὲ μὴν ἀναπόδεικτον ἢ ἐσχεδιασμένον ἐστὶ τοῦτο· τοῦ γοῦν Σωτῆρος οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς, εἴτ’ οὖν φωνητιῶντες, εἴθ’ ἀπλῶς ἐκιδιδάσκοντες, πάντως δὲ ἀληθεύοντες, παρέδωκαν καὶ ταῦτα. Ὡς Ἰδουμαῖοι λησταὶ Ἀσκάλωνι πόλει τῆς Παλαιστίνης ἐπελθόντες, ἐξ εἰδωλείου Ἀπολλωνος, ὁ πρὸς τοῖς τείχεσιν ἰδρυτο, Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροδούλου παῖδα, πρὸς τοῖς ἄλλοις σύλοις αἰχμάλωτον ἀπῆγον· τῷ δὲ λύτρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ 24 καταθέσθαι μὴ δύνασθαι τὸν ἱερέα, ὁ Ἀντίπατρος τοῖς τῶν Ἰδουμαίων ἔθεσιν ἐντραφεῖς, ὕστερον Ὑρκανῶ φιλοῦται τῷ τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ. Πρεσβεύσας δὲ πρὸς Πομπήϊον ὑπὲρ τοῦ Ὑρκανοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν ἐλευθερώσας αὐτῷ ὑπὸ Ἀριστοβούλου τοῦ ἀδελφοῦ περικοπτομένην, αὐτὸς ἠτύχησεν ἐπιμελητῆς τῆς Παλαιστίνης χρηματίσας· διαδέχεται δὲ τὸν Ἀντίπατρον φθόνῳ τῆς πολλῆς εὐτυχίας δολοφονηθέντα υἱὸς Ἡρώδης, ὃς ὕστερον ὑπ’ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Αὐγούστου, συγκλήτου δόγματι τῶν Ἰουδαίων ἐκρίθη βασιλεύειν· οὗ παῖδες, Ἡρώδης οἱ τ’ ἄλλοι τετράρχαι. Ταῦτα μὲν διὰ κοινὰ καὶ ταῖς Ἑλλήνων ἱστορίαις. Ἀναγράφτων δὲ εἰς τότε ἐν τοῖς ἀρχαίοις ὄντων τῶν Ἑβραϊκῶν γενῶν, καὶ τῶν ἀρχιπροσηλύτων ἀναφερομένων, ἕως Ἀχιὼρ τοῦ Ἀμμανίτου, καὶ Ροῦθ τῆς Μωαβίτιδος, τῶν τε ἀπ’ Αἰγύπτου συνεκπεσόντων ἐπιμίκτων, ὁ Ἡρώδης οὐδὲν τι συμβαλλομένου τοῦ Ἰσραηλιτῶν γένους αὐτῷ, καὶ τῷ συνειδότης τῆς δυσγενείας κρουόμενος, ἐνέπρησεν αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς τῶν γενῶν, οἷόμενος εὐγενὴς ἀναφανεῖσθαι, τῷ μὴ δὲ ἄλλον ἔχειν ἐκ δημοσίου συγγραφῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς πατριάρχας ἢ προσηλύτους, τοὺς τε καλουμένους ‘γειώρας’ 25 Cf. Exod. τοὺς ἐπιμίκτους. Ὀλίγοι δὲ τῶν ἐπιμελῶν ἰδιωτικὰς ἑαυτοῖς ἀπογραφὰς, xii. 19. lxxx. ἢ μνημονεύσαντες τῶν ὀνομάτων, ἢ ἄλλως ἔχοντες ἐξ ἀντιγράφων, ἐναβρύνονται, σωζομένης τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας· ὧν ἐτύχχανον οἱ προειρημένοι ‘δεσπόσυνοι’ καλούμενοι, διὰ τὴν πρὸς τὸ σωτήριον γένος συνάφειαν ἀπὸ τε Ναζάρων καὶ Κωχαβὰ κωμῶν Ἰουδαϊκῶν τῇ λοιπῇ γῇ ἐπιφοιτήσαντες, καὶ τὴν προκειμένην γενεαλογίαν, ἔκ τε τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν εἰς ὅσον ἐξικνούντο, ἐξηγησάμενοι. Εἴτ’ οὖν οὕτως, εἴτ’ ἄλλως ἔχοι, σαφεστέραν ἐξήγησιν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλος ἐξευρεῖν, ὥς ἔγωγε νομίζω πᾶς τε ὃς εὐγνώμων τυγχάνει. Καὶ ἡμῖν αὕτη μελέτω, εἰ καὶ μὴ ἐμμάρτυρός ἐστι, τῷ μὴ κρείττονα ἢ ἀληθεστέραν ἔχειν εἰπεῖν. Τό γέ τοι εὐαγγέλιον πάντως ἀληθεύει.

Καὶ ἐπὶ τέλει δὲ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, προστίθῃσι ταῦτα·

Ματθὰν ὁ ἀπὸ Σολομῶνος ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ματθὰν ἀποθανόντος, Μελχὶ ὁ ἀπὸ Νάθων ἐκ τῆς αὐτῆς γυναικὸς ἐγέννησε τὸν Ἠλὶ. Ὁμοήτριοι ἄρα ἀδελφοὶ Ἠλὶ καὶ Ἰακώβ. Ἠλὶ ἀτέκνου ἀποθανόντος, ὁ Ἰακώβ ἀνέστησεν αὐτῷ σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ Ἠλὶ. Οὕτως ἀμφοτέρων υἱὸς ἦν ὁ Ἰωσήφ.

Τοσαῦτα δὴ ὁ Ἀφρικανός. Καὶ δὴ τοῦ Ἰωσήφ ὧδέ πως
 26 γενεαλογουμένου, δυνάμει καὶ ἡ Μαρία σὺν αὐτῷ πέφηνεν ἐκ
 τῆς αὐτῆς οὔσα φυλῆς, εἶγε κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον οὐκ ἐξῆν
 ἐτέραις ἐπιμίγνυσθαι φυλαῖς· ἐνὶ γὰρ τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ δήμου
 καὶ πατριᾶς τῆς αὐτῆς ζεύγνυσθαι πρὸς γάμον παρακελεύεται,
 ὡς ἂν μὴ περιστρέφοιτο τοῦ γένους ὁ κληῖρος ἀπὸ φυλῆς ἐπὶ
 φυλῇν. Ὡδὲ μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἐχέτω.

Num. xxxvi.
6, 7.

CAP. VIII.

Περὶ τῆς Ἡρώδου κατὰ τῶν παίδων ἐπιβουλῆς, καὶ οἷα μέτηλθεν αὐτὸν
 καταστροφῇ βίον.

Ἄλλὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ταῖς προφητείαις
 ἀκολουθῶς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τοὺς δεδηλωμένους
 χρόνους, Ἡρώδης ἐπὶ τῇ τῶν ἐξ ἀνατολῆς μάγων ἀνερωτήσει,
 ὅπη εἴη διαπυνθανομένων ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων
 (ἑωρακέναι γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα, καὶ τῆς τοσῆσδε πορείας τοῦτ'
 αἴτιον αὐτοῖς γεγονέναι, οἷα Θεῷ προσκυνῆσαι τῷ τεχθέντι διὰ
 σπουδῆς πεποιημένοις) οὐ μικρῶς ἐπὶ τῷ πράγματι ἄτε κινδυ-
 νευούσης, ὥς γε δὴ ᾤετο, αὐτῷ τῆς ἀρχῆς διακινηθεὶς, πυθόμενος
 τῶν παρὰ τῷ ἔθνει νομοδιδασκάλων ποῦ τὸν Χριστὸν γεννηθήσε-
 σθαι προσδοκῶν, ὥς ἔγνω τὴν Μιχαίου προφητείαν ἐν Βηθλεὲμ
 προαναφωνοῦσαν, ἐνὶ προστάγματι τοὺς ὑπομαζίους ἐν τε τῇ
 Βηθλεὲμ καὶ πᾶσι τοῖς ὀρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω
 παῖδας, κατὰ τὸν ἀπηκριβωμένον αὐτῷ χρόνον· παρὰ τῶν μάγων,
 ἀναιρεθῆναι προστάττει, πάντως που καὶ τὸν Ἰησοῦν, ὥς γε ἦν
 εἰκὸς, τῆς αὐτῆς τοῖς ὁμήλιξι συναπολαῦσαι συμφορᾶς οἰόμενος.
 Φθάνει γε μὴν τὴν ἐπιβουλὴν εἰς Αἴγυπτον διακομισθεὶς ὁ παῖς,
 δι' ἐπιφανείας ἀγγέλου τὸ μέλλον προμεμαθηκότων αὐτοῦ τῶν
 γονέων. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἡ ἱερὰ τοῦ εὐαγγελίου διδάσκει
 γραφή. Ἀξίου δ' ἐπὶ τούτοις συνιδεῖν τὰπίχειρα τῆς Ἡρώδου
 27 κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ὁμηλίκων αὐτῷ τόλμης· ὥς παραντίκα
 μὴ δὲ σμικρὰς ἀναβολῆς γεγενημένης, ἡ θεία δίκη περιόντα ἔτ'
 αὐτὸν τῷ βίῳ μετελήλυθε, τὰ τῶν μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν
 διαδεξομένων αὐτὸν ἐπιδεικνύσα προοίμια. Ὡς μὲν οὖν τὰς
 κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτῷ νομισθείσας εὐπραγίας ταῖς κατὰ τὸν
 οἶκον ἐπαλλήλοις ἡμαῦρῳσε συμφοραῖς, γυναικὸς καὶ τέκνων καὶ

Matt. ii. 13
sq.

τῶν λοιπῶν τῶν μάλιστα πρὸς γένους ἀναγκαιοτάτων τε καὶ φιλότατων μαιφονίαις, οὐδὲν οἶον τὸ νῦν καταλέγειν, τραγικὴν ἅπασαν δραματουργίαν ἐπισκιαζούσης τῆς περὶ τούτων ὑποθέσεως, ἣν εἰς πλάτος ἐν ταῖς καθ' αὐτὸν ἱστορίαις ὁ Ἰώσηπος διελέλυθεν. Ὡς δ' ἅμα τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων νηπίων ἐπιβουλῇ, θεήλατος αὐτὸν καταλαβοῦσα μάστιξ εἰς θάνατον συνήλασεν, οὐ χεῖρον καὶ τῶν φωνῶν τοῦ συγγραφέως ἐπακοῦσαι, κατὰ λέξιν ἐν ἑπτακαιδεκάτῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας τὴν καταστροφὴν τοῦ κατ' αὐτὸν βίου τοῦτου γράφοντος τὸν τρόπον·

Ἡρώδης δὲ μείζονως ἢ νόσος ἐνεπικραίνετο, δίκην ὧν παρανομήσειεν Jos. Ant. xvii. 6. 5.
ἐκπρασσομένου τοῦ Θεοῦ. Πῦρ μὲν γὰρ μαλακὸν ἦν, οὐχ ὥδε πολλὴν ἀποσημαῖνον τοῖς ἐπαφωμένοις τὴν φλόγῳσιν, ὅσῃν τοῖς ἐντὸς προσετίθει τὴν κάκωσιν· ἐπιθυμία δὲ δεινὴ τοῦ δέξασθαι τι, οὐδὲ ἦν μὴ οὐχ ὑπουργεῖν· καὶ ἔλκωσις τῶν τε ἐντέρων, καὶ μάλιστα τοῦ κώλου δεινὰ ἀλγηδόνες· καὶ φλέγμα ὑγρὸν περὶ τοὺς πόδας καὶ διαυγές. Παραπλησία δὲ καὶ ἡ περὶ τὸ ἥτρον κάκωσις ἦν. Ναὶ μὴν καὶ τοῦ αἰδοίου σήψις σκώληκας ἐμποιοῦσα, πνεύματός τε ὀρθία ἔντασις, καὶ αὐτὴ λίαν ἀηδὴς, ἀχθηδόνι τε τῆς **28** ἀποφορᾶς καὶ τῷ πυκνῷ τοῦ ἀσθματος. Ἐσπασμένος τε περὶ πᾶν ἦν μέρος, ἰσχὺν οὐχ ὑπομενητὴν προστιθέμενος. Ἐλέγετο γοῦν ὑπὸ τῶν θειαζόντων, καὶ οἷς ταῦτα προαποφθέγγεσθαι σοφία προῦκειτο, ποιήν τοῦ πολλοῦ καὶ δυσσεβοῦς ταύτην ὁ Θεὸς εἰσπράττεσθαι παρὰ τοῦ βασιλέως.

Ταῦτα μὲν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ παρασημαίνεται ὁ προειρημένος. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν Ἱστοριῶν τὰ παραπλησία περὶ τοῦ αὐτοῦ παραδίδωσι, ὧδὲ πως γράφων·

Ἐνθεν αὐτοῦ τὸ σῶμα πᾶν ἢ νόσος διαλαβοῦσα ποικίλοις πάθεσιν ἐμέ- Jos. Bell. Jud. i. 33. 5, 6.
ριζεν. Πυρετὸς μὲν γὰρ ἦν οὐ λαβρὸς, κνησμὸς δ' ἀφόρητος τῆς ἐπιφαι-
νείας ὅλης, καὶ κώλου συνεχεῖς ἀλγηδόνες, περὶ τε τοὺς πόδας ὡς ὑδρωπιῶντος οἰδήματα, τοῦ τε ἥτρου φλεγμονή, καὶ αἰδοίου σηπεδῶν σκώληκας γεννώσα. Πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια, καὶ δύσπνοια, καὶ σπασμοὶ ἀπάντων τῶν μελῶν, ὥστε τοὺς ἐπιθειάζοντας, ποιὴν εἶναι τὰ νοσήματα, λέγειν. Ὁ δὲ παλαίων τοσούτοις πάθεσιν ὅμως τοῦ ζῆν ἀντείχετο, σωτηρίαν τε ἠλπίζε, καὶ θεραπείας ἐπενόει. Διαβὰς γοῦν τὸν Ἰορδάνην, τοῖς κατὰ Καλλιρὴν θερμοῖς ἐχρῆτο. Ταῦτα δὲ ἔξεισι μὲν εἰς τὴν Ἀσφαλτίτιν λίμνην, ὑπὸ γλυκύτητος δὲ ἐστὶ καὶ πότιμα. Δόξαν δ' ἐνταῦθα τοῖς ἰατροῖς, εἰλαῖφ θερμῷ πᾶν ἀναβάλψαι τὸ σῶμα χαλασθῆν εἰς εἰλαίου πλήρη πύελον, ἐκλῦει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ὡς τεθνεὺς ἀνέστρεψεν. Θορύβου δὲ τῶν θεραπόντων γενομένου, πρὸς μὲν τὴν κραυγὴν ἀνήμεκεν. Εἰς δὲ τὸ λοιπὸν ἀπογνοὺς τὴν σωτηρίαν, τοῖς τε στρατιώταις ἀνὰ δραχμὰς

πεντήκοντα ἐκέλευσε διανείμει, καὶ πολλὰ χρήματα τοῖς ἡγεμόσι καὶ τοῖς φίλοις. Αὐτὸς δ' ὑποστρέψας, εἰς Ἱεριχοῦντα παραγίνεται, μελαγχολῶν ἤδη· καὶ μονονουχὶ αὐτῷ τι τῷ θανάτῳ ἀπειλῶν, προέκοψεν εἰς ἐπιβολὴν ἀθεμίτου πράξεως. Τοὺς γὰρ ἀφ' ἐκάστης κώμης ἐπισήμους ἄνδρας ἐξ ὅλης Ἰουδαίας συναγαγὼν, εἰς τὸν καλούμενον ἵππόδρομον ἐκέλευσε συγκελῖσαι. Προσκαλεσάμενος δὲ Σαλώμην τὴν ἀδελφὴν καὶ τὸν ἄνδρα ταύτης Ἀλέξανδρον, 'Οἶδα,' ἔφη, 'Ἰουδαίους τὸν ἐμὸν ἑορτάζοντας θάνατον.

29 Δύναμαι δὲ πενθεῖσθαι δι' ἐτέρων καὶ λαμπρὸν ἐπιτάφιον σχεῖν, ἂν ὑμεῖς θελήσῃτε ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς ὑπουργῆσαι. Τοῦσδε τοὺς φρουρουμένους ἄνδρας, ἐπειδὰν ἐκπνεύσω, τάχιστα κτείνατε περιστήσαντες τοὺς στρατιώτας, ἵνα πᾶσα Ἰουδαία καὶ πᾶς οἶκος καὶ ἅκων ἐπ' ἐμοὶ δακρύσῃ.'

Καὶ μετὰ βραχεία φησίν·

Jos. Bell. Jud.
i. 33. 7.

Αὖθις δέ, καὶ γὰρ ἐνδεία τροφῆς καὶ βηλὶ σπασμῶδει διετείνεται, τῶν ἀλγηδόνων ἡττηθεὶς, φθάσαι τὴν εἰμαρμένην ἐπεβάλλετο. Λαβὼν δὲ μῆλον, ἤτῃσε καὶ μαχαίριον, εἰώθει γὰρ ἀποτέμνων ἐσθίειν, ἔπειτα περι-
αθρήσας μή τις ὁ κωλύων αὐτὸν εἴη, ἐπήρε τὴν δεξιάν ὡς πληξὼν ἑαυτόν.

Ib. Ant. xvii.
7.

Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ συγγραφεὺς, ἕτερου αὐτοῦ γνησίον παιῖδα πρὸ τῆς ἐσχάτης τοῦ βίου τελευτῆς, τρίτον ἐπὶ δυσὶν ἤδη προαναηρημένοις δι' ἐπιτάξεως ἀνελόντα, παραχρήμα τὴν ζῶην οὐ μετὰ μικρῶν ἀλγηδόνων ἀπορρήξαι. Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ πέρας τῆς Ἡρώδου γέγονε τελευτῆς, ποιὴν δικαίαν ἐκτίσαντος ὧν ἀμφὶ τὴν Βηθλεὲμ ἀνείλε παῖδων, τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἕνεκα. Μεθ' ἣν ἄγγελος ὄναρ ἐπιστὰς ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντι τῷ Ἰωσήφ, ἀπᾶραι ἅμα τῷ παιδὶ καὶ τῇ τούτου μητρὶ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν παρακελεύεται, τεθνηκέναι δηλῶν τοὺς ἀναζητοῦντας τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Τούτοις δ' ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρει λέγων·

Matt. i. 22.

Ακούσας δ' ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἡρώδου, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. Χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας.

CAP. IX.

Περὶ τῶν κατὰ Πιλάτον χρόνων.

Τῇ δ' ἐπὶ τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν Ἡρώδην τοῦ Ἀρχελαοῦ κατα-
στάσει συνάδει καὶ ὁ προειρημένος ἱστορικὸς, τὸν τε τρόπον ἀναγράφων καθ' ὃν ἐκ διαθηκῶν Ἡρώδου τοῦ πατρὸς, ἐπικρίσεως τε Καίσαρος Αὐγούστου, τὴν κατὰ Ἰουδαίων βασιλείαν διεδέ-

Jos. Bell. Jud.
i. 33. 8; ii. 6.
3; 7. 3. Cf.
Ant. xvii. 8.
2; i. 4;
13. 2.

ξατο, καὶ ὡς τῆς ἀρχῆς μετὰ δεκαέτη χρόνον ἀποπεσόντος, οἱ 30
 ἀδελφοὶ Φίλιππος τε καὶ ὁ νέος Ἡρώδης ἅμα Λυσανίᾳ τὰς
 ἑαυτῶν διεῖπον τετραρχίας. Ὁ δ' αὐτὸς ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Jos. Ant.
 ἀρχαιολογίας, κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τιβερίου βασιλείας, xviii. 2. 2.
 (τοῦτον γὰρ τὴν καθ' ὅλων ἀρχὴν διαδέξασθαι, ἑπτὰ ἐπὶ πεντή-
 κοντα ἔτεσι τὴν ἡγεμονίαν ἐπικρατήσαντος Αὐγούστου,) Πόν-
 τιον Πιλάτου ἐπιτραπῆναι τὴν Ἰουδαίαν δημοῖ, ἐνταῦθά τε ἐφ'
 ὅλοις ἔτεσι δέκα σχεδὸν εἰς αὐτὴν παραμεῖναι τὴν Τιβερίου
 τελευτήν. Οὐκοῦν σαφῶς ἀπελήλεγται τὸ πλάσμα τῶν κατὰ
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπομνήματα χθὲς καὶ πρῶν διαδεδοκότων (Cf. ix. 5.)
 ἐν οἷς πρῶτος αὐτὸς ὁ τῆς παρασημειώσεως χρόνος τῶν πεπλα-
 κότων ἀπελέγχει τὸ ψεῦδος. Ἐπὶ τῆς τετάρτης γοῦν ὑπατείας
 Τιβερίου, ἣ γέγονεν ἔτους ἐβδόμου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὰ
 περὶ τὸ σωτήριον πάθος αὐτοῖς τολμηθέντα περιέχει. Καθ' ὃν
 δέικνυται χρόνον μὴ δ' ἐπιστάς πω τῇ Ἰουδαίᾳ Πιλάτος, εἶγε
 τῷ Ἰωσήφῳ μάρτυρι χρήσασθαι δέον, σαφῶς οὕτω σημαίνοντι
 κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν αὐτοῦ γραφὴν, ὅτι δὴ δωδεκάτῳ ἐνιαυτῷ
 τῆς Τιβερίου βασιλείας ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ Τιβερίου
 καθίσταται Πιλάτος.

CAP. X.

31

Περὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἀρχιερέων, καθ' οὓς ὁ Χριστὸς τὴν
 διδασκαλίαν ἐποιήσατο.

Ἐπὶ τούτων δὴ οὖν κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν ἔτος πεντεκαί- Luke iii. 1.
 δέκατον Τιβερίου Καίσαρος ἄγοντος, τέταρτον δὲ τῆς ἡγεμονίας
 Ποντίου Πιλάτου, τῆς τε λοιπῆς Ἰουδαίας τετραρχούντων
 Ἡρώδου καὶ Λυσανίου καὶ Φιλίππου, ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν
 Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ἀρχόμενος ὥσει ἑτῶν τριάκοντα,
 ἐπὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα παραγίνεται, καταρχὴν τε ποιεῖται
 τηνικαῦτα τοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον κηρύγματος. Φησὶ δὲ αὐτὸν
 ἢ θεία γραφὴ τὸν πάντα τῆς διδασκαλίας διατελέσαι χρόνον
 ἐπὶ ἀρχιερέως Ἄννα καὶ Καϊάφα, δηλοῦσα ὅτι δὴ ἐν τοῖς με-
 ταξὺ τῆς τούτων ἔτεσι λειτουργίας ὁ πᾶς τῆς διδασκαλίας
 αὐτῷ συνεπεράνθη χρόνος· ἀρξαμένου μὲν κατὰ τὴν τοῦ Ἄννα
 ἀρχιερωσύνην, μέχρι δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ Καϊάφα παραμείναν-
 τος· οὐδ' ὅλως ὁ μεταξὺ τετραέτης παρίσταται χρόνος. Τῶν 32

γάρ τοι κατὰ τὸν νόμον ἤδη πως καθηρημένων ἐξ ἐκείνου θεσμῶν, λέλυτο μὲν ᾧ διὰ βίου καὶ ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας προσήκουτα ἦν· ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἡγεμόνων ἄλλοτ' ἄλλοι τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπιτρεπόμενοι οὐ πλείον ἔτους ἐνὸς ἐπὶ ταύτης διετέλουν. Ἱστορεῖ δ' οὖν ὁ Ἰώσηπος τέσσαρας κατὰ διαδοχὴν ἐπὶ Καϊάφαν ἀρχιερεῖς μετὰ τὸν Ἄνναν διαγενέσθαι, κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς ἀρχαιολογίας γραφὴν, ὧδέ πως λέγων·

Jos. Ant.
xviii. 2. 2.

Οὐαλέριος Γράτος παύσας ἱεράσθαι Ἄννον, Ἰσμάηλον ἀρχιερέα ἀποφαίνει τὸν τοῦ Φαβί. Καὶ τοῦτον δὲ μετ' οὐ πολὺ μεταστήσας, Ἐλεάζαρον τὸν Ἀνάνου τοῦ ἀρχιερέως υἱὸν ἀποδείκνυσιν ἀρχιερέα. Ἐνιαυτοῦ δὲ διαγενομένου καὶ τόνδε παύσας, Σίμωνι τῷ Καμίθου τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν. Οὐ πλέον δὲ καὶ τῷδε ἐνιαυτοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντι διεγένετο χρόνος, καὶ Ἰώσηπος ὁ καὶ Καϊάφας διάδοχος ἦν αὐτῷ.

Οὐκοῦν ὁ σύμπας οὐδ' ὅλος τετραέτης ἀποδείκνυται τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν διδασκαλίας χρόνος, τεσσάρων ἐπὶ τέσσαρσιν
33 ἔτεσιν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ Ἄννα καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ Καϊάφα κατάστασιν ἐνιαύσιον λειτουργίαν διατετελεκότων. Τὸν γέτοι Καϊάφαν ἀρχιερέα εἰκότως τοῦ ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν τὰ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπετελείτο, ἢ τοῦ εὐαγγελίου παρεσημῆματο γραφῇ. Ἐξ ἧς καὶ αὐτῆς οὐκ ἀπάδων τῆς προκειμένης ἐπιτηρήσεως ὁ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀποδείκνυται χρόνος. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, οὐ μετὰ πλείστον τῆς καταρχῆς τοῦ κηρύγματος, τοὺς δώδεκα ἀποστόλους ἀνακαλεῖται· οὓς καὶ μόνους τῶν λοιπῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατὰ τι γέρας ἐξαίρετον ἀποστόλους ὠνόμασεν. Καὶ αὐθις ἀναδείκνυσιν ἑτέρους ἐβδομήκοντα, οὓς καὶ αὐτοὺς ἀπέστειλεν ἀνὰ δύο δύο, πρὸ προσώπου αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν οὗ ἔμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι.

Luke x. 1.

CAP. XI.

Τὰ περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ μεμαρτυρημένα.

Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τοῦ νέου Ἡρώδου τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος μνημονεύει μὲν καὶ ἡ θεία τῶν εὐαγγελίων γραφὴ· συνιστορεῖ γε μὴν καὶ ὁ Ἰώσηπος ὀνομαστὶ τῆς τε Ἡρωδιάδος μνήμην πεποιημένος, καὶ ὥς

Jos. Ant.
xviii. 5. 1.

ἀδελφοῦ γυναῖκα οὖσαν αὐτὴν ἡγάγετο πρὸς γάμον Ἑρώδης, ἀθετήσας μὲν τὴν προτέραν αὐτῷ κατὰ νόμους γεγενημένην (Ἀρέτα δ' ἦν αὕτη τοῦ Πετραίων βασιλέως θυγάτηρ) τὴν δὲ Ἑρωδιάδα ζῶντος διαστήσας τοῦ ἀνδρός· δι' ἣν καὶ τὸν Ἰωάννην ἀνελών, πόλεμον αἶρεται πρὸς τὸν Ἀρέταν, ὥς ἂν ἡτιμασμένης αὐτῷ τῆς θυγατρὸς. Ἐν ᾧ πολέμῳ μάχης γενομένης, πάντα φησὶ τὸν Ἑρώδου στρατὸν διαφθαρῆναι, καὶ ταῦτα πεπονθῆναι τῆς ἐπιβουλῆς ἕνεκεν τῆς κατὰ τοῦ Ἰωάννου γεγενημένης. Ὁ δ' αὐτὸς Ἰώσηπος ἐν τοῖς μάλιστα δικαιότατον καὶ βαπτιστὴν ὁμολογῶν γεγενῆσθαι τὸν Ἰωάννην, τοῖς περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν εὐαγγελίων γραφὴν ἀναγεγραμμένοις συμμαρτυρεῖ. Ἰστορεῖ δὲ καὶ τὸν Ἑρώδην τῆς βασιλείας ἀποπε-
Jos. Ant. xviii, 7. 2. (Lyons.)
 πτωκῆναι διὰ τὴν αὐτὴν Ἑρωδιάδα, μεθ' ἧς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν
 ὑπερορίαν ἀπεληλάσθαι, Βίενναν τῆς Γαλλίας πόλιν οἰκεῖν κατα-
 δικασθέντα. Καὶ ταῦτά γε αὐτῷ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῃ τῆς ἀρχαι-
 ολογίας δεδήλωται, ἔνθα συλλαβαῖς αὐταῖς περὶ τοῦ Ἰωάννου
 ταῦτα γράφει·

34

Τισὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐδόκει ὀλωλέναι τὸν Ἑρώδου στρατὸν ὑπὸ τοῦ Ib. 5. 2.
 Θεοῦ, καὶ μάλα δικαίως τινυμένον κατὰ ποινὴν Ἰωάννου τοῦ καλουμένου
 Βαπτιστοῦ. Κτείνει γὰρ τοῦτον Ἑρώδης, ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις
 κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦσι, καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνη καὶ πρὸς
 τὸν Θεὸν εὐσεβεῖα χρωμένους, βαπτισμῷ συνιέναι. Οὕτω γὰρ δὴ καὶ τὴν
 βάπτισιν ἀποδεκτὴν αὐτῷ φανείσθαι, μὴ ἐπὶ τινῶν ἀμαρτάδων παραιτήσει
 χρωμένων, ἀλλ' ἐφ' ἀγνείᾳ τοῦ σώματος, ἅτε δὴ καὶ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνη
 προεκεκαθαρμένης. Καὶ τῶν ἄλλων συστρεφομένων, (καὶ γὰρ ἦσθησαν
 ἐπιπλείστον τῇ ἀκροάσει τῶν λόγων,) δέσας Ἑρώδης τὸ ἐπὶ τοσόνδε
 πιθανὸν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ἐπὶ ἀποστάσει τινὶ φέροιτο, (πάντα γὰρ
 ἐέσκεσαν συμβουλῇ τῇ ἐκείνου πράξοντες,) πολὺν κρείττον ἡγείται πρὶν τι
 νεώτερον ἀπ' αὐτοῦ γενέσθαι, προλαβὼν ἀναιρεῖν, ἢ μεταβολῆς γενομένης
 εἰς πράγματα ἐμπεσῶν μετανοεῖν. Καὶ ὁ μὲν ὑποφία τῇ Ἑρώδου δέσμιος
 εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς τὸ προειρημένον φρούριον, ταύτῃ κτίννυται.

Ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου διελθὼν, καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ
 τὴν αὐτὴν τοῦ συγγράμματος ἱστορίαν ὧδέ πως μέμνηται·

Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς τις σοφὸς ἀνὴρ, εἶγε ἄνδρα Ib. 3. 3.
 αὐτὸν λέγειν χρή. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώ-
 πων τῶν ἡδονῇ τάληθ' ὑπομένων. Καὶ πολλοὺς μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολ-
 λούς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ
 αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος
 Πιλάτου, οὐκ ἐξεπαύσαντο οἱ τὸ πρώτον ἀγαπήσαντες. Ἐφάνη γὰρ

35

αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον.

Ταῦτα τοῦ ἐξ αὐτῶν Ἑβραίων συγγραφέως ἀνέκαθεν τῇ ἑαυτοῦ γραφῇ περὶ τε τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδεδωκότος, τίς ἂν ἔτι λείποιτο ἀποφυγῇ, τοῦ μὴ ἀναισχύντους ἀπελέγχεσθαι τοὺς κατ' αὐτῶν πλασαμένους ὑπομνήματα; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐχέτω ταύτη.

CAP. XII.

Περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

Τῶν γε μὴν τοῦ Σωτῆρος ἀποστόλων παντὶ τῷ σαφῆς ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἢ πρόσρησις. Τῶν δ' ἐβδομήκοντα μαθητῶν, κατάλογος μὲν οὐδεὶς οὐδαμῇ φέρεται· λέγεται γε μὴν εἰς αὐτῶν Βαρνάβας γεγονέναι, οὗ διαφόρως μὲν καὶ αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐμνημόνευσαν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ὁ Παῦλος Γαλάταις γράφων. Τούτων δ' εἶναι φασι καὶ Σωσθένην τὸν ἅμα Παύλῳ Κορινθίοις ἐπιστείλαντα. Ἡ δ' ἱστορία παρὰ Κλήμεντι κατὰ τὴν πέμπτην τῶν Ὑποτυπώσεων, ἐν ᾗ καὶ Κηφᾶν, περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος,

Gal. ii. 11.

Ὅτε δὲ ἦλθε Κηφᾶς εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀνέστην,

36 ἕνα φησὶ γεγονέναι τῶν ἐβδομήκοντα μαθητῶν, ὁμώνυμον Πέτρῳ τυγχάνοντα τῷ ἀποστόλῳ. Καὶ Μαθθίαν δὲ τὸν ἀντὶ Ἰούδα τοῖς ἀποστόλοις συγκαταλεγέντα, τὸν τε σὺν αὐτῷ τῇ ὁμοίᾳ ψήφῳ τιμηθέντα, τῆς αὐτῆς τῶν ἐβδομήκοντα κλήσεως ἠξιῶσθαι κατέχει γόγος. Καὶ Θαδδαῖον δὲ ἕνα τῶν αὐτῶν εἶναι φασι· περὶ οὗ καὶ ἱστορίαν ἐλθοῦσαν εἰς ἡμᾶς αὐτίκα μάλα ἐκθήσομαι. Καὶ τῶν ἐβδομήκοντα δὲ πλείους τοῦ Σωτῆρος πεφηνέναι μαθητὰς εὖροις ἂν ἐπιτηρήσας, μάρτυρι χρώμενος τῷ Παύλῳ, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἔγερσιν ὦφθαι αὐτὸν φήσαντι, πρῶτον μὲν Κηφᾶ, ἔπειτα τοῖς δώδεκα, καὶ μετὰ τούτους, ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ. Ὡν τινας μὲν ἔφασκε κεκοιμηθῆναι, τοὺς πλείους δ' ἔτι τῷ βίῳ καθ' ὃν καιρὸν αὐτῷ ταῦτα συνετάττετο περιέναι.

1 Cor. xv.
5-7.

Ἐπειτα δ' ὤφθαι αὐτὸν Ἰακώβῳ φησὶν· εἰς δὲ καὶ οὗτος τῶν φερομένων τοῦ Σωτῆρος ἀδελφῶν ἦν. Εἶθ' ὥς παρὰ τούτους, κατὰ μίμησιν τῶν δώδεκα, πλείστων ὅσων ὑπαρξάντων ἀποστόλων, οἷος καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἦν, προστίθησι λέγων,

Ἐπειτα ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πᾶσι.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶνδε. Τῆς δὲ περὶ τὸν Θαδδαῖον ἱστορίας τοιοῦτος γέγονεν ὁ τρόπος.

CAP. XIII.

Ἱστορία περὶ τοῦ τῶν Ἐδεσσηνῶν δυνάστου.

Ἡ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θειότης, εἰς πάντας ἀνθρώπους τῆς παραδοξοποιου δυνάμεως ἔνεκεν βοωμένη, μυρίους ὅσους καὶ τῶν ἐπ' ἀλλοδαπῆς πορρωτάτῳ τε τῆς Ἰουδαίας νόσων καὶ παντοίων παθῶν ἐλπίδι θεραπείας ἐπήγετο. Ταύτῃ τοι βασιλεὺς Ἀβγαρος, τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἔθνων ἐπισημότατα δυναστεύων, πάθει τὸ σῶμα δεινῶ καὶ οὐ θεραπευτῶ ὅσον ἐπ' ἀνθρωπείᾳ δυνάμει καταφθειρόμενος, ὥς καὶ 37 τοῦνομα τοῦ Ἰησοῦ πολὺ καὶ τὰς δυνάμεις συμφώνως πρὸς ἀπάντων μαρτυρουμένης ἐπύθετο, ἰκέτης αὐτοῦ πέμψας δι' ἐπιστοληφόρου γίνεταί, τῆς νόσου τυχεῖν ἀπαλλαγῆς ἀξιῶν. Ὁ δὲ μὴ τότε καλοῦντι ὑπακούσας, ἐπιστολῆς γοῦν αὐτὸν ἰδίας καταξιοῖ, ἕνα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἀποστέλλειν ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς νόσου, ὁμοῦ τε αὐτοῦ σωτηρίαν καὶ τῶν προσηκόντων ἀπάντων ὑπισχνούμενος. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ ἄρα αὐτῷ ἐπληροῦτο τὰ τῆς ἐπαγγελίας. Μετὰ γοῦν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, Θωμᾶς, τῶν ἀποστόλων εἰς τῶν δώδεκα, Θαδδαῖον ἐν ἀριθμῷ καὶ αὐτὸν τῶν ἐβδομήκοντα τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν κατειλεγμένον, κινήσει θειοτέρᾳ ἐπὶ τὴν Ἐδεσσαν κήρυκα καὶ εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐκπέμπει, πάντα τε δι' αὐτοῦ τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τέλος ἐλάμβανεν ἐπαγγελίας. Ἐχεις καὶ τούτων ἀνάγραφτον τὴν μαρτυρίαν, ἐκ τῶν κατὰ Ἐδεσσαν τοτηνικαῦτα βασιλευομένην πόλιν γραμματοφυλακείων ληφθεῖσαν. Ἐν γοῦν τοῖς αὐτόθι

δημοσίοις χάρταις, τοῖς τὰ παλαιὰ καὶ τὰ ἀμφὶ τὸν Ἀβγαρον πραχθέντα περιέχουσι, καὶ ταῦτα εἰσέτι νῦν ἐξ ἐκείνου πεφυλαγμένα εὔρηται. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν ἐπιστολῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχείων ἡμῖν ἀναληφθεῖσων, καὶ τόνδε αὐτοῖς ῥήμασιν ἐκ τῆς Σύρων φωνῆς μεταβληθεισῶν τὸν τρόπον.

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς γραφείσης ὑπὸ Ἀβγάρου τοπάρχου τῷ Ἰησοῦ, καὶ πεμφθείσης αὐτῷ δι' Ἀνανία ταχυδρόμου εἰς Ἱεροσόλυμα.

- 38 Ἀβγαρος τοπάρχης Ἐδέσσης Ἰησοῦ Σωτῆρι ἀγαθῷ ἀναφανέντι ἐν τόπῳ Ἱεροσολύμων χαίρειν. Ἦκουσταί μοι τὰ περὶ σοῦ καὶ τῶν σῶν ἱαμάτων, ὡς ἄνεν φαρμάκων καὶ βοτανῶν ὑπὸ σοῦ γινομένων. Ὡς γὰρ λόγος, τυφλοὺς ἀναβλέπειν ποιεῖς, χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ λεπροὺς καθαρίζεις, καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα καὶ δαίμονας ἐκβάλλεις, καὶ τοὺς ἐν μακρονομίᾳ βασανιζομένους θεραπεύεις, καὶ νεκροὺς ἐγείρεις. Καὶ ταῦτα πάντα ἀκούσας περὶ σοῦ, κατὰ νοὺν ἐθέμην τὸ ἕτερον τῶν δύο· ἢ ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός, καὶ καταβάς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ποιεῖς ταῦτα, ἢ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ ποιῶν ταῦτα. Διὰ τοῦτο τοῖνυν γράψας ἐδεήθην σου σκυλῆναι πρὸς με, καὶ τὸ πάθος ὃ ἔχω θεραπεῦσαι. Καὶ γὰρ ἤκουσα ὅτι καὶ Ἰουδαῖοι καταγογγύζουσιν καὶ βούλονται κακῶσαί σε. Πόλις δὲ μικροτάτη μοι ἐστὶ καὶ σεμνή, ἥτις ἐξαρκεῖ ἀμφοτέροις.

Τὰ ἀντιγραφέντα ὑπὸ Ἰησοῦ διὰ Ἀνανία ταχυδρόμου τοπάρχῃ Ἀβγάρῳ.

Μακάριος εἶ πιστεύσας ἐν ἐμοί, μὴ ἑωρακώς με. Γέγραπται γὰρ περὶ ἐμοῦ, τοὺς ἑωρακότας με μὴ πιστεύουσιν μοι, καὶ ἵνα οἱ μὴ ἑωρακότες αὐτοὶ πιστεύσωσι καὶ ζήσωνται. Περὶ δὲ οὗ ἔγραψάς μοι ἔλθειν πρὸς σέ, δέον ἐστὶ πάντα δι' ἃ ἀπεστάλην, ἐνταῦθα πληρῶσαί με, καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι, οὕτως ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ ἐπειδὴν ἀναληφθῶ, ἀποστελῶ σοι τινὰ τῶν μαθητῶν μου, ἵνα ἰάσῃταί σου τὸ πάθος, καὶ ζῶῃν σοὶ καὶ τοῖς σὺν σοὶ παράσχῃται.

Ταύταις δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς ἔτι καὶ ταῦτα συνήπτο τῇ Σύρων φωνῇ.

- Μετὰ δὲ τὸ ἀναληφθῆναι τὸν Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτῷ Ἰούδας ὁ καὶ
39 Θωμᾶς Θαδδαῖον ἀπόστολον, ἓνα τῶν ἐβδομήκοντα. Ὡς ἔλθων κατέμενε πρὸς Τωβίαν τὸν τοῦ Τωβία. Ὡς δὲ ἠκούσθη περὶ αὐτοῦ, ἐμνηύθη τῷ Ἀβγάρῳ ὅτι ἐλήλυθεν ἀπόστολος ἐνταῦθα τοῦ Ἰησοῦ, καθὰ ἐπέστελλέ σοι. Ἦρξατο οὖν ὁ Θαδδαῖος ἐν δυνάμει Θεοῦ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν, ὥστε πάντας θαυμάζειν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἀβγαρος τὰ μεγάλεια καὶ τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίει, καὶ ὡς ἐθεράπευεν, ἐν ὑπονοίᾳ γέγονεν, ὡς ὅτι αὐτὸς ἐστὶ, περὶ οὗ ὁ Ἰησοῦς ἐπέστελλε, λέγων, Ἐπειδὴν ἀναληφθῶ,

ἀποστελῶ σοι τινὰ τῶν μαθητῶν μου, ὃς τὸ πάθος σου ἰάσεται.’ Μετακαλεσάμενος οὖν τὸν Τωβίαν, παρ’ ᾧ κατέμενεν, εἶπεν, ‘Ἦκουσα ὅτι ἀνὴρ τις δυνάστης ἔλθων κατέμεινεν ἐν τῇ σῇ οἰκίᾳ· ἀνάγαγε αὐτὸν πρὸς με.’ Ἐλθὼν θὲ ὁ Τωβίας παρὰ Θαδδαίῳ, εἶπεν αὐτῷ, ‘Ὁ τοπάρχης Ἀβγαρος μετακαλεσάμενός με εἶπεν ἀναγαγεῖν σε παρ’ αὐτῷ, ἵνα θεραπεύσης αὐτοῦ τὸ πάθος.’ Καὶ ὁ Θαδδαῖος, ‘Ἀναβαίνω,’ ἔφη, ‘ἐπειδὴ περ δυνάμει παρ’ αὐτῷ ἀπέσταλμαι.’ Ὁρθρίσας οὖν ὁ Τωβίας τῇ ἑξῆς, καὶ παραλαβὼν τὸν Θαδδαῖον, ἦλθε πρὸς τὸν Ἀβγαρον· ὥς δὲ ἀνέβη, παρόντων καὶ ἐστῶτων τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, παραχρῆμα ἐν τῷ εἰσεῖναι αὐτὸν, ὄραμα μέγα ἐφάνη τῷ Ἀβγάρῳ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου Θαδδαίου. Ὅπερ ἰδὼν Ἀβγαρος, προσεκίνησε τῷ Θαδδαίῳ. Θαυμά τε ἔσχε πάντας τοὺς περιστώτας. Αὐτοὶ γὰρ οὐχ ἑώρακasi τὸ ὄραμα, ὃ μόνῳ τῷ Ἀβγάρῳ ἐφάνη. Ὅς καὶ τὸν Θαδδαῖον ἤρετο, ‘Εἰ ἐπ’ ἀληθείας μαθητὴς εἶ Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς εἰρήκει πρὸς με, Ἀποστελῶ σοι τινὰ τῶν μαθητῶν μου, ὅστις ἰάσεται σε, καὶ ζωὴν σοι παρέξει.’ Καὶ ὁ Θαδδαῖος ἔφη, ‘Ἐπεὶ μεγάλως πεπίστευκας εἰς τὸν ἀποστείλαντά με, διὰ τοῦτο ἀπεστά- 40 λην πρὸς σε. Καὶ πάλιν ἐὰν πιστεύσης ἐν αὐτῷ, ὥς ἂν πιστεύσης ἔσται σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.’ Καὶ ὁ Ἀβγαρος πρὸς αὐτὸν, ‘Οὕτως ἐπίστευσα, φησὶν, ἐν αὐτῷ, ὥς καὶ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν βουληθῆναι δύναμιν παραλαβὼν κατακόψαι, εἰ μὴ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν Ῥωμαίων ἀνεκόπην τοῦτου.’ Καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπεν, ‘Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ πεπλήρωκε, καὶ πληρώσας, ἀνελήφθη πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ.’ Λέγει αὐτῷ Ἀβγαρος, ‘Κἀγὼ πεπίστευκα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Πατέρα αὐτοῦ.’ Καὶ ὁ Θαδδαῖος, ‘Διὰ τοῦτο,’ φησὶ, ‘τίθιμι τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σε ἐν ὀνόματι αὐτοῦ.’ Καὶ τοῦτο πράξαντος, παραχρῆμα ἐθεραπεύθη τῆς νόσου καὶ τοῦ πάθους οὗ εἶχεν. Ἐθαύμασε τε ὁ Ἀβγαρος, ὅτι καθὼς ἤκουσται αὐτῷ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, οὕτως τοῖς ἔργοις παρέλαβε διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Θαδδαίου, ὃς αὐτὸν ἄνευ φαρμακείας καὶ βοτανῶν ἐθεράπευσεν. Καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἀβδὸν τὸν τοῦ Ἀβδου ποδάγραν ἔχοντα· ὃς καὶ αὐτὸς προσελθὼν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔπασεν, εὐχάς τε διὰ χειρὸς λαβὼν ἐθεραπεύθη· πολλοὺς τε ἄλλους συμπολίτας αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἰάσατο θαυμαστὰ καὶ μεγάλα ποιῶν, καὶ κηρύσσων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἀβγαρος, ‘Σὺ Θαδδαῖε,’ ἔφη, ‘σὺν δυνάμει τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιεῖς, καὶ ἡμεῖς σε αὐτοὶ ἐθαυμάσαμεν. Ἀλλ’ ἐπὶ τούτοις δέομαί σου, διῆγησαί μοι περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ πῶς ἐγένετο, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ἐποίει, ἃ τίνα ἠκούσαμεν.’ Καὶ ὁ Θαδδαῖος, ‘Νῦν μὲν σιωπήσομαι,’ ἔφη, ‘ἐπειδὴ κηρύξαι τὸν λόγον ἀπεστάλην. Αὔριον δὲ ἐκκλησιάσόν μοι τοὺς πολίτας 41 σου πάντας, καὶ ἐπ’ αὐτῶν κηρύξω τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ σπερῶ ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τῆς ζωῆς, περὶ τε τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ καθὼς ἐγένετο, καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, καὶ ἕνεκα τίνος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ μυστηρίων ὧν ἐλάλησεν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ποῖα δυνάμει ταῦτα ἐποίει· καὶ περὶ τῆς καινῆς αὐτοῦ κηρύξεως, καὶ περὶ τῆς σμικρότητος καὶ περὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτοῦ· καὶ πῶς

ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐσμίκρυνεν αὐτοῦ τὴν θεότητα· καὶ ἐσταυρώθη, καὶ κατέβη εἰς τὸν ᾄδην, καὶ διέσχισε φραγμὸν τὸν ἐξ αἰῶνος μὴ σχισθέντα, καὶ ἀνήγαγεν νεκρούς· καταβὰς γὰρ μόνος, πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ συνήγειρεν πολλοὺς, εἰθ' οὕτως ἀνέβη. Ἐκέλευσεν οὖν ὁ Ἀβγαρος, τῇ ἑωθεν συνάξει τοὺς πολίτας αὐτοῦ, καὶ ἀκούσαι τὴν κήρυξιν Θεοδαίου, καὶ μετὰ ταῦτα προσέταξε δοθῆναι αὐτῷ χρυσὸν καὶ ἄσημον. Ὁ δὲ οὐκ ἐδέξατο, εἰπὼν, 'Εἰ τὰ ἡμέτερα καταλελοίπαμεν, πῶς τὰ ἀλλότρια ληψόμεθα;' Ἐπράχθη ταῦτα τεσσαρακοστῷ καὶ τριακοσιοστῷ ἔτει.

^α Α καὶ οὐκ εἰς ἄχρηστον πρὸς λέξις ἐκ τῆς Σύρων μεταβληθέντα φωνῆς, ἐνταυῦθά μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.

Ἑκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου πρώτου τέλος.

PRAEFATIO.

“**Ο**ΣΑ μὲν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐχρῆν ὡς ἐν προοιμίῳ διαστείλασθαι, τῆς τε θεολογίας πέρι τοῦ σωτηρίου Λόγου, καὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῶν τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας δογμάτων, ἀρχαιότητός τε τῆς κατὰ Χριστιανοὺς εὐαγγελικῆς πολιτείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τῆς γενομένης ἔναγχος ἐπιφανείας αὐτοῦ, τὰ τε περὶ τοῦ πάθους καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς ἐν τῷ πρὸ τούτου, συντεμόντες τὰς ἀποδείξεις, διειλήφαμεν. Φέρε δ’ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἤδη καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ διασκεψόμεθα, τὰ μὲν ἐκ τῶν θείων παρασημαινόμενοι γραμμάτων, τὰ δ’ ἔξωθεν προσιστοροῦντες ἐξ ὧν κατὰ καιρὸν μνημονεύσωμεν ὑπομνημάτων.

CAP. I.

Περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ διαγωγῆς τῶν Ἀποστόλων.

Πρῶτος τοιγαροῦν εἰς τὴν ἀποστολὴν ἀντὶ τοῦ προδότου Acts 1. 26. Ἰούδα κληροῦται Μαθίας, εἷς καὶ αὐτὸς, ὡς δεδήλωται, τῶν τοῦ Κυρίου γενόμενος μαθητῶν. Καθίστανται δὲ δι’ εὐχῆς καὶ χειρῶν ἐπιθέσεως τῶν ἀποστόλων εἰς διακονίαν, ὑπηρεσίας Ib. vi. 6. ἕνεκα τοῦ κοινοῦ, ἄνδρες δεδοκιμασμένοι τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ οἱ 44 ἀμφὶ τὸν Στέφανον· ὃς καὶ πρῶτος μετὰ τὸν Κύριον, ἅμα τῇ χειροτονίᾳ, ὥσπερ εἰς αὐτὸ τοῦτο προαχθεὶς, λίθοις εἰς θάνατον πρὸς τῶν Κυριοκτόνων βάλλεται. Καὶ ταύτῃ πρῶτος τὸν αὐτῷ φερώνυμον τῶν ἀξιονίκων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων ἀποφέρεται στέφανον. Τότε δῆτα καὶ Ἰάκωβον, τὸν τοῦ Κυρίου λεγόμενον ἀδελφὸν, (ὅτι δὴ καὶ αὐτὸς τοῦ Ἰωσήφ ὀνόμαστο

Matt. i. 18.

παῖς· τοῦ δὲ Χριστοῦ πατὴρ ὁ Ἰωσήφ, ᾧ μνηστευθεῖσα ἡ παρθένος, ‘πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, ἠῤῥητο ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου,’ ὡς ἡ ἱερὰ τῶν εὐαγγελίων διδάσκει γραφή·) τοῦτον δὲ τὸν Ἰάκωβον, ὃν καὶ Δίκαιον ἐπὶ κλην οἱ πάλαι δι’ ἀρετῆς ἐκάλουν προτερήματα, πρῶτον ἱστοροῦσι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγχειρισθῆναι θρόνον. Κλήμης δὲ ἐν ἑκτῇ τῶν Ὑποτυπώσεων γράφων ὧδε παρίστησι.

Πέτρον γάρ,

φησι,

καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου προτετιμημένους, μὴ ἐπιδικάζεσθαι δόξης, ἀλλ’ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων εἰσθαι.

‘Ὁ δ’ αὐτὸς ἐν ἐβδόμῃ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔτι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ φησίν·

Ἰακώβῳ τῷ δικαίῳ καὶ Ἰωάννῃ καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρέδωκε τὴν γνώσιν ὁ Κύριος. Οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν.
 45 Οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἐβδομήκοντα, ὧν εἷς ἦν καὶ Βαρνάβας. Δύο δὲ γεγόνασιν Ἰακώβοι, εἷς ὁ δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθεὶς, καὶ ὑπὸ κναφέας ξύλῳ πληγείς εἰς θάνατον, ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθεὶς.

Αὐτοῦ δὲ τοῦ δικαίου καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύει γράφων·

Gal. i. 19.

Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου.

Ἐν τούτοις καὶ τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν τῶν Ὁσροηνῶν βασιλείᾳ τέλος ἐλάμβανεν ὑποσχέσεως. Ὁ γοῦν Θωμᾶς τὸν Θαδδαῖον κινήσει θειοτέρα ἐπὶ τὴν Ἑδεσσαν κήρυκα καὶ εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐκπέμπει, ὡς ἀπὸ τῆς εὐρεθείσης αὐτόθι γραφῆς μικρῷ πρόσθεν ἐδηλώσαμεν. Ὁ δὲ τοῖς τόποις ἐπιστὰς τὸν τε Ἀβγαρον ἵσται τῷ Χριστοῦ λόγῳ, καὶ τοὺς αὐτόθι πάντας τοῖς τῶν θαυμάτων παραδόξοις ἐκπλήττει· ἱκανῶς τε αὐτοὺς τοῖς ἔργοις διαθεῖς, καὶ ἐπὶ σέβας ἀγαγὼν τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, μαθητὰς τῆς σωτηρίου διδασκαλίας κατεστήσατο· εἰσέτι τε νῦν ἐξ ἐκείνου ἡ πᾶσα τῶν Ἑδεσσηνῶν πόλις τῇ Χριστοῦ προσανάκειται προσηγορίᾳ, οὐ τὸ τυχὸν ἐπιφερομένη δεῖγμα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐξ ἀρχαίων ἱστορίας εἰρήσθω. Μετῴμεν δ’ αὖθις ἐπὶ τὴν θείαν γραφήν.

Γενομένον δὴτα ἐπὶ τῇ τοῦ Στεφάνου μαρτυρίᾳ πρώτου καὶ μεγίστου πρὸς αὐτῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας διωγμοῦ, πάντων τε τῶν μαθητῶν πλὴν ὅτι τῶν δώδεκα μόνων, ἀνὰ τὴν Ἰουδαίαν τε καὶ Σαμάρειαν διασπαρέντων, τινὲς, ἣ φησὶν ἡ θεία γραφή, 'διελθόντες ἕως Φοινίκης καὶ Acts xi, 19. Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας,' οὐπω μὲν ἔθνεσιν οἰοί τε ἦσαν τοῦ τῆς πίστεως μεταδιδόναι λόγου τολμᾶν, μόνοις δὲ τοῦτον Ἰουδαίοις κατήγγελλον. Τηνικαῦτα καὶ Παῦλος 'ἐλυμαίνετο εἰσέτι Ib. viii, 3. τότε τὴν ἐκκλησίαν, κατ' οἴκους τῶν πιστῶν εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καὶ εἰς φυλακὴν παραδιδούς.' Ἀλλὰ καὶ Φίλιππος εἰς τῶν ἅμα Στεφάνῳ προχειρισθέντων εἰς τὴν διακονίαν, ἐν τοῖς διασπαρείσι γενόμενος, κάτεισιν εἰς τὴν Σαμάρειαν, θείας τε ἔμπλεως δυνάμεως, κηρύττει πρῶτος τοῖς αὐτόθι τὸν λόγον. Τοσαύτη δ' αὐτῷ θεία συνήργει χάρις, ὥς καὶ Σίμωνα τὸν μάγον μετὰ πλείστων ὄσων τοῖς αὐτοῦ λόγοις ἐλχθῆναι. Ἐπιτοσοῦτον δ' ὁ Σίμων βεβοημένος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ἡπατημένων ἐκράτει γοητεία, ὥς τὴν μεγάλην αὐτὸν ἡγείσθαι εἶναι δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Τότε δ' οὖν καὶ οὗτος, τὰς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου δυνάμει θείᾳ τελουμένας καταπλαγεῖς παραδοξοποιίας, παραδύεται, καὶ μέχρι λουτροῦ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καθυποκρίνεται. Ὁ καὶ θαυμάζειν ἄξιον εἰς δεῦρο γινόμενον πρὸς τῶν ἔτι καὶ νῦν τὴν ἀπ' ἐκείνου μιαιρωτάτην μετιόντων αἵρεσιν· οἱ τῇ τοῦ σφῶν προπάτορος μεθόδῳ, τὴν 46 ἐκκλησίαν λοιμώδους καὶ ψωραλέας νόσου δίκην ὑποδύμενοι, τὰ μέγιστα λυμαίνονται τοὺς οἷς ἐναπομάξασθαι οἰοί τε ἂν εἶεν τὸν ἐν αὐτοῖς ἀποκεκρυσμένον δυσαλθῆ καὶ χαλεπὸν ἴον. Ἡδη γέτοι πλείους τούτων ἀπεώσθησαν, ὅποιοί τινες εἶεν τὴν μοχθηρίαν ἀλόντες· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Σίμων αὐτὸς πρὸς τοῦ Πέτρου καταφωραθεὶς ὃς ἦν, τὴν προσήκουσαν ἔτισε τιμωρίαν. Ἀλλὰ Acts viii, 20. γὰρ εἰς αὐξησιν ὁσημέραι προϊόντος τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, οἰκονομία τις ἦγεν καὶ ἀπὸ τῆς Αἰθιοπῶν τῶν τῆς αὐτόθι βασιλίδος, κατὰ τι πάτριον ἔθος ὑπὸ γυναικὸς τοῦ ἔθνους εἰσέτι νῦν βασιλενομένου, δυνάστην· ὃν πρῶτον ἐξ ἔθνων πρὸς τοῦ Φιλίππου δι' ἐπιφανείας τὰ τοῦ θείου λόγου ὄργια μετασχόντα, τῶν τε ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πιστῶν ἀπαρχὴν γενόμενον, πρῶτον κατέχει λόγος ἐπὶ τὴν πάτριον παλινοστήσαντα γῆν, εὐαγγε-

λίσασθαι τὴν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ γνώσιν, καὶ τὴν ζωοποιὸν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίαν, ἔργῳ πληρωθείσης δι' αὐτοῦ τῆς,

Ps. lxxvii.
(lxxviii.) 31.

Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ,

Acts ix. 15;
Gal. i. 1, 12.

περιεχούσης προφητείας. Ἐπὶ τούτοις Παῦλος τὸ τῆς ἑκλογῆς σκευός, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, δι' ἀποκαλύψεως δ' αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ἀπόστολος ἀναδείκνυται, δι' ὁπτασίας καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν οὐρανίου φωνῆς, ἀξιωθεὶς τῆς κλήσεως.

CAP. II.

Ὅπως Τιβερίος ὑπὸ Πιλάτου τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδαχθεὶς ἐκινήθη.

Καὶ δὴ τῆς παραδόξου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως τε καὶ εἰς οὐρανὸς ἀναλήψεως τοῖς πλείστοις ἤδη περιβοήτου καθεστῶσης, παλαιοῦ κεκρατηκότος ἔθους τοῖς τῶν ἐθνῶν ἄρχουσιν τὰ παρὰ σφίσι καινοτομούμενα τῷ τὴν βασιλείου ἀρχὴν ἐπικρατοῦντι σημαίνειν, ὥς ἂν μηδὲν αὐτὸν διαδιδράσκοι τῶν γινομένων, τὰ περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας ἤδη καθ' ὅλης τῆς Παλαι-
47 στίνης βεβοημένα Πιλάτος Τιβερίῳ βασιλεῖ κοινοῦται, ὃς τὰς τε ἄλλας αὐτοῦ πυθόμενος τερατείας, καὶ ὥς ὅτι μετὰ θάνατον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, Θεὸς εἶναι παρὰ πολλοῖς ἤδη πεπίστευτο, ἀνευεγκεῖν μὲν τῇ συγκλήτῳ, ἐκείνην τ' ἀπώσασθαι φασὶ τὸν λόγον, τῷ μὲν δοκεῖν, ὅτι μὴ πρότερον αὕτη τοῦτο δοκιμάσασα ἦν· παλαιοῦ νόμου κεκρατηκότος, μὴ ἄλλως τινὰ παρὰ Ῥωμαίοις θεοποιεῖσθαι, μὴ οὐχὶ ψήφῳ καὶ δόγματι συγκλήτου· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ὅτι μὴ δὲ τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικρίσεώς τε καὶ συστάσεως ἢ σωτήριος τοῦ θείου κηρύγματος ἐδέετο διδασκαλία. Ταύτης δ' οὖν ἀπωσαμένης τὸν προσαγγελθέντα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγον τῆς Ῥωμαίων βουλῆς, τὸν Τιβερίον, ἦν καὶ πρότερον εἶχε γνώμην τηρήσαντα, μηδὲν ἄτοπον κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπινοῆσαι. Ταῦτα Τερτυλλιανὸς τοὺς Ῥωμαίων νόμους ἡκριβωκῶς ἀνὴρ, τὰ τε ἄλλα ἔνδοξος, καὶ τῶν μάλιστα ἐπὶ Ῥώμῃς λαμπρῶν, ἐν τῇ γραφείῃ μὲν

αὐτῷ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ, μεταβληθείσῃ δὲ καὶ ἐπὶ τὴν Ἑλ- 48
λάδα γλῶτταν, ὑπὲρ Χριστιανῶν Ἀπολογία, τίθησι κατὰ λέξιν
τοῦτον ἰστορῶν τὸν τρόπον·

Ἵνα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων, παλαιὸν Tert. Apol. 5.
ἦν δόγμα, μηδὲνα θεὸν ὑπὸ βασιλέως καθιεροῦσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλή-
του δοκιμασθῆναι. Μάρκος Αἰμίλιος οὕτως περὶ τινος εἰδώλου πεποίηκεν
Ἀλβούρνον. Καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ ἡμῶν λόγου πεποιῆται, ὅτι παρ' ἡμῖν
ἀνθρωπεία δοκιμῇ ἢ θεότης δίδοται. Ἐὰν μὴ ἀνθρώπῳ θεὸς ἀρέσῃ, θεὸς
οὐ γίνεται. Οὕτως κατὰ γε τοῦτο, ἀνθρωπον θεῷ ἴλεων εἶναι προσήκει.
Τιβέριος οὖν ἐφ' οὗ τὸ τῶν Χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον εἰσελήλυ-
θεν, ἀγγελέντος αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τοῦτον ἔνα πρῶτον
ἤρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκινώσατο, δηλὸς ὢν ἐκείνοις, ὡς τῷ δόγματι
ἀρέσκεται. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπεὶ οὐχ αὕτη δεδοκιμάκει, ἀπώσατο· ὁ δὲ
ἐν τῇ αὐτοῦ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν Χριστιανῶν
κατηγόροις·

τῆς οὐρανίου προνοίας κατ' οἰκονομίαν τοῦτ' αὐτῷ πρὸς νοῦν
βαλλομένης, ὡς ἂν ἀπαραποδίστως ἀρχὰς ἔχων ὁ τοῦ εὐαγγελίου
λόγος πανταχόσε γῆς διαδράμοι.

CAP. III.

Ὅπως εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐν βραχεὶ χρόνῳ διέδραμεν ὁ περὶ τοῦ
Χριστοῦ λόγος.

Οὕτω δῆτα οὐρανίῳ δυνάμει καὶ συνεργίᾳ, ἀθρόως οἶά τις
ἡλίου βολῇ, τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ὁ σωτήριος κατηύγαξε
λόγος, αὐτίκα ταῖς θείαις ἐπομένως γραφαῖς, ἐπὶ πᾶσαν προΐει Ps. xviii.
τὴν γῆν ὁ φθόγγος· τῶν θεσπεσίων εὐαγγελιστῶν τε αὐτοῦ (xix.) 4.
καὶ ἀποστόλων, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα
αὐτῶν. Καὶ δῆτα ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις τε καὶ κώμας, πλη-
θύνουσης ἄλωνος δίκην, μυριάνδροι καὶ παμπληθεῖς ἀθρόως ἐκ-
κλησίαι συνεστήκεσαν, οἳ τε ἐκ προγόνων διαδοχῆς καὶ τῆς 49
ἀνέκαθεν πλάνης παλαιᾶ νόσφ' δεισιδαιμονίας εἰδώλων τὰς
ψυχὰς πεπεδημένοι, πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως διὰ τῆς
τῶν φοιτητῶν αὐτοῦ διδασκαλίας τε ὁμοῦ καὶ παραδοξοποιίας,
ᾧσπερ δεινῶν δεσποτῶν ἀπηλλαγμένοι, εἰργμῶν τε χαλεπωτά-
των λύσειν εὐράμενοι, πάσης μὲν δαιμονικῆς κατέπτνουν πολυ-
θείας, ἕνα δὲ μόνον εἶναι Θεὸν ὡμολόγουν τὸν τῶν συμπάντων
δημιουργόν, τοῦτόν τε αὐτὸν θεσμοῖς ἀληθοῦς εὐσεβείας δι'
ἐνθέου καὶ σάφρονος θρησκείας τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ

τῶν ἀνθρώπων βίῳ κατασπαρείσης ἐγέραιρον. Ἄλλὰ γὰρ τῆς χάριτος ἤδη τῆς θείας καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ χρομένης ἔθνη, καὶ
 Acts x. 1 sq. πρῶτον μὲν κατὰ τὴν Παλαιστινῶν Καισάρειαν Κορνηλίου σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, δι' ἐπιφανείας θειοτέρας ὑπουργίας τε Πέτρου, τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν καταδεξαμένου, πλείστων τε καὶ ἄλλων ἐπ' Ἀντιοχείας Ἑλλήνων, οἷς οἱ κατὰ τὸν Στεφάνου διωγμὸν διασπαρέντες ἐκήρυξαν, ἀνθούσης ἄρτι καὶ πληθυσίας τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας, ἐν ταύτῳ τε ἐπιπαρόντων
 Ib. xiii. 1. πλείστων ὅσων τῶν τε ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφητῶν, καὶ σὺν αὐτοῖς Βαρνάβα καὶ Παύλου, ἐτέρου τε πλήθους ἐπὶ τούτοις ἀδελφῶν, ἡ Χριστιανῶν προσηγορία τότε πρῶτον αὐτόθι ὥσπερ
 Ib. xi. 26, 28. ἀπ' εὐθαλοῦς καὶ γονίμου πηγῆς ἀναδίδοται. Καὶ Ἀγαθος μὲν, εἰς τῶν συνόντων αὐτοῖς προφητῶν, περὶ τοῦ μέλλειν
 50 ἔσεσθαι λιμὸν προθεσπίζει. Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας ἐξυπηρετησόμενοι τῇ τῶν ἀδελφῶν παραπέμπονται διακονίᾳ.

CAP. IV.

Ὡς μετὰ Τιβέριον Γάϊος Ἰουδαίων βασιλέα καθίστησιν Ἀγρίππαν, τὸν Ἡρώδην αἰδίδω ζημιώσας φυγῇ.

Τιβέριος μὲν οὖν ἀμφὶ τὰ δύο καὶ εἴκοσι βασιλεύσας ἔτη
 A.D. 37. τελευτᾷ· μετὰ δὲ τούτον Γάϊος τὴν ἡγεμονίαν παραλαβὼν, αὐτίκα τῆς Ἰουδαίων ἀρχῆς Ἀγρίππα τὸ διάδημα περιτίθησιν, βασιλέα καταστήσας αὐτὸν τῆς τε Φιλίππου καὶ τῆς Λυσανίου τετραρχίας. Πρὸς αἷς μετ' οὐ πολὺν αὐτῷ χρόνον καὶ τὴν Ἡρώδου τετραρχίαν παραδίδωσιν, αἰδίδω φυγῇ τὸν Ἡρώδην (οὗτος δ' ἦν ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτήρος) σὺν καὶ τῇ γυναικὶ Ἡρωδιάδι, πλείστων ἔνεκα ζημιώσας αἰτιῶν. Μάρτυς Ἰώσηπος
 Jos. Ant. xviii. 7. 2. 51 καὶ τούτων. Κατὰ δὲ τούτον Φίλων ἐγνωρίζετο, πλείστοις ἀνὴρ οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ὀρμωμένων παιδείας ἐπισημότατος. Τὸ μὲν οὖν γένος ἀνέκαθεν Ἑβραῖος ἦν, τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐν τέλει διαφανῶν οὐδενὸς χείρων. Περὶ μὲν οὖν τὰ θεῖα καὶ πάτρια μαθήματα, ὅσον τε καὶ ὀπηλίκον εἰσενήνεκται πόνον, ἔργῳ πᾶσι δῆλος· καὶ περὶ τὰ φιλόσοφα δὲ καὶ ἐλευθέρια τῆς ἔξωθεν παιδείας οἷός τις ἦν, οὐδὲν δεῖ λέγειν· ὅτε καὶ μάλιστα τὴν κατὰ Πλά-

τωνα καὶ Πυθαγόραν ἐξηλωκὼς ἀγωγὴν, διενεγκεῖν ἅπαντας τοὺς καθ' ἑαυτὸν ἱστορεῖται.

CAP. V.

Ὡς Φίλων ὑπὲρ Ἰουδαίων πρεσβείαν ἐστείλατο πρὸς Γαίον.

Καὶ δὴ τὰ κατὰ Γαίον οὗτος Ἰουδαίοις συμβάντα πέντε βιβλίοις παραδίδωσι, ὁμοῦ τὴν Γαίου διεξιὼν φρενοβλάβειαν, ὡς ἂν θεὸν ἑαυτὸν ἀναγορεύσαντος, καὶ μυρία περὶ τὴν ἀρχὴν ἐνυβρίσαντος, τὰς τε κατ' αὐτὸν Ἰουδαίων τالαιπωρίας, καὶ ἦν αὐτὸς ὁ Φίλων στείλόμενος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὁμοεθνῶν ἐποιήσατο πρεσβείαν, ὅπως τε ἐπὶ τοῦ Γαίου καταστὰς ὑπὲρ τῶν πατρίων νόμων, οὐδέν τι πλέον γέλωτος καὶ διασυρμῶν ἀπηνέγκατο, μικροῦ δεῖν καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς ἀνατλὰς κίνδυνον. Μέμνηται δὲ καὶ τούτων ὁ Ἰώσηπος ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς ἀρχαιολογίας, κατὰ λέξιν ταῦτα γράφων·

Καὶ δὴ στάσεως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένης Ἰουδαίων τε οἱ ἐνοικοῦσι Jos. Ant. xviii, 8, 1.
καὶ Ἑλλήνων, τρεῖς ἀφ' ἑκατέρας τῆς στάσεως πρεσβευταὶ αἰρεθέντες, παρήσαν ὡς τὸν Γαίον. Καὶ ἦν γὰρ τῶν Ἀλεξανδρέων πρέσβεων εἰς Ἀπίων, ὃς πολλὰ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐβλασφήμησεν, ἄλλα τε λέγων, καὶ ὡς τῶν Καίσαρος τιμῶν περιορῶν· πάντων γοῦν, ὅσοι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ὑποτελεῖς εἶεν, βωμοὺς τῷ Γαίῳ καὶ ναοὺς ἰδρυμένων, τὰ τε ἄλλα ἐν πᾶσιν 52 αὐτὸν ὥσπερ τοὺς θεοὺς δεχομένων, μόνους τούσδε ἄδοξον ἡγέσθαι ἀνδριάσι τιμᾶν, καὶ ὄρκιον αὐτοῦ τὸ ὄνομα ποιεῖσθαι. Πολλὰ δὲ καὶ χαλεπὰ Ἀπίωνος εἰρηκότος, ὑφ' ὧν ἀρθῆναι ἤλπιζε τὸν Γαίον, καὶ εἰκὸς ἦν, Φίλων ὁ προεστὼς τῶν Ἰουδαίων τῆς πρεσβείας, ἀνὴρ τὰ πάντα ἐνδοξος, Ἀλεξάνδρου τε τοῦ ἀλαβάρχου ἀδελφὸς ὢν, καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἄπειρος, οἷός τε ἦν ἐπ' ἀπολογία χωρεῖν τῶν κατηγορημένων. Διακλείει δ' αὐτὸν Γαῖος, κελεύσας ἐκπυδῶν ἀπελθεῖν· περιοργής τε ὢν, φανερὸς ἦν ἐργασόμενός τι δεινῶν αὐτοῦς. Ὁ δὲ Φίλων ἔξιεισι περιυβρισμένος, καὶ φησὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους οἱ περὶ αὐτὸν ἦσαν, ὡς χρή θαρρεῖν, Γαίου μὲν αὐτοῖς ὠργισμένου, ἔργῳ δὲ ἥδη τὸν Θεὸν ἀντιπαρεξάγοντος.

Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φίλων ἐν ἡ συνέγραψε Πρεσβεῖα, τὰ κατὰ μέρος ἀκριβῶς τῶν τότε πραχθέντων αὐτῷ δηλοῖ· ὧν τὰ πλεῖστα παρείς, ἐκεῖνα μόνᾳ παραθήσομαι, δι' ὧν τοῖς ἐντυγχάνουσι προφανῆς γενήσεται δῆλωσις τῶν ἅμα τε καὶ οὐκ εἰς μικρὸν τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμημένων ἕνεκεν Ἰουδαίοις συμβεβηκότων. Πρῶτον δὴ οὖν κατὰ Τιβέριον, ἐπὶ

μὲν τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἱστορεῖ Σηιανὸν τῶν τότε παρὰ βασιλεῖ τὰ μέγιστα δυνάμενον, ἄρδην τὸ πᾶν ἔθνος ἀπολέσθαι σπουδὴν εἰσηγηοχέαι, ἐπὶ δὲ τῆς Ἰουδαίας Πιλάτον, καθ' ὃν τὰ περὶ τὸν Σωτῆρα τετόλμητο, περὶ τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις ἔτι τότε συνεστῶς ἱερὸν, ἐπιχειρήσαντά τι παρὰ τὸ Ἰουδαίοις ἐξόν, τὰ μέγιστα αὐτοὺς ἀναταράξαι.

“Ὅσα Ἰουδαίοις συνερρῦη κακὰ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν.

Μετὰ δὲ τὴν Τιβερίου τελευτὴν, Γάϊον τὴν ἀρχὴν παρειληφότα, πολλὰ μὲν εἰς πολλοὺς καὶ ἄλλα ἐνυβρίσαι, πάντων δὲ μάλιστα τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος οὐ σμικρὰ καταβλάψαι· ἃ καὶ ἐν βραχεῖ πάρεστι διὰ τῶν αὐτοῦ καταμαθεῖν φωνῶν, ἐν αἷς κατὰ λέξιν ταῦτα γράφει·

Philo, Legat.
ad Caium, 43.

Τοσαύτη μὲν οὖν τις ἡ τοῦ Γαίου περὶ τὸ ἥθος ἦν ἀνωμαλία πρὸς ἅπαντας, διαφερόντως δὲ πρὸς τὸ Ἰουδαίων γένος· ᾧ χυλεπῶς ἀπεχθανόμενος, τὰς μὲν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι προσευχάς, ἀπὸ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀρξάμενος, σφετερίζεται, καταπλήσας εἰκόνων καὶ ἀνδριάντων τῆς ἰδίας μορφῆς. Ὁ γὰρ ἐτέρων ἀνατιθέντων ἐφίεις, αὐτὸς ἰδρύετο δυνάμει. Τὸν δ' ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει νεῶν, ὃς λοιπὸν ἦν ἄψανστος ἀσυλίας ἡξιωμένος τῆς πάσης, μεθηρμόζετο καὶ μετεσχημάτιζεν εἰς οἰκεῖον ἱερὸν, ἵνα Διὸς ἐπιφα-
54 νοὺς νέου χρηματίζη Γαίου.

Μυρία μὲν οὖν ἄλλα δεινὰ καὶ πέρα πάσης διηγήσεως ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν συμβεβηκότα Ἰουδαίοις, ἐπὶ τοῦ δηλουμένου, ἐν δευτέρῳ συγγράμματι ᾧ ἐπέγραψε, ‘Περὶ Ἀρετῶν,’ ἱστορεῖ. Συνάδει δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἰώσηπος, ὁμοίως ἀπὸ τῶν Πιλάτου χρόνων καὶ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τετολμημένων τὰς κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους ἐνάρξασθαι σημαίνων συμφοράς. Ἀκουε δ' οὖν οἷα καὶ οὗτος ἐν δευτέρῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου αὐταῖς συλλαβαῖς δηλοῖ λέγων·

Jos. Bell.
Jud. ii. 9. 2.

Πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλάτος, νύκτωρ κεκαλυμμένος εἰς Ἱεροσόλυμα παρεισκομίζει τὰς Καίσαρος εἰκόνας· σημαῖαι καλοῦνται. Τοῦτο μεθ' ἡμέραν μεγίστην ταραχὴν ἤγειρε τοῖς Ἰουδαίοις. Οἱ γὰρ ἐγγὺς πρὸς τὴν ὕψιν ἐξεπλάγησαν, ὡς πεπατημένων αὐτοῖς τῶν ὤμων· οὐδὲν γὰρ ἀξιοῦσιν ἐν τῇ πόλει δεῖκλον τίθεσθαι.

Ταῦτα δὲ συγκρίνας τῇ τῶν εὐαγγελίων γραφῇ, εἴσῃ ὡς οὐκ

εἰς μακρὰν αὐτοὺς μετῆλθεν, ἣν ἔρρηξαν ἐπ' αὐτοῦ Πιλάτου
φωνήν, δι' ἧς οὐκ ἄλλον ἢ μόνον ἔχειν ἐπεβόων Καίσαρα βασι- John xix. 19.
λέα. Εἵτα δὲ καὶ ἄλλην ἐξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ
μετελθεῖν αὐτοὺς συμφορὰν ἐν τούτοις·

Μετὰ δὲ ταῦτα ταραχὴν ἐτέραν ἐκίνει, τὸν ἱερὸν θησαυρὸν, καλεῖται δὲ Jos. Bell.
Jud. ii. 9. 4.
Κορβανᾶς, εἰς καταγωγὴν ὑδάτων ἐξαναλίσκων· κατῆι δὲ ἀπὸ τριακο-
σίων σταδίων. Πρὸς τοῦτο τοῦ πλήθους ἀγανάκτησις ἦν. Καὶ τοῦ Πι- 55
λάτου παρόντος εἰς Ἱεροσόλυμα, περιστάντες τὸ βῆμα κατεβόων. Ὁ δέ,
προῆδει γὰρ αὐτῶν τὴν ταραχὴν, τῷ πλήθει τοὺς στρατιώτας ἐνόπλους
ἴστησιν, ἐσθήσεσιν ἰδιωτικαῖς κεκαλυμμένους ἐγκαταμίξας. Καὶ ξίφει μὲν
χρησασθαι κωλύσας, ξύλοις δὲ παίειν τοὺς κεκραγότας ἐγκελευσάμενος,
σύνθημα δίδωσιν ἀπὸ τοῦ βήματος. Τυπτόμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλοὶ
μὲν ἀπὸ τῶν πληγῶν, πολλοὶ δὲ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἐν τῇ φυγῇ καταπατη-
θέντες ἀπώλοντο· πρὸς δὲ τὴν συμφορὰν τῶν ἀνηρημένων καταπλαγὲν τὸ
πλήθος ἐσιώπησεν.

Ἐπὶ τούτοις μυρίας ἄλλας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις κεκινήσθαι
νεωτεροποιίας ὁ αὐτὸς ἐμφαίνει, παριστὰς, ὡς οὐδαμῶς ἐξ ἐκεί-
νου διέλιπον τὴν τε πόλιν καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἅπασαν στάσεις
καὶ πόλεμοι, καὶ κακῶν ἐπάλληλοι μηχαναί, εἰσότε τὸ πανύ-
στατον ἢ κατὰ Οὐεσπασιανὸν αὐτοὺς μετῆλθε πολιορκία. Ἰου-
δαίους μὲν οὖν ὦν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμήκασι, ταύτῃ πη τὰ
ἐκ τῆς θείας μετῆι δίκης.

CAP. VII.

Ὡς καὶ Πιλάτος ἑαυτὸν διεχρήσατο.

Οὐκ ἀγνοεῖν δὲ ἄξιον, ὡς καὶ αὐτὸν ἐκείνου τὸν ἐπὶ τοῦ
Σωτῆρος Πιλάτου, κατὰ Γάϊον, οὗ τοὺς χρόνους διέξιμεν, το-
σαύταις περιπεσεῖν κατέχει λόγος συμφοραῖς, ὡς ἐξ ἀνάγκης
αὐτοφονευτὴν ἑαυτοῦ καὶ τιμωρὸν αὐτόχειρα γενέσθαι, τῆς
θείας, ὡς ἔοικε, δίκης οὐκ εἰς μακρὸν αὐτὸν μετελθούσης.
Ἱστοροῦσιν Ἑλλήνων οἱ τὰς Ὀλυμπιάδας ἅμα τοῖς κατὰ
χρόνους πεπραγμένοις ἀναγράψαντες.

CAP. VIII.

56

Περὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον γενομένου λιμοῦ.

Ἀλλὰ γὰρ Γάϊον οὐδ' ὅλοις τέτταρσιν ἔτεσι τὴν ἀρχὴν κατα-

A. D. 41.

σχόντα Κλαύδιος αὐτοκράτωρ διαδέχεται Καθ' ὃν λιμοῦ τὴν οἰκουμένην πείσαντος, (τοῦτο δὲ καὶ οἱ πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῖς ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις παρέδωκαν,) ἡ κατὰ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων Ἀγάβου προφήτου περὶ τοῦ μέλλειν ἔσσεσθαι λιμὸν ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, πέρας ἐλάμβανε πρόρρησις. Τὸν δὲ κατὰ Κλαύδιον λιμὸν ἐπισημηνάμενος ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Λουκᾶς, ἱστορήσας τε, ὡς ἄρα διὰ Παύλου καὶ Βαρνάβα οἱ κατὰ Ἀντιόχειαν ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐξ ὧν ἕκαστος ἡγύρει διαπεμψάμενοι ἦσαν, ἐπιφέρει λέγων.

CAP. IX.

Μαρτύριον Ἰακώβου τοῦ Ἀποστόλου.

Acts xii. 1.

Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν, (δῆλον ὅτι ἐπὶ Κλαυδίου,) ἐπέβαλεν ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης τὰς χεῖρας, κακῶσαί τινες τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας· ἀνείλε δὲ Ἰακώβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρα.

Περὶ τούτου δ' ὁ Κλήμης τοῦ Ἰακώβου καὶ ἱστορίαν μνήμης ἀξίαν ἐν τῇ τῶν Ὑποτυπώσεων ἐβδόμῃ παρατίθεται, ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ φάσκων, ὅτι δὴ ὁ εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς δικαστήριον, μαρτυρήσαντα αὐτὸν ἰδὼν, κινηθεὶς ὡμολόγησεν
57 εἶναι καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν Χριστιανόν.

Συναπήχθησαν οὖν ἄμφω, φησὶ, καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἡξίωσεν ἀφεθῆναι· αὐτῷ ὅμως τοῦ Ἰακώβου. Ὁ δὲ ὀλίγον σκεψάμενος, 'Εἰρήνη σοι,' εἶπε, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. Καὶ οὕτως ἀμφότεροι ὁμοῦ ἐκατατομήθησαν.

Τοτηνικαῦτα δὲ, ὥς φησιν ἡ θεία γραφή, ἰδὼν Ἡρώδης ἐπὶ τῇ τοῦ Ἰακώβου ἀναιρέσει, ὅτι δὴ πρὸς ἡδονῆς εἶη τὸ πραχθὲν τοῖς Ἰουδαίοις, ἐπιτίθεται καὶ Πέτρῳ, δεσμοῖς τε αὐτὸν παραδοὺς, ὅσον οὕπω καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐνήργησεν ἂν, εἰ μὴ διὰ θείας ἐπιφανείας ἐπιστάντος αὐτῷ νύκτωρ ἀγγέλου, παραδόξως τῶν εἰργμῶν ἀπαλλαγείς, ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος ἀφείται διακονίαν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Πέτρον οὕτως εἶχεν οἰκονομίας.

CAP. X.

Ὡς Ἀγρίππας ὁ καὶ Ἡρώδης Ἀποστόλους διώξας τῆς θείας παραντίκα
δίκης ἤσθετο.

Τὰ δέ γε τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐγχειρήσεως τοῦ βασι- A. D. 44.
λέως οὐκέτ' ἀναβολῆς εἶχετο, ἀλλὰ γέτοι αὐτὸν ὁ τῆς θείας
δίκης τιμωρὸς διάκονος μετῆει, παραντίκα μετὰ τὴν τῶν ἀπο-
στόλων ἐπιβουλήν, ὡς ἡ τῶν Πράξεων ἱστορεῖ γραφῇ, ὁρμή-
σαντα μὲν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν, ἐν ἐπισήμῳ δ' ἐνταῦθα ἑορτῆς
ἡμέρᾳ λαμπρᾷ καὶ βασιλικῇ κοσμησάμενον ἐσθῆτι, ὑψηλὸν τε
πρὸ βήματος δημηγορήσαντα· τοῦ γάρ τοι δήμου παντὸς ἐπεν-
φημήσαντος ἐπὶ τῇ δημηγορίᾳ, ὡς 'ἐπὶ Θεοῦ φωνῇ καὶ οὐκ Acts xii, 22,
23.
ἀνθρώπου,' παραχρῆμα τὸ λόγιον πατάξαι αὐτὸν ἄγγελον Κυρίου
ἱστορεῖ, γενόμενόν τε σκωληκόβρωτον ἐκψύξαι. Θαυμάσαι δ'
ἄξιον τῆς περὶ τὴν θείαν γραφὴν καὶ ἐν τῷδε τῷ παραδόξῳ
συμφωνίας τὴν τοῦ Ἰωσήπου ἱστορίαν. Καθ' ἣν ἐπιμαρτυρῶν
τῇ ἀληθείᾳ δηλὸς ἐστὶν ἐν τόμῳ τῆς ἀρχαιολογίας ἐννεακαιδε-
κάτῳ, ἔνθα αὐτοῖς γράμμασιν ᾧδὲ πως τὸ θαῦμα διηγεῖται·

Τρίτον δ' ἔτος αὐτῷ βασιλεύοντι τῆς ὅλης Ἰουδαίας πεπλήρωτο, καὶ Jos. Ant.
xix. 8. 2.
παρὴν εἰς πόλιν Καισάρειαν, ἣ τὸ πρότερον Στράτωνος Πύργος ἐκαλεῖτο.
συνετέλει δ' ἐνταῦθα θεωρίας εἰς τὴν Καίσαρος τιμὴν, ὑπὲρ τῆς ἐκείνου
σωτηρίας ἑορτὴν τινα ταύτην ἐπιστάμενος. Καὶ παρ' αὐτὴν ἡθροιστο τῶν
κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐν τέλει καὶ προβεβηκότων εἰς ἀξίαν πλῆθος. Δευτέρα
δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ, στολὴν ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργύρου πεποιημένην πᾶ-
σαν, ὡς θαυμάσιον ὑφ' ἑῖναι, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας. 58
Ἐνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυ-
γασθεὶς θαυμασίως ἀπέστιλβε, μαρμαίρων τι φοβερὸν καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν
ἀτενίζουσι φρικῶδες. Εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες τὰς οὐδ' ἐκείνῳ πρὸς ἀγαθοῦ
ἄλλος ἄλλοθεν φωνὰς ἀνεβόων, θεὸν προσαγορεύοντες, 'Εὐμενὴς τε εἴης,'
ἐπιλέγοντες· 'εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἄνθρωπον ἐφοβήθημεν, ἀλλὰ τοῦντεῦθεν
κρείττονά σε θνητῆς τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν.' Οὐκ ἐπέπληξε τοῖτοις
ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακείαν ἀσεβοῦσαν ἀπετρίψατο. Ἀνακύψας δὲ
μετ' ὀλίγον, τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἄγγελον. Τοῦτον (Cf. Jos. 1. c.
τὸν βουβῶνα.
....)
εὐθὺς ἐνόησε κακῶν εἶναι αἴτιον, τὸν καὶ ποτὲ τῶν ἀγαθῶν γενόμενον, καὶ
διακάρδιον ἔσχεν ὁδύνην. Ἄθρουν δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσέφυσεν ἄλγος,
μετὰ σφοδρότητος ἀρξάμενον. Ἀναθεωρῶν οὖν πρὸς τοὺς φίλους, 'Ὁ θεὸς
ὑμῖν ἐγὼ,' φησὶν, 'ἤδη καταστρέφειν ἐπιτάττωμαι τὸν βίον, παραχρῆμα τῆς
εἰμαρμένης τὰς ἄρτι μου κατεψευσμένας φωνὰς ἐλεγχούσης. Ὁ κληθεὶς
ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, ἤδη θανεῖν ἀπάγομαι. Δεκτέον δὲ τὴν πεπρωμένην,

ἢ Θεὸς βεβούληται. Καὶ γὰρ βεβιώκαμεν οὐδαμῇ φαύλως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακαριζομένης λαμπρότητος.¹ Ταῦτα δὲ λέγων, ἐπιτάσσει τῆς ὁδύνης κατεπονείτο. Μετὰ σπουδῆς οὖν εἰς τὸ βασιλεῖον ἐκομίσθη, καὶ διῆξε λόγος εἰς πάντας, ὡς ἔχοι τοῦ τεθνάναι παντάπασι μετ' ὀλίγον. Ἡ πληθὺς δ' αὐτίκα σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐπὶ σάκκον καθεσθείσα τῷ πατρίῳ νόμῳ τὸν Θεὸν ἰκέτευον ὑπὲρ τοῦ βασιλέως· οἰμωγῆς τε πάντ' ἦν ἀνάπλεα καὶ θρήνων. Ἐν ὑψηλῷ δ' ὁ βασιλεὺς δωματίῳ κατακείμενος, καὶ κάτω βλέπων αὐτοὺς πρηνεῖς προσπίπτοντας, ἄδακρυς οὐδ' αὐτὸς ἔμενεν. Συνεχῶς δ' ἔφ' ἡμέρας πέντε τῷ τῆς γαστρὸς ἀλγήμετι διεργασθεὶς, τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀπὸ γενέσεως ἄγων πεντηκοστὸν ἔτος καὶ τέταρτον, τῆς δὲ 59 βασιλείας ἑβδομον. Τέσσαρας μὲν οὖν ἐπὶ Γαῖον Καίσαρος ἐβασίλευσεν ἑναιατοὺς, τῆς Φιλίππου μὲν τετραρχίας εἰς τριετίαν ἄρξας, τῷ τετάρτῳ δὲ καὶ τὴν Ἡρώδου προσειληφώς, τρεῖς δ' ἐπιλαβὼν τῆς Κλαυδίου Καίσαρος αὐτοκρατορίας.

Ταῦτα τὸν Ἰώσηπον μετὰ τῶν ἄλλων ταῖς θείαις συναληθεύοντα γραφαῖς ἀποθαυμάζω. Εἰ δὲ περὶ τὴν τοῦ βασιλέως προσηγορίαν δόξειέ τισι διαφωνεῖν, ἀλλ' ὅγε χρόνος καὶ ἡ πρᾶξις τὸν αὐτὸν ὄντα δείκνυσιν, ἥτοι κατὰ τι σφάλμα γραφικὸν ἐνῆλλαγμένου τοῦ ὀνόματος, ἥ καὶ διωνυμίας περὶ τὸν αὐτὸν, οἷα καὶ περὶ πολλοὺς, γεγεννημένης.

CAP. XI.

Περὶ Θεωδᾶ τοῦ γόητος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ.

Ἐπεὶ δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰσάγει τὸν Acts v. 36. Γεμαλιῆλ ἐν τῇ περὶ τῶν ἀποστόλων σκέψει λέγοντα, ὡς ἄρα κατὰ τὸν δηλούμενον χρόνον ἄνεστη Θεωδᾶς, λέγων ἑαυτὸν εἶναί τινα· ὃς κατελύθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέιθοντο αὐτῷ διελύθησαν.¹ φέρε καὶ τὴν περὶ τούτου παραθώμεθα τοῦ Ἰωσήπου 60 γραφήν. Ἱστορεῖ τοίνυν αὐθις κατὰ τὸν ἀρτίως δεδηλωμένον αὐτοῦ λόγον, αὐτὰ δὴ ταῦτα κατὰ λέξιν·

Jos. Ant. xx. 5. 1. Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόης τις ἀνὴρ, Θεωδᾶς ὀνόματι, πείθει τὸν πλεῖστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις ἐπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν αὐτῷ. Προφῆτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι, καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας, δίοδον ἔφη παρέξειν αὐτοῖς ῥυτίαν. Καὶ ταῦτα λέγων, πολλοὺς ἠπάτησεν. Οὐ μὴν εἴασεν αὐτοὺς τῆς ἀφροσύνης ὄνασθαι Φάδος, ἀλλ' ἐξέπεμψεν ἱλὴν ἱππέων ἐπ' αὐτοὺς, ἥτις ἀπροσδοκῆτως ἐπιπεσοῦσα, πολλοὺς μὲν ἀνείλε, πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν· αὐτὸν τε τὸν Θεωδᾶν ζωγρήσαντες, ἀποτέμνουσι τὴν κεφαλὴν, καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα.

CAP. XII.

Περὶ Ἑλένης τῆς τῶν Ὀσροηνῶν βασιλίδος.

Τούτοις ἐξῆς καὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον γενομένου λιμοῦ, μνημονεύει ὧδέ πως.

Ἐπὶ τούτοις γε καὶ τὸν μέγαν λιμὸν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν συνέβη γενέ- Jos. Ant. xx, σθαι, καθ' ὃν καὶ ἡ βασίλισσα Ἑλένη πολλῶν χρημάτων ὠνησαμένη σίτον 5. 2. ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, διένειμε τοῖς ἀπορουμένοις. 61

Σύμφωνα δ' ἂν εὖροις καὶ ταῦτα τῇ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων γραφῇ, περιεχούσῃ ὡς ἄρα τῶν κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν μαθητῶν,

καθὼς ἡπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος εἰς διακονίαν ἀποστεῖλαι τοῖς κατοικ- Acts xi. 29. کوῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· ὁ καὶ ἐποίησαν, ἀποστειλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυ- τέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Παύλου.

Τῆς γέ τοι Ἑλένης, ἧς δὴ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐποιήσατο μνήμην, εἰσέτι νῦν στῆλαι διαφανεῖς ἐν προαστείοις δείκνυνται τῆς νῦν Αἰλίας. Τοῦ δὲ Ἀδιαβηνῶν ἔθνοους αὕτη βασιλεύσαι ἐλέγετο.

CAP. XIII.

Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου.

Ἀλλὰ γὰρ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς πάντας ἀνθρώπους ἥδη διαδιδομένης πίστεως, ὁ τῆς ἀνθρώπων πολέμιος σωτηρίας, τὴν βασιλεύουσαν προαρπάσασθαι πόλιν μηχανώμενος, ἐνταῦθα Σίμωνα τὸν πρόσθεν δεδηλωμένον ἄγει, καὶ δὴ ταῖς ἐντέχνοις τάνδρὸς συναιρόμενος γοητείας πλείους τῶν τὴν Ῥώμην οἰκούντων ἐπὶ τὴν πλάνην σφετερίζεται. Δηλοῖ δὲ τοῦτο μετ' οὐ πολὺ τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διαπρέψας λόγῳ Ἰουστίνου, περὶ οὗ τὰ προσήκοντα κατὰ καιρὸν παραθήσομαι. Καί μοι λαβὼν ἀνάγνωθι τοῦδε τὴν γραφὴν, ἣν ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Ἀντωνῖνον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος Ἀπολογία γράφων ὧδέ φησιν·

Καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου εἰς οὐρανὸν, προεβάλλοντο οἱ δαί- S. Justin M. mones ἀνθρώπους τινας, λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι θεούς· οἱ οὐ μόνον οὐκ Apol. i. 26. ἐδιώχθησαν ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν ἡξιώθησαν· Σίμωνα μὲν τινα Σαμαρέα τὸν ἀπὸ κώμης λεγομένης Γιττῶν, ὃς ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος διὰ

62 τῆς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων τέχνης δυνάμεις μαγικὰς ποιήσας ἐπὶ τῇ πόλει ὑμῶν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ θεὸς ἐνομίσθη, καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῖν ὡς θεὸς τετίμηται, ἐν τῷ Τίβερι ποταμῷ μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκὴν ταύτην, ΣΙΜΩΝΙ ΔΕΩ ΣΑΓΚΤΩ, ὅπερ ἐστὶ 'Σίμωνι θεῷ ἀγίῳ.'

Καὶ σχεδὸν μὲν πάντες Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς τὸν πρῶτον θεὸν ἐκείνον ὁμολογοῦντες προσκυνοῦσι. Καὶ Ἑλένην τινὰ τὴν συμπερινοστήσασαν αὐτῷ κατ' ἐκείνου καιροῦ, πρότερον ἐπὶ τέγουσ σταθεῖσαν ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης, τὴν ἀπ' αὐτοῦ πρῶτην ἔννοιαν λέγουσιν.

S. Iren. adv.
Hær. i, 23.

Ταῦτα μὲν οὗτος. Συνάδει δ' αὐτῷ καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐν πρῶτῳ τῷ πρὸς τὰς αἱρέσεις, ὁμοῦ τὰ περὶ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν ἀνοσίαν καὶ μιανὰν αὐτοῦ διδασκαλίαν ὑπογράφων, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος περιττὸν ἂν εἶη καταλέγειν, παρὸν τοῖς βουλομένοις, καὶ τῶν μετ' αὐτὸν κατὰ μέρος αἵρεσιάρχων τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς βίους, καὶ τῶν ψευδῶν δογμάτων τὰς ὑποθέσεις, τὰ τε πᾶσιν αὐτοῖς ἐπιτετηδευμένα διαγινώσκειν, οὐ κατὰ πάρεργον τῇ δεδηλωμένῃ τοῦ Εἰρηναίου παραδεδομένα βίβλῳ. Πάσης μὲν οὖν ἀρχηγὸν αἱρέσεως πρῶτον γενέσθαι τὸν Σίμωνα παρειλήφαμεν. Ἐξ οὗ καὶ εἰς δεῦρο οἱ τὴν κατ' αὐτὸν μετιόντες αἵρεσιν, τὴν σῶφρονα καὶ διὰ καθαρότητα βίου παρὰ τοῖς πᾶσι βεβοημένην Χριστιανῶν φιλοσοφίαν ὑποκρινόμενοι, ἧς μὲν ἔδοξαν ἀπαλλάττεσθαι περὶ τὰ εἰδῶλα δεισιδαιμονίας οὐδὲν ἡττον αὐθις ἐπιλαμβάνονται, καταπίπτουτες ἐπὶ γραφὰς καὶ εἰκόνας, αὐτοῦ τε τοῦ Σίμωνος καὶ τῆς σὺν αὐτῷ δηλωθείσης Ἑλένης, θυμιάμασί τε καὶ θυσίαις καὶ σπονδαῖς τούτους θρησκευεῖν ἐγχειροῦντες. Τὰ δὲ τούτων αὐτοῖς ἀπορρητότερα, ὧν φασὶ τὸν πρῶτον ἐπακούσαντα ἐκπλαγήσεσθαι, καὶ κατὰ τι παρ' αὐτοῖς λόγιον ἔγγραφον 'θαμβωθήσεσθαι,' θάμβους ὡς ἀληθῶς καὶ φρενῶν ἐκστάσεως

63 καὶ μανίας ἔμπλεα τυγχάνει, τοιαῦτα ὄντα, ὡς μὴ μόνον μὴ δυνατὰ εἶναι παραδοθῆναι γραφῇ, ἀλλ' οὐδὲ χεῖλεσιν αὐτὸ μόνον δι' ὑπερβολὴν αἰσχροουργίας τε καὶ ἀρρητοποιίας, ἀνδράσι σῶφροσι λαληθῆναι. Ὅτι ποτὲ γὰρ ἂν εἶη ἢ ἐπινοηθεῖη παντὸς αἰσχροῦ μιαιώτερον, τοῦτο πᾶν ὑπερηκόντισεν ἢ τῶνδε μυσαρωτάτῃ αἵρεσις, ταῖς ἀθλίαις καὶ παντοίων ὡς ἀληθῶς

2 Tim. iii, 6. κακῶν 'σεσωρευμέναις' γυναιξὶν ἐγκαταπαιζόντων.

CAP. XIV.

Περὶ τοῦ κατὰ Ῥώμην κηρύγματος Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου.

Τοιούτων κακῶν πατέρα καὶ δημιουργὸν τὸν Σίμωνα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ὥσπερὶ μέγαν καὶ μεγάλων ἀντίπαλον τῶν θεσπεσίων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων, ἡ μισόκαλος καὶ τῆς ἀνθρώπων ἐπίβουλος σωτηρίας πονηρὰ δύναμις προϋστήσατο. Ὅμως δ' οὖν ἡ θεία καὶ ὑπερουράνιος χάρις, τοῖς αὐτῆς συναιρομένη διακόνοις, δι' ἐπιφανείας αὐτῶν καὶ παρουσίας, ἀναπτομένην τοῦ πονηροῦ τὴν φλόγα ἢ τάχος ἐσβέννυ, ταπεινούσα δι' αὐτῶν καὶ 'καθαίρουσα πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς ² 1 Cor. i. 5. γνώσεως τοῦ Θεοῦ.' Διὸ δὴ οὔτε Σίμωνος οὔτ' ἄλλου του τῶν τότε φυέντων συγκρότημά τι κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀποστολικοὺς ὑπέστη χρόνους. Ὑπερενίκα γάρ τοι καὶ ὑπερίσχυε ἅπαντα τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος, ὃ τε Λόγος αὐτὸς ὁ θεῖος ἄρτι θεόθεν ἀνθρώποις ἐπιλάμψας, αὐτὸς τε ἐπὶ γῆς ἀκμάζων, καὶ τοῖς ἰδίοις ἀποστόλοις ἐμπολιτευόμενος. Αὐτίκα ὁ δηλωθεὶς γόης ὥσπερ ὑπὸ θείας καὶ παραδόξου μαρμαρυγῆς τὰ τῆς διανοίας πληγεῖς ὄμματα, ὃ τε πρότερον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἐφ' οἷς ἐπονηρεύσατο πρὸς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου κατεφωράθη, μεγίστην καὶ ὑπερπόντιον ἀπάρας πορείαν τὴν ἀπ' ἀνατολῶν, ἐπὶ δυσμᾶς ὄχρεο φεύγων, μόνως ταύτῃ βιωτὸν αὐτῷ κατὰ γνώμην εἶναι οἰόμενος. Ἐπιβὰς δὲ τῆς Ῥωμαίων πόλεως, συναιρομένης αὐτῷ τὰ μεγάλα τῆς ἐφεδρευούσης ἐνταῦθα δυνάμεως, ἐν ὀλίγῳ τοσοῦτον τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἤνυστο, ὥς καὶ ἀνδριάντος ἀναθέσει πρὸς αὐτῶν τῇδε οἷα θεὸν τιμηθῆναι. Οὐ μὴν εἰς μακρὸν αὐτῷ ταῦτα προὔχῳρει. Παραπόδας γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Κλαυδίου βασιλείας, ἡ πανάγαθος καὶ φιλανθρωποτάτη τῶν ὄλων πρόνοια τὸν καρτερὸν καὶ μέγαν τῶν ἀποστόλων, τὸν ἀρετῆς ἔνεκα τῶν λοιπῶν ἀπάντων προήγορον, Πέτρον, ἐπὶ τὴν 64 Ῥώμην ὡς ἐπὶ τηλικούτον λυμεῶνα βίου χειραγωγεῖ, ὃς οἶά τις γενναῖος Θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θείοις ὅπλοις φραξάμενος, τὴν πολυτίμητον ἐμπορίαν τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐξ ἀνατολῶν τοῖς κατὰ δύσιν ἐκόμιζεν, φῶς αὐτὸ καὶ λόγον ψυχῶν σωτήριον, τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας εὐαγγελιζόμενος.

CAP. XV.

Περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου.

Οὕτω δὴ οὖν ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς τοῦ θείου λόγου, ἡ μὲν τοῦ Σίμωνος ἀπέσβη καὶ παραχρῆμα σὺν καὶ τῷ ἀνδρὶ καταλέλυτο δύνამις, τοσοῦτο δ' ἐπέλαμψεν ταῖς τῶν ἀκροατῶν τοῦ Πέτρου διανοαῖς εὐσεβείας φέγγος, ὥς μὴ τῇ εἰσάπαξ ἱκανῶς ἔχειν ἀρκεῖσθαι ἀκοῇ, μὴ δὲ τῇ ἀγράφῳ τοῦ θείου κηρύγματος διδασκαλίᾳ, παρακλήσεσι δὲ παντοίαις Μάρκον, οὗ τὸ Εὐαγγέλιον φέρεται, ἀκόλουθον ὄντα Πέτρου λιπαρῆσαι, ὥς ἂν καὶ διὰ γραφῆς ὑπόμνημα τῆς διὰ λόγον παραδοθείσης αὐτοῖς καταλείψοι διδασκαλίας, μὴ πρότερόν τε ἀνεῖναι, ἢ κατεργάσασθαι τὸν ἄνδρα, καὶ ταύτῃ αἰτίους γενέσθαι τῆς τοῦ λεγομένου κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου γραφῆς. Γινόντα δὲ τὸ πραχθὲν φασὶ τὸν ἀπόστολον, ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τοῦ πνεύματος, ἡσθῆναι τῇ τῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ, κυρῶσαί τε τὴν γραφὴν εἰς ἔντευξιν ταῖς ἐκκλησίαις, (Κλήμης ἐν ἔκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων παρατέθεται τὴν ἱστορίαν, συνεπιμαρτυρεῖ δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας) τοῦ δὲ Μάρκου μνημονεύειν τὸν Πέτρον ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ἣν καὶ συντάξαι φασὶν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης, σημαίνειν τε τοῦτ' αὐτόν, 65 τὴν πόλιν τροπικώτερον Βαβυλῶνα προσειπόντα διὰ τούτων·

Cf. infr. vi.
14.

1 Pet. v. 13.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτῇ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.

CAP. XVI.

Ὡς πρῶτος ὁ Μάρκος τοῖς κατ' Αἴγυπτον τὴν εἰς τὸν Χριστὸν γνῶσιν ἐκήρυξεν.

Τοῦτον δὲ Μάρκον πρῶτον φασὶν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου στειλάμενον, τὸ εὐαγγέλιον ὃ δὴ καὶ συνεγράψατο κηρύξαι, ἐκκλησίας τε πρῶτον ἐπ' αὐτῆς Ἀλεξανδρείας συστήσασθαι. Τοσαύτη δ' ἄρα τῶν αὐτόθι πεπιστευκότων πληθὺς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς συνέστη, δι' ἀσκήσεως φιλοσοφωτάτης τε καὶ σφοδροτάτης, ὥς καὶ γραφῆς αὐτῶν ἀξιώσαι τὰς διατριβὰς καὶ τὰς συνηλύσεις, τὰ τε συμπόσια, καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην τοῦ βίου ἀγωγὴν τὸν Φίλωνα.

CAP. XVII.

Οἷα περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἀσκητῶν ὁ Φίλων ἱστορεῖ.

*Οὐ καὶ λόγος ἔχει κατὰ Κλαύδιον ἐπὶ τῆς Ῥώμης εἰς ὁμίλιαν ἐλθεῖν Πέτρῳ, τοῖς ἐκείσε τότε κηρύττοντι. Καὶ οὐκ ἀπεικὸς ἂν εἴη τοῦτό γε, ἐπεὶ καὶ ὁ φαμεν αὐτῷ σύγγραμμα εἰς ὕστερον καὶ μετὰ χρόνους αὐτῷ πεπονημένον, σαφῶς τοὺς εἰς ἔτι νῦν καὶ εἰς ἡμᾶς πεφυλαγμένους τῆς ἐκκλησίας περιέχει κανόνας. 66
 Ἄλλὰ καὶ τὸν βίον τῶν παρ' ἡμῖν ἀσκητῶν ὡς ἐνὶ μάλιστα ἀκριβέστατα ἱστορῶν, γένοιτ' ἂν ἔκδηλος, οὐκ εἰδὼς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποδεχόμενος, ἐκθειάζων τε καὶ σεμνύνων τοὺς κατ' αὐτὸν ἀποστολικοὺς ἀνδρας, ἐξ Ἑβραίων ὡς ἔοικε γεγονότας, ταύτῃ τε Ἰουδαϊκότερον τῶν παλαιῶν ἔτι τὰ πλείστα διατηροῦντας ἐθῶν. Πρῶτον γέτοι τὸ μηδὲν πέρα τῆς ἀληθείας οἰκοθεν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ προσθήσειν οἷς ἱστορήσειν ἐμελλεν ἀπισχυρισάμενος, ἐν ᾧ ἐπέγραψε λόγῳ 'Περὶ Βίου Θεωρητικῷ ἢ ἱκετῶν,' 'θεραπευτὰς' αὐτοὺς καὶ τὰς σὺν αὐτοῖς γυναῖκας 'θεραπευτρίδας' ἀποκαλεῖσθαι φησι, τὰς αἰτίας ἐπειπὼν τῆς τοιαύτης προσήψεως, ἥτοι γὰρ παρὰ τὸ τὰς ψυχὰς τῶν προσιόντων αὐτοῖς τῶν ἀπὸ κακίας παθῶν, ἱατρῶν δίκην, ἀπαλλάττοντας ἀκείσθαι καὶ θεραπεύειν, ἢ τῆς περὶ τὸ θεῖον καθαρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς θεραπείας τε καὶ θρησκείας ἕνεκα. Εἴτ' οὖν ἐξ ἑαυτοῦ ταύτην αὐτοῖς ἐπιτέθειται τὴν προσηγορίαν, οἰκείως ἐπιγράψας τῷ τρόπῳ τῶν ἀνδρῶν τοῦνομα, εἴτε καὶ ὄντως τοῦτ' αὐτοὺς ἐκάλουν καταρχὰς οἱ πρῶτοι, μηδαμῶς πω τῆς Χριστιανῶν προσήψεως ἀνὰ πάντα τόπον ἐπιπεφημισμένης, οὗ τί πω διατείνεσθαι ἀναγκαῖον. Ὅμως δ' οὖν ἐν πρώτοις τὴν ἀπόταξιν αὐτοῖς τῆς οὐσίας μαρτυρεῖ, φάσκων ἀρχομένους φιλοσοφεῖν, ἐξίστασθαι τοῖς προσήκουσι τῶν ὑπαρχόντων. Ἐπειτα πάσαις ἀποταξαμένους ταῖς τοῦ βίου φροντίσιν, ἔξω τειχῶν προελθόντας, ἐν μοναγρίοις καὶ κήποις τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, τὰς ἐκ τῶν ἀνομοίων ἐπιμιξίας ἀλυσιτελεῖς καὶ βλαβεράς εὖ εἰδότας, τῶν κατ' ἐκείνο καιροῦ τοῦθ' ὡς εἰκὸς ἐπιτελούντων ἐκθύμῳ καὶ θερμοτάτῃ πίστει, τῶν τὸν προφητικὸν ζηλοῦν ἀσκούντων βίου. Τοιγαροῦν καὶ ταῖς ὁμολογουμέναις τῶν ἀποστόλων Πράξεσιν

Philo de Vit.
Contemp. 1.

[γὰρ om. Val.
Hein.]

Philo de Vit.
Contemp. 2.

ἐμφέρεται, ὅτι δὴ πάντες οἱ τῶν ἀποστόλων γνώριμοι, τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις διαπιπράσκοντες, ἐμέριζον ἅπασιν καθ' ὃ ἂν τις χρεῖαν εἶχεν, ὥς μὴ δὲ εἶναι τινα ἐνδεῆ παρ' αὐτοῖς·

Acts iv. 34, 35. "Ὅσοι γοῦν κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον,

ὥς ὁ λόγος φησὶ,

πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων, ἐτίθεσάν τε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, ὥστε διαδίδοσθαι ἐκάστῳ καθ' ὃ ἂν τις χρεῖαν εἶχεν.

Τὰ παραπλήσια δὲ τούτοις μαρτυρήσας τοῖς δηλουμένοις ὁ Φίλων, συλλαβαῖς αὐταῖς ἐπιφέρει λέγων ταῦτα περὶ αὐτῶν οὕτω.

Philo de Vit.
Cont. 3.

Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης ἐστὶ τὸ γένος. Ἐδεῖ γὰρ ἀγαθοῦ τελείου μετασχεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον. Πλεονάζει δ' ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ἕκαστον τῶν ἐπικαλουμένων νομῶν, καὶ μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ δὲ πανταχόθεν ἄριστοι, καθάπερ εἰς πατρίδα θεραπευτῶν, ἀποικίαν στέλλονται πρὸς τι χωρίον ἐπιτηδεύτατον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ λίμνης Μαρίας κείμενον ἐπὶ γεωλόφου χθαμαλωτέρου σφόδρα εὐκαίρως, ἀσφαλείας τε ἔνεκα καὶ αἴερος εὐκρασίας.

Εἰθ' ἐξῆς τὰς οἰκήσεις αὐτῶν ὅποιαί τινες ἦσαν διαγράψας, περὶ τῶν κατὰ χώραν ἐκκλησιῶν ταῦτά φησιν·

Ἐν ἐκάστῃ δὲ οἰκίᾳ ἔστιν οἴκημα ἱερὸν ὃ καλεῖται σεμνείον καὶ μοναστήριον, ἐν ᾧ μονοῦμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦνται, μηδὲν εἰσκομίζοντες, μὴ ποτὸν, μὴ σιτίον, μηδέ τι τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρεῖας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια θεσπισθέντα διὰ προφητῶν καὶ ὕμνων, καὶ ἄλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦνται.

Καὶ μεθ' ἕτερα φησι·

Τὸ δ' ἐξ ἑωθινοῦ μέχρι ἑσπέρας διάστημα σύμπαν αὐτοῖς ἐστὶν ἄσκησις. Ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, φιλοσοφοῦσι τὴν πάτριον φιλοσοφίαν ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ῥήτης ἐρμηνείας νομίζουσιν 68 ἀποκεκρυμμένης φύσεως, ἐν ὑπονοαῖς δηλουμένης. Ἔστι δ' αὐτοῖς καὶ συγγράμματα παλαιῶν ἀνδρῶν, οἱ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἀρχηγέται γενόμενοι, πολλὰ μνημεία τῆς ἐν τοῖς ἀλληγορομένοις ἰδέας ἀπέλιπον, οἷς καθάπερ τισὶν ἀρχετύποις χρώμενοι, μιμοῦνται τῆς προαιρέσεως τὸν τρόπον.

Ταῦτα μὲν οὖν ἔοικεν εἰρῆσθαι τῷ ἀνδρὶ, τὰς ἱερὰς ἐξηγουμένων αὐτῶν ἐπακροασαμένῳ γραφάς. Τάχα δ' εἰκὸς ἂ φησιν ἀρχαίων παρ' αὐτοῖς εἶναι συγγράμματα, τά τε

εὐαγγέλια καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων γραφὰς τυγχάνειν, διηγήσεις τέ τινας κατὰ τὸ εἶδος τῶν πάλαι προφητῶν ἑρμηνευτικὰς, ὁποίας ἢ τε πρὸς Ἑβραίους καὶ ἄλλαι πλείους τοῦ Παύλου περιέχουσιν ἐπιστολαί, ταῦτα εἶναι. Εἴτα πάλιν ἐξῆς περὶ τοῦ νέους αὐτοὺς ποιεῖσθαι ψαλμοὺς οὕτως γράφει·

“Ὡστ’ οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιοῦσιν ᾠσματα καὶ ὕμνους εἰς τὸν Θεόν, διὰ παινοῶν μέτρων καὶ μελῶν, ῥυθμοῖς σεμνοτέροις ἀναγκαίως χαράσσοντες.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα περὶ ὧν ὁ λόγος, ἐν ταύτῳ διέξεισιν, ἐκεῖνα δ’ ἀναγκαῖον ἐφάνη δεῖν ἀναλέξασθαι, δι’ ὧν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς ὑποτίθεται. Εἰ δέ τῃ μὴ δοκεῖ τὰ εἰρημένα ἴδια εἶναι τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας, δύνασθαι δὲ καὶ ἄλλοις παρὰ τοὺς δεδηλωμένους ἀρμόττειν, πειθέσθω καὶ ἀπὸ τῶν ἐξῆς αὐτοῦ φωνῶν, ἐν αἷς ἀναμφήριστον, εἰ εὐγνωμονοίη, κομίσεται τὴν περὶ τοῦδε μαρτυρίαν. Γράφει γὰρ ὧδε·

Ἐγκράτειαν δ’ ὥσπερ τινὰ θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι τῇ ψυχῇ, τὰς Philo de Vit.
Cont. 4. ἄλλας ἐποικοδομοῦσιν ἀρετάς. Σιτίον γὰρ ἢ ποτὸν οὐδεὶς ἀν αὐτῶν προσ-
ενέγκαιτο πρὸ ἡλίου δύσεως, ἐπεὶ τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἄξιον φωτὸς κρίνουσιν εἶναι, σκότους δὲ τὰς τοῦ σώματος ἀνάγκας, ὅθεν τῷ μὲν ἡμέραν, ταῖς δὲ νυκτὸς βραχὺ τι μέρος ἔνειμαν. Ἐνιοὶ δὲ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ὑπομνήσκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος ἐπιστήμης ἐνίδρυνται, τινὲς δ’ οὕτως ἐνευφραίνονται καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ σοφίας ἐσιτῶμενοι πλουσίως καὶ 69
ἀφθόνως τὰ δόγματα χορηγούσης, ὥς καὶ πρὸς διπλάσιον χρόνον ἀντέχειν, καὶ μόγις δι’ ἑξ ἡμερῶν ἀπογεύεσθαι τροφῆς ἀναγκαίας ἐθισθέντες.

Ταύτας τοῦ Φίλωνος σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους περὶ τῶν καθ’ ἡμᾶς ὑπάρχειν ἡγούμεθα λέξεις. Εἰ δ’ ἐπὶ τούτοις ἀντιλέγων τις ἔτι σκληρύνοιτο, καὶ οὕτως ἀπαλλαττέσθω τῆς δυσπιστίας, ἐναργεστέrais πειθαρχῶν ἀποδείξουσιν, ἃς οὐ παρά τισιν, ἢ μόνη τῇ τῶν Χριστιανῶν εὐρεῖν ἐστὶ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θρησκεία.

Φησὶ γὰρ δὴ τοῖς περὶ ὧν ὁ λόγος,
καὶ γυναῖκας συνεῖναι ὧν αἱ πλείσται γηραλέαι παρθένοι τυγχάνουσι, τὴν Ib. 8.
ἀγνείαν οὐκ ἀνάγκη, καθάπερ ἔναι τῶν παρ’ Ἑλλήσιν ἱερείων, φυλάσσαι μᾶλλον ἢ καθ’ ἑκούσιον γνώμην, διὰ ζῆλον καὶ πόθον σοφίας, ἢ συμβιοῦν σπουδάσασαι, τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν ἡλόγησαν, οὐ θνητῶν ἐκγόνων, ἀλλ’ ἀθανάτων ὀρεχθῆσαι, ἃ μόνη τίκτειν ἀφ’ ἑαυτῆς οἶά τε ἐστὶν ἡ θεοφιλῆς ψυχή.

Εἰθ' ὑποκαταβὰς ἐμφαντικώτερον ἐκτίθεται καὶ ταῦτα·

Philo de Vit.
Cont. 10.

[Phil. δια-
τάξεις.]

Αἱ δ' ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται αὐτοῖς δι' ἵππονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις. Ἄπαντα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις εἰκέναι ζῶν, καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ῥητὰς λέξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ὃν ἤρξατο διαφερόντως ἡ θρησκεία αὕτη θεωρεῖν, ὥς διὰ κατόπτρου τῶν ὀνομάτων ἐξαίσια κάλλη νοημάτων ἐμφαινόμενα κατιδοῦσα.

Philo, l. c. 4.

Τί δεῖ τούτοις ἐπιλέγειν τὰς ἐπὶ ταῦτ' συνόδους, καὶ τὰς ἰδίᾳ μὲν ἀνδρῶν, ἰδίᾳ δὲ γυναικῶν ἐν ταυτῷ διατριβὰς, καὶ τὰς ἐξ ἔθους εἰσέτι· καὶ νῦν πρὸς ἡμῶν ἐπιτελουμένας ἀσκήσεις, ἅς διαφερόντως κατὰ τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους ἐορτὴν, ἐν ἀσιτίαις καὶ διανυκτερεύσεσιν, προσοχαῖς τε τῶν θείων λόγων ἐκτελεῖν εἰώθαμεν;

Ib. 8. 11.

Ἄπερ ἐπακριβέστερον αὐτὸς ὃν καὶ εἰς δεῦρο τετήρηται παρὰ μόνους ἡμῖν τρόπον, ἐπισημνηνόμενος ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ, τῇ ἰδίᾳ παραδέδωκε γραφῇ· καὶ μάλιστα γὰρ τὰς τῆς με-
70 γάλης ἐορτῆς παννυχίδας, καὶ τὰς ἐν ταύταις ἀσκήσεις, τοὺς τε λέγεσθαι εἰωθότας πρὸς ἡμῶν ὕμνους ἱστορῶν, καὶ ὥς ἐνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι, τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχοῦσιν, ὅπως

Ib. 9.

τε κατὰ τὰς δεδηλωμένας ἡμέρας ἐπὶ στιβάδων χαμενουδυντες, οἶνον μὲν τοπαράπαν, ὥς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀνέγραψεν, οὐδ' ἀπογεύονται, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐναίμων τινὸς, ὕδωρ δὲ μόνον αὐτοῖς ἐστὶ τὸ ποτὸν, καὶ προσόψημα μετ' ἄρτου ἅλεις καὶ ὕσσωπον.

Ib. 4.

Ib. 8, 9.

Πρὸς τούτοις γράφει τὸν τῆς προστασίας τρόπον, τῶν τὰς ἐκκλησιαστικὰς λειτουργίας ἐγκεχειρισμένων, διακονίας τε καὶ τὰς ἐπὶ πᾶσιν ἀνωτάτῳ τῆς ἐπισκοπῆς προεδρίας. Τούτων δ' ὅτῳ πόθος ἐνεστί τῆς ἀκριβοῦς ἐπιστάσεως, μάθοι ἂν ἐκ τῆς δηλωθείσης τὰνδρὸς ἱστορίας. Ὅτι δὲ τοὺς πρῶτους κήρυκας τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας, τὰ τε ἀρχῆθεν πρὸς τῶν ἀποστόλων ἔθῃ παραδεδομένα καταλαβὼν ὁ Φίλων ταῦτ' ἔγραφε, παντὶ τῷ δήλῳ.

CAP. XVIII.

Ὅσα τοῦ Φίλωνος εἰς ἡμᾶς περιῆλθε συγγράμματα.

Πολὺς γὰρ μὴν τῷ λόγῳ, καὶ πλατὺς ταῖς διανοαῖς, ὑψηλὸς τε ὢν καὶ μετέωρος ἐν ταῖς εἰς τὰς θείας γραφὰς θεωρίαις γεγε-

νημένος, ποικίλῃν καὶ πολύτροπον τῶν ἱερῶν λόγων πεποιήται τὴν ὑφήγησιν· τοῦτο μὲν εἰρμῷ καὶ ἀκολουθίᾳ, τὴν τῶν εἰς τὴν Γένεσιν διεξελθὼν πραγματεῖαν, ἐν οἷς ἐπέγραψε νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας, τοῦτο δὲ, κατὰ μέρος διαστολὰς κεφαλαίων τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς ζητουμένων, ἐπιστάσεις τε καὶ διαλύσεις ποιούμενος, ἐν οἷς καὶ αὐτοῖς καταλλήλως τῶν ἐν Γενέσει καὶ τῶν ἐν ἐξαγωγῇ ζητημάτων τε καὶ λύσεων τέθεται τὴν ἐπιγραφὴν. Ἔστι δ' αὐτῷ παρὰ ταῦτα προβλημάτων τινῶν ἰδίως πεπονημένα σπουδάσματα· οἷά ἐστι τὰ 'περὶ Γεωργίας' δύο, καὶ τὰ 'περὶ Μέθης' τοσαῦτα, καὶ ἄλλα ἅττα διαφόρου καὶ οἰκείας ἐπιγραφῆς ἡξιωμένα. Οἷος ὁ 'περὶ ὧν νήψας ὁ νοῦς εὐχεται καὶ 71 καταρᾶται,' καὶ ὁ 'περὶ Συγχύσεως τῶν Διαλέκτων,' καὶ ὁ 'περὶ Φυγῆς καὶ Αἰρέσεως,' καὶ ὁ 'περὶ Φύσεως καὶ Εὐρέσεως,' καὶ ὁ 'περὶ τῆς πρὸς τὰ Παιδεύματα συνόδου,' 'περὶ τε τοῦ, τίς ὁ τῶν Θεῶν ἐστὶ Κληρονόμος, ἢ περὶ τῆς εἰς τὰ ἴσα καὶ ἐναντία τομῆς,' καὶ ἔτι ὁ 'περὶ τῶν τριῶν Ἀρετῶν,' ὡς σὺν ἄλλαις ἀνέγραψε Μωϋσῆς. Πρὸς τούτοις, ὁ 'περὶ τῶν Μετονομαζομένων, καὶ ὧν ἕνεκα μετονομάζονται,' ἐν ᾧ φησὶ συντεταχέναι καὶ 'περὶ διαθηκῶν πρώτης καὶ δευτέρας.' Ἔστι δ' αὐτοῦ καὶ 'περὶ Ἀποικίας, καὶ βίου σοφοῦ τοῦ κατὰ δικαιοσύνην τελειωθέντος, ἢ νόμων ἀγράφων.' Καὶ ἔτι 'περὶ Γιγάντων, ἢ περὶ τοῦ μὴ τρέπεσθαι τὸ θεῖον,' 'περὶ τε τοῦ κατὰ Μωϋσέα θεοπέμπτους εἶναι τοὺς Ὀνειρούς,' πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, τέταρτον, πέμπτον. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα τῶν εἰς τὴν Γένεσιν. Εἰς δὲ τὴν Ἐξοδον ἔγνωμεν αὐτοῦ ζητημάτων καὶ λύσεων πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, τέταρτον, πέμπτον. Καὶ τὸ 'περὶ τῆς Σκηνῆς,' τό τε 'περὶ τῶν δέκα Λογίων,' καὶ τὰ περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν εἴδει νόμων εἰς τὰ συντείνοντα κεφάλαια τῶν δέκα λόγων, α'. β'. γ'. δ'. Καὶ τὸ 'περὶ τῶν εἰς τὰς Ἱερουργίας ζώων,' καὶ τίνα τὰ τῶν θυσιῶν εἶδη. Καὶ τὸ 'περὶ τῶν προκειμένων ἐν τῷ νόμῳ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἄθλων, τοῖς δὲ ποιηροῖς ἐπιτιμιῶν καὶ ἁρῶν.' Πρὸς τούτοις ἅπασι καὶ μονόβιβλα αὐτοῦ φέρεται, ὡς τὸ 'περὶ Προνοίας,' καὶ ὁ 'περὶ Ἰουδαίων' αὐτῷ συνταχθεὶς λόγος, καὶ ὁ Πολιτικός· ἔτι τε ὁ Ἀλέξανδρος, ἢ περὶ τοῦ 72 λόγον ἔχειν τὰ ἄλογα ζῶα. Ἐπὶ τούτοις ὁ 'περὶ τοῦ δούλου εἶναι πάντα φαῦλον.' Ὡς ἐξῆς ἐστὶν, ὁ περὶ τοῦ πάντα σπου-

δαῖον ἐλεύθερον εἶναι.' Μεθ' οὗς συντέτακται αὐτῷ, ὁ 'περὶ βίου θεωρητικῷ ἢ ἱκετῶν,' ἐξ οὗ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν διεληλύθαμεν· καὶ τῶν ἐν νόμῳ δὲ καὶ προφηταῖς 'Εβραϊκῶν ὀνομάτων αἱ ἐρμηνεῖαι, τοῦ αὐτοῦ σπουδῇ εἶναι λέγονται. Οὗτος μὲν οὖν κατὰ Γάϊον ἐπὶ τῆς 'Ρώμης ἀφικόμενος, τὰ περὶ τῆς Γαίῳ θεοστυγίας αὐτῷ γραφέντα, ἃ μετὰ ἡθους καὶ εἰρωνείας 'περὶ' Ἀρετῶν' ἐπέγραψεν, ἐπὶ πάσης λέγεται τῆς 'Ρωμαίων συγκλήτου κατὰ Κλαύδιον διελθεῖν, ὡς καὶ τῆς ἐν βιβλιοθήκαις ἀναθέσεως θαυμασθέντας αὐτοῦ καταξιωθῆναι τοὺς λόγους. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Παύλου τὴν ἀπὸ 'Ιερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ πορείαν μέχρι τοῦ 'Ιλλυρικοῦ διανύοντος, 'Ιουδαίους 'Ρώμης ἀπελαύνει Κλαύδιος. "Οτε 'Ακύλας καὶ Πρίσκιλλα μετὰ τῶν ἄλλων 'Ιουδαίων τῆς 'Ρώμης ἀπαλλαγέντες, ἐπὶ τὴν 'Ἀσίαν καταίρουσιν· ἐνταῦθά τε Παῦλῳ τῷ ἀποστόλῳ συνδιατρίβουσι, τοὺς αὐτόθι τῶν ἐκκλησιῶν ἄρτι πρὸς αὐτοῦ καταβληθέντας θεμελίους ἐπιστηρίζοντι. Διδάσκαλος καὶ τούτων ἡ ἱερὰ τῶν Πράξεων γραφή.

Acts xviii. 2,
26.

73

CAP. XIX.

Οἶα τοὺς ἐν 'Ιεροσολύμοις 'Ιουδαίους συμφορὰ μετῆλθεν ἐν τῇ τοῦ πάσχα ἡμέρᾳ.

'Ἐτι δὲ Κλαυδίου τὰ τῆς βασιλείας διέποντος, κατὰ τὴν τοῦ πάσχ^α ἐορτὴν, τοσαύτην ἐπὶ τῶν 'Ιεροσολύμων στάσιν καὶ ταραχὴν ἐγγενέσθαι συνέβη, ὡς μόνων τῶν περὶ τὰς ἐξόδους τοῦ ἱεροῦ βία συνωθουμένων, τρεῖς μυριάδας 'Ιουδαίων ἀποθανεῖν πρὸς ἀλλήλων καταπατηθέντων,

γενέσθαι τε τὴν ἐορτὴν πένθος μὲν ὅλῳ τῷ ἔθνει, θρῆνον δὲ καθ' ἐκάστην οἰκίαν.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ λέξιν ὁ 'Ιώσηπος. Κλαύδιος δὲ 'Αγρίππαν, 'Αγρίππου παῖδα, 'Ιουδαίων καθίστησι βασιλέα, Φήλικα τῆς χώρας ἀπάσης Σαμαρείας τε καὶ Γαλιλαίας, καὶ προσέτι τῆς ἐπικαλουμένης Περαιάς, ἐπίτροπον ἐκπέμψας. Διοικήσας δὲ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν ἔτεσι τρισὶ καὶ δέκα πρὸς μηνσὶν ὀκτώ, Νέρωνα τῆς ἀρχῆς διάδοχον καταλιπὼν τελευτᾷ.

Jos. Bell.
Jud. ii. 12. 1.
Cf. Ant. xx.
5. 3.

CAP. XX.

74

Οἷα καὶ κατὰ Νέρωνα ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπράχθη.

Κατὰ δὲ Νέρωνα Φήλικος τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, αὐτοῖς ῥήμασι αὐθις ὁ Ἰώσηπος τὴν εἰς ἀλλήλους τῶν ἱερέων στάσιν ὧδέ πως ἐν εἰκοστῇ τῆς Ἀρχαιολογίας γράφει·

Ἐξάπτεται δὲ καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι στάσις πρὸς τοὺς ἱερεῖς, καὶ τοὺς Jos. Ant. xx. 8. 8.
πρώτους τοῦ πλήθους τῶν Ἱεροσολύμων, ἕκαστός τε αὐτῶν, στίφος ἀνθρώπων τῶν θρασυτάτων καὶ νεωτεριστῶν ἑαυτῷ ποιήσας, ἡγεμῶν ἦν. Καὶ συρράσσοντες ἐκακολόγουν τε ἀλλήλους, καὶ λίθοις ἐβαλλον. Ὁ δ' ἐπιπλήξων ἦν οὐδὲ εἰς, ἀλλ' ὥς ἐν ἀπροστατεύτῳ πόλει ταύτ' ἐπράσσετο μετ' ἐξουσίας. Τοσαύτη δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς κατέλαβεν ἀναΐδεια καὶ τόλμα, ὥστε ἐκπέμπειν δούλους ἐτόλμων ἐπὶ τὰς ἀλωνας, τοὺς ληψομένους τὰς τοῖς ἱερεῦσι ὀφειλομένας δεκάτας. Καὶ συνέβαινε τοὺς ἀπορουμένους τῶν ἱερέων, ὑπ' ἐνδείας ἀπολλυμένους θεωρεῖν. Οὕτως ἐκράτει τοῦ δικαίου παντὸς ἡ τῶν στασιαζόντων βία.

Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Ἱεροσολύμοις ὑποφύηται ληστῶν τι εἶδος ιστορεῖ, οἷ

μεθ' ἡμέραν,

Ib. Bell. Jud.
ii. 13. 3.

ὥς φησι,

καὶ ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἐφόνεον τοὺς συναντῶντας. Μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς ἑορταῖς μινυμένους τῷ πλήθει, καὶ ταῖς ἐσθήσεσιν ὑποκρύπτοντας μικρὰ ξιφίδια, τούτοις νύττειν τοὺς διαφόρους· ἔπειτα πεσόντων, μέρος γίνεσθαι τῶν ἐπαγανακτούντων αὐτοὺς τοὺς πεφονευκότητας· διὸ καὶ παντάπασιν ὑπ' ἀξιοπιστίας ἀνευρέτους γενέσθαι. Πρῶτον μὲν οὖν ὑπ' αὐτῶν Ἰωνάθην τὸν ἀρχιερέα κατασφαγῆναι, μετὰ δ' αὐτὸν καθ' ἡμέραν ἀναιρεῖσθαι πολλοὺς, καὶ τῶν συμφορῶν τὸν φόβον εἶναι χαλεπώτερον, ἐκάστου καθάπερ ἐν πινέμφῳ καθ' ὥραν τὸν θάνατον προσδεχομένου.

CAP. XXI.

Περὶ τοῦ Αἰγυπτίου, οὗ καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐμνημόνευσαν.

Ἐξῆς δὲ τούτοις ἐπιφέρει μεθ' ἕτερα λέγων·

Μείζονι δὲ τούτων πληγῇ Ἰουδαίους ἐκάκωσεν ὁ Αἰγύπτιος ψευδοπρο- Ib. 5.
φήτης. Παραγενόμενος γὰρ εἰς τὴν χώραν ἄνθρωπος γόης, καὶ προφήτου πίστιν ἐπιθεὶς ἑαυτῷ, περὶ τρισμυρίου μὲν ἀθροίζει τῶν ἡπατημένων, περιαγαγὼν δ' αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐρημίας εἰς τὸ Ἐλαιῶν καλούμενον ὄρος, ἐκείθεν οἷός τε ἦν εἰς Ἱεροσόλυμα παρελθεῖν βιάζεσθαι, καὶ κρατήσας τῆς 75

τε Ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου τυραννεῖν, χρώμενος τοῖς συνεισπε-
σοῦσι δορυφόροις. Φθάνει τ' αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν Φῆλιξ, ὑπαντήσας μετὰ τῶν
Ῥωμαϊκῶν ὀπλιτῶν. Καὶ πᾶς ὁ δῆμος συνεφήψατο τῆς ἀμύνης, ὥστε
συμβολῆς γενομένης, τὸν μὲν Αἰγύπτιον φυγεῖν μετ' ὀλίγων, διαφθαρῆναι
δὲ καὶ ζωοργηθῆναι πλείστους τῶν σὺν αὐτῷ.

Ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἱστοριῶν ὁ Ἰώσηπος ἐπιστῆσαι δὲ
ἄξιον τοῖς ἐνταῦθα κατὰ τὸν Αἰγύπτιον δεδηλωμένοις, καὶ τοῖς
ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων. Ἐνθα τὰ κατὰ Φῆλικά ὑπὸ
τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις χιλιάρχου εἴρηται τῷ Παύλῳ, ὅπηνίκα
κατεστασίαζεν αὐτοῦ τὸ τῶν Ἰουδαίων πλήθος·

Acts xxi. 38.

Οὐκ ἄρα σὺν εἰ ὁ Αἰγύπιος ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ
ἐξαγαγὼν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;

Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ Φῆλικά τοιαῦτα.

CAP. XXII.

Ὡς ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Ῥώμην δέσμιος ἀναπεμφθεὶς Παῦλος,
ἀπολογησάμενος πάσης ἀπελύθη αἰτίας.

Col. iv. 10.

Τούτου δὲ Φῆστος ὑπὸ Νέρωνος διάδοχος πέμπεται· καθ' ὃν
δικαιολογησάμενος ὁ Παῦλος, δέσμιος ἐπὶ Ῥώμης ἄγεται.
Ἀρίσταρχος δ' αὐτῷ συνῆν, ὃν καὶ εἰκότως 'συναιχμάλωτόν' που
τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαλεῖ. Καὶ Λουκᾶς δὲ ὁ τὰς Πράξεις τῶν
ἀποστόλων γραφῇ παραδοὺς, ἐν τούτοις κατέλυσε τὴν ἱστορίαν,
ἡγεῖται ὅλην ἐπὶ τῆς Ῥώμης τὸν Παῦλον ἄνετον διατρίψαι, καὶ
τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρύξαι ἐπισημνύμενος. Τότε
76 μὲν οὖν ἀπολογησάμενον αὐθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακο-
νίαν λόγος ἔχει στείλασθαι τὸν ἀπόστολον, δεύτερον δ' ἐπι-
βάντα τῇ αὐτῇ πόλει, τῷ κατ' αὐτὸν τελειωθῆναι μαρτυρίῳ.
Ἐν ᾧ δεσμοῖς ἐχόμενος, τὴν πρὸς Τιμόθεον δευτέραν ἐπιστολὴν
συντάττει, ὁμοῦ σημαίνων τὴν τε προτέραν αὐτῷ γενομένην
ἀπολογίαν, καὶ τὴν παραπόδας τελείωσιν. Δέχου δὴ καὶ τού-
των τὰς αὐτοῦ μαρτυρίας·

Acts xxviii.
30, 31.

2 Tim. iv. 16.

Ἐν τῇ πρώτῃ μου,
φησὶν,

ἀπολογία οὐδεὶς μοι συμπαραγέμετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. Μὴ
αὐτοῖς λογισθεῖν. Ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα

δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃσι πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος.

Σαφῶς δὴ παρίστησι διὰ τούτων, ὅτι δὴ τὸ πρότερον, ὅπως ἂν τὸ κήρυγμα τὸ δι' αὐτοῦ πληρωθείη, ἐρρύσθῃ ἐκ στόματος λέοντος, τὸν Νέρωνα ταύτῃ, ὡς ἔοικε, διὰ τὸ ὠμόθυμον προσειπών. Οὐκ οὖν ἐξῆς προστέθεικε παραπλήσιόν τι, τῷ,

ῥύσεται με ἐκ στόματος λέοντος.

Ἐώρα γὰρ τῷ πνεύματι τὴν ὅσον οὐπω μέλλουσιν αὐτοῦ τελευτήν. Διό φησιν ἐπιλέγων τῷ, καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος, τὸ,

ῥύσεται με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον,

σημαίνων τὸ παραντίκα μαρτύριον, ὃ καὶ σαφέστερον ἐν τῇ αὐτῇ προλέγει γραφῇ φάσκων

Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν. 2 Tim. iv. 6.

Νῦν μὲν οὖν ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τῶν πρὸς Τιμόθεον, Ib. 11, τὸν Λουκᾶν μόνον γράφοντι αὐτῷ συνεῖναι δηλοῦ, κατὰ δὲ τὴν 77 προτέραν ἀπολογίαν οὐδὲ τοῦτον. Ὅθεν εἰκότως τὰς τῶν ἀποστόλων Πράξεις ἐπ' ἐκεῖνον ὁ Λουκᾶς περιέγραψε τὸν χρόνον, τὴν μέχρις ὅτε τῷ Παύλῳ συνῆν ἱστορίαν ὑψηλοτάτους. Ταῦτα δὲ ἡμῖν εἴρηται παρισταμένοις, ὅτι μὴ καθ' ἣν ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψεν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἐπιδημίαν τοῦ Παύλου, τὸ μαρτύριον αὐτῷ συνεπεράνθη. Εἰκὸς γένοι κατὰ μὲν ἀρχὰς ἡπιώτερον τοῦ Νέρωνος διακειμένου, ῥᾶον τὴν ὑπὲρ τοῦ δόγματος τοῦ Παύλου καταδεχθῆναι ἀπολογίαν. Προελθόντος δὲ εἰς ἀθεμίτους τόλμας, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιχειρήσαι.

CAP. XXIII.

Ὡς ἐμαρτύρησεν Ἰάκωβος ὁ τοῦ κυρίου χρηματίσας ἀδελφός.

Ἰουδαῖοί γε μὴν τοῦ Παύλου Καίσαρα ἐπικαλεσαμένου, ἐπὶ τε τὴν Ῥωμαίων πόλιν ὑπὸ Φήστου παραπεμφθέντος, τῆς ἐλπίδος καθ' ἣν ἐξήρτουν αὐτῷ τὴν ἐπιβουλήν, ἀποπεσόντες, ἐπὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Κυρίου τρέπονται ἀδελφόν, ᾧ πρὸς τῶν ἀπο-

στόλων ὁ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκεχέριστο
 θρόνος. Τοιαῦτα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ κατὰ τούτου τολμήματα.
 Εἰς μέσον αὐτὸν ἀγαγόντες, ἄρνησιν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πί-
 στεως ἐπὶ παντὸς ἐξήτουν τοῦ λαοῦ. Τοῦ δὲ παρὰ τὴν ἀπάντων
 γνώμην ἐλευθέρα φωνῇ καὶ μᾶλλον ἢ προσεδόκησαν ἐπὶ τῆς
 πληθύος ἀπάσης παρρησιασασμένου, καὶ ὁμολογήσαντος ὅτι
 εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, μηκέθ'
 οἰοί τε τὴν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρίαν φέρειν, τῷ καὶ δικαιοτάτῳ
 αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσι δι' ἀκρότητα ἥς μετήει κατὰ τὸν βίον
 φιλοσοφίας τε καὶ θεοσεβείας πιστεῦσθαι, κτείνουσι, καιρὸν
 εἰς ἐξουσίαν λαβόντες τὴν ἀναρχίαν, ὅτι δὴ τοῦ Φῆστου κατ'
 αὐτὸ τοῦ καιροῦ ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας τελευτήσαντος, ἀναρχα καὶ
 ἀνεπιτρόπευτα τὰ τῆς αὐτόθι διοικήσεως καθειστῆκει. Τὸν δὲ
 τῆς τοῦ Ἰακώβου τελευτῆς τρόπον ἤδη μὲν πρότερον αἱ παρα-
 τεθεῖσαι τοῦ Κλήμεντος φωναὶ δεδηλώκασιν, ἀπὸ τοῦ πτερυγίου
 βεβλησθαι, ξύλῳ τε τὴν πρὸς θάνατον πεπληχθαι αὐτὸν ἱστο-
 ρηκός. Ἀκριβέστατά γε μὴν τὰ κατ' αὐτὸν ὁ Ἠγήσιππος,
 78 ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων γενόμενος διαδοχῆς, ἐν τῷ
 πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι τοῦτον λέγων ἱστορεῖ τὸν τρόπον·

Cf. II. 1.

Cf. Routh,
Rel. i. 208.

Διαδέχεται δὲ τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν ἀποστόλων ὁ ἀδελφὸς τοῦ
 Κυρίου Ἰάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων 'δίκαιος' ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου
 χρόνων μέχρι καὶ ἡμῶν· ἐπεὶ πολλοὶ Ἰακώβοι ἐκαλοῦντο. Οὗτος δὲ ἐκ
 κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἅγιος ἦν. Οἶνον καὶ σίκερα οὐκ ἔπιεν, οὐδὲ ἔμψυχον
 ἔφαγε. Ξυρὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οὐκ ἀνέβη, ἔλαιον οὐκ ἠλείψατο,
 καὶ βαλανεῖον οὐκ ἐχρήσατο. Τούτῳ μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι.
 Οὐδὲ γὰρ ἔρεοῦν ἐφόρει, ἀλλὰ σινδόνας. Καὶ μόνος εἰσῆρχετο εἰς τὸν
 ναὸν, ἡγρίσκετό τε κείμενος ἐπὶ τοῖς γόνασι, καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ
 ἄφεςιν, ὡς ἀπεσκληκέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου, διὰ τὸ αἰεὶ
 κάμπτεν προσκυνοῦντα τῷ Θεῷ, καὶ αἰτεῖσθαι ἄφεςιν τῷ λαῷ. Διὰ
 γέτοί τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐκαλεῖτο 'δίκαιος καὶ ὠβλίος'
 ὃ ἐστὶν Ἑλληνιστὶ 'περιοχὴ τοῦ λαοῦ καὶ δικαιοσύνη', ὡς οἱ προφῆται δη-
 λούσι περὶ αὐτοῦ. Τινὲς οὖν τῶν ἐπτὰ αἱρέσεων τῶν ἐν τῷ λαῷ, τῶν
 προγεγραμμένων μοι ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ἐπυνθάνοντο αὐτοῦ, τίς ἢ θύρα
 τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἔλεγε τοῦτον εἶναι τὸν Σωτῆρα. Ἐξ ὧν τινὸς ἐπιστευ-
 σαν, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός. αἱ δὲ αἱρέσεις αἱ προειρημέναι οὐκ
 ἐπίστευον οὔτε ἀνάστασιν, οὔτε ἐρχόμενον ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ
 79 ἔργα αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ καὶ ἐπίστευσαν, διὰ Ἰακώβον. Πολλῶν οὖν καὶ
 τῶν ἀρχόντων πιστευόντων, ἦν θόρυβος τῶν Ἰουδαίων καὶ γραμματέων
 καὶ Φαρισαίων λεγόντων, ὅτι κινδυνεύει πᾶς ὁ λαὸς Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν

προσδοκᾶν. Ἐλεγον οὖν συνελθόντες τῷ Ἰακώβῳ, Παρακαλοῦμέν σε ἐπίσχες τὸν λαὸν, ἐπεὶ ἐπλανήθη εἰς Ἰησοῦν, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ. Παρακαλοῦμέν σε πείσαι πάντας τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ πάσχα περὶ Ἰησοῦ. Σοὶ γὰρ πάντες πειθόμεθα. Ἡμεῖς γὰρ μαρτυροῦμέν σοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς, ὅτι δίκαιος εἶ, καὶ ὅτι πρόσωπον οὐ λαμβάνεις. Πείσον οὖν σὺ τὸν ὄχλον περὶ Ἰησοῦ μὴ πλανᾶσθαι. Καὶ γὰρ πᾶς ὁ λαὸς καὶ πάντες πειθόμεθά σοι. Στήθι οὖν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, ἵνα ἄνωθεν ᾗς ἐπιφανής, καὶ ἡ εὐακουστά σου τὰ ῥήματα παντὶ τῷ λαῷ. Διὰ γὰρ τὸ πάσχα συνεληλύθασι πᾶσαι αἱ φυλαὶ μετὰ καὶ τῶν ἐθνῶν. Ἔστησαν οὖν οἱ προειρημένοι γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τὸν Ἰάκωβον ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ναοῦ, καὶ ἔκραξαν αὐτῷ καὶ εἶπον, Δίκαιε, ὃ πάντες πείθεσθαι ὀφείλομεν, ἐπεὶ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀπίσω Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος, ἀπάγγελον ἡμῖν τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἀπεκρίνατο φωνῇ μεγάλῃ, Τί με ἐπερωτᾶτε περὶ Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ αὐτὸς κάθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως, καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ πολλῶν πληροφορηθέντων, καὶ δοξαζόντων ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἰακώβου, καὶ λεγόντων ὡς ἀνὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, τότε πάλιν οἱ αὐτοὶ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον, Κακῶς ἐποίησαμεν τοιαύτην μαρτυρίαν παρασχόντες τῷ Ἰησοῦ· ἀλλὰ ἀναβάντες, καταβάλωμεν αὐτὸν, ἵνα φοβηθέντες μὴ πιστεύσωσιν αὐτῷ. Καὶ ἔκραξαν λέγοντες, Ὡ ὦ, καὶ ὁ δίκαιος ἐπλανήθη. Καὶ ἐπλήρωσαν τὴν γραφὴν τὴν 80 ἐν τῷ Ἑσαΐᾳ γεγραμμένην Ὡ Ἀρῶμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχρηστος ἡμῖν Isa. III. 10. ἐστί· τοῖνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Ἀναβάντες οὖν κατέβαλον τὸν δίκαιον, καὶ ἔλεγον ἀλλήλοις· Διθάσωμεν Ἰάκωβον τὸν δίκαιον. Καὶ ἤρξαντο λιθάζειν αὐτὸν, ἐπεὶ καταβληθεὶς οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ στραφεὶς ἔθηκε τὰ γόνατα, λέγων, Παρακαλῶ, Κύριε Θεέ Πατέρ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν. Οὕτω δὲ καταλιθοβολούντων αὐτὸν, εἰς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν Ῥηχάβ υἱοῦ Ῥαχαβεὶμ τῶν μαρτυρουμένων ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, ἔκραζε λέγων, Παύσασθε· τί ποιεῖτε; εὐχεται ὑπὲρ ὑμῶν ὁ δίκαιος. Καὶ λαβὼν τις ἀπ' αὐτῶν εἰς τῶν κναφέων τὸ ξύλον ἐν ᾧ ἀπεπέιξε τὰ ἱμάτια, ἤνεγκε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ δικαίου. Καὶ οὕτως ἐμαρτύρησεν. Καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ, καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ στήλη μένει παρὰ τῷ ναῷ. Μάρτυς οὗτος ἀληθὴς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι γεγένηται, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐστίν. Καὶ εὐθὺς Οὐεσπασιανὸς πολιορκεῖ αὐτούς.

Ταῦτα διὰ πλάτους συνωδὰ τῷ Κλήμεντι καὶ ὁ Ἠγήσιππος. 81 Οὕτω δὲ ἄρα θαυμάσιός τις ἦν, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπὶ δικαιοσύνῃ βεβόητο ὁ Ἰάκωβος, ὡς καὶ τοὺς Ἰουδαίων ἔμφρονας δοξάζειν, ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς παραχρήμα μετὰ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ πολιορκίας τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἣν δι' οὐδὲν ἕτερον αὐτοῖς συμβῆναι, ἢ διὰ τὸ κατ' αὐτοῦ τολμηθὲν ἄγος. Ἀμέλει

γέ τοι καὶ ὁ Ἰώσηπος οὐκ ἀπώκνησε καὶ τοῦτ' ἐγγράφως ἐπιμαρτύρασθαι, δι' ὧν φησι λέξεων.

Cf. Origen c.
Cels. i. 47.

Ταῦτα δὲ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις, κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ· ἐπειδήπερ δικαιοτάτον αὐτὸν ὄντα οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέκτειναν.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐν εἰκοστῷ τῆς Ἀρχαιολογίας δηλοῖ διὰ τούτων·

Jos. Ant. xx.
9. 1.

Πέμπει δὲ Καῖσαρ Ἀλβινόν εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἑπαρχον, Φήστου τὴν τελευταίην πυθόμενος. Ὁ δὲ νεώτερος Ἄνανος, ὃν τὴν ἀρχιερωσύνην εἵπομεν παρεληφέναι, θρασὺς ἦν τὸν τρόπον καὶ τολμητὴς διαφερόντως. Αἵρεσιν δὲ μετῆι τὴν Σαδδουκαίων, οἵπερ εἰσὶ περὶ τὰς κρίσεις ὡμοὶ παρὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους, καθὼς ἤδη δεδηλώκαμεν. Ἄτε δὴ οὖν τοιοῦτος ὢν ὁ Ἄνανος, νομίσας ἔχειν καιρὸν ἐπιτήδειον, διὰ τὸ τεθνάναι μὲν Φήστου, Ἀλβινὸν δὲ ἔτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπάρχειν, καθίζει συνέδριον κριτῶν. Καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ λεγομένου, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ, καὶ τινες ἐτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λευσθησομένους. Ὅσοι δὲ ἐδόκουν ἐπικεικίστατοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν εἶναι καὶ τὰ περὶ τοὺς νόμους ἀκριβεῖς, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ 82 τοῦτῳ. Καὶ πέμπουσι πρὸς τὸν βασιλέα κρύφα, παρακαλοῦντες αὐτὸν ἐπιστεῖλαι τῷ Ἀνάνῳ μηκέτι τοιαῦτα πράσσειν· μὴ δὲ γὰρ τὸ πρῶτον ὀρθῶς αὐτὸν πεποιηκέναι. Τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ τὸν Ἀλβινὸν ὑπαντιάζουσιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ὁδοιποροῦντα, καὶ διδάσκουσιν, ὡς οὐκ ἔξδν ἦν Ἀνάνῳ χωρὶς τῆς αὐτοῦ γνώμης καθίσαι συνέδριον. Ἀλβίνος δὲ πεισθεὶς τοῖς λεγομένοις γράφει μετ' ὀργῆς τῷ Ἀνάνῳ, λήψεσθαι παρ' αὐτοῦ δίκας ἀπειλῶν. Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Ἀγρίππας διὰ τοῦτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀφελόμενος αὐτοῦ ἄρξαντος μῆνας τρεῖς, Ἰησοῦν τὸν τοῦ Δαμμαίου κατέστησεν.

Cf. iii. 25.

Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ Ἰάκωβον, οὗ ἡ πρώτη τῶν ὀνομαζομένων καθολικῶν Ἐπιστολῶν εἶναι λέγεται. Ἰστέον δὲ ὡς νοθεύεται μὲν· οὐ πολλοὶ γοῦν τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐμνημόνευσαν, ὡς οὐδὲ τῆς λεγομένης Ἰούδα, μιᾶς καὶ αὐτῆς οὔσης τῶν ἐπὶ τὰ λεγομένων καθολικῶν. Ὅμως δὲ ἴσμεν καὶ ταύτας μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν πλείστοις δεδημοσιευμένας ἐκκλησίαις.

CAP. XXIV.

Ὡς μετὰ Μάρκον πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας Ἀννιανὸς κατέστη.

A.D. 62.

Νέρωνος δὲ ὄγδοον ἄγοντος τῆς βασιλείας ἔτος, πρῶτος μετὰ

Μάρκον τὸν εὐαγγελιστὴν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας Ἀννι-
ανὸς τὴν λειτουργίαν διαδέχεται.

CAP. XXV.

83

Περὶ τοῦ κατὰ Νέρωνα διωγμοῦ, καθ' ὃν ἐπὶ Ῥώμῃς Παῦλος καὶ
Πέτρος τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας μαρτυρίοις κατεκοσμήθησαν.

Κραταιουμένης δὲ ἤδη τῷ Νέρωνι τῆς ἀρχῆς, εἰς ἀνοσίους
ἐξοκέilas ἐπιτηδεύσεις, κατ' αὐτῆς ὠπλίζετο τῆς εἰς τὸν τῶν
ὄλων Θεὸν εὐσεβείας. Γράφειν μὲν οὖν οἷός τις οὗτος γεγέ-
νηται τὴν μοχθηρίαν, οὐ τῆς παρούσης γένοιτ' ἂν σχολῆς.
Πολλῶν γεμὴν τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβεστάταις παραδεδωκότων
διηγήσεσι, πάρεστιν ὅτῳ φίλον, ἐξ αὐτῶν τὴν σκαιότητα τῆς
τάνδρὸς ἐκτόπου καταθεωρήσαι μανίας, καθ' ἣν οὐ μετὰ λογισ-
μοῦ, μυρίων ὅσων ἀπωλείας διεξελθὼν, ἐπὶ τοσαύτην ἤλασε
μιαιφονίαν, ὥς μηδὲ τῶν οἰκειοτάτων τε καὶ φιλτάτων ἀπο-
σχέσθαι, μητέρα δὲ ὁμοίως καὶ ἀδελφοὺς καὶ γυναῖκα σὺν καὶ
ἄλλοις μυρίοις τῷ γένει προσήκουσι, τρόπον ἐχθρῶν καὶ πολε-
μίων, ποικίλαις θανάτων ἰδέαις διαχρήσασθαι. Ἐνέδει δὲ ἄρα
τοῖς πᾶσι καὶ τοῦτ' ἐπιγραφῆναι αὐτῷ, ὥς ἂν πρῶτος αὐτο-
κρατόρων τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας πολέμιος ἀναδειχθείη.
Τούτου δὲ πάλιν ὁ Ῥωμαῖος Τερτυλλιανὸς, ὧδέ πως λέγων
μνημονεύει·

Ἐντύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. Ἐκεῖ εὐρήσετε πρῶτον Νέρωνα Tert. Apol. 5.
[‘sectam
Romæ orien-
tem.’]
τοῦτο τὸ δόγμα, ἥνικα μάλιστα ἐν Ῥώμῃ τὴν ἀνατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας
ὥμὸς ἦν εἰς πάντας, διώξαντα. Τοιούτῳ τῆς κολάσεως ἡμῶν ἀρχηγῷ
καυχώμεθα. Ὁ γὰρ εἰδὼς ἐκείνον νοῆσαι δύναται, ὥς οὐκ ἂν εἰ μὴ μέγα
τι ἀγαθὸν ἦν, ὑπὸ Νέρωνος κατακριθῆναι.

Ταύτῃ γοῦν οὗτος θεομάχος ἐν τοῖς μάλιστα πρῶτος ἀνακη-
ρυχθεὶς, ἐπὶ τὰς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπὶ ῥῃσιν σφαγὰς. Παῦλος
δὴ οὖν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμῃς τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι, καὶ Πέτρος
ὥσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατ' αὐτὸν ἱστοροῦνται. Καὶ πι-
στοῦνται γε τὴν ἱστορίαν ἢ Πέτρον καὶ Παῦλον εἰς δεῦρο κρατή-
σασα ἐπὶ τῶν αὐτόθι κοιμητηρίων πρόσρησις. Οὐδὲν δ' ἦττον
καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρίνον Ῥωμαίων 84
γεγονὼς ἐπίσκοπον· ὃς δὴ Πρόκλῳ τῆς κατὰ Φρύγας προῖστα-

μένω γνώμης ἐγγράφως διαλεχθεῖς, αὐτὰ δὲ ταῦτα περὶ τῶν τόπων ἔνθα τῶν εἰρημένων ἀποστόλων τὰ ἱερὰ σκηνώματα κατατίθεται, φησίν·

Cf. Routh,
Rell. ii, 127.

Ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι. Ἐὰν γὰρ θελήσης ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανὸν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὀστίαν, εὐρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἰδρυσταμένων τὴν ἐκκλησίαν.

Ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν ἐμαρτύρησαν, Κορινθίων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐγγράφως Ῥωμαίοις ὁμιλῶν, ᾧδὲ πως παρίστησιν·

Ib. i, 180.

Ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νοουθεσίας τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτεῖαν γενηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνεκεράσατε. Καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυτεύσαντες ἡμᾶς, ὁμοίως
85 ἐδίδαξαν· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμοσε διδάξαντες, ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν.

Καὶ ταῦτα δὲ, ὡς ἂν ἔτι μᾶλλον πιστωθεῖη τὰ τῆς ἱστορίας.

CAP. XXVI.

Ὡς μυρίοις κακοῖς περιηλάθησαν Ἰουδαῖοι, καὶ ὡς τὸν ὕστατον πρὸς Ῥωμαίους ἤρραντο πόλεμον.

Jos. Bell.
Jud. ii. 14 9.

Αὐθις δ' ὁ Ἰώσηπος πλείστα ὅσα περὶ τῆς τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος καταλαβούσης διελθὼν συμφορᾶς, δηλοῖ κατὰ λέξιν ἐπὶ πλείστοις ἄλλοις μυρίους ὅσους τῶν παρὰ Ἰουδαίοις τετιμημένων, μάστιζιν αἰκισθέντας, ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀνασταυρωθῆναι ὑπὸ Φλώρου. Τοῦτον δὲ εἶναι τῆς Ἰουδαίας ἐπίτροπον, ὀπηνῖκα τὴν ἀρχὴν ἀναρριπισθῆναι τοῦ πολέμου, ἔτους δωδεκάτου τῆς Νέρωνος ἡγεμονίας συνέβη.

Ib. 18, 2.

Εἶτα δὲ καὶ καθ' ὅλην τὴν Συρίαν ἐπὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἀποστάσει, δευνὴν φησι κατειληφέναι ταραχὴν, πανταχόσε τῶν ἀπὸ τοῦ ἔθνους πρὸς τῶν κατὰ πόλιν ἐνοίκων, ὡς ἂν πολεμίων, ἀνηλεῶς πορθουμένων·

ὥστε ὁρᾶν τὰς πόλεις μεστὰς ἀτάφων σωμάτων, καὶ νεκροὺς ἅμα νηπίους γέροντας ἐρριμένους, γυναιὰ τε μὴ δὲ τῆς ἐπ' αἰδῶ σκέπης μετεληφότα. Καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἐπάρχιον μεστήν ἀδιηγῆτων συμφορῶν μείζονα δὲ τῶν ἐκάστοτε τολμωμένων τὴν ἐπὶ τοῖς ἀπειλουμένοις ἀνάτασιν.

Ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν.

Τέλος τοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου β'.

CAP. I.

Ὅποιοι γῆς ἐκήρυξαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι.

ΤΑ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν. Τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ. Πέτρος δὲ 88

ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι 1 Pet. i. 1. τοῖς ἐν διασπορᾷ Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος ἀνεσκοποπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν. Τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, 'ἀπὸ Ἱερουσαλὴν μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ Rom. xv. 19. εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ,' καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος ;

Ταῦτα Ὁριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικῶν εἴρηται.

CAP. II.

Τίς πρῶτος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας προέστη.

Τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας μετὰ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου μαρτυρίαν, πρῶτος κληροῦται τὴν ἐπισκοπὴν Λίνος. Μνημονεύει τούτου, Τιμοθέῳ γράφων ἀπὸ Ῥώμης ὁ Παῦλος, κατὰ 2 Tim. iv. 21. τὴν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς πρόσρησιν.

CAP. III.

Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων.

Πέτρου μὲν οὖν Ἐπιστολὴ μία ἡ λεγομένη αὐτοῦ προτέρα

ἀνωμολόγηται· ταύτη δὲ καὶ οἱ πάλοι πρεσβύτεροι ὡς ἀναμ-
 φιλέκτω ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν κατακέχρηται συγγράμμασι.
 Τὴν δὲ φερομένην αὐτοῦ δευτέραν, οὐκ ἐνδιάθηκον μὲν εἶναι
 παρελήφμεν. Ὅμως δὲ πολλοῖς χρήσιμος φανείσα, μετὰ τῶν
 ἄλλων ἐσπουδάσθη γραφῶν. Τό γε μὴν τῶν ἐπικεκλημένων
 αὐτοῦ Πράξεων, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν ὠνομασμένον Εὐαγγέλιον,
 τό τε λεγόμενον αὐτοῦ Κήρυγμα, καὶ τὴν καλουμένην Ἀπο-
 κάλυψιν, οὐδ' ὅλως ἐν καθολικοῖς ἴσμεν παραδεδομένα, ὅτι
 μὴ τε ἀρχαίων μήτε τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἐκκλησιαστικὸς συγ-
 γραφεὺς ταῖς ἐξ αὐτῶν συνεχρήσατο μαρτυρίαις. Προϊούσης
 δὲ τῆς ἱστορίας, προὔργου ποιήσομαι σὺν ταῖς διαδοχαῖς
 ὑποσημῆναι, τίνες τῶν κατὰ χρόνους ἐκκλησιαστικῶν συγ-
 γραφῶν ὅποιας κέχρηται τῶν ἀντιλεγόμενων, τίνα τε περὶ
 τῶν ἐνδιαθήκων καὶ ὁμολογουμένων γραφῶν, καὶ ὅσα περὶ τῶν
 μὴ τοιούτων αὐτοῖς εἴρηται. Ἀλλὰ τὰ μὲν ὀνομαζόμενα
 Πέτρου, ὧν μόνην μίαν γνησίαν ἔχων ἐπιστολήν, καὶ παρὰ
 90 τοῖς πάλοι πρεσβυτέροις ὁμολογουμένην, τοσαῦτα. Τοῦ δὲ
 Παύλου πρόδηλοι καὶ σαφεῖς αἱ δεκατέσσαρες. Ὅτι γε μὴν
 τινὲς ἠθετήκασιν τὴν πρὸς Ἑβραίους, πρὸς τῆς Ῥωμαίων
 ἐκκλησίας ὡς μὴ Παύλου οὔσαν αὐτὴν ἀντιλέγεσθαι φήσαντες,
 οὐ δίκαιον ἀγνοεῖν. Καὶ τὰ περὶ ταύτης δὲ τοῖς πρὸ ἡμῶν
 εἰρημένα κατὰ καιρὸν παραθήσομαι. Οὐδὲ μὴν τὰς λεγομένας
 αὐτοῦ Πράξεις ἐν ἀναμφιλέκτοις παρείληφα. Ἐπεὶ δὲ ὁ
 αὐτὸς ἀπόστολος, ἐν ταῖς ἐπὶ τέλει προσήρσεσι τῆς πρὸς
 Ῥωμαίους, μνήμην πεποιήται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Ἑρμῶ, οὗ
 φασιν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένος βιβλίον, ἰστέον ὡς καὶ
 τοῦτο πρὸς μὲν τινῶν ἀντιλέλεκται, δι' οὗς οὐκ ἂν ἐν ὁμο-
 λογουμένοις τεθείη, ὑφ' ἐτέρων δὲ ἀναγκαιότατον οἷς μάλιστα
 δεῖ στοιχειώσεως εἰσαγωγικῆς, κέκριται. Ὅθεν ἤδη καὶ ἐν
 ἐκκλησίαις ἴσμεν αὐτὸ δεδημοσιευμένον, καὶ τῶν παλαιοτάτων
 δὲ συγγραφέων κεχρημένους τινὰς αὐτῷ κατείληφα. Ταῦτα
 εἰς παράστασιν τῶν τε ἀναντιρρήτων καὶ τῶν μὴ παρὰ πᾶσιν
 ὁμολογουμένων θείων γραμμάτων εἰρήσθω.

CAP. IV.

Περὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων διαδοχῆς.

Ὅτι μὲν οὖν τοῖς ἐξ ἐθνῶν κηρύσσων ὁ Παῦλος τοὺς ἄπο Rom. xv. 19.
 Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τῶν ἐκκλησιῶν
 καταβέβληται θεμελίους, δῆλον ἐκ τῶν αὐτοῦ γένοιτ' ἂν
 φωνῶν, καὶ ἀφ' ὧν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορήσεν.
 Καὶ ἐκ τῶν Πέτρου δὲ λέξεων, ἐν ὁπόσαις καὶ οὗτος ἐπαρχίαις
 τοὺς ἐκ περιτομῆς τὸν Χριστὸν εὐαγγελιζόμενος, τὸν τῆς καινῆς 91
 διαθήκης παρεδίδου λόγον, σαφὲς ἂν εἴη, ἀφ' ἧς εἰρήκαμεν
 ὁμολογουμένης αὐτοῦ ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ τοῖς ἐξ Ἑβραίων οὖσιν
 ἐν διασπορᾷ Πόντου καὶ Γαλατίας Καππαδοκίας τε καὶ Ἀσίας
 καὶ Βιθυνίας γράφει. Ὅσοι δὲ τούτων, καὶ τίνες γνήσιοι
 ζηλωταὶ γεγονότες, τὰς πρὸς αὐτῶν ἰδρυθείσας ἱκανοὶ ποιμαίνειν
 ἔδοκιμάσθησαν ἐκκλησίας, οὐ ῥᾶδιον εἰπεῖν, μὴ ὅτι γε ὅσους ἂν
 τις ἐκ τῶν Παύλου φωνῶν ἀναλέξοιτο. Τούτου γὰρ οὖν μυρίοι Phil. ii. 25.
Philem. 2.
 συνεργοί, καὶ ὡς αὐτὸς ὠνόμασε, 'συστρατιῶται,' γεγόνασιν, ὧν
 οἱ πλείους ἀλήστου πρὸς αὐτοῦ μνήμης ἡξίουνται, διηνεκῇ τὴν
 περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐγκαταλέξαντος.
 Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τοὺς γνωρίμους
 αὐτοῦ καταλέγων, ἐξ ὀνόματος αὐτῶν μνημονεύει. Τιμόθεός
 γε μὴν τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἱστορεῖται πρῶτος τὴν
 ἐπισκοπὴν εἰληχέναι, ὡς καὶ Τίτος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐκκλησιῶν.
 Λουκᾶς δὲ τὸ μὲν γένος ὦν τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας, τὴν ἐπιστήμην
 δὲ ἱατρὸς, τὰ πλείστα συγγεγονὸς τῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς
 δὲ οὐ παρέργως τῶν ἀποστόλων ὠμιληκῶς, ἧς ἀπὸ τούτων
 προσεκτῆσατο ψυχῶν θεραπευτικῆς ἐν δυσὶν ἡμῖν ὑποδείγματα
 θεοπνεύστοις καταλέλοιπε βιβλίοις· τῷ τε Εὐαγγελίῳ, ὃ καὶ
 χαράξαι μαρτύρεται, 'καθὰ παρέδοντο αὐτῷ οἱ ἀπαρχῆς αὐ- Luke i. 2, 3.
[παρέδσαν.]
 τόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου, οἷς καὶ φησιν
 ἐπάνωθεν ἅπασι παρηκολουθῆναι,' καὶ ταῖς τῶν ἀποστόλων
 Πράξεσιν, ἃς οὐκέτι δι' ἀκοῆς, ὀφθαλμοῖς δὲ αὐτοῖς παραλαβὼν,
 συνετάξατο. Φασὶ δὲ ὡς ἄρα τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου
 μνημονεύειν ὁ Παῦλος εἶωθεν, ὁπηνίκα ὡς περὶ ἰδίου τινὸς
 εὐαγγελίου γράφων ἔλεγε,

2 Tim. ii. 8.

Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου.

- Ib. iv. 10. 92 Γαλλίας στειλάμενος ὑπ' αὐτοῦ μαρτυρεῖται, Λίνος δὲ, οὗ μέμνηται συνόντος ἐπὶ Ῥώμης αὐτῷ κατὰ τὴν δευτέραν πρὸς
 Ib. iv. 21. Τιμόθεον ἐπιστολὴν, πρῶτος μετὰ Πέτρον τῆς Ῥωμαίων ἐκ-
 κλησίας τὴν ἐπισκοπὴν ἤδη πρότερον κληρωθεὶς δεδήλωται.
 Phil. iv. 3. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης τῆς Ῥωμαίων καὶ αὐτὸς ἐκκλησίας τρίτος
 ἐπίσκοπος καταστὰς, Παύλου συνεργὸς καὶ συναθλητὴς γεγενῆσθαι
 Acts xvii. 34. πρὸς αὐτοῦ μαρτυρεῖται. Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν Ἀρεωπαγίτην
 ἐκεῖνον, Διονύσιος ὄνομα αὐτῷ, (ὃν ἐν Πράξεσι μετὰ τὴν ἐν
 Cp. iv. 23. Ἀρεῖφ πάγῳ πρὸς Ἀθηναίους Παύλου δημηγορίαν, πρῶτον
 πιστεῦσαι ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς,) ταῖς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίαις
 πρῶτον ἐπίσκοπον, ἀρχαίων τὶς ἕτερος Διονύσιος τῆς Κορινθίων
 παροικίας ποιμὴν ἱστορεῖ γεγενῆσθαι. Ἀλλὰ γὰρ ὁδῷ προ-
 βαίνουσιν, ἐπὶ καιροῦ τὰ τῆς κατὰ χρόνους τῶν ἀποστόλων
 διαδοχῆς ἡμῖν εἰρήσεται. Νῦν δὲ ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἴσμεν τῆς
 ἱστορίας.

CAP. V.

Περὶ τῆς μετὰ τὸν Χριστὸν ὑστάτης Ἰουδαίων πολιορκίας.

- Μετὰ Νέρωνα δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσι τὴν ἀρχὴν ἐπι-
 κρατήσαντα, τῶν ἀμφὶ Γάλβαν καὶ Ὄθωνα ἐνιαυτὸν ἐπὶ μῆσιν
 93 ἐξ διαγενομένων, Οὐεσπασιανὸς, ταῖς κατὰ Ἰουδαίων παρατάξεσι
 A.D. 69. λαμπρυνόμενος, βασιλεὺς ἐπ' αὐτῆς ἀναδείκνυται τῆς Ἰουδαίας,
 αὐτοκράτωρ πρὸς τῶν αὐτόθι στρατοπέδων ἀναγορευθεὶς. Τὴν
 ἐπὶ Ῥώμης οὖν αὐτίκα στειλάμενος, Τίτῳ τῷ παιδί τὸν κατὰ
 Ἰουδαίων ἐγχειρίζει πόλεμον. Μετὰ γε μὴν τὴν τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν ἀνάληψιν, Ἰουδαίων πρὸς τῷ κατ' αὐτοῦ τολμήματι ἤδη
 καὶ κατὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ πλείστας ὄσας ἐπιβουλάς
 μεμηχανημένων, πρῶτον τε Στεφάνου λίθοις ὑπ' αὐτῶν ἀνη-
 ρημένου, εἴτα δὲ μετ' αὐτὸν Ἰακώβου, ὃς ἦν Ζεβεδαίου μὲν
 παῖς, ἀδελφὸς δὲ Ἰωάννου, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος, ἐπὶ
 πᾶσί τε Ἰακώβου, τοῦ τὸν αὐτόθι τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον πρῶτον
 μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν κεκληρωμένου, τὸν
 προδηλωθέντα τρόπον μεταλλάξαντος, τῶν τε λοιπῶν ἀποστόλων

μυρία εἰς θάνατον ἐπιβεβουλευμένων, καὶ τῆς μὲν Ἰουδαίας γῆς ἀπεληλαμένων, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ κηρύγματος διδασκαλίᾳ τὴν εἰς σύμπαντα τὰ ἔθνη στείλαμένων πορείαν σὺν δυνάμει τοῦ Χριστοῦ φήσαντος αὐτοῖς,

Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας, κατὰ τινα χρησμὸν τοῖς αὐτόθι δοκίμοις δι' ἀποκαλύψεως ἐκδοθέντα, πρὸ τοῦ πολέμου μεταναστῆναι τῆς πόλεως καὶ τινα τῆς Περαιᾶς πόλιν οἰκεῖν κεκελευσμένου, (Πέλλαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν,) ἐν ᾗ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετῴκισμένων, ὥσάν παντελῶς ἐπιλελοιπότων ἀγίων ἀνδρῶν αὐτὴν τε τὴν Ἰουδαίων βασιλικὴν μητρόπολιν καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίαν γῆν, ἣ ἐκ Θεοῦ δίκη λοιπὸν αὐτοὺς ἄτε τοσαῦτα εἰς τε τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ παρηννομηκότας μετῇ, τῶν ἀσεβῶν ἄρδην τὴν γενεὰν ταύτην ἐκείνην ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζονσα. Ὅσα μὲν οὖν τηρικᾶδε κατὰ πάντα τόπον ὄλῳ τῷ ἔθνει συνερρῦη κακὰ, ὅπως τε αὐτὰ μάλιστα οἱ τῆς Ἰουδαίας οἰκήτορες εἰς ἔσχατον περιηλάθησαν συμφορῶν, ὅπόσαι τε μυριάδες ἡβηδὸν γυναιξὶν ἅμα καὶ παισὶ, ξίφει καὶ λιμῷ καὶ μυρίοις ἄλλοις εἵδεσι περιπεπτῳκασιν θανάτου, πόλεων τε Ἰουδαϊκῶν ὅσαι τε καὶ οἶαι γεγόνασιν 94 πολιορκίαι, ἀλλὰ καὶ ὅπόσα οἱ ἐπ' αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὥσάν ἐπὶ μητρόπολιν ὀχυρωτάτην καταπεφευγότες, δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν ἐωράκασιν, τοῦ τε παντὸς πολέμου τὸν τρόπον, καὶ τῶν ἐν τούτῳ γεγεννημένων ἐν μέρει ἕκαστα, καὶ ὡς ἐπὶ τέλει τὸ πρὸς τῶν προφητῶν ἀνηγορευμένον 'βδέλυγμα τῆς ἐρμώσεως' ἐν αὐτῷ κατέστη τῷ πάλαι τοῦ Θεοῦ περιβοήτῳ νεῷ, παντελῇ φθορᾷ καὶ ἀφανισμῶν ἔσχατον τὸν διὰ πυρὸς ὑπομείναντι, πάρεστιν ὅτῳ φίλον ἐπ' ἀκριβὲς ἐκ τῆς τῷ Ἰωσήφῳ γραφείσης ἀναλέξασθαι ἱστορίας. Ὡς δὲ αὐτὸς οὗτος τῶν ἀθροισθέντων ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης ἐν ἡμέραις τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς, 'ὥσπερ ἐν εἰρκτῇ' ῥήμασιν αὐτοῖς ἀποκλεισθῆναι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀμφὶ τριακοσίας μυριάδας τὸ πλῆθος ἱστορεῖ, ἀναγκαῖον ὑποσημῆνασθαι. Χρὴν γοῦν, ἐν αἷς ἡμέραις τὸν πάντων Σωτῆρα καὶ εὐεργέτην τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὰ κατὰ τὸ πάθος διατίθενται, ταῖς αὐταῖς ὥσπερ ἐν εἰρκτῇ κατακλεισθέντας, τὸν

Cf. Matt.
xxviii, 19.

Dan. ix. 27.

A.D. 70.

Jos. Bell. Jud.
vi. 9. 4.

μετελθόντα αὐτοὺς ὀλεθρον πρὸς τῆς θείας δίκης καταδέξασθαι. Παρελθὼν δὴ τὰ τῶν ἐν μέρει συμβεβηκότων αὐτοῖς, ὅσα διὰ ξίφους καὶ ἄλλῃ τρόπῳ κατ' αὐτῶν ἐγκεχείρηται, μόνας τὰς διὰ τοῦ λιμοῦ ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι συμφορὰς παραθέσθαι, ὥς ἂν ἐκ μέρους ἔχοιεν οἱ τῇδε τῇ γραφῇ ἐντυγχάνοντες εἰδέναι, ὅπως αὐτοὺς τῆς εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παρανομίας οὐκ εἰς μακρὸν ἢ ἐκ Θεοῦ μετῆλθε τιμωρία.

CAP. VI.

Περὶ τοῦ πείσαντος αὐτοὺς λιμοῦ.

Jos. Bell. Jud.
V. 10. 2.

Φέρε δὴ οὖν τῶν ἱστοριῶν τὴν πέμπτην τοῦ Ἰωσήπου μετὰ χεῖρας αὐθις ἀναλαβὼν, τῶν τότεπραχθέντων διέλθε τὴν τραγωδίαν·

Τοῖς γε μὴν εὐπόροις,
φησὶ,

[ἀπώλειαν.]

καὶ τὸ μένειν πρὸς ἀπωλείας ἴσον ἦν. Προφάσει γὰρ αὐτομολίας ἀνηρεῖτό τις διὰ τὴν οὐσίαν. Τῷ λιμῷ δὲ ἡ ἀπόνοια τῶν στασιαστῶν συνήκμαζε, καὶ καθήμεραν ἀμφοτέρα προσεξεκάετο τὰ δεινὰ. Φανερὸς μὲν γε οὐδαμοῦ σίτος ἦν, ἐπεισπηδῶντες δὲ διηρεύνων τὰς οἰκίας. Ἐπειθ' εὐρόντες μὲν, ὥς ἀρνησάμενους ἠκίζοντο, μὴ εὐρόντες δέ, ὥς ἐπιμελέστερον κρύψαντας ἐβασάνιζον. Τεκμήριον δὲ τοῦ τ' ἔχειν καὶ μὴ, τὰ σώματα τῶν ἀθλίων, ὧν οἱ μὲν ἔτι συνεστῶτες εὐπορεῖν τροφῆς ἐδόκουν, οἱ τηκόμενοι δὲ ἤδη παρωδεύοντο, καὶ κτείνειν ἄλογον ἐδόκει τοὺς ὑπ' ἐνδείας τεθηξομένους αὐτίκα.

95 Πολλοὶ δὲ λάθρα τὰς κτήσεις ἐνὸς ἀντικατηλλάξαντο μέτρου, πυρῶν μὲν, εἰ πλουσιώτεροι τυγχάνοιεν ὄντες, οἱ δὲ πενέστεροι, κριθῆς. Ἐπειτα κατακλείοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ μυχαίτατα τῶν οἰκιῶν, τινὲς μὲν ὑπ' ἄκρας ἐνδείας ἀνέργαστον τὸν σίτον ἦσθιον, οἱ δὲ ἔπεσσαν, ὥς ἣ τε ἀνάγκη καὶ τὸ δέος παρήγει. Καὶ τράπεζα μὲν οὐδαμοῦ παρετίθετο, τοῦ δὲ πυρὸς ἀφέλκοντες ἔτ' ὦμα τὰ σιτία διήρπαζον. Ἐλεεινὴ δ' ἦν ἡ τροφή καὶ δακρύων ἄξιος ἡ θέα, τῶν μὲν δυνατωτέρων πλεονεκτούντων, τῶν δὲ ἀσθενῶν ὀδυρομένων. Πάντων μὲν δὴ παθῶν ὑπερίσταται λιμός· οὐδὲν δ' οὕτως ἀπόλλυσιν ὥς αἰδῶς. Τὸ γὰρ ἄλλως ἐντροπῆς ἄξιον ἐν τούτῳ καταφρονεῖται. Γυναῖκες γοῦν ἀνδρῶν, καὶ παῖδες πατέρων, καὶ τὸ οἰκτρότατον, μητέρες νηπίων ἐξήρπαζον ἐξ αὐτῶν τῶν στομάτων τὰς τροφάς. Καὶ τῶν φιλτάτων ἐν χερσὶ μαραινόμενων, οὐκ ἦν φειδῶ τοὺς τοῦ ζῆν ἀφελέσθαι σταλαγμούς. Τοιαῦτα δὲ ἐσθίοντες, ὅμως οὐ διελάνθανον. Πανταχοῦ δ' ἐφίστατο οἱ στασιασται καὶ τούτων ταῖς ἀρπαγαῖς. Ὅποτε γὰρ κατίδοιεν ἀποκεκλεισμένην οἰκίαν, σημεῖον ἦν τοῦτο, τοὺς ἐνδὸν προσφέρεισθαι τροφήν. Εὐθὺς δὲ ἐξαρράξαντες τὰς θύρας, εἰσεπήδων, καὶ μόνον οὐκ ἐκ τῶν φαρύγγων

1b. 3.

[Qu. αἰδῶ.]

ἀναθλίβοντες τοὺς ἀκόλους ἀνέφερον. Ἐτύπτοντο δὲ γέροντες ἀντεχόμενοι τῶν σιτίων, καὶ κόμης ἐσπαράσσοντο γυναῖκες, συγκαλύπτουσαι τὰ ἐν χερσίν· οὐδέ τις ἦν οἶκτος πολιᾶς, ἢ νηπίων, ἀλλὰ συνεπαίροντες τὰ νήπια τῶν ψωμῶν ἐκκρεμάμενα, κατέσειον εἰς ἔδαφος, τοῖς δὲ φθάσασι τὴν εἰσδρομὴν αὐτῶν καὶ προκαταπιοῦσι τὸ ἀρπαγησόμενον, ὥς ἀδικηθέντες ἦσαν ὠμότεροι. Δεινὰς δὲ βασάνων ὁδοὺς ἐπενόουν πρὸς ἔρρευναν τροφῆς, ὁρόβοις μὲν ἐμφράττοντες τοῖς ἀθλίοις τοὺς τῶν αἰδοίων πόρους, ῥάβδοις δὲ ὀξείαις ἀναπείροντες τὰς ἔδρας. Τὰ φρικτὰ δὲ καὶ ἀκοαῖς ἔπασχέ τις εἰς ἐξομολόγησιν ἐνὸς ἀρτοῦ, καὶ ἵνα μηνύσῃ δράκα μίαν κεκρυμμένην ἀλφίτων. Οἱ βασανισταὶ δ' οὐκ ἐπέειπον, (καὶ γὰρ ἂν ἦττον ὠμὸν ἦν τὸ μετ' ἀνάγκης·) γυμνάζοντες δὲ τὴν ἀπόνουαν, καὶ προπαρασκευάζοντες ἑαυτοῖς εἰς τὰς ἐξῆς ἡμέρας ἐφόδια. Τοῖς δ' ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων φρουρὰν νύκτωρ ἐξερπύσασιν ἐπὶ λαχάνων συλλογὴν ἀγρίων καὶ πῶας ὑπαντῶντες, ὅτ' ἤδη διαπεφευγῆναι (καὶ—ἀνάγκης.) τοὺς πολεμίους ἐδόκουν, ἀφήρπαζον τὰ κομισθέντα, καὶ πολλάκις ἱκετευόντων, καὶ τὸ φρικτότατον ἐπικαλουμένων ὄνομα τοῦ Θεοῦ μεταδουναί τι μέρος αὐτοῖς, ὧν κινδυνεύσαντες ἦνεγκαν, οὐδοτιοῦν μετέδσαν. Ἀγαπητὸν 96 δ' ἦν, τὸ μὴ καὶ προσπολέσθαι σεσυλημένον.

Τούτοις δὲ μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·

Ἰουδαῖοις δὲ μετὰ τῶν ἐξόδων ἀπεκόπη πᾶσα σωτηρίας ἐλπίς. Καὶ βαβύ- Bell. Jud. v. 12. 3.
νας ἑαυτὸν ὁ λιμὸς κατ' οἴκους καὶ γενεὰς τὸν δῆμον ἐπεβόσκετο. Καὶ τὰ μὲν τέγῃ πεπλήρωτο γυναικῶν καὶ βρεφῶν λελυμένων, οἱ στενωποὶ δὲ γερόντων νεκρῶν. Παῖδες δὲ καὶ νεανία διωιδούντες, ὥσπερ εἶδῶλα κατὰ τὰς ἀγορὰς ἀνειλοῦντο καὶ κατέπιπτον, ὅπη τινὰ τὸ πάθος καταλαμβάνοι· θάπτειν δὲ τοὺς προσήκοντας, οὔτε ἔσχυνον οἱ κάμνοντες, καὶ τὸ διευτονοῦν ὠκνεῖ, διὰ τε τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν, ταὶ τὸ κατὰ σφᾶς ἄδηλον. Πολλοὶ γοῦν τοῖς ὑπ' αὐτῶν θαπτομένοις ἐπαπέθνησκον, πολλοὶ δ' ἐπὶ τὰς θήκας πρὶν ἐπιστῆναι τὸ χρεῶν, προῆλθον. Οὔτε δὲ θρήνος ἐν ταῖς συμφοραῖς οὔτε ὀλοφυρμὸς ἦν, ἀλλὰ ὁ λιμὸς ἤλεγχε τὰ πάθη. Ξηροὶ δὲ τοῖς ὅμμασιν οἱ δυσθανατοῦντες ἐφέωρων τοὺς φθάσαντας ἀναπαύσασθαι. Βαθεῖα δὲ τὴν πόλιν περιείχε σιγὴ, καὶ νύξ θανάτου γέμονσα. Καὶ τούτων οἱ λησται χαλεπώτεροι. Τυμβωρυχοῦντες γοῦν τὰς οἰκίας, ἐσύλων τοὺς νεκροὺς, καὶ τὰ καλύμματα τῶν σωμάτων περισπῶντες, μετὰ γέλωτος ἐξήεσαν. Τὰς τε ἀκμὰς τῶν ξιφῶν ἐδοκίμαζον ἐν τοῖς πτόμασι, καὶ τινὰς τῶν ἐρριμμένων ἔτι ζῶντας διήλαινον, ἐπὶ πείρᾳ τοῦ σιδήρου. Τοὺς δὲ ἱκετεύοντας χρῆσαι σφίσι δεξιὰν καὶ ξίφος τῷ λιμῷ κατέλιπον ὑπερηφανοῦντες. Καὶ τῶν ἐκπνεόντων ἕκαστος ἀτενὲς εἰς τὸν ναὸν ἐφέωρα, τοὺς στασιαστὰς ζῶντας ἀπολιπών. Οἱ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ τοὺς νεκροὺς θάπτειν ἐκέλευον, τὴν ὁσμὴν οὐ φέρουντες· ἔπειθ' ὥς οὐ δῆρουν, ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐρρίπτουν εἰς τὰς φάραγγας. Περιῶν δὲ ταύτας ὁ Τίτος, ὥς ἐθεά- Ib. 4.
σατο πεπλησμέναις τῶν νεκρῶν, καὶ βαθὺν ἰχῶρα μυδώντων τὸν ὑπορρέοντα τὴν σωμάτων, ἐστένάζε τε καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας κατεμαρτύρατο τὸν Θεοῦ, ὥς οὐκ εἴη τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Τούτοις ἐπειπὼν τινα μεταξὺ, ἐπιφέρει λέγων·

Jos. Bell. Jud. v. 13. 6. Οὐκ ἂν ὑποστειλαίμην εἰπεῖν, ἃ μοι κελεύει τὸ πάθος. Οἶμαι Ῥωμαίων βραδυνάντων ἐπὶ τοὺς ἀλιτηρίους, ἢ καταποθῆναι ἂν ὑπὸ χάσματος, ἢ κατακλυσθῆναι τὴν πόλιν, ἢ τοὺς τῆς Σοδομηνῆς μεταλαβεῖν κεραυνούς. Πολὺ 97 γὰρ τῶν ταῦτα παθόντων ἦνεγκε γενεὰν ἀθεωτέραν. Τῇ γοῦν τούτων ἀπονοία πᾶς ὁ λαὸς συναπώλετο.

Καὶ ἐν τῷ ἔκτῳ δὲ βιβλίῳ οὕτω γράφει·

Ib. vi. 3. 3. Τῶν δ' ὑπὸ τοῦ λιμοῦ φθειρομένων κατὰ τὴν πόλιν, ἅπειρον μὲν ἔπιπτε τὸ πλῆθος, ἀδιήγητα δὲ συνέβαινε τὰ πάθη. Καθ' ἐκάστην γὰρ οἰκίαν, εἴπου τροφῆς παραφανεῖ σκιά, πόλεμος ἦν, καὶ διὰ χειρῶν ἐχώρουν οἱ φίλτατοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξαρπάζοντες τὰ ταλαίπωρα τῆς ψυχῆς ἐφόδια. Πίστις δ' ἀπορίας οὐδὲ τοῖς θνήσκουσιν ἦν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμπνέοντας οἱ λησται διηρεύνουν, μὴ τις ὑπὸ κόλπον ἔχων τροφήν, σκῆπτοιο τὸν θάνατον αὐτοῦ. Οἱ δὲ ὑπ' ἐνδείας κεκηνότες ὥσπερ λυσσῶντες κύνες ἐσφάλλοντο καὶ παρεφέροντο, ταῖς τε θύραις ἐνσειόμενοι μεθύνων τρόπον, καὶ ὑπὸ ἀμχανίας εἰς τοὺς αὐτοὺς οἶκους εἰσπηδῶν δις ἢ τρίς ὥρα μῆ. Πάντα δ' ὑπ' ὀδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη. Καὶ τὰ μὴδὲ τοῖς ῥυπαρωτάτοις τῶν ἀλόγων ζῶων πρόσφορα συλλέγοντες, ἐσθίειν ὑπέφερον. Ζωστήρων γοῦν καὶ ὑποδημάτων τοτελευταίων οὐκ ἀπέχοντο, καὶ τὰ δέρματα τῶν θυρεῶν ἀποδέροντες ἐμασσῶντο. Τροφή δὲ ἦν καὶ χόρτου τισὶ παλαιοῦ σπαράγματα. Τὰς γὰρ ἵνας ἔνιοι συλλέγοντες, ἐλάχιστον σταθμὸν ἐπώλουν Ἀττικῶν τεσσάρων. Καὶ τί δεῖ τὴν ἐπ' ἀψύχοις ἀναίδειαν τοῦ λιμοῦ λέγειν; εἴμι γὰρ αὐτοῦ δηλώσω ἔργον, ὅποιον μήτε παρ' Ἑλλήσι, μήτε παρὰ βαρβάρους ἱστορήται, φρικτὸν μὲν εἰπεῖν, ἄπιστον δὲ ἀκοῦσαι. Καὶ ἔγωγε μὴ δόξαιμι τερατεύεσθαι τοῖς αὖθις ἀνθρώποις, κἂν παρέλιπον τὴν συμφορὰν ἡδέως, εἰ μὴ τῶν κατ' ἐμαυτὸν εἶχον ἀπείρους μάρτυρας, ἄλλως τε καὶ ψυχρὰν ἂν καταθεῖμην τῇ πατρίδι· χάριν καθυφέμενος τὸν λόγον, ὧν 1b. 4. πέπονθε τὰ ἔργα. Γυνὴ τῶν ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην κατοκούντων, Μαρία τοῦνομα, πατρὸς Ἑλεαζάρου, κώμης Βαθεζῶρ, (σημαίνει δὲ τοῦτο οἶκος ὑσώπου,) διὰ γένος καὶ πλοῦτον ἐπίσημος, μετὰ τοῦ λοιποῦ πλῆθους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καταφυγούσα συνεπολιορκεῖτο. Ταύτης τὴν μὲν ἄλλην κτῆσιν οἱ τύραννοι διήρπασαν, ὅσῃν ἐκ τῆς Περαιᾶς ἀνασκευάσαμένη μετήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν· τὰ δὲ λείψανα τῶν κειμηλίων, κἂν εἴτι τροφῆς ἐπινοηθεῖ, καθημέραν εἰσπηδῶντες ἥρπαζον οἱ δορυφόροι. Δεινὴ δὲ τὸ γύναιον ἀγανάκτησις εἰσῆει. Καὶ πολλάκις λοιδοροῦσα καὶ καταρωμένη, τοὺς ἄρπαγας ἐφ' ἐαυτὴν ἠρέθιζεν. Ὡς δ' οὔτε παροξυνόμενός τις οὐτ' ἐλεῶν αὐτὴν ἀνῆρει, καὶ τὸ μὲν εὐρεῖν τι σιτίον ἄλλοις ἐκοπία, παν- 98 ταχόθεν δ' ἄπορον ἦν ἤδη καὶ τὸ εὐρεῖν, ὁ λιμὸς δὲ διὰ σπλάγχχνων καὶ μυελῶν ἐχώρει, καὶ τοῦ λιμοῦ μᾶλλον ἐξέκαιον οἱ θυμοί, σύμβουλον λαβοῦσα τὴν ὀργὴν μετὰ τῆς ἀνάγκης, ἐπὶ τὴν φύσιν ἐχώρει. Καὶ τὸ τέκνον, ἦν δ' αὐτῇ παῖς ὑπομάσθιος, ἀρπασαμένη, 'Βρέφος,' εἶπεν, 'ἄθλιον, ἐν πολέμῳ καὶ λιμῷ καὶ στάσει, τίνι σε τηρῶ; τὰ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις, δουλεία κἂν ζήσωμεν ἐπ' αὐτοὺς, φθάνει δὲ καὶ δουλείαν ὁ λιμὸς, οἱ στασιασταὶ δὲ ἀμφοτέρων χαλεπώτεροι. Ἴθι, γενοῦ μοι τροφή, καὶ τοῖς

στασιασταῖς ἔρινυς, καὶ τῷ βίῳ μῦθος, ὁ μόνος ἐλλείπων ταῖς Ἰουδαίων συμφοραῖς. Καὶ ταῦθ' ἅμα λέγουσα, κτείνει τὸν υἱόν. Ἐπειτ' ὀπτήσασα, τὸ μὲν ἥμισυ κατεσθίει, τὸ δὲ λοιπὸν κατακαλύψασα, ἐφύλαττεν. Εὐθέως δ' οἱ στασιασταὶ παρήσαν, καὶ τῆς ἀθεμίτου κνίσσης σπάσαντες, ἠπείλουν, εἰ μὴ δείξειε τὸ παρασκευασθὲν, ἀποσφάξειν αὐτὴν εὐθέως. Ἡ δὲ καὶ μοῖραν αὐτοῖς εἰποῦσα καλὴν τετηρηκέναι, τὰ λείψανα τοῦ τέκνου διεκάλυψεν. Τοὺς δ' εὐθέως φρίκη καὶ φρενῶν ἔκστασις ἦρει, καὶ παρὰ τὴν ὄψιν ἐπεπήγεσαν. Ἡ δ', 'Ἐμὸν,' ἔφη, 'τοῦτο τὸ τέκνον γνήσιον, καὶ τὸ ἔργον ἐμόν. Φάγετε, καὶ γὰρ ἐγὼ βέβρωκα. Μὴ γένησθε μήτε μαλακώτεροι γυναϊκοὺς, μήτε συμπαθέστεροι μητρός. Εἰ δ' ὑμεῖς εἰσεβεῖς, καὶ τὴν ἐμὴν ἀποστρέφεσθε θυσίαν, ἐγὼ μὲν ὑμῖν βέβρωκα, καὶ τὸ λοιπὸν δ' ἐμοὶ μεινάτω.' Μετὰ ταῦθ' οἱ μὲν τρέμοντες ἐξῆσαν, πρὸς ἓν τοῦτο δειλοὶ, καὶ μόλις ταύτης τῆς τροφῆς παραχωρήσαντες τῇ μητρί. Ἀνεπλήσθη δ' εὐθέως ὅλη τοῦ μίσους ἡ πόλις, καὶ πρὸ ὀμμάτων ἕκαστος τὸ πάθος ἀναλαμβάνων, ὥς παρ' αὐτῷ τολμηθὲν δεινῶς ἔφριπτε. Σπουδὴ δὲ τῶν λιμωττόντων ἐπὶ τὸν θάνατον ἦν, καὶ μακαρισμὸς τῶν φθασάντων πρὶν ἀκοῦσαι καὶ θεάσασθαι κακὰ τηλικαῦτα.

Τοιαῦτα τῆς Ἰουδαίων εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παρανομίας τε καὶ δυσσεβείας τὰ πείχειρα.

CAP. VII.

Περὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ προρρήσεων.

Παραθεῖναι δ' αὐτοῖς ἄξιον τὴν ἀψευδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόρρησιν, δι' ἧς αὐτὰ ταῦτα δηλοῖ ὧδέ πως προφητεύων

Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς Matt. xxiv. 19-21. ἡμέραις προσεύχεσθε δέ, ἵνα μὴ γένηται ὑμῶν ἡ φυγὴ χειμῶνος, μὴ δὲ σαββάτω. Ἔσται γὰρ τότε θλίψις μεγάλη, ὅσα οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδὲ μὴ γένηται.

Συναγαγὼν δὲ πάντα τὸν τῶν ἀνηρημένων ἀριθμὸν ὁ συγγρα- Jos. Bell. Jud. vi. 9. 3. φεὺς, λιμῷ καὶ ξίφει μυριάδας ἑκατὸν καὶ δέκα διαφθαρῆναί **99** φησι, τοὺς δὲ λοιποὺς στασιώδεις καὶ ληστρικοὺς, ὑπὸ ἀλλήλων μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐνδεικνυμένους, ἀνερῆσθαι, τῶν δὲ νέων τοὺς ὑψηλοτάτους καὶ κάλλει σώματος διαφέροντας τετηρηῆσθαι θρι- Ib. 2. ἀμβῳ. τοῦ δὲ λοιποῦ πλήθους, τοὺς ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα ἔτη δεσμίους εἰς τὰ κατ' Αἴγυπτον ἔργα παραπεμφθῆναι, πλείους Ib. 2. δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας διανεμεῖσθαι φθαρησομένους ἐν τοῖς θεά- Ib. 2. τροις σιδήρῳ καὶ θηρίοις. τοὺς δ' ἐντὸς ἑπτακαίδεκα ἔτων, αἰχμαλώτους ἀχθέντας διαπεπρᾶσθαι, τούτων δὲ μόνων τὸν

ἀριθμὸν, εἰς ἑννέα μυριάδας ἀνδρῶν συναχθῆναι. Ταῦτα δὲ τοῦτον ἐπράχθη τὸν τρόπον, δευτέρῳ τῆς Οὐεσπασιανοῦ βασιλείας ἔτει, ἀκολουθῶς ταῖς προγνωστικαῖς τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προρρήσεσιν, θείᾳ δυνάμει ὥσπερ ἤδη παρόντα προεωρακότος αὐτὰ, ἐπιδακρύσαντός τε καὶ ἀποκλανσαμένου κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν γραφὴν, οἳ καὶ αὐτὰς αὐτοῦ παρατίθενται τὰς λέξεις, τότε μὲν φήσαντος ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ·

Luke xix. 42. Εἰ ἔγνωσ καί γε σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. "Οτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περιβαλοῦσί σοι οἱ ἐχθροί σου χάρακα, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσί σε καὶ τὰ τέκνα σου·

τότε δὲ, ὡς περὶ τοῦ λαοῦ·

Ib. xxi. 23, 24. "Εσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ. Καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρισ οὐ πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν.

Καὶ πάλιν·

Ib. 20. "Οταν δὲ ἴδῃτε κυκλομένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε γνῶτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.

Συγκρίνας δὲ τις τὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέξεις ταῖς λοιπαῖς τοῦ συγγραφέως ἱστορίαις ταῖς περὶ τοῦ παντὸς πολέμου, πῶς οὐκ ἂν ἀποθανμάσειεν, θείαν ὡς ἀληθῶς καὶ ὑπερφυῶς παράδοξον τὴν πρόγνωσιν ὁμοῦ καὶ πρόρρησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁμολογήσας; Περὶ μὲν οὖν τῶν μετὰ τὸ σωτήριον πάθος καὶ τὰς φωνὰς ἐκείνας ἐν αἷς ἢ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς τὸν μὲν

Acts iii. 15. ληστὴν καὶ φονέα τοῦ θανάτου παρήτηται, 'τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς' ἐξ αὐτῶν ἰκέτευσεν ἀρθῆναι, τῷ παντὶ συμβεβηκότων ἔθνει, οὐδὲν ἂν δέοι ταῖς ἱστορίαις ἐπιλέγειν. Ταῦτα δ' ἂν εἴη δίκαιον ἐπιθεῖναι, ἃ γένοιτ' ἂν παραστατικὰ φιλανθρωπίας τῆς παναγάθου προνοίας, τεσσαράκοντα ἐφ' ὅλοις ἔτεσι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν, τὸν κατ' αὐτῶν ὀλεθρον ὑπερ-

100 θεμένης, ἐν ὅσοις τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαθητῶν πλείους,

Cf. ii. 23. Ἰάκωβός τε αὐτὸς ὁ τῇδε πρῶτος ἐπίσκοπος, τοῦ Κυρίου χρηματίζων ἀδελφός, ἔτι τῷ βίῳ περιόντες, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως τὰς διατριβὰς ποιούμενοι, ἕρκος ὥσπερ

ὀχυρώτατον παρέμενον τῷ τόπῳ, τῆς θείας ἐπισκοπῆς εἰσέτι τότε μακροθυμούσης, εἰ ἄρα ποτὲ δυνηθεῖεν ἐφ' οἷς ἔδρασαν μετανοήσαντες συγγνώμης καὶ σωτηρίας τυχεῖν, καὶ πρὸς τῇ τοσαύτῃ μακροθυμίᾳ, παραδόξους θεοσημίας τῶν μελλόντων αὐτοῖς μὴ μετανοήσασι συμβήσεσθαι παρασχομένης. Ἄ καὶ αὐτὰ μνήμης ἡξιωμένα πρὸς τοῦ δεδηλωμένου συγγραφέως, οὐδὲν οἶον τοῖς τῇδε προσιοῦσι τῇ γραφῇ παραθεῖναι.

CAP. VIII.

Περὶ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου σημείων.

Καὶ δὴ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰ κατὰ τὴν ἔκτην τῶν ἱστοριῶν αὐτῷ δεδηλωμένα ἐν τούτοις·

Τὸν γοῦν ἄθλιον δῆμον οἱ μὲν ἀπατεῶνες καὶ καταφυνδόμενοι τοῦ Θεοῦ ^{Jos. Bell. Jud. vi. 5. 3.} τηνικαῦτα παρέπειθον, τοῖς δ' ἐναργέσι καὶ προσημαίνουσι τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐρμήϊαν τέρασιν οὔτε προσεῖχον οὔτε ἐπίστευον, ἀλλ' ὥς ἐμβρονημένοι, καὶ μήτε ὅμματα μήτε ψυχὴν ἔχοντες, τῶν τοῦ Θεοῦ κηρυγμάτων παρήκουον· τοῦτο μὲν, ὅτε ὑπὲρ τὴν πόλιν ἄστρον ἔστη ῥομφαία παραπλήσιον, καὶ παρατείνας ἐπ' ἐναιατὸν κομήτης, τοῦτο δ' ἡνίκα πρὸ τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ πρὸς τὸν πόλεμον κινήματος, ἀθροιζομένου τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν τῶν ἀζύμων ἑορτὴν, ὀγδόῃ Ξανθικοῦ μηνὸς κατὰ νυκτὸς ἐνάτην ὥραν, τοσοῦτο φῶς περιέλαμψε τὸν βωμὸν καὶ τὸν ναόν, ὥς δοκεῖν ἡμέραν εἶναι λαμπράν. Καὶ τοῦτο παρέτεινεν ἐφ' ἡμίσειαν ὥραν. Ὁ τοῖς μὲν ἀπίροις ἀγαθὸν ἐδόκει εἶναι, τοῖς δὲ ἱερογραμματεῦσι πρὸς τῶν ἀπο- 101 βεβηκότων εὐθὺς ἐκρίθη. Καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, βοῦς μὲν ἀχθείσα ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως πρὸς τὴν θυσίαν, ἔτεκεν ἄρνα ἐν τῷ ἱερῷ μέσῳ. Ἡ δ' ἀνατολικὴ πύλη τοῦ ἐνδοτέρῳ, χαλκῇ μὲν οὔσα καὶ στιβαρωτάτῃ, κλειομένη δὲ περὶ δειλὴν μόλις ὑπ' ἀνθρώπων εἵκοσι, καὶ μοχλοῖς μὲν ἐπεριδομένη σιδηροδέτοις, καταπῆγας δ' ἔχουσα βαθυτάτους, ὥφθη κατὰ νυκτὸς ὥραν ἑκτὴν αὐτομάτως ἡνοιγμένη. Μετὰ δὲ τὴν ἑορτὴν ἡμέραις οὐ πολλαῖς ὕστερον, μᾶ καὶ εἰκάδι Ἀρτεμισίου μηνὸς, φάσμα τι δαιμόνιον ὥφθη μεῖζον πίστεως. Τέρας δ' ἂν ἔδοξεν εἶναι τὸ ῥηθισόμενον, εἰ μὴ καὶ παρὰ τοῖς θεασαμένοις ἰστόρητο, καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα πάθῃ τῶν σημείων ᾗν ἄξια. Πρὸ γὰρ ἡλίου δύσεως ὥφθη μετέωρα περὶ πᾶσαν τὴν χώραν ἄρματα καὶ φάλαγγες ἔνοπλοι διάττουσαι τῶν νεφῶν, καὶ κυκλοῦμεναι τὰς πόλεις. Κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν, ἡ Πεντηκοστὴ καλεῖται, νύκτωρ οἱ ἱερεῖς παρελθόντες εἰς τὸ ἱερὸν, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος ᾗν, πρὸς τὰς λειτουργίας, πρῶτον μὲν κινήσεως ἔφασαν ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κτύπου, μετὰ δὲ ταῦτα φωνῆς ἀθρόας, 'Μεταβαίνομεν ἐντεῦθεν.' Τὸ δὲ τούτων φοβερώτερον Ἰησοῦς γάρ τις υἱὸς Ἀνανίου, τῶν ἰδιωτῶν ἄγροικος, πρὸ τεσσάρων ἐτῶν τοῦ πολέμου, τὰ μάλιστα τῆς πόλεως εἰρηνευομένης καὶ εὐθηνούσης, ἔλθων

ἐπὶ τὴν ἑορτὴν ἐν ᾗ σκηνοποιεῖσθαι πάντας ἔθος ἦν τῷ Θεῷ κατὰ τὸ ἱερὸν, ἐξαπίνης ἀναβοᾶν ἤρξατο, 'Φωνὴ ἀπ' ἀνατολῆς, φωνὴ ἀπὸ δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσαρῶν ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναόν, φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωνὴ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν.' Τοῦτο μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ κατὰ πάντας τοὺς στενωποὺς περιήει κεκραγώς. Τῶν δ' ἐπισήμων τινὲς δημοτῶν ἀγανακτήσαντες πρὸς τὸ κακίφημον συλλαμβάνουσι τὸν ἄνθρωπον, καὶ πολλαῖς αἰκίζονται πληγαῖς. Ὁ δὲ οὐθ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ φθελγόμενος, οὔτε ἰδίᾳ πρὸς τοὺς παρόντας, ἅς καὶ πρότερον φωνὰς

102 βοῶν διετέλει. Νομίσαντες δ' οἱ ἄρχοντες, ὅπερ ἦν, δαιμονιώτερον εἶναι κίνημα τάνδρως, αἰγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν παρὰ Ῥωμαίοις ἑπαρχόν· ἔνθα μάλιστα μέχρις ὅστέων ξαινόμενος, οὐθ' ἰκέτευσεν οὐτ' ἐδάκρυσεν, ἀλλ' ὡς ἐνῆν μάλιστα τὴν φωνὴν ὀλοφυρτικῶς παρεγκλίνων, πρὸς ἐκάστην ἀπεκρίνατο πληγὴν, 'Αἰ αἰ Ἱεροσολύμοις.'

Jos. Bell. Jud.
iii. 8. 9; vi.
5. 4.

Ἔτερον δέ τι τούτου παραδοξότερον ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ συγγραφεὺς, χρησμόν τινα φάσκων ἐν ἱεροῖς γράμμασιν εὐρῆσθαι περιέχοντα, ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνου ἀπὸ τῆς χώρας τὶς αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης· ὃν αὐτὸς μὲν ἐπὶ Οὐεσπασιανὸν πεπληρώσθαι ἐξείληφεν. Ἄλλ' οὐχ ἀπάσης γε οὗτος ἡ μόνης ἤρξεν τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους. Δικαιότερον δ' ἂν ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀναχθείη, πρὸς ὃν εἶρητο ὑπὸ τοῦ Πατρὸς,

Ps. ii. 8.

Ἀἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Ps. xviii.
(xix.) 4.

Οὐ δὴ κατ' αὐτὸ δὴ ἐκείνο τοῦ καιροῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν 'ἐξήλθεν ὁ φθόγγος' τῶν ἱερῶν ἀποστολῶν, 'καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.'

CAP. IX.

Περὶ Ἰωσήπου, καὶ ὧν κατέλιπε συγγραμμάτων.

Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν, ἄξιον μηδ' αὐτὸν τὸν Ἰώσηπον, τοσαῦτα

103 τῇ μετὰ χεῖρας συμβεβλημένον ἱστορίᾳ, ὁπόθεν τε καὶ ἀφ' οἷου γένους ὠρμάτο, ἀγνοεῖν. Δηλοῖ δὲ πάλιν αὐτὸς καὶ τοῦτο, λέγων ὧδε·

Jos. Bell. Jud.
Præf. 1.

Ἰώσηπος Ματθαίου παῖς, ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεὺς, αὐτὸς τε Ῥωμαίους πολεμήσας ταπρῶτα, καὶ τοῖς ὕστερον παρατυχὼν ἐξ ἀνάγκης.

Μάλιστα δὲ τῶν κατ' ἐκείνο καιροῦ Ἰουδαίων οὐ παρὰ μόνοις τοῖς ὁμοεθnéσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις γέγονεν ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὡς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων

τιμηθῆναι πόλεως, τοὺς δὲ σπουδασθέντας αὐτῷ λόγους βιβλιοθήκης ἀξιοθῆναι. Οὗτος δὴ πᾶσαν τὴν Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν ἐν ὅλοις εἴκοσι καταβέβληται συγγράμμασι, τὴν δ' ἱστορίαν τοῦ κατ' αὐτὸν Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου ἐν ἑπτὰ λόγοις, ἃ καὶ οὐ μόνον τῇ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρὶφ φωνῇ παραδοῦναι αὐτὸς ἑαυτῷ μαρτυρεῖ, ἀξιός γε ὢν διὰ τὰ λοιπὰ πιστεῦεσθαι. Καὶ ἕτερα δὲ αὐτοῦ φέρεται σπουδῆς ἄξια δύο, τὰ περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, ἐν οἷς καὶ ἀντιρρήσεις πρὸς Ἀπίωνα τὸν γραμματικὸν κατὰ Ἰουδαίων τηνικάδε συντάξαντα λόγον πεποιήται, καὶ πρὸς ἄλλους, οἱ διαβάλλειν καὶ αὐτοὶ τὰ πάτρια τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος ἐπειράθησαν. Τούτων ἐν τῷ προτέρῳ τὸν ἀριθμὸν τῆς λεγομένης παλαιᾶς τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν τίθησι, τίνα παρ' Ἑβραίοις ἀναντίρρητα, ὥς ἂν ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως, αὐτοῖς ῥήμασι διὰ τούτων διδάσκων.

CAP. X.

Ὅπως τῶν θείων μνημονεύει βιβλίων Ἰώσηπος.

Οὐ μυριάδες οὖν βιβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων, ^{Jos. c. Apion. i. 8.} δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνον τὴν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως θεῖα πεπιστευμένα. Καὶ τούτων πέντε μὲν ἔστι τὰ Μωϋσέως, ἃ τοὺς τε νόμους περιέχει καὶ τὴν τῆς ἀνθρωπογονίας παράδοσιν, μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς. Οὗτος ὁ χρόνος ἀπολείπει τρισχιλίων ὀλίγων ἔτων. Ἀπὸ δὲ τῆς Μωϋσέως τελευτῆς μέχρι τῆς Ἀρταξέρξου τοῦ μετὰ Ξέρξην Περσῶν βασιλέως, οἱ μετὰ Μωϋσῆν προφήται τὰ κατ' αὐτοὺς ¹⁰⁴πραχθέντα συνέγραψαν ἐν τρισὶ καὶ δέκα βιβλίοις. Αἱ δὲ λοιπαὶ τέσσαρες ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑποθήκας τοῦ βίου περιέχουσιν. Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δ' οὐχ ὁμοίας ἡξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχὴν. Δῆλον δ' ἔστιν ἔργῳ, πῶς ἡμεῖς πρόσμιεν τοῖς ἰδίοις γράμμασι. Τυσοῦτον γὰρ αἰῶνος ἤδη παρεφικότος, οὔτε προσθεῖναι τις, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκε· πᾶσι δὲ σύμφυτόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ πρώτης γενέσεως Ἰουδαίοις, τὸ νομίζειν αὐτὰ Θεοῦ δόγματα, καὶ τούτοις ἐπιμένειν, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ δέοι, θύησκειν ἡδέως.

Καὶ ταῦτα δὲ τοῦ συγγραφέως χρησίμως ὧδε παρατεθείσθω. Πεπόνηται δὲ καὶ ἄλλο οὐκ ἀγεννὲς σπούδασμα τῷ ἀνδρὶ 'περὶ Αὐτοκράτορος Λογισμοῦ,' ὃ τινες Μακκαβαϊκὸν ἐπέγραψαν, τῷ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐν τοῖς οὕτω καλουμένοις Μακκαβαϊκοῖς συγγράμμασι ὑπὲρ τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας ἀνδρισαμένων

JOS. ANT. XX.
12.

Ἑβραίων περιέχειν. Καὶ πρὸς τῷ τέλει δὲ τῆς εἰκοστῆς Ἀρχαιολογίας ἐπισημαίνεται ὁ αὐτὸς, ὡς ἂν προηρημένος ἐν τέταρσι συγγράφαι βιβλίοις κατὰ τὰς πατρίους δόξας τῶν Ἰουδαίων, 'περὶ Θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν νόμων, διὰ τί κατ' αὐτοὺς τὰ μὲν ἔξεστι πράττειν, τὰ δὲ κεκώλυται.' Καὶ ἄλλα δὲ αὐτῷ σπουδασθῆναι ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ μνημονεύει λόγοις. Πρὸς τοῦτοις εὐλογον καταλέξει καὶ ἅς ἐπ' αὐτοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ τέλους φωνὰς παρατίθεται, εἰς πίστωσιν τῆς τῶν ἐξ αὐτοῦ παραληφθέντων ἡμῖν μαρτυρίας. Διαβάλλων δὴτα Ἰουστον Τιβεριέα ὁμοίως αὐτῷ τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἱστορησάμενους χρόνους πεπειραμένον, ὡς μήτ' ἀληθῆ συγγεγραφότα, πολλὰς τε ἄλλας εὐθύναις ἐπαγαγὼν τῷ ἀνδρὶ, καὶ ταῦτα αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγει·

JOS. VIT. 65.

Οὐ μὴν ἐγὼ σοι τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς ἑμαυτοῦ γραφῆς ἔδαισα, ἀλλ' αὐτοῖς ἐπέδωκα τοῖς αὐτοκράτορσι τὰ βιβλία, μόνον οὐ τῶν ἔργων ἤδη βλεπομένων. Συνῆδιν γὰρ ἑμαυτῷ τετηρηκότι τὴν τῆς ἀληθείας παράδοσιν, ἐφ' ἣ μαρτυρίας τεύξεσθαι προυδοκήσας, οὐ διήμαρτον. Καὶ
105 ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἐπέδωκα τὴν ἱστορίαν, ὧν ἔνιοι καὶ παρατετυχέεσαν τῷ πολέμῳ, καθάπερ βασιλεὺς Ἀγρίππας, καὶ τινες αὐτοῦ τῶν συγγενῶν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοκράτωρ Τίτος οὕτως ἐκ μόνων αὐτῶν ἐβουλήθη τὴν γνῶσιν τοῖς ἀνθρώποις παραδοῦναι τῶν πράξεων, ὥστε χαράξας τῇ αὐτοῦ χειρὶ, τὰ βιβλία δημοσιεύεσθαι προσέταξεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας ἐξήκοντα δύο ἔγραψεν ἐπιστολάς, τῇ τῆς ἀληθείας παραδόσει μαρτυρῶν.

Ἀφ' ὧν καὶ δύο παρατίθησιν. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τοῦτον ταύτῃ περὶ δηλώσθω· ἴωμεν δ' ἐπὶ τὰ ἐξῆς.

CAP. XI.

Ὡς μετὰ Ἰακώβον ἡγείται Συμεὼν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν Ἰακώβου μαρτυρίαν καὶ τὴν αὐτίκα γενομένην ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, λόγος κατέχει τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν τοὺς εἰσέτι τῷ βίῳ λειπομένους ἐπὶ ταῦτ' ὅσον πανταχόθεν συνελθεῖν, ἅμα τοῖς πρὸς γένους κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου (πλείους γὰρ καὶ τούτων περιῆσαν εἰσέτι τότε τῷ βίῳ) βουλὴν τε ὁμοῦ τοὺς πάντας περὶ τοῦ τίνα χρὴ τῆς Ἰακώβου διαδοχῆς ἐπικρῖναι ἄξιον ποιήσασθαι. Καὶ διὰ ἀπὸ μιᾶς

γνώμης τοὺς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, οὗ καὶ ἡ τοῦ Matt. xiii. 55. εὐαγγελίου μνημονεύει γραφῇ, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας θρόνου ἄξιον εἶναι δοκιμάσαι, ἀνελιόν γε, ὡς φασί, γεγονότα τοῦ Σωτῆρος. Τὸν γὰρ οὖν Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσήφ ὑπάρχειν Ἑγήσιππος ἱστορεῖ.

CAP. XII.

106

Ὡς Οὐεσπασιανὸς τοὺς ἐκ Δαβὶδ ζητεῖσθαι προστάττει.

Καὶ ἐπὶ τούτοις, Οὐεσπασιανὸν μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἄλωσιν πάντας τοὺς ἀπὸ γένους Δαβὶδ, ὡς ἂν μὴ περιλειφθεῖη τὶς παρὰ Ἰουδαίοις τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς φυλῆς, ἀναζητεῖσθαι προστάξαι, μέγιστόν τε Ἰουδαίοις αὐθις ἐκ ταύτης διωγμὸν ἐπαρτηθῆναι τῆς αἰτίας.

CAP. XIII.

Ὡς δεύτερος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος Ἀνέγκλητος.

Ἐπὶ δέκα δὲ τὸν Οὐεσπασιανὸν ἔτεσι βασιλεύσαντα αὐτο- A.D. 79.
κράτωρ Τίτος ὁ παῖς διαδέχεται, οὗ κατὰ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας, Λῖνος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας, δυοκαίδεκα τὴν λειτουργίαν ἐνιαυτοῖς κατασχὼν, Ἀνεγκλήτῳ ταύτην παραδίδωσι. Τίτον δὲ Δομετιανὸς ἀδελφὸς διαδέχεται, δύο ἔτεσι καὶ μηνσὶ τοῖς ἴσοις βασιλεύσαντα.

CAP. XIV.

107

Ὡς δεύτερος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Ἀβίλιος.

Τετάρτῳ μὲν οὖν ἔτει Δομετιανοῦ, τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικίας ὁ πρῶτος Ἀννιανὸς, δύο πρὸς τοῖς εἴκοσιν ἀναπλήσας ἔτη τελευτᾷ· διαδέχεται δ' αὐτὸν δεύτερος Ἀβίλιος.

CAP. XV.

Ὡς τρίτος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος Κλήμης.

Δωδεκάτῳ δὲ ἔτει τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας, τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας Ἀνέγκλητον ἔτεσιν ἐπισκοπεύσαντα δεκαδύο διαδέχεται

Κλήμης. Ὁν συνεργὸν ἑαυτοῦ γενέσθαι Φιλιππησίοις ἐπιστέλλων ὁ ἀπόστολος διδάσκει λέγων,

Phil. iv. 3.

Μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζῶῃς.

CAP. XVI.

Περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς.

Τούτου δὴ οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη μία ἐπιστολὴ
 108 φέρεται, μεγάλῃ τε καὶ θαυμασίᾳ, ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίῳ διευτυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν
 Cyp. iv. 23. Κόρινθον γενομένης. Ταύτην δὲ καὶ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην πάλαι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἔγνωμεν. Καὶ ὅτι γε κατὰ τὸν δηλούμενον τὰ τῆς Κορινθίων κекίνητο στάσεως, ἀξιόχρεως μάρτυς ὁ Ἠγήσιππος.

CAP. XVII.

Περὶ τοῦ κατὰ Δομετιανὸν διωγμοῦ.

Πολλήν γε μὴν εἰς πολλοὺς ἐπιδειξάμενος ὁ Δομετιανὸς ὀμότητα, οὐκ ὀλίγον τε τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς εὐπατριδῶν τε καὶ ἐπισήμων ἀνδρῶν πλῆθος οὐ μετ' εὐλόγου κρίσεως κτείνας, μυρίους τε ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας ταῖς ὑπὲρ τὴν ἐνορίαν ζημιώσας φυγαῖς καὶ ταῖς τῶν οὐσιῶν ἀποβολαῖς ἀναιτίως, τελευτῶν τῆς Νέρωνος θεοεχθρίας τε καὶ θεομαχίας διάδοχον ἑαυτὸν κατεστήσατο. Δεύτερος δῆτα τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεκίνει διωγμὸν, καίπερ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Οὐεσπασιανοῦ μηδὲν καθ' ἡμῶν ἄτοπον ἐπινοήσαντος.

CAP. XVIII.

Περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ.

Ἐν τούτῳ κατέχει λόγος τὸν ἀπόστολον ἅμα καὶ εὐαγγελισ-
 109 τὴν Ἰωάννην ἔτι τῷ βίῳ ἐνδιατρίβοντα, τῆς εἰς τὸν θεῖον λόγον ἔνεκεν μαρτυρίας, Πάτμον οἰκεῖν καταδικασθῆναι τὴν νῆσον. Γράφων γέτοι ὁ Εἰρηναῖος περὶ τῆς ψήφου τῆς κατὰ τὸν Ἀντίχριστον προσηγορίας φερομένης ἐν τῇ Ἰωάννου λεγομένη Ἀπο-

καλύψει αὐταῖς συλλαβαῖς ἐν πέμπτῳ τῶν πρὸς τὰς Αἰρέσεις
ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου φησίν·

Εἰ δὲ ἔδει ἀναφανδὸν ἐν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοῦνομα αὐτοῦ, δι' Iren. adv.
Hær. v. 30. 3
ἐκείνου ἃν ἐρρέθη τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἐωρακότος. Οὐδὲ γὰρ πρὸ
πολλοῦ χρόνου ἐωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ
τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς.

Εἰς τοσοῦτον δὲ ἄρα κατὰ τοὺς δηλουμένους ἢ τῆς ἡμετέρας
πίστεως διέλαμπε διδασκαλία, ὥς καὶ τοὺς ἄποθεν τοῦ καθ'
ἡμᾶς λόγου συγγραφεῖς μὴ ἀποκνήσαι ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις τὸν
τε διωγμὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μαρτύρια παραδοῦναι. Οἷγε καὶ τὸν
καιρὸν ἐπ' ἀκριβὲς ἐπεσημήναντο, ἐν ἔτει πεντεκαίδεκάτῳ Δομε-
τιανοῦ μετὰ πλείστων ἐτέρων καὶ Φλαυίαν Δομετίλλαν ἱστορή-
σαντες, ἐξ ἀδελφῆς γεγонуῖαν Φλαυίου Κλήμεντος, ἐνὸς τῶν
τηνικᾶδε ἐπὶ Ῥώμης ὑπάτων, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἔνεκεν,
εἰς νῆσον Ποντίαν κατὰ τιμωρίαν δεδοσθαι.

CAP. XIX.

Ὡς Δομετιανὸς τοὺς ἀπὸ γένους Δαβὶδ ἀναιρεῖσθαι προστάττει.

Τοῦ δ' αὐτοῦ Δομετιανοῦ τοὺς ἀπὸ γένους Δαβὶδ ἀναιρεῖσθαι
προστάξαντος, παλαιὸς κατέχει λόγος τῶν αἵρετικῶν τινὰς κατη-
γορήσαι τῶν ἀπογόνων Ἰούδα, (τοῦτον δὲ εἶναι ἀδελφὸν κατὰ
σάρκα τοῦ Σωτῆρος,) ὥς ἀπὸ γένους τυγχανόντων Δαβὶδ, καὶ
ὥς αὐτοῦ συγγένειαν τοῦ Χριστοῦ φερόντων. Ταῦτα δὲ δηλοῖ Cr. c. 32.
κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων ὁ Ἑγήσιππος·

CAP. XX.

Περὶ τῶν πρὸς γένους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

Ἔτι δὲ περιῆσαν οἱ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου νῆες Ἰούδα, τοῦ κατὰ
σάρκα λεγομένου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, οὓς ἐδηλατόρευσαν, ὥς ἐκ γένους ὄντας 110
Δαβίδ. Τούτους δ' ὁ Ἰουόκατος ἤγαγε πρὸς Δομετιανὸν Καίσαρα· ἐφο-
βεῖτο γὰρ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ὥς καὶ Ἡρώδης. Καὶ ἐπρώτησεν
αὐτοὺς, εἰ ἐκ Δαβίδ εἰσι. Καὶ ὡμολόγησαν. Τότε ἐπρώτησεν αὐτοὺς,
πόσας κτήσεις ἔχουσιν, ἢ πόσων χρημάτων κυριεύουσιν. Οἱ δὲ εἶπον
ἀμφότεροι, ἐννακισχίλια δηνάρια ὑπάρχειν αὐτοῖς μόνα, ἐκάστῳ αὐτῶν
ἀνήκοντος τοῦ ἡμίσεως. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ἀργυρίοις ἔφασκον ἔχειν, ἀλλ'
ἐν διατιμήσει γῆς πλῆθρων τριάκοντα ἑνέα μόνων, ἐξ ὧν καὶ τοὺς φόρους
ἀναφέρειν, καὶ αὐτοὺς αὐτουργοῦντας διατρέφεσθαι.

Εἵτα δὲ καὶ τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν ἐπιδεικνύναι, μαρτύριον τῆς αὐτουργίας τῇν τοῦ σώματος σκληρίαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς συνεχοῦς ἐργασίας ἐναποτυπωθέντας ἐπὶ τῶν ἰδίων χειρῶν τύλους παριστάντας. Ἐρωτηθέντας δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅποια τις εἶη καὶ ποῦ καὶ πότε φανησομένη, λόγον δοῦναι, ὡς οὐ κοσμικὴ μὲν οὐδ' ἐπίγειος, ἐπουράνιος δὲ καὶ ἀγγελικὴ τυγχάνει, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος γενησομένη, ὀπηνίκα ἐλθὼν ἐν δόξῃ κρίνειε ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ. Ἐφ' οἷς μηδὲν αὐτῶν κατεγνωκότα τὸν Δομετιανὸν, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐτελῶν καταφρονήσαντα, ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνείναι, καταπαῦσαι δὲ διὰ προστάγματος τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμόν. Τοὺς δὲ ἀπολυθέντας ἡγήσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἂν δὴ μάρτυρας ὁμοῦ καὶ ἀπὸ γένους ὄντας τοῦ Κυρίου, γενομένης τε εἰρήνης, μέχρι Τραϊανοῦ παραμεῖναι αὐτοὺς τῷ βίῳ.

Ταῦτα μὲν ὁ Ἑγήσιππος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς τοῦ Δομετιανοῦ τοιαύτην πεποιήται μνήμην·

Tert. Apol. 5. Πεπειράκει ποτὲ καὶ Δομετιανὸς ταῦτ' οἰεῖν ἐκείνῳ, μέρος ὦν τῆς Νέρωνος ὀμότητος. Ἄλλ' οἶμαι ἄτε ἔχων τι συνέσεως, τάχιστα ἐπαύσατο, ἀνακαλεσάμενος καὶ οὐς ἐξηλάκει.

111 Μετὰ δὲ τὸν Δομετιανὸν πεντεκαίδεκα ἔτεσιν ἐπικρατήσαντα, A. D. 96. Νερούα τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου, καθαιρεθῆναι μὲν τὰς Δομετιανοῦ τιμὰς, ἐπανελθεῖν δὲ ἐπὶ τὰ οἰκεῖα μετὰ τοῦ καὶ τὰς οὐσίας ἀπολαβεῖν τοὺς ἀδίκως ἐξεληλαμένους, ἢ Ῥωμαίων σύγκλητος βουλὴ ψηφίζεται· ἱστοροῦσιν οἱ γραφῇ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους παραδόντες. Τότε δὴ οὖν καὶ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον φυγῆς τὴν ἐπὶ τῆς Ἐφέσου διατριβῆν ἀπειληφέναι, ὁ τῶν παρ' ἡμῖν ἀρχαίων παραδίδωσι λόγος.

CAP. XXI.

Ὡς τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας τρίτος ἡγείται Κέρδων.

Μικρῷ δὲ πλέον ἐνιαυτοῦ βασιλεύσαντα Νερούαν διαδέχεται Τραϊανός. Οὗ δὴ πρῶτον ἔτος ἦν, ἐν ᾧ τῆς κατ' Ἀλεξανδρείαν παροικίας Ἀβίλιον δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσιν ἡγησάμενον διαδέχεται Κέρδων. Τρίτος οὗτος τῶν αὐτόθι μετὰ τὸν πρῶτον Ἀννιανὸν προέστη. Ἐν τούτῳ δὲ Ῥωμαίων εἰσέτι Κλήμης ἡγείτο,

τρίτον καὶ αὐτὸς ἐπέχων τῶν τῇδε μετὰ Παῦλόν τε καὶ Πέτρον ἐπισκοπευσάντων βαθμόν. Λίνος δὲ ὁ πρῶτος ἦν, καὶ μετ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος.

CAP. XXII.

112

Ὡς τῆς Ἀντιοχείων δεύτερος Ἰγνάτιος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας Εὐοδίου πρώτου καταστάντος, δεύτερος ἐν τοῖς δηλουμένοις Ἰγνάτιος ἐγνωρίζετο. Συμεὼν ὁμοίως δεύτερος μετὰ τὸν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἀδελφόν, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας κατὰ τούτους τὴν λειτουργίαν εἶχεν.

CAP. XXIII.

Ἱστορία περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου.

Ἐπὶ τούτοις κατὰ τὴν Ἀσίαν ἔτι τῷ βίῳ περιλειπόμενος, αὐτὸς ἐκεῖνος ὃν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀπόστολος ὁμοῦ καὶ εὐαγγελιστῆς, Ἰωάννης τὰς αὐτόθι διεῖπεν ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον μετὰ τὴν Δομετιανοῦ τελευτὴν ἐπανελθὼν φυγῆς. Ὅτι δὲ εἰς τούτους ἔτι τῷ βίῳ περιῆν, ἀπόχρη διὰ δύο πιστώσασθαι τὸν λόγον μαρτύρων. Πιστοὶ δ' ἂν εἶεν οὗτοι, τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρεσβεύσαντες ὀρθοδοξίας, εἰ δὴ τοιοῦτοι Εἰρηναῖος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Ὡν ὁ μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν 'πρὸς τὰς Αἰρέσεις' ᾧδὲ πως γράφει κατὰ λέξιν·

Καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν, οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωάννη S. Iren. ii. τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες, παραδεδωκέναι τὸν Ἰωάννην. ^{22. 5.} Παρέμεινε γὰρ αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων.

Καὶ ἐν τρίτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ταῦτο τοῦτο δηλοῖ διὰ τούτων·

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν τεθεμελιωμένη, Ib. iii. 3. 4. Ἰωάννου δὲ παραμείναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων, μάρτυς ἀληθὴς ἐστὶ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως.

Ὁ δὲ Κλήμης ὁμοῦ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημηνάμενος, καὶ ἱστορίαν ἀναγκαιοτάτην οἷς τὰ καλὰ καὶ ἐπωφελῆ φίλον ἀκούειν προστίθισιν, ἐν ᾧ, 'Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος,' ἐπέγραψεν αὐτοῦ συγγράμματι. Λαβὼν δὲ ἀνάγνωθι ᾧδὲ πως ἔχουσιν καὶ αὐτοῦ τὴν γραφήν·

Clem. Alex.
Quis Dives
etc. 42.

- 113 "Ακουσον μῦθον οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα λόγον, περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀπο-
στόλου παραδεδομένον, καὶ μνήμη· πεφυλαγμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ
τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν εἰς τὴν
Ἔφεσον, ἀπῆει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου
μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὕλας ἐκκλησίας ἀρμόσων, ὅπου δὲ
κλήρω ἓνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος σηματομένων.
Ἐλθὼν οὖν καὶ ἐπὶ τινα τῶν οὐ μακρὰν πόλεων, ἧς καὶ τοῦνομα λέγουσιν
ἔνιοι, καὶ τὰλλα ἀναπαύσας τοὺς ἀδελφούς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσ-
βλέψας ἐπισκόπων, νεανίσκον ἱκανὸν τῷ σώματι, καὶ τὴν ὄψιν ἀστείον, καὶ
θερμὸν τὴν ψυχὴν ἰδὼν, 'Τοῦτον,' ἔφη, 'σοὶ παρακατατίθεμαι μετὰ πάσης
σπουδῆς, ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος.' Τοῦ δὲ δεχομέ-
νου καὶ πάνθ' ὑπισχνουμένου, καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ διελέγετο καὶ διεμαρτύ-
ρετο. Εἴτα ὁ μὲν ἀπῆρεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀναλαβὼν
οἶκαδε τὸν παραδοθέντα νεανίσκον, ἔτρεφε, συνείχεν, ἔθαλπε, τὸ τελευταῖον
ἐφώτισε. Καὶ μετὰ τοῦτο, ὑφῆκε τῆς πλείονος ἐπιμελείας καὶ παραφυ-
λακῆς, ὥς τὸ τέλειον αὐτῷ φυλακτήριον ἐπιστήσας τὴν σφραγίδα τοῦ
Κυρίου. Τῷ δὲ ἀνέσεως πρὸ ὥρας λαβομένῳ προσφθείρονται τινες ἥλικες
114 ἄργοι καὶ ἀπερρωγότες, ἐθάδες κακῶν. Καὶ πρῶτον μὲν δι' ἐστιάσεων
πολυτελῶν αὐτὸν ἐπάγονται, εἰτά που καὶ νύκτωρ ἐπὶ λωποδυσίαν ἐξιόντες
συνεπάγονται, εἰτά τι καὶ μείζον συμπράττειν ἤξιουν. Ὁ δὲ κατολίγον
προσειθίζετο. Καὶ διὰ μέγεθος φύσεως, ἐκτὰς ὥσπερ ἄστομος καὶ
εὖρωστος ἵππος ὀρθῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν χαλινὸν ἐνδακὼν, μειζόνως κατὰ τῶν
βαράθρων ἐφέρετο. Ἀπογνούς δὲ τελέως τὴν ἐν Θεῷ σωτηρίαν, οὐδὲν
ἔτι μικρὸν διανοεῖτο, ἀλλὰ μέγα τι πράξας, ἐπειδὴπερ ἅπαξ ἀπολώλει, ἴσα
τοῖς ἄλλοις παθεῖν ἤξιον. Αὐτοὺς δὴ τούτους ἀναλαβὼν, καὶ ληστήριον
συγκροτήσας, ἔτοιμος λῆσταρχος ἦν, βιαιότατος, μαιφονώτατος, χαλεπώ-
τατος. Χρόνος ἐν μέσῳ, καὶ τινος ἐπιπεσούσης χρείας, ἀνακαλοῦσι τὸν
Ἰωάννην. Ὁ δὲ, ἐπεὶ τὰ ἄλλα ὦν χάριν ἦκε κατεστήσατο, "Ἄγε δὴ,"
ἔφη, "ὦ ἐπίσκοπε, τὴν παρακαταθήκην ἀπόδος ἡμῖν, ἣν ἐγὼ τε καὶ ὁ Χρι-
στός σοι παρακαταθέμεθα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἧς προκαθέξῃ, μάρτυρος."
Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλάγη, χρήματα οἰόμενος ἅπερ οὐκ ἔλαβε συκο-
φαντεῖσθαι, καὶ οὔτε πιστεύειν εἶχεν ὑπὲρ ὧν οὐκ εἶχεν, οὔτε ἀπιστεῖν
Ἰωάννην. Ὡς δὲ, 'Τὸν νεανίσκον,' εἶπεν, 'ἀπαιτῶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ
ἀδελφοῦ,' στενάξας κάτωθεν ὁ πρεσβύτερος, καί τι καὶ ἐπιδακρύσας, 'Εκεί-
νος,' ἔφη, 'τέθηκεν.' 'Πῶς καὶ τίντα θάνατον;' 'Θεῷ τέθηκεν,' εἶπεν·
'ἀπέβη γὰρ πονηρὸς καὶ ἐξώλης, καὶ τὸ κεφάλαιον, ληστής. Καὶ νῦν
ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας τὸ ὄρος κατέλιπε μεθ' ὁμοίου στρατιωτικοῦ.' Καταρ-
ρηξάμενος οὖν τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος, καὶ μετὰ μεγάλης οἰμωγῆς
πληξάμενος τὴν κεφαλὴν, 'Καλὸν γε,' ἔφη, 'φύλακα τῆς τἀδελφοῦ ψυχῆς
κατέλιπον. Ἄλλ' ἵππος ἦδη μοι παρέστω, καὶ ἡγεμὼν γινέσθω μοί τις
τῆς ὁδοῦ.' Ἠλυνεν, ὥσπερ εἶχεν, αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἐλθὼν
δὲ εἰς τὸ χωρίον, ὑπὸ τῆς προφυλακῆς τῶν ληστῶν ἀλίσκεται, μήτε φεύ-
γων, μήτε παραιτούμενος, ἀλλὰ βοῶν, 'Ἐπὶ τοῦτ' ἐλήλυθα, ἐπὶ τὸν
ἄρχοντα ὑμῶν ἀγάγετέ με.' Ὁς τῶς ὥσπερ ὠπλιστο, ἀνέμενεν. Ὡς δὲ

προσιόντα ἐγνώρισε τὸν Ἰωάννην, εἰς φυγὴν αἰδεσθεὶς ἐτράπετο. Ὁ δὲ ἐδίδωκεν ἀνὰ κράτος, ἐπιλαθόμενος τῆς ἡλικίας τῆς ἑαυτοῦ, κεκραγὼς, 'Τί με φεύγεις, τέκνον, τὸν σεαυτοῦ πατέρα, τὸν γυμνόν, τὸν γέροντα; ἐλήσόν με τέκνον, μὴ φοβοῦ. Ἔχεις ἔτι ζωῆς ἐλπίδα. Ἐγὼ Χριστῷ λόγον δώσω ὑπὲρ σοῦ, ἂν δέῃ· τὸν σὸν θάνατον ἐκὼν ὑπομενῶ, ὥς ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὑπὲρ σοῦ τὴν ψυχὴν ἀντιδώσω τὴν ἐμήν. Στῆθι, πιστεύσον, Χριστὸς με ἀπέστειλεν.' Ὁ δὲ ἀκούσας, πρῶτον μὲν ἔστη κάτω βλέπων, εἴτα ἔρριψε τὰ ὄπλα, εἴτα τρέμων ἔκλαιε πικρῶς. Προσελθόντα δὲ τὸν γέροντα περιελαβεν, ἀπολογούμενος ταῖς οἰμωγαῖς ὥς ἐδύνατο, καὶ τοῖς δάκρυσιν βαπτίζόμενος ἐκ δευτέρου, μόνην ἀποκρύπτων τὴν δεξιάν. Ὁ δ' ἐγγνώμενος, ἐπομνύμενος, ὥς ἄφεσιν αὐτῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἤρηται, δεόμενος, γονυπετῶν, αὐτὴν τὴν δεξιάν ὥς ὑπὸ τῆς μετάνοίας κεκαθαρμένην καταφιλῶν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπανήγαγε. Καὶ δαψιλέσι μὲν εὐχαῖς ἐξαιτούμενος, συνεχέσι δὲ ἡσταιαῖς συναγωνιζόμενος, ποικίλαις δὲ ῥήσεσι λόγων κατεπάδων αὐτοῦ τὴν γνώμην, οὐ πρότερον ἀπῆλθεν, ὥς φασι, πρὶν αὐτὸν ἀποκατέστησε τῇ ἐκκλησίᾳ, διδοὺς μέγα παράδειγμα μετάνοίας ἀληθινῆς, καὶ μέγα γνῶρισμα παλιγγενεσίας, τρόπαιον ἀναστάσεως βλεπομένης.

CAP. XXIV.

Περὶ τῆς τάξεως τῶν εὐαγγελίων.

Ταῦτα τοῦ Κλήμεντος, ἱστορίας ὁμοῦ καὶ ὠφελείας τῆς τῶν ἐντευξομένων ἕνεκεν, ἐνταῦθά μοι κείσθω. Φέρε δὲ καὶ τοῦδε τοῦ ἀποσκόλου τὰς ἀναντιρρήτους ἐπισημηνώμεθα γραφάς. Καὶ δὴ τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν διεγνωσμένον ἐκκλησίαις, πρῶτον ἀνωμολογήσθω. Ὅτι γε μὴν εὐλόγως πρὸς τῶν ἀρχαίων ἐν τετάρτῃ μοίρᾳ τῶν ἄλλων τριῶν κατείλεκται, ταύτῃ ἂν γένοιτο δήλου. Οἱ θεσπέσιοι καὶ ὥς ἀληθῶς θεοπρεπεῖς, φημὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀποστόλους, τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ἰδιωτεύοντες, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένη θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ἤδεσαν οὔτε ἐνεχείρουν, τῇ δὲ τοῦ θείου 'Πνεύματος' τοῦ συνεργούντος αὐτοῖς 'ἀποδείξει,' καὶ τῇ δι' αὐτῶν συντελουμένη θαυματουργῷ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει μόνη χρώμενοι, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὴν γνῶσιν ἐπὶ πᾶσαν κατήγγελλον τὴν οἰκουμένην, σπουδῆς τῆς περὶ τὸ λογογραφεῖν μικρὰν ποιούμενοι φροντίδα. Καὶ τοῦτ' ἔπραττον, ἅτε μείζονι καὶ

1 Cor. ii. 4.

ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐξυπηρετούμενοι διακονίᾳ. Ὁ γοῦν Παῦλος πάντων ἐν παρασκευῇ λόγων δυνατώτατος, νοήμασί τε ἱκανώτατος γεγυώς, οὐ πλέον τῶν βραχυτάτων ἐπιστολῶν γραφῇ παραδédωκε, καίτοι μυρία γε καὶ ἀπόρρητα λέγειν ἔχων, ὅτε τῶν

² Cor. xii. 2, 4. μέχρις 'οὐρανοῦ τρίτου' θεωρημάτων ἐπιψάσας, ἐπ' αὐτόν τε τὸν θεοπρεπῆ 'παράδουσιν' ἀναρπασθεῖς, καὶ τῶν ἐκείσε 'ρήμάτων ἀρρήτων' ἀξιωθεῖς ἐπακοῦσαι. Οὐκ ἄπειροι μὲν οὖν ὑπῆρχον τῶν αὐτῶν καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φοιτηταί, δώδεκα μὲν ἀπόστολοι, ἑβδομήκοντα δὲ μαθηταί, ἄλλοι τε ἐπὶ τούτοις μυριοί. Ὅμως δ' οὖν ἐξ ἀπάντων τῶν τοῦ Κυρίου διατριβῶν ὑπομνήματα Ματθαῖος ἡμῖν καὶ Ἰωάννης μόνοι καταλελοίπασιν, οὓς καὶ ἐπάναγκες ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν κατέχει λόγος. Ματθαῖος μὲν γὰρ πρότερον Ἑβραίοις κηρύξας, ὥς ἡμελλεν καὶ ἐφ' ἑτέροις ἵεναι, πατρίῳ γλώττῃ γραφῇ παραδοὺς τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, τὸ λείπον τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τούτοις ἀφ' ὧν ἐστέλλετο, διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου. Ἦδη δὲ Μάρκου καὶ Λουκᾶ τῶν κατ' αὐτοὺς Εὐαγγελίων τὴν ἑκδοσιν πεποιημένων, Ἰωάννην φασί, τὸν πάντα χρόνον ἀγράφῳ κεχρημένον κηρύγματι, τέλος καὶ ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν τοιαῦδε χάριν αἰτίας. Τῶν προαναγραφέντων τριῶν εἰς πάντας ἤδη καὶ εἰς αὐτὸν διαδεδομένων, ἀποδέξασθαι μὲν φασιν, ἀλήθειαν αὐτοῖς ἐπιμαρτυρήσαντα, μόνην δὲ ἄρα λείπεσθαι τῇ γραφῇ τὴν περὶ τῶν ἐν πρώτοις καὶ κατ' ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πεπραγμένων

117 διήγησιν. Καὶ ἀληθὴς γε ὁ λόγος. Τοὺς ἄλλους γοῦν τρεῖς εὐαγγελιστὰς συνιδεῖν πάρεστι, μόνα τὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ κάθειρξιν ἐφ' ἓνα ἐνιαυτὸν πεπραγμένα τῷ Σωτῆρι συγγεγραφότας, αὐτό τε τοῦτ' ἐπισημνημένους καταρχὰς τῆς αὐτῶν ἱστορίας. Μετὰ γοῦν τὴν τεσσαρακονταήμερον νηστείαν, καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ πειρασμὸν, τὸν χρόνον τῆς ἰδίας γραφῆς ὁ μὲν Ματθαῖος δηλοῖ, λέγων,

Matt. iv. 12. Ἀκούσας δὲ ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ὁ δὲ Μάρκος ὡσαύτως,

Mark i. 14. Μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι, φησὶν,

Ἰωάννην, ἦλθεν Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ πρὶν ἄρξασθαι τῶν τοῦ Ἰησοῦ πράξεων, παραπλησίως ἐπιτηρεῖ, φάσκων·

‘Ὡς ἄρα προσθεῖς Ἡρώδης οἷς διεπράξατο πονηροῖς, κατέκλεισε τὸν ^{Luke iii. 20.} Ἰωάννην ἐν φυλακῇ.

Παρακληθέντα δὴ οὖν τούτων ἕνεκά φασι τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην, τὸν ὑπὸ τῶν προτέρων εὐαγγελιστῶν παρασιωπηθέντα χρόνον, καὶ τὰ κατ’ αὐτὸν πεπραγμένα τῷ Σωτῇρι (ταῦτα δ’ ἦν τὰ πρὸ τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ καθείρξεως) τῷ κατ’ αὐτὸν Εὐαγγελίῳ παραδοῦναι, αὐτό τε τοῦτ’ ἐπισημῆνασθαι, τότε μὲν φήσαντα,

Ταύτην ἀρχὴν ἐποίησε τῶν παραδόξων ὁ Ἰησοῦς,

Cf. John ii.

τότε δὲ μνημονεύσαντα τοῦ βαπτιστοῦ μεταξὺ τῶν Ἰησοῦ ^{11.} πράξεων ὥς ἔτι τότε βαπτίζοντος ‘ἐν Αἰνῶν ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ’ ^{Ib. iii. 23, 24.} σαφῶς τε τοῦτο δηλοῦν ἐν τῷ λέγειν.

Οὕτω γὰρ ἦν,

φησὶν,

Ἰωάννης βεβλημένος εἰς φυλακὴν.

Οὐκοῦν ὁ μὲν Ἰωάννης, τῇ τοῦ κατ’ αὐτὸν Εὐαγγελίου γραφῇ, τὰ μηδέπω τοῦ Βαπτιστοῦ εἰς φυλακὴν βεβλημένου πρὸς τοῦ Χριστοῦ πραχθέντα παραδίδωσιν, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰ μετὰ τὴν εἰς τὸ δεσμωτήριον κάθειρξιν τοῦ Βαπτιστοῦ μνημονεύουσιν. Οἷς καὶ ἐπιστήσαντι, οὐκέτι ἂν δόξαι διαφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ Εὐαγγέλια, τῷ τὸ μὲν κατὰ Ἰωάννην τὰ πρῶτα τῶν τοῦ Χριστοῦ πράξεων περιέχειν, τὰ δὲ λοιπὰ τὴν ἐπὶ τέλει τοῦ χρόνου αὐτῷ γεγενημένην ἱστορίαν· εἰκότως δ’ οὖν τὴν μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίαν, ἅτε Ματθαίῳ καὶ Λουκᾷ προγραφεῖσαν, ἀποσιωπῆσαι τὸν Ἰωάννην, τῆς δὲ θεολογίας ἀπάρξασθαι, ὥς ἂν αὐτῷ πρὸς τοῦ θείου Πνεύματος οἶα κρείττονι παραπεφυλαγμένης. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν περὶ τῆς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου γραφῆς εἰρήσθω. Καὶ τῆς κατὰ Μάρκον δὲ ἡ γενομένη αἰτία ἐν τοῖς πρόσθεν ἡμῖν δεδῆλωται. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἀρχόμενος καὶ αὐτὸς τοῦ κατ’ ^{Luke i. 1-4.} αὐτὸν συγγράμματος, τὴν αἰτίαν προῦθηκε, δι’ ἣν πεποιήται τὴν σύνταξιν· δηλῶν ὥς ἄρα πολλῶν καὶ ἄλλων προπετέστερον ἐπιτετηδευκότων ‘διήγησιν’ ποιήσασθαι ὧν αὐτὸς ‘πεπληροφόρητο’ λόγων, ἀναγκαίως ἀπαλλάττων ἡμᾶς τῆς περὶ τοὺς ἄλλους 118

ἀμφηρίστου ὑπολήψεως, τὸν ἀσφαλῆ λόγον ὧν αὐτὸς ἱκανῶς τὴν ἀλήθειαν κατειλήφει, ἐκ τῆς ἅμα Παύλῳ συνουσίας τε καὶ διατριβῆς, καὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁμιλίας ὠφελημένος, διὰ τοῦ ἰδίου παρέδωκεν Εὐαγγελίου. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς περὶ τούτων, οἰκειότερον δὲ κατὰ καιρὸν διὰ τῆς τῶν ἀρχαίων παραθέσεως τὰ καὶ τοῖς ἄλλοις περὶ αὐτῶν εἰρημένα πειρασόμεθα δηλώσαι. Τῶν δὲ Ἰωάννου συγγραμμάτων, πρὸς τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἡ προτέρα τῶν Ἐπιστολῶν παρά τε τοῖς νῦν καὶ τοῖς ἔτ' ἀρχαίοις ἀναμφίλεκτος ὠμολόγηται, ἀντιλέγονται δὲ αἱ λοιπαὶ δύο. Τῆς δ' Ἀποκάλυψεως ἐφ' ἑκάτερον ἔτι νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς περιέλκεται ἡ δόξα. Ὅμως γε μὴν ἐκ τῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας ἐν οἰκείῳ καιρῷ τὴν ἐπίκρισιν δέξεται καὶ αὕτη.

CAP. XXV.

Περὶ τῶν ὁμολογουμένων θείων γραφῶν καὶ τῶν μὴ τοιούτων.

Εὐλογον δ' ἐνταῦθα γενομένους ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰς δηλωθείσας τῆς καινῆς Διαθήκης γραφάς. Καὶ δὴ τακτέον ἐν πρώτοις τὴν ἀγίαν τῶν Εὐαγγελίων τετρακτὺν, οἷς ἔπεται ἡ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων γραφή. Μετὰ δὲ ταύτην, τὰς Παύλου καταλεκτέον Ἐπιστολάς, αἷς ἐξῆς τὴν φερομένην Ἰωάννου προτέραν, καὶ ὁμοίως τὴν Πέτρου κυρωτέον Ἐπιστολήν. Ἐπὶ τούτοις τακτέον, εἶγε φανείη, τὴν Ἀποκάλυψιν Ἰωάννου, περὶ ἧς τὰ δόξαντα κατὰ καιρὸν ἐκθυσόμεθα. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ὁμολογουμένοις. Τῶν δ' ἀντιλεγόμενων, γνωρίμων δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς, ἡ λεγομένη Ἰακώβου φέρεται καὶ ἡ Ἰούδα, ἡ τε Πέτρου δευτέρα Ἐπιστολή, καὶ ἡ ὀνομαζομένη δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου, εἴτε τοῦ εὐαγγελιστοῦ τυγχάνουσαι, εἴτε καὶ
 119 ἑτέρου ὁμωνύμου ἐκείνῳ. Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου Πράξεων ἡ γραφή, ὃ τε λεγόμενος Ποιμὴν, καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Πέτρου. Καὶ πρὸς τούτοις, ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή, καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι Διδαχαί· ἔτι τε, ὡς ἔφην, ἡ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις, εἰ φανείη, ἦν τινες, ὡς ἔφην, ἀθετοῦσιν, ἔτεροι δὲ ἐγκρίνουσι τοῖς ὁμολογουμένοις. Ἡ δὲ δ'

ἐν τούτοις τινες καὶ τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον κατέλεξαν, ὃ μάλιστα Ἑβραίων οἱ τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι χαίρουσι. Ταῦτα μὲν πάντα τῶν ἀντιλεγομένων ἂν εἴη. Ἀναγκαίως δὲ καὶ τούτων ὅμως τὸν κατάλογον πεποιήμεθα, διακρίναντες τὰς τε κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀληθεῖς καὶ ἀπλάστους καὶ ἀνωμολογημένας γραφάς, καὶ τὰς ἄλλας παρὰ ταύτας, οὐκ ἐνδιαθήκους μὲν, ἀλλὰ καὶ ἀντιλεγομένας, ὅμως δὲ παρὰ πλείστοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν γινωσκομένας, ἵν' εἰδέναι ἔχοιμεν αὐτάς τε ταύτας, καὶ τὰς ὀνόματι τῶν ἀποστόλων πρὸς τῶν αἰρετικῶν προφερομένας, ἧτοι ὡς Πέτρου καὶ Θωμᾶ καὶ Μαθθία, ἣ καὶ τινων παρὰ τούτους ἄλλων εὐαγγέλια περιεχούσας, ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων πράξεις, ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς ἐν συγγράμματι τῶν κατὰ τὰς 120 διαδοχὰς ἐκκλησιαστικῶν τις ἀνὴρ εἰς μνήμην ἀγαγεῖν ἠξίωσεν. Πόρρω δέ που καὶ ὁ τῆς φράσεως παρὰ τὸ ἦθος τὸ ἀποστολικὸν ἐναλλάττει χαρακτήρ· ἥ τε γνώμη καὶ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων προαίρεσις, πλείστον ὅσον τῆς ἀληθοῦς ὀρθοδοξίας ἀπάδουσα, ὅτι δὴ αἰρετικῶν ἀνδρῶν ἀναπλάσματα τυγχάνει, σαφῶς παρίστησιν· ὅθεν οὐδ' ἐν νόθοις αὐτὰ κατατακτέον, ἀλλ' ὡς ἄτοπα πάντα καὶ δυσσεβῆ παραιτητέον. Ἰωμεν δὴ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ἐξῆς ἱστορίαν.

CAP. XXVI.

Περὶ Μενάνδρου τοῦ γόητος.

Σίμωνα τὸν μάγον Μενάνδρος διαδεξάμενος, ὅπλον δεύτερον οὐ χεῖρον τοῦ προτέρου, τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ἀποδείκνυται τὸν τρόπον· ἦν καὶ οὗτος Σαμαρεὺς, εἰς ἄκρον δὲ γοητείας οὐκ ἔλαττον τοῦ διδασκάλου προελθὼν, μείζουσιν ἐπιδαψιλεύεται τερατολογίαις, ἑαυτὸν μὲν, ὡς ἄρα εἴη, λέγων, ὁ σωτήρ, ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἁνωθέν ποθεν ἐξ ἀοράτων αἰώνων ἀπεσταλμένος σωτηρία, διδάσκων δὲ μὴ ἄλλως δύνασθαι τινα καὶ αὐτῶν τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων περιγενήσεσθαι, μὴ πρότερον διὰ τῆς πρὸς αὐτοῦ παραδιδομένης μαγικῆς ἐμπειρίας ἀχθέντα, καὶ διὰ τοῦ μεταδιδομένου πρὸς αὐτοῦ βαπτίσματος· οὗ τοὺς κατηξιωμένους, ἀθανασίαν αἰδίου ἐν αὐτῷ τούτῳ μεθέξειν τῷ βίῳ,

μηκέτι θνήσκοντας, αὐτοῦ δὲ παραμένοντας, εἰς τὸ αἰὲ ἀγήρως

121 τινὰς καὶ ἀθανάτους ἐσομένους. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἐκ τῶν

Iren. i. 23. 5. Εἰρηναίου διαγνῶναι ῥᾶδιον. Καὶ ὁ Ἰουστίνος δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ Σίμωνος μνημονεύσας, καὶ τὴν περὶ τούτου διήγησιν ἐπιφέρει, λέγων·

Just. Apol. i.
26 (ἐνεργη-
θέντα).

Μένανδρον δὲ τινα καὶ αὐτὸν Σαμαρέα τὸν ἀπὸ κόμης Καπαρραταίας, γενόμενον μαθητὴν τοῦ Σίμωνος, οἰσטרηθέντα καὶ αὐτὸν ὑπὸ τῶν δαιμόνων, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενον, πολλοὺς ἐξαπατῆσαι διὰ μαγικῆς τέχνης οἶδαμεν· ὃς καὶ τοὺς αὐτῷ ἐπομένους, ὥς μὴ ἀποθνήσκοιεν, ἐπεισε. Καὶ νῦν τινες εἰσὶν ἀπ' ἐκείνου, τοῦτο ὁμολογοῦντες.

*Ὦν δ' ἄρα διαβολικῆς ἐνεργείας, διὰ τοιῶνδε γοήτων τὴν Χριστιανῶν προσηγορίαν ὑποδνομένων, τὸ μέγα τῆς θεοσεβείας μυστήριον ἐπὶ μαγείᾳ σπουδάσαι διαβαλεῖν, διασῦραί τε δι' αὐτῶν τὰ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐκκλησιαστικὰ δόγματα. Ἄλλ' οὗτοι μὲν τούτους σωτήρας ἐπιγραφάμενοι, τῆς ἀληθοῦς ἀποπεπτώκασιν ἐλπίδος.

CAP. XXVII.

Περὶ τῆς Ἑβιωναίων αἵρέσεως.

*Ἄλλους δὲ ὁ πονηρὸς δαίμων τῆς περὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ διαθέσεως ἀδυνατῶν ἐκσεῖσαι, θατέρᾳ ληπτοὺς εὐρῶν, ἐσφετερίζετο. Ἑβιωναίους τούτους οἰκέως ἐπεφήμιζον οἱ πρῶτοι, 'πτωχῶς' καὶ ταπεινῶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ δοξάζοντας. Λιτὸν μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ κοινὸν ἡγοῦντο, κατὰ προκοπὴν ἥθους αὐτὸ μόνον ἄνθρωπον δεδικαιωμένον, ἐξ ἀνδρός τε κοινωνίας καὶ τῆς Μαρίας γεγενημένον· δεῖν δὲ πάντως αὐτοῖς τῆς νομικῆς θρησκείας, ὥς μὴ ἂν διὰ μόνης τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν βίου σωθησομένοις. *Ἄλλοι δὲ παρὰ τούτους τῆς αὐτῆς ὄντες προσηγορίας, τὴν μὲν τῶν εἰρημένων ἔκτοπον διεδίδρασκον ἀτοπίαν, ἐκ Παρθένου καὶ Ἀγίου Πνεύματος μὴ ἀρνούμενοι γεγονέναι τὸν Κύριον· οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως καὶ οὗτοι προϋπάρχειν αὐτὸν, Θεὸν Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν, ὁμολογοῦντες, τῇ τῶν προτέρων περιετρέποντο δυσσεβεῖα, μάλιστα ὅτε καὶ τὴν σωματικὴν περὶ τὸν νόμον λατρείαν ὁμοίως ἐκείνοις περιέπειν ἐσπούδαζον. Οὗτοι δὲ τοῦ μὲν ἀποστόλου πάσας τὰς Ἐπιστολὰς ἀρνητέας ἡγοῦντο εἶναι δεῖν, ἀποστάτην ἀποκαλοῦντες αὐτὸν τοῦ

νόμου, εὐαγγελίῳ δὲ μόνῳ τῷ καθ' Ἑβραίους λεγομένῳ χρώμενοι, τῶν λοιπῶν σμικρὸν ἐποιοῦντο λόγον. Καὶ τὸ μὲν σάββατον καὶ τὴν ἄλλην Ἰουδαϊκὴν ἀγωγὴν ὁμοίως ἐκείνοις παρεφύλαττον, ταῖς δ' αὖ Κυριακαῖς ἡμέραις ἡμῖν τὰ παραπλήσια 122 εἰς μνήμην τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως ἐπετέλουν. Ὅθεν παρὰ τὴν τοιαύτην ἐγχείρησιν τῆς τοιαύτης λελόγχασι προσηγορίας, τοῦ Ἑβριωνάων ὀνόματος, τὴν τῆς διανοίας πτωχείαν αὐτῶν ὑποφαίνοντος· ταύτῃ γὰρ ἐπὶ κλην ὁ ἑπὶ τῶν παρ' Ἑβραίους ὀνομάζεται.

CAP. XXVIII.

Περὶ Κηρίνου τοῦ αἰρεσιάρχου.

Κατὰ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους, ἑτέρας αἰρέσεως ἀρχηγὸν γενέσθαι Κήρινθον παρειλήφαμεν. Γάιος, οὗ φωνὰς ἤδη πρό- Cf. supr. ii. 25. τερων παρατέθειμαι, ἐν τῇ φερομένῃ αὐτοῦ ζητήσῃ, ταῦτα περὶ τοῦ αὐτοῦ γράφει·

Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δι' ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου Cf. Routh, Reil. ii. 128. γεγραμμένων, τερατολογίας ἡμῖν, ὡς δι' ἀγγέλων αὐτῷ δεδειγμένας, ψευδόμενος, ἐπεισάγει· λέγων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπίγειον εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάλιν ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευομένην δουλεύειν. Καὶ ἔχθρὸς ὑπάρχων ταῖς γραφαῖς τοῦ Θεοῦ ἀριθμὸν χιλιονταετίας ἐν γάμῳ ἑορτῆς, θέλων πλανᾶν, λέγει γίνεσθαι.

Καὶ Διουνύσιος δὲ ὁ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικίας καθ' Cf. infr. vii. 25. ἡμᾶς τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχῶς, ἐν δευτέρῳ τῶν Ἐπαγγελιῶν περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως εἰπὼν τινα ὡς ἐκ τῆς ἀνέκαθεν παραδόσεως, τοῦ αὐτοῦ μέμνηται ἀνδρὸς τούτοις τοῖς ῥήμασι·

Κήρινθον δὲ τὸν καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν αἵρεσιν συσπράμενον, ἀξιόπιστον ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα. Τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ ὧν αὐτὸς ὠρέγετο φιλοσώματος ὧν καὶ πάνυ σαρκικὸς, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσεσθαι, γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς, τουνέστι σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ γάμοις, καὶ δι' ὧν εὐφημότερον 123 ταῦτα φήθη ποριεῖσθαι, ἑορταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς.

Ταῦτα Διουνύσιος. Ὁ δὲ Εἰρηναῖος ἀπορρητοτέρας δὴ τινας Iren. i. 26. 1; iii. 3. 4. Cf. infr. iv. 14. τοῦ αὐτοῦ ψευδοδοξίας ἐν πρώτῳ συγγράμματι τῶν ἑπὶ τὰς Αἰρέσεις· προθεῖς, ἐν τῷ τρίτῳ καὶ ἱστορίαν οὐκ ἄξιαν λήθης τῇ γραφῇ παραδέδωκεν, ὡς ἐκ παραδόσεως Πολυκάρπου, φάσκων

Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον εἰσελθεῖν πότε ἐν βαλανεῖφ ὥστε λούσασθαι, γνόντα δὲ ἔνδον ὄντα τὸν Κήρινθον, ἀποπηδήσαι τε τοῦ τόπου καὶ ἐκφυγεῖν θύραζε, μὴ δ' ὑπομείναντα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ὑποδύναι στέγην. Ταῦτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ παραινέσαι φήσαντα,

Φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ.

CAP. XXIX.

Περὶ Νικολάου καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ κεκλημένων.

Ἐπὶ τούτων δῆτα καὶ ἡ λεγομένη τῶν Νικολαϊτῶν αἵρεσις ἐπὶ σμικρότατον συνέστη χρόνον· ἥς δὴ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις μνημονεύει. Οὗτοι Νικόλαον ἓνα τῶν ἀμφὶ τὸν Στέφανον διακόνων πρὸς τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῇ τῶν ἐνδεῶν θεραπείᾳ προκεχειρισμένων ἠῦχουν. Ὁ γε μὴν Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματεῖ ταῦτα περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ·

Ῥαίαν, φασί, γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τῶν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα, γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν. Ἀκόλουθον γὰρ εἶναί φασι τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐκείνῃ τῇ φωνῇ, τῇ ὅτι ‘παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ δεῖ.’ Καὶ δὴ κατακολουθήσαντες τῷ γεγενημένῳ τῷ τε εἰρημένῳ ἀπλῶς καὶ ἀβασανίστως, ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. Πυνθάνομαι δ' ἐγὼ τὸν Νικόλαον μηδεμιᾶ ἐτέρα παρ' ἡν ἔγημε κεχρησθαι γυναικὶ, τῶν τε ἐκείνου τέκνων, τὰς μὲν θηλείας καταγυράσαι παρθένοισι, ἄφθορον δὲ διαμεῖναι τὸν υἱόν. Ὡς οὕτως ἐχόντων, ἀποβολὴ πάθους ἦν ἢ εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων τῆς ζηλοτυπουμένης ἐγκύκλησις γυναικὸς, καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδᾶστων ἡδονῶν τὸ ‘παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ’ ἐδίδασκεν. Οὐ γὰρ οἶμαι ἐβούλετο κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, ‘δυσὶ κυρίοις δουλεύειν,’ ἡδονῇ καὶ Κυρίῳ. Λέγουσι δ' οὖν καὶ τὸν Ματθαῖον οὕτω διδάξαι, ‘σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρᾶσθαι, μηδὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδόντα, ψυχὴν δὲ αὔξειν διὰ πίστεως καὶ γνώσεως.’

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους χρόνους παραβραβεῦσαι τὴν ἀλήθειαν ἐγκεχειρηκότων, λόγου γε μὴν θάττον εἰς τὸ παντελὲς ἀπεσβηκότων, εἰρήσθω.

CAP. XXX.

Περὶ τῶν ἐν συζυγίαις ἐξετασθέντων ἀποστόλων.

Ὁ μὲν τοι Κλήμης, οὗ τὰς φωνὰς ἀρτίως ἀνέγνωμεν, τοῖς προειρημένοις ἐξῆς διὰ τοὺς ἀθετοῦντας γάμον, τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐξετασθέντας ἐν συζυγίαις καταλέγει φάσκων·

Ἡ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀποδοκιμάσουσι; Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φί- Clem. Strom. iii. 6, 52, 53.
λιππος ἐπαιδοποίησαντο, Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκε.
Καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινι ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεύσαι
'σύζυγον,' ἣν οὐ περιεκόμιζε, διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές. Cf. Phil. iv. 3.

Ἐπεὶ δὲ τούτων ἐμνήσθημεν, οὐ λυπεῖ καὶ ἄλλην ἀξιοδιήγητον Clem. Strom. vii. 11. 63, 64.
ἱστορίαν τοῦ αὐτοῦ παραθέσθαι, ἣν ἐν τῷ ἐβδόμῳ Στρωματεῖ
τοῦτου ἱστορῶν ἀνέγραψε τὸν τρόπον·

Φασὶ γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον, θεασάμενον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἀπαγο- 125
μένην τὴν ἐπὶ θανάτῳ, ἡσθῆναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν καὶ τῆς εἰς οἶκον
ἀνακομιδῆς, ἐπιφωνῆσαι δὲ εὖ μάλα προτρεπτικῶς καὶ παρακλητικῶς ἐξ
ὀνόματος προσειπόντα, 'Μέμνησο, ὦ αὖτη, τοῦ Κυρίου.' Τοιοῦτος ἦν ὁ
τῶν μακαρίων γάμος, καὶ ἡ τῶν φιλτάτων τελεία διάθεσις.

Καὶ ταῦτα δ' οἰκεία ὄντα τῇ μετὰ χεῖρας ὑποθέσει ἐνταυθα
μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.

CAP. XXXI.

Περὶ τῆς Ἰωάννου καὶ Φιλίππου τελευτῆς.

Παῦλον μὲν οὖν καὶ Πέτρον τῆς τελευτῆς ὁ τε χρόνος καὶ ὁ
τρόπος, καὶ προσέτι ὁ τῆς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου τῶν
'σκηνωμάτων' αὐτῶν καταθέσεως χώρος, ἥδη πρότερον ἡμῖν Cf. supr. ii. 25.
δεδῆλωται. Τοῦ δὲ Ἰωάννου, τὰ μὲν τοῦ χρόνου ἥδη πως Cf. 2 Pet. i. 14.
εἴρηται, τὸ δέ γε τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ χωρίον, ἐξ ἐπιστολῆς
Πολυκράτους, (τῆς δ' ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἐπίσκοπος οὗτος ἦν,)
ἐπιδείκνυται· ἦν Οὐτίκτορι Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ γράφων, ὁμοῦ τε
αὐτοῦ καὶ Φιλίππου μνημονεύει τοῦ ἀποστόλου, τῶν τε τούτου
θυγατέρων ᾧδὲ πως·

Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται· ἃ Cf. infr. v. 24.
ἀναστήσεται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται Routh, Reil. ii. 13.
μετὰ δόξης ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἁγίους· Φίλιππον τῶν
δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ

126 γεγηρακυῖαι παρθένοι, καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται. Ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης, ὁ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Κυρίου ἀναπεσὼν, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ ἑτάλον' πεφορεκῶς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται.

Cf. Exod.
xxviii. 32.
LXX.

Cf. iii. 28.

Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τῆς τῶνδε τελευτῆς. Καὶ ἐν τῷ Γαίῳ δὲ, οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, διαλόγῳ, Πρόκλος, πρὸς ὃν ἐποιεῖτο τὴν ζήτησιν, περὶ τῆς Φιλίππου καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ τελευτῆς συνάδων τοῖς ἐκτεθείσιν οὕτω φησίν·

Cf. Routh,
Rell. ii. 127.

Μετὰ τοῦτον δὲ προφήτιδες τέσσαρες αἱ Φιλίππου γεγέννηται ἐν Ἱερὰ πόλει τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν· ὁ τάφος αὐτῶν ἐστὶν ἐκεῖ, καὶ ὁ τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

Ταῦτα μὲν οὗτος. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, τῶν Φιλίππου θυγατέρων ἐν Καισαρείᾳ τῆς Ἰουδαίας ἅμα τῷ πατρὶ τότε διατριβουσῶν, προφητικοῦ τε χαρίσματος ἡξιωμένων, μνημονεύει κατὰ λέξιν ὧδὲ πως λέγων·

Acts xxi. 8.

Ἦλθομεν εἰς Καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὅντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. Τούτῳ δὲ ἦσαν παρθένοι θυγατέρες τέσσαρες προφητεύουσαι.

Τὰ μὲν οὖν εἰς ἡμετέραν ἐλθόντα γινώσκιν περὶ τε τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ὧν τε καταλειοῖπασιν ἡμῖν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ τῶν ἀντιλεγομένων μὲν, ὅμως δ' ἐν πλείστοις ἐκκλησίαις παρὰ πολλοῖς δεδημοσιευμένων, τῶν τε παντελῶς νόθων καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀλλοτρῶν, ἐν τούτοις διειληφότες, ἐπὶ τὴν τῶν ἐξῆς προϊώμεν ἱστορίαν.

CAP. XXXII.

Ὅπως Συμεὼν ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος ἐμαρτύρησεν.

Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν, κατὰ τοῦτον οὗ νῦν τοὺς χρόνους ἐξετάζομεν, μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστάσεως δήμων, τὸν καθ' ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διωγμόν.

127

Cf. iii. 11.

Ἐν ᾧ Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, ὃν δεύτερον καταστήναι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπον ἐδηλώσαμεν, μαρτυρῶν τὸν βίον ἀναλῦσαι παρειλήφαμεν. Καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ διαφόροις ἤδη πρότερον ἐχρησάμεθα φωναῖς, Cf. ii. 23; iii. Ἡγῆσιππος· ὃς δὴ περὶ τινων αἵρετικῶν ἱστορῶν, ἐπιφέρει

20.

δηλῶν, ὡς ἄρα ὑπὸ τούτων κατὰ τόνδε τὸν χρόνον ὑπομείνας κατηγορίαν πολυτρόπως ὁ δηλούμενος ὡς ἂν Χριστιανὸς, ἐπὶ πλείσταις αἰκισθεὶς ἡμέραις, αὐτὸν τε τὸν δικαστὴν καὶ τοὺς ἄμφ' αὐτὸν εἰς τὰ μέγιστα καταπλήξας, τῷ τοῦ Κυρίου πάθει παραπλήσιον τέλος ἀπηνέγκατο. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ τοῦ συγγραφέως ἐπακοῦσαι, αὐτὰ δὴ ταῦτα κατὰ λέξιν ᾧδὲ πως ἱστοροῦντος·

Ἀπὸ τούτων δηλαδὴ τῶν αἵρετικῶν, κατηγοροῦσί τινες Συμεῶνος τοῦ Κλωπᾶ, ὡς ὄντος ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Χριστιανοῦ. Καὶ οὕτω μαρτυρεῖ ἐτῶν ὧν ἑκατὸν εἴκοσιν, ἐπὶ Τραϊανοῦ Καίσαρος καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ. Cf. Routh, Rell. i. 207.

Φησὶ δὲ ὁ αὐτὸς, ὡς ἄρα καὶ τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ, ζητουμένων τότε τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς Ἰουδαίων φυλῆς, ὥσων ἐξ αὐτῆς ὄντας, ἀλῶναι συνέβη. Λογισμῷ δ' ἂν καὶ τὸν Συμεῶνα τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων εἴποι ἂν τις γεγυῖναι τοῦ Κυρίου, τεκμηρίῳ τῷ μήκει τοῦ χρόνου τῆς αὐτοῦ ζωῆς χρώμενος, καὶ τῷ μνημονεύειν τὴν τῶν Εὐαγγελίων γραφὴν Μαρίας τῆς τοῦ Κλωπᾶ, οὗ γεγυῖναι αὐτὸν καὶ πρότερον ὁ λόγος ἐδήλωσεν. Ὁ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς καὶ ἐτέρους ἀπὸ γένους ἐνὸς τῶν φερομένων ἀδελφῶν τοῦ Σωτῆρος, ᾧ ὄνομα Ἰούδας, φησὶν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιβιώναι βασιλείαν, μετὰ τὴν ἤδη πρότερον ἱστορηθεῖσαν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ Δομετιανοῦ μαρτυρίαν. Γράφει δὲ οὕτως· John xix. 25.

Ἔρχονται οὖν καὶ προηγούνται πάσης ἐκκλησίας ὡς μάρτυρες, καὶ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου. Καὶ γενομένης εἰρήνης βαθείας ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ, μένουσι μέχρι Τραϊανοῦ Καίσαρος. Μέχρις οὖν ὁ ἐκ θεοῦ τοῦ Κυρίου ὁ προειρημένος Συμεὼν υἱὸς Κλωπᾶ, συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν αἱρέσεων, ὡσαύτως κατηγορήθη καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἐπὶ Ἀττικοῦ τοῦ ὑπατικοῦ. Καὶ ἐπὶ πολλαῖς ἡμεραῖς αἰκιζόμενος, ἐμαρτύρησεν, ὡς πάντας ὑπερθανμάζειν, καὶ τὸν ὑπατικόν, πῶς ἑκατὸν εἴκοσι τυγχάνων ἐτῶν ὑπέμεινε· καὶ ἐκελεύσθη σταυρωθῆναι. Cf. supr. iii. 20. Cf. infr. iv. 22.

128

Ἐπὶ τούτοις ὁ αὐτὸς ἀνὴρ διηγούμενος τὰ κατὰ τοὺς δηλουμένους, ἐπιλέγει ὡς ἄρα μέχρι τῶν τότε χρόνων παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἀδήλῳ που σκοτίῳ φωλευόντων εἰσέτι τότε τῶν, εἰ καὶ τινες ὑπῆρχον, παραφθίρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιῆ κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος. Ὡς δ' ὁ ἱερὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς διάφορον εἰλήφει τοῦ βλοῦ τέλος, παρεληλύθει τε ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν Cf. infr. ib.

αὐταῖς ἀκοαῖς τῆς ἐνθέου σοφίας ἐπακοῦσαι κατηξιωμένων, τῆνικαὐτα τῆς ἀθέου πλάνης ἀρχὴν ἐλάμβανεν ἢ σύστασις, διὰ τῆς τῶν ἑτεροδιδασκάλων ἀπάτης· οἱ καὶ, ἅτε μηδενὸς ἔτι τῶν ἀποστολῶν λειπομένον, γυμνῇ λοιπὸν ἤδη τῇ κεφαλῇ τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι ‘τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν’ ἀντικηρύττειν ἐπεχείρουν.

1 Tim. vi. 20.

CAP. XXXIII.

Ὅπως Τραϊανὸς ζητεῖσθαι Χριστιανοὺς ἐκώλυσεν.

Τοσοῦτός γε μὴν ἐν πλείοσι τόποις ὁ καθ’ ἡμῶν ἐπετάθη τότε διωγμὸς, ὥς Πλίνιον Σεκοῦνδον ἐπισημότατον ἡγεμόνων, ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν μαρτύρων κινηθέντα, βασιλεῖ κοινώσασθαι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀναιρουμένων, ἅμα δ’ ἐν ταύτῳ μηνύσαι, μηδὲν ἀνόσιον μηδὲ παρὰ τοὺς νόμους πράττειν αὐτοὺς κατειληφέναι, πλὴν τό γε ‘ἅμα τῇ ἔφ’ διεγυρομένους, τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην ὑμνεῖν, τὸ δὲ μοιχεύειν καὶ φονεῖν, καὶ τὰ συγγενῇ τούτοις ἀθέμιτα πλημμελήματα, καὶ αὐτοὺς ἀπαγορεύειν,’ πάντα τε πράττειν ἀκολούθως τοῖς νόμοις. Πρὸς ἃ τὸν Τραϊανὸν δόγμα τοιόνδε τεθεικέναι, ‘τὸ Χριστιανῶν φύλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι.’ οὗ γενομένου, ποσῶς μὲν τοῦ διωγμοῦ σβεσθῆναι τὴν ἀπειλὴν σφοδρότατα ἐγκειμένου, οὐ χείρονάς γε μὴν τοῖς κακουργεῖν περὶ ἡμᾶς ἐθέλουσι λείπεσθαι προφάσεις, ἔσθ’ ὅπη μὲν τῶν δῆμων, ἔσθ’ ὅπη δὲ καὶ τῶν κατὰ χώρας ἀρχόντων, τὰς καθ’ ἡμῶν συσκευαζομένων ἐπιβουλὰς· ὥς καὶ ἄνευ προφανῶν
129 διωγμῶν μερικὸς κατ’ ἐπαρχίαν ἐξάπτεσθαι, πλείους τε τῶν πιστῶν διαφόροις ἐναγωνίζεσθαι μαρτυρίοις. Εἵληπται δ’ ἡμῖν ἡ ἱστορία, ἐξ ἧς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν τοῦ Τερτυλλιανοῦ ‘Ρωμαϊκῆς Ἀπολογίας, ἧς ἡ ἐρμηνεία τούτου ἔχει τὸν τρόπον·

Plin. Ep. x.
96.

Cf. supra, ii.
2, 25.

Tert. Apol. 2.

Καίτοι εὐρήκαμεν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. Πλίνιος γὰρ Σεκοῦνδος ἡγούμενος τῆς ἐπαρχίου, κατακρίνας Χριστιανούς τινες καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλὼν, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διηγνόμενόν τι αὐτῷ λοιπὸν εἶη πρακτέον. Τραϊανῷ οὖν τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο, λέγων, ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν, οὐδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὐρηκέναι. Ἐμήνυε δὲ καὶ τοῦτο, ἀνίστασθαι ἔωθεν τοὺς Χριστιανούς, καὶ τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην ὑμνεῖν, καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν, κωλύεσθαι

φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Πρὸς ταῦτα ἀντέγραψε Τραϊανὸς, τὸ τῶν Χριστιανῶν φύλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεισὸν δὲ κολάζεσθαι.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις ἦν.

CAP. XXXIV.

Ὅπως τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τέταρτος Εὐάρεστος ἡγείται.

Τῶν δὲ ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκόπων ἔτει τρίτῳ τῆς τοῦ προειρημένου βασιλέως ἀρχῆς, Κλήμης Εὐαρέστῳ παραδοὺς τὴν λειτουργίαν, ἀναλύει τὸν βίον, τὰ πάντα προστὰς ἔτη ἐννέα τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας.

CAP. XXXV.

Ὡς τρίτος τῆς Ἱεροσολύμων Ἰούστος ἡγείται.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Συμεῶνος τὸν δηλωθέντα τελειωθέντος τρόπον, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκοπῆς τὸν θρόνον Ἰουδαῖός τις ὄνομα Ἰούστος, μυρίων ὄσων ἐκ περιτομῆς εἰς τὸν Χριστὸν τηνικαῦτα πεπιστευκότων εἰς καὶ αὐτὸς ὢν, διαδέχεται.

CAP. XXXVI.

130

Περὶ Ἰγνατίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ.

Διέπρεπε γε μὴν κατὰ τούτους ἐπὶ τῆς Ἀσίας τῶν ἀποστόλων ὁμιλητῆς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς τῶν 'αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν' τοῦ Κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχει- Luke i. 3.
ρισμένος. Καθ' ὃν ἐγνωρίζετο Παπίας τῆς ἐν Ἱεραπόλει
παροικίας καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος, ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα [Qu. om.
λογιώτατος καὶ τῆς γραφῆς εἰδήμων, ὃ τε παρὰ πλείστοις εἰσέτι ἀνὴρ
νῦν διαβόητος Ἰγνατίος, τῆς κατ' Ἀντιόχειαν Πέτρου διαδοχῆς
δεύτερος τὴν ἐπισκοπὴν κεκληρωμένος. Λόγος δ' ἔχει τοῦτον,
ἀπὸ Συρίας ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀναπεμφθέντα, θηρίων
γενέσθαι βορὰν τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν· καὶ δὴ τὴν
δι' Ἀσίας ἀνακομιδὴν μετ' ἐπιμελεστάτης φρουρῶν φυλακῆς
ποιούμενος, τὰς κατὰ πόλιν αἰς ἐπεδήμει παροικίας ταῖς διὰ

λόγων ὁμιλίας τε καὶ προτροπαῖς ἐπιρρωννύς, ἐν πρώτοις
 131 φνείσας καὶ ἐπιπολαζούσας παρήνει, προὔτρεπέ τε ἀπρίξ
 ἔχεσθαι τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως, ἣν ὑπὲρ ἀσφαλείας
 καὶ ἐγγράφως ἤδη μαρτυρόμενος διατυποῦσθαι ἀναγκαῖον ἡγείτο.
 Οὕτω δὴτα ἐν Σμύρῃ γενόμενος, ἔνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν, μίαν
 μὲν τῇ κατὰ τὴν Ἑφεσον ἐπιστολὴν ἐκκλησίᾳ γράφει, ποιμένος
 αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου, ἑτέραν δὲ τῇ ἐν Μαγνησίᾳ τῇ
 πρὸς Μαιάνδρῳ, ἔνθα πάλιν ἐπισκόπου Δάμα μνήμην πεποιήται·
 καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλην, ἧς ἄρχοντα τότε ὄντα Πολύβιον
 ἱστορεῖ. Πρὸς ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ γράφει, ἣ
 καὶ παράκλησιν προτείνει, ὥς μὴ παραιτησάμενοι τοῦ μαρτυρίου,
 τῆς ποθουμένης αὐτὸν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος. Ἐξ ὧν καὶ
 βραχύτατα εἰς ἐπίδειξιν τῶν εἰρημένων παραθέσθαι ἄξιον.
 Γράφει δὴ οὖν κατὰ λέξιν·

S. Ign. Rom.
5.

Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς
 καὶ ἡμέρας, ἐνδεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὃ ἐστὶ στρατιωτικὸν τάγμα· οἱ
 καὶ εὐεργετούμενοι, χείρους γίνονται. Ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασι αὐτῶν μάλ-
 λον μαθητεύομαι, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμα. Ὁναίμην τῶν θηρίων
 τῶν ἐμοὶ ἐτοίμων· ἃ καὶ εὐχομαι σύντομά μοι εὑρεθῆναι, ἃ καὶ κολακεύσω
 συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἦψαντο· κἂν
 αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θέλῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. Συγγνώμην μοι ἔχετε.
 Τί μοι συμφέρει, ἐγὼ γινώσκω. Νῦν ἄρχομαι μαθητῆς εἶναι. Μηδέν με
 ζηλώσαι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω· πῦρ καὶ
 σταυρὸς, θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλε-
 σμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμέ ἐρχέσθωσαν,
 μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς δηλωθείσης πόλεως ταῖς καταλεχθεί-
 σαις ἐκκλησίαις διετυπώσατο. Ἦδη δ' ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης
 γενόμενος, ἀπὸ Τρωάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφείᾳ αὐθις διὰ
 γραφῆς ὁμιλεῖ, καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ, ἰδίως τε τῷ ταύτης
 προηγούμενῳ Πολυκάρπῳ· ὃν οἶα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εἶν μάλα
 γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποιμνὴν ὥς ἂν γνήσιος
 καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα διὰ
 132 σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν. Ὁ δ' αὐτὸς Σμυρναίοις γράφων,
 οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥήτοις συγκέχρηται, τοιαυτὰ τινα περὶ τοῦ
 Χριστοῦ διεξιῶν·

Οἶδε δὲ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον καὶ ὁ Εἰρηναῖος, καὶ τῶν Iren. v. 28. 4.
ἐπιστολῶν αὐτοῦ μνημονεύει λέγων οὕτως·

Καὶ ὁ Πολύκαρπος δὲ τούτων αὐτῶν μέμνηται ἐν τῇ φερομένῃ
αὐτοῦ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασι·

Καὶ ἐξῆς ἐπιφέρει·

Καὶ τὰ μὲν περὶ τὸν Ἰγνάτιον τοιαῦτα. Διαδέχεται δὲ μετ' αὐτὸν τὴν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπὸν Ἡρώς.

Περὶ τῶν εἰσέτι τότε διαπρεπόντων εὐαγγελιστῶν.

H

κατὰ πάντα τόπον τῶν ἐκκλησιῶν προκαταβληθέντας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων θεμελίου ἐπικοδομοῦν, αὔξοντες εἰς πλεον τὸ κήρυγμα, καὶ τὰ σωτήρια σπέρματα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀνὰ πᾶσαν εἰς πλάτος ἐπισπείροντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ γὰρ δὴ πλείστοι τῶν τότε μαθητῶν σφοδροτέρῳ φιλοσοφίας ἔρωτι πρὸς τοῦ θείου λόγου τὴν ψυχὴν πληττόμενοι, τὴν σωτήριον προτέρων ἀπεπλήρουν παρακέλευσιν, ἐνδεεσί νέμοντες τὰς οὐσίας. Ἔπειτα δὲ ἀποδημίας στελλόμενοι, ἔργον ἐπετέλουν εὐαγγελιστῶν, τοῖς ἔτι πάμπαν ἀνηκόοις τοῦ τῆς πίστεως λόγου κηρύττειν τὸν Χριστὸν φιλοτιμούμενοι, καὶ τὴν τῶν θείων εὐαγγελίων παραδιδόναι γραφήν. Οὗτοι δὲ θεμελίου τῆς πίστεως ἐπὶ ξένοις τισὶ τόποις αὐτὸ μόνον καταβαλλόμενοι, ποιμένας τε καθιστάντες ἑτέροις, τούτοις τε αὐτοῖς ἐγχειρίζοντες τὴν τῶν ἀρτίως εἰσαχθέντων γεωργίαν, ἑτέρας αὐτοὶ πάλιν χώρας τε καὶ ἔθνη μετήεσαν, σὺν τῇ ἐκ Θεοῦ χάριτι καὶ συνεργίᾳ, ἐπεὶ καὶ τοῦ θείου Πνεύματος εἰσέτι τότε δι' αὐτῶν πλείσται παράδοξοι δυνάμεις ἐνήργουν, ὥστε ἀπὸ πρώτης ἀκροάσεως ἀθρόως αὐτανδρα πλήθη προθύμως τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων Δημιουργὸν εὐσέβειαν ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς καταδέχεσθαι. Ἄδυνάτου δ' ὄντος ἡμῖν ἅπαντας ἐξ ὀνόματος ἀπαριθμεῖσθαι, 134 ὅσοι ποτὲ κατὰ τὴν πρώτην τῶν ἀποστόλων διαδοχὴν ἐν ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις γεγόνασι ποιμένες ἢ καὶ εὐαγγελισταί, τούτων εἰκότως ἐξ ὀνόματος γραφῇ μόνων τὴν μνήμην κατατεθείμεθα, ὧν ἔτι καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς δι' ὑπομνημάτων τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἢ παράδοσις φέρεται· ὥσπερ οὖν ἀμέλει τοῦ Ἰγνατίου ἐν αἷς κατελέξαμεν ἐπιστολαῖς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίῳ διευτώσατο. Ἐν ἣ τῆς πρὸς Ἑβραίους πολλὰ νοήματα παραθεῖς, ἡδὴ δὲ καὶ αὐτολεξεῖ ρητοῖς τισὶν ἐξ αὐτῆς χρησάμενος, σαφέστατα παρίστησιν ὅτι μὴ νεὸν ὑπάρχει τὸ σύγγραμμα. Ὅθεν εἰκότως ἔδοξεν, αὐτὸ τοῖς λοιποῖς ἐγκαταλεχθῆναι γράμμασι τοῦ ἀποστόλου. Ἑβραίοις γὰρ διὰ τῆς πατρίου γλώττης ἐγγράφως ὠμιληκὸς τοῦ Παύλου, οἱ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, οἱ δὲ τὸν Κλήμεντα τοῦτον αὐτὸν ἐρμηνεύσαι λέγουσι τὴν γραφήν. Ὁ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη ἀληθὲς, τῷ τὸν ὅμοιον τῆς φράσεως

[c. 38, Vales.
Heinrich.]
Cf. *supr.* 16.

χαρκτηῖρα τὴν τε τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἀποσώζειν, καὶ τῷ μὴ πόρρω τὰ ἐν ἑκατέροις τοῖς συγγράμμασι νοήματα καθεστάναι.

CAP. XXXVIII.

Περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς καὶ τῶν ψευδῶς εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων.

Ἰστέον δ' ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολῇ. Οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην γινώσκον ἐπιστάμεθα, ὅτι μὴδὲ καὶ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴσμεν. Ἦδη δὲ καὶ ἕτερα πολυεπὴ καὶ μακρὰ συγγράμματα ὡς τοῦ αὐτοῦ ἐχθὲς καὶ πρώην τινὲς προήγαγον, Πέτρου δὴ καὶ Ἀπίωνος διαλόγους περιέχοντα· ὧν οὐδ' ὅλως μνήμη τις 135 παρὰ τοῖς παλαιοῖς φέρεται. Οὐδὲ γὰρ καθαρὸν τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀποσώζει τὸν χαρκτηῖρα. Ἦ μὲν οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη γραφὴ, πρόδηλος. Εἴρηται δὲ καὶ τὰ Ἰγνατίου καὶ Πολυκάρπου.

CAP. XXXIX.

Περὶ τῶν Παπία συγγραμμάτων.

Τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε τὸν ἀριθμὸν φέρεται, ἃ καὶ ἐπιγέγραπται, 'Λογίων Κυριακῶν Ἐξηγήσεως.' Τούτων καὶ Εἰρηναῖος ὡς μόνων αὐτῷ γραφέντων μνημονεύει, ὧδέ πως λέγων·

Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος Iren. v. 33. 4. γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων. Ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα.

Καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος ταῦτα. Αὐτός γε μὴν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἐμφαίνει, παρεληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνοις γινώσκων διδάσκει, δι' ὧν φησὶ λέξεων·

Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον Cf. Routh, Rel. i. 7. καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἐρμηνείαις, διαβεβαιούμενος 136 ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον ὥσπερ οἱ

πολλοί, ἀλλὰ τοῖς τάληθῃ διδάσκουσιν· οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας, καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγινομένας τῆς ἀληθείας. Εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρεας, ἢ τί Πέτρος εἶπεν, ἢ τί Φίλιππος, ἢ τί Θωμᾶς, ἢ Ἰάκωβος· ἢ τί Ἰωάννης, ἢ Ματθαῖος, ἢ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν· ἃ τε Ἀριστίων, καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ λέγουσιν. Οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης.

Ἐνθα καὶ ἐπιστῆσαι ἄξιον δις καταριθμοῦντι αὐτῷ τὸ Ἰωάννου ὄνομα· ὦν τὸν μὲν πρότερον Πέτρῳ καὶ Ἰακώβῳ καὶ Ματθαίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις συγκαταλέγει, σαφῶς δηλῶν τὸν εὐαγγελιστὴν· τὸν δ' ἕτερον Ἰωάννην, διαστείλας τὸν λόγον, ἐτέροις παρὰ τὸν τῶν ἀποστόλων ἀριθμὸν κατατάσσει, προτάξας αὐτοῦ τὸν Ἀριστίωνα. Σαφῶς τε αὐτὸν 'πρεσβύτερον' ὀνομάζει. Ὡς καὶ διὰ τούτων ἀποδείκνυσθαι τὴν ἱστορίαν ἀληθῆ τῶν δύο κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁμωνυμίᾳ κεχρῆσθαι εἰρηκότων, δύο τε ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα, καὶ ἑκάτερον Ἰωάννου ἔτι νῦν λέγεσθαι· οἷς καὶ ἀναγκαῖον προσέχειν τὸν νοῦν. Εἰκὸς γὰρ τὸν δεύτερον, εἰ μή τις ἐθέλοι τὸν πρῶτον, τὴν ἐπ' ὀνόματος φερομένην Ἰωάννου Ἀποκάλυψιν ἑωρακέναι. Καὶ ὁ νῦν δὲ ἡμῖν δηλοῦμενος Παπίας τοὺς μὲν τῶν ἀποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολουθηκότων ὁμολογεῖ παρεληφέναι, Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκοον ἑαυτὸν φησι γενέσθαι. Ὀνομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν παραδόσεις. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν οὐκ εἰς τὸ ἄχρηστον εἰρήσθω. Ἄξιον δὲ ταῖς ἀποδοθείσαις τοῦ Παπία φωναῖς προσάφαι λέξεις ἐτέρας αὐτοῦ, δι' ὧν παράδοξά τινα ἱστορεῖ καὶ ἄλλα, ὥς ἂν ἐκ παραδόσεως εἰς αὐτὸν ἐλθόντα. Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἱεράπολιν Φίλιππον τὸν ἀπόστολον ἅμα ταῖς θυγατράσι διατρίψαι, διὰ τῶν πρόσθεν δεδήλωται. Ὡς δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὁ Παπίας γενόμενος διήγησιν παρεληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ Φιλίππου θυγατέρων μνημονεύει, τὰ νῦν σημειωτέον. Νεκροῦ γὰρ ἀνά-
137 στασιν κατ' αὐτὸν γεγονυῖαν ἱστορεῖ, καὶ αὖ πάλιν ἕτερον παράδοξον περὶ Ἰούστον τὸν ἐπικληθέντα Βαρσαβάν γεγνῶς, ὥς δηλητήριον φάρμακον ἐμπιόντος καὶ μηδὲν ἀηδὲς διὰ τὴν τοῦ

Cf. *supr.* 25;
vii. 25.

Supr. *iii.* 31.

Κυρίου χάριν ὑπομείναντος. Τοῦτον δὲ τὸν Ἰούστον, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους μετὰ Ματθαίᾳ στήσαι τε καὶ ἐπεύξασθαι ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἀναπληρώσεως τοῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ, ἡ τῶν Πράξεων ὠδὲ πως ἱστορεῖ γραφή·

Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσήφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰού- Acts i, 23
στος, καὶ Μαθίαν· καὶ προσευξάμενοι εἶπον.

Καὶ ἄλλα δὲ ὁ αὐτὸς ὡς ἐκ παραδόσεως ἀγράφου εἰς αὐτὸν ἦκοντα παρατίθεται, ξένας τέ τινας παραβολὰς τοῦ Σωτῆρος καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ, καὶ τινα ἄλλα μυθικώτερα. Ἐν οἷς καὶ χιλιάδα τινὰ φησιν ἔτων ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, σωματικῶς τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἐπὶ ταυτησὶ τῆς γῆς Cf. vii, 24.
ὑποστησομένης. Ἄ καὶ ἡγοῦμαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκδεξάμενον διηγήσεις ὑπολαβεῖν, τὰ ἐν ὑποδείγμασι πρὸς αὐτῶν μυστικῶς εἰρημένα μὴ συνεωρακότα. Σφόδρα γάρ τοι σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν, ὡς ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται· πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν πλείστοις ὅσοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας αὐτῷ δόξης παραίτιος γέγονε, τὴν ἀρχαιότητα τὰνδρὸς προβεβλημένοις, ὥσπερ οὖν Εἰρηναῖω, καὶ εἴ τις ἄλλος τὰ ὅμοια φρονῶν ἀναπέφηνεν. Καὶ ἄλλας δὲ τῇ ἰδίᾳ γραφῇ παραδίδωσιν Ἀριστίωνος τοῦ πρόσθεν δεδηλωμένου τῶν τοῦ Κυρίου λόγων διηγήσεις, καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου παραδόσεις· ἐφ' ὧς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψαντες, ἀναγκαίως νῦν προσθήσομεν ταῖς προεκτεθείσαις αὐτοῦ φωναῖς παράδοσιν, ἡ περὶ Μάρκου τοῦ τὸ Εὐαγγέλιον γεγραφότος ἐκτίθεται διὰ τούτων·

Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε. Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενο- Cf. Routh,
μένος, ὅσα ἐνημονέυσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ Rell. i, 13.
Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. Οὔτε γὰρ ἤκουσε τοῦ Κυρίου, οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ· ὕστερον δὲ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χρεῖας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν Κυριακῶν ποιούμενος λόγων· ὥστε οὐδὲν ἥμαρτε Μάρκος, οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν. Ἐνὸς γὰρ ἐποίησατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσε παραλιπεῖν, ἢ ψεύσασθαι τι ἐν αὐτοῖς.

Ταῦτα μὲν οὖν ἱστορήται τῷ Παπῇ περὶ τοῦ Μάρκου. Περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταῦτ' εἴρηται·

Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο. Ἑρμηνεύσε δ' αὐτὰ, ὡς ἦν δυνατὸς, ἕκαστος.

Κέχρηται δ' ὁ αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας Ἐπιστολῆς, καὶ ἀπὸ τῆς Πέτρου ὁμοίως. Ἐκτέθεται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς, ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου· ἣν τὸ κατ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν ἀναγκαίως πρὸς τοῖς ἐκτεθείσιν ἐπιτετηρήσθω.

Τέλος τοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου τρίτου.

CAP. I.

Τίνες ἐπὶ τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων
ἐπίσκοποι γεγονάσιν.

ἌΜΦΙ δὲ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας ὁ μικρῷ
πρόσθεν ἡμῖν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας δηλωθεὶς ἐπίσκοπος
τὴν ζωὴν μεταλλάττει, τέταρτος δὲ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν τῶν
αὐτόθι λειτουργίαν κληροῦται Πρίμος. Ἐν τούτῳ καὶ Ἀλέ-
ξανδρος ἐπὶ Ῥώμῃς, ὄγδοον ἔτος ἀποπληρώσαντος Εὐαρέστου,
πέμπτην ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου κατάγων διαδοχὴν, τὴν ἐπι-
σκοπὴν ἀπολαμβάνει.

CAP. II.

Ὅποια Ἰουδαῖοι κατ' αὐτὸν πεπόνθασιν.

Καὶ τὰ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας τε καὶ
ἐκκλησίας ὁσημέραι ἀνθοῦντα ἐπιμεῖζον ἐχώρει προκοπῆς, τὰ δὲ
τῆς Ἰουδαίων συμφορᾶς κακοῖς ἐπαλλήλοις ἤκμαζεν. Ἦδη
γούν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἐνιαυτὸν ὀκτωκαιδέκατον ἐλαύνοντος, Α.Δ. 115.
αὐθις Ἰουδαίων κίνησις ἐπαναστᾶσα πάμπολυ πληθὺς αὐτῶν 141
διέφθειρεν. Ἐν τε γὰρ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Αἰγύπτῳ,
καὶ προσέτι κατὰ Κυρήνην, ὥσπερ ὑπὸ πνεύματος δεινοῦ τινὸς
καὶ στασιώδους ἀναρριπισθέντες, ὥρμητο πρὸς τοὺς συνοίκους
Ἕλληνας στασιάζειν· αὐξήσαντές τε εἰς μέγα τὴν στάσιν, τῷ
ἐπιόντι ἐνιαυτῷ πόλεμον οὐ σμικρὸν συνῆψαν, ἡγουμένου
τηνικαῦτα Λούππου τῆς ἀπάσης Αἰγύπτου. Καὶ δὴ ἐν τῇ
πρώτῃ συμβολῇ ἐπικρατῆσαι αὐτοὺς συνέβη τῶν Ἑλλήνων, οἳ
καὶ καταφυγόντες εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν τοὺς ἐν τῇ πόλει
Ἰουδαίους ἐξώγησάν τε καὶ ἀπέκτειναν. Τῆς δὲ παρὰ τούτων
συμμαχίας ἀποτυχόντες οἱ κατὰ Κυρήνην, τὴν χώραν τῆς

Αἰγύπτου λεηλατοῦντες καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ νομοὺς φθείροντες
 διετέλουν, ἡγουμένου αὐτῶν Λουκούα· ἐφ' οὗς ὁ αὐτοκράτωρ
 ἔπεμψε Μάρκιον Τούρβωνα σὺν δυνάμει πεζῇ τε καὶ ναυτικῇ,
 ἔτι δὲ καὶ ἱππικῇ. Ὁ δὲ πολλαῖς μάχαις ἐν οὐκ ὀλίγῳ τε
 χρόνῳ τὸν πρὸς αὐτοὺς διαπονήσας πόλεμον, πολλὰς μυριάδας
 Ἰουδαίων, οὐ μόνον τῶν ἀπὸ Κυρήνης, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπ'
 Αἰγύπτου συναιρομένων Λουκούα τῷ βασιλεῖ αὐτῶν ἀναιρεῖ.
 Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὑποπτεύσας καὶ τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ
 Ἰουδαίους ἐπιθήσεσθαι τοῖς αὐτόθι, Λουκίῳ Κυήτῳ προσέταξεν
 142 ἐκκαθᾶραι τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦς. Ὃς καὶ παραταξάμενος
 πάμπλου πλῆθος τῶν αὐτόθι φονεύει, ἐφ' ᾧ κατορθώματι.
 Ἰουδαίας ἡγεμῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνεδείχθη. Ταῦτα
 καὶ Ἑλλήνων οἱ τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γραφῇ παρα-
 δόντες, αὐτοῖς ἱστορήσαν ῥήμασι.

CAP. III.

Οἱ κατὰ Ἀδριανὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογησάμενοι.

A.D. 117.

Τραϊανοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι τὴν ἀρχὴν μηνὶν ἐξ
 δέουσι κρατήσαντος, Αἴλιος Ἀδριανὸς διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν.
 Τούτῳ Κοδράτος λόγον προσφωνήσας ἀναδίδωσιν, Ἀπολογίαν
 συντάξας ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας, ὅτι δὴ τινες πονηροὶ
 ἄνδρες τοὺς ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο. Εἰσέτι δὲ φέρεται
 παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν, ἀτὰρ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύγ-
 γραμμα, ἐξ οὗ κατιδεῖν ἐστὶ λαμπρὰ τεκμήρια τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς
 διανοίας, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοτομίας. Ὁ δ' αὐτὸς τὴν
 καθ' ἑαυτὸν ἀρχαιότητα παραφαίνει, δι' ὧν ἱστορεῖ ταῦτα
 ἰδίαις φωναῖς·

Τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα αἰεὶ παρῆν· ἀληθῆ γὰρ ἦν· οἱ θεραπευ-
 θέντες, οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οἱ οὐκ ὤφθησαν μόνον θεραπευόμενοι καὶ
 ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ παρόντες· οὐδὲ ἐπιδημοῦντος μόνον τοῦ Σωτῆρος,
 ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέντος, ἦσαν ἐπὶ χρόνον ἰκανόν, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμε-
 143 τέρους χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκοντο.

Τοιοῦτος μὲν οὖν οὗτος. Καὶ Ἀριστείδης δὲ πιστὸς ἀνὴρ
 τῆς καθ' ἡμᾶς ὁρμώμενος εὐσεβείας, τῷ Κοδράτῳ παραπλησίως
 ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογίαν, ἐπιφωνήσας Ἀδριανῷ, καταλέλοιπε.
 Σώζεται δέ γε εἰς δεῦρο παρὰ πλείστοις καὶ ἡ τούτου γραφή.

CAP. IV.

Οἱ κατὰ ταῦτὸν Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.

Ἔτει δὲ τρίτῳ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας, Ἀλέξανδρος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος τελευτᾷ, δέκατον τῆς οἰκονομίας ἀποπλήσας ἔτος. Ξύστος ἦν τούτῳ διάδοχος. Καὶ τῆς Ἀλεξανδρέων δὲ παρροικίας ἀμφὶ τὸν αὐτὸν χρόνον Πρίμον μεταλλάξαντα δωδεκάτῳ τῆς προστασίας ἔτει διαδέχεται Ἰούστος.

CAP. V.

Οἱ ἀνέκαθεν ἀπὸ τοῦ Σωτήρος καὶ ἐπὶ τοὺς δηλουμένους, Ἱεροσολύμων ἐπίσκοποι.

Τῶν γε μὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων τοὺς χρόνους γραφῇ σωζομένους οὐδαμῶς εὗρον· κομιδῇ γὰρ οὖν βραχυβίους αὐτοὺς λόγος κατέχει γενέσθαι. Τοσοῦτον δ' ἐξ ἐγγράφων παρὲλθον, ὥς μέχρι τῆς κατὰ Ἀδριανὸν Ἰουδαίων πολιορκίας πεντεκαίδεκα τὸν ἀριθμὸν αὐτόθι γεγόνασιν ἐπισκόπων διαδοχαί, οὓς πάντας Ἑβραίους φασὶν ὄντας ἀνέκαθεν, τὴν γνῶσιν τοῦ Χριστοῦ γνησίως καταδέξασθαι. "Ωστ' ἤδη πρὸς τῶν τὰ τοιάδε ἐπικρίνειν δυνατῶν καὶ τῆς τῶν ἐπισκόπων λειτουργίας ἀξίους δοκιμασθῆναι· συνεστάναι γὰρ αὐτοῖς τότε τὴν πᾶσαν ἐκκλησίαν ἐξ Ἑβραίων πιστῶν, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ εἰς τὴν τότε 144 διαρκεσάντων πολιορκίαν, καθ' ἣν Ἰουδαῖοι Ῥωμαίων αὐθις ἀποστάντες οὐ μικροῖς πολέμοις ἤλωσαν. Διαλελοιπότην δ' οὖν τηρικαῦτα τῶν ἐκ περιτομῆς ἐπισκόπων, τοὺς ἀπὸ πρώτου νῦν ἀναγκαῖον ἂν εἶη καταλέξει. Πρώτος τοιγαροῦν Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου λεγόμενος ἀδελφὸς ἦν· μεθ' ὃν δεύτερος Συμεὼν, τρίτον Ἰούστος, Ζακχαῖος τέταρτος, πέμπτος Τωβίας, ἕκτος Βενιαμὴν, Ἰωάννης ἕβδομος, ὄγδοος Ματθίας, ἑνατος Φίλιππος, δέκατος Σενεκάς, ἐνδέκατος Ἰούστος, Λεὺς δωδέκατος, Ἐφρῆς τρισκαίδεκατος, τεσσαρεσκαίδεκατος Ἰωσήφ· ἐπὶ πᾶσι πεντεκαίδεκατος Ἰούδας. Τοσοῦτοι καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως ἑπίσκοποι ἀπὸ τῶν ἀποστόλων εἰς τὸν δηλούμενον διαγενόμενοι χρόνον, οἱ πάντες ἐκ περιτομῆς. Ἦδη δὲ δωδέ-

κατον ἐχούσης ἔτος τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ, Ξύστον δεκαέτη χρόνον ἀποπλήσαντα ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς ἑβδομος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων διαδέχεται Τελεσφόρος, ἐνιαυτοῦ δὲ μεταξὺ καὶ μηνῶν διαγενομένου, τῆς Ἀλεξανδρέων παροικίας τὴν προστασίαν Εὐμενῆς ἔκτω κλήρῳ διαδέχεται, τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἕτεσιν ἑνδεκα διαρκέσαντος.

CAP. VI.

Ἡ κατὰ Ἀδριανὸν ὑστάτη Ἰουδαίων πολιορκία.

A.D. 132.

Καὶ δὴ τὰ τῆς Ἰουδαίων ἀποστασίας αὐθις εἰς μέγα καὶ πολὺ προελθούσης, Ροῦφος ἐπάρχων τῆς Ἰουδαίας, στρατιωτικῆς
 145 αὐτῷ συμμαχίας ὑπὸ βασιλέως πεμφθείσης, ταῖς ἀπονοαῖς αὐτῶν ἀφειδῶς χρώμενος ἐπεξήει, μυριάδας ἀθρώως ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ παίδων καὶ γυναικῶν διαφθείρων, πολέμου τε νόμῳ τὰς χώρας αὐτῶν ἐξανδραποδιζόμενος. Ἐστρατήγει δὲ Ἰουδαίῳν τηνικαῦτα Βαρχωχεβᾶς ὄνομα, (ἀστέρα δηλοῖ τοῦτο,) τὰ μὲν ἄλλα φονικὸς καὶ ληστρικός τις ἀνὴρ, ἐπὶ δὲ τῇ προσηγορίᾳ, οἷα ἐπ' ἀνδραπόδων, ὥς δὴ ἐξ οὐρανοῦ φωστὴρ αὐτοῖς κατεληλυθὼς, κακουμένοις τε ἐπιλάμψαι τερατεύόμενος. Ἀκμάσαντος
 A.D. 135. δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ κατὰ Βίβθηρα, (πολίχνη τις ἦν ὀχυρωτάτη, τῶν Ἱεροσολύμων οὐ σφόδρα πόρρω διεστῶσα,) τῆς τε ἔξωθεν πολιορκίας χρονίου γενομένης, λιμῷ τε καὶ δίψει τῶν νεωτεροποιῶν εἰς ἔσχατον ὀλέθρον περιελαθέντων, καὶ τοῦ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς αἰτίου τὴν ἀξίαν ἐκτίσαντος δίκην, τὸ πᾶν ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ
 146 τὰ Ἱεροσόλυμα γῆς πάμπαν ἐπιβαίνειν εἴργεται, νόμου δόγματι καὶ διατάξεσιν Ἀδριανοῦ, ὥς ἂν μὴδ' ἐξ ἀόπτου θεωροῖεν τὸ πατρῷον ἔδαφος, ἐγκελευσαμένου Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ. Οὕτω δὴ τῆς πόλεως εἰς ἔρημίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους καὶ παντελῇ φθορὰν τῶν πάλαι οἰκητόρων ἑλθούσης, ἐξ ἁλλοφύλου
 147 τε γένους συνοικισθείσης, ἡ μετέπειτα σύστασα Ῥωμαϊκὴ πόλις τὴν ἐπωνυμίαν ἀμείψασα, εἰς τὴν τοῦ κρατοῦντος Αἰλίου Ἀδριανοῦ τιμὴν, Αἰλία προσαγορεύεται. Καὶ δὴ τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας ἐξ ἔθνῶν συγκροτηθείσης, πρῶτος μετὰ τοὺς ἐκ

περιτομῆς ἐπισκόπους τὴν τῶν ἐκεῖσε λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Μάρκος.

CAP. VII.

Τίνες κατ' ἐκείνο καιροῦ γεγόνασι ψευδωνύμου γνώσεως ἀρχηγοί.

Ἦδη δὲ λαμπροτάτων δίκην φωστήρων τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀποστιλβουσῶν ἐκκλησιῶν, ἀκμαζούσης τε εἰς ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως, ὁ μισόκαλος δαίμων, οἷα τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἀεὶ τυγχάνων πολεμιώτατος, πάσας στρέφων κατὰ τῆς ἐκκλησίας μηχανὰς, πάλαι μὲν τοῖς ἔξωθεν διωγμοῖς κατ' αὐτῆς ὠπλίζετο· τότε γε μὴν τούτων ἀποκεκλεισμένος, 'πουηροῖς καὶ γόησιν ἀνδράσιν' ὥσπερ τισιν ^{2 Tim. iii. 13.} ὀλεθρίοις ψυχῶν ὀργάνοις διακόνους τε ἀπωλείας χρώμενος, ἐτέrais κατεστρατήγει μεθόδοις, πάντα πόρον ἐπινοῶν, ὡς ἂν ὑποδύντες γόητες καὶ ἀπατηλοὶ τὴν αὐτὴν τοῦ δόγματος ἡμῖν προσηγορίαν, ὁμοῦ μὲν τῶν πιστῶν τοὺς πρὸς αὐτῶν ἀλισκομένους εἰς βυθὸν ἀπωλείας ἄγοιεν, ὁμοῦ δὲ τοὺς τῆς πίστεως ἀγνώτας δι' ὧν αὐτοὶ δρῶντες ἐπιχειροῦν ἀποτρέπουντο τῆς ἐπὶ τὸν σωτήριον λόγον παρόδου. Ἀπὸ γοῦν τοῦ Μενάνδρου, ὃν διάδοχον τοῦ Σίμωνος ἤδη πρότερον παραδεδώκαμεν, ἀμφί- ^{iii. 26.} στομος ὥσπερ καὶ δικέφαλος ὀφιώδης τις προελθοῦσα δύναμις, δυεῖν αἰρέσεων διαφόρων ἀρχηγούς κατεστήσατο, Σατορνύνον τε Ἀντιοχέα τὸ γένος, καὶ Βασιλεῖδην Ἀλεξανδρέα, ὧν ὁ μὲν κατὰ Συρίαν, ὁ δὲ κατ' Αἴγυπτον, συνεστήσαντο θεομισῶν αἰρέσεων διδασκαλεῖα. Τὰ μὲν οὖν πλείστα τὸν Σατορνύνον τὰ αὐτὰ τῷ Μενάνδρῳ ψευδολογῆσαι ὁ Εἰρηναῖος δηλοῖ, προσχήμετι δὲ ^{Iren. i. 24.} ἀπορρητοτέρων τὸν Βασιλεῖδην εἰς τὸ ἄπειρον τεῖναι τὰς ἐπινοίας, 148 δυσσεβοὺς αἰρέσεως ἑαυτῷ τερατώδεις ἀναπλάσαντα μυθοποιίας. Πλείστων οὖν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν κατ' ἐκείνο καιροῦ τῆς ἀληθείας ὑπεραγωνιζομένων, λογικώτερόν τε τῆς ἀποστολικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς δόξης ὑπερμαχούντων, ἤδη τινες καὶ διὰ συγγραμμάτων τοῖς μετέπειτα προφυλακτικὰς αὐτῶν δὴ τούτων τῶν δηλωθειῶν αἰρέσεων παρεῖχον ἐφόδους. Ὡν εἰς ἡμᾶς

κατήλθεν ἐν τοῖς τότε γνωριμωτάτου συγγραφέως Ἀγρίππα Κάστορος ἱκανώτατος κατὰ Βασιλείδου ἔλεγχος, τὴν δεινότητα τῆς τὰνδρὸς ἀποκαλύπτων γοητείας. Ἐκφαίνων δ' οὖν αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα, φησὶν αὐτὸν εἰς μὲν τὸ Εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι συντάξαι βιβλία, προφήτας δὲ ἑαυτῷ ὀνομάσαι Βαρκαββάν καὶ Βαρκῶφ, καὶ ἄλλους ἀνυπάρχτους τινὰς ἑαυτῷ συττησάμενον, βαρβάρους τε αὐτοῖς εἰς κοτὰπληξιν τῶν τὰ τοιαῦτα τεθηπότων ἐπιφημίσαι προσηγορίας· διδάσκειν τε ἀδιαφορεῖν εἰδωλοθύτων ἀπογενομένους, καὶ ἔξομνυμένους ἀπαραφυλάκτως τὴν πίστιν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς. Πυθαγορικῶς τε τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ πενταετῇ σιωπὴν παρακελεύεσθαι. Καὶ ἕτερα δὲ τούτοις παραπλήσια ἀμφὶ τοῦ Βασιλείδου καταλέξας ὁ εἰρημένος, οὐκ ἀγεννῶς τῆς δηλωθείσης αἰρέσεως εἰς προὔπτου ἐφώρασε τὴν πλάνην. Γράφει δὲ καὶ

Iren. i. 25.

149 Εἰρηναῖος συγχρονίσαι τούτοις Καρποκράτην, ἑτέρας αἰρέσεως τῆς τῶν Γνωστικῶν ἐπικληθείσης πατέρα· οἳ καὶ τοῦ Σίμωνος, οὐχ ὥς ἐκεῖνος κρύβδην, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς φανερόν τὰς μαγείας παραδιδόναι ἠξίου, ὥς ἐπὶ μεγάλοις δὴ μονονουχὶ σεμνυνόμενοι τοῖς κατὰ περιεργίαν πρὸς αὐτῶν ἐπιτελουμένοις φίλτροις, 'ὄνειροπομποῖς τε καὶ παρέδροις' τισὶ δαίμοσι, καὶ ἄλλαις ὁμοιοτρόποις τισὶν ἀγωγαῖς· τούτοις τε ἀκολούθως πάντα δρᾶν χρῆναι διδάσκειν τὰ αἰσχροουργότατα τοὺς μέλλοντάς εἰς τὸ τέλειον τῆς κατ' αὐτοὺς μυσταγωγίας, ἣ καὶ μᾶλλον μυσαρποποιίας, ἐλεύσεσθαι, ὥς μὴ ἂν ἄλλως ἐκφενζομένους τοὺς 'κοσμικοὺς,' ὥς ἂν ἐκεῖνοι φαίεν, 'ἄρχοντας,' μὴ οὐχὶ πᾶσι τὰ δι' ἄρρητοποιίας ἀπονείμαντας χρέα. Τούτοις δὴτα συνέβαινε διακόνοις χρώμενον τὸν ἐπιχαιρεσικάκον δαίμονα, τοὺς μὲν πρὸς αὐτῶν ἀπατωμένους οἰκτρῶς οὕτως εἰς ἀπώλειαν ἀνδραποδίζεσθαι, τοῖς δὲ ἀπίστοις ἔθνεσι πολλὴν παρέχειν κατὰ τοῦ θείου λόγου δυσφημίας περιουσίαν, τῆς ἐξ αὐτῶν φήμης εἰς τὴν τοῦ παντὸς Χριστιανῶν ἔθνος διαβολὴν καταχεομένης. Ταύτῃ δ' οὖν ἐπιπλείστον συνέβαινε τὴν περὶ ἡμῶν παρὰ τοῖς τότε ἀπίστοις ὑπόνοιαν δυσσεβῆ καὶ ἀτοπωτάτην διαδίδοσθαι, ὥς δὴ ἀθεμίτοις πρὸς μητέρας καὶ ἀδελφὰς μίξεσιν ἀνοσῖαις τε τροφαῖς χρωμένων. Οὐκ εἰς μακρὰν γε μὴν αὐτῷ ταῦτα προὔχῳρει, τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἑαυτὴν συνιστώσης, ἐπὶ μέγα τε φῶς κατὰ τὸν προϊόντα

χρόνον διαλαμπούσης. *Εσβεστο μὲν γὰρ αὐτίκα πρὸς αὐτῆς ἐνεργείας ἀπελεγχόμενα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτεχνήματα, ἄλλων ἐπ' ἄλλαις αἱρέσεων καινοτομουμένων, ὑπορρεουσῶν αἰὲ τῶν προτέρων, καὶ εἰς πολυτρόπους καὶ πολυμόρφους ιδέας ἄλλοτε ἄλλως φθειρομένων* προῆει δ' εἰς αὐξήν καὶ μέγεθος αἰὲ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα ἢ τῆς καθόλου καὶ μόνης ἀληθοῦς ἐκκλησίας λαμπρότης, τὸ σεμνὸν καὶ εἰλικρινὲς καὶ ἐλευθέριον τό τε σῶφρον καὶ καθαρὸν τῆς ἐνθέου πολιτείας τε καὶ φιλοσοφίας εἰς ἅπαν γένος Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ἀποστίλβουσα. Συναπέσβη γοῦν ἅμα τῷ χρόνῳ καὶ ἡ κατὰ παντὸς τοῦ δόγματος 150 διαβολή, ἔμενε δὲ μόνη ἅρα παρὰ πᾶσι κρατοῦσα, καὶ ἀνομολογουμένη τὰ μάλιστα διαπρέπειν ἐπὶ σεμνότητι καὶ σωφροσύνῃ θεοῖς τε καὶ φιλοσόφοις δόγμασιν, ἡ καθ' ἡμᾶς διδασκαλία* ὥς μηδένα τῶν εἰς νῦν αἰσχυρὰν ἐπιφέρειν τολμᾶν κατὰ τῆς πίστεως ἡμῶν δυσφημίαν, μηδέ τινα τοιαύτην διαβολήν, οἷαις πάλαι πρότερον φίλον ἦν χρῆσθαι τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπισυνισταμένοις. *Ὅμως δ' οὖν κατὰ τοὺς δηλουμένους αὐθις παρήγεν εἰς μέσον ἡ ἀλήθεια πλείους ἐαυτῆς ὑπερμάχους, οὐ δι' ἀγράφων αὐτὸ μόνον ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγγράφων ἀποδείξεων κατὰ τῶν ἁθέων αἱρέσεων στρατευομένων.

CAP. VIII.

Τίνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.

*Ἐν τούτοις ἐγνωρίζετο Ἡγήσιππος, οὗ πλείσταις ἤδη <sup>Supr. ii, 23 ;
iii, 20, 32.</sup> πρότερον κεκρήμεθα φωναῖς, ὥς ἂν ἐκ τῆς αὐτοῦ παραδόσεώς τινα τῶν κατὰ τοὺς ἀποστόλους παρατιθέμενοι. *Ἐν πέντε δὴ οὖν συγγράμμασιν οὗτος τὴν ἀπλανῆ παράδοσιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἀπλουστάτῃ συντάξει γραφῆς ὑπομνηματισάμενος, καθ' ὃν ἐγνωρίζετο σημαίνει χρόνον, περὶ τῶν ἀρχῆθεν ἰδρυσάντων τὰ εἶδωλα οὕτω πως γράφων*

Οἷς καινοτάφια καὶ ναοὺς ἐποίησαν ὥς μέχρι νῦν* ὃν ἐστὶ καὶ Ἀντίνοος <sup>Cf. Routh,
Rell. i, 218.</sup> δοῦλος Ἀδριανοῦ Καίσαρος, οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινόειος, ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. Καὶ γὰρ καὶ πόλιν ἔκτισεν ἐπώνυμον Ἀντινόου, καὶ προφῆτας. 151

Κατ' αὐτὸν δὲ καὶ Ἰουστίνος γνήσιος τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ἐραστῆς, ἔτι τε τοῖς παρ' Ἑλλήσιν ἀσκούμενος ἐνδιέτριβε

λόγοις. Σημαίνει δὲ καὶ αὐτὸς τουτονὶ τὸν χρόνον ἐν τῇ πρὸς Ἀντωνίνον Ἀπολογία ᾧδε γράφων·

Just. Apol. i.
29.

Οὐκ ἄτοπον δὲ ἐπιμνησθῆναι ἐν τούτοις ἡγοούμεθα καὶ Ἀντινόου τοῦ νῦν γενομένου· ὃν καὶ ἅπαντες ὡς θεὸν διὰ φόβον σέβειν ὠρμητο, ἐπισταμενοὶ τίς τε ἦν καὶ πόθεν ὑπῆρχεν.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τοῦ τότε κατὰ Ἰουδαίων πολέμου μνημονεύων, ταῦτα παρατίθεται·

Ib. 31. 152

Καὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν γενομένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ Βαρχαχέβας, ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγῆτος, Χριστιανούς μόνους εἰς τιμωρίας δεινάς, εἰ μὴ ἀρνοῦντο Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν καὶ βλασφημοῖεν, ἐκέλευεν ἄγεσθαι.

Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν μεταβολὴν αὐτοῦ, ὅτι μὴ ἀλόγως, μετὰ κρίσεως δ' αὐτῷ γέγονει δηλῶν, ταῦτα γράφει·

Ib. ii. 12.

Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδάγμασι, διαβαλλομένους ἀκούων Χριστιανούς, ὁρῶν δὲ καὶ ἀφόβους πρὸς θάνατον καὶ πάντα τὰ νομιζόμενα φοβερά, ἐνεόουν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτούς. Τίς γὰρ φιλήδονος, ἢ ἀκρατὴς, καὶ ἀνθρωπείων σαρκῶν βορὰν ἡγοούμενος ἀγαθόν, δύναται ἂν θάνατον ἀσπάζεσθαι, ὅπως τῶν ἑαυτοῦ στερηθείη ἐπιθυμιῶν, ἀλλ' οὐκ ἐκ παντὸς ζῆν αἰετὴν ἐνθάδε βιοτὴν καὶ λανθάνειν τοὺς ἄρχοντας ἐπειράτω, οὐχ ὅτι ἑαυτὸν κατήγγελλε φονευθισόμενον;

Ἔτι δ' ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ δεξάμενον τὸν Ἀδριανὸν παρὰ Σερεννίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἡγουμένου γράμματα ὑπὲρ Χριστιανῶν, περιέχοντα ὡς οὐ δίκαιον εἶη ἐπὶ μηδενὶ ἐγκλήματι, βοαῖς δήμου χαριζομένους, ἀκρίτως κτείνειν αὐτούς, ἀντιγράψαι Μινουκίῳ Φουνδάνῳ ἀνθυπάτῳ τῆς Ἀσίας, προστάττοντα μηδένα κτείνειν ἄνευ ἐγκλήματος καὶ εὐλόγου κατηγορίας. Καὶ τῆς ἐπιστολῆς δὲ ἀντίγραφον παρατίθεται, τὴν Ῥωμαικὴν φωνὴν, ὡς εἶχε, διαφυλάξας. Προλέγει δ' αὐτῆς ταῦτα·

Ib. i. 68.

Καὶ ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ μεγίστου καὶ ἐπιφανεστάτου Καίσαρος Ἀδριανοῦ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἔχοντες ἀπαιτεῖν ὑμᾶς, καθὰ ἡξιώσαμεν, κελεῦσαι τὰς κρίσεις γίνεσθαι, τοῦτο οὐχ ὡς ὑπὸ Ἀδριανοῦ κελευσθέν μᾶλλον ἡξιώσαμεν,
153 ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπίστασθαι δικαίαν ἀξιοῦν τὴν προσφώνησιν. Ὑπετάξαμεν δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἀδριανοῦ τὸ ἀντίγραφον, ἵνα καὶ τοῦτο ἀληθεύειν ἡμᾶς γνωρίζητε. Καὶ ἔστι τὸδε.

Τούτοις ὁ μὲν δηλωθεὶς ἀνὴρ αὐτὴν παρατίθεται τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀντιγραφὴν, ἡμεῖς δ' ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν κατὰ δύναμιν αὐτὴν μετελήφσαμεν, ἔχουσιν ᾧδε.

CAP. IX.

Ἐπιστολὴ Ἀδριανοῦ ὑπὲρ τοῦ μὴ δεῖν ἀκρίτως ἡμᾶς ἐλαύνειν.

Μινουκίῳ Φουνδάνῳ· ἐπιστολὴν ἐδεξάμην γραφεῖσάν μοι ἀπὸ Σερεννίου
Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἀνδρὸς, ὅντινα σὺ διεδέξω. Οὐ δοκεῖ μοι οὖν το
πρᾶγμα ἀζητήτων καταλιπεῖν, ἵνα μήτε οἱ ἄνθρωποι ταραττωνται, καὶ τοῖς
συκοφάνταις χορηγία κακουργίας παρασχεθῇ. Εἰ οὖν σαφῶς εἰς ταύτην
τὴν ἀξίωσιν οἱ ἐπαρχιώται δύνανται δισχυρίζεσθαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν,
ὥς καὶ πρὸ βήματος ἀποκρίνασθαι, ἐπὶ τοῦτο μόνον τραπῶσιν, ἀλλ' οὐκ
ἀξιώσασιν, οὐδὲ μόναις βοαῖς. Πολλῶ γὰρ μᾶλλον προσήκειν, εἴ τις κατη-
γορεῖν βούλοιτο, τοῦτό σε διαγιγνώσκειν. Εἴ τις οὖν κατηγορεῖ καὶ δείκνυσί
τι παρὰ τοὺς νόμους πράττοντας, οὕτως ὀριξε κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἀμαρ-
τήματος· ὥς μὰ τὸν Ἡρακλέα εἴ τις συκοφαντίας χάριν τοῦτο προτείνει,
διαλάμβανε ὑπὲρ τῆς δεινότητος, καὶ φρόντιζε ὅπως ἂν ἐκδικήσας.

Καὶ τὰ μὲν τῆς Ἀδριανοῦ ἀντιγραφῆς τοιαῦτα.

CAP. X.

154

Τίνες ἐπὶ τῆς Ἀντωνίνου βασιλείας ἐπίσκοποι Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων
γεγόνασιν.

Τούτου δὲ τὸ χρεὼν μετὰ πρῶτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἐκτί-
σαντος, Ἀντωνίνου ὁ κληθεὶς Εὐσεβὴς τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν
διαδέχεται. Τούτου δὲ ἐν ἔτει πρώτῳ Τελεσφόρου τὸν βίον
ἐνδεκάτῳ τῆς λειτουργίας ἐνιαυτῷ μεταλλάξαντος, Ὑγίνου τὸν
κληρὸν τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς παραλαμβάνει. Ἰστορεῖ γε
μὴν ὁ Εἰρηναῖος τὸν Τελεσφόρον μαρτυρίῳ τὴν τελευτὴν
διαπρέψαι, δηλῶν ἐν ταύτῳ κατὰ τὸν δηλούμενον Ῥωμαίων
ἐπίσκοπον Ὑγίνου, Οὐαλεντίνου ἰδίας αἵρέσεως εἰσηγητὴν, καὶ
Κέρδωνα τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης ἀρχηγόν, ἐπὶ τῆς Ῥώμης
ἄμφω γνωρίζεσθαι. Γράφει δὲ οὕτως.

CAP. XI.

Περὶ τῶν κατ' αὐτοὺς αἵρεσιάρχων.

Οὐαλεντίνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ὑγίνου, ἤκμασε δὲ ἐπὶ Πίου,
καὶ παρέμεινεν ἕως Ἀνικήτου. Κέρδων δὲ ὁ πρὸ Μαρκίωνος, καὶ αὐτὸς ἐπὶ
Ὑγίνου, ὃς ἦν ἕνατος ἐπίσκοπος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθὼν καὶ ἐξομολογού-
[octavus, Vers. Lat.]

155 **μενος, οὕτως διετέλεσε, ποτὲ μὲν λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐξομολογούμενος, ποτὲ δὲ ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδασκε κακῶς, καὶ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἀδελφῶν συνοδίας.**

Ταῦτα δὲ φησιν ἐν τρίτῳ τῶν ‘πρὸς τὰς Αἰρέσεις.’ *Εν γε μὴν τῷ πρώτῳ αὖθις περὶ τοῦ Κέρδωνος ταῦτα διέξιςι·

Iren. i. 27. 1.

[octavus,
V. L.]

Κέρδων δὲ τις ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Σίμωνα τὰς ἀφορμὰς λαβὼν, καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ὑγίνου ἔνατον κλῆρον τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολῶν ἔχοντας, ἐδίδαξε τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον Θεὸν μὴ εἶναι Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸν μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι, τὸν δὲ ἀγνώτα εἶναι· καὶ τὸν μὲν δίκαιον, τὸν δὲ ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Διαδεξάμενος δὲ αὐτὸν Μαρκίων ὁ Ποντικὸς ἠΐξησε τὸ διδασκαλεῖον, ἀπρηυθριασμένως βλασφημῶν.

156 *Ὁ δὲ αὐτὸς Εἰρηναῖος τὸν ἄπειρον βυθὸν τῆς Οὐαλεντίνου πολυπλανοῦς ὕλης εὐτονώτατα διαπλώσας, ἐρπετοῦ δίκην φωλεούντος ἀπόκρυφον οὔσαν αὐτοῦ καὶ λεληθῆναι ἀπογυμνοῖ τὴν κακίαν. Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλον τινὰ, Μάρκος αὐτῷ ὄνομα, κατ' αὐτοὺς γενέσθαι λέγει μαγικῆς κυβείας ἐμπειρότατον. Γράφει δὲ καὶ τὰς ἀτελέστους αὐτῶν τελετὰς μυσαρὰς τε μυσταγωγίας ἐκφαίνων, αὐτοῖς δὴ τούτοις τοῖς γράμμασιν·

Ib. i. 13. 1.

Ib. i. 21. 3.

Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκειάζουσι, καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπὶρρήσεων τινῶν τοῖς τελουμένοις, καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον, κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω συζυγίων. Οἱ δὲ ἄγουσιν ἐφ' ὕδαρ, καὶ βαπτίζοντες, οὕτως ἐπιλέγουσιν· ‘Εἰς ὄνομα ἀγνώστου πατρὸς τῶν ὄλων, εἰς ἀλήθειαν μητέρα τῶν πάντων, εἰς τὸν κατελθόντα εἰς τὸν Ἰησοῦν.’ *Ἄλλοι δὲ Ἑβραϊκὰ ὀνόματα ἐπιλέγουσιν πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελουμένους.

*Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τέταρτον τῆς ἐπισκοπῆς ἔτος Ὑγίνου τελευτήσαντος, Πίος ἐπὶ Ῥώμης ἐγχειρίζεται τὴν λειτουργίαν. Κατὰ γε μὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν Μάρκος ἀναδείκνυται ποιμὴν, Εὐμενοῦς ἔτη τὰ πάντα δέκα πρὸς τρισὶν ἐκπλήσαντος. Τοῦ τε Μάρκου ἐπὶ δέκα ἔτη τῆς λειτουργίας ἀναπανσαμένου, Κελαδίων τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας τὴν λειτουργίαν παραλαμβάνει. Καὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων δὲ πόλιν πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἐπισκοπῆς

157 ἐνιαυτῷ Πίου μεταλλάξαντος, Ἀνίκητος τῶν ἐκείσε προϊστάται. Καθ' ὃν Ἠγήσιππος ἱστορεῖ ἑαυτὸν ἐπιδημῆσαι τῇ Ῥώμῃ, παραμεῖναι τε αὐτόθι μέχρι τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλευθέρον. Μάλιστα δὲ ἤκμαζεν ἐπὶ τῶνδε Ἰουστίνος, ἐν φιλοσόφου σχήματι πρεσβεύων τὸν θεῖον λόγον, καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως

c. 22.

ἐναγωνιζόμενος συγγράμμασιν· ὃς δὴ καὶ νράφας κατὰ Μαρ-
κίωνος σύγγραμμα, μνημονεύει ὡς καθ' ὃν συνέταπτε καιρὸν
γνωριζόμενου τῷ βίῳ τὰνδρός. Φησὶ δὲ οὕτως·

Μαρκίωνα δὲ τινα Ποντικὸν, ὃς καὶ νῦν ἔτι ἐστὶ διδάσκων τοὺς πειθο- Just. Apol. i.
μένους, ἄλλον τινα νομίζειν μείζονα τοῦ δημιουργοῦ θεὸν, ὃς καὶ κατὰ πᾶν ^{20.}
γένος ἀνθρώπων, διὰ τῆς τῶν δαιμόνων συλλήψεως, πολλοὺς πέπεικε
βλάβασφημα λέγειν, καὶ ἀρνέισθαι τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς Πατέρα
εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἄλλον δὲ τινα ὡς ὄντα μείζονα παρὰ τοῦτον ὁμολογεῖν
πεποιηκέναι. Καὶ πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὠρμημένοι, ὡς ἔφαμεν, Χριστιανοὶ
καλοῦνται· ὃν τρόπον καὶ οὐ κοινῶν ὄντων δογμάτων τοῖς φιλοσόφοις, τὸ
ἐπικαλούμενον ὄνομα τῆς φιλοσοφίας κοινόν ἐστι.

Τούτοις ἐπιφέρει λέγων·

Ἔστι δὲ ἡμῖν καὶ σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἰρέσεων, ᾧ εἰ
βούλεσθε ἐντυχεῖν, δώσομεν.

Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος Ἰουστίνος, καὶ ‘πρὸς Ἑλληνας’ ἱκανώτατα
πυνήσας, καὶ ἑτέρους λόγους ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πίστεως
ἀπολογίαν ἔχοντας βασιλεῖ Ἀντωνίνῳ τῷ δὴ ἐπικληθέντι
Εὐσεβεῖ, καὶ τῇ Ῥωμαίων συγκλήτῳ βουλῇ, προσφώνει. Καὶ
γὰρ ἐπὶ τῆς Ῥώμης τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. Ἐμφαίνει δὲ
ἑαυτὸν ὅστις καὶ πόθεν ἦν διὰ τῆς Ἀπολογίας ἐν τούτοις.

CAP. XII.

Περὶ τῆς Ἰουστίνου πρὸς Ἀντωνίνον ἀπολογίας.

Αὐτοκράτορι Τίτῳ Αἰλῳ Ἀδριανῷ Ἀντωνίνῳ Εὐσεβεῖ Καίσαρι Σε-
βαστῷ, καὶ Οὐηρισσίμῳ υἱῷ φιλοσόφῳ, καὶ Λουκίῳ φιλοσόφῳ Καίσαρος 158
φύσει υἱῷ, καὶ Εὐσεβοῦς εἰσποητῷ, ἐραστῇ παιδείας, ἱερᾷ τε συγκλήτῳ
καὶ παντὶ δήμῳ Ῥωμαίων, ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων ἀδίκως
μισουμένων καὶ ἐπηρεαζομένων, Ἰουστίνος Πρίσκου τοῦ Βακχείου, τῶν ἀπὸ
Φλαβίας νέας πόλεως τῆς Συρίας Παλαιστίνης, εἰς αὐτῶν, τὴν προσφώνησιν
καὶ ἔντευξιν πεποιήμαι.

Ἐντευχθεὶς δὲ καὶ υἶφ’ ἑτέρων ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐπὶ τῆς
Ἀσίας ἀδελφῶν, παντοίαις ὕβρεσι πρὸς τῶν ἐπιχωρίων δῆμον
καταπονουμένων, τοιαύτης ἡξίωσε τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας διατάξεως.

CAP. XIII.

159

Ἀντωνίνου πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας ἐπιστολὴ περὶ τοῦ καθ’ ἡμᾶς
λόγου.

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος Σεβαστὸς, Ἀρμένιος, Comp.
ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ πέμπτον καὶ τὸ δέκατον, Justin, ed.
Otto, vol. i.
p. 206.

ὑπατος τὸ τρίτον, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, χαίρειν. Ἐγὼ μὲν οἶδα ὅτι καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιμελές ἐστι, μὴ λανθάνειν τοὺς τοιοῦτους. Πολὺ γὰρ μᾶλλον ἐκείνοι κολάσαιεν ἢ τοὺς μὴ βουλομένους αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἢ ὑμεῖς. Οὐς εἰς ταραχὴν ἐμβάλλετε, βεβαιοῦντες τὴν γνώμην αὐτῶν ἥνπερ ἔχουσιν, ὡς ἀθέων κατηγοροῦντες. Εἴη δ' ἂν κακείοις αἰρετὸν τὸ δοκεῖν κατηγοροῦ-
 μένους τεθνάναι μᾶλλον, ἢ ζῆν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου θεοῦ. Ὅθεν καὶ νικῶσι, προῖέμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, ἥπερ πειθόμενοι οἷς ἀξιούτε πράττειν αὐτοὺς. Περὶ δὲ τῶν σεισμῶν τῶν γεγονότων καὶ γινομένων οὐκ ἄτοπον ὑμᾶς ὑπο-
 αλ. ὑμέτερα. μῆσαι, ἀθυμοῦντας μὲν ὅταν περ ᾧσι, παραβάλλοντας δὲ τὰ ἡμέτερα πρὸς
 160 τὰ ἐκείνων. Οἱ μὲν οὖν εὐπαρρησιαστότεροι γίνονται πρὸς τὸν θεόν, ὑμεῖς δὲ παρὰ πάντα τὸν χρόνον καθ' ὃν ἀγνοεῖν δοκεῖτε, τῶν τε θεῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμελεῖτε, καὶ τῆς θρησκείας τῆς περὶ τὸν ἀθάνατον, ὃν δὴ τοὺς Χριστιανούς θρησκέοντας ἐλαύνετε καὶ διώκετε ἕως θανάτου. Ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων, ἥδη καὶ πολλοὶ τῶν περὶ τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνων καὶ τῷ θειοτάτῳ ἡμῶν ἔγραψαν πατρί· οἷς καὶ ἀντέγραψε μηδὲν ἐνοχλεῖν τοῖς τοιούτοις, εἰ μὴ φαίνοντό τι περὶ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἐγχειροῦντες. Καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμαναν, οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα, κατακολουθῶν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ. Εἰ δέ τις ἐπιμένει τινὰ τῶν τοιούτων εἰς πράγματα φέρων ὡς δὴ τοιοῦτον, ἐκείνος ὁ καταφερόμενος ἀπολελύσθω τοῦ ἐγκλήματος, καὶ ἔαν φαίνεται τοιοῦτος ὢν, ὁ δὲ καταφέρων ἔνοχος ἔσται δίκης. Προετέθη ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας.

c. 26. Τούτοις οὕτω χωρήσασιν ἐπιμαρτυρῶν Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, κατ' αὐτὸ γνωρίζομενος τοῦ χρόνου, δηλὸς ἐστίν ἐκ τῶν εἰρημένων αὐτῷ ἐν ᾗ πεποιήται πρὸς αὐτοκράτορα Οὐῆρρον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος χρησιμωτάτῃ Ἀπολογίᾳ.

CAP. XIV.

Τὰ περὶ Πολυκάρπου τοῦ τῶν ἀποστόλων γνωρίμου μνημονεύμενα.

Ἐπὶ δὲ τῶν δηλουμένων, Ἀνικήτου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἡγουμένου, Πολύκαρπον ἔτι περιόντα τῷ βίῳ γενέσθαι τε ἐπὶ Ῥώμης, καὶ εἰς ὁμιλίαν τῷ Ἀνικήτῳ ἐλθεῖν διὰ τι ζήτημα περὶ τῆς κατὰ τὸ Πάσχα ἡμέρας, Εἰρηναῖος ἱστορεῖ. Καὶ ἄλλην δὲ ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Πολυκάρπου παραδίδωσι διήγησιν, ἣν ἀναγκαῖον τοῖς περὶ αὐτοῦ δηλουμένοις ἐπισυνάψαι, οὕτως ἔχουσιν. Ἀπὸ

161 τοῦ τρίτου τῶν ἑπὶ τὰς Αἰρέσεις Ἐιρηναίου·

Iren. iii. 3. 4. Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συνανα-
 στραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Κύριον ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων
 κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ

ἡμεῖς ἑώρακαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ. Ἐπιτολὴ γὰρ παρέμεινε, καὶ πάντῃ γηραλέος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου, ταῦτα διδάξας αἰεὶ ἃ καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἔμαθεν, ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία παραδίδωσιν, ἃ καὶ μόνᾳ ἐστὶν ἀληθῆ. Μαρτυροῦσι τούτοις αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι, καὶ οἱ μέχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν Πολύκαρπον, πολλὰ ἄξιопιστότερον καὶ βεβαιότερον ἀληθείας μάρτυρα ὄντα Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ τῶν λοιπῶν κακογνωμόνων· ὃς καὶ ἐπὶ Ἀνικήτου ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἵρετικῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀληθεῖαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρειληφέναι, τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην. Καὶ εἰσὶν οἱ ἀκηκοότες αὐτοῦ, ὅτι Ἰωάννης ὁ τοῦ Κυρίου μαθητὴς ἐν τῇ Ἐφέσῳ πορευ- Cf. supr. iii. 28.
θεὶς λούσασθαι, καὶ ἰδὼν ἔσω Κήρινθον, ἐξῆλατο τοῦ βαλανείου μὴ λουσάμενος, ἀλλ' ἐπειπὼν, 'Φύγωμεν μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ.' Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος Μαρκίῳ ποτε εἰς ὄψιν αὐτῷ ἐλθόντι καὶ φήσαντι, 'Ἐπιγίνωσκε ἡμᾶς,' ἀπεκρίθη, 'Ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ.' Τοσαύτην οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἔσχον εὐλάβειαν, πρὸς τὸ μηδὲ μέχρι λόγου κοινωνεῖν τινὶ τῶν παραχαρασσόντων τὴν ἀληθεῖαν, ὥς καὶ Παῦλος ἔφησεν, 'Αἵρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ, Tit. iii. 10.
εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἀμαρτάνει, ὧν αὐτοκατάκριτος.' Ἔστι δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη 162
ικανωτάτῃ. Ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας, οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, δύνανται μαθεῖν.

Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος. Ὁ γέ τοι Πολύκαρπος ἐν τῇ δηλωθείσῃ Polyc. Phil. 1, 8, 10.
πρὸς Φιλιππησίους αὐτοῦ γραφῇ φερομένη εἰς δεῦρο κέχρηται
τισι μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Πέτρου προτέρας Ἐπιστολῆς. Ἀντωνῖνον μὲν δὴ τὸν Εὐσεβῆ κληθέντα, εἰκοστὸν καὶ δεύτερον ἔτος τῆς ἀρχῆς διανύσαντα, Μάρκος Αὐρήλιος Οὐῆρος, ὁ καὶ Ἀντωνῖνος, υἱὸς αὐτοῦ, σὺν καὶ Λουκίῳ ἀδελφῷ, διαδέχεται. A.D. 161.

CAP. XV.

Ὅπως κατὰ Οὐῆρον ὁ Πολύκαρπος ἅμα ἐτέροις ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς Σμυρναίων πόλεως.

Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Πολύκαρπος, μεγίστων τὴν Ἀσίαν ἀνα-
θορυβησάντων διωγμῶν, μαρτυρίῳ τελειοῦται. Ἀναγκαιοτάτον A.D. 155.
δὲ αὐτοῦ τὸ τέλος, ἐγγράφως ἔτι φερόμενον, ἡγοῦμαι δεῖν μνήμη
τῆσδε τῆς ἱστορίας καταθέσθαι. Ἔστι δὲ ἡ γραφὴ ἐκ προσώπου
ἧς αὐτὸς ἐκκλησίας ἡγείτο, ταῖς κατὰ Πόντον παροικίαις τὰ κατ'
αὐτὸν ἀποσημαίνουσα διὰ τούτων·

Patr. Apost.
Mart. S.
Polyc.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παροικοῦσῃ ἐν Φιλομηλίῳ, καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἀγίας καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις, ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη. Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας, καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ κατέπαυσε τὸν διωγμὸν.

- 163 Τούτοις ἐξῆς πρὸ τῆς ἀμφὶ τοῦ Πολυκάρπου διηγήσεως, τὰ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀνιστοροῦσι μάρτυρας, οἷας ἐνστάσεις πρὸς
- 164 τὰς ἀλγηδόνας ἐνεδείξαντο, διαγράφουτες. Καταπλήξαι γάρ φασι τοὺς ἐν κύκλῳ περιεστῶτας θεωμένους, τοτὲ μὲν ‘μάστιξι μέχρι καὶ τῶν ἐνδοτάτω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν καταξαινομένους,’ ὡς ἤδη καὶ τὰ ἐν μυχοῖς ἀπόρρητα τοῦ σώματος σπλάγχνα τε αὐτῶν καὶ μέλη κατοπτρεύεσθαι· τοτὲ δὲ τοὺς ἀπὸ θαλάττης ‘κήρυκας,’ καὶ τινας ὀξεῖς ὀβελίσκους ‘ὑποστρωννύμενους,’ καὶ διὰ παντὸς εἶδους κολάσεων καὶ ‘βασάνων’ προϊόντας, καὶ τέλος θηρσὶν εἰς βορὰν παραδιδόμενους. Μάλιστα δὲ ἱστοροῦσιν διαπρέψαι τὸν γενναιότατον Γερμανικὸν, ‘ὑπορρωννύντα’ σὺν θεῷ χάριτι τὴν ἔμφυτον περὶ τὸν θάνατον τοῦ σώματος ‘δειλίαν. Βουλομένου γέτοι τοῦ ἀνθυπάτου πείθειν αὐτὸν,’ προβαλλομένου τε τὴν ἡλικίαν, καὶ ἀντιβολοῦντος, κομιδῇ νέον ὄντα καὶ ἀκμαῖον, οἶκτον ἑαυτοῦ λαβεῖν, μὴ μελλήσαι, προθύμως δὲ ‘ἐπισπάσασθαι εἰς ἑαυτὸν τὸ θηρίον,’ μονονουχὶ ‘βιασάμενον’ καὶ παροξύναντα, ὡς ἂν ‘τάχιον τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγείη.’ Τούτου δὲ ἐπὶ τῷ διαπρεπεῖ θανάτῳ τὸ πᾶν ‘πλήθος ἀποθανυμάσαν’ τῆς ἀνδρείας τὸν ‘θεοφιλῇ’ μάρτυρα, καὶ τὴν καθόλου τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν ἀρετὴν, ἀθρόως ἐπιβοᾶν ἄρξασθαι, ‘Αἶρε τοὺς ἀθέους’ ζητεῖσθω Πολύκαρπος.’ Καὶ δὴ πλείστης ἐπὶ ταῖς βοαῖς γενομένης ταραχῆς, Φρύγα τιμὰ τὸ γέιος Κοῖντον τοῦνομα, νεωστὶ ἐκ τῆς Φρυγίας ἐπιστάντα, ‘ιδόντα τοὺς θήρας,’ καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀπειλὰς, καταπτῆξαι τὴν ψυχὴν μαλακισθέντα, καὶ τέλος τῆς σωτηρίας ἐνδοῦναι. Ἐδήλου δὲ τοῦτον ὁ τῆς προειρημένης γραφῆς λόγος προπετέστερον, ἀλλ’ οὐ κατ’ εὐλάβειαν, ἐπιπηδῆσαι τῷ δικαστηρίῳ σὺν ἑτέροις, ἀλόντα δ’ οὖν ὅμως καταφανὲς ὑπόδειγμα τοῖς πᾶσι παρασχεῖν, ὅτι μὴ δέοι τοῖς τοιούτοις ῥιψοκινδύνως καὶ ἀνευλαβῶς ἐπιτολμᾶν. Ἀλλὰ ταῦτη μὲν εἶχε πέρας τὰ κατὰ τούτους. Τὸν γε μὴν ‘θανυμασιώτατον’

Πολύκαρπον, τὰ μὲν πρῶτα τούτων ἀκούσαντα, ἀτάραχον διαμεῖναι, εὐσταθὲς τὸ ἦθος καὶ ἀκίνητον φυλάξαντα, ‘βούλεσθαι’ τε αὐτοῦ ‘κατὰ τὴν πόλιν περιμένειν·’ πεισθέντα γε μὴν ἀντι- 165 βολοῦσι τοῖς ἀμφ’ αὐτὸν, καὶ ὡς ἂν ‘ὑπεξέλθοι’ παρακαλοῦσι, προελθεῖν εἰς οὐ πόρρω διεστώτα τῆς πόλεως ἀγρὸν, ‘διατρίβειν’ τε σὺν ὀλίγοις ἐνταῦθα, νύκτωρ καὶ μεθ’ ἡμέραν οὔτι ἕτερον πράττοντα, ἥς ταῖς πρὸς τὸν Κύριον διακαρτεροῦντα εὐχαῖς, δι’ ὧν δεῖσθαι καὶ ἱκετεύειν, εἰρήνην ἔξαιτούμενον ‘ταῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις·’ τοῦτο γὰρ καὶ εἶναι ἐκ τοῦ παντὸς ‘αὐτῷ σύνηθες.’ Καὶ δὴ εὐχόμενον ‘ἐν ὀπτασίᾳ, τριῶν πρότερον ἡμερῶν’ τῆς συλλήψεως, νύκτωρ ἰδεῖν τὸ ὑπὸ κεφαλῆς αὐτοῦ στρώμα ἀθρόως οὕτως ὑπὸ πυρὸς φλεχθὲν δεδαιπαιῆσθαι· ἔξυπνον δὲ ἐπὶ τούτῳ γενόμενον, εὐθὺς ὑφερμηνεῦσαι τοῖς παροῦσι τὸ φανέν, μονονουχὶ τὸ μέλλον προθεσπίσαντα, σαφῶς τε ἀνειπόντα τοῖς ἀμφ’ αὐτὸν, ὅτι δέοι αὐτὸν διὰ Χριστὸν πυρὶ τὴν ζωὴν μεταλλάξαι. Ἐπικειμένων δὴ οὖν σὺν πάσῃ σπουδῇ τῶν ἀναζητούντων αὐτὸν, αὐθις ὑπὸ τῆς τῶν ἀδελφῶν διαθέσεως καὶ στοργῆς ἐκβεβιασμένον, ‘μεταβῆναί’ φασιν ἐφ’ ἕτερον ἀγρὸν, ἔνθα μετ’ οὐ πλείστον τοὺς συνελαύνοντας ἐπελθεῖν, δύο δὲ τῶν αὐτόθι συλλαβεῖν παίδων· ὧν θάτερον αἰκισαμένους, ἐπιστῆναι δι’ αὐτοῦ τῇ τοῦ Πολυκάρπου καταγωγῇ. ‘Ὅψὲ δὲ τῆς ὥρας ἐπελθόντας, αὐτὸν μὲν εὐρεῖν ἐν ὑπερφῶ κατακείμενον,’ ὅθεν δυνατόν ὦν αὐτῷ ἐφ’ ἑτέραν μεταστῆναι οἰκίαν, μὴ βεβουλῆσθαι, εἰπόντα, ‘Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γινέσθω.’ Καὶ δὴ μαθὼν παρόντας, ὡς ὁ λόγος φησὶ, ‘καταβὰς αὐτοῖς διελέξατο,’ εὖ μάλα φαιδρῶ καὶ πραοτάτῳ προσώπῳ, ὡς καὶ θαῦμα δοκεῖν ὀρᾶν τοὺς πάλαι τοῦ ἀνδρὸς ἀγνώτας, ἐναποβλέποντας τῷ τῆς ‘ἡλικίας’ αὐτοῦ παλαιῷ, καὶ τῷ σεμνῷ καὶ ‘εὐσταθεῖ’ τοῦ τρόπου, καὶ εἰ ‘τοσαύτη γένοιτο σπουδὴ ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτον συλληφθῆναι πρεσβύτην.’ Ὁ δ’ οὐ μελλήσας, εὐθέως τράπεζαν αὐτοῖς παρατεθῆναι προστάττει. Εἴτα τροφῆς ἀφθόνου μεταλαβεῖν ἀξιοῖ, μίαν τε ‘ὥραν, ὡς ἂν προσεύξοιτο ἀδεῶς,’ παρ’ αὐτῶν αἰτεῖται. Ἐπιτρεψάντων δὲ, ἀναστὰς ἡὔχετο, ἔμπλεως τῆς ‘χάριτος’ ὦν τοῦ Κυρίου, ὡς ‘ἐκπλήττεσθαι’ τοὺς παρόντας εὐχομένον αὐτοῦ ἀκρωμένους, ‘πολλοὺς τε αὐτῶν μετανοεῖν’ ἤδη, ἐπὶ τῷ τοιοῦτον ἀναιρεῖσθαι μέλλειν σεμνὸν καὶ ‘θεοπρεπῆ

πρεσβύτην.' Ἐπὶ τούτοις ἡ περὶ αὐτοῦ γραφὴ κατὰ λέξιν ὥδέ πως τὰ ἐξῆς τῆς ἱστορίας ἔχει·

Mart. Polyc.
8.

- Ἐπεὶ δέ ποτε κατέπαυσε τὴν προσευχὴν, μνημονεύσας ἀπάντων καὶ τῶν
166 πώποτε συμβεβληκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων, καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἑλθούσης τοῦ ἐξίναί, ὄνῃ καθίσαντες αὐτὸν, ἤγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος σαββάτου μεγάλου, καὶ ὑπήντα αὐτῷ ὁ εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης· οἱ καὶ μεταθέντες αὐτὸν εἰς τὸ ὄχημα, ἔπειθον παρακαθεζόμενοι καὶ λέγοντες, 'Τί γὰρ κακὸν ἐστὶν εἰπεῖν, Κύριε Καίσαρ, καὶ θῆσαι καὶ διωσώζεσθαι;' Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο, ἐπιμενόντων δὲ αὐτῶν, ἔφη, 'Οὐ μέλλω πράττειν ὃ συμβουλευέτε μοι.' Οἱ δὲ ἀποτυχόντες τοῦ πείσαι αὐτὸν, δεινὰ ῥήματα ἔλεγον, καὶ μετὰ σπουδῆς καθήρουν, ὡς κατιόντα ἀπὸ τοῦ ὀχήματος ἀποσῦραι τὸ ἀντικνήμιον. Ἀλλὰ γὰρ μὴ
167 ἐπιστραφεῖς, οἷα μηδὲν πεπονθὼς, πρόθυμος μετὰ σπουδῆς ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ στάδιον. Θορύβου δὲ τηλικούτου ὄντος ἐν τῷ σταδίῳ, ὡς μηδὲ πολλοῖς ἀκουσθῆναι, τῷ Πολυκάρῳ εἰσιόντι εἰς τὸ στάδιον φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ γέγονεν, "Ἰσχυε, Πολύκαρπε, καὶ ἀνδρίζου." Καὶ τὸν μὲν εἰπόντα οὐδεὶς εἶδεν, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων πολλοὶ ἤκουσαν. Προσαχθέντος οὖν αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας, ἀκουσάντων ὅτι Πολύκαρπος συνειληπταί. Λοιπὸν οὖν προσελθόντα ἀνθρώτα ὁ ἀνθύπατος, εἰ αὐτὸς εἴη Πολύκαρπος. Καὶ ὁμολογήσαντος ἔπειθεν ἀρνεῖσθαι, λέγων, 'Αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν' καὶ ἕτερα τούτοις ἀκούουθα, ἃ σύνηθες αὐτοῖς ἐστὶ λέγειν. "Ομοσον τὴν Καίσαρος τύχην, μετανόησον, εἶπον, Αἶρε τοὺς ἀθέους." Ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεὶ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τὸν ἐν τῷ σταδίῳ ἐμβλέψας, ἐπιεισάσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, στεναξάς τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπεν, 'Αἶρε τοὺς ἀθέους.' Ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἡγουμένου, καὶ λέγοντος, "Ομοσον, καὶ ἀπολύσω σε, λαιδύρησον τὸν Χριστὸν" ἔφη ὁ Πολύκαρπος, "Ὁγδοῖκοντα καὶ ἐξ ἑτῆ δουλεύω αὐτῷ, καὶ οἱδέν με ἡδίκησε· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν Βασιλέα μου, τὸν σώσαντά με;" Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος, "Ομοσον τὴν Καίσαρος τύχην," ὁ Πολύκαρπος, 'Εἰ κενοδοξεῖς,' φησὶν, 'ἵνα ὁμόσω τὴν Καίσαρος τύχην, ὡς λέγεις προσποιούμενος ἀγνοεῖν ὃς τις εἰμὶ, μετὰ παρρησίας ἄκουε· Χριστιανὸς εἰμι. Εἰ δὲ
168 θέλεις τὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μαθεῖν λόγον, δὸς ἡμέραν καὶ ἄκουσον.' Ἐφη ὁ ἀνθύπατος, 'Πείσον τὸν δῆμον.' Πολύκαρπος ἔφη, 'Σὲ μὲν καὶ λόγου ἡξίωσα· δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσιαῖς ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσήκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐκ ἀξίους ἡγοῦμαι τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς.' Ὁ δὲ ἀνθύπατος εἶπε, 'Θηρία ἔχω· τούτοις σε παραβαλῶ ἐὰν μὴ μετανόησῃς.' Ὁ δὲ εἶπεν, 'Κάλει, ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χεῖρω μετανοία· καλὸν δὲ μετατίθεσθαι ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια.' Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν, 'Πῦρ σε ποιήσω δαμασθῆναι, ἐὰν τῶν θηρίων καταφρονῇς, ἐὰν μὴ μετανόησῃς.' Πολύκαρπος εἶπε, 'Πῦρ ἀπειλεῖς πρὸς ὥραν καιόμενον, καὶ μετολίγουν σβεννύμενον· ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ

αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον πῦρ. Ἀλλὰ τί βραδύνεις; φέρε ὁ βούλει.' Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα πλείω λέγων θάρσους καὶ χαρᾶς ἐνεπιμ-
 πλατο, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε μὴ μόνον μὴ
 συμπεσεῖν ταραχθέντα ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τοῦναντίον
 τὸν ἀνθύπατον ἐκστῆναι, πέμψαι τε τὸν κήρυκα καὶ ἐν μέσῳ τῷ σταδίῳ
 κηρύξαι τρίς, 'Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι.' Τούτου
 λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος, πᾶν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν
 Σμύρναν κατοικούντων ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ μέγαλῃ φωνῇ ἐβόα, 'Οὗτός
 ἐστίν ὁ τῆς Ἀσίας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων
 θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν.' Ταῦτα
 λέγοντες ἐπεβόων καὶ ἡρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φιλίππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ 169
 Πολυκάρπῳ λέοντα. Ὁ δὲ ἔφη μὴ εἶναι ἐξόν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ
 κυνηγέσια. Τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι, ὥστε ζῶντα τὸν
 Πολύκαρπον κατακαῦσαι. Ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης αὐτῷ ἐπὶ τοῦ
 προσκεφαλαίου ὑπασιᾶς πληρωθῆναι· ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καίμενον, προσευχό-
 μενος, εἶπεν ἐπιστραφεὶς τοῖς μετ' αὐτοῦ πιστοῖς προφητικῶς, 'Δεῖ με ζῶντα
 καῖναι.' Ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους ἐγένετο, θάπτον ἢ ἐλέγετο,
 τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγόντων ἐκ τῶν ἐργαστηρίων καὶ ἐκ τῶν βαλα-
 νεῖων ξύλα καὶ φρύγανα· μάλιστα Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς
 ταῦτα ὑπουργοῦντων. Ἀλλὰ ὅτε ἡ πυρὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ
 πάντα τὰ ἱμάτια, καὶ λύσας τὴν ζώνην, ἐπειράτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτὸν, μὴ
 πρότερον τοῦτο ποιῶν, διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν ὅστις
 τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἐφάψηται· ἐν παντὶ γὰρ ἀγαθῆς ἕνεκεν πολιτείας
 καὶ πρὸ τῆς πολυᾶς ἐκεκόσμητο. Εὐθέως οὖν αὐτῷ περιετίθετο τὰ πρὸς
 τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα. Μελλόντων δὲ αὐτῶν καὶ προσηλοῦν αὐτὸν,
 εἶπεν, "Ἀφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ διδοὺς ὑπομένειν τὸ πῦρ δώσει καὶ χωρὶς
 τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ἀσφαλείας ἀσκύλτως ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ. Οἱ 170
 δὲ οὐ καθήλωσαν, προσέδωκαν δὲ αὐτόν. Ὁ δὲ ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας,
 καὶ προσδεθείς ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος ἀναφερόμενος ἐκ μεγάλου ποιμνίου
 ὀλοκαύτωμα δεκτὸν Θεῷ παντοκράτορι, εἶπεν, 'Ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλο-
 γητοῦ Παιδὸς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατὴρ, δι' οὗ τὴν περὶ σε ἐπίγνωσιν
 εἰληφάμην, ὁ Θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, παντός
 τε τοῦ γένους τῶν δικαίων, οἱ ζῶων ἐνώπιόν σου· εὐλογῶ σε ὅτι ἡξιώσας
 με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων,
 ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου ψυχῆς τε καὶ σώ-
 ματος, ἐν ἀφθαρσίᾳ Πνεύματος Ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθεῖμην ἐνώπιόν σου
 σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμισας προφανερῶσας
 καὶ πληρώσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς Θεός.' Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων
 σὲ αἰνῶ, σὲ εὐλογῶ, σὲ δοξάζω, διὰ τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ
 τοῦ ἀγαπητοῦ σου Παιδὸς, δι' οὗ σοι σὺν αὐτῷ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ δόξα,
 καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, ἀμήν.' Ἀναπέψαντος δὲ αὐτοῦ
 τὸ ἀμήν, καὶ πληρώσαντος τὴν προσευχὴν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν
 τὸ πῦρ· μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης φλογὸς, θαῦμα εἶδομεν οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἱ
 καὶ ἐτηρήθησαν εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. Τὸ γὰρ πῦρ

Mart. P.
ἀσάλευτον.

Mart. P. 16,
ἐξῆλθε
περιστέρα
καὶ πλῆθος.

καμάρας εἶδος ποιῆσαν, ὥσπερ ὀθόνης πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένης, κύκλῳ περιετείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν εἰς μέσον οὐχ ὡς σὰρξ καιομένη, ἀλλ' ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος. Καὶ γὰρ εὐωδίας τοσαύτης ἀντελαβόμεθα, ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμιῶν ἀρωμάτων. Πέρας γοῦν ἰδόντες οἱ ἄνομοι μὴ δυνάμενοι τὸ σῶμα ἰδὸν τοῦ πυρὸς διαπανθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβύσαι ξίφος. Καὶ τοῦτο ποιήσαντος, ἐξῆλθε πλῆθος αἵματος, ὥστε κατασβέσαι τὸ πῦρ, καὶ θαυμάσαι πάντα τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορά μεταξὺ τῶν τε ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· ὧν εἷς καὶ οὗτος γέγονεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς, γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. Πᾶν γὰρ ῥῆμα ὃ ἀφήκεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ ἐτελειώθη καὶ τελειωθήσεται. Ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος καὶ πονηρὸς, ὁ ἀντικείμενος τῷ γένει τῶν δικαίων, ἰδὼν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς μαρτυρίας καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν, ἐστεφανωμένον τε τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον καὶ βραβεῖον ἀναντίρρητον ἀπενηνεγμένον, ἐπετίηδυσεν ὡς μηδὲ τὸ σωματίον αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν ληφθείη, καίπερ πολλῶν ἐπιθυμούντων τοῦτο ποιῆσαι, καὶ κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρκί. Ὑπέβαλον γοῦν τινὲς Νικήτην τὸν τοῦ Ἡρώδου
171 πατέρα, ἀδελφὸν δὲ Ἀλκης, ἐντυχεῖν τῷ ἡγεμόνι, ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ τὸ σῶμα, 'μὴ', φησὶν, 'ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον, τοῦτον ἄρξωνται σέβειν.' Καὶ ταῦτα εἶπον, ὑποβαλόντων καὶ ἐνισχυσάντων Ἰουδαίων, οἱ καὶ ἐτήρησαν μελλόντων ἡμῶν ἐκ τοῦ πυρὸς αὐτὸν λαμβανεῖν, ἀγνοοῦντες ὅτε οὔτε τὸν Χριστὸν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα, οὔτε ἕτερόν τινα σέβειν. Τοῦτον μὲν γὰρ, Ἰῶν ὄντα τοῦ Θεοῦ, προσκυνοῦμεν· τοὺς δὲ μάρτυρας, ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ Κυρίου, ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἔνεκα εὐνοίας ἀνταγωνιστοῦ τῆς εἰς τὸν ἴδιον Βασιλέα καὶ Διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς συγκοινωνοὺς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι. Ἰδὼν οὖν ὁ ἑκατοντάρχης τὴν τῶν Ἰουδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεὸς αὐτὸν ἐν μέσῳ, ὡς ἔθος αὐτοῖς, ἔκασεν. Οὕτως τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίου ὅσα αὐτοῦ, ἀπεθέμεθα ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν. Ἐνθα ὡς δυνατόν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἰς τε τὴν τῶν προηθληκῶν μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἀσκησίν τε καὶ ἐτοιμασίαν. Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας δωδέκατον ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσαντα· ὃς μόνος ὑπὸ πάντων μᾶλλον μνημονεύεται, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖσθαι.

172 Τὰ μὲν δὴ κατὰ τὸν θαυμάσιον καὶ ἀποστολικὸν Πολύκαρ-
173 πον τοιοῦτου κατηξίωτο τέλους, τῶν κατὰ τὴν Σμυρναίων ἐκκλησίαν ἀδελφῶν τὴν ἱστορίαν ἐν ᾗ δεδηλώκαμεν αὐτῶν ἐπιστολῇ κατατεθειμένων. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ περὶ αὐτοῦ γραφῇ καὶ ἄλλα μαρτύρια συνήπτο κατὰ τὴν αὐτὴν Σμύρναν πεπραγμένα

ὑπὸ τὴν αὐτὴν περίοδον τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Πολυκάρπου μαρτυρίας· μεθ' ὧν καὶ Μητροδόωρος, τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης πρεσβύτερος δὴ εἶναι δοκῶν, πυρὶ παραδοθεὶς ἀιγίρηται. Τῶν γε μὴν τότε περιβόητος μάρτυς εἰς τις ἐγνωρίζετο Πιόνιος· οὗ τὰς κατὰ μέρος ὁμολογίας, τὴν τε τοῦ λόγου παρρησίαν, καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐπὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρχόντων ἀπολογίας, διδασκαλικὰς τε δημηγορίας καὶ ἔτι τὰς πρὸς τοὺς ὑποπεπωκότας τῷ κατὰ τὸν διωγμὸν πειρασμῷ δεξιώσεις, παραμυθίας τε ἅς ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς τοῖς παρ' αὐτὸν εἰσαφικνουμένοις ἀδελφοῖς παρετίθετο, ἅς τε ἐπὶ τούτοις ὑπέμεινε βασάνους τε καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις ἀλγηδόνας, καθηλώσεις τε, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς πυρᾶς καρτερίαν, τὴν τε ἐφ' ἅπασιν τοῖς παραδόξοις αὐτοῦ τελευτήν, πληρέστατα τῆς περὶ αὐτοῦ γραφῆς περιεχοῦσης, τοὺς οἷς φίλον, ἐπὶ ταύτην ἀναπέμψομεν, τοῖς τῶν ἀρχαίων συναχθεῖσιν ἡμῖν μαρτυρίοις ἐντεταγμένην. Ἐξῆς δὲ καὶ ἄλλων ἐν Περγάμῳ πόλει τῆς Ἀσίας ὑπομνήματα μεμαρτυρηκότων φέρεται, Κάρπου καὶ Παπύλου, καὶ γυναικὸς Ἀγαθονίκης, μετὰ πλείστας καὶ διαπρεπεῖς ὁμολογίας ἐπιδόξως τετελειωμένων.

CAP. XVI.

174

Ὅπως Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος τὸν Χριστοῦ λόγον ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως πρεσβεύων ἐμαρτύρησεν.

Κατὰ τούτους δὲ καὶ ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς Ἰουστίνος, δεύτερον ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων βιβλίον ἀναδούς τοῖς δεδηλωμένοις ἄρχουσι, θείῳ κατακοσμεῖται μαρτυρίῳ, φιλοσόφον Κρίσκεντος (τὸν φερώνυμον δὲ οὗτος τῇ Κυνικῇ προσηγορίᾳ βίον τε καὶ τρόπον ἐξήλου,) τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ καταρτίσαντος· ἐπεὶ περ πλεονάκεις ἐν διαλόγοις ἐπ' ἀκραοῶν εὐθύνας αὐτὸν, τὰ νικητήρια τελευτῶν ἥς ἐπρέσβευεν ἀληθείας διὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ κατ' αὐτὸν ἀνεδήσατο. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ταῖς ἀληθείαις φιλοσοφώτατος, ἐν τῇ δεδηλωμένῃ Ἀπολογίᾳ σαφῶς οὕτως, ὥσπερ οὖν καὶ ἔμελλεν ὅσον οὕπω περὶ αὐτὸν συμβῆσθαι, προλαβὼν ἀποσημαίνει τούτοις αὐτοῖς τοῖς ῥήμασι·

Comp.
Just. Apol.
ii. 3.

175

Καὶ γὰρ οὖν προσδοκῶ ὑπὸ τινος τῶν ὀνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι, καὶ ξύλῳ ἐντιναγῆναι, ἢ καὶ ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ ἀφιλοσόφου καὶ φιλοκόμου. Οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα, ὅς γε περὶ ὧν μὴ ἐπίσταται δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ, ὡς ἀθέων καὶ ἀσεβῶν Χριστιανῶν ὄντων, πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν τῶν πολλῶν, πεπλανημένως τοῦτο πράττων. Εἴτε γὰρ μὴ ἐντυχὼν τοῖς τοῦ Χριστοῦ διδάγμασι κατατρέχει ἡμῶν, παμπόνηρός ἐστι καὶ ιδιωτῶν πολὺ χείρων, οἱ φυλάττονται πολλάκις, περὶ ὧν οὐκ ἐπίστανται, διαλέγεσθαι καὶ ψευδομαρτυρεῖν. Καὶ εἰ ἐντυχὼν μὴ συνῆκε τὸ ἐν αὐτοῖς μεγαλεῖον, ἢ συνεῖς, πρὸς τὸ μὴ ὑποπτευθῆναι τοιοῦτος ταῦτα ποιεῖ, πολὺ μᾶλλον ἀγεννῆς καὶ παμπόνηρος, ἰδιωτικῆς καὶ ἀλόγου δόξης καὶ φόβου ἐλάττων ὢν. Καὶ γὰρ προθέντα με καὶ ἐρωτήσαντα αὐτὸν ἐρωτήσεις τινὰς τοιαύτας, μαθεῖν καὶ ἐλέγξει ὅτι ἀληθῶς μηδὲν ἐπίσταται, εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι. Καὶ ὅτι ἀληθῆ λέγω, εἰ μὴ ἀνηρέχθησαν ὑμῖν αἱ κοινωναίαι τῶν λόγων, ἔτοιμος καὶ ἐφ' ὑμῶν κοινωνεῖν τῶν ἐρωτήσεων πάλιν· βασιλικὸν δ' ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. Εἰ δὲ καὶ ἐγνώσθησαν ὑμῖν αἱ ἐρωτήσεις μου καὶ αἱ ἐκείνου ἀποκρίσεις, φανερόν ὑμῖν ἐστίν, ὅτι οὐδὲν τῶν ἡμετέρων ἐπίσταται· ἢ εἰ ἐπίσταται, διὰ τοὺς ἀκούοντας δὲ οὐ τολμᾷ λέγειν, ὡς πρότερον ἔφην, οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ δεικνύται· ὅς γε μὴδὲ τὸ Σακρατικὸν ἀξίεραστον ὄν τιμᾷ.

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ἰουστίνος. "Ὅτι δὲ κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν πρὸς τοῦ Κρίσκεντος συσκευασθεὶς ἐτελειώθη, Τατιανὸς, ἀνὴρ τὸν πρῶτον αὐτοῦ βίον σοφιστεύσας ἐν τοῖς Ἑλλήνων μαθήμασι, καὶ δόξαν οὐ σμικρὰν ἐν αὐτοῖς ἀπενευεγμένος, πλείστα τε συγγράμμασιν αὐτοῦ καταλιπὼν μνημεῖα, ἐν τῷ 'πρὸς Ἑλληνας' ἱστορεῖ λέγων ὧδέ πως·

Tatian. ad
Græc. 18.

Καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστίνος ὁρθῶς ἐξεφώνησεν, εὐοκίαν τοὺς προειρημένους λησταῖς.

Εἴτ' ἐπειπὼν τινα περὶ τῶν φιλοσόφων, ἐπιλέγει ταῦτα·

Ib. 19.

176

Κρίσκης γοῦν ὁ ἐννεοττεύσας τῇ μεγάλῃ πόλει, παιδευσθεὶς μὲν πάντας ὑπερῆνεγκε, φιλαργυρία δὲ πάννυ προσεχὴς ἦν. Θανάτου δὲ ὁ καταφρονεῖν συμβουλευὼν, οὕτως αὐτὸς ἐδεῖκε τὸν θάνατον, ὡς καὶ Ἰουστίνον, καθάπερ μεγάλῳ κακῷ, τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύεσθαι· διότι κηρύττων τὴν ἀλήθειαν, λίχνους τοὺς φιλοσόφους καὶ ἀπατεῶνας ἐξήλεγχε.

Καὶ τὸ μὲν κατὰ Ἰουστίνον μαρτύριον τοιαύτην εἵληχε τὴν αἰτίαν.

CAP. XVII.

Περὶ ὧν Ἰουστίνος ἐν ἰδίῳ συγγράμματι μνημονεύει μαρτύρων.

Ὁ δ' αὐτὸς ἀνὴρ πρὸ τοῦ κατ' αὐτὸν ἀγῶνος, ἐτέρων πρὸ

αὐτοῦ μαρτυρησάντων ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ μνημονεύει Ἀπολογία, χρησίμως τῇ ὑποθέσει καὶ ταῦτα ἱστορῶν. Γράφει δὲ ὧδε·

Γυνή τις συνεβίον ἀνδρὶ ἀκολασταίνοντι, ἀκολασταίνουσα καὶ αὐτῇ Just. Apol. ii. 2.
 πρότερον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάγματα ἔγνω, ἐσωφρονίσθη, καὶ 177
 τὸν ἄνδρα ὁμοίως σωφρονεῖν πείθειν ἐπειράτο, τὰ διδάγματα ἀναφέρονσα, 177
 τὴν τε μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως καὶ μετὰ λόγου ὀρθοῦ βιοῦσιν ἔσε-
 σθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγγέλλουσα. Ὁ δὲ ταῖς αὐταῖς ἀσελ-
 γείαις ἐπιμένων, ἀλλοτρίαν διὰ τῶν πράξεων ἐποιεῖτο τὴν γαμετήν.
 Ἀσεβὲς γὰρ ἡγουμένη τὸ λοιπὸν ἡ γυνὴ συγκατακλίνεσθαι ἀνδρὶ παρὰ
 τὸν τῆς φύσεως νόμον, καὶ παρὰ τὸ δίκαιον πόρους ἡδονῆς ἐκπαντὸς πει-
 ρωμένῳ ποιεῖσθαι, τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη. Καὶ ἐπειδὴ
 ἐξεδυσωπεῖτο ὑπὸ τῶν αὐτῆς, ἔτι προσμένειν συμβουλευόντων, ὥς εἰς
 ἐλπίδα μεταβολῆς ἤξοντός ποτε τοῦ ἀνδρὸς, βιαζομένη ἑαυτὴν ἐπέμενε.
 Ἐπειδὴ δὲ ὁ ταύτης ἀνὴρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πορευθεὶς χαλεπώτερα
 πράττειν ἀπηγγέλθη, ὅπως μὴ κοινωνὸς τῶν ἀδικημάτων καὶ ἀσεβημάτων
 γένηται, μένουσα ἐν τῇ συζυγίᾳ, καὶ ὁμοδίατος καὶ ὁμόκοιτος γινομένη, τὸ
 λεγόμενον παρ' ἡμῖν ῥεπούδιον δοῦσα, ἐχωρίσθη. Ὁ δὲ καλὸς καγαθὸς
 ταύτης ἀνὴρ, δέον αὐτὸν χαίρειν ὅτι ἂ πάλαι μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν
 μισθοφόρων εὐχερῶς ἔπραττε, μέθαις χαίρουσα καὶ κακία πάσῃ, τούτων
 μὲν τῶν πράξεων πέπαυτο, καὶ αὐτὸν τὰ αὐτὰ παύσασθαι πράττοντα
 ἐβούλετο· μὴ βουλομένου ἀπαλλαγείσης, κατηγορίαν πεποιήται, λέγων
 αὐτὴν Χριστιανὴν εἶναι. Καὶ ἡ μὲν βιβλιδιὸν σοι τῷ αὐτοκράτορι ἀνέ-
 δωκε, πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιούσα,
 ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ κατηγορήματος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων
 αὐτῆς διοίκησιν. Καὶ συνεχώρησας τοῦτο. Ὁ δὲ ταύτης ποτὲ ἀνὴρ
 πρὸς ἐκείνην μὲν μὴ δυνάμενος ταυὺν ἔτι λέγειν, πρὸς Πτολεμαῖον τινα,
 ὃν Οὐρβίκιος ἐκολάσατο, διδάσκαλον ἐκείνης τῶν Χριστιανῶν μαθημάτων
 γενόμενον, ἐτράπετο διὰ τοῦδε τοῦ τρόπου. Ἐκατόνταρχον εἰς δεσμὰ
 ἐμβαλόντα τὸν Πτολεμαῖον, φίλον αὐτῷ ὑπάρχοντα, ἔπεισε λαβέσθαι
 τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἀνερωτῆσαι, εἰ αὐτὸ τοῦτο μόνον Χριστιανὸς ἐστι.
 Καὶ τὸν Πτολεμαῖον, φιλαλήθη ἀλλ' οὐκ ἀπατηλὸν οὐδὲ ψευδολόγον τὴν 178
 γνώμην ὄντα, ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι Χριστιανόν, ἐν δεσμοῖς γενέσθαι
 ὁ ἐκατόνταρχος πεποίηκε, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ δεσμοῦ τῇ ἐκολά-
 σατο. Τελευταῖον δὲ ὅτε ἐπὶ Οὐρβίκιον ἦχθη ὁ ἄνθρωπος, ὁμοίως αὐτὸ
 τοῦτο μόνον ἐξητάσθη εἰ εἷη Χριστιανός. Καὶ πάλιν τὰ καλὰ ἑαυτῷ
 συνεπιστάμενος διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διδαχὴν, τὸ διδασκαλεῖον τῆς
 θείας ἀρετῆς ὡμολόγησεν. Ὁ γὰρ ἀρνούμενος ὅτι οὐκ εἷη, ἡ κατεγνωκὼς
 τοῦ πράγματος ἕξαρνος γίνεται, ἡ ἑαυτὸν ἀνάξιον ἐπιστάμενος καὶ ἀλλό-
 τριον τοῦ πράγματος τὴν ὁμολογίαν φεύγει· ὦν οὐδὲν πρόσσεστι τῷ
 ἀληθινῷ Χριστιανῷ. Καὶ τοῦ Οὐρβίκιου κελεύσαντος αὐτὸν ἀπαχθῆναι,
 Δούκιός τις καὶ αὐτὸς ὢν Χριστιανός, ὁρῶν τὴν ἀλόγως οὕτω γενομένην
 κρίσιν, πρὸς τὸν Οὐρβίκιον ἔφη, 'Τίς ἡ αἰτία τοῦ μήτε μοιχὸν, μήτε πορνόν,

μήτε ἀνδροφόνον, μήτε λωποδύτην, μήτε ἄρπαγα, μήτε ἀπλῶς ἀδίκημά τι πράξαντα ἐλεγχόμενον, ὀνόματος δὲ Χριστιανοῦ προσωνυμίαν ὁμολογούντα, τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκολάσω; Οὐ πρόποντα Εὐσεβεῖ αὐτοκράτορι, οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρος παιδὶ, οὐδὲ ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις, ὦ Οὐρβίκιε.' Καὶ ὅς οὐδὲν ἄλλο ἀποκρινάμενος καὶ πρὸς τὸν Δούκιον ἔφη, 'Δοκεῖς μοι καὶ σὺ εἶναι τοιοῦτος.' Καὶ τοῦ Δουκίου φήσαντος, 'Μάλιστα,' πάλιν καὶ αὐτὸν ἀπαχθῆναι ἐκέλευσεν. 'Ὁ δὲ χάριν εἰδέναι ὁμολογεῖ, πονηρῶν γὰρ δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλλάχθαι ἐπέιπε, καὶ παρὰ ἀγαθὸν Πατέρα καὶ Βασιλέα τὸν Θεὸν πορεύεσθαι. Καὶ ἄλλος δὲ τρίτος ἐπελθὼν, κολασθῆναι προσετιμήθη.

Τούτοις ὁ Ἰουστίνος εἰκότως καὶ ἀκολούθως ὡς προεμνημονεύσαμεν αὐτοῦ φωνὰς ἐπάγει, λέγων,

Κάγῳ οὖν προσδοκῶ ὑπὸ τινος τῶν ὀνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι, καὶ τὰ λοιπά.

179

CAP. XVIII.

Τίνας εἰς ἡμᾶς ἦλθον τῶν Ἰουστίνου λόγων.

Πλείστα δὲ οὗτος καταλέλοιπεν ἡμῖν πεπαιδευμένης διανοίας καὶ περὶ τὰ θεῖα ἐσπουδακίας ὑπομνήματα, πάσης ὠφελείας ἔμπλεα· ἐφ' ἃ τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψομεν, τὰ εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἐλθόντα χρησίμως παρασημηνάμενοι. 'Ὁ μὲν τις ἐστὶν αὐτῷ λόγος πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ προσαγορευθέντα καὶ τοὺς τούτου παῖδας, τήν τε Ῥωμαίων σύγκλητον προσφωνητικὸς, ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων· ὁ δὲ δευτέραν περιέχων ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀπολογία, ἣν πεποιήται πρὸς τὸν τοῦ δεδηλωμένου αὐτοκράτορος διάδοχόν τε καὶ ὁμώνυμον Ἀντωνῖνον Οὐήρον, οὗ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐπὶ τοῦ παρόντος διέξιμεν. Καὶ ἄλλος ὁ 'πρὸς Ἑλληνας,' ἐν ᾧ μακρὸν περὶ πλείστων παρ' ἡμῖν τε καὶ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις ζητούμενων κατατείνας λόγον, περὶ τῆς τῶν δαιμόνων διαλαμβάνει φύσεως· ἃ οὐδὲν ἂν ἐπέλγοι τανῦν παρατίθεσθαι. Καὶ αὖθις ἕτερον πρὸς Ἑλληνας εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθεν αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃ καὶ ἐπέγραψεν· 'Ἐλεγχον.' Καὶ παρὰ τούτους ἄλλο 'Περὶ Θεοῦ Μοναρχίας,' ἣν οὐ μόνον ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν συνίστησι βιβλίων. Ἐπὶ τούτοις ἐπιγεγραμμένον 'Ψάλτης,' καὶ ἄλλο σχολικὸν 'περὶ Ψυχῆς.' Ἐν ᾧ διαφόρους πεύσεις προτείνας περὶ τοῦ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν

προβλήματος, τῶν παρ' Ἑλλησι φιλοσόφων παρατίθεται τὰς δόξας, αἷς καὶ ἀντιλέξειν ὑπισχνεῖται, τὴν τε αὐτὸς αὐτοῦ δόξαν ἐν ἐτέρῳ παραθήσεσθαι συγγράμματι. Καὶ Διάλογον δὲ πρὸς Ἰουδαίους συνέταξεν, ὃν ἐπὶ τῆς Ἐφεσίων πόλεως πρὸς Τρύφωνα τῶν τότε Ἑβραίων ἐπισημότατον πεποιήται· ἐν ᾧ τίνα 180 τρόπον ἡ θεία χάρις αὐτὸν ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως παρώρμησε λόγον, δηλοῖ, ὅποιαν τε πρότερον περὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα σπουδὴν εἰσηνήκεται, καὶ ὅσῃν ἐποιήσατο τῆς ἀληθείας ἐκθυμοτάτην ζήτησιν. Ἰστορεῖ δ' ἐν ταύτῳ περὶ Ἰουδαίων, ὥς κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιβουλήν συσκευασαμένων, αὐτὰ ταῦτα πρὸς τὸν Τρύφωνα ἀποτεινόμενος·

Οὐ μόνον δὲ μετενόησατε ἐφ' οἷς ἐπράξατε κακῶς, ἀλλὰ ἄνδρας ἐκλεκ- Just. Dial. 17. τοὺς ἐκλεξάμενοι τότε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξεπέμψατε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, λέγοντες, αἴρεσιν ἄθεον Χριστιανῶν πεφάνθαι, καταλέγοντές τε ταῦτα, ἅπερ καθ' ἡμῶν οἱ ἀγνοοῦντες ἡμᾶς ἅπαντες λέγουσιν· ὥστε οὐ μόνον ἑαυτοῖς ἀδικίας αἵτιοι ὑπάρχετε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπλῶς ἀνθρώποις.

Γράφει δὲ καὶ ὥς ὅτι μέχρι καὶ αὐτοῦ χαρίσματα προφητικά Ib. 82. διέλαμπεν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας. Μένεται δὲ καὶ τῆς Ἰωάννου Ib. 81. Ἀποκαλύψεως, σαφῶς τοῦ ἀποστόλου αὐτὴν εἶναι λέγων. Καὶ ῥητῶν δὲ τινων προφητικῶν μνημονεύει, διελέγχων τὸν Τρύ- Ib. 71. φωνα, ὥς ἂν περικοψάντων αὐτὰ Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς γραφῆς. Πλείστα δὲ καὶ ἕτερα παρὰ πολλοῖς φέρεται ἀδελφοῖς τῶν αὐτοῦ πόνων. Οὕτως δὲ σπουδῆς εἶναι ἄξιοι καὶ τοῖς παλαιοῖς ἐδόκουσιν οἱ τάνδρὸς λόγοι, ὥς τὸν Εἰρηναῖον ἀπομνημονεύειν αὐτοῦ φωνᾶς, τοῦτο μὲν ἐν τῷ τετάρτῳ 'πρὸς τὰς Αἱρέσεις' αὐτὰ δὴ ταῦτα ἐπιλέγοντα·

Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἐν τῷ πρὸς Μαρκίωνα συντάγματί φησιν, ὅτι Iren. iv. 6. 2. αὐτῷ τῷ Κυρίῳ οὐκ ἂν ἐπέισθην, ἄλλον θεὸν καταγγέλλοντι παρὰ τὸν δημιουργόν·

τοῦτο δὲ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διὰ τούτων·

Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη, ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας Ib. v. 26. 2. οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ Σατανᾶς βλασφημῆσαι τὸν Θεόν, ἅτε μηδέπω εἰδὼς αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν.

Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως εἰρήσθω, εἰς προτροπὴν τοῦ μετὰ σπουδῆς τοὺς φιλομαθεῖς καὶ τοὺς τούτου περιέπειν λόγους. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τόνδε τοιαῦτα ἦν.

181

CAP. XIX.

Τίνες ἐπὶ τῆς Οὐήρου βασιλείας, τῆς Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας προέστησαν.

Ἦδη δὲ εἰς ὄγδοον ἐλαυνούσης ἔτος τῆς δηλουμένης ἡγεμονίας, τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν Ἀνίκητον ἔνδεκα τοῖς πᾶσιν ἔτεσι διελθόντα Σωτῆρ διαδέχεται. Ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀλεξανδρέων παροικίας Κελαδίωνος τέτταρσιν ἐπὶ δέκα ἔτεσι προστάντος, τὴν διαδοχὴν Ἀγριππῖνος διαλαμβάνει.

CAP. XX.

Τίνες τῆς Ἀντιοχείων.

Καὶ ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας Θεόφιλος ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐγνωρίζετο, τετάρτου μὲν τῶν ἐκείσε μετὰ Ἡρώνα καταστάντος Κορνηλίου, μετὰ δὲ αὐτὸν, πέμπτῳ βαθμῷ, τὴν ἐπισκοπὴν Ἐρωτος διαδεξαμένου.

CAP. XXI.

Περὶ τῶν κατὰ τούτους διαλαμψάντων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Ἡκμαζον δὲ ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας Ἠγήσιππός τε ὃν ἴσμεν ἐκ τῶν προτέρων, καὶ Διονύσιος Κορινθίων ἐπίσκοπος, Πινυτός τε ἄλλος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐπίσκοπος, Φίλιππος τε ἐπὶ τούτοις, καὶ Ἀπολινάριος, καὶ Μελίτων, Μουσανός τε καὶ Μόδεστος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν Εἰρηναῖος· ὧν καὶ εἰς ἡμᾶς τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἢ τῆς ὑγιоῦς πίστεως ἑγγράφος κατήλθεν ὀρθοδοξία.

CAP. XXII.

Περὶ Ἠγησίππου καὶ ὧν οὗτος μνημονεύει.

Ὁ μὲν οὖν Ἠγήσιππος ἐν πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσιν ὑπομνήμασι τῆς ἰδίας γνώμης πληρεστάτην μνήμην καταλείπει, ἐν οἷς δηλοῖ, ὡς πλείστοις ἐπισκόποις συμμίσξειεν, ἀποδημίαν στείλαμενος μέχρι Ῥώμης, καὶ ὡς ὅτι τὴν αὐτὴν παρὰ πάντων παρείληφε διδασκαλίαν. Ἀκοῦσαι γέ τοι πάρεστι μετὰ

τινα περὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰρη- 182
μένα, ἐπιλέγοντος ταῦτα·

Καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία ἡ Κορινθίων ἐν τῷ ὀρθῷ λόγῳ, μέχρι Πρίμου Cf. Routh, Rel. i. 217.
ἐπισκοπεύοντος ἐν Κορίνθῳ· οἷς συνέμιξα πλέων εἰς Ῥώμην, καὶ συνδιέ-
τριψα τοῖς Κορινθίοις ἡμέρας ἱκανὰς, ἐν αἷς συνανεπάμην τῷ ὀρθῷ λόγῳ.
Γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διαδοχὴν ἐποιησάμην μέχρις Ἀνικίτου, οὗ διά-
κονος ἦν Ἐλεύθερος. Καὶ παρὰ Ἀνικίτου διαδέχεται Σωτῆρ, μεθ' ὃν
Ἐλεύθερος. Ἐν ἐκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ ἐν ἐκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει, ὥς
ὁ νόμος κηρύσσει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ Κύριος.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τῶν κατ' αὐτὸν αἰρέσεων τὰς ἀρχὰς ὑποτί-
θεται διὰ τούτων·

Καὶ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ὥς καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ Ib. 215.
αὐτῷ λόγῳ, πάλιν ὁ ἐκ θεοῦ αὐτοῦ Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ καθίσταται Supr. iii. 32.
ἐπίσκοπος· ὃν προέθεντο πάντες, ὄντα ἀνεψιὸν τοῦ Κυρίου, δεύτερον.
Διὰ τοῦτο ἐκάλουν τὴν ἐκκλησίαν παρθένον· οὕτω γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς
ματαιαῖς. Ἀρχεται δ' ὁ Θέβουθις, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον,
ὑποφθείρειν. Ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἰρέσεων, (ὧν καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ ἀφ' **183**
ὧν Σίμων, ὅθεν οἱ Σιμωνιανοὶ, καὶ Κλεόβιος, ὅθεν Κλεοβιηνοὶ, καὶ Δοσί-
θεος, ὅθεν Δοσιθεανοὶ, καὶ Γορθαῖος, ὅθεν Γοραθηνοὶ, καὶ Μασβῶθεος, Heinich, αἰρέσεων ὧν (καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ) ἀφ'...
ὅθεν Μασβωθαῖοι, ἀπὸ τούτων Μενανδριανισταί, καὶ Μαρκιωνισταί, καὶ Vales, conj. αἰρέσεων ὧν καὶ αὐτὸς τῶν ἐν...
Καρποκρατιανοὶ, καὶ Οὐαλεντινιανοὶ, καὶ Βασιλειδιανοὶ, καὶ Σατορνιλιανοί.)
ἕκαστος ἰδίως καὶ ἐτέρως ἰδίαν δόξαν παρεισηγάγασαν. Ἀπὸ τούτων
ψευδόχριστοι, ψευδοπροφῆται, ψευδαπόστολοι, οἵτινες ἐμέρισαν τὴν
ἑνωσιν τῆς ἐκκλησίας φθορμαίοις λόγοις κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ τοῦ
Χριστοῦ αὐτοῦ.

Ἔτι δὲ ὁ αὐτὸς καὶ τὰς πάλαι γεγενημένας παρὰ Ἰουδαίοις
αἰρέσεις ἱστορεῖ, λέγων,

Ἦσαν δὲ γνώμαι διάφοροι ἐν τῇ περιτομῇ ἐν νίοις Ἰσραὴλ τῶν κατὰ τῆς Routh, i. 207.
φυλῆς Ἰουδα καὶ τοῦ Χριστοῦ αἱται· Ἑσσαιοὶ, Γαλιλαῖοι, Ἡμεροβαπτι-
σταί, Μασβῶθεοι, Σαμαρεῖται, Φαρισαῖοι. **184**

Καὶ ἕτερα δὲ πλείστα γράφει, ὧν ἐκ μέρους ἤδη πρότερον Supr. ii. 23 ; iii. 20.
ἐμνημονεύσαμεν, οἰκείως τοῖς καιροῖς τὰς ἱστορίας παραθέμενοι.
Ἐκ τε τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Συριακοῦ, καὶ
ἰδίως ἐκ τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου τινὰ τίθησιν, ἐμφαίνων ἐξ
Ἑβραίων ἑαυτὸν πεπιστευκέναι· καὶ ἄλλα δὲ ὥς ἂν ἐξ Ἰουδαϊ-
κῆς ἀγράφου παραδόσεως μνημονεύει· οὐ μόνος δὲ οὗτος, ἀλλὰ
καὶ Εἰρηναῖος καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορὸς, Ἐπανάρετον
Σοφίαν· τὰς Σολομώντος Παροιμίας ἐκάλουν. Καὶ περὶ τῶν
λεγομένων δὲ Ἀποκρύφων διαλαμβάνων, ἐπὶ τῶν αὐτοῦ χρόνων

πρὸς τινων αἵρετικῶν ἀναπεπλάσθαι τινὰ τούτων ἱστορεῖ.
 Ἄλλὰ γὰρ ἐφ' ἕτερον ἤδη μεταβατέον.

CAP. XXIII.

Περὶ Διονυσίου Κορινθίων ἐπισκόπου καὶ ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν.

Καὶ πρῶτόν γε περὶ Διονυσίου φατέον, ὅτι τε τῆς ἐν Κο-
 ρίνθῳ παροικίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχειρίστο θρόνον, καὶ ὡς
 τῆς ἐνθέου φιλοπονίας οὐ μόνοις τοῖς ὑπ' αὐτὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ
 185 τοῖς ἐπὶ τῆς ἁλλοδαπῆς ἀφθόνως ἐκοινώνει, χρησιμώτατον ἄπα-
 σιν ἑαυτὸν καθιστὰς, ἐν αἷς ὑπετυπούτο καθολικαῖς πρὸς τὰς
 ἐκκλησίας ἐπιστολαῖς. Ὡν ἐστὶν ἡ μὲν 'πρὸς Λακεδαιμονίους,'
 ὀρθοδοξίας κατηχητικὴ, εἰρήνης τε καὶ ἐνώσεως ὑποθετικὴ· ἡ δὲ
 'πρὸς Ἀθηναίους,' διεγερτικὴ πίστεως καὶ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέ-
 λιον πολιτείας· ἥς ὀλιγορήσανταῖς ἐλέγχει, ὡς ἂν μικροῦ δεῖν
 ἀποστάντας τοῦ λόγου, ἐξ οὐπερ τὸν προεστῶτα αὐτῶν Πού-
 πλιον μαρτυρῆσαι κατὰ τοὺς τότε συνέβη διωγμούς. Κοδράτου
 δὲ μετὰ τὸν μαρτυρήσαντα Πούπλιον καταστάντος αὐτῶν ἐπι-
 σκόπου μέμνηται, ἐπιμαρτυρῶν, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ σπουδῆς
 ἐπισυναχθέντων καὶ τῆς πίστεως ἀναζωπύρῃσιν εἰληχότων.
 Δηλοῖ δ' ἐπὶ τούτοις, ὡς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ὑπὸ τοῦ
 Acts xvii. 34. ἀποστόλου Παύλου προτραπείς ἐπὶ τὴν πίστιν κατὰ τὰ ἐν ταῖς
 Πράξεσι δεδηλωμένα, πρῶτος τῆς ἐν Ἀθήναις παροικίας τὴν
 ἐπισκοπὴν ἐγκεχειρίστο. Ἄλλη δ' ἐπιστολὴ τις αὐτοῦ 'πρὸς
 Νικομηδεάς' φέρεται· ἐν ᾗ τὴν Μαρκίωνος αἵρεσιν πολεμῶν,
 τῷ τῆς ἀληθείας παρίσταται κανόνι. Καὶ 'τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ
 παροικούσῃ Γόρτυναν ἅμα ταῖς λοιπαῖς κατὰ Κρήτην παροικίαις'
 ἐπιστεῖλας, Φίλιππον ἐπίσκοπον αὐτῶν ἀποδέχεται, ἅτε δὴ ἐπὶ
 πλείστοις μαρτυρουμένης ἀνδραγαθίας τῆς ὑπ' αὐτὸν ἐκκλη-
 186 σίας, τὴν τε τῶν αἵρετικῶν διαστροφὴν ὑπομιμνήσκει φυλάττε-
 σθαι. Καὶ 'τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ παροικούσῃ Ἀμαστριν ἅμα ταῖς
 κατὰ Πόντον' ἐπιστεῖλας, Βακχυλίδου μὲν καὶ Ἑλπίστου, ὡς
 ἂν αὐτὸν ἐπὶ τὸ γράφαι προτρεψάντων αὐτῶν, μέμνηται, γρα-
 φῶν τε θείων ἐξηγήσεις παρατέθεται, ἐπίσκοπον αὐτῶν ὀνόματι
 Πάλμαν ὑποσημαίνων· πολλὰ δὲ περὶ γάμου καὶ ἀγνείας τοῖς

αὐτοῖς παραινέι. Καὶ τοὺς ἐξ οἷας δ' οὖν ἀποπτώσεως, εἴτε Cf. vi. 42.
 πλημμελείας, εἴτε μὴν αἰρετικῆς πλάνης ἐπιστρέφοντας, δεξιού-
 σθαι προστάττει. Ταύταις ἄλλη ἐγκατείλεται 'πρὸς Κινω-
 σίους' ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ Πινυτὸν τῆς παροικίας ἐπίσκοπον
 παρακαλεῖ, μὴ βαρὺ φορτίον ἐπάναγκες τὸ περὶ ἀγνείας τοῖς Cf. Acts xv.
 ἀδελφοῖς ἐπιτιθέναι, τῆς δὲ τῶν πολλῶν καταστοχάζεσθαι ^{28.}
 ἀσθενείας. Πρὸς ἣν ὁ Πινυτὸς ἀντιγράφων, θαυμάζει μὲν καὶ
 ἀποδέχεται τὸν Διονύσιον, ἀντιπαρακαλεῖ δὲ στερροτέρας ἤδη Cf. Heb. v.
 ποτὲ μεταδιδόναι τροφῆς, τελειότεροις γράμμασιν εἰσαῦθις τὸν ^{14, 13.}
 παρ' αὐτῷ λαὸν ὑποθρέψαντα, ὥς μὴ διατέλους τοῖς γαλακτώ-
 δεσιν ἐνδιατρίβοντες λόγοις τῇ νηπιῳδεῖ ἀγωγῇ λάθοιεν κατα-
 γηράσαντες. Δι' ἧς ἐπιστολῆς καὶ ἡ τοῦ Πινυτοῦ περὶ τὴν
 πίστιν ὀρθοδοξία τε καὶ φροντὶς τῆς τῶν ὑπηκόων ὠφελείας, τό-
 τε λόγιον καὶ ἡ περὶ τὰ θεῖα σύνεσις, ὥς δι' ἀκριβεστάτης ἀνα-
 δείκνυται εἰκόνας. Ἔτι τοῦ Διονυσίου καὶ 'πρὸς Ῥωμαίους'
 ἐπιστολὴ φέρεται, ἐπισκόπῳ τῷ τότε Σωτῆρι προσφωνοῦσα.
 Ἐξ ἧς οὐδὲν οἶον τὸ καὶ παραθέσθαι λέξεις, δι' ὧν τὸ μέχρι
 τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ φυλαχθὲν Ῥωμαίων ἔθος ἀποδεχόμενος,
 ταῦτα γράφει

Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶ τοῦτο, πάντας μὲν ἀδελφούς ποικίλως Cf. Routh,
 εὐεργετεῖν, ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κατὰ πᾶσαι πόλιν ἐφοδία πέμπειν, Rell. i. 179.
 ὡς μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντας, ἐν μετάλλοις δὲ ἀδελφοῖς
 ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας δι' ὧν πέμπετε ἀρχῆθεν ἐφοδίῳ, πατροπαρά- Cf. vii. 5.
 δοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι διαφυλάττοντες, ὃ οὐ μόνον διατετήρηκεν
 ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ ἐπηύξηκεν, ἐπιχορηγῶν μὲν
 τὴν διαπεμπομένην δαψίλειαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους, λόγοις δὲ μακαρίοις 187
 τοὺς ἀνιόντας ἀδελφούς, ὥς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος, παρακαλῶν.

Ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μέμ-
 νηται ἐπιστολῆς, δηλῶν ἀνέκαθεν ἐξ ἀρχαίου ἔθους ἐπὶ τῆς Cf. iii. 16.
 ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. Λέγει γοῦν

Τὴν σήμερον οὖν Κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνέγνωμεν Routh, Rell.
 ὑμῶν τὴν ἐπιστολὴν ἣν ἔξομεν αἰεὶ ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὥς ^{i. 180.}
 καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν.

Ἔτι δὲ ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἐπιστολῶν ὥς ῥαδιουργη-
 θείσων, ταῦτα φησίν

Ἐπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν ἀξιωσάντων με γράψαι, ἔγραψα. Καὶ ταύτας Ib. 181.
 οἱ τοῦ διαβόλου ἀπόστολοι ζιζανίων γεγέμικαν, ἃ μὲν ἐξαιροῦντες, ἃ δὲ

Cf. Rev. xxii. 18, 19. προστιθέντες. Οἷς τὸ οὐαὶ κείται. Οὐ θαυμαστὸν ἄρα εἰ καὶ τῶν Κυριακῶν ραδιουργησαί τινες ἐπιβέβληνται γραφῶν, ὅποτε καὶ ταῖς οὐ τοιαύταις ἐπιβεβουλεύασι.

Καὶ ἄλλη δέ τις παρὰ ταύτας ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου φέρεται, Χρυσοφόρα πιστοτάτῃ ἀδελφῇ ἐπιστείλαντος, ἥ τὰ κατὰλληλα γράφων, τῆς προσηκούσης καὶ αὐτῇ μετεδίδου λογικῆς τροφῆς. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Διονυσίου τοσαῦτα.

CAP. XXIV.

Περὶ Θεοφίλου τῶν Ἀντιοχέων ἐπισκόπου.

Τοῦ δὲ Θεοφίλου, ὃν τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπον δεδηλώκαμεν, τρία τὰ 'πρὸς Αὐτόλυκον' στοιχειώδη φέρεται συγγράμματα. Καὶ ἄλλο 'πρὸς τὴν αἵρεσιν Ἑρμογένους' τὴν ἐπιγραφὴν ἔχον, ἐν ᾧ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου κέχρηται μαρτυρίαις· καὶ ἕτερα δέ τινα κατηχητικὰ αὐτοῦ βιβλία. Τῶν γε μὴν αἵρετικῶν οὐδὲν χεῖρον καὶ τότε, ζιζανίων δίκην, λυμαιομένων τὸν εἰλικρινῆ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας σπόρον, οἱ πανταχόσε τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένες, ὥσπερ τινὰς θήρας ἀγρίους τῶν Χριστοῦ προβάτων ἀποσοβοῦντες αὐτοὺς ἀνείργον, τοτὲ μὲν ταῖς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς νουθεσίαις καὶ παραινέσεσι, τοτὲ δὲ πρὸς αὐτοὺς γυμνότερον ἀποδυνόμενοι, ἀγράφοις τε εἰς πρόσωπον ζητήσεσι καὶ ἀνατροπαῖς, ἥδη δὲ καὶ δι' ἐγγράφων ὑπομνημάτων τὰς δόξας αὐτῶν ἀκριβεστάτοις ἐλέγχοις διευθύνοντες. Ὁ γέ τοι Θεόφιλος σὺν τοῖς ἄλλοις κατὰ τούτων στρατευσάμενος δῆλός ἐστιν, ἀπὸ τινος οὐκ ἀγεννῶς αὐτῷ κατὰ Μαρκίωνος πεπονημένου λόγου· ὃς καὶ αὐτὸς, μεθ' ὧν ἄλλων
188 εἰρήκαμεν, εἰσέτι νῦν διασέσωσται. Τοῦτον μὲν οὖν ἔβδομος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας διαδέχεται Μαξιμῖνος.

CAP. XXV.

Περὶ Φιλίππου καὶ Μοδέστου.

Φίλιππός γε μὴν, ὃν ἐκ τῶν Διονυσίου φωνῶν τῆς ἐν Γορ-
c. 23. τύνῃ παροικίας ἐπίσκοπον ἔγνωμεν, πάνν γε σπουδαιότατον πεποιήται καὶ αὐτὸς κατὰ Μαρκίωνος λόγον. Εἰρηναῖός τε

ὥσαύτως καὶ Μόδεστος, ὃς καὶ διαφερόντως παρὰ τοὺς ἄλλους τὴν τοῦ ἀνδρὸς εἰς ἔκδηλον τοῖς πᾶσι κατεφώρασε πλάνην· καὶ ἄλλοι δὲ πλείους, ὧν παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν εἰσέτι νῦν οἱ πόνοι διαφυλάττονται.

CAP. XXVI.

Περὶ Μελίτωνος καὶ ὧν αὐτὸς ἐμνημόνευσεν.

Ἐπὶ τῶνδε καὶ Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσι παροικίας ἐπίσκοπος, Ἀπολινάριός τε τῆς ἐν Ἱεραπόλει, διαπρεπῶς ἡκμαζον· οἱ καὶ τῷ δηλωθέντι κατὰ τοὺς χρόνους Ῥωμαίων βασιλεῖ λόγους ὑπὲρ τῆς πίστεως ἰδίως ἐκάτερος Ἀπολογίας προσεφώνησαν. Τούτων εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἀφίκται τὰ ὑποτεταγμένα· Μελίτωνος, τὰ ‘περὶ τοῦ Πάσχα,’ δύο, καὶ τὰ ‘περὶ Πολιτείας καὶ Προφητῶν,’ καὶ ὁ ‘περὶ Ἐκκλησίας,’ καὶ ὁ ‘περὶ Κυριακῆς’ λόγος. Ἔτι δὲ ὁ ‘περὶ φύσεως Ἀνθρώπου,’ καὶ ὁ ‘περὶ Πλάσεως,’ καὶ ὁ ‘περὶ Ὑπακοῆς Πίστεως,’ καὶ ὁ ‘περὶ Αἰσθητηρίων,’ καὶ πρὸς τούτοις ὁ ‘περὶ Ψυχῆς καὶ Σώματος ἢ νοὸς,’ καὶ ὁ ‘περὶ Λουτροῦ,’ καὶ ὁ ‘περὶ Ἀληθείας,’ καὶ ‘περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ.’ Καὶ λόγος αὐτοῦ ‘περὶ Προφητείας,’ καὶ 189 ὁ ‘περὶ Φιλοξενίας,’ καὶ ‘ἡ Κλείς.’ Καὶ τὰ ‘περὶ τοῦ Διαβόλου,’ καὶ ‘τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου,’ καὶ ὁ ‘περὶ ἐνσωμάτου Cf. v. 28. Θεοῦ,’ ἐπὶ πᾶσι καὶ τὸ ‘πρὸς Ἀντωνῖνον’ βιβλίδιον. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ‘περὶ τοῦ Πάσχα,’ τὸν χρόνον καθ’ ὃν συνέταπτεν, ἀρχόμενος σημαίνει ἐν τούτοις·

Ἐπὶ Σερουιλλίου Παύλου ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας, ᾧ Σάγαρις καιρῷ Cf. Routh, ἐμαρτύρησεν, ἐγένετο ζήτησις πολλή ἐν Λαοδικείᾳ περὶ τοῦ Πάσχα, ἐμπε- Rell. i. 115. σόντος κατὰ καιρὸν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. Καὶ ἐγράφη ταῦτα.

Τούτου δὲ τοῦ λόγου μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἰδίῳ περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ, ὃν ὡς ἐξ αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γραφῆς φησὶν ἑαυτὸν συντάξαι. Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα βιβλίῳ, τοιαυτὰ τινα καθ’ ἡμῶν ἐπ’ αὐτοῦ γεγενέαι ἱστορεῖ·

Τὸ γὰρ οὐδὲ πώποτε γεγόμενον, νῦν διώκεται τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος, καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασι κατὰ τὴν Ἀσίαν. Οἱ γὰρ ἀναιδεῖς συκοφάνται καὶ τῶν ἀλλοτριῶν ἐρρασταί, τὴν ἐκ τῶν διαταγμάτων ἔχοντες

Cf. v. 1;
vi. 41.

ἀφορμὴν, φανερώς ληστεύουσι, νύκτωρ καὶ μεθημέραν διαρπάζοντες τοῖς
μηδὲν ἀδικούντας.

Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι·

Cf. Routh,
Rel. i. 116.

Καὶ εἰ μὲν σοῦ κελεύσαντος ταῦτα πράττεται, ἔστω καλῶς γινόμενον.
Δίκαιος γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἂν ἀδίκως βουλευσαίτο πώποτε. Καὶ ἡμεῖς
ἡδέως φέρομεν τοῦ τοιούτου θανάτου τὸ γέρας. Ταύτην δέ σοι μόνην
προσφέρομεν δέσιν, ἵνα αὐτὸς πρότερον ἐπιγνοὺς τοὺς τῆς τοιαύτης φιλο-
νεικίας ἐργάτας δικαίως κρίνειας, εἰ ἄξιοι θανάτου καὶ τιμωρίας ἢ σωτη-
ρίας καὶ ἡσυχίας εἰσὶν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ σοῦ μὴ εἴη ἡ βουλὴ αὕτη καὶ τὸ
καινὸν τοῦτο διάταγμα, ὃ μηδὲ κατὰ βαρβάρων πρέπει πολεμίων, πολλὴ
μᾶλλον δεόμεθά σου, μὴ περιδεῖν ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ δημῶδει λεηλασίᾳ.

Τούτοις αὖθις ἐπιφέρει λέγων·

Ἡ γὰρ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία πρότερον μὲν ἐν βαρβάροις ἤκμασεν,
190 ἐπαυθῆσασα δὲ τοῖς σοῖς ἔθνεσι κατὰ τὴν Αὐγούστου τοῦ σοῦ προγόνου
μεγάλην ἀρχὴν, ἐγενήθη μάλιστα τῇ σῇ βασιλείᾳ αἷσιον ἀγαθόν. Ἐκτοτε
γὰρ εἰς μέγα καὶ λαμπρὸν τὸ Ῥωμαίων ἡξήθη κράτος· οὐ σὺ διάδοχος
εὐκταῖος γέγονάς τε καὶ ἔσῃ μετὰ τοῦ παιδὸς, φυλάσσων τῆς βασιλείας
τὴν σύντροφον καὶ συνυρξαμένην Αὐγούστῳ φιλοσοφίαν· ἦν καὶ οἱ πρό-
γονοί σου πρὸς ταῖς ἄλλαις θρησκείαις ἐτίμησαν. Καὶ τοῦτο μέγιστον
τεκμήριον τοῦ πρὸς ἀγαθοῦ τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον συνακμάσαι τῇ καλῶς
ἄρξαμένῃ βασιλείᾳ, ἐκ τοῦ μηδὲν φαῦλον ἀπὸ τῆς Αὐγούστου ἀρχῆς ἀπαν-
τήσαι, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀπαντα λαμπρὰ καὶ ἔνδοξα κατὰ τὰς πάντων
εὐχάς. Μόνοι πάντων ἀναπεισθέντες ὑπὸ τινων βασκάνων ἀνθρώπων, τὸν
καθ' ἡμᾶς ἐν διαβολῇ καταστῆσαι λόγον ἠθέλησαν Νέρων καὶ Δομετιανός·
ἀφ' ὧν καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ἀλόγῳ συνηθείᾳ περὶ τοὺς τοιούτους
ῥήνημα συμβέβηκε ψεῦδος. Ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἄνοιαν οἱ σοὶ εὐσεβεῖς
πατέρες ἐπανωρθώσαντο, πολλάκις πολλοῖς ἐπιπλήξαντες ἐγγράφως, ὅσοι
περὶ τούτων νεωτερίσαι ἐτόλμησαν. Ἐν οἷς ὁ μὲν πάππος σου Ἀριανός,
πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, καὶ Φουνδάνῳ δὲ τῷ ἀνθυπάτῳ, ἡγουμένῳ δὲ τῆς
Ἀσίας, γράφων φαίνεται· ὁ δὲ πατὴρ σου, καὶ σοῦ τὰ σύμπαντα διοι-
κοῦντος αὐτῷ, ταῖς πόλεσι περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν περὶ ἡμῶν ἔγραψεν·
ἐν οἷς καὶ πρὸς Λαρισσαίους, καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ Ἀθηναίους, καὶ
πρὸς πάντας Ἕλληνας. Σὲ δὲ καὶ μᾶλλον περὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἐκείνους
ἔχοντα γνώμην, καὶ πολὺ γε φιλανθρωποτέραν καὶ φιλοσοφωτέραν, πεπεί-
σμεθα πάντα πράσσειν ὅσα σου δεόμεθα.

Cf. ii. 25;
iii. 20.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῷ δηλωθέντι τέθεται λόγῳ. Ἐν δὲ
191 ταῖς γραφείσαις αὐτῷ ἐκλογαῖς, ὃ αὐτὸς κατὰ τὸ προοίμιον ἀρ-
χόμενος τῶν ὁμολογουμένων τῆς παλαιᾶς Διαθήκης γραφῶν
ποιεῖται κατάλογον· ὃν καὶ ἀναγκαῖον ἐνταῦθα καταλέξει, γρά-
φει δὲ οὕτως·

Μελίτων Ὀνησίμῳ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν. Ἐπειδὴ πολλάκις ἠξίωσας Cf. Routh, Rel. i. 119.
 σπουδῇ τῇ πρὸς τὸν λόγον χρώμενος, γενέσθαι σοι ἐκλογὰς ἕκ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ πάσης τῆς πίστεως ἡμῶν, ἔτι δὲ καὶ μαθεῖν τὴν τῶν παλαιῶν βιβλίων ἐβουλήθης ἀκρίβειαν, πόσα τὸν ἀριθμὸν καὶ ὅποια τὴν τάξιν εἶεν, ἐσπουδάσα τὸ τοιοῦτο πράξαι, ἐπιστάμενός σου τὸ σπουδαῖον περὶ τὴν πίστιν, καὶ φιλομαθὲς περὶ τὸν λόγον, ὅτι τε μάλιστα πάντων πόθω τῷ πρὸς Θεὸν ταῦτα προκρίνεις, περὶ τὴν αἰωνίου σωτηρίας ἀγωνιζόμενος. Ἀνελθὼν οὖν εἰς τὴν ἀνατολὴν, καὶ ἕως τοῦ τόπου γενόμενος ἔνθα ἐκηρύχθη καὶ ἐπράχθη, καὶ ἀκριβῶς μαθὼν Cf. vi. 25.
 τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βιβλία, ὑποτάξας ἔπεμψά σοι· ὧν ἐστὶ τὰ ὀνόματα Μωϋσέως πέντε, Γένεσις, Ἔξοδος, Ἀριθμοί, Λευιτικὸν, Δευτερονόμιον. Ἰησοῦς Ναυῇ, Κριταί, Ῥούθ· Βασιλειῶν τέσσαρα, Παραλειπομένων δύο. Ψαλμῶν Δαβίδ, Σολομῶνος Παραοιμαίαι, ἡ καὶ Σοφία, Ἐκκλησιαστής, Ἄσμα Ἀσμάτων, Ἰώβ. Προφητῶν, Ἡσαΐου, Ἱερεμίου· τῶν δώδεκα ἐν μονοβίβλῳ. Δανιὴλ, Ἰεζεκιήλ, Ἔσδρας. Ἐξ ὧν καὶ τὰς ἐκλογὰς ἐποίησάμην, εἰς ἕξ βιβλία διελὼν.

Καὶ τὰ μὲν τοῦ Μελίτωνος τοσαῦτα.

CAP. XXVII.

Περὶ Ἀπολιναρίου τοῦ τῆς Ἱεραπολιτῶν ἐκκλησίας ἐπισκόπου.

Τοῦ δὲ Ἀπολιναρίου πολλῶν παρὰ πολλοῖς σωζομένων, τὰ εἰς ἡμᾶς ἔλθοντα ἐστὶ τάδε· λόγος ὁ πρὸς τὸν προειρημένον Cf. v. 5.
 βασιλέα, καὶ ἡ πρὸς Ἑλληνας· συγγράμματα πέντε. Καὶ ἡ περὶ Ἀληθείας· πρῶτον καὶ δεύτερον, καὶ ἡ πρὸς Ἰουδαίους· πρῶτον 192 καὶ δεύτερον. Καὶ ἡ μετὰ ταῦτα συνέγραψε ἡ κατὰ τῆς Φρυγῶν αἰρέσεως· μετ' οὗ πολλὴν καινοτομηθείσης χρόνον· τότε γε μὴν ὥσπερ ἐκφύειν ἀρχομένης, ἔτι τοῦ Μουσανοῦ ἅμα ταῖς αὐτοῦ Cf. v. 16.
 ψευδοπροφήτῃσιν ἀρχὰς τῆς παρεκτροπῆς ποιουμένου.

CAP. XXVIII.

Περὶ Μουσανοῦ καὶ ὧν οὗτος συνεγράψατο.

Καὶ Μουσανοῦ δὲ, ὃν ἐν τοῖς φθάσασι κατελέξαμεν, φέρεται τις ἐπιστρεπτικώτατος λόγος πρὸς τινὰς αὐτῷ γραφεῖς ἀδελφοὺς, ἀποκλίναντας ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων Ἐγκρατιτῶν αἵρεσιν ἄρτι τότε φύειν ἀρχομένην, ξένην τε καὶ φθοριμαίαν ψευδοδοξίαν εἰσάγουσαν τῷ βίῳ· ἧς παρεκτροπῆς ἀρχηγὸν καταστήναι Τατιανὸν λόγος ἔχει.

CAP. XXIX.

Περὶ τῆς κατὰ Τατιανὸν αἵρέσεως.

Οὗ μικρῷ πρόσθεν τὰς περὶ τοῦ θαυμασίου Ἰουστίνου παρατεθείμεθα λέξεις, μαθητὴν αὐτὸν ἰστοροῦντες τοῦ μάρτυρος. Δηλοῖ δὲ τοῦτο Εἰρηναῖος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ‘πρὸς τὰς Αἱρέσεις,’ ὁμοῦ τὰ τε περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς κατ’ αὐτὸν αἵρέσεως οὕτω γράφων·

Iren. i. 28. 1.

Ἀπὸ Σατορνίνου καὶ Μαρκίωνος οἱ καλούμενοι Ἐγκρατεῖς ἀγαμίαν ἐκήρυξαν, ἀθετοῦντες τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡρέμα κατηγοροῦντες τοῦ ἄρρεν καὶ θήλυ εἰς γένεσιν ἀνθρώπων πεποιηκός· καὶ τῶν λεγομένων παρ’ αὐτοῖς ἐμψύχων ἀποχὴν εἰσηγήσαντο, ἀχαριστοῦντες τῷ πάντα πεποιηκῶτι Θεῷ· ἀντιλέγουσί τε τῇ τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ.

193 Καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ’ αὐτοῖς, Τατιανοῦ τινὸς πρώτως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν· ὃς Ἰουστίνου ἀκροατὴς γεγονὼς, ἐφ’ ὅσον μὲν συνὴν ἐκείνῳ, οὐδὲν ἐξέφηνε τοιοῦτον, μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου μαρτυρίαν ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρθεὶς καὶ τυφωθείς ὡς διαφέρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο, αἰωνάς τις ἀοράτους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολογήσας, γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίῳ καὶ Σατορνίνῳ ἀναγορεύσας, τῇ δὲ τοῦ Ἀδὰμ σωτηρίᾳ παρ’ ἑαυτοῦ τὴν αἰτιολογίαν ποιησάμενος.

Ταῦτα μὲν ὁ Εἰρηναῖος τότε· σμικρῷ δὲ ὕστερον Σεουήρως τις ὄνομα κρατύνας τὴν προδεδηλωμένην αἵρεσιν, αἴτιος τοῖς ἐξ αὐτῆς ὠρμημένοις τῆς ἀπ’ αὐτοῦ παρηγμένης Σεουηριανῶν προσηγορίας γέγονε. Χρῶνται μὲν οὖν οὗτοι Νόμῳ καὶ Προφήταις καὶ Εὐαγγελίοις, ἰδίως ἐρμηνεύοντες τῶν ἱερῶν τὰ νοήματα γραφῶν· βλασφημοῦντες δὲ Παῦλον τὸν ἀπόστολον, ἀθετοῦσιν αὐτοῦ τὰς Ἐπιστολάς, μηδὲ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων καταδεχόμενοι. Ὁ μέντοι γε πρότερος αὐτῶν ἀρχηγὸς ὁ Τατιανὸς συνάφειάν τινα καὶ συναγωγὴν οὐκ οἶδ’ ὅπως τῶν εὐαγγελίων

194 συνθεῖς, τὸ ‘Διὰ τεσσάρων’ τοῦτο προσωνόμασεν· ὃ καὶ παρὰ τισιν εἰσέτι νῦν φέρεται. Τοῦ δὲ ἀποστόλου φασὶ τολμήσαί τις αὐτὸν μεταφράσαι φωνὰς, ὡς ἐπιδιορθούμενον αὐτῶν τὴν τῆς φράσεως σύνταξιν. Καταλέλοιπε δὲ οὗτος πολὺ τι πλήθος συγγραμμάτων. Ὡν μάλιστα παρὰ πολλοῖς μνημονεύεται διὰ βόητος αὐτοῦ λόγος, ὁ ‘πρὸς Ἕλληνας,’ ἐν ᾧ καὶ τῶν ἀνέκαθεν χρόνων μνημονεύσας, τῶν παρ’ Ἕλλησιν εὐδοκίμων ἀπάντων

προγενέστερον Μωϋσέα τε καὶ τοὺς Ἑβραίων προφήτας ἀπέ-
 φηνεν· ὃς δὴ καὶ δοκεῖ τῶν συγγραμμάτων ἀπάντων αὐτοῦ
 κάλλιστός τε καὶ ὠφελιμώτατος ὑπάρχειν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ
 τοῦσδε τοιαῦτα ἦν.

CAP. XXX.

Περὶ Βαρδησάνου τοῦ Σύρου, καὶ τῶν φερομένων αὐτοῦ λόγων.

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς βασιλείας πληθυνουσῶν τῶν αἰρέσεων ἐπὶ
 τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, Βαρδησάνης ἱκανώτατός τις ἀνὴρ, ἔν
 τε τῇ Σύρων φωνῇ διαλεκτικώτατος, πρὸς τοὺς κατὰ Μαρκίωνα cf. iv. 11.
 καὶ τινας ἑτέρους, διαφόρων προϋσταμένους δογμάτων, διαλόγους
 συστησάμενος, τῇ οἰκείᾳ παρέδωκε γλώττῃ τε καὶ γραφῇ, μετὰ
 καὶ πλείστων ἑτέρων αὐτοῦ συγγραμμάτων· οὓς οἱ γνώριμοι
 (πλείστοι δὲ ἦσαν αὐτῷ δυνατῶς τῷ λόγῳ παρισταμένῳ) ἐπὶ
 τὴν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Σύρων μεταβεβλήκασι φωνῆς. Ἐν οἷς
 ἐστὶ καὶ ὁ πρὸς Ἀντωνίνου ἱκανώτατος αὐτοῦ ‘περὶ Εἰμαρμένης’
 διάλογος, ὅσα τε ἄλλα φασὶν αὐτὸν προφάσει τοῦ τότε διωγμοῦ **195**
 συγγράφαι. Ἦν δ’ οὗτος πρότερον τῆς κατὰ Οὐαλεντίνου
 σχολῆς, καταγνοὺς δὲ ταύτης, πλείστά τε τῆς κατὰ τοῦτον
 μυθοποιίας ἀπελέγξας, ἐδόκει μὲν πως αὐτὸς ἑαυτῷ ἐπὶ τὴν
 ὀρθοτέραν γνώμην μετατεθεῖσθαι, οὐ μὴν παντελῶς ἀπερρύψατο
 τὸν τῆς παλαιᾶς αἰρέσεως ῥύπον. Ἐν τούτῳ γε μὴν καὶ ὁ τῆς
 Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος Σωτὴρ τελευτᾷ.

Τοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου τετάρτου τέλος.

PRAEFATIO.

Ὁ μὲν οὖν τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος Σωτὴρ, ἐπὶ ὄγδοον ἔτος ἡγησάμενος, τελευτᾷ τὸν βίον. Τοῦτον δωδέκατος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων Ἐλεύθερος διαδέχεται· ἔτος δ' ἦν ἑπτακαίδέκατον αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου Οὐήρου, ἐν ᾧ κατὰ τινα μέρη τῆς γῆς σφοδρότερον ἀναρριπισθέντος τοῦ καθ' ἡμῶν διωγμοῦ ἐξ ἐπιθέσεως τῶν κατὰ πόλεις δήμων, μυριάδας μαρτύρων ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διαπρέψαι, στοχασμῷ λαβεῖν ἔνεστιν ἀπὸ τῶν καθ' ἐν ἔθνος συμβεβηκότων· ἃ καὶ γραφῇ τοῖς μετέπειτα παραδοθῆναι, ἀλήστου μνήμης ὡς ἀληθῶς ἐπάξια ὄντα, συμβέβηκε. Τῆς μὲν οὖν περὶ τούτων ἐντελεστάτης ὑφηγήσεως τὸ πᾶν σύγγραμμα 'τῇ τῶν Μαρτύρων' ἡμῖν κατατέτακται 'συναγωγῇ,' οὐχ ἱστορικὴν αὐτὸ μόνον ἀλλὰ καὶ διδασκαλικὴν περιέχον διήγησιν. Ὅποσα γέ τοι τῆς παρούσης ἔχοιτο πραγμα-

A.D. 177.

Cf iv. 15;
v. 21.

198 τείας, ταῦτ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναλεξάμενος παραθήσομαι. Ἄλλοι μὲν οὖν ἱστορικὰς ποιούμενοι διηγήσεις πάντως ἂν παρέδωκαν τῇ γραφῇ πολέμων νίκας, καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν, στρατηγῶν τε ἀριστείας, καὶ ὀπλιτῶν ἀνδραγαθίας, αἵματι καὶ μυρίοις φόνοις παίδων καὶ πατρίδος καὶ τῆς ἄλλης ἔνεκεν περιουσίας μιανθέντων. Ὁ δέ γε περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτεύματος διηγηματικὸς ἡμῖν λόγος, τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς τῆς κατὰ ψυχὴν εἰρήνης εἰρηνικωτάτους πολέμους, καὶ τοὺς ἐν τούτοις ὑπὲρ ἀληθείας μᾶλλον ἢ πατρίδος, καὶ μᾶλλον ὑπὲρ εὐσεβείας ἢ τῶν φιλτάτων ἀνδρισμένων, αἰωνίαις ἀναγράφεται στήλαις, τῶν εὐσεβείας ἀθλητῶν τὰς ἐνστάσεις, καὶ τὰς πολυτλήτους ἀνδρείας, τρόπαιά τε τὰ κατὰ δαιμόνων, καὶ νίκας τὰς κατὰ τῶν

ἀοράτων ἀντιπάλων, καὶ τοὺς ἐπὶ πᾶσι τούτοις στεφάνους, εἰς αἰώνιον μνήμην ἀνακηρύττων.

CAP. I.

“Οσοι καὶ ὅπως κατὰ Οὐῆρον ἐπὶ τῆς Γαλλίας τὸν ὑπὲρ τῆς
εὐσεβείας διεξῆλθον ἀγῶνα.

Γαλλία μὲν οὖν ἡ χώρα ἦν, καθ’ ἣν τὸ τῶν δηλουμένων
συνεκροτεῖτο στάδιον· ἥς μητροπόλεις ἐπίσημοι καὶ παρὰ τὰς
ἄλλας τῶν αὐτόθι διαφέρουσαι βεβόηνται Λούγδουνος καὶ Βί-
εννα, δι’ ὧν ἀμφοτέρων τὴν πᾶσαν χώραν πολλῶ τῷ ρεύματι
περιρρέων ἡ Ῥοδανὸς ποταμὸς διέξεισι. Τὴν οὖν περὶ τῶν
μαρτύρων γραφὴν αἱ τῇδε διαφανέστατοι ἐκκλησίαι ταῖς κατὰ
τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν διαπέμπονται, τὰ παρ’ αὐταῖς πραχ-
θέντα τοῦτον ἀνιστοροῦσαι τὸν τρόπον. Παραθήσομαι δὲ τὰς
αὐτῶν φωνάς·

Οἱ ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας παροικούντες δούλοι Χριστοῦ,
τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν τὴν αὐτὴν τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῶν
πίστιν καὶ ἐλπίδα ἔχουσιν ἀδελφοίς, εἰρήνῃ καὶ χάρις καὶ δόξα ἀπὸ Θεοῦ 199
Πατρὸς καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Εἴτα τούτοις ἐξῆς, ἕτερα προοιμιασάμενοι, τὴν τοῦ λόγου
καταρχὴν ποιοῦνται ἐν τούτοις·

Τὸ μὲν οὖν μέγεθος τῆς ἐνθάδε θλίψεως, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν ἐθνῶν
εἰς τοὺς ἁγίους ὀργὴν, καὶ ὅσα ὑπέμειναν οἱ μακάριοι μάρτυρες, ἐπ’ ἀκριβὲς
οὐθ’ ἡμεῖς εἰπεῖν ἴκανοί, οὔτε μὴν γραφῇ περιληφθῆναι δυνατόν. Παντὶ
γὰρ σθένει ἐνέσκηψεν ὁ ἀντικείμενος, προοιμιαζόμενος ἥδη τὴν ἀδεῶς μέλ-
λουσαν ἔσσεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ· καὶ διὰ πάντων διήλθεν, ἐθίζων τοὺς
ἑαυτοῦ καὶ προγυμνάζων κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, ὥστε μὴ μόνον οἰκῶν
καὶ βαλανεῖων καὶ ἀγορᾶς εἶργεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι ἡμῶν
τινὰ αὐτοῖς ἀπειρῆσθαι ἐν ὁποίῳ δήποτε τόπῳ. Ἀντεστρατήγει δὲ ἡ χάρις
τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς μὲν ἀσθενεῖς ἐρρύετο, ἀντιπαρέτασε δὲ στύλους ἐδραί-
ους, δυναμένους διὰ τῆς ὑπομονῆς πᾶσαν τὴν ὁρμὴν τοῦ πονηροῦ εἰς ἑαυτοὺς
ἐλκύσαι· οἱ καὶ ὁμότες ἐχώρουν αὐτῷ, πᾶν εἶδος ὀνειδισμοῦ καὶ κολάσεως
ἀνεχόμενοι, οἱ καὶ τὰ πολλὰ ὀλίγα ἡγούμενοι ἔσπευδον πρὸς Χριστὸν,
ὄντως ἐπιδεικνύμενοι, ὅτι ‘οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν Rom. viii. 18.
μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.’ Καὶ πρῶτον μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ
ὄχλου πανδημεῖ σωρηδὸν ἐπιφερόμενα γενναίως ὑπέμενον, ἐπιβοήσεις, καὶ
πληγὰς, καὶ συρμούς, καὶ διαρπαγὰς, καὶ λίθων βολὰς, καὶ συγκλείσεις,
καὶ πάνθ’ ὅσα ἡγριωμένῳ πλήθει ὡς πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους φιλεῖ

γίνεσθαι. Καὶ δὴ ἀναχθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τε τοῦ χιλιάρχου καὶ τῶν προεστηκότων τῆς πόλεως ἔξουσιῶν, ἐπὶ παντὸς τοῦ πλήθους ἀνακρί-
 θέντες καὶ ὁμολογήσαντες, συνεκλείσθησαν εἰς τὴν εἰρκτὴν ἕως τῆς τοῦ
 ἡγεμόνος παρουσίας. Μετέπειτα δὲ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα ἀχθέντων αὐτῶν,
 200 ἐκ τῶν ἀδελφῶν, πλήρωμα ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον
 κεχωρηκώς, (οὗ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἠκρίβωτο ἡ πολιτεία, ὥς καίπερ ὄντα
 νέον συνεξισοῦσθαι τῇ τοῦ πρεσβυτέρου Ζαχαρίου μαρτυρίᾳ· πεπόμενον
 γοῦν ‘ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτος,’ καὶ
 πάσῃ τῇ πρὸς τὸν πλησίον λειτουργίᾳ ἄοκνος, ζῆλον Θεοῦ πολὺν ἔχων, καὶ
 ζέων τῷ πνεύματι·) τοιοῦτος δὴ τις ὢν τὴν οὕτω καθ’ ἡμῶν ἀλόγως γινο-
 μένην κρίσιν οὐκ ἐβάστασεν, ἀλλ’ ὑπερηγανάκτησε, καὶ ἡξίου καὶ αὐτὸς
 ἀκουσθῆναι ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, ὅτι μηδὲν ἄθεον μηδὲ ἀσε-
 βές ἐστὶν ἐν ἡμῖν. Τῶν δὲ περὶ τὸ βῆμα καταβοησάντων αὐτοῦ, (καὶ γὰρ
 ἦν ἐπίσημος,) καὶ τοῦ ἡγεμόνος μὴ ἀνασχομένου τῆς οὕτως ὑπ’ αὐτοῦ
 δικαίας προταθείσης ἀξιώσεως, ἀλλὰ μόνον τοῦτο πυθόμενον, εἰ καὶ αὐτὸς
 εἶη Χριστιανὸς, τοῦ δὲ λαμπροτάτῃ φωνῇ ὁμολογήσαντος, ἀνελήφθη καὶ
 αὐτὸς εἰς τὸν κλῆρον τῶν μαρτύρων, ‘παράκλητος Χριστιανῶν’ χρηματί-
 στας, ἔχων δὲ τὸν Παράκλητον ἐν ἑαυτῷ, τὸ Πνεῦμα πλείον τοῦ Ζαχαρίου.
 Cf. John
 xiv. 16, 17. Ὁ διὰ τοῦ πληρώματος τῆς ἀγάπης ἐνεδείξατο, εὐδοκῆσας ὑπὲρ τῆς τῶν
 ἀδελφῶν ἀπολογίας καὶ τὴν ἑαυτοῦ θείναι ψυχὴν. Ἦν γὰρ καὶ ἔστι γνή-
 Rev. xiv. 4. σιος Χριστοῦ μαθητὴς, ‘ἀκολουθῶν τῷ Ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ.’ Ἐντεῦθεν
 δὴ διεκρίνοντο οἱ λοιποὶ, καὶ φανεροὶ καὶ ἔτοιμοι ἐγίνοντο πρωτομάρτυρες.
 Οἱ καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἀνεπλήρουν τὴν ὁμολογίαν τῆς μαρτυρίας.
 Ἐφαίνοντο δὲ καὶ οἱ ἀνέτοιμοι καὶ ἀγύμναστοι, καὶ ἔτι ἀσθενεῖς, ἀγῶνος
 μεγάλου τόνον ἐνεγκίμν μὴ δυνάμενοι. Ὡν καὶ ἐξέτρωσαν ὥς δέκα τὸν
 ἀριθμόν· οἱ καὶ μεγάλην λύπην καὶ πένθος ἀμέτρητον ἐνεποίησαν ἡμῖν, καὶ
 τὴν προθυμίαν τῶν λοιπῶν τῶν μὴ συνειλημμένων ἐνέκοψαν, οἱ καίπερ
 πάντα τὰ δεινὰ πάσχοντες, ὅμως συμπαρήσαν τοῖς μάρτυσι καὶ οὐκ ἀπε-
 λείποντο αὐτῶν. Τότε δὴ οἱ πάντες μεγάλως ἐπτοήθημεν, διὰ τὸ ἄδηλον
 τῆς ὁμολογίας, οὐ τὰς ἐπιφερομένας κολάσεις φοβούμενοι, ἀλλὰ τὸ τέλος
 201 ἀφορῶντες, καὶ τὸ ἀποπεσεῖν τινα δεδιότες. Συνελαμβάνοντο μέντοι καθ’
 ἐκάστην ἡμέραν οἱ ἄξιοι, τὸν ἐκείνων ἀναπληροῦντες ἀριθμὸν, ὥστε συλ-
 λεγῆναι ἐκ τῶν δύο ἐκκλησιῶν πάντας τοὺς σπουδαίους, καὶ δι’ ὧν μάλιστα
 συνειστήκει τὰ ἐνθάδε. Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοὶ τινες οἰκέται τῶν
 ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἱ
 καὶ κατ’ ἐνέδραν τοῦ Σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἅς τοὺς ἁγίους
 ἐβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτοὺς,
 Cf. iv. 7. κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέσθεια δείπνα, καὶ Οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ὅσα
 μήτε λαλεῖν μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεῖν εἴ τι τοιοῦτο πώ-
 ποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. Τούτων δὲ φημισθέντων πάντες ἀπεθη-
 ριώθησαν εἰς ἡμᾶς, ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον δι’ οἰκειότητα ἐμετρίαζον,
 τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο καθ’ ἡμῶν. Ἐπληροῦτο δὲ τὸ
 John xvi. 2. ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰρημένον, ὅτι ‘ἐλεύσεται καιρὸς, ἐν ᾧ πᾶς ὁ

ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξει λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.' Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεράνω πάσης ἐξηγήσεως ὑπέμενον κολάσεις οἱ ἄγιοι μάρτυρες, φιλοτιμουμένου τοῦ Σατανᾶ καὶ δι' ἐκείνων ῥηθῆναι τι τῶν βλασφημίων. Ὑπερβεβλημένως δὲ ἐνέσκηψεν ἡ ὀργὴ πᾶσα καὶ ὄχλου καὶ ἡγεμόνος καὶ στρατιωτῶν εἰς Σάγκτον διάκονον ἀπὸ Βιέννης, καὶ εἰς Μάτουρον νεοφώτιστον μὲν, ἀλλὰ γενναῖον ἀγωνιστὴν, καὶ εἰς Ἀτταλον Περγαμηνὸν τῷ γένει, 'στύλον καὶ ἐδραῖωμα' τῶν ἐνταῦθα ἀεὶ γεγονότα, καὶ εἰς Βλανδίναν, δι' ἧς ἐπέδειξεν ὁ Χριστὸς ὅτι τὰ παρὰ ἀνθρώποις εὐτελὴ καὶ ἀειδῆ καὶ εὐκαταφρόνητα φαινόμενα μεγάλης καταξιούται παρὰ Θεῷ δόξης, διὰ τὴν Cf. 1 Tim. iii. 15.
 πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, τὴν ἐν δυνάμει δεικνυμένην, καὶ μὴ ἐν εἴδει καυχωμένην. Cf. 1 Cor. i. 28.
 Ἡμῶν γὰρ πάντων δεδιότων, καὶ τῆς σαρκίνης δεσποίνης αὐτῆς, ἥτις ἦν καὶ αὐτὴ τῶν μαρτύρων μία ἀγωνίστρια, ἀγωνιώσης μὴ οὐδὲ τὴν ὁμολογίαν δυνήσεται παρρησιάσασθαι διὰ τὸ ἀσθενὲς τοῦ σώματος, ἡ Βλανδίνα τοσαύτης ἐπληρώθη δυνάμεως, ὥστε ἐκλυθῆναι καὶ παρεθῆναι τοὺς κατὰ διαδοχὰς παντὶ τρόπῳ βασανίζοντας αὐτὴν ἀπὸ ἐσθινῆς ἕως ἐσπέρας, καὶ αὐτοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι νενίκηται, μηδὲν ἔχοντες μηκέτι ὁ ποιήσουσιν αὐτῇ, καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τῷ παραμένειν ἔμπρουν αὐτὴν, παντὸς 202
 τοῦ σώματος περιερρωγὸτος καὶ ἡνεωγμένου, καὶ μαρτυρεῖν, ὅτι ἐν εἶδος στρεβλώσεως ἱκανὸν ἦν πρὸς τὸ ἐξαγαγεῖν τὴν ψυχὴν, οὐχ ὅτι γε τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα. Ἄλλ' ἡ μακαρία ὡς γενναῖος ἀθλητῆς ἀνεῖλεν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἦν αὐτῆς ἀνάληψις καὶ ἀνάπανσις καὶ ἀναλγησία τῶν συμβαινόντων, τὸ λέγειν ὅτι 'Χριστιανή εἰμι, καί,' παρ' ἡμῖν οὐδὲν φαῦλον γίνεται.' Ὁ δὲ Σάγκτος καὶ αὐτὸς ὑπερβεβλημένως καὶ ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον πάσας τὰς ἐξ ἀνθρώπων αἰκίας γενναῖως ὑπομένων, τῶν ἀνόμων ἐλπίζόντων διὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸ μέγεθος τῶν βασάνων ἀκούσεσθαι τι Cf. iv. 15.
 παρ' αὐτοῦ τῶν μὴ δεόντων, τοσαύτη ὑποστάσει ἀντιπαρετάξατο αὐτοῖς, ὥστε μὴδὲ τὸ ἴδιον κατεπείν ὄνομα, μήτε ἔθνους, μήτε πόλεως ὅθεν ἦν, μήτε εἰ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος εἴη, ἀλλὰ πρὸς πάντα τὰ ἐπερωτώμενα ἀπεκρίνατο τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ, 'Χριστιανὸς εἰμι.' Τοῦτο καὶ ἀντὶ ὀνόματος, καὶ ἀντὶ πόλεως, καὶ ἀντὶ γένους, καὶ ἀντὶ παντὸς ἐπαλλήλως ὡμολόγει, ἄλλην δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ τὰ ἔθνη. Ὅθεν δὴ καὶ φιλονεικία μεγάλῃ τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ τῶν βασανιστῶν ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, ὥστε ὅποτε μηκέτι μηδὲν εἶχον ὁ ποιήσουσιν αὐτῷ, τὸ τελευταῖον χαλκᾶς λεπίδας διαπύρους προσεκόλλων τοῖς τρυφερωτάτοις μέλεσι τοῦ σώματος αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκαίετο, αὐτὸς δὲ παρέμενεν ἀνεπίκαμπτος καὶ ἀνένδοτος, στερρὸς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, ὑπὸ τῆς οὐρανοῦ πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς τοῦ ἐξιόντος ἐκ τῆς νηδύος τοῦ Χριστοῦ δροσιζόμενος καὶ ἐνδυναμούμενος. John xix. 34.
 Τὸ δε σωματίον μάρτυς ἦν τῶν συμβεβηκότων, ὅλον τραῦμα καὶ μῶλωψ, καὶ συνεσπασμένον, καὶ ἀποβεβληκὸς τὴν ἀνθρώπειον ἔξωθεν μορφήν. Ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς μεγάλας ἐπετέλει δόξας, καταργῶν τὸν ἀντικείμενον, καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ὑποτύπωσιν ὑποδεικνύων, ὅτι μηδὲν φοβε- Cf. Acts ix, 4.
 ρὸν ὅπου Πατὴρ ἀγάπῃ, μὴδὲ ἀλγεινὸν ὅπου Χριστοῦ δόξα. Τῶν γὰρ ἀνόμων μεθ' ἡμέρας πάλιν στρεβλύνοντων τὸν μάρτυρα, καὶ νομιζόντων, ὅτι οἰδούντων καὶ φλεγμαινόντων τῶν σωμάτων, εἰ τὰ αὐτὰ προσενέγκοιεν [Qu. τραυμάτων.]

κολαστήρια, περιέσονται αὐτοῦ, ὅποτε οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἀφήνῃ· ἡνείχετο· ἢ ὅτι ἐναποθανὼν ταῖς βασάνοις, φόβον ἐμποίησειε τοῖς λοιποῖς· οὐ μόνον οὐδὲν περὶ αὐτὸν τοιοῦτο συνέβη, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσαν δόξαν

203 ἀνθρώπων ἀνέκνυψε καὶ ἀνωρθώθη τὸ σῶμάτιον ἐν ταῖς μετέπειτα βασάνοις, καὶ τὴν ἰδέαν ἀπέλαβε τὴν προτέραν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μελῶν, ὥστε μὴ κόλασιν, ἀλλ' ἴασιν, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τὴν δευτέραν στρεβλώσιν αὐτῷ γενέσθαι. Καὶ Βιβλιαδά δέ τινα τῶν ἡρνημένων ἤδη δοκῶν ὁ

1 Pet. v. 8. Διάβολος 'καταπεπωκέναι,' θελήσας δὲ καὶ διὰ βλασφημίας κατακρίναι, ἦγεν ἐπὶ κόλασιν, ἀναγκάζων εἰπεῖν τὰ ἄθεα περὶ ἡμῶν, ὡς εὐθραυστον ἦδη καὶ ἄνθρωπον. Ἡ δὲ ἐν τῇ στρεβλώσει ἀνένηψε, καὶ, ὡς ἂν εἰπεῖν, ἐκ βαθέος ὕπνου ἀνεγρηγόρησεν, ὑπομνησθεῖσα διὰ τῆς προσκαίρου τιμωρίας τὴν αἰώνιον ἐν γέννῃ κόλασιν, καὶ ἐξ ἐναντίας ἀντεῖπε τοῖς βλασφημοῖς, φήσασα, 'Πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων

Cf. Acts xv. 29. ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν;' Καὶ ἀπὸ τοῦδε Χριστιανὴν ἑαυτὴν ὠμολόγει, καὶ τῷ κλήρῳ τῶν μαρτύρων προστετέθη. Καταργηθέντων δὲ τῶν τυραννικῶν κολαστηρίων ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς τῶν μακαρίων ὑπομονῆς, ἐτέρας μηχανὰς ὁ Διάβολος ἐπενόει, τὰς κατὰ τὴν εἰρκτὴν ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ χαλεπωτάτῳ χωρίῳ συγκλείσεις, καὶ τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις

Cf. vi. 39. τῶν ποδῶν, ἐπὶ πέμπτον διατεινομένων τρύπημα, καὶ τὰς λοιπὰς αἰκίας, ὅσας εἰώθασιν ὀργιζόμενοι ὑπουργοί, καὶ ταῦτα Διαβόλου πλήρεις, διατιθέναι τοὺς ἐγκλεισμένους, ὥστε ἀποπνιγῆναι τοὺς πλείστους ἐν τῇ εἰρκτῇ, ὅσους γε ὁ Κύριος οὕτως ἐξελεῖν ἠθέλησεν, ἐπιδεικνύων τὴν αὐτοῦ δόξαν. Οἱ μὲν γὰρ βασανισθέντες πικρῶς, ὥστε δοκεῖν μηδὲ τῆς πάσης θεραπείας τυχόντας ἔτι ζῆσαι δύνασθαι, παρέμενον ἐν τῇ εἰρκτῇ, ἔρημοι μὲν τῆς παρὰ ἀνθρώπων ἐπιμελείας, ἀναρρωνύμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου καὶ ἐνδυναμούμενοι

204 καὶ σώματι καὶ ψυχῇ, καὶ τοὺς λοιποὺς παρορμῶντες καὶ παραμυθούμενοι. Οἱ δὲ νεαροὶ καὶ ἄρτι συνειλημμένοι, ὧν μὴ προκατήκιστο τὰ σώματα, τὸ βάρος οὐκ ἔφερον τῆς συγκλείσεως, ἀλλ' ἔνδον ἐναπέθιθσκον. Ὁ δὲ μακάριος Ποθηνὸς, ὁ τὴν διακονίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἐν Λουγδούνῳ πεπιστευμένος, ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα ἔτη τῆς ἡλικίας γεγονὼς, καὶ πάννυ ἄσθενής τῷ σώματι, μόλις μὲν ἐμπνέων διὰ τὴν προκειμένην σωματικὴν ἀσθένειαν, ὑπὸ δὲ προθυμίας πνεύματος ἀναρρωνύμενος διὰ τὴν ἐγκειμένην τῆς μαρτυρίας ἐπιθυμίαν, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ βῆμα ἐσύρετο, τοῦ μὲν σώματος καὶ ὑπὸ τοῦ γήρως καὶ ὑπὸ τῆς νόσου λελυμένου, τηρουμένης δὲ τῆς ψυχῆς ἐν αὐτῷ, ἵνα δι' αὐτῆς Χριστὸς θριαμβεύσῃ. Ὁς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ βῆμα κομισθεὶς, παραπεμπόντων αὐτὸν τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν, καὶ παντὸς τοῦ πλήθους, ἐπιβοήσεις παντοίας ποιουμένων, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ, ἀπεδίδου τὴν καλὴν μαρτυρίαν. Ἀνεταζόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, τίς εἶη Χριστιανῶν ὁ Θεός, ἔφη, 'Εὰν ἦς ἄξιος, γνώσῃ.' Ἐντεῦθεν δὲ ἀφειδῶς ἐσύρετο, καὶ ποικίλλας ἔπασχε πληγὰς, τῶν μὲν σύνεγγυς χερσὶ καὶ ποσὶν ἐνυβρίζονταν παντοίως, μηδὲ τὴν ἡλικίαν αἰδουμένων αὐτοῦ, τῶν δὲ μακρὰν, ὃ μετὰ χεῖρας ἕκαστος εἶχεν, εἰς αὐτὸν ἀκοντιζόντων, πάντων δὲ ἡγουμένων μεγάλως πλημμελεῖν καὶ ἀσεβεῖν, εἴ τις ἀπολειφθεῖ τῆς εἰς αὐτὸν ἀσελγείας· καὶ γὰρ τοὺς θεοὺς ἑαυτῶν ᾤοντο οὕτως ἐκδικήσειν.

Cf. iii. 36.

Καὶ μόγις ἐμπνέων ἐρρίφη εἰς τὴν εἴρκτην, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέψυξεν. Ἐνταῦθα δὴ μεγάλη τις οἰκονομία τοῦ Θεοῦ ἐγίνετο, καὶ ἔλεος ἀμέτρητον ἀνεφαίνετο Ἰησοῦ, σπανίως μὲν ἐν τῇ ἀδελφότητι γεγονός, μὴ ἀπολειπόμενον δὲ τῆς τέχνης τοῦ Χριστοῦ. Οἱ γὰρ κατὰ τὴν πρώτην σύλληψιν ἕξαρνοι γενόμενοι συνεκλείοντο καὶ αὐτοὶ καὶ μετείχον τῶν δεινῶν (οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ὄφελός τι αὐτοῖς ἢ ἐξάρνησις ἐγίνετο) ἀλλ' οἱ μὲν ὁμολογοῦντες ὃ καὶ ἦσαν, συνεκλείοντο ὡς Χριστιανοὶ, μηδεμιᾶς ἄλλης αἰτίας αὐτοῖς ἐπιφερομένης· οὗτοι δὲ λοιπὸν ὡς ἀνδροφόνοι καὶ μιαιοὶ κατείχοντο, διπλότερον παρὰ τοὺς λοιποὺς κολαζόμενοι. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἐπεκούφιζεν ἡ χαρὰ τῆς μαρτυρίας, καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν ἐπηγγελμένων, καὶ ἡ πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπη, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρικόν· τούτους δὲ τὸ συνειδὸς μεγάλως ἐτιμωρεῖτο, ὥστε καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἅπασι κατὰ τὰς παρόδους διαδήλους τὰς ὄψεις αὐτῶν εἶναι. Οἱ μὲν γὰρ ἰλαροὶ προήεσαν, 205 δόξης καὶ χάριτος πολλῆς ταῖς ὄψεσιν αὐτῶν συγκεκραμένους, ὥστε καὶ τὰ δεσμὰ κόσμον εὐπρεπῇ περικεῖσθαι αὐτοῖς, ὡς νύμφη κεκοσμημένη ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς πεποικιλμένοις, τὴν 'εὐωδίαν' ὀδωδότες ἅμα τὴν 'Χρισ- 2 Cor. ii. 15. τοῦ,' ὥστε ἐνίοις δόξαι καὶ μύρῳ κοσμικῷ κεχρίσθαι αὐτούς· οἱ δὲ, κατηφείς καὶ ταπεινοὶ καὶ δυσειδεῖς, καὶ πάσης ἀσχημοσύνης ἀνάπλεοι, προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ὀνειδιζόμενοι ὡς ἀγενεῖς καὶ ἄνανδροι, ἀνδροφόνων μὲν ἐγκλήματα ἔχοντες, ἀπολωλεκότες δὲ τὴν πάντιμον καὶ ἔνδοξον καὶ ζωοποιὸν προσηγορίαν. Ταῦτα δὲ οἱ λοιποὶ θεωροῦντες ἐστηρίχθησαν, καὶ οἱ συλλαμβανόμενοι ἀδιστακτῶς ὡμολόγουν, μηδὲ ἔννοιαν ἔχοντες διαβολικῷ λογισμοῦ.

Τούτοις μεταξὺ τινα ἐπειπύοντες, αὐθις ἐπιφέρουσι·

Μετὰ ταῦτα δὴ λοιπὸν εἰς πᾶν εἶδος διηρεῖτο τὰ μαρτύρια τῆς ἐξόδου αὐτῶν. Ἐκ διαφόρων γὰρ χρωμάτων καὶ παντοίων ἀνθῶν ἓνα πλέξαντες στέφανον, προσήνεγκαν τῷ Πατρί. Ἐχρῆν γοῦν τοὺς γενναίους ἀθλητὰς, ποικίλον ὑπομεινάντας ἀγῶνα καὶ μεγάλως νικήσαντας, ἀπολαβεῖν τὸν μέγαν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον. Ὁ μὲν οὖν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος καὶ ἡ Βλανδίνα καὶ Ἀτταλος ἤγοντο ἐπὶ τὰ θηρία εἰς τὸ δημόσιον, καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν ἐθνῶν τῆς ἀπανθρωπίας θέαμα, ἐπίτηδες τῆς τῶν θηριομαχιῶν ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμετέρους διδομένης. Καὶ ὁ μὲν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος αὐθις διήεσαν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ διὰ πάσης κολάσεως, ὡς μηδὲν ὅλως προ- 206 πεπονηότες, μᾶλλον δὲ ὡς διὰ πλειόνων ἤδη κλήρων ἐκβεβιακότες τὸν ἀντίπαλον, καὶ περὶ τοῦ στεφάνου αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα ἔχοντες, ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκείσε εἰθισμένας, καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν θηρίων ἐλκηθμοὺς, καὶ πάνθ' ὅσα μαινόμενος ὁ δῆμος ἄλλοι ἀλλαχόθεν ἐπεβόων καὶ ἐπεκελεύοντο, ἐπὶ πᾶσι τὴν σιδηρᾶν καθέδραν, ἐφ' ἧς τηγανιζόμενα τὰ σώ- Cf. 2 Macc. ματα κνίσσης αὐτοὺς ἐνεφέροι. Οἱ δ' οὐδ' οὕτως ἔλγον, ἀλλ' ἔτι καὶ vii. 5. μᾶλλον ἐξεμαίνοντο, βουλόμενοι νικῆσαι τὴν ἐκείνων ὑπομονήν. Καὶ οὐδ' ὡς παρὰ Σάγκτου ἑτερόν τι εἰσήκουσαν, παρ' ἣν ἀπ' ἀρχῆς εἵλιστο λέγειν τῆς ὁμολογίας φωινήν. Οὗτοι μὲν οὖν, δι' ἀγῶνος μεγάλου ἐπιπολὲ παρα- μενούσης αὐτῶν τῆς ψυχῆς, τοῦσχατον ἐτύθησαν, διὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης,

ἀντὶ πάσης τῆς ἐν τοῖς μονομαχίοις ποικιλίας, αὐτοὶ θέαμα γενόμενοι τῷ κόσμῳ. Ἡ δὲ Βλανδίνα ἐπὶ ξύλου κρεμασθεῖσα προῦκειτο βορὰ τῶν εἰσβαλλομένων θηρίων· ἡ καὶ διὰ τοῦ βλέπεσθαι σταυροῦ σχήματι κρεμαμένη, διὰ τῆς εὐτόνου προσευχῆς, πολλὴν προθυμίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις ἐνεποίει, βλεπόντων αὐτῶν ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς διὰ τῆς ἀδελφῆς τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἑσταυρωμένον, ἵνα πείσῃ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ δόξης παθὼν τὴν κοινωνίαν αἰεὶ ἔχει μετὰ τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Καὶ μηδενὸς ἀψαμένου τότε τῶν θηρίων αὐτῆς, καθαιρεθεῖσα ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀνελήφθη πάλιν εἰς τὴν εἰρκτὴν, εἰς ἄλλον ἀγῶνα τηρουμένη, ἵνα διὰ πλείονων γυμνασμάτων νικήσασα τῷ μὲν σκολιῷ ὄφει ἀπαρ-αίτητον ποιήσῃ τὴν καταδίκην, προτρέψῃται δὲ τοὺς ἀδελφούς ἢ μικρὰ καὶ ἀσθενῆς καὶ εὐκαταφρόνητος, μέγαν καὶ ἀκαταγώνιστον ἀθλητὴν Χριστὸν ἐνδεδυμένη, διὰ πολλῶν κλήρων ἐκβίασασα τὸν ἀντικείμενον, καὶ δι' ἀγῶνος τὸν τῆς ἀφθαρσίας στεψαμένη στέφανον. Ὁ δὲ Ἀτταλος καὶ αὐτὸς μεγάλως ἐξαιτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου, (καὶ γὰρ ἦν ὀνομαστός), ἔτοιμος εἰσῆλθεν ἀγωνιστῆς διὰ τὸ εὐσυνειδητὸν, ἐπειδὴ γνησίως ἐν τῇ Χριστιανῇ συντάξει γεγυμνασμένος ἦν, καὶ αἰεὶ μάρτυς ἐγεγόνει παρ' ἡμῖν ἀληθείας. Καὶ περι-αχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου, πίνακος αὐτὸν προάγοντος ἐν ᾧ ἐγγράπτο

207 Ῥωμαῖστί, 'Οὗτός ἐστιν Ἀτταλος ὁ Χριστιανός,' καὶ τοῦ δήμου σφόδρα σφριγῶντος ἐπ' αὐτῷ, μαθὼν ὁ ἡγεμὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀναληφθῆναι μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῇ εἰρκτῇ ὄντων, περὶ ὧν ἐπέ-στειλε τῷ Καίσαρι, καὶ περιέμενε τὴν ἀπόφασιν τὴν ἀπ' ἐκείνου. Ὁ δὲ διαμέσου καιρὸς οὐκ ἄργος αὐτοῖς οὐδὲ ἄκαρπος ἐγένετο, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπο-μονῆς αὐτῶν τὸ ἀμέτρητον ἔλεος ἀνεφαίνετο Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τῶν ζῶντων ἐξωποιοῦντο τὰ νεκρά, καὶ μάρτυρες τοῖς μὴ μάρτυσιν ἐχαρίζοντο. Καὶ ἐνεγίνετο πολλὴ χαρὰ τῇ παρθένῳ μητρὶ, οὗς ὡς νεκροὺς ἐξέτρωσε, τούτους ζῶντας ἀπολαμβάνουσα. Δι' ἐκείνων γὰρ οἱ πλείους τῶν ἡρνημένων ἀνε-μετροῦντο καὶ ἀνεκίσκοντο καὶ ἀνεζωπυροῦντο, καὶ ἐμάνθανον ὁμολογεῖν, καὶ ζῶντες ἤδη καὶ τετονωμένοι προσήεσαν τῷ βήματι, ἐγγλυκαίνοντος τοῦ τὸν μὲν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ μὴ βουλομένου, ἐπὶ δὲ τὴν μετάνοιαν χρηστευομένου Θεοῦ, ἵνα καὶ πάλιν ἐπερωτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐπιστείλαντος γὰρ τοῦ Καίσαρος τοὺς μὲν ἀποτυμπανισθῆναι, εἰ δέ τινες ἀρνοῖντο, τούτους ἀπολυθῆναι, τῆς ἐνθάδε πανηγύρεως, (ἔστι δὲ αὕτη πολυ-άνθρωπος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν συνερχομένων εἰς αὐτήν) ἀρχομένης συν-εστάναι, ἀνῆγεν ἐπὶ τὸ βῆμα θεατρίζων τοὺς μακαρίους, καὶ ἐμπομπεύων τοῖς ὄχλοις. Διὸ καὶ πάλιν ἀνῆταξε, καὶ ὅσοι μὲν ἐδόκουσαν πολιτείαν Ῥω-μαίων ἐσχικέναι, τούτων ἀπέτεμε τὰς κεφαλὰς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπεμπευ εἰς θηρία. Ἐδοξάζετο δὲ μεγάλως ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῖς πρότερον ἀρνησα-μένοις, τότε παρὰ τὴν τῶν ἐθνῶν ὑπόνοιαν ὁμολογοῦσι. Καὶ γὰρ ἰδία

208 οὗτοι ἀνιτάζοντο, ὡς δῆθεν ἀπολυθισόμενοι. Καὶ ὁμολογοῦντες προσετί-θεντο τῷ τῶν μαρτύρων κλήρῳ· ἔμειναν δὲ ἔξω, οἱ μὴ δὲ ἵχνος πώποτε πίστεως, μὴδὲ αἰσθησιν ἐνδύματος νυμφικοῦ, μὴδὲ ἔννοιαν φόβου Θεοῦ σχόντες, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν βλασφημοῦντες τὴν ὁδόν, τουτέστιν οἱ υἱοὶ τῆς ἀπωλείας. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῇ ἐκκλησίᾳ προσε-

Cf. Heb. xi.
35.

Matt. xxii.
11.

τέθησαν· ὧν καὶ ἀνεταζομένων, Ἀλέξανδρός τις, Φρύξ μὲν τὸ γένος, ἱατρός δὲ τὴν ἐπιστήμην, πολλοῖς ἔτεσιν ἐν ταῖς Γαλλαῖς διατρίψας, καὶ γνωστὸς σχεδὸν πᾶσι διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην καὶ παρρησίαν τοῦ λόγου, (ἦν γὰρ καὶ οὐκ ἄμοιρος ἀποστολικοῦ χαρίσματος,) παρεστὼς τῷ βήματι, καὶ νευματι προτρέπων αὐτοὺς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, φανερὸς ἦν τοῖς περιεστηκόσι τὸ βῆμα ὥσπερ ὠδίνων. Ἀγανακτήσαντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῷ τοὺς πρότερον ἡρνημένους αὐθις ὁμολογεῖν, κατεβόησαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἐκείνου τοῦτο ποιούντος. Καὶ ἐπιστήσαντος τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀνετάσαντος αὐτὸν, ὅστις εἶη, τοῦ δὲ φήσαντος ὅτι Ὑριστιανός, ἐν ὀργῇ γενόμενος, κατέκρινεν αὐτὸν πρὸς θηρία· καὶ τῇ ἐπιούσῃ εἰσῆλθε μετὰ καὶ τοῦ Ἀττάλου. Καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἀτταλον τῷ ὄχλῳ χαριζόμενος ὁ ἡγεμὼν ἐξέδωκε πάλιν πρὸς θηρία. Οἱ καὶ διὰ πάντων διελθόντες τῶν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ πρὸς κόλασιν ἐξευρημένων ὀργάνων, καὶ μέγιστον ὑπομειναιτες ἀγῶνα, τοῦσχατον ἐτύθησαν καὶ αὐτοί· τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου μήτε στενάζαντος μήτε γρύξαντός τι ὄλως, ἀλλὰ κατὰ καρδίαν ὁμιλοῦντος τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Ἀτταλος ὁπότε ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς ἐπετέθη καθέδρας καὶ περιεκαίετο, ἤνικα ἡ ἀπὸ τοῦ σωματίου κνίσσα ἀνεφέρετο, ἔφη πρὸς τὸ πλῆθος 209 τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ, Ὑδου, τοῦτό ἐστιν ἀνθρώπους ἐσθίειν, ὃ ποιεῖτε ὑμεῖς· ἡμεῖς δὲ οὔτε ἀνθρώπους ἐσθίομεν, οὔθ' ἕτερόν τι πονηρὸν πράσσομεν. Ἐπερωτώμενος δὲ τί ὄνομα ἔχει ὁ Θεός, ἀπεκρίθη, ὙΟ Θεός ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρωπος. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τῇ ἐσχάτῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ τῶν μονομαχιῶν, ἡ Βλανδίνα πάλιν εἰσεκομίζετο μετὰ καὶ Ποντικοῦ παιδαρίου ὡς πεντεκαίδεκα ἐτῶν. Οἱ καὶ καθημέραν εἰσῆγοντο πρὸς τὸ βλέπειν τὴν τῶν λοιπῶν κόλασιν, καὶ ἡναγκάζοντο ὁμνῆσαι κατὰ τῶν εἰδῶλων αὐτῶν. Καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν εὐσταθῶς καὶ ἐξουθενεῖν αὐτοὺς, ἡγρώθη πρὸς αὐτοὺς τὸ πλῆθος, ὡς μήτε τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδὸς οἰκτεῖραι, μήτε τὸ γύναιον αἰδεσθῆναι. Πρὸς πάντα δὲ τὰ δεινὰ παρέβαλλον αὐτοὺς, καὶ διὰ πάσης ἐν κύκλῳ δῆγρον κολάσεως, ἐπαλλήλως ἀναγκάζοντες ὁμόσαι, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι τοῦτο πράξαι· ὁ μὲν γὰρ Ποντικὸς ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς παρωρμημένος, ὡς καὶ τὰ ἔθνη βλέπειν ὅτι ἐκείνη ἦν προτρεπομένη καὶ στηρίζουσα αὐτὸν, πᾶσαν κόλασιν γενναίως ὑπομείνας, ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Ἡ δὲ μακαρία Βλανδίνα πάντων ἐσχάτῃ, καθάπερ μήτηρ εὐγενῆς παρορμήσασα τὰ τέκνα καὶ νικηφόρους προπέμψασα πρὸς τὸν Βασιλέα, ἀναμετρομένη καὶ αὐτὴ πάντα τὰ τῶν παίδων ἀγωνίσματα, ἔσπευδε πρὸς αὐτοὺς χαίρουσα καὶ ἀγαλλιωμένη ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, ὡς εἰς νυμφικὸν δεῖπνον κεκλη- Cf. Rev. xix. μένη, ἀλλὰ μὴ πρὸς θηρία βεβλημένη. Καὶ μετὰ τὰς μαστίγας, μετὰ τὰ 9^α θηρία, μετὰ τὸ τῆγανον, τοῦσχατον εἰς γύργαθον βληθεῖσα, ταύρῳ πυρεβλήθη· καὶ ἰκανῶς ἀναβληθεῖσα πρὸς τοῦ ζώου, μηδὲ αἰσθησιν ἔτι τῶν συμβαινόντων ἔχουσα διὰ τὴν ἐλπίδα καὶ ἐποχὴν τῶν πεπιστευμένων καὶ ὁμίλιαν πρὸς Χριστὸν, ἐτύθη καὶ αὐτὴ, καὶ αὐτῶν ὁμολογούντων τῶν ἐθνῶν ὅτι μηδὲ πώποτε παρ' αὐτοῖς γυνὴ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἔπαθεν. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως κόρῳ ἐλάμβανεν αὐτῶν ἡ μανία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀγίους ὠμότης. Ὑπό γὰρ ἀγρίου θηρὸς ἄγρια καὶ βάρβαρα φύλα παραχθέντα δυσπαύστως εἶχε, καὶ ἄλλην ἰδίαν ἀρχὴν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἐλάμβανεν ἡ ὕβρις αὐτῶν. 210

Rev. xxii. 11.

Cf. Mart.
Pal. 9.

Τὸ γὰρ νενικῆσθαι αὐτοὺς οὐκ ἔδυσώπει, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπινον ἐπιλογισμὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐξέκαεν αὐτῶν τὴν ὀργὴν καθάπερ θηρίου, καὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ δήμου τὸ ὅμοιον εἰς ἡμᾶς ἀδίκως ἐπιδεικνυμένων μίσος· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, ‘Ὁ ἄνομος ἀνομησάτω ἔτι, καὶ ὁ δίκαιος δικαιωθήτω ἔτι.’ Καὶ γὰρ τοὺς ἐναποπνιγέντας ἐν τῇ εἰρκτῇ παρέβαλλον κυσίν, ἐπιμελῶς παραφυλάσσοντες νύκτωρ καὶ μεθμέραν, μὴ κηδευθῇ τις ὑφ’ ἡμῶν. Καὶ τότε δὴ προθέντες τὰ τε τῶν θηρίων, τὰ τε τοῦ πυρὸς λείψανα, πῇ μὲν ἐσπαραγμένα, πῇ δὲ ἡνθρακευμένα, καὶ τῶν λοιπῶν τὰς κεφαλὰς σὺν τοῖς ἀποτμήμασιν αὐτῶν ὡσαύτως ἀτάφους παρεφύλαττον μετὰ στρατιωτικῆς ἐπιμελείας ἡμέραις συχναῖς. Καὶ οἱ μὲν ἐνεβριμῶντο καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ’ αὐτοῖς, ζητοῦντές τινα περισσοτέραν ἐκδίκησιν παρ’ αὐτῶν λαβεῖν· οἱ δὲ ἐνεγέλων καὶ ἐπετώθασον, μεγαλύνοντες ἅμα τὰ εἰδῶλα αὐτῶν, καὶ ἐκείνοις προσάπτοντες τὴν τούτων τιμωρίαν. Οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι, καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν δοκοῦντες, ὠνείδιζον πολὺν λέγοντες, ‘Ποῦ ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ τί αὐτοὺς ὥνησεν ἡ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἴλουτο ψυχῆς;’ Καὶ τὰ μὲν ἀπ’ ἐκείνων τοιαύτην εἶχε τὴν ποικιλίαν, τὰ δὲ καθ’ ἡμᾶς ἐν μεγάλῳ καθειστῆκει πένθει, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ σώματα κρύψαι τῇ γῇ. Οὔτε γὰρ νύξ συνεβάλλετο ἡμῖν πρὸς τοῦτο, οὔτε ἀργύρια ἔπειθεν, οὔτε λιτανεία ἔδυσώπει, παντὶ δὲ τρόπῳ παρετήρουν, ὥς μέγα τι κερδανοῦντες εἰ μὴ τύχοιεν ταφῆς.

Τούτοις ἐξῆς μεθ’ ἑτερά φασιν·

Τὰ οὖν σώματα τῶν μαρτύρων παντοίως παραδειγματισθέντα καὶ αἰθριασθέντα ἐπὶ ἡμέρας ἕξ, μετέπειτα καέντα καὶ αἰθαλωθέντα ὑπὸ τῶν ἀνόμων κατεσπαρώθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν πλησίον παραρρέοντα, ὅπως μηδὲ λείψανον αὐτῶν φαίνεται ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι. Καὶ ταῦτ’ ἔπραττον, ὥς δυνάμενοι νικῆσαι τὸν Θεόν, καὶ ἀφελέσθαι αὐτῶν τὴν παλιγγενεσίαν, ‘ἵνα,’ ὥς ἔλεγον ἐκείνοι, ‘μηδὲ ἐλπίδα σχώσωσι ἀναστάσεως, ἐφ’ ἣ πεποιθότες ξένην τινα καὶ καινὴν ἡμῖν εἰσάγουσι θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἔτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἦκοντες ἐπὶ τὸν θάνατον· νῦν ἴδωμεν εἰ ἀναστήσονται, καὶ εἰ δύναται βοηθῆσαι αὐτοῖς ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ἐξελεῖσθαι ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν.’

Cf. Matt.
xix. 28.

‘Ὡς οἱ θεοφιλεῖς μάρτυρες τοὺς ἐν τῷ διωγμῷ διαπεπτωκότας ἐθεράπευον δεξιύμενοι.

Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ τὸν δεδηλωμένον αὐτοκράτορα ταῖς Χριστοῦ συμβέβηκεν ἐκκλησίαις, ἀφ’ ὧν καὶ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις ἐνηρηγμένα εἰκότι λογισμῷ στοχάζεσθαι πάρεστιν. Ἄξιον τούτοις ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυνάψαι γραφῆς λέξεις

ἐτέρας, δι' ὧν τὸ ἐπιεικὲς καὶ φιλάνθρωπον τῶν δεδηλωμένων μαρτύρων ἀναγράφεται τοῦτοις αὐτοῖς τοῖς ῥήμασιν·

Οἱ καὶ ἐπὶ τοσούτον ζηλωταὶ καὶ μιμηταὶ Χριστοῦ ἐγένοντο, 'ὃς ἐν Phil. ii. 6. μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμόν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ·' ὥστε ἐν τοιαύτῃ δόξῃ ὑπάρχοντες, καὶ οὐχ ἄπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ πολλάκις μαρτυρήσαντες, καὶ ἐκ θηρίων αὐθις ἀναληφθέντες, καὶ τὰ καυτήρια καὶ τοὺς μώλωπας καὶ τὰ τραύματα ἔχοντες περικείμενα, οὐτ' αὐτοὶ 'μάρτυρας' ἑαυτοὺς ἀνεκρύπτουν, οὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτοὺς, ἀλλ' εἵποτέ τις ἡμῶν δι' ἐπιστολῆς ἢ διὰ λόγου 'μάρτυρας' αὐτοὺς προσεῖπεν, ἐπέπλησσαν πικρῶς. 'Ἡδέως γὰρ παρεχώρουν τὴν τῆς μαρτυρίας προσηγορίαν τῷ Χριστῷ, τῷ πιστῷ καὶ ἀληθινῷ μάρτυρι, καὶ πρω- Rev. i. 5. τοτόκῳ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ·' καὶ ἐπεμιμνήσκοντο τῶν ἐξεληλυθότων ἥδη μαρτύρων, καὶ ἔλεγον, 'Ἐκέينوι ἥδη μάρτυρες, οὓς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ Χριστοῦς ἡξίωσεν ἀναληφθῆναι, ἐπισφραγισμένους αὐτῶν διὰ τῆς ἐξόδου τὴν μαρτυρίαν· ἡμεῖς δὲ ὁμολογοὶ μέτριοι καὶ ταπεινοί.' Καὶ μετὰ δακρύων παρεκάλουν τοὺς ἀδελφούς, δεόμενοι ἵνα ἐκτενεῖς εὐχαὶ γίνωνται πρὸς τὸ τελειωθῆναι αὐτούς. Καὶ τὴν μὲν δύναμιν τῆς μαρτυρίας ἔργῳ ἐπεδείκνυντο, πολλὴν παρρησίαν ἄγοντες πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὴν εὐγένειαν διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀφοβίας καὶ ἀτρομίας φανεράν ἐποίουν, τὴν δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς τῶν 'μαρτύρων' προσηγορίαν παρητοῦντο, ἐμπεπλησμένοι φόβου Θεοῦ.

Καὶ αὐθις μετὰ βραχεία φασίν·

'Ἐταπείνουν ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα,' ὅψ' ἦς ἱκανῶς νῦν εἰσὶν 1 Pet. v. 6. ὑψωμένοι. Τότε δὲ πᾶσι μὲν ἀπελογοῦντο, κατηγοροῦν δὲ οὐδενός· ἔλουν μὲν ἅπαντας, ἐδέσμευον δὲ οὐδένα· καὶ ὑπὲρ τῶν τὰ δεινὰ διατιθέντων ἠῤῃχοντο, καθάπερ Στέφανος ὁ τέλειος μάρτυς, 'Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς Acts vii. 60. τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.' Εἰ δ' ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἐδέετο, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν;

212

Καὶ αὐθις φασὶ μεθ' ἑτερα·

Οἷτος γὰρ καὶ μέγιστος αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν ὁ πόλεμος ἐγένετο, διὰ τὸ γνήσιον τῆς ἀγάπης, ἵνα ἀποπνιχθεῖς ὁ θῆρ, οὓς πρότερον ᾔετο καταπεπωκέναι, ζῶντας ἐξεμέσῃ. Οὐ γὰρ ἔλαβον καύχημα κατὰ τῶν πεπτωκότων, ἀλλ' ἐν οἷς ἐπλεόναζον αὐτοῖ, τοῦτο τοῖς ἐνδεεστέροις ἐπήρκουν, μητρικὰ σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐκχέοντες δάκρυα πρὸς τὸν πατέρα. Ζῶν ἡτήσαντο, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· ἦν καὶ συνεμερίσαντο τοῖς πλησίον. Κατὰ πάντων νικηφόροι πρὸς Θεὸν ἀπελθόντες, εἰρήνην ἀγαπήσαντες ἀεὶ, καὶ εἰρήνην ἡμῖν παρεγγυήσαντες, μετ' εἰρήνης ἐχώρησαν πρὸς Θεόν, μὴ καταλπόντες πόνον τῇ μητρὶ, μηδὲ στάσιν καὶ πόλεμον τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ χαρὰν καὶ εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶν μακαρίων ἐκείνων πρὸς τοὺς παραπεπτωκότας τῶν ἀδελφῶν στοργῆς, ὡφελίμως προσκείσθω, τῆς

ἀπανθρώπου καὶ ἀνηλεοῦς ἔνεκα διαθέσεως, τῶν μεταταῦτα ἀφειδῶς τοῖς Χριστοῦ μέλεσι προσευηγεμένων.

CAP. III.

‘Οποία τῷ μάρτυρι Ἀττάλῳ δι’ ὀνείρου γέγονεν ἐπιφάνεια.

Ἡ δ’ αὐτὴ τῶν προειρημένων μαρτύρων γραφὴ καὶ ἄλλην τινὰ μνήμης ἀξίαν ἱστορίαν περιέχει, ἣν καὶ οὐδεὶς ἂν γένοιτο φθόνος, μὴ οὐχὶ τῶν ἐντευξομένων εἰς γνώσιν προσθεῖναι. Ἐχει δὲ οὕτως. Ἀλκιβιάδου γάρ τινος ἐξ αὐτῶν, πάνυ αὐχμηρὸν βιοῦντος βίον, καὶ μηδεὶς ὅλως τὸ πρότερον μεταλαμβάποντος, ἀλλ’ ἡ ἄρτι μόνῳ καὶ ὕδατι χρωμένου, πειρωμένου τε καὶ ἐν τῇ εἰρκτῇ οὕτω διάγειν, Ἀττάλῳ μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα ὃν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἤνυσεν, ἀπεκαλύφθη ὅτι μὴ καλῶς ποιοίῃ ὁ Ἀλκιβιάδης, μὴ χρώμενος τοῖς κτίσμασι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλοις τύπον σκανδάλου ὑπολειπόμενος. Πεισθεὶς δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης πάντων ἀνέδην μετελάμβανε, καὶ ἠὲ χαρίσται τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἀνεπίσκεπτοι χάριτος Θεοῦ ἦσαν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἦν σύμβουλον αὐτοῖς. Καὶ ταῦτα μὲν ὧδὲ ἔχέτω. Τῶν δ’ ἀμφὶ τὸν Μοντανὸν καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ Θεόδοτον, περὶ τὴν Φρυγίαν ἄρτι τότε πρῶτον τὴν περὶ τοῦ προφητεύειν ὑπόληψιν παρὰ πολλοῖς ἐκφερομένων, (πλείσται γὰρ οὖν καὶ ἄλλαι παραδοξοποιῖται τοῦ θείου χαρίσματος, εἰσέτι τότε κατὰ διαφόρους

213 ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι, πίστιν παρὰ πολλοῖς τοῦ κάκείνους προφητεύειν παρεῖχον,) καὶ δὴ διαφωνίας ὑπαρχούσης περὶ τῶν δεδηλωμένων, αὐθις οἱ κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφοὶ τὴν ἰδίαν κρίσιν καὶ περὶ τούτων εὐλαβῇ καὶ ὀρθοδοξοτάτῃ ὑποτάττουσιν, ἐκθέμενοι καὶ τῶν παρ’ αὐτοῖς τελειωθέντων μαρτύρων διαφόρους ἐπιστολὰς, ἃς ἐν δεσμοῖς ἔτι ὑπάρχοντες τοῖς ἐπ’ Ἀσίας καὶ Φρυγίας ἀδελφοῖς διεχάραξαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἐλευθέρῳ τῷ τότε Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ, τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἔνεκα πρεσβεύοντες.

CAP. IV.

Ὅπως οἱ μάρτυρες τὸν Εἰρηναῖον δι' ἐπιστολῆς παρτίθεντο.

Οἱ δ' αὐτοὶ μάρτυρες καὶ τὸν Εἰρηναῖον πρεσβύτερον ἤδη
τότ' ὄντα τῆς ἐν Λουγδούνῳ παροικίας τῷ δηλωθέντι κατὰ 214
Ῥώμην ἐπισκόπῳ συνίστων, πλείστα τῷ ἀνδρὶ μαρτυροῦντες,
ὥς αἱ τοῦτον ἔχουσιν τὸν τρόπον δηλοῦσι φωναί·

Χαίρειν ἐν Θεῷ σε ἐν πᾶσιν εὐχόμεθα καὶ ἀεὶ, πάτερ Ἐλεύθερε.
Ταῦτά σοι τὰ γράμματα προετρεψάμεθα τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν καὶ κοινωνὸν
Εἰρηναῖον διακομίσαι, καὶ παρακαλοῦμεν ἔχειν σε αὐτὸν ἐν παραθέσει,
ζηλωτὴν ὄντα τῆς διαθήκης Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ἤδειμεν τόπον τινὲ δικαιο-
σύνην περιποιεῖσθαι, ὥς πρεσβύτερον ἐκκλησίας ὅπερ ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ, ἐν
πρώτοις ἂν παρεθέμεθα.

Τί δεῖ καταλέγειν τὸν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ τῶν μαρτύ-
ρων κατάλογον, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀποτμήσει κεφαλῆς τετελειω-
μένων, ἰδίᾳ δὲ τῶν θηρσὶν εἰς βορὰν παραβεβλημένων, καὶ
αὐθις τῶν ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς κεκοιμημένων, τὸν τε ἀριθμὸν τῶν
εἰσέτι τότε περιόντων ὁμολογητῶν; Ὅτῳ γὰρ φίλον, καὶ
ταῦτα ῥᾶδιον πληρέστατα διαγνῶναι, μετὰ χεῖρας ἀναλαβόντι
τὸ σύγγραμμα, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ τῶν μαρτυρίων συναγωγῇ πρὸς
ἡμῶν, ὥς γοῦν ἔφην, κατελίλεκται. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπ' Ἀντω-
νίνου τοιαῦτα.

CAP. V.

Ὡς Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Καίσαρι ταῖς τῶν ἡμετέρων εὐχαῖς οὐρανόθεν ὁ
Θεὸς ἐπακούσας ὑέτισεν.

Τούτου δὴ ἀδελφὸν Μάρκον Αὐρήλιον Καίσαρα λόγος ἔχει,
Γερμανοῖς καὶ Σαρμάταις ἀντιπαραταττόμενον μάχῃ, δίψῃ πιε-
ζομένης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ἐν ἀμηχανίᾳ γενέσθαι, τοὺς δὲ ἐπὶ 215
τῆς Μελιτινῆς οὕτω καλουμένης λεγεῶνος στρατιώτας, διὰ
πίστεως ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο συνεστώσης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς
πολεμίους παρατάξει γόνυ θέντας ἐπὶ γῆν, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἡμῖν
τῶν εὐχῶν ἔθος, ἐπὶ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκεσίας τραπέσθαι.
Παραδόξου δὲ τοῖς πολεμίοις τοῦ τοιούτου δὴ θεάματος φανέν-
τος, ἄλλο τι λόγος ἔχει παραδοξότερον ἐπικαταλαβεῖν αὐτίκα·

σκηπτὸν μὲν εἰς φυγὴν καὶ ἀπώλειαν συνελαύνοντα τοὺς πολέμους, ὄμβρον δὲ ἐπὶ τὴν τῶν τὸ θεῖον παρακεκληκότων στρατιάν, πᾶσαν αὐτὴν ἐκ τοῦ δίψους μέλλουσας ὅσον οὐπω διαφθαρῆσθαι, ἀνακτῶμενον. Ἡ δὲ ἱστορία φέρεται μὲν καὶ παρὰ τοῖς πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῦσιν, οἷς μέλου γέγονε τῆς κατὰ τοὺς δηλουμένους γραφῆς· δεδήλωται δὲ καὶ πρὸς τῶν ἡμετέρων. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ἔξωθεν ἱστορικοῖς, ἅτε τῆς πίστεως ἀνοικείοις, τίθεται μὲν τὸ παράδοξον, οὐ μὴν καὶ ταῖς τῶν ἡμετέρων εὐχαῖς τοῦτο ὁμολογήθῃ γεγονέναι· τοῖς δέ γε ἡμετέροις, ἅτε ἀληθείας φίλοις, ἀπλῶ καὶ ἀκακοήθει τρόπῳ τὸ πραχθὲν παραδέδοται. Τούτων δ' ἂν εἴη καὶ Ἀπολινάριος, ἐξ ἐκείνου φήσας τὴν δι' εὐχῆς τὸ παράδοξον πεποιηκυῖαν λεγεῶνα οἰκείαν τῷ γεγονότι πρὸς τοῦ βασιλέως εἰληφέναι προσηγορίαν, 'Κεραυνοβόλον' τῇ Ῥωμαίων ἐπικληθεῖσαν φωνῇ.

218 Μάρτυς δὲ τούτων γένοιτ' ἂν ἀξιόχρεως ὁ Τερτυλλιανὸς, τῇ Ῥωμαϊκῇ συγκλήτῳ προσφωνήσας ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογίαν, ἧς καὶ πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν, τὴν τε ἱστορίαν βεβαιῶν σὺν
 Tert. Apol. 5. ἀποδείξει μείζονι καὶ ἐναργεστέρῳ. Γράφει δ' οὖν καὶ αὐτὸς λέγων, Μάρκου τοῦ συνετωτάτου βασιλέως ἐπιστολὰς εἰσέτι νῦν φέρεσθαι, ἐν αἷς αὐτὸς μαρτυρεῖ ἐν Γερμανίᾳ ὕδατος ἀπορίαν μέλλοντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν διαφθεῖρεσθαι, ταῖς τῶν Χριστιανῶν εὐχαῖς σεσῶσθαι. Τοῦτον δὲ φησι καὶ θάνατον ἀπειλῆσαι τοῖς κατηγορεῖν ἡμῶν ἐπιχειροῦσιν. Οἷς ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ καὶ ταῦτα προσεπιλέγει·

Ποταποὶ οὖν οἱ νόμοι οὗτοι οἷς καθ' ἡμῶν μόνων ἔπονται ἀσεβεῖς, ἄδικοι, ὦμοι ; οὓς οὔτε Οὐεσπασιανὸς ἐφύλαξε, καίτοι γε Ἰουδαίους νικήσας· οὓς Τραϊανὸς ἐκ μέρους ἐξουθένησε, κωλύων ἐπιζητεῖσθαι Χριστιανούς· οὓς οὔτε Ἀδριανὸς, καίτοι γε πάντα τὰ περιέργα πολυπραγμονῶν, οὔτε ὁ Εὐσεβὴς ἐπικληθεὶς ἐπεκύρωσεν.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπη τις ἐθέλῃ, τιθέσθω· μετῴμεν δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ἐξῆς ἀκολουθίαν. Ποθεινοῦ δὴ ἐφ' ὅλοις τῆς ζωῆς ἔτεσιν ἐνενήκοντα σὺν τοῖς ἐπὶ Γαλλίας μαρτυρήσασιν τελειωθέντος, Εἰρηναῖος τῆς κατὰ Λούγδουνου ἧς ὁ Ποθεινὸς ἡγεῖτο παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται. Πολυκάρπου δὲ τοῦτον ἀκουστὴν γενέσθαι κατὰ τὴν νέαν ἐμαυθάνομεν ἡλικίαν. Οὗτος τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὴν διαδοχὴν ἐπισκόπων ἐν τρίτῃ συντάξει

τῶν 'πρὸς τὰς Αἱρέσεις' παραθέμενος, εἰς 'Ελευθερον, οὗ τὰ 217
κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῖν ἐξετάζεται, ὡς ἂν δὴ κατ' αὐτὸν σπου-
δαζομένης αὐτῷ τῆς γραφῆς, τὸν κατάλογον ἴστησι, γράφων
ὧδε.

CAP. VI.

Τῶν ἐπὶ 'Ρώμης ἐπισκοπευσάντων κατάλογος.

Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὴν Iren. iii. 3.
ἐκκλησίαν, Δίνῃ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. Τούτου τοῦ
Δίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται, διαδέχεται δὲ 2 Tim. iv. 21,
αὐτὸν 'Ανέγκλητος. Μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν
ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους,
καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ
τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, οὐ μόνος, ἔτι γὰρ πολλοὶ ὑπελείποντο
τότε ὑπὸ τῶν ἀποστόλων δεδιδαγμένοι. 'Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος
στάσεως οὐκ ὀλίγους τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν Supr. iii. 16.
'Ρώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζ-
ουσα αὐτοὺς, καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἦν νεωστὶ ἀπὸ τῶν
ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει.

Καὶ μετὰ βραχέα φησί·

Τὸν δὲ Κλήμεντα τοῦτον διαδέχεται Εὐάρεστος, καὶ τὸν Εὐάρεστον
'Αλέξανδρος. Εἰθ' οὕτως ἔκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Ξύστος.
Μετὰ δὲ τοῦτον Τελεσφόρος, ὃς καὶ ἐνδόξως ἐμαρτύρησεν' ἔπειτα 'Υγίνος,
εἶτα Πίος, μεθ' ὃν 'Ανίκητος. Διαδεξαμένου τὸν 'Ανίκητον Σωτῆρος, νῦν
δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον
'Ελευθερος. Τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ ἥ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηκεν εἰς
ἡμᾶς.

CAP. VII.

'Ὡς καὶ μέχρι τῶν τότε καιρῶν διὰ τῶν πιστῶν δυνάμεις ἐνηργοῦντο
παράδοξοι.

Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος, ἀκολούθως ταῖς προδιεξοδευθείσαις ἡμῖν
υπογράψας ἱστορίαις, ἐν οἷς ἐπέγραφε πέντε οὔσι τὸν ἀριθμὸν,
'Ελέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου Γνώσεως,' ἐν δευ-
τέρῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὅτι δὴ καὶ εἰς αὐτὸν ὑποδείγματα
τῆς θείας καὶ παραδόξου δυνάμεως ἐν ἐκκλησίαις τισὶν ὑπολέ-
λειπτο, διὰ τούτων ἐπισημαίνεται λέγων·

Iren. ii. 31. 2. Τοσοῦτον δὲ ἀποδέουσι τοῦ νεκρὸν ἐγείραι, καθὼς ὁ Κύριος ἤγειρε καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι πολλάκις, διὰ τὸ
218 ἀναγκαῖον τῆς κατὰ τόπον ἐκκλησίας πάσης αἰτησαμένης μετὰ νηστείας καὶ λιτανείας πολλῆς, ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος, καὶ ἐχαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς τῶν ἁγίων.

Καὶ αὖθις φησὶ μεθ' ἑτερα·

Ib. 32. 4. Εἰ δὲ καὶ τὸν Κύριον φαντασιωδῶς τὰ τοιαῦτα πεποιηκέναι φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφητικά ἀνάγοντες αὐτοὺς, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξωμεν πάντα οὕτως περὶ αὐτοῦ καὶ προειρησθαι καὶ γεγονέναι βεβαίως, καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ ἐν τῷ ἐκείνου ὀνόματι οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταί, παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάριν, ἐπιτελοῦσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἰς ἕκαστος τὴν δωρεὰν εἴληφε παρ' αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ δαίμονας ἐλαύνουσι βεβαίως καὶ ἀληθῶς, ὥστε πολλάκις καὶ πιστεύειν αὐτοὺς ἐκείνους καθαρισθέντας ἀπὸ τῶν ποιηρῶν πνευμάτων, καὶ εἶναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· οἱ δὲ καὶ πρόγνωσιν ἔχουσι τῶν μελλόντων, καὶ ὁπτασίας καὶ ῥήσεις προφητικὰς· ἄλλοι δὲ τοὺς κάμνοντας διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ἰῶνται, καὶ ὑγιεῖς ἀποκαθιστᾶσιν. Ἦδη δὲ, καθὼς ἔφαμεν, καὶ νεκροὶ ἠγέρθησαν, καὶ παρέμειναν σὺν ἡμῖν ἔτεσιν ἱκανοῖς. Καὶ τί γάρ; οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμάτων, ὧν κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἡ ἐκκλησία παρὰ Θεοῦ λαβοῦσα, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἐκάστης ἡμέρας ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖ, μήτε ἐξαπατώσα τινας, μήτε ἐξαργυριζομένη· ὥς γὰρ 'δωρεὰν' εἴληφε παρὰ Θεοῦ, δωρεὰν καὶ διακονεῖ.

Matt. x. 8.

Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ τόπῳ ὁ αὐτὸς γράφει·

Ib. v. 6. 1.

Καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προφητικά χαρίσματα ἐχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ Πνεύματος γλώσσας, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερόν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἐκδιηγουμένων.

Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διαφορὰς χαρισμάτων μέχρι καὶ τῶν δηλουμένων χρόνων παρὰ τοῖς ἀξίοις διαμεῖναι.

219

CAP. VIII.

Ὅπως ὁ Εἰρηναῖος τῶν θείων μνημονεύει γραφῶν.

Supr. i. 1.

Ἐπεὶ δὲ ἀρχόμενοι τῆς πραγματείας ὑπόσχεσιν πεποιήμεθα παραθήσεσθαι κατὰ καιρὸν εἰπόντες τὰς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πρεσβυτέρων τε καὶ συγγραφέων φωνὰς, ἐν αἷς τὰς περὶ τῶν ἐνδιαθήκων Γραφῶν εἰς αὐτοὺς κατελθούσας παραδόσεις γραφῇ παραδεδώκασι, φέρε καὶ τὰς αὐτοῦ παραθώμεθα

λέξεις. Καὶ πρώτας γε τὰς περὶ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, οὕτως ἔχουσας·

‘Ο μὲν δὴ Ματθαῖος ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ καὶ γρα- Iren. iii. 1. 1.
φὴν ἐξήνεγκεν Εὐαγγελίον, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ εὐαγγε-
λιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον,
Μάρκος ὁ μαθητὴς καὶ ἐρμηνευτὴς Πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου
κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδέδωκε· καὶ Λουκᾶς δὲ ὁ ἀκόλουθος
Παύλου τὸ ὑπ’ ἐκείνου κηρυσσόμενον Εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο.
Ἐπειτα Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, ὁ καὶ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ ἀναπε-
σὼν, καὶ αὐτὸς ἐξέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας διατρίβων.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τρίτῳ τῆς εἰρημένης ὑποθέσεως τῷ προ-
δηλωθέντι εἴρηται. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ περὶ τῆς Ἰωάννου
Ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς ψήφου τῆς περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου προσ-
γορίας οὕτω διαλαμβάνει·

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ἐν πᾶσι δὲ τοῖς σπουδαίοις καὶ ἀρχαίοις Ib. v. 30. 1.
ἀντιγράφοις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κειμένου, καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκεί-
νων τῶν κατ’ ὄψιν τὸν Ἰωάννην ἐωρακότων, καὶ τοῦ λόγου διδάσκοντος 220
ἡμᾶς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων
ψήφον διὰ τῶν ἐν αὐτῷ γραμμάτων ἐμφαίνεται.

Καὶ ὑποκαταβὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ φάσκει·

Ἡμεῖς οὖν οὐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀντιχρίστου Ib. 3.
ἀποφαινόμενοι βεβαιωτικῶς. Εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν τῷ νῦν καιρῷ κηρύτ- Supr. iii. 18.
τεσθαι τοῦνομα αὐτοῦ, δι’ ἐκείνου ἂν ἐρρέθη τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν
ἐωρακότος· οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς
ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως ἱστορήται τῷ δεδηλωμένῳ. Iren. iii. 26. 8;
Μέμνηται δὲ καὶ τῆς Ἰωάννου πρώτης Ἐπιστολῆς, μαρτύρια ἐξ iv. 9. 2, etc.
αὐτῆς πλείστα εἰσφέρων, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς Πέτρου προτέρας.
Οὐ μόνον δὲ οἶδεν, ἀλλὰ καὶ ἀποδέχεται, τὴν τοῦ Ποιμένου
γραφὴν, λέγων·

Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἢ λέγουσα, ‘Πρῶτον πάντων πιστευσον ὅτι Ib. iv. 20. 2.
εἷς ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ τὰ ἐξῆς.’ Herm. Past.
ii. 1.

Καὶ ῥητοῖς δέ τισιν ἐκ τῆς Σολομώντος Σοφίας κέχρηται μο- Iren. iv. 38. 3.
νουουχὶ φάσκων· ‘ὄρασις δὲ Θεοῦ περιποιητικὴ ἀφθαρσίας, (Wisd. vi. 18,
19.)
ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ.’ Καὶ ἀπομνημονευμάτων Ib. iv. 27. 1.,
δὲ ἀποστολικῷ τινὸς πρεσβυτέρου, οὗ τοῦνομα σιωπῇ παρέ- 6. 2; v. 28. 4.
δωκε, μνημονεύει, ἐξηγήσεις τε αὐτοῦ θείων γραφῶν παρατί-
θεται. Ἔτι καὶ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος καὶ Ἰγνατίου μνήμην Ib. iv. 6. 2;
v. 28. 4.

πεποιήται, μαρτυρίαις αὐθις καὶ ἀπὸ τῶν τούτοις γραφέντων
 Iren. i. 27. 4. κεχρημένους. Ἐπηγγέλται δὲ ὁ αὐτὸς ἐκ τῶν Μαρκίωνος συγ-
 γραμμάτων ἀντιλέξειν αὐτῷ ἐν ἰδίῳ σπουδάσματι. Καὶ περὶ
 τῆς κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείας τῶν θεοπνεύστων Ἰρα-
 φῶν, ἄκουε οἷα κατὰ λέξιν γράφει·

Ib. iii. 21. 1, 2. Ὁ Θεὸς οὖν ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ αὐτὸς Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, δὸς τὸ
 τῆς παρθένου σημεῖον· ἀλλ' οὐχ ὡς ἐνιοὶ φασὶ τῶν νῦν τολμῶντων μεθερ-
 μηνεύειν τὴν γραφὴν, ὅτι Ἰδοὺ, ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, ὡς

Isa. vii. 14. 222 Θεοδοτίων ἡρμηνεύσεν ὁ Ἑφέσιος, καὶ Ἀκύλας ὁ Ποντικός, ἀμφοτέροι
 Ἰουδαῖοι προσήλυτοι· οἷς κατακολουθήσαντες οἱ Ἑβριωναῖοι ἐξ Ἰωσήφ
 αὐτὸν γεγενῆσθαι φάσκουσι.

Τούτοις ἐπιφέρει μετὰ βραχεία λέγων·

Πρὸ τοῦ γὰρ Ῥωμαίους κρατῦναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἔτι τῶν Μακεδόνων
 τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ' αὐ-
 τοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοσμήσαι τοῖς πάντων
 ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχεν, ἡτήσατο παρὰ τῶν
 Ἱεροσολυμιτῶν, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβεβλημένας
 τὰς γραφάς. Οἱ δὲ, (ὑπήκουον γὰρ ἔτι τοῖς Μακεδόσι τότε,) τοὺς παρ'
 αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἑβδο-
 μήκοντα πρεσβυτέρους, ἔπεμψαν Πτολεμαίῳ, ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπερ
 ἠβούλετο. Ὁ δὲ ἰδίᾳ πείραν αὐτῶν λαβεῖν θελήσας, εὐλαβηθεὶς τε μή τι
 ἄρα συνθέμενοι ἀποκρύψωσι τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀλή-
 θειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν
 ἐρμηνείαν γράφειν, καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελ-
 222 θόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλλόντων
 ἐκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἐρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ γραφαὶ ὄντως
 θεαῖαι ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσι καὶ τοῖς αὐτοῖς
 ὀνόμασιν ἀναγορευσάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· ὥστε καὶ τὰ παρόντα
 ἔθνη γινῶναι, ὅτι κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ Θεοῦ εἰσὶν ἡρμηνευμένοι αἱ γραφαί.
 Καὶ οὐδέν γε θαυμαστὸν τοῦτο ἐνηργηκεῖναι τὸν Θεόν, ὅς γε καὶ ἐν τῇ ἐπὶ
 Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρεισῶν τῶν γραφῶν, καὶ
 μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν,
 ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρταξέρξου τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐνέπνευσεν
 Ἐσδρα, τῷ ἱερεῖ ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν
 πάντας ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστήναι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωϋσέως
 νομοθεσίαν.

Τοσαῦτα ὁ Εἰρηναῖος.

CAP. IX.

Οἱ κατὰ Κόμοδον ἐπισκοπεύσαντες.

Ἐννέα δὲ καὶ δέκα ἔτεσι τῇ βασιλείᾳ διαρκέσαντος Ἀντωνίνου, Κόμοδος τὴν ἡγεμονίαν παραλαμβάνει· οὗ κατὰ τὸ A.D. 180. πρῶτον ἔτος τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησιῶν Ἰουλιανὸς ἐγχειρίζεται τὴν ἐπισκοπὴν, ἐπὶ δυοκαίδεκα ἔτεσι Ἀγριππίνου τὴν λειτουργίαν ἀποπλήσαντος.

CAP. X.

Περὶ Πανταίνου τοῦ φιλοσόφου.

Ἠγεῖτο δὲ τηνικαῦτα τῆς τῶν πιστῶν αὐτόθι διατριβῆς τῶν ἀπὸ παιδείας ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὄνομα αὐτῷ Πάνταινος, ἐξ ἀρχαίου ἔθνους διδασκαλείου τῶν ἱερῶν λόγων παρ' αὐτοῖς συνε- 223 στῶτος, ὃ καὶ εἰς ἡμᾶς παρατείνεται, καὶ πρὸς τῶν ἐν λόγῳ καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα σπουδῇ δυνατῶν συγκροτεῖσθαι παρειλήφμεν. Ἐν δὲ τοῖς μάλιστα κατ' ἐκείνο καιροῦ διαλάμψαι λόγος ἔχει τὸν δεδηλωμένον, οἷα καὶ ἀπὸ φιλοσόφου ἀγωγῆς τῶν καλουμένων Στωϊκῶν ὁρμώμενον. Τοσαύτην δ' οὖν φασὶν αὐτὸν ἐκθυμοτάτῃ διαθέσει προθυμίαν περὶ τὸν θεῖον λόγον ἐνδείξασθαι, ὥς καὶ κήρυκα τοῦ κατὰ Χριστὸν εὐαγγελίου τοῖς ἐπ' ἀνατολῆς ἔθνεσιν ἀναδειχθῆναι, μέχρι καὶ τῆς Ἰνδῶν στειλάμενον γῆς. Ἦσαν γὰρ, ἦσαν, εἰσέτι τότε πλείους εὐαγγελιστὰι τοῦ λόγου, ἔνθεον ζῆλον ἀποστολικοῦ μιμήματος συνεισφέρειν ἐπ' αὐξήσει καὶ οἰκοδομῇ τοῦ θείου λόγου προμηθούμενοι. Ὡν εἰς γενόμενος καὶ ὁ Πάνταινος καὶ εἰς Ἰνδοὺς ἐλθεῖν λέγεται· ἔνθα λόγος εὗρεν αὐτὸν προφθάσαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον παρά τισιν αὐτόθι τὸν Χριστὸν ἐπεγνωκόσιν· οἷς Βαρβολομαῖον τῶν ἀποστόλων ἕνα κηρύξαι, αὐτοῖς τε Ἑβραίων γράμμασι τὴν τοῦ Ματθαίου καταλείψαι γραφὴν, ἣν καὶ σῶζεσθαι εἰς τὸν δηλούμενον χρόνον. Ὁ γε μὴν Πάνταινος ἐπὶ πολλοῖς κατορθώμασι τοῦ κατ' Ἀλεξάνδρειαν τελευτῶν ἡγεῖται διδασκαλείου, ζώσῃ φωνῇ καὶ διὰ συγγραμμάτων τοὺς τῶν θείων δογμάτων θησαυροὺς ὑπομνηματιζόμενος.

CAP. XI.

Περὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.

Κατὰ τοῦτον ταῖς θείαις γραφαῖς συνασκούμενος ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐγνωρίζετο Κλήμης, ὁμώνυμος τῷ πάλαι τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἡγησαμένῳ φοιτητῇ τῶν ἀποστόλων. Ὡς δὴ καὶ
 224 ὠνομαστὶ, ἐν αὐτῷ συνέταξεν Ὑποτυπώσεις, ὡς ἂν διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μέμνηται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν καὶ τῶν Στρωματέων ἐν πρώτῳ συγγράμματι αἰνίττεσθαί μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανεστέρους τῆς κατείληφεν ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐπισημαινόμενος, ταῦτά φησιν·

Strom. i. 1. 11. "Ἦδη δὲ οὐ γραφὴ εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἦδε ἡ πραγματεία, ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα εἰς γήρας θησαυρίζεται, λήθης φάρμακον· εἶδωλον ἀτεχνῶς καὶ σκιαγραφία τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων ὧν κατηξιώθην ἐπακοῦσαι λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων, καὶ τῷ ὄντι ἀξιολόγων. Τούτων ὁ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωνικὸς, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, τῆς Κοίλης ἄτερος αὐτῶν Συρίας ἦν, ὁ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου. Ἄλλοι δὲ ἀνὰ τὴν ἀνατολὴν, καὶ ταύτης ὁ μὲν τῆς τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ δὲ περιτυχὼν, δυνάμει δὲ ἄρα πρῶτος ἦν, ἀνεπασάμην, ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας λεληθότα. Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας σώζοντες διδασκαλίας παράδοσιν, εὐθὺς ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς παρὰ πατρός ἐκδεξάμενος (ὀλίγοι δὲ οἱ πατράσιν ὅμοιοι), ἦκον δὴ σὺν Θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς, τὰ προγονικὰ ἐκείνα καὶ ἀποστολικά καταθησόμενοι σπέρματι.

CAP. XII.

Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων.

Ἐπὶ τούτων τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ὁ παρὰ πολλοῖς εἰσέτι νῦν βεβημένος Νάρκισσος ἐγνωρίζετο, πεντεκαιδεκάτην ἄγων διαδοχὴν ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων κατὰ Ἀδριανὸν πολιορκίας· ἐξ οὗ δὴ πρῶτον τὴν αὐτόθι ἐκκλησίαν
 225 αὐτῶν πρῶτον ἐξ ἐθνῶν ἐπίσκοπον Μάρκον ἐδηλώσαμεν. Μεθ' ὃν ἐπισκοπεῦσαι Κασσιανὸν αἱ τῶν αὐτόθι διαδοχαὶ περιέχουσι· καὶ μετὰ τοῦτον Πούπλιον, εἶτα Μάξιμον, καὶ ἐπὶ τούτοις Ἰουλιανόν· ἔπειτα Γαῖον, μεθ' ὃν Σύμμαχον, καὶ Γαῖον

ἕτερον· καὶ πάλιν ἄλλον Ἰουλιανὸν, Καπίτωνά τε πρὸς τούτοις καὶ Οὐάλεντα, καὶ Δολιχίανον, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν Νάρκισσον, τριακοστὸν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατὰ τὴν τῶν ἐξῆς διαδοχὴν γεγενημένον.

CAP. XIII.

Περὶ Ῥόδωνος καὶ ἧς ἐμνημόνευσεν κατὰ Μαρκίωνα διαφωνίας.

Ἐν τούτῳ καὶ Ῥόδων γένος τῶν ἀπὸ Ἀσίας, μαθητευθεὶς ἐπὶ Ῥώμης, ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ, Τατιανῶ, ὃν ἐκ τῶν πρόσθεν ἔγνωμεν, διάφορα συντάξας βιβλία, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν Μαρκίωνος παρατέτακται αἵρεσιν· ἣν καὶ εἰς διαφόρους γνώμας κατ' αὐτὸν διαστᾶσαν ἱστορεῖ, τοὺς τὴν διάστασιν ἐμπεποιηκότας ἀναγράφων, ἐπ' ἀκριβές τε τὰς παρ' ἐκάστῳ τούτων ἐπινενοημένας διελέγχων ψευδολογίας. Ἄκουε δ' οὖν καὶ αὐτοῦ ταῦτα γράφοντος·

Διὰ τοῦτο καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἀσύμφωνοι γεγονάσιν, ἀσυστάτου γνώμης ἀντιποιοῦμενοι. Ἀπὸ γὰρ τῆς τούτων ἀγέλης Ἀπελλῆς μὲν, ὃ τὴν πολι-^{i. 438.}τείαν σεμνυνόμενος καὶ τὸ γῆρας, μίαν ἀρχὴν ὁμολογεῖ, τὰς δὲ προφητείας ἐξ ἀντικειμένου λέγει πνεύματος, πειθόμενος ἀποφθέγμασι παρθένου δαιμονώσης, ὄνομα Φιλουμένης. Ἕτεροι δὲ, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ ναύτης Μαρκίων, 226 δύο ἀρχὰς εἰσηγοῦνται· ἀφ' ὧν εἰσὶ Πότιτός τε καὶ Βασιλικός. Καὶ οὗτοι μὲν κατακολουθήσαντες τῷ Ποντικῷ λύκῳ, καὶ μὴ εὐρίσκοντες τὴν διαίρεσιν τῶν πραγμάτων, ὡς οὐδὲ ἐκεῖνος, ἐπὶ τὴν εὐχέρειαν ἐτράποντο, καὶ δύο ἀρχὰς ἀπεφῆναντο ψιλῶς καὶ ἀναποδείκτως. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπ' αὐτῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐξοκείλαντες, οὐ μόνον δύο, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ὑποτίθενται φύσεις, ὧν ἐστὶν ἀρχηγὸς καὶ προστάτης Σύνερος, καθὼς οἱ τὸ διδασκαλεῖον αὐτοῦ προβαλλόμενοι λέγουσι.

Γράφει δὲ ὁ αὐτὸς, ὡς καὶ εἰς λόγους ἐληλύθει τῷ Ἀπελλῇ, φάσκων οὕτως·

Ὁ γὰρ γέρων Ἀπελλῆς συμμίξας ἡμῖν πολλὰ μὲν κακῶς λέγων Ib. 439. ἡλέγχθη· ὅθεν καὶ ἔφασκε μὴ δεῖν ὅλως ἐξετάζειν τὸν λόγον, ἀλλ' ἔκαστον, ὡς πεπίστευκε, διαμένειν. Σωθήσεσθαι γὰρ τοὺς ἐπὶ τὸν Ἑσταυρωμένον ἡλπικότας ἀπεφαίνετο, μόνον ἐὰν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς εὐρίσκωνται. Τὸ δὲ πάντων ἀσαφέστατον ἐδογματίζετο αὐτῷ πρᾶγμα, καθὼς προειρήκαμεν, τὸ περὶ Θεοῦ. Ἐλεγε μὲν γὰρ μίαν ἀρχὴν, καθὼς καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος. —

Εἴτα προθεῖς αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δόξαν, ἐπιφέρει φάσκων·

Λέγοντος δέ μου πρὸς αὐτὸν, 'Πόθεν ἡ ἀπόδειξις αὕτη σοι, ἡ πῶς δύνασαι λέγειν μίαν ἀρχήν, φράσον ἡμῖν;' ἔφη, 'τὰς μὲν προφητείας ἐαυτὰς ἐλέγχειν, διὰ τὸ μηδὲν ὅλως ἀληθὲς εἰρηκέναι· ἀσύμφωνοι γὰρ ὑπάρχουσι καὶ ψευδεῖς, καὶ ἐαυταῖς ἀντικείμεναι. Τὸ δὲ πῶς ἐστὶ μία ἀρχή, μὴ γινώσκειν ἔλεγεν, οὕτω δὲ κινεῖσθαι μόνον.' Εἰτ' ἐπομοσαμένου μου τὰληθὲς εἰπεῖν, ὤμνουν ἀληθεύων λέγειν, μὴ ἐπίστασθαι πῶς εἷς ἐστὶν ἀγέννητος Θεὸς, τοῦτο δὲ πιστεύειν. Ἐγὼ δὲ γελάσας κατέγων αὐτοῦ, διότι διδάσκαλος εἶναι λέγων οὐκ ᾔδει τὸ διδασκόμενον ὑπ' αὐτοῦ κρατύνειν.

Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ συγγράμματι Καλλιστίῳ προσφωνῶν, ὁ αὐτὸς μεμαθητεῦσθαι ἐπὶ Ῥώμης Τατιανῷ ἐαυτὸν ὁμολογεῖ. Φησὶ δὲ καὶ ἐσπουδάσθαι τῷ Τατιανῷ προβλημάτων βιβλίον δι' ὧν τὸ ἀσαφὲς καὶ ἐπικεκρυμμένον τῶν θείων γραφῶν παραστήσειν ὑποσχομένου τοῦ Τατιανοῦ, αὐτὸς ὁ Ῥόδων ἐν ἰδίῳ
 227 συγγράμματι τὰς τῶν ἐκείνου προβλημάτων ἐπιλύσεις ἐκθήσεσθαι ἐπαγγέλλεται. Φέρεται δὲ τοῦ αὐτοῦ καὶ 'εἰς τὴν Ἐξαήμερον' ὑπόμνημα. Ὁ γέ τοι Ἀπελλῆς οὗτος μυρία κατὰ τοῦ Μωϋσέως ἡσέβησε νόμον, διὰ πλειόνων συγγραμμάτων τοὺς θείους βλασφημήσας λόγους, εἰς ἔλεγχόν τε, ὥς γε δὴ ἐδόκει, καὶ ἀνατροπὴν αὐτῶν οὐ μικρὰν πεποιημένος σπουδὴν. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τούτων.

CAP. XIV.

Περὶ τῶν κατὰ Φρύγας ψευδοπροφητῶν.

Μισόκαλός γε μὴν ἐς τὰ μάλιστα καὶ φιλοπόνηρος ὢν ὁ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πολέμιος, μηδένα τε μηδαμῶς τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπολιπὼν ἐπιβουλῆς τρόπον, αἰρέσεις ξένας αὐθις ἐπιφύεσθαι κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐνῆργει· ὦν οἱ μὲν ἰοβόλων δίκην ἐρπετῶν ἐπὶ τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας εἶρπον, τὸν μὲν Παράκλητον Μουτανὸν, τὰς δ' ἐξ αὐτοῦ γυναικας, Πρίσκιλλαν καὶ Μαξιμίλλαν, ὥς ἂν τοῦ Μουτανοῦ προφήτιδας γεγενυίας, αὐχοῦντες.

CAP. XV.

Περὶ τοῦ κατὰ Βλάστον ἐπὶ Ῥώμης γενομένου σχίσματος.

Οἱ δ' ἐπὶ Ῥώμης ἥκμαζον, ὦν ἡγεῖτο Φλωρίνος, πρεσβυτερίου τῆς ἐκκλησίας ἀποπεσὼν, Βλάστος τε σὺν τούτῳ παρα-

πλησίῳ πτώματι κατεσχημένος. Οἱ καὶ πλείους τῆς ἐκκλησίας περιέλκοντες ἐπὶ σφῶν ὑπήγουν βούλημα, θάτερος ιδίως περὶ τὴν ἀλήθειαν νεωτερίζειν πειρώμενος.

CAP. XVI.

Ὅσα περὶ Μοντανοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ψευδοπροφητῶν μνημονεύεται.

Πρὸς μὲν οὖν τὴν λεγομένην 'κατὰ Φρύγας' αἵρεσιν, ὅπλον ἰσχυρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον, ἐπὶ τῆς 'Ιεραπόλεως τὸν Ἀπολινάριον, οὗ καὶ πρόσθεν μνήμην ὁ λόγος πεποίητο, ἄλλους ^{Supr. 5.} τε σὺν αὐτῷ πλείους τῶν τηνικάδε λογίων ἀνδρῶν, ἡ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος ἀνίστη δύναμις, ἐξ ὧν καὶ ἡμῖν ἱστορίας πλείστη τις ὑπόθεσις καταλέλειπται. Ἀρχόμενος γοῦν τῆς κατ' αὐτῶν γραφῆς τῶν εἰρημένων δὴ τις, πρῶτον ἐπισημαίνεται ὡς **228** καὶ ἀγράφοις τοῖς κατ' αὐτῶν ἐπεξέλθαι ἐλέγχους. Προοιμιάζεται γοῦν τοῦτον τὸν τρόπον·

Ἐκ πλείστου ὅσου καὶ ἱκανωτάτου χρόνου, ἀγαπητὲ Ἀουίρκιε Μάρκελλε, ^{Routh, Rell. ii. 183.} ἐπιταχθεὶς ὑπὸ σοῦ συγγράφαι τινὰ λόγον εἰς τὴν τῶν κατὰ Μιλτιάδην ^[Heinrich. Ἀλκιβιάδην.] λεγομένην αἵρεσιν, ἐφεκτικώτερον πως μέχρι νῦν διεκείμην, οὐκ ἀπορία τοῦ δύνασθαι ἐλέγχειν μὲν τὸ ψεῦδος, μαρτυρεῖν δὲ τῇ ἀληθείᾳ· δεδιὼς δὲ καὶ ἐξευλαβούμενος, μή πη δόξω τισὶν ἐπισυγγράφειν ἢ ἐπιδιατάσσεσθαι τῷ τῆς τοῦ εὐαγγελίου καινῆς Διαθήκης λόγῳ, ᾧ μήτε προσθεῖναι μήτ' ἀφελεῖν δυνατόν τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον αὐτὸ πολιτεύεσθαι προσηρμένῳ. Προσφάτως δὲ γενόμενος ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας, καὶ καταλαβὼν τὴν κατὰ τύπον ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς νέας ταύτης, οὐχ, ὡς αὐτοὶ φασὶ, προφητείας, πολὺ δὲ μᾶλλον, ὡς δειχθήσεται, ψευδοπροφητείας διατεθρυλλημένην, καθόσον δυνατόν, τοῦ Κυρίου παρασχόντος, περὶ αὐτῶν τε τούτων καὶ τῶν προτεινομένων ὑπ' αὐτῶν ἑκαστά τε διελέχθην ἡμέραις πλείοσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὡς τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἀγαλλιασθῆναι, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπιρρωσθῆναι, τοὺς δὲ ἐξ ἐναντίας πρὸς τὸ παρὸν ἀποκρουσθῆναι, καὶ τοὺς ἀντιθέτους λυπηθῆναι. Ἀξιούντων οὖν τῶν κατὰ τόπον πρεσβυτέρων, ὅπως τῶν λεχθέντων κατὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ ὑπόμνημά τι καταλίπωμεν, παρόντος καὶ τοῦ συμ-πρεσβυτέρου ἡμῶν Ζωτικοῦ τοῦ Ὁτρηνοῦ, τοῦτο μὲν οὐκ ἐπράξαμεν, ἐπηγγειλάμεθα δὲ ἐνθάδε γράψαντες, τοῦ Κυρίου διδόντος, διὰ σπουδῆς πέμψειν αὐτοῖς.

Ταῦτα καὶ ἐξῆς τούτοις ἕτερα κατ' ἀρχὰς εἰπὼν τοῦ λόγου, **229** τὸν αἴτιον τῆς δηλουμένης αἵρέσεως προῖων τοῦτον ἀνιστορεῖ τὸν τρόπον·

Routh, Rell.
ii. 185.

Ἡ τοίνυν ἔνστασις αὐτῶν καὶ ἡ πρόσφατος τοῦ ἀποσχίσματος αἵρεσις πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τὴν αἰτίαν ἔσχε τοιαύτην. Κώμη τις εἶναι λέγεται ἐν τῇ κατὰ τὴν Φρυγίαν Μυσίᾳ, καλουμένη Ἀρδαβαῦ τοῦνομα· ἐνθα φασί τινα τῶν νεοπίστων πρώτως, Μοντανὸν τοῦνομα, κατὰ Γράτον Ἀσίας ἀνθύπατον, ἐν ἐπιθυμίᾳ ψυχῆς ἀμέτρῳ φιλοπρωτείας δόντα πάροδον εἰς ἑαυτὸν τῷ ἀντικειμένῳ, πνευματοφορηθῆναι τε καὶ αἰφνιδίως ἐν κατοχῇ τινὶ καὶ παρεκστάσει γενόμενον ἐνθουσιᾶν, ἄρξασθαι τε λαλεῖν καὶ ξενοφωνεῖν, παρὰ τὸ κατὰ παράδοσιν καὶ κατὰ διαδοχὴν ἄνωθεν τῆς ἐκκλησίας ἔθος δῆθεν προφητεύοντα. Τῶν δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐν τῇ τῶν νόθων ἐκφωρημάτων ἀκροοῦσι γενομένων, οἱ μὲν ὡς ἐπὶ ἐνεργουμένῳ καὶ δαιμονῶντι καὶ ἐν πλάνῃς πνεύματι ὑπάρχοντι καὶ τοὺς ὄχλους ταραττοντι ἀχθόμενοι ἐπετίμων, καὶ λαλεῖν ἐκώλουν, μεμνημένοι τῆς τοῦ Κυρίου διαστολῆς τε καὶ ἀπειλῆς, πρὸς τὸ φυλάττεσθαι τὴν τῶν ψευδοπροφητῶν ἐργηγορότως παρουσίαν· οἱ δὲ ὡς Ἀγίῳ Πνεύματι καὶ προφητικῷ χαρίσματι ἐπαιρόμενοι, καὶ οὐχ ἥκιστα χαυνούμενοι, καὶ τῆς διαστολῆς τοῦ Κυρίου ἐπιλανθανόμενοι, τὸ βλαψίφρον καὶ ὑποκοριστικὸν καὶ λαοπλάνον πνεῦμα προὔκαλουντο, θελγόμενοι καὶ πλανώμενοι ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὸ μηκέτι κωλύεσθαι σιωπᾶν. Τέχνη δέ τι, μᾶλλον δὲ τοιαύτη μεθόδ' ἀκατοτεχνίας ὁ διάβολος τὴν κατὰ τῶν παρηκόων ἀπώλειαν μηχανησάμενος, καὶ παρ' ἀξίαν ὑπ' αὐτῶν τιμώμενος, ὑπεξήγειρέ τε καὶ προσεξέκαυσεν αὐτῶν τὴν ἀποκεκοιμημένην ἀπὸ τῆς κατὰ ἀλήθειαν πίστεως διάνοιαν, ὡς καὶ ἐτέρας τινὰς δύο γυναῖκας ἐπεγείρει, καὶ τοῦ νόθου πνεύματος πληρῶσαι, ὡς καὶ λαλεῖν

230 ἐκφρόνως καὶ ἀκαιρῶς καὶ ἄλλοτριότηρως ὁμοίως τῷ προειρημένῳ, καὶ τοὺς μὲν χαίροντας καὶ καυχωμένους ἐπ' αὐτῷ, μακαρίζοντος τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ μεγέθους τῶν ἐπαγγελμάτων ἐκφυσιοῦντος, ἔσθ' ὅπῃ δὲ καὶ κατακρίνοντος στοχαστικῶς καὶ ἀξιολύτως αὐτοὺς ἄντικρυς, ἵνα καὶ ἐλεγκτικὸν εἶναι δοκῇ· (ὁ λόγοι δ' ἦσαν οὗτοι τῶν Φρυγῶν ἐξηπατημένοι) τὴν δὲ καθόλου καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησίαν βλασφημεῖν, διδάσκοντος τοῦ ἀπρηθαδισμένου πνεύματος, ὅτι μήτε τιμὴν μήτε πάροδον εἰς αὐτὴν τὸ ψευδοπροφητικὸν ἐλάβανε πνεῦμα. Τῶν γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν πιστῶν πολλάκις καὶ πολλαχῇ τῆς Ἀσίας εἰς τοῦτο συνελθόντων, καὶ τοὺς προσφάτους λόγους ἐξετασάντων, καὶ βεβήλους ἀποφηνάντων, καὶ ἀποδοκιμασάντων τὴν αἵρεσιν, οὕτω δὲ τῆς τε ἐκκλησίας ἐξεώσθησαν, καὶ τῆς κοινωνίας εἴρχθησαν.

Ταῦτα ἐν πρώτοις ἱστορήσας, καὶ δι' ὅλου τοῦ συγγράμματος τὸν ἔλεγχον τῆς κατ' αὐτοὺς πλάνης ἐπαγαγὼν, ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς τελευτῆς τῶν προδεδηλωμένων ταῦτά φησιν·

Routh, Rell.
ii. 187.

Ἐπειδὴν τοίνυν καὶ προφητοφόντας ἡμᾶς ἀπεκάλουν, ὅτι μὴ τοὺς ἀμετροφώνους αὐτῶν προφήτας ἐδεξάμεθα, (τούτους γὰρ εἶναι φασιν, οὓς περ ἐπηγγέλιτο τῷ λαῷ πέμψειν ὁ Κύριος,) ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν πρὸς Θεοῦ, ἔστι τις, ὃ βέλτιστοι, τούτων τῶν ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν λαλεῖν ἀρξαμένων, οἷσιν ὑπὸ Ἰουδαίων ἐδιώχθη, ἡ ὑπὸ παρανόμων ἀπεκτάνθη;

οὐδεὶς· οὐδέ γε τις αὐτῶν κρατηθεὶς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος ἀνεσταυρώθη; οὐ γὰρ οὖν· οὐδὲ μὴν οὐδὲ ἐν συναγωγαῖς Ἰουδαίων τῶν γυναικῶν τις ἐμαστί-
γώθη ποτέ, ἢ ἐλιθοβολήθη; οὐδαμόσε οὐδαμῶς.' Ἄλλω δὲ θανάτῳ τελευ-
τῆσαι λέγονται Μοντανὸς τε καὶ Μαξιμίλλα. Τούτους γὰρ ὑπὸ πνεύ-
ματος βλαψίφρονος ἐκατέρους ὑποκινήσαντος, λόγος ἀναρτῆσαι ἑαυτοὺς,
οὐχ ὁμοῦ, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἐκάστου τελευτῆς καιρὸν φήμη πολλή· καὶ οὕτω
δὲ τελευτῆσαι καὶ τὸν βίον καταστρέψαι, Ἰούδα προδότου δίκην. Καθάπερ
καὶ τὸν θανμαστὸν ἐκείνον, τὸν πρῶτον τῆς κατ' αὐτοὺς λεγομένης προφη-
τείας οἷον ἐπίτροπόν τινα Θεόδοτον, πολὺς αἰρεῖ λόγος, ὡς αἰρόμενόν ποτε
καὶ ἀναλαμβάνόμενον εἰς οὐρανοὺς παρεκστῆναί τε καὶ καταπιστεῦσαι 231
ἑαυτὸν τῷ τῆς ἀπάτης πνεύματι, καὶ δισκευθέντα, κακῶς τελευτῆσαι. Φασὶ
γοῦν τοῦτο οὕτως γεγονέναι. Ἄλλὰ μὴ ἄνευ τοῦ ἰδεῖν ἡμᾶς, ἐπίστασθαι
τι τῶν τοιούτων νομίζομεν, ὦ μακάριε. Ἴσως μὲν γὰρ οὕτως, ἴσως δὲ
οὐχ οὕτως, τετελευτήκασι Μοντανὸς τε καὶ Θεόδοτος καὶ ἡ προειρημένη
γυνή.

Αὐθις δ' ἐν τῷ αὐτῷ φησὶ λόγῳ, τοὺς τότε ἱεροὺς ἐπισκόπους
πεπειράσθαι μὲν τὸ ἐν τῇ Μαξιμίλλῃ πνεῦμα διελέγξαι,
κεκωλύσθαι δὲ πρὸς ἐτέρων, συνεργούντων δηλαδὴ τῷ πνεύματι.
Γράφει δὲ οὕτως·

Καὶ μὴ λεγέτω ἐν τῷ αὐτῷ τῷ κατὰ Ἀστέριον Οὐρβανὸν τὸ διὰ Μαξι- Routh, Rel.
μίλλης πνεῦμα, 'Διώκομαι ὡς λύκος ἐκ προβάτων· οὐκ εἰμι λύκος· ῥῆμά ii. 189.
εἰμι καὶ πνεῦμα καὶ δύναμις' ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ πνεύματι δύναμιν ἐναργῶς
δειξάτω καὶ ἐλεγξάτω, καὶ ἐξομολογεῖσθαι διὰ τοῦ πνεύματος καταναγκα-
σάτω τοὺς τότε παρόντας εἰς τὸ δοκιμάσαι καὶ διαλεχθῆναι τῷ πνεύματι
λαλοῦντι, ἄνδρας δοκίμους καὶ ἐπισκόπους, Ζωτικὸν ἀπὸ Κομάνης κόμης,
καὶ Ἰουλιανὸν ἀπὸ Ἀπαμείας. Ὡν οἱ περὶ Θεμίσωνα τὰ στόματα φιμώ-
σαντες, οὐκ εἶσαν τὸ ψευδὲς καὶ λαοπλάνον πνεῦμα ὑπ' αὐτῶν ἐλεγχθῆναι.

Ἐν ταύτῳ δὲ πάλιν ἕτερα μεταξὺ πρὸς ἑλεγχον τῶν τῆς
Μαξιμίλλης ψευδοπροφητειῶν εἰπὼν, ὁμοῦ τὸν τε χρόνον, καθ'
ὃν ταῦτ' ἔγραφε, σημαίνει, καὶ τῶν προρρήσεων αὐτῆς μέμνηται,
δι' ὧν πολέμους ἔσεσθαι καὶ ἀκαταστασίας προεμαντεύσατο·
ὧν καὶ τὴν ψευδολογίαν εὐθύνει, ὧδε λέγων·

Καὶ πῶς οὐ καταφανὲς ᾗδη γέγονε καὶ τοῦτο τὸ ψεῦδος; πλείω γὰρ ἢ 1b. 190.
τρискаίδεκα ἔτη εἰς ταύτην τὴν ἡμέραν, ἐξ οὗ τετελεύτηκεν ἡ γυνή· καὶ
οὔτε μερικὸς οὔτε καθολικὸς κόσμῳ γέγονε πόλεμος, ἀλλὰ καὶ Χριστιανοῖς
μᾶλλον εἰρήνῃ διάμονος ἐξ ἑλέους Θεοῦ.

Καὶ ταῦτα δὲ ἐκ τοῦ δευτέρου συγγράμματος. Καὶ ἀπὸ τοῦ
τρίτου δὲ σμικρὰς παραθήσομαι λέξεις, δι' ὧν πρὸς τοὺς
αὐχοῦντας, ὡς ἄρα πλείους καὶ αὐτῶν μεμαρτυρηκότες εἶεν,
ταῦτα φησὶν·

Routh, Rell.
ii, 190.

232

“Όταν τοίνυν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ἐλεγχθέντες ἀπορήσωσιν, ἐπὶ τοὺς μάρτυρας καταφεύγειν πειρῶνται, λέγοντες πολλοὺς ἔχειν μάρτυρας, καὶ τοῦτο εἶναι τεκμήριον πιστὸν τῆς δυνάμεως τοῦ παρ’ αὐτοῖς λεγομένου προφητικοῦ πνεύματος. Τὸ δέ ἐστιν ἄρα, ὡς ἔοικε, παντὸς μᾶλλον οὐκ ἀληθές. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων αἱρέσεων τινὲς πλείστους ὅσους ἔχουσι μάρτυρας, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο δήπου συγκαταθιγόμεθα, οὐδὲ ἀλήθειαν ἔχειν αὐτοὺς ὁμολογήσομεν. Καὶ πρῶτοί γε οἱ ἀπὸ τῆς Μαρκίωνος αἱρέσεως Μαρκιωνισταὶ καλούμενοι, πλείστους ὅσους ἔχειν Χριστοῦ μάρτυρας λέγουσιν· ἀλλὰ τὸν γε Χριστὸν αὐτὸν μετὰ ἀλήθειαν οὐχ ὁμολογοῦσι.

Καὶ μετὰ βραχέα τούτοις ἐπιφέρει λέγων·

Ib. 191.

“Οθεν τοι καὶ ἐπειδὴν οἱ ἐπὶ τὸ τῆς κατὰ ἀλήθειαν πίστεως μαρτύριον κληθέντες ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τύχωσι μετὰ τινων τῶν ἀπὸ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως λεγομένων μαρτύρων, διαφέρονται τε πρὸς αὐτοὺς, καὶ μὴ κοινωήσαντες αὐτοῖς τελειοῦνται, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συγκαταθέσθαι τῷ διὰ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν πνεύματι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐν Ἀπαμείᾳ τῇ πρὸς Μαϊάνδρῳ τυγχάνει γεγεννημένον, ἐν τοῖς περὶ Γάϊον καὶ Ἀλέξανδρον ἀπὸ Εὐμενείας μαρτυρήσασι, πρόδηλον.

CAP. XVII.

Περὶ Μιλτιάδου καὶ ὧν συντάξε λόγων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ συγγράμματι καὶ Μιλτιάδου συγγραφέως μέμνηται, ὡς λόγον τινὰ καὶ αὐτοῦ κατὰ τῆς προειρημένης αἱρέσεως γεγραφότος. Παραθέμενος γοῦν αὐτῶν λέξεις τινὰς, ἐπιφέρει λέγων·

Ib. 192.
[Heinich.
Μιλτιάδου.]

Τὰῦτα εὐρῶν ἔν τινι συγγράμματι αὐτῶν ἐνισταμένων τῷ Ἀλκιβιάδου τοῦ ἀδελφοῦ συγγράμματι, ἐν ᾧ ἀποδείκνυσσι περὶ τοῦ μὴ δεῖν προφήτην ἐν ἐκστάσει λαλεῖν, ἐπετεμόμην.

Ὑποκαταβάς δὲ ἐν ταύτῳ τοὺς κατὰ τὴν καινὴν Διαθήκην προπεφητευκότας καταλέγει, ἐν οἷς καταριθμῇ Ἀμμίαν τινὰ καὶ Κοδράτον, λέγων οὕτως·

233 Ἄλλ’ ὅγε ψευδοπροφήτης ἐν παρεκστάσει, ᾧ ἔπεται ἄδεια καὶ ἀφοβία, ἀρχόμενος μὲν ἐξ ἐκουσίου ἀμαθίας, καταστρέφων δὲ εἰς ἀκούσιον μανίαν ψυχῆς, ὡς προείρηται. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον, οὔτε τινὰ τῶν κατὰ τὴν παλαιὰν, οὔτε τῶν κατὰ τὴν καινὴν πνευματοφορηθέντα προφήτην δεῖξαι δυνήσονται, οὔτε Ἀγαθον, οὔτε Ἰούδαν, οὔτε Σίλαν, οὔτε τὰς Φιλίππου θυγατέρας, οὔτε τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἀμμίαν, οὔτε Κοδράτον, οὔτε δή τινας ἄλλους μηδὲν αὐτοῖς προσήκοντας καυχήσονται.

Καὶ αὐθις δὲ μετὰ βραχέα·

Εἰ γὰρ μετὰ Κοδράτον καὶ τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἀμμίαν, ὥς φασιν, αἱ περὶ Μοντανὸν διεδέξαντο γυναῖκες τὸ προφητικὸν χάρισμα, τοὺς ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν τίνες παρ' αὐτοῖς διεδέξαντο, δειξάτωσαν· δεῖν γὰρ εἶναι τὸ προφητικὸν χάρισμα ἐν πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς τελείας παρουσίας, ὁ ἀπόστολος ἀξιοῖ· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν δεῖξαι τεσσαρεσκαίδέκατον ἤδη ποῦ τοῦτο ἔτος ἀπὸ τῆς Μαξιμίλλης τελευτῆς.

Οὗτος μὲν δὴ τοσαῦτα. Ὁ γέ τοι πρὸς αὐτοῦ δεδηλωμένος Μιλτιάδης καὶ ἄλλας ἡμῖν τῆς ἰδίας περὶ τὰ θεία λόγια σπουδῆς μνήμας καταλέλοιπεν, ἐν τε οἷς 'πρὸς Ἑλληνας' συνέταξε λόγοις, καὶ τοῖς 'πρὸς Ἰουδαίους,' ἑκατέρα ἰδίως ὑποθέσει ἐν δυσὶν ὑπαντήσας συγγράμμασιν, ἔτι δὲ καὶ 'πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας,' ὑπὲρ ἧς μετῆι φιλοσοφίας, πεποιήται ἀπολογίαν.

CAP. XVIII.

Ὅσα καὶ Ἀπολλώνιος τοὺς κατὰ Φρύγας ἀπήλεγξε, καὶ τίνων ἐμνημόνευσεν.

Τῆς δὲ κατὰ Φρύγας καλουμένης αἵρέσεως, καὶ Ἀπολλώνιος, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς, ἀκμαζούσης εἰσέτι τότε κατὰ τὴν Φρυγίαν ἔλεγχον ἐνστησάμενος, ἰδίου κατ' αὐτῶν πεποιήται σύγγραμμα, τὰς μὲν φερομένας αὐτῶν προφητείας ψευδεῖς οὖσας κατὰ λέξιν εὐθύνων, τὸν δὲ βίον τῶν τῆς αἵρέσεως ἀρχηγῶν, ὁποῖός τις γέγονε, διελέγχων. Αὐτοῖς δὲ ῥήμασι περὶ τοῦ Μοντανοῦ ταῦτα λέγοντος ἄκουε·

Ἄλλὰ τίς ἐστὶν οὗτος ὁ πρόσφατος διδάσκαλος, τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία δείκνυσιν. Οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων, ὁ νηστείας νομοθετήσας, ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον 'Ἱερουσαλὴμ' ὀνομάσας (πόλεις δὲ εἰσιν αὗται μικραὶ τῆς Φρυγίας,) τοὺς πανταχόθεν ἐκεῖ συναγαγεῖν ἐθέλων, ὁ πρακτῆρας χρημάτων καταστήσας, ὁ ἐπ' ὀνόματι 'προσφορῶν' τὴν δωροληψίαν ἐπιτεχνώμενος, ὁ σαλάρια χορηγῶν τοῖς κηρύσσουσιν αὐτοῦ τὸν λόγον, ἵνα διὰ τῆς γαστριμαργίας ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου κρατύνηται.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Μοντανοῦ· καὶ περὶ τῶν προφητῶν δὲ αὐτοῦ ὑποκαταβὰς οὕτω γράφει·

Δείκνυμεν οὖν αὐτὰς πρώτας τὰς προφήτιδας ταύτας, ἀφ' οὗ τοῦ πνεύματος ἐπληρώθησαν, τοὺς ἄνδρας καταλιπούσας. Πῶς οὖν ἐψεύδοντο, Πρίσκαν 'παρθένον' ἀποκαλοῦντες;

Εἴτ' ἐπιφέρει λέγων·

Δοκεῖ σοι πᾶσα γραφὴ κωλύειν προφήτην λαμβάνειν δῶρα καὶ χρήματα ;
 Ὅταν οὖν ἴδω τὴν προφήτιν εἰληφυῖαν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυ-
 τελεῖς ἐσθῆτας, πῶς αὐτὴν μὴ παραιτήσωμαι ;

Αὐθις δὲ ὑποκαταβὰς περὶ τινος τῶν κατ' αὐτοὺς ὁμολογητῶν
 ταῦτα φησίν·

Ἔτι δὲ καὶ Θεμίσων, ὁ τὴν ἀξιόπιστον πλεονεξίαν ἡμφιεσμένος, ὁ μὴ
 βαστάσας τῆς ὁμολογίας τὸ σημεῖον, ἀλλὰ πλήθει χρημάτων ἀποθήμενος
 τὰ δεσμὰ, δέον ἐπὶ τούτῳ ταπεινοφρονεῖν, ὡς μάρτυς καυχώμενος ἐτόλμησε,
 μιμούμενος τὸν ἀπόστολον, 'καθολικὴν' τινὰ συνταξάμενος ἐπιστολὴν, κατη-
 χεῖν μὲν τοὺς ἄμεινον αὐτοῦ πεπιστευκότας, συναγωνίζεσθαι δὲ τοῖς τῆς
 κενοφωρίας λόγοις, βλασφημῆσαι δὲ εἰς τὸν Κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους,
 καὶ τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν.

Καὶ περὶ ἐτέρου δὲ αὐθις τῶν κατ' αὐτοὺς τετιμημένων ὡς δὴ
 μαρτύρων οὕτω γράφει·

Routh, Rell.
i. 469.

Ἰνα δὲ μὴ περὶ πλειόνων λέγωμεν, ἡ προφήτις ἡμῖν εἰπάτω τὰ κατὰ
 Ἀλέξανδρον τὸν λέγοντα ἑαυτὸν μάρτυρα, ᾧ συνεσιᾶται, ᾧ προσκυνοῦσι
 235 καὶ αὐτῷ πολλοὶ, οὗ τὰς ληστείας καὶ τὰ ἄλλα τολμήματα, ἐφ' οἷς κεκό-
 λασται, οὐχ ἡμᾶς δεῖ λέγειν, ἀλλὰ ὁ ὀπισθόδομος ἔχει. Τίς οὖν τίνι χαρί-
 ζεται τὰ ἀμαρτήματα ; πότερον ὁ προφήτης τὰς ληστείας τῷ μάρτυρι, ἢ ὁ
 Matt. x, 9, 10. μάρτυς τῷ προφήτῃ τὰς πλεονεξίας ; εἰρηκότος γὰρ τοῦ Κυρίου, 'μὴ κτή-
 σησθε χρυσὸν μήτε ἄργυρον, μήτε δύο χιτῶνας,' οὗτοι πᾶν τοῦναιτίον
 πεπλημμελήκασι περὶ τὰς τούτων τῶν ἀπηγορευμένων κτήσεις. Δείξομεν
 γὰρ τοὺς λεγομένους παρ' αὐτοῖς προφήτας καὶ μάρτυρας, μὴ μόνον παρὰ
 πλουσιῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν κερματιζο-
 μένους. Καὶ εἰ πεποιθήσιν ἔχουσιν, στήτωσαν ἐν τούτῳ, καὶ διορισάσθωσαν
 ἐπὶ τούτοις, ἵνα ἔαν ἐλεγχθῶσι, κἂν τοῦ λοιποῦ παύσωνται πλημμελοῦντες·

Luke vi. 44.

δεῖ γὰρ τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι τοῦ προφήτου· 'ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ
 ξύλον γινώσκεται.' Ἰνα δὲ τοῖς βουλομένοις τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον ἢ γνώ-
 ρημα, κέκριται ὑπὸ Αἰμιλίου Φροντίνου ἀνθυπάτου ἐν Ἐφέσῳ, οὐ διὰ τὸ
 ὄνομα, ἀλλὰ δι' ἃς ἐτόλμησε ληστείας, ὧν ἤδη παραβάτης· εἶτα ἐπιψευ-
 σάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἀπολέλυται, πλανήσας τοὺς ἐκεῖ πιστούς.
 Καὶ ἡ ἰδία παροικία αὐτὸν, ὅθεν ἦν, οὐκ ἐδέξατο, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ληστήν·
 καὶ οἱ θέλοντες μαθεῖν τὰ κατ' αὐτὸν ἔχουσι τὸ τῆς Ἀσίας δημόσιον
 ἀρχεῖον· ὃν ὁ προφήτης συνόντα πολλοῖς ἔτεσιν ἄγνοεῖ. Τοῦτον ἐλέγχοντες
 ἡμεῖς, δι' αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐξελέγχομεν τοῦ προφήτου. Τὸ ὁμοιον
 ἐπὶ πολλῶν δυνάμεθα ἀποδείξαι. Καὶ εἰ θαρροῦσιν, ὑπομεινάτωσαν τὸν
 ἐλέγχον.

Πάλιν τε αὖ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ τοῦ συγγράμματος, περὶ ᾧ
 αὐχοῦσι προφητῶν, ἐπιλέγει ταῦτα·

Ἐὰν ἀρνῶνται δῶρα τοὺς προφήτας αὐτῶν εἰληφέναι, τοῦτο ὁμολογησά-
 τωσαν, ὅτι ἔαν ἐλεγχθῶσιν εἰληφότες, οὐκ εἰσὶ προφῆται. Καὶ μυρίας

ἀποδείξεις τούτων παραστήσομεν. Ἀναγκαῖον δέ ἐστι πάντας καρποὺς δοκιμάζεσθαι προφήτου. Προφήτης, εἰπέ μοι, βάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει; Ταῦτα ὁμολογησάτωσαν πότερον ἔξεστιν ἢ μὴ· ἐγὼ δὲ ὅτι γέγονε παρ' αὐτοῖς, δεῖξω.

Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος Ἀπολλώνιος κατὰ τὸ αὐτὸ σύγγραμμα ἱστορεῖ, ὡς ἄρα τεσσαρακοστὸν ἐτύγχανεν ἔτος ἐπὶ τὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ γραφὴν, ἐξ οὗ τῇ προσποιήτῳ αὐτοῦ 236 προφητεία ὁ Μοντανὸς ἐπικεχείρηκε. Καὶ πάλιν φησὶν, ὡς ἄρα Ζωτικὸς, οὗ καὶ ὁ πρότερος συγγραφεὺς ἐμνημόνευσεν, ἐν Πεπούζοις προφητεύειν ἤδη προσποιουμένης τῆς Μαξιμίλλης ἐπιστάς, διελέγξαι τὸ ἐνεργοῦν ἐν αὐτῇ πνεῦμα πεπείραται, ἐκωλύθη γε μὴν πρὸς τῶν τὰ ἐκείνης φρονούντων. Καὶ Θρασέα δέ τινος τῶν τότε μαρτύρων μνημονεύει. Ἔτι δὲ ὡς ἐκ παραδόσεως τὸν Σωτῆρᾴ φησι προστεταχέναι τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις, ἐπὶ δώδεκα ἔτεσι μὴ χωρισθῆναι τῆς Ἱερουσαλὴμ. Κέχρηται δὲ καὶ μαρτυρίας ἀπὸ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως· καὶ νεκρὸν δὲ δυνάμει θείᾳ πρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐγηγέρθαι ἱστορεῖ. Καὶ ἄλλα τινὰ φησι, δι' ὧν ἱκανῶς τῆς προειρημένης αἰρέσεως πληρέστατα διηύθυνε τὴν πλάνην. Ταῦτα καὶ ὁ Ἀπολλώνιος.

CAP. XIX.

Σαραπίωνος περὶ τῆς τῶν Φρυγῶν αἰρέσεως.

Τῶν δὲ Ἀπολιναρίου κατὰ τῆς δηλωθείσης αἰρέσεως μνήμην πεποιήται Σαραπίων, ὃν ἐπὶ τῶν δηλουμένων χρόνων μετὰ Μαξιμίνου ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας γενέσθαι κατέχει λόγος. Μέμνηται δὲ αὐτοῦ ἐν ἰδίᾳ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Καρικὸν καὶ Ποντιὸν, ἐν ᾗ διευθύνων καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν αἵρεσιν ἐπιλέγει ταῦτα·

Ὅπως δὲ καὶ τοῦτο ἴδῃτε ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως τῆς ἐπικαλου- Routh, Rel.
μένης νέας προφητείας ἐβδελυκται ἢ ἐνέργεια παρὰ πάσῃ τῇ ἐν κόσμῳ ^{i. 451.}
ἀδελφότητι, πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολιναρίου τοῦ μακαριωτάτου
γενομένου ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου γράμματα.

Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ τοῦ Σαραπίωνος ἐπιστολῇ καὶ ὑποσημειώσεις 237
φέρονται διαφόρων ἐπισκόπων, ὧν ὁ μὲν τις ᾧδὲ πως ὑπο-
σημειώται·

Αὐρήλιος Κυρήνιος μάρτυς ἔρρωσθαι ὑμᾶς εὐχομαι·

ὁ δέ τις τοῦτον τὸν τρόπον·

Αἴλιος Πούπλιος Ἰούλιος ἀπὸ Δεβελτοῦ κολωνείας τῆς Θράκης ἐπίσκοπος. Ζῇ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι Σωτῆς ὁ μακάριος ὁ ἐν Ἀγχιάλῳ ἠθέλησε τὸν δαίμονα τὸν Πρισκίλλης ἐκβαλεῖν, καὶ οἱ ὑποκριταὶ οὐκ ἀφῆκαν.

Καὶ ἄλλων δὲ πλείονων τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων συμψήφων τούτοις ἐν τοῖς δηλωθεῖσι γράμμασιν αὐτόγραφοι φέρονται σημειώσεις. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τούτους ἦν τοιαῦτα.

CAP. XX.

Ὅσα Εἰρηναῖος τοῖς ἐπὶ Ῥώμῃς σχισματικοῖς ἐγγράφως διείλεκται.

Ἐξ ἐναντίας δὲ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς τὸν ὑγιῇ τῆς ἐκκλησίας θεσμὸν παραχαραπτόντων, Εἰρηναῖος διαφόρους ἐπιστολὰς συντάττει, τὴν μὲν ἐπιγράψας πρὸς Βλάστον ‘περὶ Σχίσματος,’ τὴν δὲ πρὸς Φλωρίνῳ ‘περὶ Μοναρχίας, ἣ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν.’ Ταύτης γάρ τοι τῆς γνώμης οὗτος ἐδόκει προασπίζειν· δι’ ὃν αὖθις ὑποσυνρόμενον τῇ κατὰ
238 Οὐαλεντίνῳ πλάνῃ, καὶ τὸ ‘περὶ Ὀγδοάδος’ συντάττεται τῷ Εἰρηναίῳ σπουδάσμα· ἐν ᾧ καὶ ἐπισημαίνεται τὴν πρώτην τῶν ἀποστόλων κατελιγμένην ἑαυτὸν διαδοχὴν. Ἐνθα πρὸς τῷ τοῦ συγγράμματος τέλει χαριστάτην αὐτοῦ σημειώσιν εὐρόντες, ἀναγκαίως καὶ ταύτην τῇδε καταλέξομεν τῇ γραφῇ, τοῦτον ἔχονσαν τὸν τρόπον·

Ὅρκίζω σε τὸν μεταγραφόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο, κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρίναι ζώντας καὶ νεκροὺς, ἵνα ἀντιβάλῃς ὁ μετεγράψω, καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὄρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψεις, καὶ θήσεις ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.

Καὶ ταῦτα δὲ ὠφελίμως ὑπ’ ἐκείνου λελέχθω, πρὸς ἡμῶν τε ἱστορεῖσθω, ὥς ἂν ἔχοιμεν ἄριστον σπουδαιοτάτης ἐπιμελείας τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους καὶ ὄντως ἱεροὺς ἄνδρας ὑπόδειγμα. Ἐν ἣ γέ μιν προειρήκαμεν πρὸς τὸν Φλωρίνῳ ὁ Εἰρηναῖος ἐπιστολῇ, αὖθις τῆς ἅμα Πολυκάρπῳ συνουσίας αὐτοῦ μνημονεύει, λέγων,

Ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρίνε, ἵνα πεφεισμένως εἴπω, οὐκ ἔστιν ὑγιούς

γνώμης· ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὴν μεγίστην ἀσέβειαν περιβάλλοντα τοὺς πειθομένους αὐτοῖς· ταῦτα τὰ δόγματα οὐδὲ οἱ ἔξω τῆς ἐκκλησίας αἵρετικοὶ ἐτόλμησαν ἀποφήνασθαι ποτε· ταῦτα τὰ δόγματα οἱ πρὸ ἡμῶν πρεσβύτεροι, οἱ καὶ τοῖς ἀποστόλοις συμφοιτήσαντες, οὐ παρέδωκάν σοι. Εἶδον γάρ σε παῖς ἔτι ὢν ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς πράττοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ πειρώμενον εὐδοκίμειν παρ' αὐτῷ. Μᾶλλον γὰρ τὰ τότε διαμνημονεύω τῶν ἐναγχος γινομένων. Αἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθήσεις συναύξουσαι τῇ ψυχῇ ἐνοῦνται αὐτῇ, ὥστε με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους, καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ βίου, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν, καὶ τὰς διαλέξεις ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν κατὰ Ἰωάννου συναναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλε, καὶ τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν ἐωρακότων τὸν Κύριον· καὶ ὡς ἀπεμνημόνευε τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου τίνα ἦν ἂ παρ' ἐκείνων ἀκηκόει, καὶ περὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας, 239 ὡς παρὰ τῶν αὐτοπτῶν 'τῆς ζωῆς τοῦ Λόγου' παρεληφώς ὁ Πολύκαρπος 1 Jolm i. 1. ἀπήγγελλε πάντα σύμφωνα ταῖς γραφαῖς. Ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπ' ἐμοὶ γεγονὸς σπουδαίως ἤκουον, ὑπομνηματίζόμενος αὐτὰ οὐκ ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ· καὶ αἰεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὰ ἀναμνησκῶμαι· καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἴ τι τοιοῦτον ἀκηκόει ἐκείνος ὁ μακάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσβύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ἐμφράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ τὸ σῦνθεσ αὐτῷ εἰπὼν, 'ὦ καλὲ Θεέ, εἰς οἴους με καιροὺς τετήρηκας, ἵνα τούτων ἀνέχωμαι,' πεφεύγει ἂν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος ἡ ἐστὼς τῶν τοιούτων ἀκηκόει λόγων. Καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ ὢν ἐπέστειλεν ἦτοι ταῖς γειτνιώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐτὰς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισι, νοθετῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι.

Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος.

CAP. XXI.

Ὅπως ἐπὶ Ῥώμῃς ἐμαρτύρησεν Ἀπολλώνιος.

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τῆς Κομόδου βασιλείας χρόνον, μεταβέβλητο μὲν ἐπὶ τὸ πρᾶον τὰ καθ' ἡμᾶς, εἰρήμης σὺν θείᾳ χάριτι τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διαλαβούσης ἐκκλησίας· ὅτε καὶ ὁ σωτήριος λόγος ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων πᾶσαν ὑπήγετο ψυχὴν ἐπὶ τὴν εὐσεβῆ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ θρησκείαν· ὥστε ἤδη καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς εὖ μάλα πλούτῳ καὶ γένει διαφανῶν πλείους ἐπὶ τὴν σφῶν ὁμόσε χωρεῖν πανοικί τε καὶ παγγενῇ σωτηριάῳ. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τοῦτο τῷ μισοκάλῳ δαίμονι βασκάνῳ ὄντι τὴν φύσιν οἰστόν· ἀπεδύετο δ' οὖν αὐθις, ποικίλας

τὰς καθ' ἡμῶν μηχανὰς ἐπιτεχνώμενος. Ἐπὶ γοῦν τῆς Ῥωμαίων πόλεως Ἀπολλώνιον, ἄνδρα τῶν τότε πιστῶν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ βεβοημένον, ἐπὶ δικαστήριον ἄγει, ἕνα γέ τινα τῶν εἰς ταῦτα ἐπιτηδείων αὐτοῦ διακόνων ἐπὶ κατηγορίᾳ τὰν-
 240 ὁρὸς ἐγείρας. Ἄλλ' ὁ μὲν δεῖλαιος παρὰ καιρὸν τὴν δίκην εἰσελθὼν, ὅτι μὴ ζῆν ἐξόν ἦν κατὰ βασιλικὸν ὄρον τοὺς τῶν τοιῶνδε μηνυτὰς, αὐτίκα κατάγνυται τὰ σκέλη, Περηνίου δικαστοῦ τοιαύτην κατ' αὐτοῦ ψήφον ἀπενέγκαντος. Ὁ δέ γε θεοφιλέστατος μάρτυς, πολλὰ λιπαρῶς ἰκετεύσαντος τοῦ δικαστοῦ καὶ λόγον αὐτὸν ἐπὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς αἰτήσαντος, λογιωτάτην ὑπὲρ ἧς ἐμαρτύρει πίστεως ἐπὶ πάντων παρασχὼν ἀπολογίαν, κεφαλικῇ κολάσει ὥς ἀπὸ δόγματος συγκλήτου τελειοῦται, μὴ δ' ἄλλως ἀφεῖσθαι τοὺς ἅπαξ εἰς δικαστήριον παριόντας καὶ μηδαμῶς τῆς προθέσεως μεταβαλλομένους, ἀρχαίου παρ' αὐτοῖς νόμου κεκρατηκότος. Τούτου μὲν οὖν τὰς ἐπὶ τοῦ δικαστοῦ φωνὰς καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἅς πρὸς πεῦσιν πεποίητο τοῦ Περηνίου, πᾶσάν τε τὴν πρὸς τὴν σύγκλητον
 241 ἀπολογίαν, ὅτῳ διαγνῶναι φίλον, ἐκ τῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων συναχθείσης ἡμῖν ἀναγραφῆς εἴσεται.

CAP. XXII.

Τίνες κατὰ τούτους ἐπίσκοποι ἐγνωρίζοντο.

Δεκάτῳ γε μὴν τῆς Κομόδου βασιλείας ἔτι δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσι τὴν ἐπισκοπὴν λειτουργηκότα Ἐλεύθερον διαδέχεται Βίκτωρ· ἐν ᾧ καὶ Ἰουλιανοῦ δέκατον ἔτος ἀναπλήσαντος, τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικίων τὴν λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Δημήτριος· καθ' οὗς καὶ τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας ὄγδοος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ὁ πρόσθεν ἤδη δεδηλωμένος ἔτι τότε Σαραπίων ἐπίσκοπος ἐγνωρίζετο· Καισαρείας δὲ τῆς ἐπὶ Παλαιστίνῃ καθηγέιτο Θεόφιλος. Καὶ Νάρκισσος δὲ ὁμοίως, οὗ καὶ πρόσθεν μνήμην ὁ λόγος ἐποιήσατο, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἔτι τότε τὴν λειτουργίαν εἶχεν. Κορίνθου δὲ τῆς καθ' Ἑλλάδα κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπίσκοπος ἦν Βάκχυλλος, καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας Πολυκράτης, καὶ ἄλλοι δὲ, ὥς γε εἰκὸς, ἐπὶ τούτοις μυριοὶ κατὰ τούσδε διέπρεπον. Ὡν γε μὴν ἐγγραφὸς ἡ τῆς

πίστεως εἰς ἡμᾶς κατήλθεν ὀρθοδοξία, τούτους εἰκότως ὀνομαστὶ κατελέξαμεν.

CAP. XXIII.

Περὶ τοῦ τότε κινήεντος ἀμφὶ τοῦ πάσχα ζητήματος.

Ζητήσεως δῆτα κατὰ τούσδε οὐ σμικρᾶς ἀνακινήσεως, ὅτι δὴ τῆς Ἀσίας ἀπάσης αἱ παροικίαι, ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας, σελήνης τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην ᾤοντο δεῖν ἐπὶ τῆς 242 τοῦ σωτηρίου Πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ᾗ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίοις προηγόρευτο· ὡς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὅποια δ' ἂν ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιεῖσθαι, οὐκ ἔθους ὄντος τοῦτον ἐπιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ καὶ εἰς δεῦρο κρατήσαν ἔθος φυλαττούσαις, ὡς μὴδ' ἑτέρα προσήκειν παρὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραν τὰς νηστείας ἐπιλύεσθαι. Σύνοδοι δὲ καὶ συνκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτον ἐγίνοντο, [συγκρο-
τήσεις.] πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διευτυποῦντο, ὡς ἂν μὴδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς Κυριακῆς ἡμέρα τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον, καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα νηστειῶν φυλαττόμεθα τὰς ἐπιλύσεις. Φέρεται δ' εἰσέτι νῦν τῶν κατὰ Παλαιστίνην τηνικάδε συγκεκροτημένων γραφῇ, ὣν προϋτέτακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἐπίσκοπος, καὶ Νάρκισσος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς δὲ ὁμοίως ἄλλῃ περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἐπίσκοπον Βίκτορα δηλοῦσα τῶν τε κατὰ Πόντον ἐπισκόπων, ὣν Πάλμας ὡς ἀρχαιότατος 243 προϋτέτακτο, καὶ τῶν κατὰ Γαλλίαν δὲ παροικιῶν, ἃς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει· ἔτι τε τῶν κατὰ τὴν Ὀσροηνὴν καὶ τὰς ἐκείσε πόλεις· καὶ ἰδίως Βακχύλλου τῆς Κορινθίων ἐκκλησίας ἐπισκόπου, καὶ πλείστων ὅσων ἄλλων, οἱ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν τε καὶ κρίσιν ἐξενηνεγμένοι, τὴν αὐτὴν τέθεινται ψῆφον.

CAP. XXIV.

Περὶ τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν διαφωνίας.

Καὶ τούτων μὲν ἦν ὅρος εἶς, ὁ δεδηλωμένος. Τῶν δὲ ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἐπισκόπων, τὸ πάλαι πρότερον αὐτοῖς παραδοθὲν διαφυλάττειν ἔθος χρῆναι δι᾽ ὑσχυριζομένων, ἡγεῖτο Πολυκράτης· ὃς καὶ αὐτὸς ἐν ἧ πρὸς Βίκτορα καὶ τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν διευτυπώσατο γραφῇ, τὴν εἰς αὐτὸν ἐλθοῦσαν παράδοσιν ἐκτίθεται διὰ τούτων·

Routh, Rell.
ii, 13.
Cf. supr. iii.
51.

Ἡμεῖς οὖν ἀραδιούργητον ἄγομεν τὴν ἡμέραν, μήτε προστιθέντες, μήτε ἀφαιρούμενοι. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμῃται, ἃ τίνα ἀναστήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανῶν, καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἁγίους, Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμῃται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγνηκυῖαι παρθένοι. Καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται· ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στήθος
244 τοῦ Κυρίου ἀναπεσὼν, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορεκῶς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμῃται. Ἔτι δὲ καὶ Πολύκαρπος ἐν Σμύρῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς· καὶ Θρασέας καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς ἀπὸ Εὐμενίας, ὃς ἐν Σμύρῃ κεκοίμῃται. Τί δὲ δεῖ λέγειν Σάγαριν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, ὃς ἐν Λαοδικείᾳ κεκοίμῃται; Ἔτι δὲ καὶ Παπεῖριον τὸν μακάριον, καὶ Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον· ὃς κείται ἐν Σάρδεσι περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν, ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται. Οὗτοι πάντες ἐτήρησαν τὴν ἡμέραν τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης τοῦ Πάσχα κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, μηδὲν παρεκβαίνοντες, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς πίστεως ἀκολουθοῦντες. Ἔτι δὲ κἀγὼ ὁ μικρότερος πάντων ὑμῶν Πολυκράτης, κατὰ παράδοσιν τῶν συγγενῶν μου, οἷς καὶ παρηκολούθησά τισιν αὐτῶν· ἐπτά μὲν ἦσαν συγγενεῖς μου ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος· καὶ πάντοτε τὴν ἡμέραν ἡγάγον οἱ συγγενεῖς μου, ὅταν ὁ λαὸς ἤρνευε τὴν ζύμην· ἐγὼ οὖν, ἀδελφοί, ἐξήκοντα πέντε ἔτη ἔχων ἐν Κυρίῳ, καὶ συμβεβληκῶς τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀδελφοῖς, καὶ πᾶσαν ἁγίαν γραφὴν διεληλυθῶς, οὐ πτύρομαι ἐπὶ τοῖς καταπλησσομένοις. Οἱ γὰρ ἐμοῦ μείζονες εἰρήκασι, ‘πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις.’

Acts v. 29.

Τούτοις ἐπιφέρει περὶ πάντων γράφων τῶν συμπαρόντων αὐτῷ καὶ ὁμοδοξούντων ἐπισκόπων, ταῦτα λέγων·

Routh, Rell.
ii, 16.

Ἐδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμπαρόντων μνημονεῦσαι, οὓς ὑμεῖς ἡξιώσατε μετακληθῆναι ὑπ’ ἐμοῦ, καὶ μετεκαλεσάμην· ὧν τὰ ὀνόματα ἐὰν
245 γράφω, πολλὰ πλήθῃ εἰσίν. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν μικρόν μου ἄνθρωπον,

συνηυδόκησαν τῇ ἐπιστολῇ, εἰδότες ὅτι εἰκὴ πολὺς οὐκ ἤνεγκα, ἀλλὰ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ πάντοτε πεπολίτευμαι.

Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν τῆς Ῥωμαίων προεστῶς Βίκτωρ ἀθρόως τῆς Ἀσίας πάσης ἅμα ταῖς ὁμόροις ἐκκλησίαις τὰς παροικίας ἀποτέμνειν, ὡς ἑτεροδοξούσας, τῆς κοινῆς ἐνώσεως πειράται· καὶ στηλιτεύει γε διὰ γραμμάτων, ἀκοινωνήτους πάντας ἄρδην τοὺς ἐκείσε ἀνακηρύττων ἀδελφούς. Ἄλλ' οὐ πᾶσί γε τοῖς ἐπισκόποις ταῦτ' ἡρέσκετο. Ἀντιπαρακελεύονται δὴτα αὐτῷ, τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον ἐνώσεώς τε καὶ ἀγάπης φρονεῖν. Φέρονται δὲ καὶ αἱ τούτων φωναὶ, πληκτικώτερον καθαπτομένων τοῦ Βίκτορος. Ἐν οἷς καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐκ προσώπου ὧν ἡγείτο κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφῶν ἐπιστείλας, παρίσταται μὲν τῷ δεῖν ἐν μόνῃ τῇ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως ἐπιτελεῖσθαι μυστήριον· τῷ γε μὴν Βίκτορι προσηκόντως, ὡς μὴ ἀποκόπτοι ὅλας ἐκκλησίας Θεοῦ, ἀρχαίου ἔθους παράδοσιν ἐπιτηρούσας, πλείστα ἕτερα παραινεῖ, καὶ αὐτοῖς δὲ ρήμασι τάδε ἐπιλέγων·

Οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ 246 τοῦ εἵδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. Οἱ μὲν γὰρ οἶονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν. Καὶ τοιαύτῃ 247 μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβές, ὡς εἰκὸς, κρατούντων, 248 τὴν καθ' ἀπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων. Καὶ οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσάν τε, καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι.

Τούτοις καὶ ἱστορίαν προστίθουσιν, ἣν οἰκείως παραθήσομαι, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον·

Ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι, οἱ προστάντες τῆς ἐκκλησίας ἥς σὺ νῦν ἀφηγῇ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πίον, Ὑγινόν τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Ξύστον, οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν, οὔτε τοῖς μετ' αὐτῶν ἐπέτρεπον, καὶ οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες εἰρήνευον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν, ἐν αἷς ἐτηρεῖτο, ἐρχομένοις πρὸς αὐτοὺς· καὶ τοι μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσι. Καὶ οὐδέ ποτε διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεβλήθησάν τινας, ἀλλ' αὐτοὶ μὴ τηροῦντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν ἔπεμπον εὐχαριστίαν. Καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημή- 249 σαντος ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνίκητου, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ σχόντες Cf. iv. 14. πρὸς ἀλλήλους εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλερι-

στήσαντες εἰς ἑαυτούς. Οὕτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πείσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων οἷς συνδιέτριψεν, αἰεὶ τετηρηκότα, οὕτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι· καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων καὶ τῶν τηρούντων καὶ τῶν μὴ τηρούντων.

Καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος, φερώνυμός τις ὢν τῇ προσηγορίᾳ, αὐτῷ τε τῷ τρόπῳ εἰρηνοποιοῦς, τοιαῦτα ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης παρεκάλει τε καὶ ἐπρέσβευεν. Ὁ δ' αὐτὸς οὐ μόνον τῷ Βίκτορι, καὶ διαφόροις δὲ πλείστοις ἄρχουσιν τὰ κατάλληλα δι' ἐπιστολῶν περὶ τοῦ κεκινημένου ζητήματος ὠμίλει.

250

CAP. XXV.

Ὅπως τοῖς πᾶσι μία ψῆφος περὶ τοῦ πάσχα συνεφωνήθη.

Οἱ γε μὴν ἐπὶ Παλαιστίνῃς οὓς ἀρτίως διεληλύθαμεν, ὃ τε Νάρκισσος καὶ Θεόφιλος, καὶ σὺν αὐτοῖς Κάσσιος τῆς κατὰ Τύρον ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, καὶ Κλᾶρος τῆς ἐν Πτολεμαίδι, οἳ τε μετὰ τούτων συνεληλυθότες περὶ τῆς κατελθούσης εἰς αὐτοὺς ἐκ διαδοχῆς τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ Πάσχα παραδόσεως πλείστα διειληφότες, κατὰ τὸ τέλος τῆς γραφῆς αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγουσι ταῦτα·

Routh, Rel.
ii. 3.

Τῆς δ' ἐπιστολῆς ἡμῶν πειράθητε κατὰ πᾶσαν παροικίαν ἀντίγραφα διαπέμψασθαι, ὅπως μὴ ἔνοχοι ὦμεν τοῖς ῥαδίως πλανῶσιν ἑαυτῶν τὰς ψυχάς. Δηλοῦμεν δὲ ὑμῖν ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἄγουσιν, ἥπερ καὶ ἡμεῖς. Παρ' ἡμῶν γὰρ τὰ γράμματα κομίζεται αὐτοῖς, καὶ ἡμῖν παρ' αὐτῶν, ὥστε συμφώνως καὶ ὁμοῦ ἄγειν ἡμᾶς τὴν ἁγίαν ἡμέραν.

CAP. XXVI.

Ὅσα τῆς Εἰρηναίου φιλοκαλίας καὶ εἰς ἡμᾶς κατῆλθεν.

Ἀλλὰ γὰρ πρὸς τοῖς ἀποδοθεῖσιν Εἰρηναίου συγγράμμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, φέρεται τις αὐτοῦ πρὸς Ἑλλήνας λόγος συντομώτατος καὶ τὰ μάλιστα ἀναγκαιότατος, 'περὶ Ἐπιστήμης' ἐπιγεγραμμένος· καὶ ἄλλος ὃν ἀνατέθεικεν ἀδελφῷ, Μαρκιανῷ τὸν νομα, εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος· καὶ βιβλίον

τι διαλέξεων διαφόρων, ἐν ᾧ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς καὶ τῆς λεγομένης Σολομώντος Σοφίας μνημονεύει, ῥητά τινα ἐξ αὐτῶν παραθέμενος. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἡμετέραν ἐλθόντα γινώσιν τῶν Εἰρηναίου τοσαῦτα. Κομόδου δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ δέκα καὶ τρισὶν ἔτεσι καταλύσαντος, αὐτοκράτωρ Σεβήτρος οὐδ' ὅλοις A.D. 193. μῆσιν ἐξ μετὰ τὴν Κομόδου τελευτὴν Περτίνακος διαγενομένου, κρατεῖ.

CAP. XXVII.

251

Ὅσα καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τῆνικάδε συνηκμακώτων.

Πλείστα μὲν οὖν παρὰ πολλοῖς εἰσέτι νῦν τῶν τότε σώζεται παλαιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐναρέτου σπουδῆς ὑπομνήματα· ὧν γε μὴν αὐτοὶ διέγνωμεν, εἴη ἂν τὰ Ἑρακλείτου ‘εἰς τὸν Ἀπόστολον,’ καὶ τὰ Μαξίμου περὶ τοῦ πολυθρυλλήτου παρὰ τοῖς αἵρεσιώταις ζητήματος, τοῦ ‘πόθεν ἡ κακία,’ καὶ ‘περὶ τοῦ γεννητὴν ὑπάρχειν τὴν ὕλην,’ τὰ τε Κανδίδου ‘εἰς τὴν Ἑξαήμερον,’ καὶ Ἀπώνος εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν· ὁμοίως Σέξτου ‘περὶ Ἀναστάσεως,’ καὶ ἄλλη τις ὑπόθεσις Ἀραβιανοῦ, καὶ μυρίων ἄλλων, ὧν διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἀφορμὴν, οὐχ οἶόν τε οὕτε τοὺς χρόνους παραδοῦναι γραφῇ, οὐθ' ἱστορίας μνήμην ὑποσημήνασθαι. Καὶ ἄλλων δὲ πλείστων, ὧν οὐδὲ τὰς προσηγορίας καταλέγειν ἡμῖν δυνατόν, ἦλθον εἰς ἡμᾶς λόγοι, ὀρθοδόξων μὲν καὶ ἐκκλησιαστικῶν, ὥς γε δὴ ἡ ἑκάστου παραδείκνυσιν τῆς θείας γραφῆς ἐρμηνεία, ἀδήλων δὲ ὅμως ἡμῖν, ὅτι μὴ τὴν προσηγορίαν ἐπάγεται τῶν συγγραψαμένων.

CAP. XXVIII.

Περὶ τῶν τὴν Ἀρτέμωνος αἵρεσιν ἐξαρχῆς προβεβλημένων· οἰοί τε τὸν τρόπον γεγόνاسι, καὶ ὅπως τὰς ἀγίας γραφὰς διαφθεῖραι τετολμήκασιν.

Τούτων ἓν τινος σπουδάσματι κατὰ τῆς Ἀρτέμωνος αἵρέσεως πεπονημένῳ, ἣν αὐθις ὁ ἐκ Σαμοσάτων Παῦλος καθ' ἡμᾶς vii. 30. ἀνανεώσασθαι πεπειράται, φέρεται τις διήγησις ταῖς ἐξεταζομέναις ἡμῖν προσήκουσα ἱστορίαις. Τὴν γάρ τοι δεδηλωμένην αἵρεσιν, ψιλὸν ἄνθρωπον γενέσθαι τὸν Σωτήρα φάσκουσιν, οὐ

252 πρὸ πολλοῦ νεωτερισθεῖσαν διευθύνων, ἐπειδὴ σεμνύνειν αὐτὴν ὥς ἂν ἀρχαίαν οἱ ταύτης ἤθελον εἰσηγηταί, πολλὰ καὶ ἄλλα εἰς ἔλεγχον αὐτῶν τῆς βλασφήμου ψευδογορίας παραθεῖς ὁ λόγος ταῦτα κατὰ λέξιν ἱστορεῖ·

Routh, Rell.
ii. 129.

Φασὶ γὰρ τοὺς μὲν προτέρους ἅπαντας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀποστόλους παρειληφέναι τε καὶ δεδιδάχεναι ταῦτα, ἃ νῦν οὗτοι λέγουσι, καὶ τετηρηθῆναι τὴν ἀλήθειαν τοῦ κηρύγματος μέχρι τῶν Βίκτορος χρόνων, ὅς ἦν τρισκαίδέκατος ἀπὸ Πέτρου ἐν Ῥώμῃ ἐπίσκοπος· ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ζεφυρίνου παρακεχαράχθαι τὴν ἀλήθειαν. Ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθανὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶτον μὲν ἀντέπιπτον αὐτοῖς αἱ θεαῖα γραφαί. Καὶ ἀδελφῶν δέ τινων ἔστι γράμματα πρεσβύτερα τῶν Βίκτορος χρόνων, ἃ ἐκείνοι καὶ πρὸς τὰ ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς τὰς τότε αἱρέσεις ἔγραψαν· λέγω δὲ Ἰουστίνου καὶ Μιλτιάδου καὶ Τατιανοῦ καὶ Κλήμεντος καὶ ἐτέρων πλείωνων· ἐν οἷς ἅπασι θεολογεῖται ὁ Χριστός. Τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελίτωνος καὶ τῶν λοιπῶν τίς ἀγνοεῖ βιβλία, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν; Ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσιν, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες. Πῶς οὖν ἐκ τοσούτων ἐτῶν καταγγελλομένου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος, ἐνδέχεται τοὺς μέχρι Βίκτορος οὕτως, ὡς οὗτοι λέγουσι, κεκηρυχέναι; πῶς δὲ οὐκ αἰδοῦνται ταῦτα Βίκτορος καταψεύδεσθαι, ἀκριβῶς εἰδότες, ὅτι Βίκτωρ Θεόδοτον τὸν σκυτέα, τὸν ἀρχηγὸν καὶ πατέρα ταύτης τῆς ἀρνησιθεοῦ ἀποστασίας, ἀπεκήρυξε τῆς κοινωνίας, πρῶτον εἰπόντα ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστόν; Εἰ γὰρ Βίκτωρ κατ' αὐτοὺς οὕτως ἐφρόνει, ὡς ἡ τούτων διδάσκει βλασφημία, πῶς ἂν ἀπέβαλλε Θεόδοτον τὸν τῆς αἱρέσεως ταύτης εὐρετήν;

253 Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Βίκτορα τοιαῦτα. Τούτου δὲ ἔτεσι δέκα προστάντος τῆς λειτουργίας, διάδοχος καθίσταται Ζεφυρίνος, ἀμφὶ τὸ ἔνατον τῆς Σεβήρου βασιλείας ἔτος. Προστίθησι δὲ ὁ τὸ προειρημένον συντάξας περὶ τοῦ κατάρξαντος τῆς δηλωθείσης αἱρέσεως βιβλίον, καὶ ἄλλην κατὰ Ζεφυρίνου γενομένην πρᾶξιν, ᾧδὲ πως αὐτοῖς ῥήμασι γράφων·

1b. 130.

Ἵπομνήσω γοῦν πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν πρᾶγμα ἐφ' ἡμῶν γενόμενον, ὃ νομίζω ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγεγόνει, τυχὸν ἂν κακείνους ἐνουθέτησε. Νατάλιος ἦν τις ὁμολογητὴς οὐ πάλαι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἡμετέρων γενόμενος καιρῶν. Οὗτος ἡπατήθη ποτὲ ὑπὸ Ἀσκληπιωδύτου καὶ ἐτέρου Θεοδότου τινὸς τραπεζίτου. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἄμφω Θεοδότου τοῦ σκυτέως μαθηταί, τοῦ πρώτου ἐπὶ ταύτῃ τῇ φρονήσει, μᾶλλον δὲ ἀφροσύνῃ, ἀφορισθέντος τῆς κοινωνίας ὑπὸ Βίκτορος, ὡς ἔφην, τοῦ τότε ἐπισκόπου. Ἀνεπίεσθη δὲ ὁ Νατάλιος ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ σαλαρίῳ ἐπίσκοπος κληρωθῆναι ταύτης τῆς αἱρέσεως, ὥστε λαμβάνειν παρ' αὐτῶν μηνιαῖα δηνάρια ἑκατὸν πεντήκοντα. Γενόμενος οὖν σὺν

αὐτοῖς, δι' ὁραμάτων πολλάκις ἐνουθετεῖτο ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Ὁ γὰρ εὐ-
σπλαγχνος Θεὸς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐκ ἐβούλετο ἔξω ἐκκλη-
σίας γενόμενον ἀπολέσθαι μάρτυρα τῶν ἰδίων παθῶν. Ἐπεὶ δὲ ῥαθυμότερον
τοῖς ὁράμασι προσεῖχε, δελεαζόμενος τῇ τε παρ' αὐτοῖς πρωτοκαθεδρία, καὶ
τῇ πλείστους ἀπολλυούσῃ ἀισχροκερδεῖα, τελευταῖον ὑπὸ ἀγίων ἀγγέλων
ἐμαστιγώθη, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οὐ μικρῶς αἰκισθεὶς· ὥστε ἔωθεν ἀναστῆναι,
καὶ ἐνδυσάμενον σάκκον, καὶ σποδὸν καταπασάμενον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς
καὶ δακρύων προσπεσεῖν Ζεφυρίῳ τῷ ἐπισκόπῳ, κυλιόμενον ὑπὸ τοὺς πόδας
οὐ μόνον τῶν ἐν κλήρῳ, ἀλλὰ καὶ τῶν λαϊκῶν· συγχέει τε τοῖς δάκρυσι
τὴν εὐσπλαγχνον ἐκκλησίαν τοῦ ἐλεήμονος Χριστοῦ· πολλῇ τε τῇ δεήσει
χρησάμενον, δείξαντά τε τοὺς μώλωπας ὧν εἰλήφει πληγῶν, μόλις
κοινωνηθήναι.

Τούτοις ἐπισυνάψωμεν καὶ ἄλλας περὶ τῶν αὐτῶν τοῦ αὐτοῦ
συγγραφῆως φωνὰς, τοῦτον ἔχουσας τὸν τρόπον·

Γραφὰς μὲν θείας ἀφόβως ῥεραδιουργήκασι, πίστεως δὲ ἀρχαίας κανόνα Routh, Rel.
ἡθετήκασι, Χριστὸν δὲ ἡγνοήκασιν, οὐ τί αἱ θεαὶ λέγουσι γραφαὶ ζητοῦντες, ii. 132.
ἀλλ' ὅποιον σχῆμα συλλογισμοῦ εἰς τὴν τῆς ἀθεότητος εὐρεθῇ σύστασιν,
φιλοπόνως ἀσκόουντες· κὰν αὐτοῖς προτείνῃ τις ῥήτὸν γραφῆς θεϊκῆς, ἐξετά- 254
ζουσι πότερον συνημμένον ἢ διεξευγμένον δύναται ποιῆσαι σχῆμα συλλο-
γισμοῦ. Καταλιπόντες δὲ τὰς ἀγίας τοῦ Θεοῦ γραφὰς, γεωμετρίαν
ἐπιτηδεύουσιν, ὡς ἂν ἐκ τῆς γῆς ὄντες καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦντες, καὶ τὸν
ἄνωθεν ἐρχόμενον ἀγνοοῦντες. Εὐκλείδης γοῦν παρά τισιν αὐτῶν φιλο-
πόνως γεωμετρεῖται, Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Θεόφραστος θαυμάζονται, Γαλη-
νὸς γὰρ ἴσως ὑπὸ τινων καὶ προσκυνεῖται. Οἱ δὲ ταῖς τῶν ἀπίστων τέχναις
εἰς τὴν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν γνώμην ἀποχρώμενοι, καὶ τῇ τῶν ἀθέων πανουρ-
γία τὴν ἀπλὴν τῶν θείων γραφῶν πίστιν καπηλεύοντες, ὅτι μὴδὲ ἐγγὺς
πίστεως ὑπάρχουσι, τί δεῖ καὶ λέγειν; Διὰ τοῦτο ταῖς θείαις γραφαῖς
ἀφόβως ἐπέβαλον τὰς χεῖρας, λέγοντες αὐτὰς· διωρθωκέαι. Καὶ ὅτι τοῦτο
μὴ καταψευδόμενος αὐτῶν λέγω, ὁ βουλόμενος δύναται μαθεῖν. Εἰ γάρ τις
θελήσει συγκομίσας αὐτῶν ἐκάστου τὰ ἀντίγραφα ἐξετάζειν πρὸς ἄλληλα,
κατὰ πολὺ ἂν εὖροι διαφωνοῦντα. Ἀσύμφωνα γοῦν ἔσται τὰ Ἀσκληπιάδου
τοῖς Θεοδότου. Πολλῶν δέ ἐστιν εὐπορήσαι, διὰ τὸ φιλοτίμως ἐγγεγράφθαι
τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τὰ ὑφ' ἐκάστου αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ καλοῦσι, 'κατωρθω-
μένα,' τουτέστιν ἡφανισμένα. Πάλιν δὲ τούτοις τὰ Ἑρμοφίλου οὐ συνάδει.
Τὰ γὰρ Ἀπολλωνίδου οὐδὲ αὐτὰ ἑαυτοῖς ἐστὶ σύμφωνα. *Ἐνεστι γὰρ
συγκρίναι τὰ πρότερον ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθέντα τοῖς ὕστερον πάλιν
ἐπιδιαστραφεῖσι, καὶ εὐρεῖν κατὰ πολὺ ἀπάδοντα. *Οσσης δὲ τόλμης ἐστὶ
τοῦτο τὸ ἀμάρτημα, εἰκὸς μὴδὲ ἐκείνους ἀγνοεῖν. *Ἡ γὰρ οὐ πιστεύουσιν
Ἀγίῳ Πνεύματι λελέχθαι τὰς θείας γραφὰς, καὶ εἰσὶν ἄπιστοι· ἢ ἑαυτοὺς
ἡγοῦνται σοφωτέρους τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ὑπάρχειν, καὶ τί ἔτερον ἢ 255
δαιμονῶσιν; Οὐδὲ γὰρ ἀρνήσασθαι δύνανται ἑαυτῶν εἶναι τὸ τόλμημα,
ὅποταν καὶ τῇ αὐτῶν χειρὶ ἢ γεγραμμένα, καὶ παρ' ὧν κατηχήθησαν μὴ
τοιαύτας παρέλαβον τὰς γραφὰς· καὶ δεῖξαι ἀντίγραφα, ὅθεν αὐτὰ μετε-

γράψαντο, μὴ ἔχωσιν. Ἐνιοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ παραχαράσσειν ἠξίωσαν αὐτάς, ἀλλ' ἀπλῶς ἀρνησάμενοι τὸν τε νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας προφάσει χάριτος, εἰς ἔσχατον ἀπωλείας ὄλεθρον κατωλίσθησαν.

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἱστορήσθω τὸν τρόπον.

Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου πέμπτου τέλος.

CAP. I.

Περὶ τοῦ κατὰ Σεβήρον διωγμοῦ.

ἮΝ δὲ καὶ Σεβήρος διωγμὸν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐκίνει, A.D. 202.
 λαμπρὰ μὲν τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθλητῶν κατὰ πάντα τόπον
 ἀπετελείτο μαρτύρια, μάλιστα δ' ἐπλήθυνεν ἐπ' Ἀλεξανδρείας·
 τῶν ἀπ' Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος ἀπάσης ἀριστίνδην αὐτόθι
 ὥσπερ ἐπὶ μέγιστον ἀθλητῶν Θεοῦ παραπεμπομένων στάδιον,
 διὰ καρτερικωτάτης τε ποικίλων βασάνων καὶ θανάτου τρόπων
 ὑπομονῆς τοὺς παρὰ Θεοῦ στεφάνους ἀναδουμένων. Ἐν οἷς καὶ
 Λεωνίδης ὁ λεγόμενος Ὀριγένους πατὴρ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς
 νέον κομιδῇ καταλείπει τὸν παῖδα· ὃς δὴ ὁποίας ἐξ ἐκείνου περὶ
 τὸν θεῖον λόγον προαιρέσεως ἦν, οὐκ ἄκαιρον διὰ βραχέων
 διελθεῖν, τῷ μάλιστα πολὺν εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς τὸν περὶ
 αὐτοῦ βεβοημένον λόγον.

CAP. II.

Περὶ τῆς Ὀριγένους ἐκ παιδὸς ἀσκήσεως.

Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις εἴποι, τὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς ἐν σχολῇ
 παραδοῦναι διὰ γραφῆς πειρώμενος, δέοιτο δ' ἂν καὶ ιδίας
 ὑποθέσεως ἢ περὶ αὐτοῦ σύνταξις. Ὅμως δ' ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ
 παρόντος ἐπιτεμνόμενοι τὰ πλείστα, διὰ βραχέων ὥς οἶόν τε
 ὀλίγα ἅττα τῶν περὶ αὐτὸν διελευσόμεθα, ἐκ τινων ἐπιστολῶν
 καὶ ἱστορίας τῶν καὶ εἰς ἡμᾶς τῷ βίῳ πεφυλαγμένων αὐτοῦ 258
 γνωρίμων τὰ δηλούμενα φέρουντες. Ὀριγένους καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν,
 ὥς εἰπεῖν, σπαργάνων ἀξιομνημόνευτά μοι εἶναι δοκεῖ. Δέκατον
 μὲν γὰρ ἐπείχε Σεβήρος τῆς βασιλείας ἔτος, ἡγείτο δὲ
 Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς λοιπῆς Αἰγύπτου Λαῖτος, τῶν δὲ αὐτόθι
 παροικιῶν τὴν ἐπισκοπὴν νεωστὶ τότε μετὰ Ἰουλιανὸν Δημήτριος

ὑπειλήφει. Εἰς μέγα δὴ οὖν τῆς τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊᾶς ἀφθείσης, καὶ μυρίων ὅσων τοῖς κατὰ τὸ μαρτυρίον ἀναδουμένων στεφάνοις, ἔρως τοσοῦτος μαρτυρίου τὴν Ὁριγένους ἔτι κομιδῇ παιδὸς ὑπάρχοντος κατεῖχε ψυχὴν, ὥς ὁμόσε τοῖς κινδύνοις χωρεῖν, προπηδᾶν τε καὶ ὁρμᾶν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προθύμως ἔχειν. Ἦδη γέ τοι μικρὸν ὅσον αὐτῷ καὶ τὰ τῆς ἀπὸ τοῦ βίου ἀπαλλαγῆς οὐ πόρρω καθίστατο, μὴ οὐχὶ τῆς θείας καὶ οὐρανίου προνοίας εἰς τὴν πλείστων ὠφέλειαν διὰ τῆς αὐτοῦ μητρὸς ἐμποδῶν αὐτῷ τῆς προθυμίας ἐνστάσης. Αὕτη γοῦν τὰ μὲν πρῶτα λόγοις ἰκετεύουσα τῆς περὶ αὐτὸν μητρικῆς διαθέσεως φειδῶ λαβεῖν παρεκάλει· σφοδρότερον δ' ἐπιτείναντα θεασαμένη, ὅτε γνοὺς ἀλόντα τὸν πατέρα δεσμωτηρίῳ φυλάττεσθαι, ὅλος ἐγίνετο τῆς περὶ τὸ μαρτύριον ὁρμῆς, τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἀποκρυψαμένη ἐσθῆτα, οἶκοι μένειν ἀνάγκην ἐπήγε· Ὁ δὲ, ὥς οὐδὲν ἄλλο πράττειν αὐτῷ παρῆν, τῆς προθυμίας ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν ἐπιτεινομένης, οὐχ οἷός τε ὦν ἡρεμεῖν, διαπέμπεται τῷ πατρὶ προτρεπτικωτάτην περὶ μαρτυρίου ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ κατὰ λέξιν αὐτῷ παραινεῖ λέγων·

Ἔπεχε, μὴ δι' ἡμᾶς ἄλλο τι φρονήσης.

Τοῦτο πρῶτον τῆς Ὁριγένους παιδικῆς ἀγχινοίας, καὶ περὶ τὴν θεοσέβειαν γνησιωτάτης διαθέσεως, ἀνάγραφτον ἔστω τεκμήριον. Καὶ γὰρ ἤδη καὶ τῶν τῆς πίστεως λόγων οὐ σμικρὰς ἀφορμὰς καταβέβλητο, ταῖς θείαις γραφαῖς ἐξέτι παιδὸς ἐνησκημένος. Οὐ μετρίως γοῦν καὶ περὶ ταύτας πεπόννητο, τοῦ πατρὸς αὐτῷ πρὸς τῇ τῶν ἐγκυκλίων παιδείᾳ, καὶ τούτων οὐ
 259 κατὰ πάρεργον τὴν φροντίδα πεποιημένον. Ἐξ ἅπαντος γοῦν αὐτὸν, πρὸ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων μελέτης, ἐνήγε τοῖς ἱεροῖς ἐνασκεῖσθαι παιδεύμασιν, ἐκμαθήσεις καὶ ἀπαγγελίας ἡμέρας ἐκάστης αὐτὸν εἰσπραττόμενος. Οὐκ ἀπροαιρέτως δὲ ταῦτα ἐγίνετο τῷ παιδί, ἀλλὰ καὶ ἄγαν προθυμότατα περὶ ταῦτα ποιοῦντι· ὥς μὴδ' ἐξαρκεῖν αὐτῷ τὰς ἀπλᾶς καὶ προχείρους τῶν ἱερῶν λόγων ἐντεύξεις, ζητεῖν δέ τι πλέον καὶ βαθυτέρας ἤδη ἐξ ἐκείνου πολυπραγμονεῖν θεωρίας· ὥστε καὶ πράγματα παρέχειν τῷ πατρὶ, τί ἄρα ἐθέλοι δηλοῦν τὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἀναπνυθανόμενος βούλημα. Ἐκεῖνος δὲ τῷ μὲν δοκεῖν εἰς πρόσωπον ἐπέπληττεν αὐτῷ, μὴδὲν ὑπὲρ ἡλικίαν μὴδὲ τῆς

προφανοὺς διανοίας περαιτέρω τι ζητεῖν παραινῶν, ἰδίως δὲ παρ' ἑαυτῷ τὰ μεγάλα γεγεθὼς, τὴν μεγίστην ὁμολόγει τῷ πάντων ἀγαθῶν αἰτίῳ Θεῷ χάριν, ὅτι δὴ αὐτὸν τοιοῦδε πατέρα γενέσθαι παιδὸς ἡξίωσεν. Ἐπιστάντα δὲ ἤδη πολλάκις καθεύδοντι τῷ παιδί, γυμνῶσαι μὲν αὐτοῦ τὰ στέρνα φασίν, ὥσπερ δὲ θείου πνεύματος ἔνδον ἐν αὐτοῖς ἀφιερωμένου, φιλήσαι τε σεβασμῶς, καὶ τῆς εὐτεκνίας μακάριον ἑαυτὸν ἡγήσασθαι. Ταῦτα καὶ ἕτερα τούτοις συγγενῇ περὶ παῖδα ὄντα τὸν Ὀριγένην γενέσθαι μνημονεύουσιν. Ὡς δὲ ἤδη αὐτῷ ὁ πατήρ μαρτυρίῳ τετελείωτο, ἔρημος ἅμα μητρὶ καὶ βραχυτέροις ἀδελφοῖς τὸν ἀριθμὸν ἔξ, ἑπτακαιδέκατον οὐ πλήρες ἔτος ἄγων, καταλείπεται. Τῆς γε μὴν τοῦ πατρὸς περιουσίας τοῖς βασιλικοῖς ταμεῖοις ἀναληφθείσης, ἐν σπάνει τῶν κατὰ τὸν βίον χρειῶν σὺν τοῖς προσήκουσι καταστάς, οἰκονομίας τῆς ἐκ Θεοῦ καταξιούται, καὶ τυγχάνει δεξιώσεως ὁμοῦ καὶ ἀναπαύσεως παρά τινι πλουσιωτάτῃ μὲν τὸν βίον καὶ τὰ ἄλλα περιφανεστάτῃ γυναικί, διαβόητόν γε μὴν ἄνδρα περιεπούση τῶν τότε ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας αἵρεσιωτῶν· τὸ γένος ἦν οὗτος Ἀντιοχεύς· θετὸν δὲ αὐτὸν υἱὸν εἶχέν τε σὺν ἑαυτῇ, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα περιεῖπεν ἡ δεδηλωμένη. Ἀλλὰ τούτῳ γε ἐπάναγκες ὁ Ὀριγένης συνὼν, τῆς ἐξ ἐκείνου περὶ τὴν πίστιν ὀρθοδοξίας ἐναργῇ παρείχετο δείγματα· ὅτι δὴ μυρίου πλήθους διὰ τὸ δοκοῦν ἱκανὸν ἐν λόγῳ τοῦ Παύλου, (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ ἀνδρὶ,) συναγομένου παρ' αὐτῷ οὐ μόνον αἵρετικῶν, ἀλλὰ καὶ ἡμετέρων, οὐδὲ πώποτε προὔτράπη κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτῷ συστήναι, φυλάττων ἐξέτι παιδὸς κανόνα ἐκκλησίας, 'βδελυττόμενός' τε, ὡς αὐτῷ ῥήματί φησί· που αὐτὸς, τὰς τῶν αἱρέσεων διδασκαλίας. Προαχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐν τοῖς Ἑλλήνων μαθήμασιν, ἐκθυμότερόν τε καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν τῇ περὶ τοὺς λόγους ἀσκήσει ὅλον ἐπιδουὺς ἑαυτὸν, ὡς καὶ παρασκευὴν ἐπὶ τὰ γραμματικὰ μετρίαν ἔχειν, μετ' οὐ πολὺ τῆς τοῦ πατρὸς τελειώσεως τούτοις ἐπιδεδωκώς ἑαυτὸν, εὐπόρει τῶν ἀναγκαίων, ὡς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡλικίᾳ, δαψιλῶς.

Ὡς κομιδῇ νέος ὢν τὸν Χριστοῦ λόγον ἐπρέσβευεν.

Σχολάζουσι δὲ τῇ διατριβῇ, ὥς που καὶ αὐτὸς ἐγγράφως ἱστορεῖ, μηδενὸς τε ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ κατηχεῖν ἀνακειμένον, πάντων δὲ ἀπεληλαμένων ὑπὸ τῆς ἀπειλῆς τοῦ διωγμοῦ, προσήεσαν αὐτῷ τινὲς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀκουσόμενοι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὡν πρῶτον ἐπισημαίνεται γεγονέναι Πλουτάρχον, ὃς μετὰ τὸ βιώσαι καλῶς καὶ μαρτυρίῳ θείῳ κατεκοσμήθη· δεύτερον Ἡρακλᾶν τοῦ Πλουτάρχου ἀδελφόν, ὃς δὴ καὶ αὐτὸς παρ' αὐτῷ πλείστην φιλοσόφου βίου καὶ ἀσκήσεως ἀπόδειξιν παρασχών, τῆς Ἀλεξανδρέων μετὰ Δημήτριον ἐπισκοπῆς ἀξιοῦται. Ἔτος δ' ἦγεν ὀκτωκαιδέκατον, καθ' ὃ τοῦ τῆς κατηχήσεως προέστη διδασκαλείου. Ἐν ᾧ καὶ προκόπτει ἐπὶ τῶν κατὰ Ἀκύλαν τῆς Ἀλεξανδρείας ἡγούμενον διωγμῶν, ὅτε καὶ μάλιστα διαβόητον ἐκτήσατο παρὰ πᾶσι τοῖς ἀπὸ τῆς πίστεως ὀρμωμένοις ὄνομα, δι' ἣν ἐνεδείκνυτο πρὸς ἅπαντας τοὺς ἁγίους ἀγνωτὰς τε καὶ γνωρίμους μάρτυρας δεξιῶσιν τε καὶ προθυμίαν. Οὐ μόνον γὰρ ἐν δεσμοῖς τυγχάνουσιν, οὐδὲ μέχρ' ἵστάτης ἀποφάσεως ἀνακρινόμενοις συνῆν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην ἀπαγομένοις τὴν ἐπὶ θανάτῳ τοῖς ἁγίοις μάρτυσι, πολλῇ τῇ παρρησίᾳ χρώμενος, καὶ ὁμόσε τοῖς κινδύνους χωρῶν· ὥστε ἤδη αὐτὸν προσιόντα θαρσαλέως, καὶ τοὺς μάρτυρας μετὰ πολλῆς παρρησίας φιλήματι προσαγορεύοντα, πολλάκις ἐπιμανεῖς ὁ ἐν κύκλῳ τῶν ἐθνῶν δῆμος μικροῦ δεῖν κατέλευσεν, εἰ μὴ τῆς θείας δεξιᾶς βοηθοῦ καθάπαξ τυγχάνων παραδόξως διεδίδρασκεν. Ἡ δ' αὐτὴ θεία καὶ οὐράνιος χάρις, ἄλλοτε πάλιν καὶ πάλιν, καὶ οὐδ' ἔστιν ὁσάκις εἰπεῖν, τῆς ἄγαν περὶ τὸν Χριστοῦ λόγον προθυμίας τε καὶ παρρησίας ἔνεκεν, τηνικαῦτα ἐπιβουλεύόμενον αὐτὸν διεφύλαττε. Τοσοῦτος δ' ἦν ἄρα τῶν ἀπίστων ὁ πρὸς αὐτὸν πόλεμος, ὥς καὶ συστροφὰς ποιησαμένους στρατιώτας αὐτῷ περὶ τὸν οἶκον, ἔνθα κατέμενεν, ἐπιστῆσαι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν τὰ τῆς ἱερᾶς πίστεως κατηχουμένων παρ' αὐτῷ. Οὕτω δὲ ὁσημέραι ὁ κατ' αὐτοῦ διωγμὸς ἐξεκάετο, ὥς μηκέτι χωρεῖν αὐτὸν τὴν πᾶσαν πόλιν, οἴκους μὲν ἐξ οἴκων ἀμείβοντα, πανταχόθεν δὲ

ἐλαυνόμενον, τῆς πληθύος ἕνεκεν τῶν δι' αὐτοῦ τῇ θείᾳ προσιόντων διδασκαλίᾳ· ἐπεὶ καὶ τὰ κατὰ πράξιν ἔργα αὐτῷ γνησιωτάτης φιλοσοφίας κατορθώματα εὖ μάλα θαυμαστὰ περιείχεν. 'Οἷον γοῦν τὸν λόγον, τοιούνδε,' φασί, 'τὸν τρόπον, καὶ οἷον τὸν τρόπον, τοιούνδε τὸν λόγον ἐπεδείκνυτο.' Διὸ δὴ μάλιστα συναιρομένης αὐτῷ δυνάμεως θείας, μυρίους ἐνήγεν ἐπὶ τὸν αὐτοῦ ζῆλον. Ἐπειδὴ δὲ ἑώρα φοιτητὰς ἤδη πλείους προσιόντας, αὐτῷ μόνῃ τῆς τοῦ κατηχεῖν διατριβῆς ὑπὸ Δημητρίου τοῦ τῆς ἐκκλησίας προεστῶτος ἐπιτετραμμένης, ἀσύμφωνον ἡγησάμενος τὴν τῶν γραμματικῶν λόγων διδασκαλίαν τῇ πρὸς τὰ θεία παιδεύματα ἀσκήσει, μὴ μελλήσας, ἀπορρήγνυσιν ἄτε ἀνωφελῇ καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθήμασιν ἐναντίαν τὴν τῶν γραμματικῶν λόγων διατριβήν. Εἴτα λογισμῷ καθήκοντι, ὥς ἂν μὴ γένοιτο τῆς παρ' ἐτέρων ἐπικουρίας ἐνδεῆς, ὅσαπερ ἦν αὐτῷ πρότερον λόγων ἀρχαίων συγγράμματα φιλοκάλως ἐσπουδασμένα μεταδοὺς, ὑπὸ τοῦ ταῦτα ἐωνημένου φερομένοις αὐτῷ τέτταρσιν ὀβολοῖς τῆς ἡμέρας ἠρκέιτο, πλείστοις τε ἔτεσι τοῦτον φιλοσοφῶν διετέλει τὸν τρόπον, πάσας ὕλας νεωτερικῶν ἐπιθυμιῶν ἑαυτοῦ περιαιρούμενος, καὶ διὰ πάσης μὲν ἡμέρας οὐ σμικροὺς ἀσκήσεως καμάτους ἀνατλῶν, καὶ τῆς νυκτὸς δὲ τὸν πλείονα χρόνον ταῖς τῶν θείων γραφῶν ἑαυτὸν ἀνατιθεὶς μελέταις, βίῳ τε ὥς ἐνι μάλιστα ἐγκαρτερῶν φιλοσοφωτάτῳ, τοτὲ μὲν τοῖς ἐν ἀσιτταῖς γυμνασίοις, τοτὲ δὲ μεμετρημένοις τοῖς κατὰ τὸν ὕπνον καιροῖς, οὐ μεταλαμβάνειν οὐδ' ὅλως ἐπὶ στρωμνῆς, ἀλλ' ἐπὶ τοῦδαφος διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο. Πάντων δὲ μάλιστα τὰς εὐαγγελικὰς τοῦ Σωτῆρος φωνὰς φυλακτέας εἶναι ᾤετο δεῖν, τὰς τε περὶ τοῦ μὴ 'δύο χιτῶνας μὴδ' ὑποδήμασι' χρᾶσθαι παραινούσας, μηδὲ μὴν ταῖς περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου φροντίσι κατατρίβεσθαι. Ἀλλὰ καὶ μείζονι τῆς ἡλικίας προθυμίᾳ χρώμενος, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι διακαρτερῶν, εἰς ἄκρον τε ὑπερβαλλούσης ἀκτημοσύνης ἐλαύνων, τοὺς ἀμφ' αὐτὸν εἰς τὰ μάλιστα κατέπληττε· μυρίους μὲν ὅσους λυπῶν εὐχομένους αὐτῷ κοινωνεῖν τῶν ὑπαρχόντων, δι' οὓς ἑώρων αὐτὸν εἰσφέροντα περὶ τὴν θείαν διδασκαλίαν καμάτους, οὐ μὴν αὐτός γε ἐνδιδοὺς ταῖς καρτερίαις. Λέγεται γοῦν καὶ πλειόνων ἐτῶν γῆν πεπατηκέναι, μηδενὶ μηδαμῶς κεχρημένος ὑποδήματι, ἀλλὰ καὶ οἴνου

Matt. x. 10;
vi. 34.

χρήσεως καὶ τῶν ἄλλων παρὰ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν πλείστοις ἔτεσιν ἀπεσχημένος, ὥστε ἤδη εἰς κίνδυνον ἀνατροπῆς καὶ
 262 διαφθορᾶς τοῦ θώρακος περιπεσεῖν. Τοιαῦτα δὲ φιλοσόφου βίου τοῖς θεωμένοις παρέχων ὑποδείγματα, εἰκότως ἐπὶ τὸν ὅμοιον αὐτῷ ζῆλον πλείους παρόρμα τῶν φοιτητῶν, ὥστε ἤδη καὶ τῶν ἀπίστων ἔθνων, τῶν τε ἀπὸ παιδείας καὶ φιλοσοφίας, οὐ τοὺς τυχόντας ὑπάγεσθαι τῇ δι' αὐτοῦ διδασκαλίᾳ· οἷς καὶ αὐτοῖς γνησίως ἐν βάθει ψυχῆς τὴν εἰς τὸν θεῖον λόγον πίστιν δι' αὐτοῦ παραδεχομένοις, διαπρέπειν συνέβαινε κατὰ τὸν τότε τοῦ διωγμοῦ καιρὸν, ὡς καὶ τινες αὐτῶν ἁλόντας μαρτυρίᾳ τελειωθῆναι.

CAP. IV.

Ἵσοι δι' αὐτοῦ κατηχηθέντες προήχθησαν μάρτυρες.

Πρῶτος μὲν οὖν τούτων ὁ μικρῷ πρόσθεν δηλωθεὶς Πλούταρχος ἦν· οὗ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγομένου, σμικροῦ δεῖν αἰθις ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, συμπάρων αὐτῷ εἰς ὑστάτην τοῦ βίου τελευτήν, ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πολιτῶν ἀνῆρητο, ὡς αἴτιος αὐτῷ πεφηνῶς τοῦ θανάτου· Θεοῦ δὲ αὐτὸν ἐτήρει καὶ τότε βουλή. Μετὰ δὲ Πλούταρχον, δεύτερος τῶν Ὠριγένους φοιτητῶν μάρτυς ἀναδείκνυται Σερῆνος, διὰ πυρὸς τὴν δοκιμὴν ἧς παρελήφει πίστεως παρεσχημένος. Τῆς αὐτῆς διατριβῆς τρίτος καθίσταται μάρτυς Ἑρακλείδης· καὶ ἐπὶ τούτῳ τέταρτος Ἑρων· ὁ μὲν πρότερος ἔτι κατηχούμενος, ὁ δὲ νεοφώτιστος, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντες. Ἔτι πρὸς τούτοις τῆς αὐτῆς σχολῆς πέμπτος ἀθλητῆς τῆς εὐσεβείας ἀνακηρύττεται ἕτερος τοῦ πρώτου Σερῆνος· ὃν μετὰ πλείστην βασάνων ὑπομονὴν κεφαλῇ κολασθῆναι λόγος ἔχει. Καὶ γυναικῶν δὲ Ἑραῖς ἔτι κατηχουμένη, 'τὸ βάπτισμα,' ὡς που φησὶν αὐτὸς, 'τὸ διὰ πυρὸς λαβοῦσα,' τὸν βίον ἐξελέλθυσεν.

CAP. V.

Περὶ Ποταμαίνης.

Ἐβδομος ἐν τούτοις ἀριθμείσθω Βασιλεῖδης, τὴν περιβόητον Ποταμαίαν ἀπαγαγών, περὶ ἧς πολὺς ὁ λόγος εἰσέτι νῦν παρὰ

τοῖς ἐπιχωρίοις ᾄδεται, μύρια μὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ σώματος ἀγνείας τε καὶ παρθενίας, ἐν ᾗ διέπρεψε, πρὸς ἑραστὰς ἀγωνισαμένη· (καὶ γὰρ οὖν αὐτῇ ἀκμαῖον πρὸς τῇ ψυχῇ καὶ τὸ τοῦ σώματος ὥραῖον ἐπήνθει) μυρία δὲ ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἀνατλάσης, καὶ τέλος μετὰ δεινὰς καὶ φρικτὰς εἰπεῖν βασάνους ἅμα 263 τῇ μητρὶ Μαρκέλλῃ διὰ πυρὸς τελειωθείσης. Φασὶ γέ τοι τὸν δικαστὴν, (Ἀκύλας ἦν τούτῳ ὄνομα,) χαλεπὰς ἐπιθέντα αὐτῇ κατὰ παντὸς τοῦ σώματος αἰκίας, τέλος ἐφ' ὅβρει τοῦ σώματος μονομάχοις αὐτὴν ἀπειλήσαι παραδοῦναι· τὴν δὲ βραχύ τι πρὸς ἑαυτὴν ἐπισκεψαμένην, ἐρωτηθεῖσαν ὃ κρίνεις, τοιαύτην δοῦναι ἀπόκρισιν, δι' ἧς ἐδόκει νευομισμένον τι αὐτοῖς ἀσεβὲς ἀποφθέγξασθαι. Ἄμα δὲ λόγῳ τὸν τῆς ἀποφάσεως ὅρον καταδεξαμένην, ὁ Βασιλείδης, εἰς τις ὦν τῶν ἐν στρατείαις ἀναφερομένων, ἀπάγει παραλαβὼν τὴν ἐπὶ θανάτῳ. Ὡς δὲ τὸ πλῆθος ἐνοχλεῖν αὐτὴν καὶ ἀκολάστοις ἐνυβρίζειν ῥήμασιν ἐπειράτο, ὁ μὲν ἀνεῖργεν ἀποσοβῶν τοὺς ἐνυβρίζοντας, πλεῖστον ἔλεον καὶ φιλανθρωπίαν εἰς αὐτὴν ἐνδεικνύμενος, ἡ δὲ τῆς περὶ αὐτὴν συμπαθείας ἀποδεξαμένη τὸν ἄνδρα, θαρρεῖν παρακελεύεται· ἐξαιτησέσθαι γὰρ αὐτὸν ἀπελθοῦσαν, παρὰ τοῦ ἑαυτῆς Κυρίου, καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τῶν εἰς αὐτὴν πεπραγμένων τὴν ἀμοιβὴν ἀποτίσειν αὐτῷ. Ταῦτα δὲ εἰποῦσαν, γενναίως τὴν ἑξοδὸν ὑποστῆναι, πίττης ἐμπύρου κατὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος ἀπ' ἄκρων ποδῶν καὶ μέχρι κορυφῆς ἡρέμα καὶ κατὰ βραχὺ περιχυθείσης αὐτῇ. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἀοιδίμου κόρης τοιοῦτος κατηγνώριστο ἄθλος. Οὐ μακρὸν δὲ χρόνον διαλιπὼν ὁ Βασιλείδης, ὅρκον διὰ τινα αἰτίαν πρὸς τῶν συστρατιωτῶν αἰτηθεὶς, μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ τὸ παράπαν ὀμνύναι διεβεβαιούτο, Χριστιανὸν γὰρ ὑπάρχειν, καὶ τοῦτο ἐμφανῶς ὁμολογεῖν. Παίζειν μὲν οὖν ἐνομίζετο τέως τὰ πρῶτα. Ὡς δὲ ἐπιμόνως ἀπισχυρίζετο, ἄγεται ἐπὶ τὸν δικαστὴν, ἐφ' οὗ τὴν ἔνστασιν ὁμολογήσας, δεσμοῖς παραδίδοται. Τῶν δὲ κατὰ Θεὸν ἀδελφῶν ὥς αὐτὸν ἀφικομένων, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀθρόας καὶ παραδόξου ταύτης ὁρμῆς πυνθανομένων, λέγεται εἰπεῖν, ὥς ἄρα Ποταμίαινα, τρισὶν ὕστερον ἡμέραις τοῦ μαρτυρίου νύκτωρ ἐπιστᾶσα, στέφανον αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ περιθείσα εἶη, φαίη τε παρακεκληκέναι χάριν αὐτοῦ τὸν Κύριον, καὶ τῆς ἀξιώσεως τετυχηκέναι, οὐκ εἰς

Cf. iii. 23.

μακρόν τε αὐτὸν παραλήψεσθαι. Ἐπὶ τούτοις τῶν ἀδελφῶν τῆς ἐν Κυρίῳ σφραγίδος μεταδόντων αὐτῷ, τῇ μετέπειτα ἡμέρᾳ τῷ τοῦ Κυρίου διαπρέψας μαρτυρίῳ, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται. Καὶ ἄλλοι δὲ πλείους τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀθρώως τῷ Χριστοῦ λόγῳ προσελθεῖν κατὰ τοὺς δεδηλωμένους ἱστοροῦνται, ὥς δὴ καθ' ὕπνους τῆς Ποταμιαίνης ἐπιφανείσης καὶ προσκεκλημένης αὐτούς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὧδε ἐχέτω.

264

CAP. VI.

Περὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.

Cf. v. 11.

Infr. 13.

A.D. 192.
[Dec. 31.]

Πάνταινον δὲ Κλήμης διαδεξάμενος τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν κατηχήσεως εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ καθηγέτο, ὥς καὶ τὸν Ὠριγένην τῶν φοιτητῶν γενέσθαι αὐτοῦ. Τὴν γέ τοι τῶν Στρωματέων πραγματείαν ὁ Κλήμης ὑπομνηματίζόμενος, κατὰ τὸ πρῶτον σύγγραμμα χρονικὴν ἐκθέμενος γραφήν, εἰς τὴν Κομόδου τελευτὴν περιγράφει τοὺς χρόνους· ὥς εἶναι σαφές, ὅτι κατὰ Σεβήρον αὐτῷ πεπόνητο τὰ σπουδάσματα, οὗ τοὺς χρόνους ὁ παρὼν ἱστορεῖ λόγος.

CAP. VII.

Περὶ Ἰούδα συγγραφέως.

Dan. ix. 24.
A.D. 202.

Ἐν τούτῳ καὶ Ἰούδας συγγραφέων ἕτερος, εἰς τὰς παρὰ τῷ Δανιὴλ ἐβδομήκοντα ἐβδομάδας ἐγγράφως διαλεχθεὶς, ἐπὶ τὸ δέκατον τῆς Σεβήρου βασιλείας ἴστησι τὴν χρονογραφίαν· ὃς καὶ τὴν θρυλλουμένην τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίαν ἤδη τότε πλησιάζειν ᾤετο· οὕτω σφοδρῶς ἢ τοῦ καθ' ἡμῶν τότε διωγμοῦ κίνησις τὰς τῶν πολλῶν ἀνετάραττε διανοίας.

CAP. VIII.

Περὶ τοῦ τολημηθέντος Ὠριγένει.

Matt. xix.
13.

Ἐν τούτῳ δὲ τῆς κατηχήσεως ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦργον ἐπιτελοῦντι τῷ Ὠριγένει πρᾶγμά τι διαπέπρακται, φρενὸς μὲν ἀτελοῦς καὶ νεανικῆς, πίστεως δὲ ὁμοῦ καὶ σωφροσύνης μέγιστον δείγμα περιέχον. Τὸ γὰρ, Ἐἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν

ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἁπλούστερον καὶ νεα-
 νικώτερον ἐκλαβὼν, ὁμοῦ μὲν σωτήριον φωνὴν ἀποπληροῦν
 οἰόμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ διὰ τὸ νέον τὴν ἡλικίαν ὄντα, μὴ ἀνδράσι
 μόνον, καὶ γυναιξὶ δὲ τὰ θεῖα προσομιλεῖν, ὥς ἂν πᾶσαν τὴν 265
 παρὰ τοῖς ἀπίστοις αἰσχροῦς διαβολῆς ὑπόνοιαν ἀποκλείσειε,
 τὴν σωτήριον φωνὴν ἔργοις ἐπιτελέσαι ὥρμήθη, τοὺς πολλοὺς
 τῶν ἀμφ' αὐτὸν γνωρίμων διαλαθεῖν φροντίσας. Οὐκ ἦν δὲ
 ἄρα δυνατόν αὐτῷ, καίπερ βουλομένῳ, τοσοῦτον ἔργον ἐπικρύ-
 ψασθαι. Γνοὺς δὴτα ὕστερον ὁ Δημήτριος, ὅτε τῆς αὐτόθι
 παροικίας προεστῶς, εὖ μάλα μὲν αὐτὸν ἀποθανυμάζει τοῦ τολ-
 μήματος, τὴν δέ γε προθυμίαν καὶ τὸ γνήσιον αὐτοῦ τῆς
 πίστεως ἀποδεξάμενος, θαρρεῖν αὐτίκα παρακελεύεται, καὶ νῦν
 μᾶλλον ἔχεσθαι αὐτὸν τοῦ τῆς κατηχήσεως ἔργου παρορμᾷ.
 Ἄλλὰ τότε μὲν οὗτος τοιοῦτός τις ἦν. Οὐ μακροῖς δὲ χρόνοις
 ὕστερον ὁ αὐτὸς ὁρῶν εὖ πράττοντα, μέγαν τε καὶ λαμπρὸν
 καὶ παρὰ πᾶσιν ὄντα βεβοημένον, ἀνθρώπινόν τι πεπονθῶς,
 τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκοποῖς καταγράφειν ὥς ἀτοπω-
 τάτου τοῦ πραχθέντος ἐπειρᾶτο, ὅτι γε τῶν κατὰ Παλαιστίνην
 οἱ μάλιστα δόκιμοι καὶ διαπρέποντες Καισαρείας τε καὶ Ἱερο-
 σολύμων ἐπίσκοποι, πρεσβείων τὸν Ὠριγένην καὶ τῆς ἀνωτάτω
 τιμῆς ἄξιον εἶναι δοκιμάσαντες, χεῖρας εἰς πρεσβυτέριον αὐτῷ Infr. 23.
 τεθείκασι. Τηνικαῦτα δ' οὖν εἰς μέγα δόξης προελθόντος αὐ-
 τοῦ, ὄνομά τε παρὰ τοῖς πανταχῇ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ κλέος
 ἀρετῆς καὶ σοφίας οὐ σμικρὸν κτησαμένου, μηδεμιᾶς ἄλλης εὐ-
 πορῶν ὁ Δημήτριος κατηγορίας, τῆς πάλαι ἐν παιδὶ γεγονυίας
 αὐτῷ πράξεως δεινὴν ποιεῖται διαβολὴν, συμπεριλαβεῖν τολ-
 μήσας ταῖς κατηγορίαις τοὺς ἐπὶ τὸ πρεσβυτέριον αὐτὸν
 προάξαντας. Ταῦτα μὲν οὖν μικρὸν ἐπράχθη ὕστερον. Τότε
 γε μὴν ὁ Ὠριγένης ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τὸ τῆς θείας διδα-
 σκαλίας ἔργον εἰς ἅπαντας ἀφυλάκτως τοὺς προσιόντας νύκτωρ
 καὶ μεθήμεραν ἐπετέλει, τοῖς θείοις ἀόκνως μαθήμασι, καὶ τοῖς 266
 ὥς αὐτὸν φοιτῶσι, τὴν πᾶσαν ἀνατιθεὶς σχολήν. Ἐπὶ δέκα
 δὲ καὶ ὀκτῶ ἔτεσι τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσαντα Σεβήρῳ Ἀντω-
 νῖνος ὁ παῖς διαδέχεται. Ἐν τούτῳ δὲ τῶν κατὰ τὸν διωγμὸν
 ἀνδρισαμένων, καὶ μετὰ τοὺς ἐν ὁμολογίαις ἀγῶνας διὰ προ-
 νοίας Θεοῦ πεφυλαγμένων, εἰς τὸς ὧν ὁ Ἀλέξανδρος, ὃν ἀρτίως

ἐπίσκοπον τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐδηλώσαμεν, ὅτι ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ διαπρέφας ὁμολογίαις, τῆς δηλωθείσης ἐπισκοπῆς ἀξιούται, ἔτι Ναρκίσσου, ὃς ἦν αὐτοῦ πρότερος, περιόντος τῷ βίῳ.

CAP. IX.

Περὶ τῶν κατὰ Νάρκισσον παραδόξων.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα παράδοξα οἱ τῆς παροικίας πολῖται ὡς ἐκ παραδόσεως τῶν κατὰ διαδοχὴν ἀδελφῶν τοῦ Ναρκίσσου μνημονεύουσιν· ἐν οἷς καὶ τοιόνδε τι θαῦμα δι' αὐτοῦ γεγονὸς ἱστοροῦσι. Κατὰ τὴν μεγάλην ποτὲ τοῦ Πάσχα διανυκτέρευσιν τοῦλαιον φασὶ τοῖς διακόνοις ἐπιλιπεῖν. Ἐφ' ᾧ τὸ πᾶν πλῆθος δεινῆς ἀθυμίας διαλαβούσης, τὸν Νάρκισσον τοῖς τὰ φῶτα παρασκευάζουσιν ἐπιτάξαι, ὕδωρ ἀνιμήσαντας ὡς αὐτὸν κομίσαι. Τούτου δὲ ἅμα λόγῳ πραχθέντος, ἐπευξάμενον τῷ ὕδατι, ἐγχείαι κατὰ τῶν λύχνων πίσκει τῇ εἰς τὸν Κύριον γνησίᾳ παρακελεύεσθαι. Ποιησάντων δὲ καὶ τοῦτο, παρὰ πάντα λόγον δυνάμει παραδόξῳ καὶ θεῖᾳ μεταβαλεῖν ἐξ ὕδατος εἰς ἐλαίου ποιότητα τὴν φύσιν, παρά τε πλείστοις τῶν αὐτόθι
 267 ἀδελφῶν ἐπὶ μήκιστον ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς ἡμᾶς βραχὺ τι δείγμα τοῦ τότε θαύματος φυλαχθῆναι. Ἄλλα τε πλείστα περὶ τοῦ βίου τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς μνήμης ἄξια καταλέγουσιν, ἐν οἷς καὶ τοιόνδε τι. Τὸ εὗτονον αὐτοῦ καὶ στερρόν τοῦ βίου φαῦλοί τινες ἀνθρωπίσκοι μὴ οἰοῖ τε φέρειν, δέει τοῦ μὴ δίκην ὑποσχεῖν ἀλόντας, διὰ τὸ μυρία κακὰ ἑαυτοῖς συνειδέναι, συσκευὴν κατ' αὐτοῦ προλαβόντες συρράπτουσι, καὶ τινα δεινὴν καταχέουσιν αὐτοῦ διαβολήν. Εἵτα πιστούμενοι τοὺς ἀκροωμένους, ὅρκους ἐβεβαίουν τὰς κατηγορίας· καὶ ὁ μὲν 'ἥ μὴν ἀπόλοιτο πυρὶ' ὤμνουν, ὁ δὲ 'ἥ μὴν σκαιᾷ νόσῳ δαπανηθεῖν τὸ σῶμα,' ὁ δὲ τρίτος 'ἥ μὴν τὰς ὀράσεις πηρωθεῖν.' Ἄλλ' οὐδ' οὕτως αὐτοῖς, καίπερ ὁμνύουσι, τῶν πιστῶν τις προσεῖχε τὸν νοῦν, διὰ τὴν εἰς πάντας λάμπουσιν ἐκ τοῦ παντὸς σωφροσύνην τε καὶ πανάρετον ἀγωγὴν τοῦ Ναρκίσσου. Αὐτὸς γε μὴν τὴν τῶν εἰρημένων μηδαμῶς ὑπομένων μοχθηρίαν, καὶ ἄλλως ἐκ μακροῦ τὸν φιλόσοφον ἀσπαζόμενος βίον, διαδρὰς πᾶν τὸ τῆς

ἐκκλησίας πλήθος, ἐν ἐρημίαις καὶ ἀφανέσιν ἀγροῖς λανθάνων, πλείστοις ἔτεσι διέτριβεν. Ἄλλ' οὐ καὶ ὁ τῆς δίκης μέγας ὀφθαλμὸς ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ἡρέμει, μετῆι δὲ ὡς τάχιστα τοὺς ἀσεβεῖς, αἷς καθ' ἑαυτῶν ἐπιорκοῦντες κατεδήσαντο ἀραῖς. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος, ἐκ μηδεμιᾶς προφάσεως ἀπλῶς οὕτως μικροῦ διαπεσόντος ἐφ' ἧς κατέμενευ οἰκίας σπιυθήρος, νύκτωρ ὑφαφθείσης ἀπάσης, παγγενῇ καταφλέγεται. Ὁ δὲ ἀθρόως τὸ σῶμα ἐξ ἄκρων ποδῶν ἐπὶ κεφαλὴν, ἧς αὐτὸς προσετίμησεν ἑαυτῷ, νόσου πύμπλαται. Ὁ δὲ τρίτος τὰς τῶν προτέρων συνιδὼν ἐκβάσεις, καὶ τοῦ πάντων ἐφόρου Θεοῦ τρέσας τὴν ἀδιάδραστον δίκην, ὠμολόγει μὲν τοῖς πᾶσι τὰ κοινῇ σφίσιν αὐτοῖς ἐσκαιωρμένα, τοσαύταις δὲ κατετρύχετο μεταμελόμενος οἰμωγαῖς, δακρύων τε ἐς τοσοῦτον οὐκ ἀπέλιπεν, ἕως ἄμφω διεφθάρη τὰς ὄψεις. Καὶ οἶδε μὲν τῆς ψευδολογίας τοιαύτας ὑπέσχον τιμωρίας.

CAP. X.

268

Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων.

Τοῦ δὲ Ναρκίσσου ἀνακεχωρηκότος, καὶ μηδαμῶς ὕπη ὧν τυγχάνοι γινωσκομένου, δόξαν τοῖς τῶν ὁμόρων ἐκκλησιῶν προσεστώσιν, ἐφ' ἑτέρου μετίασιν ἐπισκόπου χειροτονίαν. Δίος τούτῳ ὄνομα ἦν· ὃν οὐ πολὺν προστάντα χρόνον Γερμανίων διαδέχεται· καὶ τοῦτον Γόρδιος, καθ' ὃν ὥσπερ ἐξ ἀναβιώσεως ἀναφανεῖς ποθὲν ὁ Νάρκισσος, αὖθις ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν προστασίαν παρακαλεῖται, μειζόνως ἔτι μᾶλλον τῶν πάντων ἀγασθέντων αὐτὸν, τῆς τε ἀναχωρήσεως ἕνεκα καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐφ' ἅπασιν δι' ἣν παρὰ τοῦ Θεοῦ κατηξίωτο ἐκδίκησιν.

CAP. XI.

Περὶ Ἀλεξάνδρου.

Καὶ δὴ μηκέθ' οἶον τε ὄντος λειτουργεῖν διὰ λιπαρὸν γῆρας, τὸν εἰρημένον Ἀλέξανδρον, ἐπίσκοπον ἐτέρας ὑπάρχοντα παροικίας, οἰκονομία Θεοῦ ἐπὶ τὴν ἅμα τῷ Ναρκίσσῳ λειτουργίαν ἐκάλει, κατὰ ἀποκάλυψιν νύκτωρ αὐτῷ δι' ὁράματος φανείσαν.

Ταύτη δ' οὖν ὥσπερ κατὰ τι θεοπρόπιον ἐκ τῆς Καππαδοκῶν γῆς, ἔνθα τὸ πρῶτον τῆς ἐπισκοπῆς ἤξιώτο, τὴν πορείαν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα εὐχῆς καὶ τῶν τόπων ἱστορίας ἔνεκεν πεποιημένον, φιλοφρονέστατα οἱ τῇδε ὑπολαβόντες, οὐκέτ' οἴκαδε αὐτῷ παλινოსτεῖν ἐπιτρέπουσι, καθ' ἑτέραν ἀποκάλυψιν καὶ αὐτοῖς νύκτωρ ὀφθεῖσαν, μίαν τε φωνὴν σαφειστάτην τοῖς μάλιστα αὐτῶν σπουδαίοις χρήσασαν· ἐδήλου γὰρ προελθόντας ἕξω πυλῶν, τὸν ἐκ Θεοῦ προωρισμένον αὐτοῖς ἐπίσκοπον ὑποδέξασθαι. Τοῦτο δὲ πράξαντες, μετὰ κοινῆς τῶν ἐπισκόπων οἱ

269 τὰς πέριξ διεῖπον ἐκκλησίας γνώμης, ἐπάναγκες αὐτὸν παραμένειν βιάζονται. Μνημονεύει γέ τοι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐν ἰδίαις ἐπιστολαῖς ταῖς πρὸς Ἀντιοχείας εἰσέτι νῦν παρ' ἡμῖν σωζομέναις, τῆς Ναρκίσσου σὺν αὐτῷ προεδρίας, ταῦτα κατὰ λέξιν ἐπὶ τέλει γράφων τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς·

Routh, Rel.
ii. 166.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς Νάρκισσος, ὁ πρὸ ἐμοῦ διέπων τὸν τόπον τῆς ἐπισκοπῆς τὸν ἐνθάδε, καὶ νῦν συνεξεταζόμενός μοι διὰ τῶν εὐχῶν, ἑκατὸν δεκαῆς ἔτη ἡνυκῶς, παρακαλῶν ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ ὁμοφρονῆσαι.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως εἶχε. Τῆς δὲ κατ' Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας, Σαραπίωνος ἀναπαυσασμένου, τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται Ἀσκληπιάδης, ἐν ταῖς κατὰ τὸν διωγμὸν ὁμολογίαις διαπρέψας καὶ αὐτός. Μένυται καὶ τῆς τούτου καταστάσεως Ἀλέξανδρος, Ἀντιοχεῦσι γράφων ὧδε·

Ib. 165.

Ἀλέξανδρος, δοῦλος καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῇ μακαρίᾳ Ἀντιοχείῳ ἐκκλησίᾳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐλαφρά μοι καὶ κοῦφα τὰ δεσμὰ ὁ Κύριος ἐποίησε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰρκτῆς, πυθομένῳ τῆς ἀγίας ὑμῶν τῶν Ἀντιοχέων ἐκκλησίας κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν Ἀσκληπιάδην τὸν ἐπιτηδεύτατον κατ' ἀξίαν τὴν πίστιν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχειρισμένον.

Ταύτην δὲ τὴν ἐπιστολὴν σημαίνει διὰ Κλήμεντος ἀπεσταλκεναί, πρὸς τῷ τέλει τοῦτον γράφων τὸν τρόπον·

Ταῦτα δὲ ὑμῖν, κύριοί μου ἀδελφοί, τὰ γράμματα ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ δοκίμου, ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς καὶ ἐπιγνώσεσθε· ὃς καὶ ἐνθάδε παρὼν κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ Δεσπότη, ἐπεστήριξέ τε καὶ ἡὔξησε τὴν τοῦ Κυρίου ἐκκλησίαν.

CAP. XII.

270

Περὶ Σαραπίωνος καὶ τῶν φερομένων αὐτοῦ λόγων.

Τοῦ μὲν οὖν Σαραπίωνος τῆς περὶ λόγους ἀσκήσεως, καὶ ἄλλα μὲν εἰκὸς σῶζεσθαι παρ' ἑτέροις ὑπομνήματα, εἰς ἡμᾶς δὲ μόνον κατῆλθε τὰ πρὸς Δομνῖνον, ἐκπεπτωκότα τινὰ παρὰ τὸν τοῦ διωγμοῦ καιρὸν ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐθελοθηρσκειαν, καὶ τὰ πρὸς Πόντιον καὶ Καρικὸν ἐκκλησιαστικούς ἀνδρας, καὶ ἄλλαι πρὸς ἑτέρους ἐπιστολαί· ἕτερός τε συντεταγμένος αὐτῷ λόγος περὶ τοῦ λεγομένου 'κατὰ Πέτρον Εὐαγγελίου·' ὃν πεποιήται ἀπελέγχων τὰ ψευδῶς ἐν Cf. iii. 3. αὐτῷ εἰρημένα, διὰ τινος ἐν τῇ κατὰ Ῥωσσὸν παροιμία, προφάσει τῆς εἰρημένης γραφῆς εἰς ἑτεροδόξους διδασκαλίας ἀποκείλαντας. Ἀφ' ἧς εὐλογον βραχείας παραθέσθαι λέξεις, δι' ὧν ἦν εἶχε περὶ τοῦ βιβλίου γνώμην προτίθησιν, οὕτω γράφων·

Ἡμεῖς γάρ, ἀδελφοί, καὶ Πέτρον καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους ἀποδε- Routh, Rel. χόμεθα ὡς Χριστόν· τὰ δὲ ὀνόματι αὐτῶν ψευδεπίγραφα ὡς ἔμπειροι 1. 452. παραιτούμεθα, γινώσκοντες ὅτι τὰ τοιαῦτα οὐ παρελάβομεν. Ἐγὼ γὰρ γενόμενος παρ' ὑμῖν ὑπενόουν τοὺς πάντας ὀρθῇ πίστει προσφέρεισθαι. Καὶ μὴ διελθὼν τὸ ὑπ' αὐτῶν προφερόμενον ὀνόματι Πέτρον εὐαγγέλιον, εἶπον, ὅτι 'εἰ τοῦτο ἐστὶ μόνον τὸ δοκοῦν ὑμῖν παρέχειν μικροψυχίαν, ἀναγινώσκεσθω.' Νῦν δὲ μαθὼν ὅτι αἰρέσει τινὶ ὁ νοῦς αὐτῶν ἐνεφώλευεν ἐκ τῶν λεχθέντων μοι, σπουδάσω ἄλλιν γενέσθαι πρὸς ὑμᾶς ὥστε, ἀδελφοί, προσδοκᾷ με ἐν τάχει. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, καταλαβόμενοι, ὅποιος ἦν αἰρέσεως ὁ Μαρκιανὸς, καὶ ἑαυτῷ ἡναντιοῦτο μὴ νοῶν ἃ ἐλάλει, ἃ μαθήσεσθε ἐξ ὧν ὑμῖν ἐγράφη. Ἐδυνήθημεν γὰρ παρ' ἄλλων τῶν ἀσκησάντων αὐτὸ τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον, τουτέστι παρὰ τῶν διαδόχων τῶν καταρξαμένων αὐτοῦ, οὓς Δοκητὰς καλοῦμεν, (τὰ γὰρ πλείονα φρονήματα 271 Cf. v. 7. ἐκείνων ἐστὶ τῆς διδασκαλίας,) χρῆσάμενοι παρ' αὐτῶν, διελθεῖν, καὶ εὐρεῖν τὰ μὲν πλείονα τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ Σωτῆρος, τινὰ δὲ προσδιεσταλμένα, ἃ καὶ ὑπετάξαμεν ὑμῖν.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ Σαραπίωνος.

CAP. XIII.

Περὶ τῶν Κλήμεντος συγγραμμάτων.

Τοῦ δὲ Κλήμεντος Στρωματεῖς οἱ πάντες ὁκτὼ παρ' ἡμῖν Cf. v. 11. σῶζονται, οὓς καὶ τοιαύτης ἡξίωσε προγραφῆς·

Τίτου Φλανίου Κλήμεντος τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων στρωματεῖς.

Ἰσαριθμοὶ τε τούτοις εἰσὶν οἱ ἐπιγεγραμμένοι Ὑποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι, ἐν οἷς ὀνομαστὶ ὡς διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μνημονεύει, ἐκδοχὰς τε αὐτοῦ γράφων καὶ παραδόσεις ἐκτιθέμενος. Ἔστι δὲ αὐτῷ καὶ πρὸς Ἑλληνας λόγος ὁ Προτρεπτικός, τρεῖς τε οἱ τοῦ ἐπιγεγραμμένου 'Παιδαγωγοῦ.' Καὶ, 'Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος,' οὕτως ἐπιγραφεῖς ἕτερος αὐτοῦ λόγος· τό τε 'περὶ τοῦ Πάσχα' σύγγραμμα, καὶ διαλέξεις 'περὶ νηστείας.' Καὶ 'περὶ καταλαλιᾶς,' καὶ ὁ προτρεπτικός 'εἰς ὑπομονὴν, ἣ πρὸς τοὺς νεωστὶ βεβαπτισμένους.' Καὶ ὁ ἐπιγε-
 272 γραμμένος 'Κανὼν ἐκκλησιαστικός, ἡ πρὸς τοὺς Ἰουδαίζοντας,' ὃν Ἀλεξάνδρῳ τῷ δεδηλωμένῳ ἐπισκόπῳ ἀνατέθεικεν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς Στρωματέουσιν οὐ μόνον τῆς θείας κατάστροφῃ πεποιήται Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσιν, εἴ τι ἄρα ὠφέλιμον ἐδόκει καὶ αὐτοῖς εἰρῆσθαι, μνημονεύει, τῶν τε παρὰ τοῖς πολλοῖς δογμάτων, τὰ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ τὰ βαρβάρων ἀναπτύσσων, καὶ ἔτι τὰς τῶν αἵρεσιάρχων ψευδοδοξίας εὐθύνων· ἱστορίαν τε πολλὴν ἑξαπλοῖ, ὑπόθεσιν ἡμῖν πολυμαθοῦς παρέχων παιδείας. Τούτοις ἅπασι καταμίνυσιν καὶ τὰ φιλοσόφων δόγματα· ὅθεν εἰκότως κατάλληλον τῇ ὑπόθεσιν καὶ τὴν προγραφὴν τῶν 'Στρωματέων' πεποιήται. Κέχρηται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγόμενων γραφῶν μαρτυρίαις, τῆς τε λεγομένης Σολομῶντος Σοφίας, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιράχ, καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, τῆς τε Βαρνάβα καὶ Κλήμεντος καὶ Ἰούδα. Μνημονεύει τε τοῦ 'πρὸς Ἑλληνας' Τατιανοῦ λόγου, καὶ Κασσιανοῦ, ὡς καὶ αὐτοῦ χρονογραφίαν πεποιημένου· ἔτι μὴν Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου, Ἰωσήπου τε, καὶ Δημητρίου, καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων συγγραφέων, ὡς ἂν τούτων ἀπάντων ἐγγράφως πρεσβύτερον τῆς παρ' Ἑλλήσιν ἀρχαιογονίας Μωϋσέα τε καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος ἀποδείξάντων. Καὶ ἄλλης δὲ πλείστης χρηστομαθείας ἔμπλεοι οἱ δηλούμενοι τυγχάνουσι τοῦ ἀνδρὸς λόγοι, ὧν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἑαυτοῦ δηλοῖ, ὡς ἔγγιστα τῆς τῶν ἀποστόλων γενομένου διαδοχῆς. Ὑπιοχνεῖται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν Γένεσιν ὑπομνηματιεῖσθαι. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ 'περὶ τοῦ Πάσχα'

ἐκβιασθῆναι ὁμολογεῖ πρὸς τῶν ἑταίρων, ὡς ἔτυχε παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων ἀκηκοὺς παραδόσεις, γραφῇ τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι. Μέννηται δὲ ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου, καὶ τινων ἑτέρων, ὧν καὶ τὰς διηγήσεις τέθεται.

CAP. XIV.

273

Ὅπόσων ἐμνημόνευσε γραφῶν.

Ἐν δὲ ταῖς Ὑποτυπώσειςι, ξυνελόντα εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐν- Cf. iii. 3. 25.
διαθήκου Γραφῆς ἐπιτετμημένας πεποίηται διηγήσεις, μηδὲ τὰς Ἀντιλεγόμενας παρελθόν· τὴν Ἰουδα λέγω καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς Ἐπιστολάς, τὴν τε Βαρνάβα, καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην Ἀποκάλυψιν. Καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ Ἐπιστολὴν Παύλου μὲν εἶναί φησι, γεγράφθαι δὲ Ἑβραίοις Ἑβραϊκῇ φωνῇ, Λουκᾶν δὲ φιλοτίμως αὐτὴν μεθερμηνεύσαντα ἐκδοῦναι τοῖς Ἑλλησιν· ὅθεν τὸν αὐτὸν χρῶτα εὐρίσκεσθαι κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, ταύτης τε τῆς ἐπιστολῆς, καὶ τῶν Πράξεων· μὴ προγεγράφθαι δὲ τὸ, 'Παῦλος ἀπόστολος,' εἰκότως· 'Ἑβραίοις γάρ,' φησιν, 'ἐπιστέλλων, πρόληψιν εἰληφόσι κατ' αὐτοῦ καὶ ὑποπτεύουσιν αὐτὸν, συνετῶς πάνυ οὐκ ἐν ἀρχῇ ἀπέτρεψεν αὐτοὺς τὸ ὄνομα θεῖς.' Εἵτα ὑποβὰς ἐπιλέγει·

Ἦδη δὲ, ὡς ὁ μακάριος ἔλεγε πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ Κύριος, ἀπόστολος ὢν τοῦ Παντοκράτορος, ἀπεστάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριότητα ὁ Παῦλος, ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεσταλμένος, οὐκ ἐγγράφει ἑαυτὸν Ἑβραίων ἀπόστολον, διὰ τε τὴν πρὸς τὸν Κύριον τιμὴν, διὰ τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν, ἔθνῶν κήρυκα ὄντα καὶ ἀπόστολον.

Αὐθις δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ Κλήμης βιβλίῳ περὶ τῆς τάξεως τῶν Εὐαγγελίων παράδοσιν τῶν ἀνέκαθεν πρεσβυτέρων τέθεται, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον, 'προγεγράφθαι τῶν Εὐαγγελίων τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας. Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον ταύτην 274
ἐσχηκέναι τὴν οἰκονομίαν. Τοῦ Πέτρου δημοσίᾳ ἐν Ῥώμῃ κηρύξαντος τὸν λόγον, καὶ Πνεύματι τὸ εὐαγγέλιον ἐξειπόντος, τοὺς παρόντας πολλοὺς ὄντας παρακαλέσαι τὸν Μάρκον, ὡς ἂν ἀκολουθήσαντα αὐτῷ πόρρωθεν καὶ μεμνημένον τῶν λεχθέντων, ἀναγράψαι τὰ εἰρημένα· ποιήσαντα δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, μεταδοῦναι τοῖς δεομένοις αὐτοῦ. Ὅπερ ἐπιγνόντα τὸν Πέτρον, Cf. ii. 15.
προτρεπτικῶς μῆτε κωλύσαι μῆτε προτρέψασθαι. Τὸν μέντοι

Ἰωάννην ἔσχατον, συνιδόντα ὅτι τὰ σωματικά ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις δεδήλωται, προτραπέντα ὑπὸ τῶν γνωρίμων, Πνεύματι θεοφορηθέντα, πνευματικὸν ποιῆσαι Εὐαγγέλιον.' Τοσαῦτα ὁ Κλήμης. Πάλιν δ' ὁ δηλωθεὶς Ἀλέξανδρος τοῦ Κλήμεντος, ἅμα δὲ καὶ τοῦ Πανταίνου, ἔν τινι πρὸς Ὠριγένην ἐπιστολῇ μνημονεύει, ὡς δὴ γνωρίμων αὐτῷ γενομένων τῶν ἀνδρῶν. Γράφει δὲ οὕτως·

Routh, Rell.
ii. 166.

Τοῦτο γὰρ καὶ θέλημα Θεοῦ, ὡς οἶδας, γέγονεν, ἵνα ἡ ἀπὸ προγόνων ἡμῖν φιλία μένη ἄσυλος, μᾶλλον δὲ θερμότερα ἢ καὶ βεβαιότερα. Πατέρας γὰρ ἴσμεν τοὺς μακαρίους ἐκείνους τοὺς προοδεύσαντας, πρὸς οὓς μετ' ὀλίγον ἐσόμεθα, Πάνταινον τὸν μακάριον ὡς ἀληθῶς καὶ κύριον, καὶ τὸν ἱερὸν Κλήμεντα κύριόν μου γενόμενον καὶ ὠφελήσαντά με, καὶ εἴ τις ἕτερος τοιοῦτος, δι' ὧν σε ἐγνώρισα τὸν κατὰ πάντα ἄριστον καὶ κύριόν μου καὶ ἀδελφόν.

Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα. Ὁ γέ τοι 'Ἀδαμάντιος,' (καὶ τοῦτο γὰρ ἦν τῷ Ὠριγένει ὄνομα,) Ζεφυρίνου κατὰ τούσδε τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἡγουμένου, ἐπιδημήσαι τῇ Ῥώμῃ καὶ αὐτός που γράφει, λέγων,

Εὐξάμενος τὴν ἀρχαιοτάτην Ῥωμαίων ἐκκλησίαν ἰδεῖν, ἔνθα οὐ πολὺ διατρίψας, ἐπάνεισιν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ δὴ τὰ συνήθη τῆς κατηχήσεως ἐνταῦθα μετὰ πάσης ἐπλήρου
275 σπουδῆς, Δημητρίου τῶν τῇδε ἐπισκόπου ἔτι τότε παρορμῶντος αὐτὸν, καὶ μονονουχὶ ἀντιβολοῦντος, ἀόκνως τὴν εἰς τοὺς ἀδελφούς ὠφέλειαν ποιεῖσθαι.

CAP. XV.

Περὶ Ἡρακλᾶ.

Ὁ δ' ὡς ἑαυτὸν ἑώρα μὴ ἐπαρκούντα τῇ τῶν θείων βαθυτέρᾳ σχολῇ, τῇ τε ἐξετάσει καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ προσέτι τῇ τῶν προσιόντων κατηχήσει, μηδ' ἀναπνεῦσαι συγχωρούντων αὐτῷ ἐτέρων ἐφ' ἐτέροις ἐξ ἔω καὶ μέχρ' ἐσπέρας ἐπὶ τὸ παρ' αὐτῷ διδασκαλεῖον φοιτῶντων, διανείμας τὰ πλήθη, τὸν Ἡρακλᾶν τῶν γνωρίμων προκρίνας, ἔν τε τοῖς θείοις σπουδαῖον, καὶ ἄλλως ὄντα λογιώτατον ἄνδρα καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἄμοιρον, κοινωρὸν καθίστη τῆς κατηχήσεως, τῷ μὲν τὴν πρώτην τῶν

ἄρτι στοιχειουμένων εισαγωγὴν ἐπιτρέψας, αὐτῷ δὲ τὴν τῶν ἐν ἔξει φυλάξας ἀκρόασιν.

CAP. XVI.

Ὅπως Ὀριγένης περὶ τὰς θείας ἐσπουδάκει γραφάς.

Τοσαύτη δὲ εἰσήγετο τῷ Ὀριγένει τῶν θείων λόγων ἀπηκριβωμένη ἐξέτασις, ὡς καὶ τὴν Ἑβραϊδα γλῶτταν ἐκμαθεῖν, τὰς τε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐμφερομένας πρωτοτύπους αὐτοῖς Ἑβραίων στοιχείους γραφὰς κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι, ἀνιχνεύσαι τε τὰς τῶν ἐτέρων παρὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἡρμηνευκῶτων ἐκδόσεις· καὶ τινὰς ἐτέρας παρὰ τὰς καταμαζευμένας ἐρμηνείας ἐναλλαττούσας, τὴν Ἀκύλου καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος, ἐφευρεῖν, ἃς οὐκ οἶδ' ὅθεν ἕκ τινων μυχῶν τὸν πάλαι λανθανούσας χρόνον εἰς φῶς ἀνιχνεύσας προήγαγεν. Ἐφ' ᾧν διὰ τὴν ἀδελότητα, τίνος ἄρ' εἶεν οὐκ εἰδὼς, αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπεσημήνατο, ὡς ἄρα τὴν μὲν εὖροι ἐν τῇ πρὸς Ἀκτίῳ Νικοπόλει, τὴν δὲ ἐν ἐτέρῳ τοιῷδε τόπῳ. Ἐν γε μὴν τοῖς ἑξαπλοῖς τῶν Ψαλμῶν, μετὰ τὰς ἐπισήμους τέσσαρας ἐκδόσεις, οὐ μόνον πέμπτην, ἀλλὰ καὶ ἕκτην καὶ ἐβδόμην παρα- 276
θεῖς ἐρμηνείαν, ἐπὶ μιᾷς αὐθις σεσημείωται, ὡς ἐν Ἱερικοῖ εὐρημένης ἐν πίθῳ, κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίνου τοῦ υἱοῦ Σεβήρου. Ταύτας δὲ ἀπάσας ἐπὶ ταυτὸν συναγαγὼν, διελὼν τε πρὸς κῶλον, καὶ ἀντιπαραθεῖς ἀλλήλαις μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς 277
Ἑβραίων σημειώσεως, τὰ τῶν λεγομένων Ἑξαπλῶν ἡμῖν ἀντίγραφα καταλόοιπεν, ἰδίως τὴν Ἀκύλου καὶ Συμμάχου καὶ Cf. v. 8.
Θεοδοτίωνος ἑκδοσιν ἅμα τῇ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐν τοῖς Τετραπλοῖς ἐπικατασκεύασας.

CAP. XVII.

278

Περὶ Συμμάχου τοῦ ἐρμηνέως.

Τῶν γε μὴν ἐρμηνευτῶν αὐτῶν δὴ τούτων ἰστέον, Ἑβριωναῖον τὸν Σύμμαχον γεγονέναι. Αἴρεσις δὲ ἐστὶν ἡ τῶν Ἑβριωναίων Cf. iii. 27.
οὕτω κἄλουμένη, τῶν τὸν Χριστὸν ἐξ Ἰωσήφ καὶ Μαρίας γεγονέναι φασκόντων, ψιλόν τε ἄνθρωπον ὑπειληφόντων αὐτὸν,

Cf. iii. 27.

καὶ τὸν νόμον χρῆναι Ἰουδαϊκώτερον φυλάττειν ἀπισχυριζομένων, ὥς που καὶ ἐκ τῆς πρόσθεν ἱστορίας ἔγνωμεν. Καὶ ὑπομνήματα δὲ τοῦ Συμμάχου εἰσέτι νῦν φέρεται, ἐν οἷς δοκεῖ πρὸς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἀποτευνόμενος Εὐαγγέλιον τὴν δεδηλωμένην αἵρεσιν κρατύνειν. Ταῦτα δὲ ὁ Ὠριγένης, μετὰ καὶ ἄλλων εἰς τὰς γραφὰς ἐρμηνειῶν τοῦ Συμμάχου σημαίνει παρὰ Ἰουλιανῆς τινὸς εἰληφέναι, ἣν καὶ φησι παρ' αὐτοῦ Συμμάχου τὰς βίβλους διαδέξασθαι.

CAP. XVIII.

Περὶ Ἀμβροσίου.

Cf. iv. 10.

Ἐν τούτῳ καὶ Ἀμβρόσιος τὰ τῆς Οὐαλεντίνου φρονῶν 279 αἰρέσεως, πρὸς τῆς ὑπὸ Ὠριγένους πρεσβευομένης ἀληθείας ἐλεγχθεῖς, καὶ ὥς ἂν ὑπὸ φωτὸς καταυγασθεῖς τὴν διάνοιαν, τῷ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας προστίθεται λόγῳ· καὶ ἄλλοι δὲ πλείους τῶν ἀπὸ παιδείας, τῆς περὶ τὸν Ὠριγένην φήμης πανταχόσε βοωμένης, ἦεσαν ὥς αὐτὸν, πείραν τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις ἱκανότητος τᾶνδρὸς ληψόμενοι· μυρῖοι δὲ τῶν αἵρετικῶν, φιλοσόφων τε τῶν μάλιστα ἐπιφανῶν οὐκ ὀλίγοι, διὰ σπουδῆς αὐτῷ προσεῖχον, πρὸς τοῖς θεοῖς καὶ τὰ τῆς ἑξῶθεν φιλοσοφίας πρὸς αὐτοῦ παιδευόμενοι. Εἰσῆγέ τε γὰρ ὅσους εὐφυῶς ἔχοντας ἑώρα καὶ ἐπὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα, γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικὴν καὶ τὰ ἄλλα προπαιδεύματα παραδιδούς, εἷς τε τὰς αἰρέσεις τὰς παρὰ τοῖς φιλοσόφοις προάγων, καὶ τὰ παρὰ τούτοις συγγράμματα διηγούμενος, ὑπομνηματιζόμενός τε καὶ θεωρῶν εἰς ἕκαστα, ὥστε μέγαν καὶ παρ' αὐτοῖς Ἑλλησι φιλόσοφον τὸν ἄνδρα κηρύττεσθαι. Πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἰδιωτικωτέρων ἐνήγεν ἐπὶ τὰ ἐγκύκλια γράμματα, οὐ μικρὰν αὐτοῖς ἔσεσθαι φάσκων ἐξ ἐκείνων ἐπιτηδειότητα εἰς τὴν τῶν θείων γραφῶν θεωρίαν τε καὶ παρασκευήν. Ὅθεν μάλιστα καὶ ἑαυτῷ ἀναγκαίαν ἡγήσατο τὴν περὶ τὰ κοσμικὰ καὶ φιλόσοφα μαθήματα ἄσκησιν.

CAP. XIX.

*Ὅσα περὶ Ὀριγένους μνημονεύεται.

Μάρτυρες δὲ καὶ τῆς περὶ ταῦτα αὐτοῦ κατορθώσεως, αὐτῶν Ἑλλήνων οἱ κατ' αὐτὸν ἡκμακότες φιλόσοφοι· ὧν ἐν συγγράμμασι πολλὴν μνήμην εὔρομεν τοῦ ἀνδρὸς, τοτὲ μὲν αὐτῷ προσφωνοῦντων τοὺς ἑαυτῶν λόγους, τοτὲ δὲ ὡς διδασκάλῳ εἰς ἐπὶ κρισιν τοὺς ἰδίους ἀναφερόντων πόρους. Τί δεῖ ταῦτα λέγειν, ὅτε καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἐν Σικελίᾳ καταστὰς Πορφύριος, συγγράμματα καθ' ἡμῶν ἐνστησάμενος, καὶ δι' αὐτῶν τὰς θείας γραφὰς διαβάλλειν πεπειραμένος, τῶν τε εἰς αὐτὰς ἐξηγησαμένων μνημονεύσας, μηδὲν μηδαμῶς φαῦλον ἔγκλημα τοῖς δόγμασιν ἐπιβαλεῖν δυνηθεῖς, ἀπορία λόγων, ἐπὶ τὸ λοιδορεῖν τρέπεται καὶ τοὺς ἐξηγητὰς διαβάλλειν, ὧν μάλιστα τὸν Ὀριγένην, ὃν 280 κατὰ τὴν νέαν ἡλικίαν ἐγνωκέναι φήσας, διαβάλλειν μὲν πειράται, συνιστῶν δὲ ἄρα τὸν ἄνδρα ἐλάνθανε, τὰ μὲν ἐπαληθεύων, ἐν οἷς οὐδ' ἐτέρως αὐτῷ λέγειν ἦν δυνατόν, τὰ δὲ καὶ ψευδόμενος, ἐν οἷς λήσεσθαι ἐνόμιζε· καὶ τοτὲ μὲν ὡς Χριστιανοῦ κατηγορῶν, τοτὲ δὲ τὴν περὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα ἐπίδοσιν αὐτοῦ διαγράφων. *Ἀκουε δ' οὖν ἃ φησὶ κατὰ λέξιν·

Τῆς δὴ μοχθηρίας τῶν Ἰουδαϊκῶν γραφῶν οὐκ ἀπόστασιν, λύσιν δέ τινας εὔρειν προθυμηθέντες, ἐπ' ἐξηγήσεις ἐτράποντο ἀσυγκλώστους καὶ ἀναρμόστους τοῖς γεγραμμένοις, οὐκ ἀπολογίαν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ὀθνείων, παραδοχὴν δὲ καὶ ἔπαινον τοῖς οἰκείοις φερούσας. Αἰνίγματα γὰρ τὰ φανερώς παρὰ Μωϋσεῖ λεγόμενα εἶναι κομπάσαντες, καὶ ἐπιθειάσαντες ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διὰ τε τοῦ τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντες, ἐπάγουσιν ἐξηγήσεις.

Εἴτα μεθ' ἕτεραί φησιν·

Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἀτοπίας, ἐξ ἀνδρὸς ᾧ καὶ γὰρ κομιδῇ νέος ὢν ἔτι ἐντετύχηκα, σφόδρα εὐδοκίμησαντος, καὶ ἔτι δι' ὧν καταλέλοιπε συγγραμμάτων εὐδοκιμοῦντος παρειλήφθω, Ὀριγένους, οὗ κλέος παρὰ τοῖς διδασκάλοις τούτων τῶν λόγων μέγα διαδίδοται. Ἀκροατὴς γὰρ οὗτος Ἀμμωνίου τοῦ πλείστην ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐπίδοσιν ἐν φιλοσοφίᾳ ἐσχηκότος γεγο- 281 νῶς, εἰς μὲν τὴν τῶν λόγων ἐμπειρίαν, πολλὴν παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν ὠφέλειαν ἐκτήσατο, εἰς δὲ τὴν ὀρθὴν τοῦ βίου προαίρεσιν, τὴν ἐναντίαν ἐκεῖνῳ πορείαν ἐποιήσατο. Ἀμμώνιος μὲν γὰρ, Χριστιανὸς ἐν Χριστιανοῖς ἀνατραφεὶς τοῖς γονεῦσιν, ὅτε τοῦ φρονεῖν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἡψατο, εὐθὺς

πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβίλετο· Ὁριγένης δὲ, Ἕλληνας ἐν Ἑλληνισμῷ παιδευθεὶς λόγοις, πρὸς τὸ βάρβαρον ἐξώκειλε τόλμημα. Ὡς δὲ φέρων αὐτὸν τε καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἔξω ἐκαπήλευσε, κατὰ μὲν τὸν βίον Χριστιανῶς ζῶν καὶ παρανόμως, κατὰ δὲ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ θεοῦ δόξας Ἑλληνίζων τε καὶ τὰ Ἑλλήνων τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑποβαλλόμενος μύθοις. Συγὴν τε γὰρ αὐτῷ Πλάτωνα, τοῖς τε Νουμηνίου καὶ Κρονίου, 282 Ἀπολλοφάνους τε καὶ Λογγίνου, καὶ Μοδεράτου, Νικομάχου τε καὶ τῶν ἐν τοῖς Πυθαγορείοις ἐλλογίμων ἀνδρῶν ὠμίλει συγγράμμασιν· ἐχρήτο δὲ καὶ Χαιρήμονος τοῦ Στωϊκοῦ Κουρνούτου τε ταῖς βίβλοις. Παρ' ὧν τὸν μεταληπτικὸν τῶν παρ' Ἑλλήσι μυστηρίων γνῶντος τρόπον, ταῖς Ἰουδαϊκαῖς προσήψε γραφαῖς.

Ταῦτα τῷ Πορφύρῳ κατὰ τὸ τρίτον σύγγραμμα τῶν γραφέντων αὐτῷ ἑκατὸν Χριστιανῶν· εἴρηται, ἐπαληθεύσαντι μὲν περὶ τῆς τῶν ἀνδρῶν ἀσκήσεως καὶ πολυμαθείας, ψευσαμένῳ δὲ σαφῶς, (τί γὰρ οὐκ ἔμελλεν ὁ κατὰ Χριστιανῶν;) ἐν οἷς αὐτὸν μὲν φησιν ἐξ Ἑλλήνων μετατεθεῖσθαι, τὸν δ' Ἀμμώνιον ἐκ βίου τοῦ κατὰ θεοσέβειαν ἐπὶ τὸν ἐθνικὸν τρόπον ἐκπεσεῖν. Τῷ τε γὰρ Ὁριγένῳ τὰ τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐκ προγόνων ἐσώζετο, ὡς καὶ τὰ τῆς πρόσθεν ἱστορίας ἐδήλου, τῷ τε Ἀμμωνίῳ τὰ τῆς ἐνθέου φιλοσοφίας ἀκέραια καὶ ἀδιάπτωτα καὶ μέχρι ἐσχάτης τοῦ βίου διέμενε τελευτῆς, ὡς πού τις καὶ οἱ τῶν ἀνδρῶν εἰσέτι νῦν μαρτυροῦσι πόνοι, δι' ὧν κατέλιπε συγγραμμάτων παρὰ τοῖς πλείστοις εὐδοκιμοῦντος· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ ἐπιγεγραμμένος ἑκατὸν τῆς Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ Συμφωνίας, καὶ ὅσοι ἄλλοι παρὰ τοῖς φιλοκάλοις εἴρηται. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς παράστασιν ἐγκείσθω τῆς τε τοῦ ψευδογόρου συκοφαντίας, καὶ τῆς Ὁριγένους καὶ περὶ τὰ Ἑλλήνων μαθήματα πολυπειρίας· περὶ ἧς πρὸς τινὰς μεμψαμένους αὐτῷ διὰ τὴν περὶ ἐκεῖνα σπουδὴν ἀπολογούμενος, ἐν ἐπιστολῇ τινὶ ταῦτα γράφει·

Ἐπεὶ δὲ ἀνακειμένων μοι τῷ λόγῳ, τῆς φήμης διατρεχούσης περὶ τῆς ἔξω ἡμῶν, προσήεσαν ὅτε μὲν αἰρετικοὶ, ὅτε δὲ οἱ ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων, καὶ μάλιστα τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ, ἔδοξεν ἐξετάσαι τά τε τῶν αἰρετικῶν δόγματα, καὶ τὰ τῶν φιλοσόφων περὶ ἀληθείας λέγειν ἐπαγγελόμενα. Τοῦτο δὲ πεποιήκαμεν, μιμησάμενοί τε τὸν πρὸ ἡμῶν πολλοὺς ὠφελήσαντα Πάνταινον, οὐκ ὀλίγον ἐκ ἐκείνους ἐσχηκότα παρασκευὴν, καὶ 283 τὸν νῦν ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ καθεζόμενον Ἀλεξανδρῶν Ἡρακλᾶν· ὄντινα εὖρον παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῶν φιλοσόφων μαθημάτων, ἥδη πέντε ἔτεσιν αὐτῷ προσκαρτερήσαντα, πρὶν ἐμὲ ἄρξασθαι ἀκούειν ἐκείνων τῶν λόγων. Διὸ καὶ πρότερον κοινῇ ἐσθῆτι χρώμενος, ἀποδυσάμενος, καὶ φιλόσοφον

ἀναλαβὼν σχῆμα, μέχρι τοῦ δεῦρο τηρεῖ, βιβλία τε Ἑλλήνων κατὰ δύναμιν οὐ παύεται φιλολογῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν αὐτῷ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀσκήσεως ἀπολογου-
μένην εἴρηται. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον ἐπ' Ἀλεξανδρείας
αὐτῷ τὰς διατριβὰς ποιουμένῳ, ἐπιστάς τις τῶν στρατιωτικῶν,
ἀνεδίδου γράμματα, Δημητρίῳ τε τῷ τῆς παροικίας ἐπισκόπῳ,
καὶ τῷ τότε τῆς Αἰγύπτου ἐπάρχῳ, παρὰ τοῦ τῆς Ἀραβίας
ἡγουμένου, ὡς ἂν μετὰ σπουδῆς ἀπάσης τὸν Ὀριγένην πέμψοιεν
κοινωνήσονται λόγων αὐτῷ. Τοιγαρὺν προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν,
ἀφικνέεται ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν. Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ τὰ τῆς
ἀφίξεως εἰς πέρας ἀγαγὼν, αὐθις ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν ἐπανήει.
Χρόνου δὲ μεταξὺ διαγενομένου, οὐ σμικροῦ κατὰ τὴν πόλιν
ἀναρριπισθέντος πολέμου, ὑπεξελθὼν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ
μηδὲ τὰς κατ' Αἴγυπτον διατριβὰς ἀσφαλεῖς ἑαυτῷ ἡγούμενος,
ἐλθὼν ἐπὶ Παλαιστίνης, ἐν Καισαρείᾳ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο·
ἔνθα καὶ διαλέγεσθαι, τὰς τε θείας ἐρμηνεύειν γραφὰς ἐπὶ τοῦ
κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας· οἱ τῇδε ἐπίσκοποι, καίτοι τῆς τοῦ πρεσ-
βυτερίου χειροτονίας οὐδέπω τετυχηκότα, αὐτὸν ἡξίουσαν. Ὁ καὶ
αὐτὸ γένοιτο· ἂν ἐκδηλον, ἀφ' ὧν περὶ τούτου Δημητρίῳ γράφοντες,
'Αλέξανδρος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος καὶ Θεόκτιστος ὁ Και-
σαρείας, ᾧδὲ πῶς ἀπολογοῦνται·

Προσέθηκε δὲ τοῖς γράμμασιν, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε ἠκούσθη, οὐδὲ νῦν Routh, Rel. ii. 167.
γεγένηται, τὸ παρόντων ἐπισκόπων λαϊκοὺς ὁμιλεῖν, οὐκ οἶδ' ὅπως προφανῶς
οὐκ ἀληθῆ λέγων. Ὅπου γοῦν εὐρίσκονται οἱ ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ ὠφελεῖν 284
τοὺς ἀδελφούς, καὶ παρακαλοῦνται τῷ λαῷ προσομιλεῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων
ἐπισκόπων· ὥσπερ ἐν Λαράνδοις Εὐέλπις ὑπὸ Νέωνος, καὶ ἐν Ἰκονίᾳ Παν-
λῖνος ὑπὸ Κέλσου, καὶ ἐν Συννάδοις Θεόδωρος ὑπὸ Ἀττικοῦ τῶν μακαρίων
ἀδελφῶν. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις τοῦτο γίνεσθαι, ἡμᾶς δὲ μὴ
εἰδέναι.

Τοῦτον καὶ ἔτι νέος ἂν ὁ δηλούμενος ἀνὴρ οὐ πρὸς μόνων τῶν
συνήθων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ ξένης ἐπισκόπων, ἐτιμᾶτο τὸν τρόπον.
'Αλλὰ γὰρ αὐθις τοῦ Δημητρίου διὰ γραμμάτων αὐτὸν ἀνακαλέ-
σαντος, δι' ἀνδρῶν τε διακόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπισπεύσαντος
ἐπανελθεῖν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀφικόμενος τὰς συνήθεις
ἐπετέλει σπουδάς.

CAP. XX.

Ὅσοι τῶν τηνικάδε φέρονται λόγοι.

Ἦκμαζον δὲ κατὰ τοῦτο πλείους λόγοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, ὧν καὶ ἐπιστολὰς, ἃς πρὸς ἀλλήλους διεχάραττον, ἔτι νῦν σωζομένας εὑρεῖν εὐπορον· αἱ καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφυλάχθησαν ἐν τῇ κατ' Αἰλίαν βιβλιοθήκῃ, πρὸς τοῦ τηνικάδε τὴν αὐτόθι διέποντος ἐκκλησίαν Ἀλεξάνδρου ἐπισκευασθείση, ἀφ' ἧς καὶ αὐτοὶ τὰς ὕλας τῆς μετὰ χεῖρας ὑποθέσεως ἐπὶ ταῦτ' συναγαγεῖν δεδυνήμεθα. Τούτων Βήρυλλος σὺν ἐπιστολαῖς καὶ συγγραμμάτων διαφόρους φιλοκαλίας καταλέλοιπεν. Ἐπίσκοπος δ' οὗτος ἦν τῶν κατὰ Βόστραν Ἀράβων· ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰππόλυτος, ἑτέρας πού καὶ αὐτὸς προσεστὼς ἐκκλησίας. Ἦλθε δὲ εἰς ἡμᾶς καὶ Γαίου λογιωτάτου ἀνδρὸς διάλογος, ἐπὶ Ῥώμης κατὰ Ζεφυρῖνον πρὸς Πρόκλον τῆς κατὰ Φρύγας αἰρέσεως ὑπερμαχοῦντα κεκινημένον· ἐν ᾧ τῶν δι' ἐναντίας τὴν περὶ τὸ συντάττειν καινὰς γραφὰς προπέτειάν τε καὶ τόλμαν ἐπιστομίζων, τῶν τοῦ ἱεροῦ ἀποστόλου δεκατριῶν μόνων ἐπιστολῶν μνημονεύει, τὴν πρὸς Ἑβραίους μὴ συναριθμήσας ταῖς λοιπαῖς· ἐπεὶ καὶ εἰς δεῦρο παρὰ Ῥωμαίων τισὶν οὐ νομίζεται τοῦ ἀποστόλου τυγχάνειν.

CAP. XXI.

Ὅσοι κατὰ τούσδε ἐπίσκοποι ἐγνωρίζοντο.

Ἀλλὰ γὰρ Ἀντωνῖνον ἔτη βασιλεύσαντα ἑπτὰ καὶ μῆνας ἕξ Μακρίνος διαδέχεται. Τούτου δ' ἐπ' ἐνιαυτὸν διαγενομένου, αἰθὺς ἕτερος Ἀντωνῖνος τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν παραλαμβάνει· οὐ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, ὃ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος Ζεφυρῖνος μεταλλάττει τὸν βίον, ὅλοις ὀκτωκαίδεκα διακατασχὼν ἔτεσι τὴν λειτουργίαν. Μεθ' οὗ Κάλλιστος τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχει-
 286 ρίζεται· ὃς ἐπιβιώσας ἔτεσιν πέντε, Οὐρβανῷ τὴν λειτουργίαν καταλείπει. Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐπὶ τούτοις διαδέχεται τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, ἐπὶ τέτταρσι μόνοις ἔτεσιν Ἀντωνῖνον διαγενομένου. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείῳ ἐκκλησίας Ἀσκληπιάδην Φιλητὸς διαδέχεται. Τοῦ δὲ αὐτοκράτορος μήτηρ

Infr. c. 33.

Cf. i. 25;
iii. 28, 31.

A.D. 217.

A.D. 218.

A.D. 222.

Μαμμαία τοῦνομα, γυνὴ θεοσεβεστάτῃ εἰ καὶ τις ἄλλη γεγουνῖα, καὶ εὐλαβὴς τὸν τρόπον, τῆς Ὁριγένους πανταχόσε βοωμένης φήμης, ὡς καὶ μέχρι τῶν αὐτῆς ἐλθεῖν ἀκοῶν, περὶ πολλοῦ ποιεῖται τῆς τοῦ ἀνδρὸς θείας ἀξιωθῆναι, καὶ τῆς ὑπὸ πάντων θαυμαζομένης περὶ τὰ θεῖα συνέσεως αὐτοῦ πείραν λαβεῖν. Ἐπ' Ἀντιοχείας δῆτα διατρίβουσα, μετὰ στρατιωτικῆς δορυφορίας αὐτὸν ἀνακαλεῖται. Παρ' ἧ χρόνον διατρίψας, πλείστα τε ὅσα εἰς τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ τῆς τοῦ θεοῦ διδασκαλείου ἀρετῆς ἐπιδειξάμενος, ἐπὶ τὰς συνήθεις ἔσπενδε διατριβάς.

CAP. XXII.

Ὅσα τῶν Ἰππολύτου εἰς ἡμᾶς ἦλθεν.

Τότε δῆτα καὶ Ἰππόλυτος συντάττων, μετὰ πλείστων ἄλλων ὑπομνημάτων, καὶ τὸ 'περὶ τοῦ Πάσχα' πεποίηται σύγγραμμα· ἐν ᾧ τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ἐκθέμενος, καὶ τινα κανόνα ἐκκαϊδεκαετηρίδος περὶ τοῦ Πάσχα προθεῖς, ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοὺς χρόνους περιγράφει. Τῶν δὲ λοιπῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα ἐστὶ τάδε. 'Εἰς τὴν Ἑξαήμερον,' 'εἰς τὰ μετὰ τὴν Ἑξαήμερον,' 'πρὸς Μαρκίωνα,' 'εἰς τὸ Ἄσμα,' 'εἰς μέρη τοῦ Ἰεζεκιήλ,' 'περὶ τοῦ Πάσχα,' 'πρὸς ἀπάσας τὰς Αἱρέσεις.' Πλείστα τε ἄλλα καὶ παρὰ πολλοῖς εὖροις ἂν σωζόμενα.

CAP. XXIII.

287

Περὶ τῆς Ὁριγένους σπουδῆς καὶ ὡς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πρεσβείου ἠξιώθη.

Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ Ὁριγένει τῶν εἰς τὰς θείας γραφὰς ὑπομνημάτων ἐγένετο ἀρχὴ, Ἀμβροσίου ἐς τὰ μάλιστα παρορμῶντος αὐτὸν μυρίαίς ὅσαις οὖν προτροπαῖς, οὐ ταῖς διὰ λόγων καὶ παρακλησέσιν αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφθονωτάταις τῶν ἐπιτηδείων χορηγαίς. Ταχυγράφοι γὰρ αὐτῷ πλείους ἢ ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸν παρῆσαν ὑπαγορεύοντι, χρόνοις τεταγμένοις ἀλλήλους ἀμείβοντες· βιβλιογράφοι τε οὐχ ἥττους, ἅμα καὶ κόραις ἐπὶ τὸ καλλιγραφεῖν ἡσκημέναις· ὧν ἀπάντων τὴν δέουσαν τῶν ἐπιτηδείων ἀφθονον περιουσίαν ὁ Ἀμβρόσιος παρεστήσατο· ναὶ

Supr. c. 8.

μὴν καὶ ἐν τῇ περὶ τὰ θεῖα λόγια ἀσκήσει τε καὶ σπουδῇ, προθυμίαν ἄφατον αὐτῷ συνεισέφερεν, ἥ καὶ μάλιστα αὐτὸν προὔτρεπεν ἐπὶ τὴν τῶν ὑπομνημάτων σύνταξιν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, Οὐρβανὸν ἐπισκοπεύσαντα τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἔτεσιν ὀκτὼ διαδέχεται Ποντιανὸς, τῆς δ' Ἀντιοχείων μετὰ Φιλητὸν Ζεβίνος. Καθ' οὗς ὁ Ὠριγένης, ἐπειγούσης χρείας, ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα πραγμάτων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στείλαμενος τὴν διὰ Παλαιστίνης, πρεσβυτερίου χειροθεσίαν ἐν Καισαρείᾳ πρὸς τῶν τῇδε ἐπισκόπων ἀναλαμβάνει. Τὰ μὲν οὖν ἐπὶ τούτῳ περὶ αὐτοῦ κεκινημένα, τά τε ἐπὶ τοῖς κινήσει δεδογμένα τοῖς
 288 τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶσιν, ὅσα τε ἄλλα ἀκμάζων περὶ τὸν θεῖον εἰσενήνεκται λόγον, ἰδίας δεόμενα συντάξεως, μετρίως ἐν τῷ δευτέρῳ ἧς ὑπὲρ αὐτοῦ πεποιήμεθα Ἀπολογίας, ἀνεγράψαμεν.

CAP. XXIV.

Τίνα ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηγήσατο.

Ταῦτα δὲ ἐκείνοις δέοι ἂν προσεπιθεῖναι δηλοῦντας, ὥς ἐν μὲν τῷ ἕκτῳ τῶν 'εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην' ἐξηγητικῶν, σημαίνει τὰ πρότερα πέντε ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἔτ' ὄντα αὐτὸν συντάξαι, τῆς δ' εἰς τὸ πᾶν Εὐαγγέλιον αὐτὸ δὴ τοῦτο πραγματείας, μόνοι δύο καὶ εἴκοσιν εἰς ἡμᾶς περιῆλθον τόμοι. Κατὰ δὲ τὸ ἔνατον τῶν 'εἰς τὴν Γένεσιν,' (δώδεκα δὲ ἐστὶ τὰ πάντα,) οὐ μόνον τοὺς πρὸ τοῦ ἐνάτου δημοῖ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπεμνηματίσθαι, καὶ 'εἰς τοὺς πρώτους δὲ πέντε καὶ εἴκοσι Ψαλμοὺς,' ἔτι τε τὰ 'εἰς τοὺς Θρήνους,' ὧν εἰς ἡμᾶς ἐληλύθασι τόμοι πέντε, ἐν οἷς μέμνηται καὶ τῶν περὶ ἀναστάσεως, (δύο δ' ἐστὶ καὶ ταῦτα,) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ 'περὶ Ἀρχῶν' πρὸ τῆς ἀπ' Ἀλεξανδρείας μεταναστάσεως γράφει, καὶ τοὺς ἐπιγεγραμμένους 'Στρωματεῖς,' ὄντας τὸν ἀριθμὸν δέκα, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου συντάττει βασιλείαν, ὥς καὶ τοῦτο ὀλόγραφοι δηλοῦσιν αὐτοῦ πρὸ τῶν τόμων ἐπισημειώσεις.

289

CAP. XXV.

Ὅπως τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν ἐμνημόνευσεν.

Τὸν μὲν γε πρῶτον ἐξηγούμενος Ψαλμὸν, ἔκθεσιν πεποιήται

τοῦ τῶν ἱερῶν γραφῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης καταλόγου, ὧδέ πως γράφων κατὰ λέξιν·

Οὐκ ἀγνοητέον δ' εἶναι τὰς ἐνδιαθήκους βίβλους, ὡς Ἑβραῖοι παραδίδασιν, δύο καὶ εἴκοσι· ὅσος ὁ ἀριθμὸς τῶν παρ' αὐτοῖς στοιχείων ἐστίν.

Εἴτα μετὰ τινα ἐπιφέρει λέγων·

Εἰσὶ δὲ αἱ εἴκοσι δύο βίβλοι καθ' Ἑβραίους αἰδε· ἡ παρ' ἡμῖν Γένεσις ἐπιγεγραμμένη, παρ' Ἑβραίοις δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βίβλου, Βρησιθ, ὅπερ ἐστίν, 'ἐν ἀρχῇ'· *Ἐξοδος, Οὐλεσμώνθ', ὅπερ ἐστὶ, 'ταῦτα τὰ ὀνόματα' Δευτικόν, Οὐκρά, 'καὶ ἐκάλεσεν'· Ἀριθμοί, Ἀμμεσφεκωδεῖμ· Δευτερονόμιον, Ἑλεαδδεβαρεῖμ, 'οὗτοι οἱ λόγοι.' Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ, Ἰωσοῦε βέν Νοῦν. Κριταί, Ρουθ', παρ' αὐτοῖς ἐν ἐνὶ, Σαφατεῖμ. Βασιλειῶν πρώτη, δευτέρα, παρ' αὐτοῖς ἐν, Σαμουήλ, ὁ θεόκλητος· Βασιλειῶν, τρίτη, τετάρτη, ἐν ἐνὶ, Οὐαμμελχ Δαβίδ, ὅπερ ἐστὶ 'βασιλεία Δαβίδ.' Παραλειπομένων, πρώτη, 280 δευτέρα, ἐν ἐνὶ, Δαβρηϊαμείν, ὅπερ ἐστὶ, 'λόγοι ἡμερῶν'· Ἑσδρας, πρῶτος, δεύτερος, ἐν ἐνὶ, Ἑζρά, ὁ ἐστὶ, 'βοηθός.' Βίβλος Ψαλμῶν, Σφαρθελλείμ. Σολομῶντος Παροιμίαι, Μελώθ. Ἑκκλησιαστής, Κωέλθ. Ἄσμα Ἄσμάτων, (οὐ γὰρ ὡς ὑπολαμβάνουσί τινες, Ἄσματα Ἄσμάτων,) Σῖρ Ἀσσιρίμ. Ἡσαΐας, Ἰεσσιά. Ἰερεμίας σὺν Θρήνοις καὶ τῇ ἐπιστολῇ ἐν ἐνὶ, Ἰερεμία. Δανιήλ, Δανιήλ. Ἰεζεκιήλ, Ἰεζεκιήλ. Ἰώβ, Ἰώβ. Ἑσθήρ, Ἑσθήρ. Ἐξω δὲ τούτων ἐστὶ τὰ Μακκαβαϊκά, ἅπερ ἐπιγράφεται Σαρβήθ Σαβαναεὺλ.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ προειρημένῳ τίθησι συγγράμματι. Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν 'εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον,' τὸν ἐκκλησιαστικὸν φυλάττων κανόνα, μόνα τέσσαρα εἶναι Εὐαγγέλια μαρτύρεται, ὧδέ πως γράφων·

Ὡς ἐν παραδόσει μαθὼν περὶ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, ἃ καὶ μόνα ἀναντίρρητά ἐστιν ἐν τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· ὅτι πρῶτον μὲν γέγραπται τὸ κατὰ τὸν ποτὲ τελώνην, ὕστερον δὲ ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ Ματθαῖον, ἐκδεδωκότα αὐτὸ τοῖς ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ πιστεύουσι, γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς συντεταγμένον· δεύτερον δὲ τὸ κατὰ Μάρκον, ὡς Πέτρος ὑφηγήσατο αὐτῷ, ποιήσαντα· ὃν καὶ 'υἷόν' ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ διὰ τούτων ὠμολόγησε φάσκων, 'Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συν- 1 Pet. v. 13. εκλεκτῇ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.' Καὶ τρίτον τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ ὑπὸ Παύλου ἐπαινούμενον εὐαγγέλιον τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πεποιηκότα· ἐπὶ πᾶσι τὸ κατὰ Ἰωάννην.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τῶν 'εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην' Ἑξηγη- 291 τικῶν,' ὁ αὐτὸς ταῦτα περὶ τῶν Ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων φησίν·

Ὁ δὲ 'ἰκανωθεὶς διάκονος γενέσθαι τῆς καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, 2 Cor. iii. 6. ἀλλὰ πνεύματος,' Παῦλος, ὁ 'πεπληρωκὴς τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ Rom. xv. 19.

Orig. in Ev.
Jo. v. 3.

καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, οὐδὲ πάσαις ἔγραψεν αἷς ἐδίδαξαν ἐκκλησίαις· ἀλλὰ καὶ αἷς ἔγραψεν, ὀλίγους στίχους ἐπέστειλε. Πέτρος δέ, Matt. xvi. 18. ἐφ' ᾧ οἰκοδομεῖται ἡ Χριστοῦ ἐκκλησία, ἧς 'πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσι,' μίαν Ἐπιστολὴν ὁμολογουμένην καταλέλοιπεν. Ἔστω δὲ καὶ δευτέραν John xiii. 23. ἀμφιβιβάλλεται γάρ. Τί δεῖ περὶ τοῦ ἀναπεσόντος ἐπὶ τὸ στῆθος λέγειν τοῦ Ἰησοῦ, Ἰωάννου, ὃς εὐαγγέλιον ἐν καταλέλοιπεν, ὁμολογῶν δύνασθαι τοσαῦτα ποιήσῃν 'ἃ οὐδὲ ὁ κόσμος χωρῆσαι ἐδύνατο;' Ἐγραψε δὲ καὶ τὴν Ib. xxi. 25. Ἀποκάλυψιν, κελυσθεὶς σιωπῆσαι καὶ 'μὴ γράφαι τὰς τῶν ἐπτά βροντῶν φωνάς.' Καταλέλοιπε καὶ ἐπιστολὴν πᾶν ὀλίγων στίχων. Ἔστω δὲ καὶ Rev. x. 4. δευτέραν καὶ τρίτην· ἐπεὶ οὐ πάντες φασὶ γνησίους εἶναι ταύτας· πλὴν οὐκ εἰσι στίχων ἀμφοτέραι ἑκατόν.

Ἔτι πρὸς τούτοις περὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς ἐν ταῖς εἰς αὐτὴν ὁμιλίαις ταῦτα διαλαμβάνει·

Ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς λέξεως τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιγεγραμμένης ἐπιστολῆς οὐκ ἔχει τὸ ἐν λόγῳ ἰδιωτικὸν τοῦ ἀποστόλου, ὁμολογήσαντος 2 Cor. xi. 6. ἑαυτὸν 'ιδιῶτην εἶναι τῷ λόγῳ,' τουτέστι τῇ φράσει, ἀλλὰ ἐστὶν ἡ ἐπιστολὴ συνθέσει τῆς λέξεως Ἑλληνικωτέρα, πᾶς ὁ ἐπιστάμενος κρίνειν φράσεων διαφορὰς ὁμολογῆσαι ἂν. Πάλιν τε αὖ ὅτι τὰ νοήματα τῆς ἐπιστολῆς θαυμάσιά ἐστι, καὶ οὐ δεύτερα τῶν ἀποστολικῶν ὁμολογουμένων γραμμάτων, καὶ τοῦτο ἂν συμφῆσαι εἶναι ἀληθὲς πᾶς ὁ προσέχων τῇ ἀναγνώσει τῇ ἀποστολικῇ.

Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·

Ἐγὼ δὲ ἀποφαινόμενος εἶποίμ' ἂν, ὅτι τὰ μὲν νοήματα τοῦ ἀποστόλου ἐστὶν, ἡ δὲ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις ἀπονημονεύσαντός τινος τὰ ἀποστολικά, καὶ ὥσπερ ἐσχολιογραφῆσαντός τινος τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Εἴ τις οὖν ἐκκλησία ἔχει ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ὡς Παύλου, αὕτη εὐδοκίμειτω καὶ ἐπὶ τούτῳ. Οὐ γὰρ εἰκὴ οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες ὡς Παύλου αὐτὴν παραδεδώκασι. Τίς δὲ ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, τὸ μὲν ἀληθὲς Θεὸς οἶδεν. Ἡ δὲ εἰς ἡμᾶς φθάσασα ἱστορία, ὑπὸ τινων μὲν λεγόντων, ὅτι 202 Κλήμης ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ῥωμαίων ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν, ὑπὸ Cf. iii. 37. τινων δὲ, ὅτι Λουκᾶς ὁ γράψας τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὰς Πράξεις.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὧδε ἐχέτω.

CAP. XXVI.

Ὡς Ἡρακλᾶς τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπὴν διεδέξατο.

Ἔτος δ' ἦν τοῦτο δέκατον τῆς δηλουμένης ἡγεμονίας, καθ' ὃ τὴν ἀπ' Ἀλεξανδρείας μετανάστασιν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν ὁ Ὠριγένης ποιησάμενος, Ἡρακλᾷ τὸ τῆς κατηχήσεως τῶν αὐτόθι διδασκαλείου καταλείπει. Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ καὶ Δημή-

τριος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος τελευτᾷ, ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τρισὶ καὶ τεσσαράκοντα τῇ λειτουργίᾳ διαρκέσας· διαδέχεται δ' αὐτὸν ὁ Ἡρακλᾶς.

CAP. XXVII.

Ὅπως αὐτὸν ἑώρων οἱ ἐπίσκοποι.

Διέπρεπε δέ ἐν τούτῳ Φιρμιλιανὸς Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν ἐπίσκοπος, τοσαύτην εἰσάγων περὶ τὸν Ὠριγένην σπουδὴν, ὥς τοτὲ μὲν αὐτὸν ἀμφὶ τὰ κατ' αὐτὸν κλίματα εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ὠφέλειαν ἐκκαλεῖσθαι, τοτὲ δὲ ὥς αὐτὸν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στέλλεσθαι, καὶ τινὰς αὐτῷ συνδιατρίβειν χρόνους, τῆς εἰς τὰ θεῖα βελτιώσεως ἕνεκα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς Ἱεροσολύμων προεστὼς Ἀλέξανδρος, Θεόκτιστός τε ὁ κατὰ Καισάρειαν, τὸν πάντα χρόνον προσανέχοντες αὐτῷ, οἷα 293 διδασκάλῳ μόνῳ, τὰ τῆς τῶν θείων γραφῶν ἐρμηνείας καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου πράττειν συνεχώρουν.

CAP. XXVIII.

Περὶ τοῦ κατὰ Μαξιμῖνον διωγμοῦ.

Τὸν γε μὴν Ῥωμαίων αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, τρισὶν ἐπὶ δέκα ἔτεσι τὴν ἀρχὴν διανύσαντα, Μαξιμῖνος Καῖσαρ διαδέ- A.D. 235.
χεται· ὃς δὴ κατὰ κότον, τὸν πρὸς τὸν Ἀλεξάνδρον οἶκον ἐκ

πλείονων πιστῶν συνεστῶτα, διωγμὸν ἐγείρας, τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἄρχοντας μόνους, ὥς αἰτίους τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας ἀναιρεῖσθαι προστάττει. Τότε καὶ Ὠριγένης τὸν 'περὶ Μαρτυρίου' συντάττει, Ἀμβροσίῳ καὶ Πρωτοκλήτῳ πρεσ-
βυτέρῳ τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἀναθεὶς τὸ σύγγραμμα· ὅτι δὴ ἄμφω περίστασις οὐχ ἡ τυχοῦσα ἐν τῷ διωγμῷ κατειλήφει. Ἐν ᾗ καὶ διαπρέψαι κατέχει λόγος ἐν ὁμολογίᾳ τοὺς ἄνδρας, οὐ πλείονος ἢ τριετοῦς χρόνου τῷ Μαξιμίνῳ διαγενομένου. Σεσημείωται δὲ τουτοῦ τοῦ διωγμοῦ τὸν καιρὸν, ἐν τε τῷ δευτέρῳ καὶ εἰκοστῷ τῶν 'εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἑξηγητικῶν,' καὶ ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς ὁ Ὠριγένης.

Orig. Exh. ad
Mart. i.

CAP. XXIX.

Περὶ Φαβιανοῦ, ὡς Ῥωμαίων ἐπίσκοπος ἐκ Θεοῦ παραδόξως ἀνεδείχθη.

A. D. 238.

Γορδιανοῦ δὲ μετὰ Μαξιμῖνον τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν δια-
δεξαμένου τῆς κατὰ Ῥώμην ἐκκλησίας Ποντιανὸν ἔτεσιν ἔξ
ἐπισκοπεύσαντα διαδέχεται Ἀντέρως, καὶ τοῦτον Φαβιανὸς ἐπὶ
μῆνα τῇ λειτουργίᾳ διακονησάμενον. Ἐξ ἀγροῦ φασὶ τὸν Φα-
294 βιανὸν μετὰ τὴν Ἀντέρωτος τελευτὴν ἅμ' ἐτέροις συνελθόντα
ἐπιχωριάζειν τῇ Ῥώμῃ, ἔνθα παραδοξότατα πρὸς τῆς θείας καὶ
οὐρανίου χάριτος ἐπὶ τὸν κλῆρον παρεληλυθέναι. Τῶν γὰρ
ἀδελφῶν ἁπάντων χειροτονίας ἕνεκεν τῆς τοῦ μέλλοντος δια-
δέξεσθαι τὴν ἐπισκοπὴν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας συγκεκροτημένων,
πλείστων τε ἐπιφανῶν καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν τοῖς πολλοῖς ἐν
ὑπονοίᾳ ὑπαρχόντων, ὁ Φαβιανὸς παρὼν οὐδενὸς μὲν ἀνθρώ-
πων εἰς διάνοιαν ἦει· ὅμως δ' οὖν ἀθρόως ἐκ μετεώρου περι-
στερὰν καταπαῖσαν ἐπικαθεσθῆναι τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ μνημονεύ-
ουσι, μίμημα ἐνδεικνυμένην τῆς ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τοῦ Ἀγίου
Πνεύματος ἐν εἵδει περιστερᾶς καθόδου. Ἐφ' ᾧ τὸν πάντα
λαὸν ὥσπερ ὑφ' ἐνὸς πνεύματος θείου κινηθέντα, προθυμίᾳ
πάσῃ καὶ μιᾷ ψυχῇ, ἄξιον ἐπιβοῆσαι, καὶ ἀμελλήτως ἐπὶ
τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς λαβόντας αὐτὸν ἐπιθεῖναι. Τότε δὲ
καὶ τοῦ κατ' Ἀντιόχειαν ἐπισκόπου Ζεβίνου τὸν βίον μεταλ-
λάξαντος, Βαβύλας τὴν ἀρχὴν διαδέχεται, ἐν τε Ἀλεξανδρείᾳ
μετὰ Δημήτριον Ἡρακλᾶ τὴν λειτουργίαν παρεληφότος, τῆς
τῶν αὐτόθι κατηχήσεως τὴν διατριβὴν διαδέχεται Διονύσιος,
εἰς καὶ οὗτος τῶν Ὠριγένους γενόμενος φοιτητῶν.

CAP. XXX.

Ὅσοι γεγόνασιν Ὠριγένους φοιτηταί.

Τῷ δὲ Ὠριγένει ἐπὶ τῆς Καισαρείας τὰ συνήθη πράττοντι,
πολλοὶ προσήεσαν οὐ μόνον τῶν ἐπιχωρίων, ἀλλὰ καὶ τῆς
ἀλλοδαπῆς μυρίοι φοιτηταὶ τὰς πατρίδας ἀπολιπόντες· ὧν
ἐπισήμους μάλιστα ἔγνωμεν, Θεόδωρον, ὃς ἦν αὐτὸς οὗτος ὁ

καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπων διαβόητος Γρηγόριος, τὸν τε τούτου 295
ἀδελφὸν Ἀθηνόδωρον· οὓς ἀμφὶ τὰ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων
μαθήματα δεινῶς ἐπτοημένους, φιλοσοφίας αὐτοῖς ἐνθεὶς ἔρωτα,
τῆς προτέρας σπουδῆς τὴν θείαν ἄσκησιν ἀντικαταλλάξασθαι
προὔτρεψατο. Πέντε δὲ ὅλοις ἔτεσιν αὐτῷ συγγενόμενοι, τοσ-
αύτην ἀπηνέγκαντο περὶ τὰ θεία βελτίωσιν, ὥς ἔτι νέους
ἄμφω ἐπισκοπῆς τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν ἀξιοθῆναι.

CAP. XXXI.

Περὶ Ἀφρικανοῦ.

Ἐν τούτῳ καὶ Ἀφρικανὸς ὁ τῶν ἐπιγεγραμμένων Ἑκστῶν
συγγραφεὺς ἐγνωρίζετο. Ἐπιστολὴ τούτου Ὁριγένει γρα- Routh, Rel.
φείσα φέρεται, ἀποροῦντος ὡς νόθου καὶ πεπλασμένης οὔσης ii. 225.
τῆς ἐν τῷ Δανιὴλ ἑκατὸν Σουσάνναν ἱστορίας· πρὸς ἣν Ὁρι-
γένης ἀντιγράφει πληρέστερα. Τοῦ δ' αὐτοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ
ἄλλα τὸν ἀριθμὸν πέντε Ἑκτογραφίων ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἐπ'
ἀκριβὲς πεπονημένα σπουδάσματα· ἐν οἷς φησὶν ἑαυτὸν πορεῖαν Ib. 307.
στείλασθαι ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, διὰ πολλὴν τοῦ Ἡρακλᾶ
φήμην· ὃν ἐπὶ λόγοις φιλοσόφοις καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήνων
μαθήμασιν εὖ μάλα διαπρέψαντα, τὴν ἐπισκοπὴν τῆς αὐτόθι
ἐκκλησίας ἐγχειρισθῆναι ἐδηλώσαμεν. Καὶ ἑτέρα δὲ τοῦ αὐτοῦ Ib. 228.
Ἀφρικανοῦ φέρεται ἐπιστολὴ πρὸς Ἀριστείδην, ἑκτὴς τῆς νο-
μιζομένης διαφωνίας τῶν παρὰ Ματθαίῳ τε καὶ Λουκᾷ τοῦ
Χριστοῦ Γενεαλογιών· ἐν ᾗ σαφέστερα τὴν τῶν Εὐαγγε-
λιστῶν συμφωνίαν παρίστησιν, ἐξ ἱστορίας εἰς αὐτὸν κατελ-
θοῦσης, ἣν κατὰ καιρὸν ἐν τῷ πρώτῳ τῆς μετὰ χεῖρας ὑποθέ- Supr. i. 7.
σεως προλαβὼν ἐξεθέμην.

CAP. XXXII.

296

Τίνα Ὁριγένης ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐξηγήσατο.

Καὶ Ὁριγένει δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον τὰ ἑκτὴς τὸν
Ἡσαίου, ἐν ταῦτῳ δὲ καὶ τὰ ἑκτὴς τὸν Ἰεζεκιήλ συνετάττετο·
ὧν εἰς μὲν τὸ τρίτον μέρος τοῦ Ἡσαίου, μέχρι τῆς ὁράσεως
τῶν τετραπύλων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, τριάκοντα εἰς ἡμᾶς περιήλθον

τόμοι. 'Εἰς δὲ τὸν 'Ιεζεκιήλ' πέντε καὶ εἴκοσιν, οὓς καὶ μόνους εἰς τὸν πάντα πεποιήται προφήτην. Γενόμενος δὲ τηνικάδε ἐν 'Αθήναις, περαίνει μὲν τὰ εἰς τὸν 'Ιεζεκιήλ, τῶν δὲ 'εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων' ἄρχεται, καὶ πρόεισί γε αὐτόθι μέχρι πέμπτου συγγράμματος. Ἐπανελθὼν δὲ ἐπὶ τὴν Καισάρειαν, καὶ ταῦτα εἰς πέρας δέκα ὄντα τὸν ἀριθμὸν ἄγει. Τί δέι τῶν λόγων τὰνδρὸς ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἀκριβῆ κατάλογον ποιεῖσθαι, ἰδίας δεόμενον σχολῆς; Ὁν καὶ ἀνεγράψαμεν ἐπὶ τῆς τοῦ Παμφίλου βίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ἱεροῦ μάρτυρος ἀναγραφῆς, ἐν ᾗ τὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδὴν τοῦ Παμφίλου, ὁπόση τις γέγονει, παριστῶντες, τῆς συναχθείσης αὐτῷ τῶν τε Ὀριγένους καὶ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων βιβλιοθήκης τοὺς πίνακας παρεθέμην. Ἐξ ὧν ὅτφ φίλον, πάρεστιν ἐντελέστατα τῶν Ὀριγένους πόνων τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα διαγνῶναι. Νυνὶ δὲ πορευτέον ἐπὶ τὴν τῆς ἱστορίας ἀκολουθίαν.

Mart. Pal.
II.

297

CAP. XXXIII.

Περὶ τῆς Βηρύλλου παρατροπῆς.

Βήρυλλος, ὁ μικρῷ πρόσθεν δεδηλωμένος Βοστρῶν τῆς Ἀραβίας ἐπίσκοπος, τὸν ἐκκλησιαστικὸν παρεκτρέπων κανόνα, ξένα τινὰ τῆς πίστεως παρεισφέρειν ἐπειράτο, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν λέγειν τολμῶν μὴ προῦφεστάναι κατ' ἰδίαν οὐσίας περιγραφῆν, πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, μηδὲ μὴν θεότητα ἰδίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνην τὴν Πατρικὴν. Ἐπὶ τούτῳ πλείστων ἐπισκόπων ζητήσεις καὶ διαλόγους πρὸς τὸν ἄνδρα πεποιημένων, μεθ' ἐτέρων παρακληθεὶς Ὀριγένης κάτεισι μὲν εἰς ὁμιλίαν ταπρῶτα τῷ ἀνδρὶ, τίνα νοῦν ἔχοι, ἀποπειρώμενος· ὥς δ' ἔγνω ὅ, τι καὶ λέγοι, εὐθύνας μὴ ὀρθοδοξοῦντα, λογισμῷ τε πείσας καὶ ἀποδείξει ἀναλαβὼν αὐτὸν, τῇ περὶ τοῦ δόγματος ἐφίστησιν ἀληθείᾳ, ἐπὶ τε τὴν προτέραν ὑγιῇ δόξαν ἀποκαθίστησι. Καὶ φέρεται γε εἰσέτι νῦν ἔγγραφα τοῦ τε Βηρύλλου καὶ τῆς δι' αὐτὸν γενομένης συνόδου, ὁμοῦ τὰς Ὀριγένους πρὸς αὐτὸν ζητήσεις, καὶ τὰς λεχθείσας ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παροικίας διαλέξεις, ἕκαστά τε τῶν τότε πεπραγμένων περιέχοντα. Καὶ ἄλλα μὲν οὖν μυρία Ὀριγένους πέρι μνήμη

παραδιδόασι τῶν καθ' ἡμᾶς οἱ πρεσβύτεροι· ἃ καὶ παρήσειν μοι δοκῶ, οὐ τῆς ἐνεστώσης ἐχόμενα πραγματείας. Ὅσα δὲ ἀναγκαῖα τῶν περὶ αὐτὸν διαγνῶναι ἦν, ταῦτα καὶ ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπονημένης ἡμῖν τε καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς ἱερῷ μάρτυρι 298 Παμφίλῳ Ἀπολογίας πάρεστιν ἀναλέξασθαι· ἦν τῶν φιλαιτῶν ἕνεκα συμπονήσαντες ἀλλήλοις, διὰ σπουδῆς πεποιήμεθα.

CAP. XXXIV.

Τὰ κατὰ Φίλιππον Καίσαρα.

Ἔτεσι δὲ ὅλοις ἐξ Γορδιανοῦ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν A.D. 238. ἀνύσαντος, Φίλιππος ἅμα παιδὶ Φιλίππῳ τὴν ἀρχὴν διαδέχεται. A.D. 244. Τοῦτον κατέχει λόγος Χριστιανὸν ὄντα, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ὑστάτης τοῦ Πάσχα παννυχίδος, τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ πλήθει Supr. c. 9. μετασχεῖν ἐβελῆσαι, οὐ πρότερον δὲ ὑπὸ τοῦ τηνικάδε προεστῶτος ἐπιτραπῆναι εἰσβαλεῖν, ἢ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τοῖς ἐν παραπτώμασιν ἐξεταζομένοις, μετανοίας τε χώραν ἴσχουσιν, ἑαυτὸν καταλέξαι· ἄλλως γὰρ μὴ ἂν ποτε πρὸς αὐτοῦ, μὴ οὐχὶ τοῦτο ποιήσαντα, διὰ πολλὰς τῶν κατ' αὐτὸν αἰτίας παραδεχθῆναι. Καὶ πειθαρχήσαι γε προθύμως λέγεται, τὸ γνήσιον καὶ εὐλαβὲς τῆς περὶ τὸν θεῖον φόβον διαθέσεως ἔργοις ἐπιδεδειγμένον.

CAP. XXXV.

Ὡς Διονύσιος Ἡρακλᾶ τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξατο.

Τρίτον δὲ τούτῳ ἔτος ἦν, καθ' ὃ μεταλλάξαντος Ἡρακλᾶ τὸν βίον ἐπὶ δεκαῆξ ἔτεσι τῆς προστασίας, τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησιῶν τὴν ἐπισκοπὴν Διονύσιος ὑπολαμβάνει.

CAP. XXXVI.

299

Ὅσα ἄλλα ἐσπούδασται τῷ Ὀριγένει.

Τότε δῆτα, οἷα καὶ εἰκὸς ἦν, πληθυνούσης τῆς πίστεως, πεπαρρησιασμένου τε τοῦ καθ' ἡμᾶς παρὰ πᾶσι λόγου, ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα φασὶν ἔτη τὸν Ὀριγένην γενόμενον, ἅτε δὴ μεγίστην ἤδη συλλεξάμενον ἐκ τῆς μακρᾶς παρασκευῆς ἔξιν, τὰς ἐπὶ τοῦ

κοινοῦ λεγομένας αὐτῷ διαλέξεις ταχυγράφοις μεταλαβεῖν ἐπιτρέψαι, οὐ πρότερόν ποτε τοῦτο γενέσθαι συγκεχωρηκότα. Ἐν τούτῳ καὶ τὰ πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον καθ' ἡμῶν Κέλσου τοῦ Ἐπικουρείου Ἀληθῆ Λόγον, ὅκτῳ τὸν ἀριθμὸν συγγράμματα συντάττει, καὶ τοὺς εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον εἴκοσι πέντε τόμους, τοὺς τε εἰς τοὺς δώδεκα Προφῆτας, ἀφ' ὧν μόνους εὗρομεν πέντε καὶ εἴκοσι. Φέρεται δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν βασιλέα Φίλιππον ἐπιστολή καὶ ἄλλη πρὸς τὴν τούτου γαμετὴν Σεβήραν, διάφοροί τε ἄλλαι πρὸς διαφόρους, ὧν ὁπόσας σποράδην παρὰ διαφόροις σωθείσας συναγαγεῖν δεδυνήμεθα, ἐν ἰδίαις τόμων περιγραφαῖς, ὡς ἂν μηκέτι διαρρίπτοντο, κατελέξαμεν, τὸν ἑκατὸν ἀριθμὸν ὑπερβαινούσας. Γράφει δὲ καὶ Φαβιανῷ τῷ κατὰ Ῥώμην ἐπισκόπῳ, ἐτέροις τε πλείστοις ἄρχουσιν ἐκκλησιῶν, περὶ τῆς κατ' αὐτὸν ὀρθοδοξίας. Ἐχεις καὶ τούτων τὰς ἀποδείξεις, ἐν ἑκτῷ τῆς γραφείσης ἡμῖν περὶ τοῦ ἀνδρὸς Ἀπολογίας.

Supr. c. 23.

CAP. XXXVII.

Περὶ τῆς τῶν Ἀράβων διαστάσεως.

Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐπὶ τῆς Ἀραβίας κατὰ τὸν δηλουμένου ἐπιφύονται χρόνον, δόγματος ἀλλοτρίου τῆς ἀληθείας εἰσηγηταί, οἳ ἔλεγον τὴν ἀνθρωπείαν ψυχὴν τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν ἅμα τῇ τελευτῇ συναποθνήσκειν τοῖς σώμασι καὶ συνδιαφθείρεσθαι, αὐθις δέ ποτε κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν σὺν αὐτοῖς ἀναβιώσεσθαι. Καὶ δὴ καὶ τότε συγκροτη-
 300 θείσης οὐ σμικρὰς συνόδου, πάλιν Ὠριγένης παρακληθεὶς καὶ ἐνταῦθα, κινήσας τε λόγους ἐπὶ τοῦ κοινοῦ περὶ τοῦ ζητουμένου, οὕτως ἠνέχθη, ὡς μετατεθῆναι τὰς τῶν πρότερον ἐσφαλμένων διανοίας.

CAP. XXXVIII.

Περὶ τῆς Ἐλκεσαϊτῶν αἵρέσεως.

Τότε δὲ καὶ ἄλλη διαστροφὴ κατάρχεται ἡ τῶν Ἐλκεσαϊτῶν λεγομένη αἵρεσις· ἡ καὶ ἅμα τῷ ἄρξασθαι ἀπέσβη. Μνημονεύει

δ' αὐτῆς ὁμιλῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ εἰς τὸν ὀγδοηκοστὸν δεῦτερον
Ψαλμὸν ὁ Ὁριγένης, ὧδέ πως λέγων·

Ἐλήλυθέ τις ἐπὶ τοῦ παρόντος, μέγα φρονῶν ἐπὶ τῷ δύνασθαι πρεσβεύειν
γνώμης ἀθέου καὶ ἀσεβεστάτης, καλουμένης Ἑλκεσαῖτων, νεωστὶ ἐπανι-
σταμένης ταῖς ἐκκλησίαις. Ἐκείνη ἡ γνώμη οἷα λέγει κακὰ, παραθήσομαι
ὑμῖν, ἵνα μὴ συναρπάξῃσθε. Ἀθετεῖ τινὰ ἀπὸ πάσης γραφῆς. Κέχρηται
ῥητοῖς πάλιν ἀπὸ πάσης παλαιᾶς τε καὶ εὐαγγελικῆς· τὸν ἀπόστολον
τέλεον ἀθετεῖ. Φησὶ δὲ ὅτι τὸ ἀρνήσασθαι ἀδιάφορόν ἐστι· καὶ ὁ μὲν 301
νόησας, τῷ στόματι ἐν ἀνάγκαις ἀρνήσεται, τῇ δὲ καρδίᾳ οὐχί. Καὶ
βίβλον τινὰ φέρουσιν, ἣν λέγουσιν ἐξ οὐρανοῦ καταπεπτωκέναι· καὶ τὸν
ἀκηκοῦτα ἐκείνης καὶ πιστεύοντα, ἄφεσιν λήψεσθαι τῶν ἁμαρτημάτων,
ἄλλην ἄφεσιν παρ' ἡμῶν Χριστοῦ Ἰησοῦς ἀφῆκε.

Καὶ τὰ μὲν περὶ τούτων τάδε ἐστίν.

CAP. XXXIX.

Περὶ τῶν κατὰ Δέκιον.

Ἄλλα γὰρ Φίλιππον ἔτεσιν ἑπτὰ βασιλεύσαντα διαδέχεται A.D. 249.
Δέκιος· ὃς δὴ τοῦ πρὸς Φίλιππον ἔχθους ἕνεκα διωγμὸν κατὰ
τῶν ἐκκλησιῶν ἐγείρει, ἐν ᾧ Φαβιανοῦ ἐπὶ Ῥώμης μαρτυρίῳ
τελειωθέντος, Κορινθίου τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται. Ἐπὶ δὲ
Παλαιστίνης Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Ἱεροσολύμων ἐκκλησίας ἐπί-
σκοπος, αὐθις διὰ Χριστὸν ἐν τῇ Καισαρείᾳ ἡγεμονικοῖς παραστὰς
δικαστηριοῖς, καὶ ἐπὶ δευτέρᾳ διαπρέψας ὁμολογία, δεσμωτηρίου
πειρᾶται, λιπαρῶ γήρει καὶ σεμνῇ πολιᾷ κατεστεμμένος. Τούτου
δὲ μετὰ τὴν ἐν τοῖς ἡγεμονικοῖς δικαστηριοῖς λαμπρὰν καὶ
περιφανῇ μαρτυρίαν ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς κοιμηθέντος, Μαζαβάνης
διάδοχος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκοπῆς ἀναδείκνυται. Τῷ δ'
Ἀλεξάνδρῳ παραπλησίως ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῦ Βαβύλα μετὰ τὴν
ὁμολογίαν ἐν δεσμωτηρίῳ μεταλλάξαντος, Φάβιος τῆς αὐτόθι
προΐσταται ἐκκλησίας. Τὰ μὲν οὖν Ὁριγένει κατὰ τὸν διωγμὸν
συμβάντα οἷα καὶ ὅσα, καὶ ὁποίας ἔτυχε τελευτῆς, τοῦ πονηροῦ
δαίμονος ἐφαμίλλως τῷ ἀνδρὶ πανστρατιᾷ παραταξαμένου, πάσῃ
τε μηχανῇ καὶ δυνάμει κατ' αὐτοῦ στρατηγήσαντος, παρὰ πάντας
τε τοὺς τῆνικάδε πολεμηθέντας διαφερόντως ἐπισκῆψαντος αὐτῷ,
οἷα τε καὶ ὅσα διὰ τὸν Χριστοῦ λόγον ὁ ἀνὴρ ὑπέμεινε δεσμὰ
καὶ βασάνους τὰς κατὰ τοῦ σώματος, τὰς τε ὑπὸ σιδηρῷ κλοιῷ
καὶ μυχοῖς εἰρκτῆς τιμωρίας, καὶ ὡς ἐπὶ πλείστοις ἡμέραις 302

τοὺς πόδας ὑπὸ τέσσαρα τοῦ κολαστηρίου ξύλου παραταθεὶς διαστήματα κατασπώμενος, πυρός τε ἀπειλὰς, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς τῶν ἐχθρῶν ἐπενεχθέντα καρτερῶς ἤνεγκεν, οἷον τε τὰ κατ' αὐτὸν ἔτυχε τέλους, μηδαμῶς αὐτὸν ἀνελεῖν παντὶ σθένει τοῦ δικαστοῦ φιλονείκως ἐνστάντος, ὁποίας τε μετὰ ταῦτα καταλείπει φωνὰς, καὶ αὐτὰς πλήρεις τοῖς ἀναλήψεως δεομένοις ὠφελείας, πλείσται ὅσαι τᾶνδρὸς ἐπιστολαὶ τάληθές ὁμοῦ καὶ ἀκριβὲς περιέχουσι.

CAP. XL.

Περὶ τῶν Διονυσίῳ συμβάντων.

Τά γέ τοι κατὰ Διονύσιον, ἐκ τῆς πρὸς Γερμανὸν ἐπιστολῆς αὐτοῦ παραθήσομαι· ἔνθα τοῦτον περὶ ἑαυτοῦ λέγων ἱστορεῖ τὸν τρόπον·

Dionys.
Ep. 10.
(Cf. Galland,
Bibl. Patr.
iii. 525.)

Ἐγὼ δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλῶ, καὶ αὐτὸς οἶδεν ὅτι οὐ ψεύδομαι· οὐδὲ μίαν ἐπ' ἔμμαντοῦ βαλλόμενος, οὐδὲ ἀθεεὶ πεποίημαι τὴν φυγὴν. Ἀλλὰ καὶ πρότερον τοῦ κατὰ Δέκιον προτεθέντος διωγμοῦ, Σαβίνος αὐτῆς ὥρας φρουμεντάριον ἔπεμψεν εἰς ἀναζήτησίν μου· κἀγὼ μὲν τεσσάρων ἡμερῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔμεινα, τὴν ἀφίξιν τοῦ φρουμενταρίου προσδοκῶν. Ὁ δὲ πάντα μὲν περιῆλθεν ἀνερעυνῶν, τὰς ὁδοὺς, τοὺς ποταμοὺς, τοὺς ἀγροὺς, ἔνθα κρύπτεσθαι με ἢ βαδίζειν ὑπενόησεν. Ἀορασίᾳ δὲ εἶχετο, μὴ εὐρίσκων τὴν οἰκίαν· οὐ γὰρ ἐπίστευεν οἴκοι με διωκόμενον μένειν. Καὶ μόλις μετὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν κελεύσαντός μοι μεταστῆναι τοῦ Θεοῦ, καὶ παραδόξως ὁδοποιήσαντος, ἐγὼ τε καὶ οἱ παῖδες καὶ πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν ἅμα συνεξήλθομεν. Καὶ ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον ἐκείνο γέγονε, τὰ ἐξῆς ἐδήλωσεν· ἐν οἷς τάχα τισὶ γεγόναμεν χρήσιμοι.

Εἰτά τινα μεταξὺ εἰπὼν, τὰ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτῷ συμ-
303 βεβηκότα δηλοῖ, ταῦτα ἐπιφέρων·

Ἐγὼ μὲν γὰρ περὶ ἡλίου δυσμὰς, ἅμα τοῖς σὺν ἐμοὶ γενόμενος, ὑπὸ τοῖς στρατιώταις εἰς Ταπόσιριν ἤχθην· ὁ δὲ Τιμόθεος κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἔτυχε μὴ παρὼν, μὴ δὲ καταληφθεὶς. Ἐλθὼν δὴ ὕστερον εὗρε τὸν οἶκον ἔρημον, καὶ φρουροῦντας αὐτὸν ὑπρέτας, ἡμᾶς δὲ ἐξηνδραποδισμένους.

Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι·

Καὶ τίς ὁ τῆς θαυμασίας οἰκονομίας αὐτοῦ τρόπος; Τὰ γὰρ ἀληθῆ λεχθήσεται. Ἀπηντᾶτό τις τῶν χωριτῶν ὑποφεύγοντι τῷ Τιμοθέῳ καὶ τεταραγμένῳ, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπείξεως ἐπύθετο. Ὁ δὲ τάληθές ἐξείπε· κακέινος ἀκούσας (ἀπῆει δὲ εὐωχησόμενος γάμος· διαπανυχίζειν γὰρ αὐτοῖς ἐν ταῖς τοιαύταις συνόδοις ἔθος,) εἰσελθὼν ἀπήγγειλε τοῖς κατακει-

μένοις· οἱ δὲ ὁρμῇ μιᾷ καθάπερ ἀπὸ συνθήματος πάντες ἐξανέστησαν, καὶ δρόμῳ φερόμενοι τάχιστα ἦκον, ἐπεισπεσύντες τε ἡμῖν, ἡλάλαξαν· καὶ φυγῆς εὐθέως τῶν φρουρούντων ἡμᾶς στρατιωτῶν γενομένης, ἐπέστησαν ἡμῖν ὥς εἶχομεν ἐπὶ τῶν ἀστράτων σκιμπόδων κατακείμενοι. Καὶ γὰρ ἐγὼ μὲν, οἶδεν ὁ Θεὸς, ὥς ληστὰς εἶναι πρότερον ἡγούμενος ἐπὶ σύλησιν καὶ ἀρπαγῇ ἀφικομένους, μένων ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἧς ἤμην γυμνός, ἐν τῷ λινῷ ἐσθήματι, τὴν δὲ λοιπὴν ἐσθήτα παρακειμένην αὐτοῖς ὥρεγον. Οἱ δὲ ἐξανίστασθαι τε ἐκέλευον καὶ τὴν ταχίστην ἐξίεναι. Καὶ τότε συνεῖς ἐφ' ᾧ παρήσαν, ἀνέκραγον, δεόμενος αὐτῶν καὶ ἱκετεύων ἀπιέναι καὶ ἡμᾶς ἔᾶν, εἰ δὲ βούλονται τι χρηστὸν ἐργάσασθαι, τοὺς ἀπάγοντάς με φθάσαι, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοὺς τὴν ἐμὴν ἀποτεμεῖν ἡξίου. Καὶ τοιαῦτα βοῶντος, ὥς ἴσασιν οἱ κοινωνοί μου καὶ μέτοχοι πάντων γενόμενοι, ἀνίστασαν πρὸς βίαν. Καὶ γὰρ ἐγὼ παρήκα ἑμαυτὸν ὑπτίον εἰς τοῦδαφος· οἱ δὲ διαλαβόντες χειρῶν καὶ ποδῶν, σύροντες ἐξήγαγον. Ἐπηκολούθουν δέ μοι οἱ τούτων πάντων μάρτυρες, Γαῖος, Φαῦστος, Πέτρος, Παῦλος· οἱ καὶ ὑπολαβόντες με, φοράδην ἐξήγαγον τοῦ πολυχνίου, καὶ ὄνῳ γύμνῳ ἐπιβιβάσαντες ἀπήγαγον.

Ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ ὁ Διονύσιος.

CAP. XLI.

304

Περὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς Ἀλεξανδρείας μαρτυρησάντων.

Ὁ δ' αὐτὸς, ἐν ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Φάβιον Ἀντιοχέων ἐπίσκοπον, τῶν κατὰ Δέκιον μαρτυρησάντων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοὺς ἀγῶνας τοῦτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον·

Οὐκ ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ προστάγματος ὁ διωγμὸς παρ' ἡμῖν ἤρξατο, Dion. Ep. 3. ἀλλὰ γὰρ ὅλον ἐνιαυτὸν προῦλαβε, καὶ φθάσας ὁ κακῶν τῇ πόλει ταύτῃ μάντις καὶ ποιητῆς, ὅστις ἐκεῖνος ἦν, ἐκίνησε καὶ παρώρμησε καθ' ἡμῶν τὰ πλήθη τῶν ἔθνων, εἰς τὴν ἐπιχώριον αὐτοὺς δεισιδαιμονίαν ἀναρρίψας. Οἱ δὲ ἐρέθισθέντες ὑπ' αὐτοῦ, καὶ πάσης ἐξουσίας εἰς ἀνοσιουργίαν λαβόμενοι, μόνῃν εὐσέβειαν τὴν θρησκείαν τῶν δαιμόνων ταύτην ὑπέλαβον, τὸ καθ' ἡμῶν φοῦν. Πρῶτον μὲν οὖν πρεσβύτην Μητρᾶν ὀνόματι συναρπάσαντες, καὶ κελεύσαντες ἄθεα λέγειν ῥήματα, μὴ πειθόμενον, ξύλοις τε παίοντες τὸ σῶμα, καὶ καλάμοις ὀξέσι τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κεντοῦντες, ἀγαγόντες εἰς τὸ προάστειον, κατελιθοβόλησαν. Ἐπειτα πιστὴν γυναῖκα Κοῦνταν καλουμένην ἐπὶ τὸ εἰδωλεῖον ἀγαγόντες, ἡνάγκαζον προσκυνεῖν· ἀποστρεφόμενην δὲ καὶ βδελυττομένην ἐκδήσαντες τῶν ποδῶν, διὰ πάσης τῆς πόλεως κατὰ τοῦ τραχεοῦ λιθοστρώτου σύροντες, προσαρρασσομένην τοῖς μυλαιοῖς λίθοις ἅμα καὶ μαστιγοῦντες, ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀγαγόντες κατέλευσαν τόπον. Εἶθ' ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ὥρμησαν ἐπὶ τὰς τῶν θεοσεβῶν οἰκίας, καὶ οὓς ἐγνώριζον, ἕκαστοι γεινιῶντας, ἐπισπεύδοντες ἦγον, ἐσύλων τε καὶ διήρπαζον, τὰ μὲν τιμιώτερα τῶν κειμηλίων

νοσφιζόμενοι· τὰ δὲ εὐτελέστερα καὶ ὅσα ἐκ ξύλων ἐπεποιήτο, διαρριπτοῦντες καὶ κατακαίοντες ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐαλωκυίας ὑπὸ πολεμίων πόλεως παρεῖχον θέναν. Ἐξέκλινον δὲ καὶ ὑπανεχώρουν οἱ ἀδελφοί, 'καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων,' ὁμοίως ἐκείνοις οἷς καὶ Παῦλος ἐμαρτύρησε, 'μετὰ χαρᾶς' προσεδέξαντο. Καὶ οὐκ οἶδ' εἴ τις, πλὴν εἰ μὴ πού τις εἰς ἐμπιστῶν,

305 μέχρι γε τούτου τὸν Κύριον ἡρνήσατο. Ἀλλὰ καὶ τὴν θαυμασιωτάτην τότε παρθένον πρεσβύτιν Ἀπολλωνίαν διαλαβόντες, τοὺς μὲν ὁδόντας πόλεως, ζῶσαν ἡπείλουν κατακαῦσαι, εἰ μὴ συνεκφωνήσειεν αὐτοῖς τὰ τῆς ἀσεβείας κηρύγματα. Ἡ δὲ ὑποπαραιτησαμένη βραχὺ καὶ ἀνεθεῖσα, συντόνως ἐπεπύδησεν εἰς τὸ πῦρ, καὶ καταπέφλεκται. Σαραπίωνά τε καταλαβόντες ἐφέστιον, σκληραῖς βασάνοις αἰκισάμενοι, καὶ πάντα τὰ ἄρθρα διακλάσαντες, ἀπὸ τοῦ ὑπερώου πρηνῇ κατέρριψαν. Οὐδεμία δὲ ὁδὸς, οὐ λεωφόρος, οὐ στενωπὸς ἡμῖν βάσιμος ἦν, οὐ νύκτωρ, οὐ μεθήμεραν, αἰεὶ καὶ πανταχοῦ πάντων κεκραγόντων, εἰ μὴ τὰ δύσφημά τις ἀνυμνοίη ῥήματα, τοῦτον εὐθέως δεῖν σύρεσθαί τε καὶ πίμπρασθαι. Καὶ ταῦτα ἐπιπολὺ μὲν τοῦτον ἤκμασε τὸν τρόπον. Διαδεξαμένη δὲ τοὺς ἀθλίους ἡ στάσις, καὶ ὁ πόλεμος ὁ ἐμφύλιος, τὴν καθ' ἡμῶν ὠμότητα πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ἔτρεψε. Καὶ σμικρὸν μὲν προσανεπνεύσαμεν, ἀσχολῶν τοῦ πρὸς ἡμᾶς θυμοῦ λαβόντων· εὐθέως δὲ ἡ τῆς βασιλείας ἐκείνης τῆς εὐμενεστοτέρας ἡμῖν μεταβολῇ διήγγελλται, καὶ πολὺς ὁ τῆς ἐφ' ἡμᾶς ἀπειλῆς φόβος ἀντετίετο. Καὶ δὴ καὶ παρῇν τὸ πρόσταγμα, αὐτὸ σχεδὸν ἐκείνο, οἷον τὸ προρρηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, παρὰ βραχὺ τὸ φοβερώτατον, ὥς, 'εἰ δυνατόν,' σκανδαλίσαι 'καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.' Πλὴν πάντες γε κατεπτήχσαν. Καὶ πολλοὶ μὲν εὐθέως τῶν περιφανεστέρων,

308 οἱ μὲν ἀπῆντων δεδιότες, οἱ δὲ δημοσιεύοντες, ὑπὸ τῶν πράξεων ἡγοντο, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ἀμφ' αὐτοὺς ἐφέιλκοντο· ὀνομαστί τε καλούμενοι, ταῖς ἀνάγκαις καὶ ἀνιέροις θυσίαις προσήεσαν, οἱ μὲν, ὠχρῶντες καὶ τρέμοντες, ὥσπερ οὐ θύσοντες, ἀλλ' αὐτοὶ θύματα καὶ σφάγια τοῖς εἰδώλοις ἐσόμενοι, ὥς ὑπὸ πολλοῦ τοῦ περιεστῶτος δήμου χλεύην αὐτοῖς ἐπιφέρεισθαι, καὶ δῆλους μὲν εἶναι πρὸς πάντας δειλοὺς ὑπάρχοντας, καὶ πρὸς τὸ τεθνάναι καὶ πρὸς τὸ θῦσαι· οἱ δὲ τινες ἐτοιμότερον τοῖς βωμοῖς προσέτρεχον, ἰσχυριζόμενοι τῇ θρασύτητι τὸ μηδὲ πρότερον Χριστιανοὶ γεγονέναι. Περὶ ὧν ἡ τοῦ Κυρίου πρόρρησις ἀληθεστάτη, ὅτι 'δυσκόλως' σωθήσονται. Τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν εἶποντο τούτοις ἑκατέρους, οἱ δὲ ἔφευγον, οἱ δὲ ἡλίσκοντο. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἄχρι δεσμῶν καὶ φυλακῆς χωρήσαντες, καὶ τινες καὶ πλείονας ἡμέρας καθειρχθέντες, εἴτα καὶ πρὶν εἰς δικαστήριον εἰσελθεῖν, ἐξωμόσαντο, οἱ δὲ καὶ βασάνοις ἐπὶ ποσὸν ἐγκαρτερήσαντες, πρὸς τὸ ἐξῆς ἀπείπον. Οἱ δὲ στεργοὶ καὶ μακάριοι στύλοι τοῦ Κυρίου, κραταιωθέντες ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τῆς ἰσχυρᾶς ἐν ἑαυτοῖς πίστεως ἀξίαν καὶ ἀνάλογον δύναμιν καὶ καρτερίαν λαβόντες, θαυμαστοὶ γεγόνασιν αὐτοῦ τῆς βασιλείας μάρτυρες. Ὡν πρῶτος Ἰουλιανὸς, ἄνθρωπος ποδαγρὸς, μὴ στήναι, μὴ βαδίσαι δυνάμενος, σὺν ἑτέροις δύο τοῖς φέρουσιν αὐτὸν, προσήχθη· ὧν ὁ μὲν ἕτερος εὐθὺς ἡρνήσατο· ὁ δ' ἕτερος Κρονίων ὀνόματι, ἐπὶ κλῆν δὲ Εὐνους, καὶ αὐτὸς ὁ πρεσβύτης Ἰουλιανὸς, ὁμολογήσαντες τὸν Κύριον,

Heb. x. 34.

Matt. xxiv.
24.

Ib. xix. 23.

διὰ πάσης τῆς πόλεως μεγίστης οὔσης, ὡς ἴστε, καμήλοις ἐποχοῦμενοι καὶ μετέωροι μαστιγούμενοι, τέλος ἀσβέστῳ πυρὶ, περικεχυμένου τοῦ δήμου παντός, κατεκάησαν. Στρατιώτης τε αὐτοῖς ἀπαγομένοις παραστὰς, καὶ τοῖς ἐφύβριζουσιν ἐναντιωθείς, ἐκβοησάντων ἐκείνων, προσαχθεὶς ὁ ἀνδρείοτατος ὀπλομάχος τοῦ Θεοῦ Βησῦς, κὰν τῷ μεγάλῳ πολέμῳ τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας ἀριστεύσας, ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν· καὶ τις ἕτερος τὸ μὲν γένος Δίβυς, τὴν δὲ προσηγορίαν ἅμα καὶ τὴν εὐλογίαν ἀληθῆς Μάκαρ, προτροπῆς αὐτῷ πολλῆς ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ πρὸς ἄρνησιν γενομένης, οὐχ ὑπαχθεὶς, ζῶν καταπέφλεκται. Ἐπίμαχός τε μετ' αὐτοὺς καὶ Ἀλέξανδρος, μετὰ πολὺν ὃν ἔμειναν δεσμῶται χρόνον, μυρίας διενεγκόντες ἀληθόνας, ξυστῆρας, μάστιγας, πυρὶ ἀσβέστῳ καὶ οὗτοι διεχύθησαν· καὶ σὺν αὐτοῖς γυναῖκες τέσσαρες. Ἀμμωνάριόν τε ἁγία παρθένος, πάννυ φιλονεικῶς αὐτὴν ἐπιπλείστον τοῦ δικαστοῦ βασανίσαντος, ἅτε προαποφνημαμένην ὅτι μηδὲν ὦν ἐκείνος κελύοι, φθέγγαιτο, ἀληθεύσασα τὴν ἐπαγγελίαν, ἀπήχθη· 307 αἱ δὲ λοιπαί, ἡ σεμνοπρεπεστάτη πρεσβύτις Μερκουρία, καὶ ἡ πολὺπαις μὲν, οὐχ ὑπὲρ τὸν Κύριον δὲ ἀγαπήσασα ἐαυτῆς τὰ τέκνα Διουνσία, καταδεσθέντος εἰς ἀνήνυτον ἔτι βασανίζειν καὶ ὑπὸ γυναικῶν ἡττᾶσθαι τοῦ ἡγεμόνος, σιδήρῳ τεθνᾶσι, μηκέτι βασάνων πείραν λαβοῦσαι. Τὰς γὰρ ὑπὲρ πασῶν ἡ πρόμαχος Ἀμμωνάριον ἀνεδέδεκτο. Ἦρων δὲ καὶ Ἀτῆρ καὶ Ἰσιδωρος Αἰγύπτιοι, καὶ σὺν αὐτοῖς παιδάριον ὡς πεντεκαίδεκάτης ὁ Διόσκορος, παρεδόθησαν· καὶ πρῶτον τὸ μεράκιον λόγοις τε ἀπατᾶν ὡς εὐπαραγωγόν, καὶ βασάνοις καταναγκάζειν ὡς εὐένδοτον πειρωμένου, οὔτε ἐπέισθη οὔτε εἶξεν ὁ Διόσκορος. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἀγριώτατα καταξήνας, ἐγκατερήσαντας, πυρὶ καὶ τούτους παραδέδωκε· τὸν δὲ Διόσκορον ἐλλαμπρυνάμενόν τε δημοσίᾳ, καὶ σοφώτατα πρὸς τὰς ἰδίας πεύσεις ἀποκρινάμενον θαυμάσας, παρήκεν, ὑπέρθεσιν φήσας εἰς μετάνοιαν αὐτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν ἐπιμετρεῖν. Καὶ νῦν ὁ θεοπρεπέστατος σὺν ἡμῖν ἐστὶ Διόσκορος, εἰς μακρότερον τὸν ἀγῶνα καὶ διαρκέστερον μείνας τὸν ἄθλον. Νεμεσίων δὲ τις, κάκεινος Αἰγύπτιος, ἐσυκοφαντήθη μὲν, ὡς δὴ σύνοικος ληστῶν· ἀποδυσάμενος δὲ ταύτην παρὰ τῷ ἑκατοντάρχῳ τὴν ἀλλοτριωτάτην κατ' αὐτοῦ διαβολὴν, καταμνησθεὶς ὡς Χριστιανὸς, ἦκε δεσμώτης ἐπὶ τὸν ἡγούμενον. Ὁ δὲ ἀδικώτατος διπλαῖς αὐτὸν ἢ τοὺς ληστὰς ταῖς τε βασάνοις καὶ ταῖς μάστιξι λυμηνάμενος, μεταξὺ τῶν ληστῶν κατέφλεξε, τιμῆντα τὸν μακάριον τῷ τοῦ Χριστοῦ παραδείγματι. Ἀθρόον δέ τι σύνταγμα στρατιωτικόν, Ἀμμων καὶ Ζήνων καὶ Πτολεμαῖος καὶ Ἰγγένης, καὶ σὺν αὐτοῖς πρεσβύτης Θεόφιλος, εἰστήκεισαν πρὸ τοῦ δικαστηρίου· κρινόμενου δὴ τινος ὡς Χριστιανοῦ καὶ πρὸς ἄρνησιν ἤδη ῥέποντος, ἐπρίοντο οὗτοι παρεστηκότες, καὶ τοῖς τε προσώποις ἐνένευον, καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον, καὶ συνεσχηματίζοντο τοῖς σώμασιν. Ἐπιστροφῆς δὲ πάντων πρὸς αὐτοὺς γενομένης, πρὶν τινας αὐτῶν ἄλλους λαβέσθαι, φθάσαντες ἐπὶ τὸ βάθρον ἀνέδραμον· εἶναι Χριστιανοὶ λέγοντες, ὡς τὸν τε ἡγεμόνα καὶ τοὺς συνέδρους ἐμφύβους γενέσθαι, καὶ τοὺς μὲν κρινομένους εὐθαρσεστάτους, ἐφ' οἷς πείσονται, φαίνεσθαι, τοὺς δὲ δικάζοντας ἀποδειλιᾶν. Καὶ οὗτοι μὲν ἐκ δικαστηρίων ἐνεπόμεπυσαν καὶ ἡγαλλιάσαντο τῇ μαρτυρίᾳ, θριαμβεύ- 308

οντος αὐτοὺς ἐνδόξως τοῦ Θεοῦ.

Cf. 2 Cor. ii.
14.

CAP. XLII.

Περὶ τῶν ἄλλων ὁ Διονύσιος ἱστορεῖ.

“Ἄλλοι δὲ πλείστοι κατὰ πόλεις καὶ κόμας ὑπὸ τῶν ἐθνῶν διεσπάσθησαν· ὧν ἐνὸς, παραδείγματος ἕνεκεν, ἐπιμνησθήσομαι. Ἰσχυρίων ἐπετρόπενε τινι τῶν ἀρχόντων ἐπὶ μισθῷ. Τοῦτον ὁ μισθοδότης ἐκέλευε θῦσαι, μὴ πειθόμενον ὑβρίζειν, ἐμμένοντα προεπηλάκιζεν· ὑφισταμένου, βακτηρίαν μεγίστην λαβὼν, διὰ τῶν ἐντέρων καὶ τῶν σπλάγχχνων διώσας, ἀπέκτεινε. Τί δεῖ λέγειν τὸ πλῆθος τῶν ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι πλανηθέντων, ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψης καὶ κρύους, καὶ νόσων καὶ ληστῶν καὶ θηρίων διεφθαρμένων; ὧν οἱ περιγενόμενοι, τῆς ἐκείνων εἰσὶν ἐκλογῆς καὶ νίκης μάρτυρες. Ἐν δὲ καὶ τούτων εἰς δῆλωσιν ἔργον παραθήλωμαι. Χαιρήμων ἦν ὑπεργήρως τῆς Νεΐλου καλουμένης ἐπίσκοπος πόλεως. Οὗτος εἰς τὸ Ἀράβιον ὄρος ἅμα τῇ συμβίῳ ἑαυτοῦ φυγὼν οὐκ ἐπανελήλυθεν. Οὐδὲ ἡδυνήθησαν ἰδεῖν οὐκέτι, καίτοι πολλὰ διερευνησάμενοι, οἱ ἀδελφοί, οὔτε αὐτοὺς, οὔτε τὰ σώματα. Πολλοὶ δὲ οἱ κατ’ αὐτὸ τὸ Ἀραβικὸν ὄρος ἐξανδραποδισθέντες ὑπὸ βαρβάρων Σαρακηνῶν, οἱ μὲν μόλις ἐπὶ πολλοῖς χρήμασιν ἐλυτρώθησαν, οἱ δὲ μέχρι νῦν οὐδέπω. Καὶ ταῦτα διεξήλθον οὐ μάτην, ἀδελφε, ἀλλ’ ἵνα εἰδῆς, ὅσα καὶ ἡλίκα δεινὰ παρ’ ἡμῖν συνέβη· ὧν οἱ μᾶλλον πεπειραμένοι, πλείονα ἂν εἰδείην.

Εἵτα τούτοις ἐπιφέρει μετὰ βραχεία λέγων·

Αὐτοὶ τοίνυν οἱ θεῖοι μάρτυρες παρ’ ἡμῖν, οἱ νῦν τοῦ Χριστοῦ πάρεδροι καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κοινωνοὶ, καὶ μέτοχοι τῆς κρίσεως αὐτοῦ καὶ συν-
309 δικάζοντες αὐτῷ, τῶν παραπεπτωκότων ἀδελφῶν τινὰς ὑπευθύνους τοῖς τῶν
 θυσιῶν ἐγκλήμασι γενομένους, προσελάβοντο. Καὶ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ
 μετανοίαν αὐτῶν ἰδόντες, δεκτὴν τε γενέσθαι δυναμένην τῷ ‘μὴ βουλομένῳ’
 καθύλου τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν ‘μετανοίαν,’ δοκιμάσαντες,
 εἰσεδέξατο καὶ συνήγαγον καὶ συνέστησαν, καὶ προσευχῶν αὐτοῖς καὶ
 ἐστιάσεων ἐκοινώνησαν. Τί οὖν ἡμῖν, ἀδελφοί, περὶ τούτων συμβου-
 λεύετε; τί ἡμῖν πρακτέον; Σύμψηφοι καὶ ὁμογνώμονες αὐτοῖς καταστῶ-
 μεν, καὶ τὴν κρίσιν αὐτῶν καὶ τὴν χάριν φυλάξωμεν, καὶ τοῖς ἐλεθεῖσιν
 ὑπ’ αὐτῶν χρηστευσώμεθα, ἢ τὴν κρίσιν αὐτῶν ἄδικον ποιησώμεθα, καὶ
 δοκιμαστὰς αὐτοὺς τῆς ἐκείνων γνώμης ἐπιστήσωμεν, καὶ τὴν χρηστότητα
 ληψήσωμεν, καὶ τὴν τάξιν ἀνασκευάσωμεν;

Ταῦτα δὲ εἰκότως ὁ Διονύσιος παραθέθειται, τὸν περὶ τῶν ἐξησθενηκότων κατὰ τὸν τοῦ διωγμοῦ καιρὸν ἀνακινῶν λόγον

CAP. XLIII.

Περὶ Νοουάτου, οἷός τις ἦν τὸν τρόπον, καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὸν αἱρέσεως.

Ἐπειδὴ περ τῇ κατὰ τούτων ἀρθεὶς ὑπερηφανία Νοουάτος τῆς [i. e. Nova-
 Ῥωμαίων ἐκκλησίας πρεσβύτερος, ὥς μηκέτ' οὔσης αὐτοῖς σω-
 τηρίας ἐλπίδος, μηδ' εἰ πάντα τὰ εἰς ἐπιστροφὴν γνησίαν καὶ 310
 καθαρὰν ἐξομολόγησιν ἐπιτελοῖεν, ἰδίας αἱρέσεως τῶν κατὰ λο-
 γισμοῦ φυσίωσιν 'Καθαροὺς' ἑαυτοὺς ἀποφηνάντων, ἀρχηγὸς
 καθίσταται. Ἐφ' ᾧ συνόδου μεγίστης ἐπὶ Ῥώμῃ συγκροτη-
 θείσης, ἐξήκοντα μὲν τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων, πλειόνων δ' ἔτι
 μᾶλλον πρεσβυτέρων τε καὶ διακόνων, ἰδίως τε κατὰ τὰς λοιπὰς
 ἐπαρχίας τῶν κατὰ χώραν ποιμένων περὶ τοῦ πρακτέου διασκε-
 ψαμένων, δόγμα παρίσταται τοῖς πᾶσι, τὸν μὲν Νοουάτον ἅμα
 τοῖς αὐτῷ συνεπαρθεῖσι, τοὺς τε συνευδοκεῖν τῇ μισαδέλφῳ καὶ
 ἀπανθρωποτάτῃ γνώμῃ τᾶνδρὸς προαιρουμένους, ἐν ἁλλοτρίοις
 τῆς ἐκκλησίας ἡγεῖσθαι, τοὺς δὲ τῇ συμφορᾷ περιπεπτωκότας
 τῶν ἀδελφῶν ἰᾶσθαι καὶ θεραπεύειν τοῖς τῆς μετανοίας φαρμά-
 κοις. Ἦλθον δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἐπιστολαὶ Κορνηλίου Ῥωμαίων
 ἐπισκόπου πρὸς τὸν τῆς Ἀντιοχείας ἐκκλησίας Φάβιον, δηλοῦσαι
 τὰ περὶ τῆς Ῥωμαίων συνόδου, καὶ τὰ δόξαντα τοῖς κατὰ τὴν
 Ἰταλίαν καὶ Ἀφρικὴν καὶ τὰς αὐτόθι χώρας· καὶ ἄλλαι πάλιν
 Ῥωμαϊκῇ φωνῇ συντεταγμέναι, Κυπριαίου καὶ τῶν ἄμ' αὐτῷ
 κατὰ τὴν Ἀφρικὴν, δι' ὧν τὸ καὶ αὐτοὺς συνευδοκεῖν τῷ δεῖν
 τυγχάνειν ἐπικουρίας τοὺς πεπειρασμένους ἐνεφαίνετο· καὶ τῷ
 χρῆναι εὐλόγως τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐκκήρυκτον ποιήσα-
 σθαι τὸν τῆς αἱρέσεως ἀρχηγόν, πάντας τε ὁμοίως τοὺς συν-
 απαγομένους αὐτῷ. Ταύταις ἄλλη τις ἐπιστολὴ συνήπτο τοῦ
 Κορνηλίου, περὶ τῶν κατὰ τὴν σύνοδον ἀρεσάντων, καὶ πάλιν
 ἑτέρα, περὶ τῶν κατὰ Νοουάτον πραχθέντων· ἃφ' ἧς καὶ μέρη
 παραθέσθαι οὐδὲν ἂν κωλύοι, ὅπως εἶδεῖεν τὰ κατ' αὐτὸν οἱ
 τῇδε ἐντυγχάνοντες τῇ γραφῇ. Τὸν δὴ οὖν Φάβιον ἀναδι-
 δάσκων ὁποῖός τις ὁ Νοουάτος γέγονει τὸν τρόπον, αὐτὰ δὴ
 ταῦτα γράφει ὁ Κορνήλιος·

Ἵνα δὲ γνῶς ὅτι πρόπαλαι ὀρεγόμενος τῆς ἐπισκοπῆς ὁ θαυμασιος οἶτος, Routh, Rell
 καὶ κρύπτων ἐν ἑαυτῷ τὴν προπετὴ ταύτην αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ἐλάνθανεν, iii. 20.

ἐπικαλύμματι τῆς αὐτοῦ ἀπονοίας τῷ καταρχὰς σὺν αὐτῷ τοὺς ὁμολογητὰς
 311 ἐσχηκέναι χρώμενος, εἰπεῖν βούλομαι. Μάξιμος πρεσβύτερος τῶν παρ'
 ἡμῖν, καὶ Οὐρβανὸς, δις τὴν ἐξ ὁμολογίας δόξαν ἀρίστην καρπωσάμενοι,
 Σιδόνιος τε καὶ Κελερίνος, ἀνὴρ ὃς πάσας βασάνους διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ ἔλεον
 καρτερικώτατα διενέγκας, καὶ τῇ ῥώμῃ τῆς αὐτοῦ πίστεως, τὸ ἀσθενὲς τῆς
 σαρκὸς ἐπιρρώσας, κατὰ κράτος νενίκηκε τὸν ἀντικείμενον· οὗτοι δὲ οὖν οἱ
 ἄνδρες κατανοήσαντες αὐτὸν, καὶ καταφωράσαντες τὴν ἐν αὐτῷ πανουργίαν
 τε καὶ παλιμβολίαν, τὰς τε ἐπιорκίας καὶ ψευδολογίας, καὶ τὴν ἀκοινωνη-
 σίαν αὐτοῦ καὶ λυκοφιλίαν, ἐπανήλθον εἰς τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν, καὶ ἅπαντα
 αὐτοῦ τὰ τεχνάσματα καὶ πονηρέματα ἃ ἐκ πολλοῦ ἔχων ἐν ἑαυτῷ
 ὑπεστέλλετο, παρόντων ἱκανῶν, τοῦτο μὲν ἐπισκόπων, τοῦτο δὲ πρεσβυτέ-
 ρων καὶ λαϊκῶν ἀνδρῶν παμπόλλων, ἐξηγγείλαν ἀποδυρόμενοι καὶ μετα-
 γινώσκοντες, ἐφ' οἷς πεισθέντες τῷ δολερῷ καὶ κακότητι θηρίῳ, πρὸς ὀλί-
 γον χρόνον τῆς ἐκκλησίας ἀπελείφθησαν.

Εἶτα μετὰ βραχεία φησίν·

Routh, Reli.
 iii. 21.

Ἀμήχανον ὅσων, ἀδελφεῖ ἀγαπητὲ, τροπὴν καὶ μεταβολὴν ἐν βραχεῖ
 καιρῷ θέασάμεθα ἐπ' αὐτοῦ γεγεννημένην. Ὁ γάρ τοι λαμπρότατος, καὶ
 δι' ὄρκων φοβερῶν τιῶν πιστούμενος τὸ μὴδ' ὅλως ἐπισκοπῆς ὀρέγεσθαι,
 αἰφνίδιον ἐπίσκοπος ὥσπερ ἐκ μαγγάνου τινὸς εἰς τὸ μέσον ῥίφεις ἀναφαί-
 νεται. Οὗτος γάρ τοι ὁ δογματιστὴς, ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης
 ὑπερασπιστὴς, ὅπνῃκα παρασπᾶσθαι τε καὶ ὑφαρπάζειν τὴν μὴ δοθεῖσαν
 αὐτῷ ἄνωθεν ἐπισκοπὴν ἐπεχείρει, δύο ἑαυτῷ κοινωνοὺς ἀπεγνωκότας τῆς
 ἑαυτῶν σωτηρίας ἐπελέξατο· ὥς ἂν εἰς βραχύ τι μέρος καὶ ἐλάχιστον τῆς
 Ἰταλίας ἀποστείλῃ, κάκειθεν ἐπισκόπους τρεῖς, ἀνθρώπους ἀγροίκους καὶ
 ἀπλουστάτους, πλαστήν τινι ἐπιχειρήσει ἐξαπατήσῃ, διαβεβαιούμενος καὶ
 δισχυριζόμενος δεῖν αὐτοὺς ἐν τάχει παραγενέσθαι εἰς Ῥώμην, ὡς δῆθεν
 πᾶσα ἢ τις δὴ ποτε οὖν διχοστασία γεγονυῖα, σὺν καὶ ἑτέροις ἐπισκόποις
 καὶ αὐτῶν μεσιτευόντων, διαλυθῇ. Οὗς παραγενομένους, ἅτε δὴ, ὡς ἔφθη-
 μεν λέγοντες, ἀνθρώπους ἀπλουστέρους περὶ τὰς τῶν πονηρῶν μηχανὰς τε
 καὶ ῥαδιουργίας, συγκλεισθέντας ὑπὸ τινων ὁμοίων αὐτῷ τεταγμένων
 ἀνθρώπων, ὥρα δεκάτῃ μεθύοντας καὶ κραιπαλῶντας, μετὰ βίας ἠνάγκασεν
 312 εἰκονικῇ τινὶ καὶ ματαίᾳ χειρεπιθεσίᾳ ἐπισκοπὴν αὐτῷ δοῦναι· ἦν ἐνέδρα
 καὶ πανουργία, μὴ ἐπιβάλλουσαν αὐτῷ, ἐκδικεῖ. Ἐξ ὧν εἰς μετ' οὐ πολὺ
 ἐπανήλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀποδυρόμενος καὶ ἐξομολογούμενος τὸ ἑαυτοῦ
 ἁμάρτημα· ᾧ καὶ ἐκοινωνήσαμεν λαϊκῷ, ὑπὲρ αὐτοῦ δεηθέντος παντὸς τοῦ
 παρόντος λαοῦ. Καὶ τῶν λοιπῶν δὲ ἐπισκόπων διαδόχους εἰς τοὺς τόπους
 ἐν οἷς ἦσαν χειροτονήσαντες, ἀπεστάλκαμεν. Ὁ ἐκδικητὴς οὖν τοῦ εὐαγ-
 γελίου οὐκ ἡπίστατο ἕνα ἐπίσκοπον δεῖν εἶναι ἐν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ· ἐν ᾗ
 οὐκ ἡγνόμεν, (πῶς γάρ;) πρεσβυτέρους εἶναι τεσσαράκοντα ἕξ, διακόνους
 ἑπτὰ, ὑποδιακόνους ἑπτὰ, ἀκολούθους δύο καὶ τεσσαράκοντα, ἐξορκιστὰς δὲ
 καὶ ἀναγνώστας ἅμα πυλωροὺς δύο καὶ πεντήκοντα, χήρας σὺν θλιβομένοις
 313 ὑπὲρ τὰς χιλίας πεντακοσίας, οὓς πάντας ἢ τοῦ Δεσπότητος χάρις καὶ
 φιланθρωπία διατρέφει. Ὁν οὐδὲ τοσοῦτο πλῆθος καὶ οὕτως ἀναγκαῖον ἐν

τῇ ἐκκλησίᾳ, διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας πλούσιός τε καὶ πληθύνων ἀριθμὸς μετὰ μεγίστου καὶ ἀναριθμήτου λαοῦ, ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀπογνώσεώς τε καὶ ἀπαγορεύσεως ἐνέτρεψέ τε καὶ ἀνεκαλέσατο εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα τούτοις προστίθησι ταῦτα·

Φέρε δὴ ἐξῆς εἰπόμεν, τίσιν ἔργοις ἢ τίσι πολιτείαις τεθαρρηκὼς ἀντε- Routh, Rell.
ποιήθη τῆς ἐπισκοπῆς· ἄρά γε διὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνεστράφθαι, iii. 24·
καὶ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσασθαι, καὶ ἐν κινδύνοις πολλοῖς τε καὶ μεγάλοις ἔνεκα τῆς θεοσεβείας γεγόνειν; ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ὡς γε ἀφορμὴ τοῦ πιστεῦσαι γέγονεν ὁ Σατανᾶς, φοιτήσας εἰς αὐτὸν καὶ οἰκίσας ἐν αὐτῷ χρόνον ἰκανόν. Ὅς βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐπορκιστῶν, νόσφω περι-
πεσὼν χαλεπῇ, καὶ ἀποθανεῖσθαι ὅσον οὐδέπω νομιζόμενος, ἐν αὐτῇ τῇ κλίνῃ ἢ ἔκειτο, περιχυθεὶς ἔλαβεν· εἰ γε χρὴ λέγειν τὸν τοιοῦτον εἰληφέναι. Οὐ μὴν οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἔτυχε, διαφυγὼν τὴν νόσον, ὧν χρὴ μεταλαμβάνειν κατὰ τὸν τῆς ἐκκλησίας κανόνα, τοῦ τε σφραγισθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. Τούτου δὲ μὴ τυχόν, πῶς ἂν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἔτυχε;

Καὶ πάλιν μετὰ βραχεία φησίν·

314

Ὁ διὰ δειλίαν καὶ φιλοζωίαν ἐν τῷ καιρῷ τῆς διώξεως πρεσβύτερον εἶναι Ib. 25.
ἐαυτὸν ἀρνησάμενος. Ἀξιούμενος γὰρ καὶ παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν δια-
κόνων, ἵν' ἐξελθὼν τοῦ οἰκίσκου ἐν ᾧ καθεῖρξεν ἐαυτὸν, βοηθήσῃ τοῖς ἀδελ-
φοῖς ὅσα θέμις καὶ ὅσα δυνατόν πρεσβυτέρῳ κινδυνεύουσιν ἀδελφοῖς καὶ ἐπι-
κουρίας δεομένοις βοηθεῖν, τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ πειθαρχῆσαι παρακαλοῦσι
τοῖς διακόνοις, ὥς καὶ χαλεπαίνοντα ἀπιέναι καὶ ἀπαλλάττεσθαι· μὴ γὰρ ἔτι
βούλεσθαι πρεσβύτερος εἶναι ἔφη, ἐτέρας γὰρ εἶναι φιλοσοφίας ἐραστής.

Ὑπερβὰς δ' ὀλίγα, τούτοις πάλιν ἐπιφέρει λέγων·

Καταλιπὼν γὰρ ὁ λαμπρὸς οὗτος τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾗ πιστεύ- Ib. 26.
σας κατηξιώθη τοῦ πρεσβυτερίου κατὰ χάριν τοῦ ἐπισκόπου τοῦ ἐπιθέντος
αὐτῷ χεῖρα εἰς πρεσβυτερίου κλῆρον· ὃς διακωνούμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ
κλήρου, ἀλλὰ καὶ λαϊκῶν πολλῶν, ἐπεὶ μὴ ἔξον ἦν τὸν ἐπὶ κλίνῃ διὰ νόσον
περιχυθέντα, ὥσπερ καὶ οὗτος, εἰς κλῆρόν τινα γενέσθαι, ἡξίωσε συγχωρη-
θῆναι αὐτῷ τοῦτον μόνον χειροτονήσαι.

315

Εἰτ' ἄλλο τι τούτοις χεῖριστον προστίθησι τῶν τοῦ ἀνδρὸς
ἀτοπημάτων, λέγων οὕτως·

Ποιήσας γὰρ τὰς προσφορὰς, καὶ διανέμων ἐκάστῳ τὸ μέρος, καὶ ἐπι-
διδούς τούτο, ὁμνύειν, ἀντὶ τοῦ εὐλογεῖν, τοὺς τालαιώρους ἀνθρώπους
ἀναγκάζει, κατέχων ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ τὰς τοῦ λαβόντος, καὶ μὴ
ἀφιεῖς ἔστ' ἂν ὁμνύοντες εἴπωσι ταῦτα· (τοῖς γὰρ ἐκείνου χρήσομαι λόγοις)
“Ὁμοσόν μοι κατὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μηδέποτε με καταλιπεῖν καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς Κορνήλιον.” Καὶ
ὁ ἄθλιος-ἄνθρωπος οὐ πρότερον γέυεται, εἰ μὴ πρότερον αὐτῷ καταράσαιτο.
Καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν λαμβάνοντα τὸν ἄρτον ἐκείνον, τὸ ‘ἀμὴν,’ ‘Οὐκέτι
ἀνήξω πρὸς Κορνήλιον,’ λέγει.

Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν ταῦτα φησίν·

Routh, Rell.
iii. 27.

Ἡδὴ δὲ ἴσθι γεγυμνωσθαι καὶ ἔρημον γεγενῆσθαι, καταλιμπανόντων αὐτὸν καθ' ἡμέραν ἐκάστην τῶν ἀδελφῶν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπανερχομένων. Ὁν καὶ Μωσῆς ὁ μακάριος μάρτυς, ὁ παρ' ἡμῖν ἔναγχος μαρτυρήσας καλὴν τινα καὶ θαυμαστὴν μαρτυρίαν, ἔτι ὢν ἐκ κόσμου, κατιδὼν αὐτοῦ τὴν θρασύτητα καὶ τὴν ἀπόνοιαν, ἀκοιώνητον ἐποίησε σὺν τοῖς πέντε πρεσβυτέροις τοῖς ἅμα αὐτῷ ἀποσχίσασιν ἑαυτοὺς τῆς ἐκκλησίας.

Καὶ ἐπὶ τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς, τῶν ἐπὶ τῆς Ῥώμης παραγενομένων ἐπισκόπων, τῆς τε τοῦ Νοουάτου κατεγνώκτων ἀβελτηρίας, κατάλογον πεποιήται, ὁμοῦ τὰ τε ὀνόματα, καὶ ἧς ὁ καθείς αὐτῶν προηγέτο παροικίας, ἐπισημηνάμενος. Τῶν τε μὴ παραγενομένων μὲν ἐπὶ τῆς Ῥώμης, συνευδοκησάντων δὲ διὰ γραμμάτων τῇ τῶν προειρημένων ψήφῳ, τὰς προσηγορίας ὁμοῦ καὶ τὰς πόλεις ὅθεν ἕκαστος ὁρμώμενος ἐπέστελλε, μνημονεύει. Ταῦτα μὲν ὁ Κορνήλιος Φαβίῳ Ἀντιοχείας ἐπισκόπῳ δηλῶν ἔγραφε.

CAP. XLIV.

Περὶ Σαραπίωνος ἱστορία Διονυσίου.

Τῷ δ' αὐτῷ τούτῳ Φαβίῳ ὑποκατακλινομένῳ πως τῷ σχίσματι, καὶ Διουνύσιος ὁ κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπιστείλας, πολλά τε καὶ ἄλλα περὶ μετανόας ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν γράμμασι διελθὼν, τῶν τε κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἔναγχος τότε μαρτυρησάντων τοὺς ἀγῶνας διῶν, μετὰ τῆς ἄλλης ἱστορίας, πρᾶγμά τι μεστὸν θαύματος διηγεῖται. Ὁ καὶ αὐτὸ ἀναγκαῖον τῇδε παραδοῦναι τῇ γραφῇ, οὕτως ἔχον·

Ἐν δέ σοι τοῦτο παράδειγμα παρ' ἡμῖν συμβεβηκὸς ἐκθήσομαι. Σαραπίων τις ἦν παρ' ἡμῖν πιστὸς γέρον, ἀμέμπτως μὲν τὸν πολὺν διαβιώσας χρόνον, ἐν δὲ τῷ πειρασμῷ πεσών. Οὗτος πολλάκις ἐδεῖτο, καὶ οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ, καὶ γὰρ ἐτεθήκει· ἐν νόσῳ δὲ γενόμενος, τριῶν ἐξῆς ἡμερῶν ἄφρονος καὶ ἀναίσθητος διετέλεσε. Βραχὺ δὲ ἀνασφίλας τῇ τετάρτῃ, προσεκαλέσατο τὸν θυγατριδὸν καὶ, 'Μέχρι τίνος,' φησίν, 'ὦ τέκνον, κατέχετε; δέομαι, σπεύσατε, καὶ με θάπτον ἀπολύσατε, τῶν πρεσβυτέρων μοί τινα κάλεσον.' Καὶ ταῦτα εἰπὼν, πάλιν ἦν ἄφρονος. Ἐδραμεν ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύτερον· νύξ δὲ ἦν, κἀκεῖνος ἡσθένει· ἀφικέσθαι μὲν οὖν οὐκ ἐδυνήθη. Ἐντολῆς δὲ ὑπ' ἐμοῦ δεδομένης, τοὺς ἀπαλλαττομένους τοῦ βίου, εἰ δέοντο, καὶ μάλιστα εἰ καὶ πρότερον ἰκετεύσαντες τύχοιεν, ἀφίεσθαι, ἢ

318 εὐέλπιδες ἀπαλλάττονται, βραχὺ τῆς εὐχαριστίας ἐπέδωκεν τῷ παιδαρίῳ, ἀποβρέξαι κελεύσας καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι.

Ἐπανήκεν ὁ παῖς φέρων ἑγγύς τε γενομένου, πρὶν εἰσελθεῖν, ἀνενέγκας πάλιν ὁ Σαραπίων, ἥκες, ἔφη, τέκνον; καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος ἔλθειν οὐκ ἠδυνήθη· σὺ δὲ ποίησον ταχέως τὸ προσταχθὲν, καὶ ἀπάλλαττέ με.' Ἀπέβρεξεν ὁ παῖς, καὶ ἅμα τε ἐνέχεε τῷ στόματι. Καὶ μικρὸν ἐκείνος καταβροχθίσας, εὐθέως ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Ἄρ' οὐκ ἐναργῶς διετηρήθη καὶ παρέμεινεν ἕως λυθῇ, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐξαλειφθείσης, ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἔπραξε καλοῖς ὁμολογηθῆναι δυνηθῇ;

Ταῦτα ὁ Διονύσιος.

CAP. XLV.

Ἐπιστολὴ πρὸς Νοουάτον Διονυσίου.

Ἴδωμεν δὲ ὁ αὐτὸς ὅποια καὶ τῷ Νοουάτῳ διεχάραξε, ταραττοντι τηνικάδε τὴν Ῥωμαίων ἀδελφότητα. Ἐπειδὴ οὖν τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ σχίσματος πρόφασιν ἐποιεῖτο τῶν ἀδελφῶν τινὰς, ὥς δὴ πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τοῦτ' ἔλθειν ἐκβεβιασμένος, ὅρα τίνα τρόπον αὐτῷ γράφει.

Διονύσιος Νοουάτῳ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν. Εἰ ἄκων, ὥς φῆς, ἤχθης, Dion. Ep. 2. δείξεις, εἰς ἀναχωρήσης ἑκὼν. Ἔδει μὲν γὰρ καὶ πᾶν ὅτιοῦν παθεῖν, ὑπὲρ τοῦ μὴ διακόψαι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἦν οὐκ ἀδοξότερα τῆς ἔνεκεν τοῦ μὴ εἰδωλολατρήσαι γινομένης ἢ ἔνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι μαρτυρία, κατ' ἐμὲ δὲ καὶ μείζων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ μιᾶς τις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐκκλησίας μαρτυρεῖ. Καὶ νῦν δὲ εἰ πείσαις ἡ 319 βιάσαιο τοὺς ἀδελφοὺς εἰς ὁμόνοιαν ἔλθειν, μείζον ἔσται σοι τοῦ σφάλματος τὸ κατόρθωμα, καὶ τὸ μὲν οὐ λογισθήσεται, τὸ δὲ ἐπαινεθήσεται. Εἰ δὲ ἀπειθούτων ἀδυνατοίης, σώζων σώζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν. Ἐρρῶσθαί σε ἐχόμενον τῆς εἰρήνης ἐν Κυρίῳ εὐχομαι.

Ταῦτα καὶ πρὸς τὸν Νοουάτον.

CAP. XLVI.

Περὶ τῶν ἄλλων Διονυσίου ἐπιστολῶν.

Γράφει δὲ καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἐπιστολὴν περὶ μετανοίας· ἐν ᾗ τὰ δόξαντα αὐτῷ περὶ τῶν ὑποπεπτωκότων παρατίθεται, τάξεις παραπτωμάτων διαγράψας. Καὶ πρὸς Κόνωνα, (τῆς Ἑρμουπολιτῶν δὲ παροικίας ἐπίσκοπος ἦν οὗτος,) ἰδία τις περὶ μετανοίας αὐτοῦ φέρεται γραφή· καὶ ἄλλη ἐπιστρεπτικὴ πρὸς τὸ κατ' Ἀλεξάνδρειαν αὐτοῦ ποιμνιον. Ἐν τούτοις ἐστὶ καὶ ἡ περὶ μαρτυρίου πρὸς τὸν Ὠριγένην γραφείσα, καὶ τοῖς κατὰ Λαοδίκειαν ἀδελφοῖς, ὧν προΐστατο Θηλυμίδης ἐπίσκοπος.

Καὶ τοῖς κατὰ Ἀρμενίαν ὡσαύτως περὶ μετανοίας ἐπιστέλλει, ὧν ἐπεσκόπευε Μερουζάνης. Πρὸς ἅπασιν αὐτοῖς, καὶ Κορνηλίῳ τῷ κατὰ Ῥώμην γράφει, δεξάμενος αὐτοῦ τὴν κατὰ τοῦ Νοουάτου ἐπιστολήν· ᾧ καὶ σημαίνει δηλῶν ἑαυτὸν παρακεκλησθαι ὑπὸ τε Ἑλένου τοῦ ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐπισκόπου, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν σὺν αὐτῷ, Φιρμιλιανοῦ τε τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ, καὶ τοῦ κατὰ Παλαιστίνην Θεοκτίστου, ὡς ἂν ἐπὶ τὴν σύνοδον ἀπαντήσῃ τὴν κατὰ Ἀντιόχειαν, ἔνθα τοῦ Νοουάτου κρατύνειν τινὲς ἐπεχείρουν τὸ σχίσμα. Πρὸς τούτοις ἐπιστέλλει μηνυθῆναι αὐτῷ, Φάβιον μὲν κεκοιμήσθαι, Δημητρίανον δὲ διάδοχον ἐκείνου τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐπισκοπῆς καθεστάναι. Γράφει δὲ καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτοῖς ῥήμασι φάσκων·

Dion. Ep. 4.

Ὁ μὲν γὰρ θαυμάσιος Ἀλέξανδρος ἐν φρουρᾷ γενόμενος, μακαρίως ἀνεπαύσατο.

Ἐξῆς ταύτῃ καὶ ἑτέρα τις ἐπιστολὴ τοῖς ἐν Ῥώμῃ τοῦ Διονυσίου φέρεται διακονικῇ, διὰ Ἱπολύτου. Τοῖς αὐτοῖς δὲ ἄλλην περὶ εἰρήνης διατυποῦται· καὶ ὡσαύτως περὶ μετανοίας· καὶ αὖ πάλιν ἄλλην τοῖς ἐκεῖσε ὁμολογηταῖς, ἔτι τῇ τοῦ Νοουάτου συμφερομένοις γνώμῃ. Τοῖς δὲ αὐτοῖς τούτοις, ἑτέρας δύο μεταθεμένοις ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστέλλει. Καὶ ἄλλοις δὲ πλείοσιν ὁμοίως διὰ γραμμάτων ὁμιλήσας, ποικίλας τοῖς ἔτι νῦν σπουδῇ περὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ ποιουμένοις καταλέλοιπεν ὠφελείας.

Τέλος τοῦ 5' λόγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

PRAEFATIO.

ΤΟΝ ἑβδομον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας αὐθις ὁ μέγας ἡμῖν Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἰδίαις φωναῖς συνεκπονήσει, τῶν καθ' ἑαυτὸν πεπραγμένων ἕκαστα ἐν μέρει δι' ὧν καταλέλοιπεν ἐπιστολῶν ὑφηγούμενος. Ἐμοὶ δὲ ὁ λόγος ἐντεῦθεν ποιήσεται τὴν ἀρχήν.

CAP. I.

Περὶ τῆς Δεκίου καὶ Γάλλου κακοτροπίας.

Δέκιον οὐδ' ὅλον ἐπικρατήσαντα δυοῖν ἐτοῖν χρόνον, αὐτίκα τε ἅμα τοῖς παισὶ κατασφαγέντα, Γάλλος διαδέχεται. Ὀριγένης A.D. 251. ἐν τούτῳ ἐνὸς δέοντα τῆς ζωῆς ἑβδομήκοντα ἀποπλήσας ἔτη 322 τελευτᾷ. Γράφων γέ τοι ὁ Διονύσιος Ἑρμάμμωνι περὶ τοῦ Γάλλου ταῦτα φάσκει·

Ἄλλ' οὐδὲ Γάλλος ἔγνω τὸ Δεκίου κακὸν, οὐδὲ προεσκόπησε τί ποτ' Dion. Ep. 11. ἐκείνον ἔσφηλεν, ἀλλὰ πρὸς τὸν αὐτὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ γενόμενον ἔπταισε λίθον. Ὃς εὖ φερομένης αὐτῷ τῆς βασιλείας, καὶ κατὰ νοῦν χωρύντων τῶν πραγμάτων, τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας, τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ καὶ τῆς ὑγιείας πρεσβεύοντας πρὸς τὸν Θεόν, ἤλασεν. Οὐκοῦν σὺν ἐκείνοις ἐδίωξε καὶ τὰς ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσευχάς.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦδε.

CAP. II.

Οἱ κατὰ τούσδε Ῥωμαίων ἐπίσκοποι.

Κατὰ δὲ τὴν Ῥωμαίων πόλιν Κορνηλίου ἔτεσιν ἀμφὶ τὰ τρία

τὴν ἐπισκοπὴν διανύσαντος, Λούκιος κατέστη διάδοχος, μὴσὶ δ' οὐδ' ὅλοις οὗτος ὀκτὼ τῇ λειτουργίᾳ διακονησάμενος, Στεφάνῳ τελευτῶν μεταδίδωσι τὸν κλῆρον. Τούτῳ τὴν πρώτην ὁ Διονύσιος τῶν περὶ βαπτίσματος ἐπιστολῶν διατυπῶται, ζητήματος οὐ σμικροῦ τηλικαύδε ἀνακινηθέντος, εἰ δέοι τοὺς ἐξ οἴασθ' οὖν αἰρέσεως ἐπιστρέφοντας διὰ λουτροῦ καθαίρειν· παλαιοῦ γέ τοι κεκρατηκότος ἔθους ἐπὶ τῶν τοιούτων μόνῃ χρῆσθαι τῇ διὰ χειρῶν ἐπιθέσεως εὐχῇ.

323

CAP. III.

Ὅπως Κυπριανὸς ἅμα τοῖς κατ' αὐτὸν ἐπισκόποις τοὺς ἐξ αἵρετικῆς πλάνης ἐπιστρέφοντας λουτρῷ δεῖν καθαίρειν πρῶτος ἐδογμάτισεν.

Πρῶτος τῶν τότε Κυπριανὸς τῆς κατὰ Καρχηδόνα παροικίας ποιμὴν, οὐδ' ἄλλως ἢ διὰ λουτροῦ πρότερον τῆς πλάνης ἀποκαθηραμένους προσίεσθαι δεῖν ἡγείτο. Ἄλλ' ὅγε Στέφανος μὴ δεῖν τι νεώτερον παρὰ τὴν κρατήσασαν ἀρχῇθεν παράδοσιν ἐπιαινοτομεῖν οἰόμενος, ἐπὶ τούτῳ διηγανάκει.

CAP. IV.

Ὅποσας περὶ τούτου Διονύσιος συνέταξεν ἐπιστολάς.

Πλείστα δὴ οὖν αὐτῷ περὶ τούτου διὰ γραμμάτων ὁ Διονύσιος ὁμιλήσας, τελευτῶν δηλοῖ ὡς ἄρα τοῦ διωγμοῦ λελωφηκός, αἱ πανταχόσε ἐκκλησίαι τὴν κατὰ Νοουάτον ἀποστραφεῖσαι νεωτεροποιοῦσαν, εἰρήνην πρὸς ἑαυτὰς ἀνειλήφεσαν. Γράφει δὲ ὧδε.

CAP. V.

Περὶ τῆς μετα τὸν διωγμὸν εἰρήνης.

Dion, Ep. 5. Ἰσθὶ δὲ νῦν, ἀδελφε, ὅτι ἡγῶνται πᾶσαι αἱ πρότερον διεσχισμέναι κατὰ
 324 τε τὴν ἀνατολὴν ἐκκλησίαι, καὶ ἔτι προσωτέρω. Καὶ πάντες εἰσὶν ὁμόφρονες οἱ πανταχοῦ προεστῶτες, χαίροντες καθ' ὑπερβολὴν ἐπὶ τῇ παρὰ προσδοκίαν εἰρήνῃ γενομένῃ· Δημητρίανος ἐν Ἀντιοχείᾳ, Θεόκτιστος ἐν Καισαρείᾳ, Μαζαβάνης ἐν Αἰλίᾳ, Μαρῖνος ἐν Τύρῳ, κοιμηθέντος Ἀλεξάν-

δρου, Ἡλιόδωρος ἐν Λαοδικείᾳ, ἀναπαυσασμένου Θηλυμίδρου, Ἑλενος ἐν Ταρσῷ καὶ πᾶσαι αἱ τῆς Κιλικίας ἐκκλησίαι, Φιρμιλιανὸς, καὶ πᾶσα Καππαδοκία. Τοὺς γὰρ περιφανεστέρους μόνους τῶν ἐπισκόπων ὠνόμασα, ἵνα μήτε μῆκος τῇ ἐπιστολῇ, μήτε βάρος προσάψω τῷ λόγῳ. Αἱ μὲν τοι Συρίαι ὅλαι καὶ ἡ Ἀραβία οἷς ἐπαρκεῖτε ἐκάστοτε, καὶ οἷς νῦν ἐπεστείλατε, ἥ τε Μεσοποταμία, Πόντος τε καὶ Βιθυνία, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἀγαλλιώνται πάντες πανταχοῦ τῇ ὁμονοίᾳ καὶ φιλαδελφίᾳ, δοξάζοντες τὸν Θεόν.

Ταῦτα μὲν ὁ Διούσιος. Στέφανον δ' ἐπὶ δυσὶν ἀποπλήσαντα τὴν λειτουργίαν ἔτεσι Ξύστος διαδέχεται. Τούτῳ δευτέρῳ ὁ Διούσιος περὶ βαπτίσματος χαράξας ἐπιστολήν, ὁμοῦ τὴν Στεφάνου καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων γνώμην τε καὶ κρίσιν δηλοῖ, περὶ τοῦ Στεφάνου λέγων ταῦτα·

Ἐπεστάλκει μὲν οὖν πρότερον καὶ περὶ Ἑλένου καὶ περὶ Φιρμιλιανοῦ, Dion. Ep. 6. καὶ πάντων τῶν τε ἀπὸ τῆς Κιλικίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Γαλατίας, καὶ 325 πάντων τῶν ἐξῆς ὁμορούντων ἔθνων, ὥς οὐδὲ ἐκείνοις κοινωνήσων διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν, ἐπειδὴ τοὺς αἰρετικούς, φησὶν, ἀναβαπτίζουσι· καὶ σκόπει τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος. Ὅντως γὰρ δόγματα περὶ τούτου γέγονεν ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν ἐπισκόπων συνόδοις, ὥς πυνθάνομαι, ὥστε τοὺς προσέντας ἀπὸ αἱρέσεων, προκατηχηθέντας, εἶτα ἀπολούσασθαι καὶ ἀνακαθαίρεσθαι τὸν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀκαθάρτου ζύμης ῥύπον. Καὶ περὶ τούτων αὐτοῦ πάντων δεόμενος, ἐπέστειλα.

Καὶ μεθ' ἑτερά φησι·

Καὶ τοῖς ἀγαπητοῖς δὲ ἡμῶν καὶ συμπρεσβυτέροις Διουνσίῳ καὶ Φιλήμονι, συμψήφοις πρότερον Στεφάνῳ γενομένοις, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν μοι γράφουσι, πρότερον μὲν ὀλίγα, καὶ νῦν δὲ διὰ πλείονων ἐπέστειλα.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ δηλουμένου ζητήματος.

CAP. VI.

326

Περὶ τῆς κατὰ Σαβέλλιον αἱρέσεως.

Σημαίνων δὲ ἐν ταύτῳ καὶ περὶ τῶν κατὰ Σαβέλλιον αἱρετικῶν ὥς κατ' αὐτὸν ἐπιπολαζόντων, ταῦτα φησί·

Περὶ γὰρ τοῦ νῦν κινήθεντος ἐν τῇ Πτολεμαίδι τῆς Πενταπόλεως δόγ- Ib. ματος, ὅντος ἀσεβοῦς καὶ βλασφημίας πολλὴν ἔχοντος περὶ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπιστίαν τε πολλὴν ἔχοντος περὶ τοῦ μονογενοῦς Παιδὸς αὐτοῦ καὶ ἑ πρωτοτόκου πάσης Col. i. 25. κτίσεως, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ἀναισθησίαν δὲ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐλθόντων ἐκατέρωθεν πρὸς ἐμὲ καὶ προγραμμάτων καὶ τῶν διαλεξομένων

ἀδελφῶν, ἐπέστειλά τινα ὡς ἐδυνήθην, παρασχόντος τοῦ Θεοῦ, διδασκαλικώτερον ὑφηγούμενος· ὧν τὰ ἀντίγραφα ἔπεμψά σοι.

CAP. VII.

Περὶ τῆς κατὰ τῶν αἵρετικῶν παμμιάρου πλάνης, καὶ τῆς θεοπέμπτου δράσεως Διονυσίου, οὗ τε παρείληφεν ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος.

Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ δὲ τῶν περὶ βαπτίσματος, ἣν Φιλήμονι τῷ κατὰ Ῥώμην πρεσβυτέρῳ ὁ αὐτὸς γράφει Διονύσιος, ταῦτα παρατίθεται·

Dion. Ep. 7.

Ἐγὼ δὲ καὶ τοῖς συντάγμασι καὶ ταῖς παραδόσεσι τῶν αἵρετικῶν ἐνέτυχον, χραίνων μὲν μου πρὸς ὀλίγον τὴν ψυχὴν ταῖς παμμιάρους αὐτῶν ἐνθυμήσεσιν, ὧν οὐκ ἀπ' αὐτῶν ταύτην λαμβάνων, τὸ ἐξελέγχειν αὐτοὺς παρ' ἑμαυτῷ, καὶ πολὺ πλέον βδελύττεσθαι. Καὶ δὴ τινος ἀδελφοῦ τῶν πρεσβυτέρων με ἀπείργοντος, καὶ δεδιτομένου συμφέρεσθαι τῷ τῆς πονηρίας αὐτῶν βορβόρῳ, (λυμανεῖσθαι γὰρ τὴν ψυχὴν τὴν ἑμαντοῦ,) καὶ ἀληθῆ γε λέγοντος, ὡς ἡσθόμην, ὄραμα θεοπέμπτου προσελθὼν ἐπέρρωσέ με· καὶ λόγος πρὸς με γενόμενος προσέταξε διαρρήδην λέγων, 'Πᾶσιν ἐντύγχανε οἷς ἂν εἰς χεῖρας λάβοις· διευθύνειν γὰρ ἕκαστα καὶ δοκιμάζειν ἱκανὸς εἶ, καὶ σοὶ γέγονε τοῦτο ἐξαρχῆς καὶ τῆς πίστεως αἴτιον.' Ἀπε-
327 δεξάμην τὸ ὄραμα, ὡς ἀποστολικῇ φωνῇ συντρέχον τῇ λεγοῦσῃ πρὸς τοὺς δυνατωτέρους, 'Γίνεσθε δόκιμοι τραπεζίται.'

Εἰτά τινα περὶ πασῶν εἰπὼν τῶν αἱρέσεων, ἐπιφέρει λέγων·

Τοῦτον ἐγὼ τὸν κανόνα καὶ τὸν τύπον παρὰ τοῦ μακαρίου πάπα ἡμῶν Ἑρακλᾶ παρέλαβον. Τοὺς γὰρ προσιώντας ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, καίτοι τῆς ἐκκλησίας ἀποστάντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀποστάντας, ἀλλὰ συνάγεσθαι μὲν δοκοῦντας, καταμηνυθέντας δὲ ὡς προσφοιτῶντάς τινα τῶν ἑτεροδιδασκαλούντων, ἀπελάσας τῆς ἐκκλησίας, δεομένους οὐ προσήκατο, ἕως δημοσίᾳ πάντα ὅσα ἀκηκόασι παρὰ τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις ἐξεφρασάιν· καὶ τότε συν-
328 ἦγαγεν αὐτοὺς, οὐ δεηθεὶς ἐπ' αὐτῶν ἐτέρου βαπτίσματος· τοῦ γὰρ Ἀγίου πρότερον παρ' αὐτοῦ τετυχήκεσαν.

Πάλιν δὲ ἐπιπολὺν γυμνάσας τὸ πρόβλημα, ταῦτα ἐπιλέγει·

Μεμάθηκα καὶ τοῦτο, ὅτι μὴ νῦν οἱ ἐν Ἀφρικῇ μόνον τοῦτο παρεισθήγον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ κατὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπους, ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, ἐν Ἰκονίῳ καὶ Συνάδοις καὶ παρὰ πολλοῖς τοῦτο ἔδοξεν· ὧν τὰς βουλὰς ἀνατρέπων, εἰς ἔριν αὐτοὺς καὶ φιλονεικίαν ἐμβαλεῖν οὐχ ὑπομένω· 'Οὐ γὰρ μετακινήσεις,' φησὶν, 'ὅρια τοῦ πλησίον σου, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.'

Ἡ τετάρτη αὐτοῦ τῶν περὶ βαπτίσματος ἐπιστολῶν πρὸς τὸν

κατὰ Ῥώμην ἐγράφη Διουνύσιον, τότε μὲν πρεσβείου ἡξιωμένον, οὐκ εἰς μακρὸν δὲ καὶ τὴν ἐπισκοπὴν τῶν ἐκείσε παρειληφότα· ἡς γυνῶναι πάρεστιν, ὅπως καὶ αὐτὸς οὗτος λόγιός τε καὶ θαυμάσιος πρὸς τοῦ κατ' Ἀλεξάνδρειαν Διουνυσίου μεμαρτύρηται. Γράφει δὲ αὐτῷ μεθ' ἑτερα, τῶν κατὰ τὸν Νοουάτον μνημονεύων ἐν τούτοις.

CAP. VIII.

Περὶ τῆς κατὰ Νοουάτον ἑτεροδοξίας.

Νοουατιανῷ μὲν γὰρ εὐλόγως ἀπεχθανόμεθα, διακόψαντι τὴν ἐκκλησίαν, Dion. Ep. 8. καὶ τινας τῶν ἀδελφῶν εἰς ἀσεβείας καὶ βλασφημίας ἐλκύσαντι, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν ἀνοσιωτάτην ἐπεισκυκλήσαντι, καὶ τὸν χρηστότατον Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἀνηλεῆ συκοφαντοῦντι, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὸ λουτρὸν ἀθετοῦντι τὸ ἅγιον, καὶ τὴν τε πρὸ αὐτοῦ πίστιν καὶ ὁμο- 329 λογίαν ἀνατρέποντι, τό τε Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐξ αὐτῶν, εἰ καὶ τις ᾗ ἐλπίς τοῦ παραμεῖναι ἢ καὶ ἐπανελθεῖν πρὸς αὐτοὺς, παντελῶς φυγαδεύονται.

CAP. IX.

Περὶ τοῦ τῶν αἵρετικῶν ἀθέου βαπτίσματος.

Καὶ ἡ πέμπτη δὲ αὐτῷ πρὸς τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον Ξύστου ἐγγέγραπτο. Ἐν ᾗ πολλὰ κατὰ τῶν αἵρετικῶν εἰπῶν, τοιοῦτόν τι γεγονὸς κατ' αὐτὸν ἐκτίθεται λέγων·

Καὶ γὰρ ὄντως, ἀδελφέ, καὶ συμβουλῆς δέομαι, καὶ γνώμην αἰτῶ παρὰ Ib. 9. σοῦ, τοιούτου τινός μοι προσελθόντος πράγματος, δεδιὼς μὴ ἄρα σφάλλωμαι. Τῶν γὰρ συναγομένων ἀδελφῶν πιστὸς νομιζόμενος ἀρχαῖος καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς χειροτονίας, οἶμαι δὲ καὶ τῆς τοῦ μακαρίου Ἑρακλᾶ καταστάσεως, τῆς συναγωγῆς μετασχὼν, τοῖς ὑπόγυιον βαπτιζομένοις παρατυχὼν, καὶ τῶν ἐπερωτήσεων καὶ τῶν ἀποκρίσεων ἐπακούσας, προσῆλθέ μοι κλαίων καὶ καταθρηνῶν ἑαυτὸν, καὶ πίπτων πρὸ τῶν ποδῶν μου, ἐξομολογούμενος 330 μὲν καὶ ἐξομνύμενος τὸ βάπτισμα ὃ παρὰ τοῖς αἵρετικοῖς βεβάπτιστο, μὴ τοιοῦτον εἶναι, μηδὲ ὅλως ἔχειν τινὰ πρὸς τοῦτο κοινωνίαν· ἀσεβείας γὰρ ἐκεῖνο καὶ βλασφημιῶν πεπληρώσθαι· λέγων δὲ πάνυ τι τὴν ψυχὴν νῦν καταενύχθαι, καὶ μηδὲ παρησίαν ἔχειν ἐπαῖραι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Θεόν, ἀπὸ τῶν ἀνοσιῶν ἐκείνων ῥημάτων καὶ πραγμάτων ὀρμώμενος· καὶ διὰ τοῦτο δεόμενος τῆς εἰλικρινεστάτης ταύτης καθύρσεως καὶ παραδοχῆς καὶ χάριτος τυχεῖν. Ὅπερ ἐγὼ μὲν οὐκ ἐτόλμησα ποιῆσαι, φήσας αὐτάρκη τὴν πολυχρόνιον αὐτῷ κοινωνίαν εἰς τοῦτο γεγονέναι. Εὐχαριστίας γὰρ ἐπακούσαντα, καὶ συνεπιφθεγξάμενον τὸ ἄμην, καὶ τραπέξῃ

παρασάντα, καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτείναντα, καὶ ταύτην καταδεξάμενον, καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν μετασχόντα ἱκανῶ χρόνῳ, οὐκ ἂν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνασκευάζειν ἔτι τολμήσαιμι·
331 θαρσεῖν δὲ ἐκέλευον, καὶ μετὰ βεβαίας πίστεως καὶ ἀγαθῆς ἐλπίδος τῇ μετοχῇ τῶν ἁγίων προσιέναι. Ὁ δὲ οὔτε πενθῶν παύεται, πέφρικέ τε τῇ τραπέζῃ προσιέναι· καὶ μόλις παρακαλούμενος συνεστάναι ταῖς προσευχαῖς ἀνέχεται.

Ἐπὶ ταῖς προειρημέναις, φέρεται τις καὶ ἄλλη τοῦ αὐτοῦ περὶ βαπτίσματος ἐπιστολῇ, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἥς ἠγείτο παροικίας, *Ξύστῳ* καὶ τῇ κατὰ Ῥώμην ἐκκλησίᾳ προσπεφωνημένη· ἐν ἣ δια μακρᾶς ἀποδείξεως τὸν περὶ τοῦ ὑποκειμένου ζητήματος παρατείνει λόγον. Καὶ ἄλλη δὲ τις αὐτοῦ μετὰ ταύτας φέρεται πρὸς τὸν κατὰ Ῥώμην Διονύσιον, ἣ περὶ Λουκιανοῦ. Καὶ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα.

CAP. X.

Περὶ Οὐαλεριανοῦ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν διωγοῦ.

Οἱ γε μὴν ἀμφὶ τὸν Γάλλον, οὐδ' ὅλοις ἔτεσι δύο τὴν ἀρχὴν ἐπικατασχόντες, ἐκποδῶν μεθίστανται· Οὐαλεριανὸς δὲ ἅμα Γαλλινῶ παιδὶ διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. Αὐθις δὴ οὖν ὁ Διονύσιος οἶα καὶ περὶ τούτου διέξεισιν, ἐκ τῆς πρὸς Ἑρμάμμωνα ἐπιστολῆς μαθεῖν ἐστίν, ἐν ἣ τούτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον·

A.D. 253.

Dion. Ep. 11.

Rev. xiii.
5.

[Vales. καὶ
αὐτοῦ . . . τὰ
πρὸ τούτων.]

Καὶ τῷ Ἰωάννῃ δὲ ὁμοίως ἀποκαλύπτεται. 'Καὶ ἐδόθη γὰρ αὐτῷ,' φησὶ, 'στάμα λαλοῦν μεγάλα καὶ βλασφημίαν· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἔξουσία καὶ μῆνες τεσσαράκοντα δύο.' Ἀμφότερα δὲ ἐστὶν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ θαυμάσαι, καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸ αὐτοῦ, ὡς οὕτως ἔσχε, συννοεῖν· ὡς μὲν ἥπιος καὶ φιλόφρων ἦν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις οὕτω τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων εὐμενῶς καὶ δεξιῶς πρὸς αὐτοὺς διετέθη, οὐδ' οἱ λεχθέντες ἀναφανδὸν Χριστιανοὶ γεγονέναι, ὡς ἐκεῖνος οἰκειότατα ἐν ἀρχῇ καὶ προσφιλέστατα φανερὸς ἦν αὐτοὺς ἀποδεχόμενος· καὶ πᾶς ὁ οἶκος αὐτοῦ θεοσεβῶν πεπλήρωτο, καὶ ἦν ἐκκλησία Θεοῦ· ἀποσκευάσασθαι δὲ παρέπει-
332 σεν αὐτὸν ὁ διδάσκαλος καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου μάγων ἀρχισυνάγωγος, τοὺς μὲν καθαρὸς καὶ ὁσίους ἄνδρας κτίνυνσθαι καὶ διώκεσθαι κελεύων, ὡς ἀντιπάλους καὶ κωλυτὰς τῶν παμμάρων καὶ βδελυκτῶν ἐπαοιδῶν ὑπάρχοντας· καὶ γάρ εἰσι καὶ ἦσαν ἱκανοὶ παρόντες καὶ ὁρώμενοι, καὶ μόνου ἐμπνέοντες καὶ φθειγόμενοι, διασκεδάσαι τὰς τῶν ἀλιτηρίων δαιμόνων ἐπιβουλὰς· τελετὰς δὲ ἀνάγνους καὶ μαγγανείας ἐξαγίστους καὶ ἱερουργίας ἀκαλλιεργήτους ἐπιτελεῖν ὑποτιθέμενος, παῖδας ἀθλίους ἀποσφάττειν, καὶ τέκνα δυστήνων πατέρων καταθύειν, καὶ σπλάγχνα νεογενῇ διαιρεῖν καὶ

τὰ τοῦ Θεοῦ διακόπτειν καὶ καταχορδεύειν πλάσματα, ὡς ἐκ τούτων εὐδαιμονήσοντας.

Καὶ τούτοις ἐπιφέρει λέγων·

Καλὰ γοῦν αὐτοῖς Μακριανὸς τῆς ἐλπιζομένης βασιλείας προσήνεγκε χαριστήρια· ὃς πρότερον μὲν ἐπὶ τῶν καθόλου λόγων λεγόμενος εἶναι βασιλέως, οὐδὲν εὖλογον οὐδὲ καθολικὸν ἐφρύνησεν, ἀλλ' ὑποπέπτωκεν ἀρᾷ 333
προφητικῇ τῇ λεγούσῃ, 'Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ Ezek. xiii. 3.
τὸ καθόλου μὴ βλέπουσιν.' Οὐ γὰρ συνήκε τὴν καθόλου πρόνοιαν, οὐδὲ τὴν κρίσιν ὑπέιδετο τοῦ πρὸ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐπὶ πᾶσι. Διὸ καὶ τῆς μὲν καθολικῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας γέγονε πολέμιος, ἡλλοτρίωσε δὲ καὶ ἀπεξένωσεν ἑαυτὸν τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς πορρωτάτῳ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐφυγάδευσεν, ἐν τούτῳ τὸ ἴδιον ἐπαληθεύων ὄνομα.

Καὶ πάλιν μεθ' ἕτερα φησὶν·

'Ὁ μὲν γὰρ Οὐαλεριανὸς εἰς ταῦτα ὑπὸ τούτου προαχθεὶς, εἰς ὕβρεις καὶ ὀνειδισμοὺς ἐκδοθεὶς κατὰ τὸ ρῆθὲν πρὸς Ἡσαΐαν, 'Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὰς Isa. lxvi. 3,
ὁδοὺς αὐτῶν καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ἃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε· καὶ 4*
ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς.' Οὗτος δὲ τῇ βασιλείᾳ παρὰ τὴν ἀξίαν ἐπιμανεὶς, καὶ τὸν βασιλεῖον ὑποδύναι κόσμον ἀδυνάτων ἀναπῆρψεν τῷ σώματι, τοὺς δύο παῖδας τὰς πατρῴας ἀναδεξαμένους ἁμαρτίας προεστήσατο. Ἐναργῆς γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ πρόρρησις, ἣν εἶπεν ὁ Θεὸς, 'Ἀποδιδούς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως Exod. xx. 5.
τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς τοῖς μισοῦσί με.' Τὰς γὰρ ἰδίᾳς πονηρὰς ἐπιθυμίας ὧν ἡτῷχει, ταῖς τῶν υἱῶν κεφαλαῖς ἐπιβαλὼν, εἰς ἐκείνους τὴν ἑαυτοῦ 334
κακίαν καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν μῖσος ἐξωμόρξατο.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ Οὐαλεριανοῦ τοσαῦτα ὁ Διόνυσιος.

CAP. XI.

Περὶ τῶν τότε Διονυσίῳ καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον συμβάντων.

Περὶ δὲ τοῦ κατ' αὐτὸν διωγμοῦ σφοδρότατα πνεύσαντος, οἷα A.D. 257.
σὺν ἑτέροις ὁ αὐτὸς διὰ τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσέβειαν
ὑπέστη, δηλώσουσιν αἱ αὐτοῦ φωναὶ, ἃς πρὸς Γερμανὸν τῶν κατ' Cf. vi. 40.
αὐτὸν ἐπισκόπων κακῶς ἀγορεύειν αὐτὸν πειρώμενον ἀποτε-
νόμενος, τοῦτον παρατίθεται τὸν τρόπον·

Εἰς ἀφροσύνην δὲ κινδυνεύω πολλὴν καὶ ἀναισθησίαν ὄντως ἐμπεσεῖν, εἰς Dion. Ep. 10.
ἀνάγκην συμβιβάζομενος τοῦ διηγέσθαι τὴν θαυμαστὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονο-
μίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ 'μυστήριον,' φησὶ, 'βασιλέως κρύψαι καλόν, Tob. xii. 7.
τὰ δὲ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀνακαλύπτειν ἔνδοξον,' ὁμόσε χωρήσω τῇ Γερμανοῦ
βίᾳ. Ἦκον πρὸς Αἰμιλιανὸν οὐ μόνος· ἡκολούθησαν δέ μοι συμπρεσβύτερός

Acts v. 29.

τέ μου Μάξιμος, καὶ διάκονοι, Φαῦστος, Εὐσέβιος, Χαιρήμων. Καὶ τις τῶν ἀπὸ Ῥώμης παρόντων ἀδελφῶν ἡμῖν συνεισῆλθεν. Αἰμιλιανὸς δὲ οὐκ εἶπέ μοι προηγουμένως, ‘Μὴ σύναγε.’ Περιττὸν γὰρ τοῦτο ἦν αὐτῷ, καὶ τὸ τελευταῖον ἐπὶ τὸ πρῶτον ἀνατρέχοντι. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ μὴ συνάγειν ἐτέρους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴδ’ αὐτοὺς ἡμᾶς εἶναι Χριστιανούς· καὶ τούτου προσέτατε πεπαῦσθαι, εἰ μεταβαλοίμην ἔγωγε, καὶ τοὺς ἄλλους ἔψεσθαι μοι νομίζων. Ἀπεκρινάμην δὲ οὐκ ἀπεικικότως, οὐδὲ μακρὰν τοῦ, ‘Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις’ ἀλλ’ ἀντικρυς διεμαρτυράμην, ὅτι τὸν Θεὸν τὸν ὄντα μόνον, καὶ οὐδένα ἕτερον σέβω, οὐδ’ ἂν μετατεθείμην, οὐδὲ παυσαίμην ποτὲ Χριστιανὸς ὢν. Ἐπὶ τούτοις ἐκέλευεν ἡμᾶς ἀπελθεῖν εἰς κώμην πλησίον τῆς ἐρήμου καλουμένην Κεφρώ. Αὐτῶν δὲ ἐπακούσατε τῶν ὑπ’ ἀμφοτέρων λεχθέντων, ὡς ὑπεμνηματίσθη. Εἰς-

335 ἀχθέντων Διονυσίου καὶ Φαύστου καὶ Μαξίμου καὶ Μαρκέλλου καὶ Χαιρήμονος, Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν εἶπε, ‘Καὶ ἀγράφως ὑμῖν διελέχθην περὶ τῆς φιланθρωπίας τῶν κυρίων ἡμῶν ἢ περὶ ὑμᾶς κέχρηται· δεδώκασι γὰρ ἔξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας εἰ βούλοισθε ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν τρέπεσθαι, καὶ θεοὺς τοὺς σάζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι τε τῶν παρὰ φύσιν. Τί οὖν φατέ πρὸς ταῦτα; Οὐδὲ γὰρ ἀχαρίστους ὑμᾶς ἔσεσθαι περὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτῶν προσδοκῶ, ἐπειδήπερ ἐπὶ τὰ βελτίω ὑμᾶς προτρέπονται.’ Διονύσιος ἀπεκρίνατο· ‘Οὐ πάντες πάντας προσκυνοῦσι θεοὺς, ἀλλ’ ἕκαστοι τινὰς, οὓς νομίζουσιν. Ἡμεῖς τοῖνυν τὸν ἓνα Θεὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, τὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἐγχειρίσαντα τοῖς θεοφιλεστάτοις Οὐαλεριανῷ καὶ Γαλλίνῳ σεβαστοῖς, τοῦτον καὶ σέβομεν καὶ προσκυνοῦμεν, καὶ τούτῳ διηλεκῶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτῶν, ὅπως ἀσάλευτος διαμείνῃ, προσευχόμεθα.’ Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῖς εἶπε· ‘Τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἶπερ ἐστὶ θεὸς, μετὰ τῶν κατὰ φύσιν θεῶν προσκυνεῖν; θεοὺς γὰρ σέβειν ἐκελεύσθητε, καὶ θεοὺς οὓς πάντες ἴσασι.’ Διονύσιος ἀπεκρίνατο· ‘Ἡμεῖς οὐδένα ἕτερον προσκυνοῦμεν.’ Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῖς εἶπεν· ‘Ὅρῳ ὑμᾶς ὁμοῦ καὶ ἀχαρίστους ὄντας καὶ ἀναισθήτους τῆς πραότητος τῶν σεβαστῶν ἡμῶν. Διόπερ οὐκ ἔσεσθε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἀλλὰ ἀποσταλήσεσθε εἰς τὰ μέρη τῆς Λιβύης, καὶ ἐν τόπῳ λεγομένῳ Κεφρώ· τοῦτον γὰρ τὸν τόπον ἐξελεξάμην ἐκ τῆς κελεύσεως τῶν σεβαστῶν ἡμῶν. Οὐδαμῶς δὲ ἐξέσται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισὶν, ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι. Εἰ δέ τις φανείῃ μὴ γενόμενος εἰς τὸν τόπον τοῦτον ὃν ἐκέλευσα, ἢ ἐν συναγωγῇ τινὶ εὐρεθῆι, ἐαυτῷ τὸν κίνδυνον ἐπαρτήσῃ. Οὐ γὰρ ἐπιλείψει ἡ δέουσα ἐπιστρέφεια. Ἀπόστητε οὖν ὅπου ἐκελεύσθητε.’ Καὶ νοσοῦντα δέ με κατήπειξεν, οὐδὲ μῖας ὑπέρθεσιν δούς ἡμέρας. Ποίαν οὖν ἔτι τοῦ συνάγειν ἢ μὴ συνάγειν εἶχον σχολήν;

Εἶτα μεθ’ ἕτερα φησίν·

‘Ἀλλ’ οὐδὲ τῆς αἰσθητῆς ἡμεῖς μετὰ τοῦ Κυρίου συναγωγῆς ἀπέστημεν. Cf. 1 Cor. v. 3. Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν τῇ πόλει σπουδαιότερον συνεκρότου, ὡς συνῶν, ἀπὼν μὲν τῷ σώματι, ὡς εἶπον, ‘παρὼν δὲ τῷ πνεύματι.’ Ἐν δὲ τῇ Κεφροῖ, καὶ

πολλή συνεπεδήμησεν ἡμῖν ἐκκλησία, τῶν μὲν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀδελφῶν ἐπομένων, τῶν δὲ συνόντων ἀπ' Αἰγύπτου· κακεῖ 'θύραν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀνέφξε Cf. Col. iv. 3.
τοῦ λόγου.' Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐδιώχθημεν, ἐλιθοβολήθημεν, ὕστερον δὲ 336
τινες οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐθνῶν τὰ εἰδῶλα καταλιπόντες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Θεόν. Οὐ πρότερον γὰρ παραδεξαμένοις αὐτοῖς, τότε πρῶτον δι' ἡμῶν ὁ λόγος ἐπεσπάρη. Καὶ ὡς περ τούτου ἔνεκεν ἀπαγαγὼν ἡμᾶς πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ἐπεὶ τὴν διακονίαν ταύτην ἐπληρώσαμεν, πάλιν ἀπαγόχεν. Ὁ γὰρ Αἰμιλιανὸς εἰς τραχυτέρους μὲν, ὡς ἐδόκει, καὶ λιβυκωτέρους ἡμᾶς μεταστήσαι τόπους ἐβουλήθη· καὶ τοὺς πανταχόσε εἰς τὸν Μαρεώτην ἐκέλευσε συρρεῖν, κώμας ἐκάστοις τῶν κατὰ χώραν ἀφορίσας, ἡμᾶς δὲ μᾶλλον ἐν ὁδῷ καὶ πρῶτους καταληφθησομένους ἔταξεν. Ὡκονόμεν γὰρ δηλονότι καὶ παρεσκεύαζεν, ἵνα ὁπότεν βουληθείη συλλαβεῖν, πάντας εὐαλότους ἔχοι. Ἐγὼ δὲ ὅτε μὲν εἰς Κεφρῶν κεκελεύσμεν ἀπελθεῖν, καὶ τὸν τόπον ἡγνῶν ὅποι ποτε οὗτός ἐστιν, οὐδὲ τὸ ὄνομα σχεδὸν πρότερον ἀκηκώς, καὶ ὅμως εὐθύμως καὶ ἀταράχως ἀπήειν. Ἐπεὶ δὲ μετασκηνώσειν εἰς τὰ Κολλουθίωνος ἀπηγγέλη μοι, ἴσασιν οἱ παρόντες ὅπως διετέθην· ἐνταῦθα γὰρ ἑμαυτοῦ κατηγορήσω. Τὸ μὲν πρῶτον ἡχθήσθην καὶ λίαν ἐχαλέπηνα· καὶ γὰρ εἰ γνωριμώτεροι καὶ συνηθέστεροι ἐτύγχανον ἡμῖν οἱ τόποι, ἀλλ' ἔρημον μὲν ἀδελφῶν καὶ σπουδαίων ἀνθρώπων ἔφασκον εἶναι τὸ χωρίον, ταῖς δὲ τῶν ὁδοιπορούντων ἐνοχλήσεσι καὶ ληστῶν καταδρομαῖς ἐγκείμενον. Ἐτυχονδὲ παραθυμίας, ὑπομνησάντων με τῶν ἀδελφῶν, ὅτι 'γεινιᾷ μᾶλλον τῇ πόλει. Καὶ ἡ μὲν Κεφρῶν πολλὴν ἡμῖν ἦγεν ἀδελφῶν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου τὴν ἐπιμιξίαν, ὡς πλατύτερον ἐκκλησιάζειν δύνασθαι· ἐκεῖ δὲ πλησιαιτέρον οὔσης τῆς πόλεως, συνεχέστερον τῆς τῶν ὄντως ἀγαπητῶν καὶ οἰκειοτάτων καὶ φιλιτάτων ὄψεως ἀπολαύσομεν. Ἀφίξονται γὰρ καὶ ἀναπαύσονται, καὶ ὡς ἐν προαστείois πορρωτέρω κειμένοις, κατὰ μέρος ἔσονται συναγωγαί.' Καὶ οὕτως ἐγένετο.

Καὶ μεθ' ἕτερα, περὶ τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ αὐθις ταῦτα 337
γράφει·

Πολλαῖς γε ταῖς ὁμολογίαις Γερμανὸς σεμνύνεται. Πολλά γε εἰπεῖν ἔχει καθ' ἑαυτοῦ γεγόμενα. Ὅσας ἀριθμῆσαι δύναται περὶ ἡμῶν ἀποφάσεις, δημεύσεις, προγραφὰς, ὑπαρχόντων ἀρπαγὰς, ἀξιωματῶν ἀποθέσεις, δόξης κοσμικῆς ὀλιγωρίας, ἐπαίνων ἡγεμονικῶν καὶ βουλευτικῶν καταφρονήσεις, καὶ τῶν ἐναντίων ἀπειλῶν, καὶ καταβοήσεων καὶ κινδύνων, καὶ διωγμῶν καὶ πλάνης καὶ στενοχωρίας, καὶ ποικίλης θλίψεως ὑπομονήν; Οἶα τὰ ἐπὶ Δεκίου καὶ Σαβίνου συμβάντα μοι, οἶα μέχρι νῦν Αἰμιλιανοῦ. Ποῦ δὲ Γερμανὸς ἐφάνη; τίς δὲ περὶ αὐτοῦ λόγος; Ἀλλὰ τῆς πολλῆς ἀφροσύνης εἰς ἣν ἐμπίπτω διὰ Γερμανὸν, ὑφίεμαι· διὸ καὶ τὴν καθ' ἕκαστον τῶν γενομένων διήγησιν παρήμι τοῖς εἰδόσιν ἀδελφοῖς λέγειν.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἐν τῇ πρὸς Δομέτιον καὶ Δίδυμον ἐπιστολῇ τῶν ἀμφὶ τὸν διωγμὸν αὐθις μνημονεύει ἐν τούτοις·

Dion. Ep. 1. Τοὺς δὲ ἡμετέρους πολλοὺς τε ὄντας καὶ ἀγνώτας ὑμῖν, περισσὸν ὀνομαστὶ καταλέγειν· πλὴν ἵστε ὅτι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ κόραι καὶ πρεσβύτερες, καὶ στρατιῶται καὶ ἰδιῶται, καὶ πᾶν γένος καὶ πᾶσα ἡλικία, οἱ μὲν διὰ μαστίγων καὶ πυρὸς, οἱ δὲ διὰ σιδήρου τὸν ἀγῶνα νικήσαντες, τοὺς στεφάνους ἀπειλήφασιν· τοῖς δὲ οὐ πάμπολυς αὐτάρκης ἀπέβη χρόνος, εἰς τὸ φανῆναι δεκοὺς τῷ Κυρίῳ· ὥσπερ οὖν ἔοικε μηδὲ ἐμοὶ ὁ μέχρι νῦν. Διόπερ εἰς ὃν οἶδεν αὐτὸς ἐπιτήδειον καιρὸν ὑπερέθετό με ὁ λέγων, 'Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι.' Τὰ γὰρ καθ' ἡμᾶς ἐπειδὴ πυνθάνεσθε καὶ βούλεσθε δηλωθῆναι ὑμῖν ὅπως διάγομεν, ἡκούσατε μὲν πάντως, ὅπως ἡμᾶς δεσμώτας 338 ἀπαγομένους ὑπὸ ἑκατοντάρχου καὶ στρατηγῶν, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν, ἐμέ τε καὶ Γάϊον καὶ Φαῦστον καὶ Πέτρον καὶ Παῦλον, ἐπελθόντες τινὲς τῶν Μαρεωτῶν, ἄκοντας καὶ μηδὲ ἐπομένους, βία τε σύροντες ἀφῆρπασαν. Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ Γάϊος καὶ Πέτρος, μόνοι τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ἀπορφανισθέντες, ἐν ἐρήμῳ καὶ αὐχμηρῷ τῆς Λιβύης τόπῳ κατακεκλίσμεθα, τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν τοῦ Παρατονίου διεστηκότες.

Καὶ ὑποκαταβὰς φησὶν·

Ἐν δὲ τῇ πόλει καταδεδύκασιν ἀφανῶς ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἀδελφούς· πρεσβύτεροι μὲν, Μάξιμος, Διόσκουρος, Δημήτριος, Λούκιος· οἱ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ προφανέστεροι Φανστίνος καὶ Ἀκύλας ἐν Αἰγύπτῳ πλανῶνται· διάκονοι δὲ οἱ μετὰ τοὺς ἐν τῇ νόσῳ τελευτήσαντας ὑπολειφθέντες, Φαῦστος, Εὐσέβιος, Χαιρήμων· Εὐσέβιος ὃν ἐξ ἰρχῆς ὁ Θεὸς ἐνεδυνάμωσε καὶ παρεσκεύασε τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς γενομένων ὁμολογητῶν ἐναγωνίως ἀποπληροῦν, καὶ τὰς τῶν σωμάτων περιστολὰς τῶν τελείων καὶ μακαρίων μαρτύρων οὐκ ἀκινδύνως ἐκτελεῖν. Καὶ γὰρ μέχρι νῦν οὐκ ἀνίσχιν ὁ ἡγούμενος, τοὺς μὲν ἀναιρῶν, ὡς προείπον, ὡμῶς τῶν προσαγομένων· τοὺς δὲ βασάνοις καταξαίνων, τοὺς δὲ φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς ἐκτίκων, προστάσων τε μὴδὲνα τούτοις προσιέναι, καὶ ἀνερεινῶν μὴ τις φανείη. Καὶ ὅμως ὁ Θεὸς τῇ προθυμίᾳ καὶ λιπαρίᾳ τῶν ἀδελφῶν διαναπαύει τοὺς πεπιεσμένους.

Καὶ τοσαῦτα μὲν ὁ Διονύσιος. Ἰστῆεν δὲ ὡς ὁ μὲν Εὐσέβιος,

339 ὃν διάκονον προσεῖπε, σμικρὸν ὕστερον ἐπίσκοπος τῆς κατὰ

Infra, 32. Συρίαν Λαοδικείας καθίσταται, ὁ δὲ Μάξιμος ὃν τότε πρεσβύτερον εἶρηκε, μετ' αὐτὸν Διονύσιον τὴν λειτουργίαν τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀδελφῶν διαδέχεται. Φαῦστος δὲ ὁ σὺν αὐτῷ τηνικαδὲ διαπρέψας ἐν τῇ ὁμολογίᾳ, μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ φυλαχθεὶς, γηραιὸς κομιδῇ καὶ πλήρης ἡμερῶν, καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς μαρτυρίῳ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς τελειοῦται. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῷ Διονυσίῳ συμβάντα τοιαῦτα.

CAP. XII.

Περὶ τῶν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης μαρτυρησάντων.

Κατὰ δὲ τὸν δηλούμενον Οὐαλεριανοῦ διωγμὸν, τρεῖς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης τῇ κατὰ Χριστὸν διαλάμψαντες ὁμολογία θείῳ κατεκοσμήθησαν μαρτυρίῳ, θηρίων γενόμενοι βορά. Τούτων ὁ μὲν Πρίσκος ἐκαλείτο, ὁ δὲ Μάλχος, τῷ δὲ τρίτῳ Ἀλέξανδρος ὄνομα ἦν. Τούτους φασὶ κατ' ἀγρὸν οἰκοῦντας, πρότερον μὲν ἑαυτοὺς ὡς ἀμελεῖς καὶ ῥαθύμους κακίσαι, ὅτι δὴ βραβείων, τοῦ καιροῦ τοῖς πόθου γλιχομένοις οὐρανίου διανέμοντος, ὀλιγωροῖεν αὐτοῖ, μὴ οὐχὶ προαρπάζοντες τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον· ταῦτα δὲ βουλευσαμένους, ὁρμήσαι ἐπὶ τὴν Καισάρειαν, ὁμόσε τε χωρῆσαι ἐπὶ τὸν δικαστὴν, καὶ τυχεῖν τοῦ προδεδηλωμένου τέλους. *Εἰτι πρὸς τούτοις γυναιὸν τι κατὰ τὸν αὐτὸν διωγμὸν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τὸν ὅμοιον ἱστοροῦσιν ἀγῶνα διηθληκέναι. Τῆς δὲ Μαρκίωνος αὐτὴν αἰρέσεως γενέσθαι κατέχει λόγος.

CAP. XIII.

Περὶ τῆς κατὰ Γαλλιανὸν εἰρήνης.

'Αλλ' οὐκ εἰς μακρὸν δουλείαν τὴν παρὰ βαρβάροις ὑπομείναντος Οὐαλεριανοῦ μοναρχήσας ὁ παῖς σωφρονέστερον A.D. 261. περὶ τὴν ἀρχὴν διατίθεται, ἀνίσί τε αὐτίκα διὰ προγραμμάτων **340** τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν, ἐπ' ἐλευθερίας τοῖς τοῦ λόγου προεστῶσι τὰ ἐξ ἔθους ἐπιτελεῖν δι' ἀντιγραφῆς προστάξας, ἥτις τοῦτου ἔχει τὸν τρύπον·

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Πούπλιος Δικίνιος Γαλλιανὸς, εὖσεβής, εὐτυχής, σεβαστός, Διονυσίῳ καὶ Πίνῳ καὶ Δημητρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις. Τὴν εὐεργεσίαν τῆς ἐμῆς δωρεᾶς διὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἐκβιβασθῆναι προσέταξα· ὅπως ἀπὸ τόπων τῶν θρησκευσίμων ἀποχωρήσωσι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς τῆς ἀντιγραφῆς τῆς ἐμῆς τῷ τύπῳ χρῆσθαι δύνασθε, ὥστε μηδένα ὑμῖν ἐνοχλεῖν. Καὶ τοῦτο ὅπερ κατὰ τὸ ἐξὸν δύναται ὑφ' ὑμῶν ἀναπληρῶσθαι, ἤδη πρὸ πολλοῦ ὑπ' ἐμοῦ συγκεχώρηται. Καὶ διὰ τοῦτο Αὐρήλιος Κυρήνιος, ὁ τοῦ μεγίστου πράγματος προστατεύων, τὸν τύπον τὸν ὑπ' ἐμοῦ δοθέντα διαφυλάξει.

Ταῦτα ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἐκ τῆς Ῥωμαίων ἐρμηνευθέντα γλώττης ἐγκείσθω. Καὶ ἄλλη δὲ τοῦ αὐτοῦ διάταξις φέρεται, ἣν πρὸς ἐτέρους ἐπισκόπους πεποίηται, τὰ τῶν καλουμένων 'κοιμητηρίων' ἀπολαμβάνειν ἐπιτρέπων χωρία.

CAP. XIV.

Οἱ κατ' ἐκεῖνο συνηκμαότες ἐπίσκοποι.

Ἐν τούτῳ δὲ τῆς μὲν Ῥωμαίων ἐκκλησίας εἰσέτι τότε καθηγεῖτο Εὐστός, τῆς δὲ ἐπ' Ἀντιοχείας μετὰ Φάβιον Δημητριάδος· Φιρμιλιανὸς δὲ Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν. Καὶ ἐπὶ τούτοις τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν Γρηγόριος καὶ ὁ τούτου ἀδελφὸς Ἀθηνόδωρος, Ὡριγένους γνώριμοι. Τῆς δ' ἐπὶ Παλαιστίνης Καισαρείας Θεοκτίστου μεταλλάξαντος, διαδέχεται τὴν ἐπισκοπὴν Δόμνος. Βραχεὶ δὲ χρόνῳ τούτου διαγενομένου, Θεότεκνος ὁ καθ' ἡμᾶς διάδοχος καθίσταται. Τῆς δ' Ὡριγένους διατριβῆς καὶ οὗτος ἦν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀναπανσαμένου Μαζαβάνου, τὸν θρόνον Ὑμέναιος, ὁ καὶ αὐτὸς ἐπὶ πλείστοις τοῖς καθ' ἡμᾶς διαπρέψας ἔτεσι, διεδέξατο.

CAP. XV.

Ὅπως κατὰ Καισάρειαν Μαρῖνος ἐμαρτύρησεν.

Κατὰ τούτους εἰρήνης ἀπανταχοῦ τῶν ἐκκλησιῶν οὔσης, ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης Μαρῖνος τῶν ἐν στρατείαις ἀξιώμασι τετιμημένων, γένει τε καὶ πλούτῳ περιφανὴς ἀνὴρ, διὰ τὴν Χριστοῦ μαρτυρίαν τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, τοιαῶδε ἔνεκεν αἰτίας. Τιμὴ τις ἐστὶ παρὰ Ῥωμαίοις τὸ κλῆμα, οὗ τοὺς τυχόντας φασὶν ἑκατοντάρχους γίνεσθαι τόπον σχολάζοντος. Ἐπὶ τοῦτο προκοπῆς τὸν Μαρῖνον ἢ τοῦ βαθμοῦ τάξις ἐκάλει. Ἦδη τε μέλλοντα τῆς τιμῆς ἔχεσθαι, παρελθὼν ἄλλος πρὸ τοῦ βήματος, μὴ ἐξεῖναι μὲν ἐκείνῳ τῆς Ῥωμαίων μετέχειν ἀξίας κατὰ τοὺς παλαιοὺς νόμους, Χριστιανῷ γε ὄντι καὶ τοῖς βασιλεῦσι μὴ θύοντι κατηγορεῖ· αὐτῷ δὲ ἐπιβάλλειν τὸν κλῆρον. Ἐφ' ᾧ κινηθέντα τὸν δικαστὴν, Ἀχαιὸς οὗτος ἦν, πρῶτον μὲν ἐρέσθαι ποίας ὁ Μαρῖνος εἶη γνώμης. Ὡς δ' ὁμολογοῦντα

Χριστιανὸν ἐπιμόνως ἑώρα, τριῶν ὥρων ἐπιδουῖναι αὐτῷ εἰς ἐπίσκεψιν διάστημα. Ἐκτὸς δῆτα γενόμενον αὐτὸν τοῦ δικαστηρίου Θεότεκνος ὁ τῇδε ἐπίσκοπος ἀφέλκει, προσελθὼν δι' ὁμιλίας, καὶ τῆς χειρὸς λαβὼν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν προάγει. Εἴσω τε πρὸς αὐτῷ στήσας τῷ ἁγιάσματι, μικρόν τε παραναστείλας αὐτοῦ τῆς χλανίδος καὶ τὸ προσηρτημένον αὐτῷ ξίφος ἐπιδείξας, ἅμα τε ἀντιπαρατίθῃσι προσαγαγὼν αὐτῷ τὴν τῶν θείων Εὐαγγελίων γραφὴν, κελεύσας τῶν δυεῖν ἐλέσθαι τὸ κατὰ γνώμην. Ὡς δ' ἀμελλητὶ τὴν δεξιὰν προτείνας, ἐδέξατο τὴν θείαν γραφὴν, "Ἐχου τοίνυν, ἔχου," φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεότεκνος, 'τοῦ Θεοῦ, καὶ τύχοις ὧν εἴλου, πρὸς αὐτοῦ δυναμούμενος· καὶ βάδιζε μετ' εἰρήνης.' Εὐθὺς ἐκείθεν ἐπαυελθόντα αὐτὸν κῆρυξ ἐβόα καλῶν πρὸ τοῦ δικαστηρίου· καὶ γὰρ ἤδη τὰ τῆς προθεσμίας τοῦ χρόνου πεπλήρωτο. Καὶ δὴ παραστὰς τῷ δικαστηρίῳ, καὶ μείζονα τῆς πίστεως τὴν προθυμίαν ἐπιδείξας, εὐθὺς ἐκείθεν, ὡς εἶχεν, ἀπαχθεὶς τὴν ἐπὶ θανάτῳ, τελειοῦται.

CAP. XVI.

342

Ἡ κατὰ Ἀστύριον ἱστορία.

Ἐνθα καὶ Ἀστύριος ἐπὶ τῇ θεοφιλεῖ παρρησίᾳ μνημονεύεται, ἀνὴρ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς συγκλητικῶν γενόμενος, βασιλεῦσίν τε προσφιλὴς, καὶ πᾶσι γνώριμος εὐγενείας τε ἔνεκα καὶ περιουσίας· ὃς παρὼν τῆνικάδε τελειουμένῳ τῷ μάρτυρι, τὸν ὧμον ὑποθεὶς, ἐπὶ λαμπρᾷ καὶ πολυτελοῦς ἐσθήτῳ ἄρας τὸ σκῆνος ἐπιφέρεται, περιστείλας τε εὖ μάλα πλουσίως, τῇ προσηκούσῃ ταφῇ παραδίδωσι.

CAP. XVII.

Περὶ τῶν κατὰ Πανεάδα σημείων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεγαλουργίας.

Τούτου μυρία μὲν καὶ ἄλλα μνημονεύουσιν οἱ τάνδρὸς καὶ εἰς ἡμᾶς διαμείναντες γνώριμοι· ἀτὰρ καὶ παραδόξου τοιούτου. Ἐπὶ τῆς Φιλίππου Καισαρείας, ἣν Πανεάδα Φοίνικες προσαγορεύουσι, φασὶ παρὰ ταῖς αὐτόθι δεικνυμέναις ἐν ταῖς ὑπωρείαις

τοῦ καλουμένου Πανίου ὄρους πηγαῖς, ἐξ ὧν καὶ τὸν Ἰορδάνην προχεῖσθαι, κατὰ τινα ἑορτῆς ἡμέραν, σφάγιόν τι καταβάλλεσθαι· καὶ τοῦτο τῇ τοῦ δαίμονος δυνάμει ἀφανὲς γίνεσθαι παραδόξως, θαῦμά τε εἶναι περιβόητον τοῖς παροῦσι τὸ γινόμενον. Παρόντα δ' οὖν ποτὲ τοῖς πραττομένοις τὸν Ἀστούριον, καὶ τὸ πρᾶγμα καταπληττομένους ἰδόντα τοὺς πολλοὺς, οἰκτεῖραι τῆς πλάνης, κᾶπειτα ἀνανεύσαντά εἰς οὐρανὸν, ἰκετεῦσαι διὰ Χριστοῦ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, τὸ λαοπλάνον δαιμόνιον ἐλέγξαι καὶ παῦσαι τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπάτης. Ταῦτα δὲ φασὶν εὐξαμένον, ἀθρόως τὸ ἱερεῖον ἐπιπολάσαι ταῖς πηγαῖς. Οὕτω τε αὐτοῖς τὸ παράδοξον οἴχεσθαι, μηδενὸς μηκέτι θαύματος περὶ τὸν τόπον γενομένου.

CAP. XVIII.

Περὶ τοῦ ἀνδριάντος οὗ ἡ αἰμορροοῦσα ἀνέστησεν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆσδε τῆς πόλεως εἰς μνήμην ἐλήλυθα, οὐκ ἄξιον ἡγοῦμαι παρελθεῖν διήγησιν καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἄξιαν. Τὴν γὰρ αἰμορροοῦσαν, ἣν ἐκ τῶν ἱερῶν
 Matt. ix. 20. Εὐαγγελίων πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν εὑρασθαι μεμαθήκαμεν, ἐνθένδε ἔλεγον ὁρμᾶσθαι, τὸν τε οἶκον αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως δείκνυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰς
 343 αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστὰ τρόπαια παραμένειν. Ἐστάναι γὰρ ἔφ' ὑψηλοῦ λίθου, πρὸς μὲν ταῖς πύλαις τοῦ αὐτῆς οἴκου, γυναικὸς ἐκτύπωμα χάλκεον ἐπὶ γόνυ κεκλιμένον, καὶ τεταμέναις ἐπὶ τὸ πρόσθεν ταῖς χερσὶν, ἰκετενούσῃ ἑοικός. Τούτου δὲ ἄντικρυς ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης ἀνδρὸς ὀρθιον σχῆμα, διπλοῖδα κοσμίως περιβεβλημένον, καὶ τὴν χεῖρα τῇ γυναικὶ προτείνων, οὗ παρὰ τοῖς ποσὶν, ἐπὶ τῆς στήλης αὐτῆς, ξένον τι βοτάνης εἶδος φύειν, ὃ μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοῖδος ἀνὴρ, ἀλεξιφάρμακόν τι παντοίων νοσημάτων τυγχάνειν. Τούτου τὸν ἀνδριάντα εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ φέρειν ἔλεγον. Ἐμεινε δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, ὥς καὶ ὄψει παραλαβεῖν ἐπιδημήσαντας αὐτοὺς τῇ πόλει. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν τοὺς πάλαι ἐξ ἔθνων εὐεργετηθέντας πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταῦτα πεποιηκέναι, ὅτε καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὰς εἰκόνας Παύλου καὶ Πέτρου, καὶ

αὐτοῦ δὴ τοῦ Χριστοῦ, διὰ χρωμάτων ἐν γραφαῖς σωζομένας ἱστορήσαμεν, ὡς εἰκὸς τῶν παλαιῶν ἀπαραφυλάκτως οἷα σω-
τῆρας ἐθνικῇ συνηθείᾳ παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον τιμᾶν εἰωθότων τὸν
τρόπον.

CAP. XIX.

Περὶ τοῦ θρόνου Ἰακώβου τοῦ ἐπισκόπου.

Τὸν γὰρ Ἰακώβου θρόνον τοῦ πρώτου τῆς Ἱεροσολύμων ἐκ-
κλησίας τὴν ἐπισκοπὴν πρὸς αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν *cf. ii. 1.*
ἀποστόλων ὑποδεξαμένον, ὃν καὶ ἀδελφὸν τοῦ Χριστοῦ χρη- **344**
ματίσαι οἱ θεῖοι λόγοι περιέχουσιν, εἰς δεῦρο πεφυλαγμένον οἱ *Matt. xiii. 55,*
τῇδε κατὰ διαδοχὴν περιέποντες ἀδελφοί, σαφῶς τοῖς πᾶσιν
ἐπιδείκνυνται οἷον περὶ τοὺς ἁγίους ἄνδρας τοῦ θεοφιλοῦς ἔνε-
κεν οἳ τε πάλαι καὶ οἱ εἰς ἡμᾶς ἔσωζόν τε καὶ ἀποσώζουσι
σέβας. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη.

CAP. XX.

Περὶ τῶν ἑορταστικῶν Διονυσίου ἐπιστολῶν, ἔνθα καὶ περὶ τοῦ πάσχα
κανονίζει.

Ὁ γε μὴν Διονύσιος πρὸς ταῖς δηλωθείσαις ἐπιστολαῖς αὐ-
τοῦ, ἔτι καὶ τὰς φερομένας 'Ἑορταστικὰς' τοτηνικαῦτα συν-
τάττει, πανηγυρικωτέρους ἐν αὐταῖς περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς
ἀνακινῶν λόγους. Τούτων τὴν μὲν Φλαουίῳ προσφωνεῖ, τὴν
δὲ Δομετίῳ καὶ Διδύμῳ· ἐν ᾗ καὶ κανόνα ἐκτίθεται ὀκταετη- *cf. vi. 22.*
ρίδος, ὅτι μὴ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν προσήκοι
τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτελεῖν παριστάμενος. Πρὸς ταύ-
ταις καὶ ἄλλην τοῖς κατ' Ἀλεξάνδρειαν συμπρεσβυτέροις ἐπι-
στολὴν διαχαράττει, ἑτέροις τε ὁμοῦ διαφόρως, καὶ ταύτας ἔτι
τοῦ διωγμοῦ συνεστῶτος.

CAP. XXI.

Περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συμβάντων.

Ἐπιλαβούσης δὲ ὅσον οὕπω τῆς εἰρήνης, ἐπάνεισι μὲν εἰς
τὴν Ἀλεξάνδρειαν· πάλιν δ' ἐνταῦθα· στάσεως καὶ πολέμου

συστάντος, ὦν οὐχ οἶόν τε ἦν αὐτῷ τοὺς κατὰ τὴν πόλιν ἅπαντας ἀδελφούς εἰς ἑκάτερον τῆς στάσεως μέρος διηρημένους ἐπισκοπεῖν, αὖθις ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ, ὥσπερ τις ὑπερόριος ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας διὰ γραμμάτων αὐτοῖς ὠμίλει. Καὶ Ἰέρακι δὲ μετὰ ταῦτα τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόπῳ ἐτέραν ἑορταστικὴν ἐπιστολὴν γράφων, τῆς κατ' αὐτὸν τῶν Ἀλεξανδρέων στάσεως μνημονεύει διὰ τούτων·

- 345** Ἐμοὶ δὲ τί θαυμαστὸν εἰ πρὸς τοὺς πορρωτέρῳ παροικοῦντας χαλεπὸν
 Dion. Ep. 13. τὸ κἂν δι' ἐπιστολῶν ὁμιλεῖν, ὅτε καὶ τὸ πρὸς ἑμαυτὸν αὐτῷ μοι διαλέ-
 γεσθαι, καὶ τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ συμβουλευέσθαι, καθέστηκεν ἄπορον; Πρὸς
 Philem. 12. γοῦν 'τὰ ἑμαυτοῦ σπλάγχνα,' τοὺς ὁμοσκήνους καὶ συμψύχους ἀδελφούς
 καὶ τῆς αὐτῆς πολιτᾶς ἐκκλησίας, ἐπιστολιμαίων δέομαι γραμμάτων, καὶ
 ταῦθ' ὅπως διαπεμφύμην, ἀμήχανον φαίνεται. Ῥαον γὰρ ἂν τις οὐχ
 ὅπως εἰς τὴν ὑπερορίαν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς περαιωθεῖη, ἢ
 τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπέλθοι. Τῆς γὰρ ἐρήμου
 τῆς πολλῆς καὶ ἀτριβοῦς ἐκείνης, ἣν ἐν δυσὶ γενεαῖς διώδενυσεν ὁ Ἰσραὴλ,
 ἄπειρος μᾶλλον καὶ ἄβατός ἐστιν ἢ μεσαιτάτῃ τῆς πόλεως ὁδός· καὶ τῆς
 θαλάσσης, ἣν ἐκεῖνοι ῥαγείσαν καὶ διατειχισθείσαν ἔσχον ἱππήλατον, καὶ
 ὦν ἐν τῇ λεωφόρῳ κατεποντίσθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ γαληνοὶ καὶ ἀκύμαντοι
 λιμένες γεγόνασιν εἰκῶν, πολλάκις φανέντες ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς φόνων οἶον
 ἐρυθρὰ θάλασσα. Ὁ δ' ἐπιρρέων ποταμὸς τὴν πόλιν ποτὲ μὲν ἐρήμου τῆς
 ἀνύδρου ξηρότερος ὦφθη, καὶ μᾶλλον αὐχμώδης ἐκείνης, ἣν διαπορευόμενος
 Exod. xv. 24. ὁ Ἰσραὴλ οὕτως ἐδίψησεν, ὡς Μωϋσῇ μὲν καταβοᾶν, ῥύνηναι δ' αὐτοῖς παρὰ
 τοῦ θαυμάσια ποιοῦντος μόνου ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ποτόν· ποτὲ δὲ τοσοῦ-
 τον ἐπλήμμυρεν, ὡς πᾶσαν τὴν περίχωρον, τὰς τε ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀγροὺς
 ἐπικλύσαντα, τῆς ἐπὶ Νῶε γενομένης τοῦ ὕδατος φορᾶς ἐπαγαγεῖν ἀπειλήν·
 αἰεὶ δὲ αἵματι καὶ φόνοις καὶ καταποντισμοῖς κάτεισι μεμιασμένοις, οἷος ὑπὸ
 Ib. vii. 20. Μωϋσεὶ γέγονε τῷ Φαραὼ, μεταβαλὼν εἰς αἷμα καὶ ἐποζέσας. Καὶ ποῖον
 γένοιτ' ἂν τοῦ πάντα καθαίροντος ὕδατος ὕδωρ ἄλλο καθάριστον; πῶς ἂν ὁ
 πολὺς καὶ ἀπέραντος ἀνθρώποις ὠκεανὸς ἐπιχυθεὶς τὴν πικρὰν ταύτην ἀπο-
 Gen. ii. 13. σμῆξαι θάλασσαν; ἢ πῶς ἂν ὁ μέγας ποταμὸς ὁ ἐκπορευόμενος ἐξ Ἑδέμ,
 τὰς τέσσαρας ἀρχὰς εἰς ἃς ἀφορίζεται μετοχετεύσας εἰς μίαν τοῦ Γηῶν,
346 ἀποπλύναι τὸν λύθρον; ἢ πότε ὁ τεθολωμένος ὑπὸ τῶν πονηρῶν πανταχόθεν
 ἀναθυμιάσεων ἀπὸ εἰλικρινῆς γένοιτο; Τοιοῦτοι γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς ἀτμοὶ,
 καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἄνεμοι, ποταμῶν τε αἶραι καὶ λιμένων ἀνιμήσεις
 ἀποπνέουσιν, ὡς σηπομένους ἐν πᾶσι τοῖς ὑποκειμένοις στοιχείοις νεκρῶν
 ἰχθύων εἶναι τὰς δρόσους. Εἴτα θαυμάζουσι καὶ διαποροῦσι, πόθεν οἱ
 συνεχεῖς λοιμοὶ, πόθεν αἱ χαλεπαὶ νόσοι, πόθεν αἱ παντοδαπαὶ φθοραὶ,
 πόθεν ὁ ποικίλος καὶ πολὺς τῶν ἀνθρώπων ὄλεθρος· διὰ τί μᾶλλον τοσοῦτο
 πλῆθος οἰκτιρῶν ἢ μεγίστη πόλις ἐν αὐτῇ φέρεται, ἀπὸ νηπίων ἀρξαμένη
 παίδων μέχρι τῶν εἰς ἄκρον γεγηρακότων, ὅσους ὠμογέροντας οὐδ' ἐκάλει
 πρότερον ὄντας ἔτρεφεν· ἀλλ' οἱ τεσσαρακοντοῦται καὶ μέχρι τῶν ἐβδομή-

κοντα ἑτῶν, τοσούτον πλείονες τότε, ὥστε μὴ συμπληροῦσθαι νῦν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, προσεγεγραφέων καὶ συγκαταλεγέντων εἰς τὸ δημόσιον σιτηρέσιον τῶν ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἑτῶν μέχρι τῶν ὀγδοήκοντα· καὶ γεγόνασιν οἷον ἡλικιώται τῶν πάλαι γεραιτάτων οἱ ὅψει νεώτατοι. Καὶ οὕτω μειούμενον αἰεὶ καὶ δαπανώμενον ὀρώντες τὸ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων γένος, οὐ τρέμουσιν, αὐξομένου καὶ προκόπτοντος τοῦ παντελοῦς αὐτῶν ἀφανισμοῦ.

CAP. XXII.

Περὶ τῆς ἐπισκηψάσης νόσου.

Μετὰ ταῦτα λοιμικῆς τὸν πόλεμον διαλαβούσης νόσου, τῆς τε ἐορτῆς πλησιαζούσης, αὐθις διὰ γραφῆς τοῖς ἀδελφοῖς ὁμιλεῖ, τὰ τῆς συμφορᾶς ἐπισημαινόμενος πάθη διὰ τούτων·

Τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις οὐκ ἂν δόξειε καιρὸς ἐορτῆς εἶναι τὰ παρ- Dion. Ep. 12.
όντα. Οὐδὲ ἔστιν αὐτοῖς οὔτε οὗτος οὔτε τις ἕτερος, οὐχ ὅπως τῶν ἐπι-
λύπων, ἀλλ' οὐδ' εἴ τις περιχαρὴς ὢν οἰθεῖεν μάλιστα. Νῦν μὲν γε θρῆνοι
πάντα· καὶ πενθοῦσι πάντες, καὶ περηχοῦσιν οἰμωγαὶ τὴν πόλιν διὰ τὸ 347
πλῆθος τῶν τεθνηκότων καὶ τῶν ἀποθησκόντων ὁσημέραι. Ὡς γὰρ ἐπὶ
τῶν πρωτοτόκων τῶν Αἰγυπτίων γέγραπται, οὕτως καὶ νῦν 'ἐγενήθη
κραυγὴ μεγάλη. Οὐ γάρ ἐστιν οἰκία, ἐν ᾗ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ τεθνηκώς· Exod. xii. 30.
καὶ ὄφελόν γε εἶς· πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ καὶ τὰ πρὸ τούτου συμβεβη-
κότα. Πρῶτον μὲν ἡμᾶς ἤλασαν· καὶ μόνοι πρὸς ἀπάντων διωκόμενοι
καὶ θανατούμενοι ἐορτάσαμεν καὶ τότε. Καὶ πᾶς ὁ τῆς καθ' ἕκαστον
θλίψεως τόπος πανηγυρικὸν ἡμῖν γέγονε χωρίον, ἀγρός, ἐρημία, ναῦς,
πανδοχεῖον, δεσποτήριον, φαιδροτάτην δὲ πασῶν ἤγαγον ἐορτὴν οἱ τέλειοι
μάρτυρες εὐωχηθέντες ἐν οὐρανῷ. Μετὰ δὲ ταῦτα, πόλεμος καὶ λιμὸς
ἐπέλαβεν· ἃ τοῖς ἔθνεσι συνδιηνέκαμεν, μόνοι μὲν ὑποστάντες ὅσα ἡμῖν
ἐλυμήναντο, παραπολαύσαντες δὲ καὶ ὧν ἀλλήλους εἰργάσαντό τε καὶ
πεπόνθασι· καὶ τῇ Χριστοῦ πάλιν ἐνηυφράνθημεν εἰρήνῃ, ἣν μόνοις ἡμῖν
ἔδωκε. Βραχυτάτης δὲ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τυχόντων ἀναπνοῆς, ἐπικατέ-
σκηψεν ἡ νόσος αὕτη, πρᾶγμα φόβου τε παντὸς φοβερώτερον ἐκείνοις,
καὶ συμφορᾶς ἥστυνοσούν σχετιώτερον, καὶ ὡς ἰδίος τις αὐτῶν ἀπήγγειλε
συγγραφεὺς, πρᾶγμα μόνον διὰ τῆς πάντων ἐλπίδος κρείσσον γενόμενον·
ἡμῖν δὲ οὐ τοιοῦτο μὲν, γυμνάσιον δὲ καὶ δοκίμιον οὐδενὸς τῶν ἄλλων
ἐλαττον. Ἀπέσχετο μὲν γὰρ οὐδὲ ἡμῶν, πολλὰ δὲ ἐξῆλθεν εἰς τὰ ἔθνη.

Τούτοις ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων·

Οἱ γοῦν πλείστοι τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν δι' ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην καὶ Cf. ix. 8.
φιλαδελφίαν ἀφειδούντες ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐχόμενοι, ἐπισκοποῦντες
ἀφυλάκτως τοὺς νοσοῦντας, λιπαρῶς ὑπηρετοῦμενοι, θεραπεύοντες ἐν
Χριστῷ, συναπηλλάττοντο ἐκείνοις ἀσμενέστατα, τοῦ παρ' ἐτέρων ἀναπιμ-
πλάμενοι πάθους, καὶ τὴν νόσον ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκοντες ἀπὸ τῶν πλησίων,

καὶ ἐκόντες ἀναμασσόμενοι τὰς ἀλγηδόνας. Καὶ πολλοὶ νοσοκομήσαντες καὶ ῥώσαντες ἐτέρους, ἐτελεύτησαν αὐτοῖς, τὸν ἐκείνων θάνατον εἰς ἑαυτοὺς
348 μεταστησάμενοι, καὶ τὸ δημῶδες ῥῆμα μόνῃς αἰὲ δοκοῦν φιλοφροσύνης
 1 Cor. iv. 13. ἔχεσθαι, ἔργῳ δὴ τότε πληροῦντες, ἀπίοντες αὐτῶν ‘περίψημα.’ Οἱ γοῦν ἄριστοι τῶν παρ’ ἡμῖν ἀδελφῶν τοῦτον τὸν τρόπον ἐξεχώρησαν τοῦ βίου, πρεσβύτεροί τε τινες καὶ διάκονοι καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ λίαν ἐπαινούμενοι· ὥς καὶ τοῦ θανάτου τοῦτο τὸ εἶδος, διὰ πολλὴν εὐσέβειαν καὶ πίστιν ἰσχυρὰν γινόμενον, μηδὲν ἀποδεῖν μαρτυρίου δοκεῖν. Καὶ τὰ σώματα δὲ τῶν ἁγίων ὑπταῖς χερσὶ καὶ κόλποις ὑπολαμβάνοντες, καθαιροῦντές τε ὀφθαλμούς, καὶ στόματα συγκλείοντες, ὡμοφοροῦντές τε καὶ διατιθέντες, προσκολλώμενοι, συμπλεκόμενοι, λουτροῖς τε καὶ περιστολαῖς κατακοσμοῦντες, μετὰ μικρὸν ἐτύγγανον τῶν ἴσων, αἰὲ τῶν ὑπολειπομένων ἐφεπομένων τοῖς πρὸ αὐτῶν. Τὰ δέ γε ἔθνη πᾶν τοῦναντίον· καὶ νοσεῖν ἀρχομένους ἀπωθοῦντο, καὶ ἀπέφευγον τοὺς φιλτάτους, κἂν ταῖς ὁδοῖς ἐρρίπτουν ἡμιθνήτας, καὶ νεκροὺς ἀτάφους ἀπεσκυβαλίζοντο, τὴν τοῦ θανάτου διάδοσιν καὶ κοινωνίαν ἐκτρεπόμενοι, ἣν οὐκ ἦν καὶ πολλὰ μηχανωμένοις ἐκκλίνειν ῥάδιον.

Μετὰ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν, εἰρηνευσάντων τῶν κατὰ τὴν πόλιν, τοῖς κατ’ Αἴγυπτον ἀδελφοῖς ἑορταστικὴν αὐθις ἐπιστέλλει γραφὴν, καὶ ἐπὶ ταύτῃ ἄλλας διαφόρους πάλιν διατυπῶνται. Φέρεται δὲ τις αὐτοῦ καὶ ‘περὶ Σαββάτου,’ καὶ ἄλλη ‘περὶ Γυμνασίου.’

CAP. XXIII.

Περὶ τῆς Γαλλινοῦ βασιλείας.

Ἐρμύμωνι δὲ πάλιν καὶ τοῖς κατ’ Αἴγυπτον ἀδελφοῖς δι’ ἐπιστολῆς ὁμιλῶν, πολλά τε ἄλλα περὶ τῆς Δεκίου καὶ τῶν μετ’ αὐτὸν διεξελθὼν κακοτροπίας, τῆς κατὰ τὸν Γαλλινὸν εἰρήνης ὑπομιννύσκειται. Οὐδὲν δὲ οἶον τὸ καὶ τούτων ὧδέ πως ἐχόντων ἀκοῦσαι·

Dion. Ep. xi.
A.D. 262.

349 Ἐκεῖνος μὲν οὖν τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων τὸν μὲν προέμενος, τῷ δὲ ἐπιθέμενος, παγγειῇ ταχέως καὶ πρόρριζος ἐξηφανίσθη· ἀνεδείχθη δὲ καὶ συνανωμολογήθη παρὰ πάντων ὁ Γαλλινὸς, παλαιὸς ἅμα βασιλεὺς καὶ νέος, πρῶτος ὢν καὶ μετ’ ἐκείνους παρών. Κατὰ γὰρ τὸ ῥηθὲν πρὸς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, ‘Τὰ ἀπ’ ἀρχῆς ἰδοὺ ἦκασι, καὶ καινὰ ἃ νῦν ἀνατελεῖ.’ Ὡςπερ γὰρ νέφος τὴς ἡλιακᾶς ἀκτῖνας ὑποδραμὸν καὶ πρὸς ὀλίγον ἐπηλυγάσας, ἐσκίασεν αὐτὸν καὶ αὐτ’ αὐτοῦ προεφάνη, εἴτα παρελθόντος ἢ διατακέντος τοῦ νέφους, ἐξεφάνη πάλιν ἐπανατείλας ὁ ἥλιος ὁ προανατείλας· οὕτω προστάς καὶ προσπελάσας ἑαυτὸν ὁ Μακριανὸς τῆς ἐφεστώσης Γαλ-

Isa. xlii. 9.

λινοῦ βασιλείας, ὁ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ μηδὲ ἦν· ὁ δὲ ἔστιν ὁμοίως ὥσπερ ἦν. Καὶ οἶον ἀποθεμένη τὸ γῆρας ἡ βασιλεία, καὶ τὴν προοῦσαν ἀνακαθηραμένη κακίαν, ἀκμαιότερον νῦν ἐπανθεῖ, καὶ πορρώτερον ὁράται καὶ ἀκούεται καὶ διαφαιτᾷ πανταχοῦ.

Εἴθ' ἐξῆς καὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν ταῦτ' ἔγραφε, διὰ τούτων σημαίνει·

Καὶ μοι πάλιν τὰς ἡμέρας τῶν βασιλικῶν ἐτῶν ἔπεισι σκοπεῖν. Ὅρῳ γὰρ ὡς ὀνομασθέντες μὲν οἱ ἀσεβέστατοι, μετ' οὐ πολὺ γεγόνασιν ἀνώνυμοι· ὁ δὲ ὀσιώτερος καὶ φιλοθεώτερος ὑπερβὰς τὴν ἑπταετηρίδα, νῦν ἐνι-αυτὸν ἔνατον διανύει, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐορτάσωμεν.

CAP. XXIV.

Περὶ Νέπωτος καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν σχίσματος.

Ἐπὶ τούτοις ἀπασισπονδάζεται αὐτῷ καὶ τὰ 'περὶ Ἐπαγγελιῶν' δύο συγγράμματα. Ἡ δ' ὑπόθεσις αὐτῷ Νέπως ἦν, ἐπίσκοπος τῶν κατ' Αἴγυπτον, Ἰουδαϊκώτερον τὰς ἐπηγγελμένας τοῖς Cf. iii. 39. ἁγίοις ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἐπαγγελίας ἀποδοθήσεσθαι διδάσκων, καὶ τινα χιλιάδα ἐτῶν τρυφῆς σωματικῆς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ταύτης ἔσεσθαι ὑποτιθέμενος. Δόξας γοῦν οὗτος ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου τὴν ἰδίαν κρατύνειν ὑπόληψιν, "Ελεγχον 350 Ἀλληγοριστῶν, λόγον τινα περὶ τούτου συντάξας ἐπέγραψε. Πρὸς ὃν ὁ Διονύσιος ἐν τοῖς περὶ Ἐπαγγελιῶν ἐνίσταται, διὰ μὲν τοῦ προτέρου τὴν αὐτοῦ γνώμην ἦν εἶχε περὶ τοῦ δόγματος παρατιθέμενος, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου διαλαμβάνων· ἔνθα τοῦ Νέπωτος κατὰ τὴν ἀρχὴν μνημονεύσας, ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφει·

Ἐπεὶ δὲ σύνταγμά τι προκομίζουσι Νέπωτος, ᾧ λίαν ἐπερείδονται ὡς ἀναντιρρήτως ἀποδεικνύντι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἐπὶ γῆς ἔσεσθαι, ἐν ἄλλοις μὲν πολλοῖς ἀποδέχομαι καὶ ἀγαπῶ Νέπωτα, τῆς τε πίστεως καὶ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἐν ταῖς γραφαῖς διατριβῆς, καὶ τῆς πολλῆς ψαλμωδίας ἧς μέχρι νῦν πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν εὐθυμοῦνται, καὶ πάνν δι' αἰδοῦς ἄγω τὸν ἄνθρωπον ταύτῃ μᾶλλον, ἢ προανεπαύσατο, ἀλλὰ (φίλῃ γὰρ καὶ προτιμωτάτῃ πάντων ἡ ἀλήθεια,) ἐπαινεῖν τε χρὴ καὶ συναινεῖν ἀφθόνως, εἴ τι ὀρθῶς λέγοιτο, ἐξετάζειν τε καὶ διευθύνειν εἴ τι μὴ φαίνοιτο ὑγιῶς ἀναγεγραμμένον. Καὶ πρὸς μὲν παρόντα καὶ ψιλῷ λόγῳ δογματίζοντα αὐτάρκης ἦν ἂν ἡ ἄγραφος ὁμιλία, δι' ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως πείθουσα καὶ συμβιβάζουσα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους· γραφῆς δὲ ἐκκειμένης, ὡς δοκεῖ τισί, πιθανωτάτης, καὶ τινων διδασκάλων τὸν μὲν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας τὸ

μηδὲν ἡγουμένων, καὶ τὸ τοῖς Εὐαγγελίοις ἔπασθαι παρέντων, καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἐπιστολὰς ἐκφαυλίσαντων, τὴν δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου διδασκαλίαν ὡς μέγα δὴ τι καὶ κεκρυμμένον μυστήριον κατεπαγγελλούμενον, καὶ τοὺς ἀπλουστέρους ἀδελφούς ἡμῶν οὐδὲν ἑώντων ὑψηλὸν καὶ μεγαλείον φρονεῖν, οὔτε περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ ἀληθῶς ἐνθεοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν 351 ἐπιφανείας, οὔτε τῆς ἡμετέρας ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν 2 Thess. II. 1. ‘ἐπισυναγωγῆς’ καὶ ὁμοιώσεως, ἀλλὰ μικρὰ καὶ θνητὰ καὶ οἷα τὰ νῦν ἐλπίζον ἀναπειθόντων ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαῖον καὶ ἡμᾶς ὡς πρὸς παρόντα τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν διαλεχθῆναι Νέπωτα,

Τούτοις μεθ’ ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·

Ἐν μὲν οὖν τῷ Ἀρσενίῳ γεγόμενος, ἔνθα, ὡς οἶδας, πρὸ πολλοῦ τούτου ἐπεπόλαζε τὸ δόγμα, ὡς καὶ σχίσματα καὶ ἀποστασίας ὅλων ἐκκλησιῶν γεγονέναι, συγκαλέσας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν, παρόντων καὶ τῶν βουλομένων ἀδελφῶν, δημοσίᾳ τὴν ἐξέτασιν ποιήσασθαι τοῦ λόγου προετρεψάμην. Καὶ τοῦτό μοι προσαγαγόντων τὸ βιβλίον ὡς τι ὄπλον καὶ τείχος ἀκαταμάχητον, συγκαθεσθεὶς αὐτοῖς τριῶν ἑξῆς ἡμερῶν ἐξ ἑω μέχρις ἑσπέρας, διευθύνειν ἐπειράθην τὰ γεγραμμένα. Ἐνθα καὶ τὸ εὐσταθὲς καὶ τὸ φιλάληθες, καὶ τὸ εὐπαρακινούθητον καὶ συντετὸν ὑπερηγάσθην τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἐν τάξει καὶ μετ’ ἐπιεικειᾶς τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἐπαπορήσεις καὶ τὰς συγκαταθέσεις ἐποιούμεθα, τὸ μὲν ἐκ παντὸς τρόπου καὶ φιλονεικῶς τῶν ἁπλῶς δοξάντων περιέχουσθαι, εἰ καὶ μὴ φαίνονται ὀρθῶς ἔχοντα, παραιτησάμενοι, μήτε δὲ τὰς ἀντιλογίας ὑποστελλόμενοι, ἀλλ’ ἐς ὅσον οἶον τε τῶν προκειμένων ἐπιβατεύειν καὶ κρατύνειν αὐτὰ πειρώμενοι, μήτε εἰ λόγος αἶροι, μεταπίεσθαι καὶ συνομολογεῖν αἰδοῦμενοι, ἀλλ’ εὐσυνειδήτως καὶ ἀνυποκρίτως, καὶ ταῖς καρδίαις πρὸς τὸν Θεὸν ἡπλωμέναις, τὰ ταῖς ἀποδείξεσι καὶ διδασκαλίαις τῶν ἁγίων γραφῶν συνιστανόμενα καταδεχόμενοι. Καὶ τέλος ὃ τε τῆς διδασκείας ταύτης ἀρχηγὸς καὶ εἰσηγητὴς, ὁ καλούμενος Κορακίων, ἐν ἐπηκόῳ πάντων τῶν παρόντων ἀδελφῶν, ὡμολόγησε καὶ διεμαρτύρατο ἡμῖν, μηκέτι τούτῳ προσέξειν, μηδὲ διαλέξεσθαι περὶ τούτου, μηδὲ μεμνήσθαι, μηδὲ διδάξειν, ὡς ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἀντιλεχθέντων ἡρμημένους· τῶν τε ἄλλων ἀδελφῶν οἱ μὲν ἔχαιρον ἐπὶ τῇ κοινολογίᾳ καὶ τῇ πρὸς πάντας συγκαταβάσει καὶ συνδιαθέσει.

352

CAP. XXV.

Περὶ τῆς Ἰωάννου ἀποκαλύψεως.

Εἴθ’ ἐξῆς ὑποβὰς περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου ταῦτα φησί·

Τινὲς μὲν οὖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἠθέτησαν καὶ ἀνεσκεύασαν πάντῃ τὸ βιβλίον, καθ’ ἕκαστον κεφάλαιον διευθύνοντες, ἄγνωστον τε καὶ ἀσυλλόγιστον ἀποφαίνοντες, ψεύδεσθαι τε τὴν ἐπιγραφὴν. Ἰωάννου γὰρ οὐκ εἶναι λέγουσιν·

ἀλλ' οὐδ' ἀποκάλυψιν εἶναι, τὴν σφόδρα καὶ παχεῖ κεκαλυμμένην τῷ τῆς ἀγνοίας παραπετάσματι· καὶ οὐχ ὅπως τῶν ἀποστόλων τινὰ, ἀλλ' οὐδ' ὅλως τῶν ἁγίων ἢ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τούτου γεγονέναι ποιητὴν τοῦ συγγράμματος· Κήριονθον δὲ τὸν καὶ ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν συστησάμενον αἴρουν, ἀξιώσιτον ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα. Τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ ὧν αὐτὸς ὠρέγετο φιλοσώματος ὧν Cf. iii. 28. καὶ πάντῃ σαρκικός, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσσεσθαι, γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς, τουτέστι σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ γάμοις, καὶ δι' ὧν εὐφημότερον ταῦτα ᾤθη ποριεῖσθαι, ἐυρταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς. Ἐγὼ δὲ ἀθετῆσαι μὲν οὐκ ἂν τολμήσαιμι τὸ βιβλίον, πολλῶν αὐτὸ διὰ σπουδῆς ἔχόντων ἀδελφῶν· μείζονα δὲ τῆς ἑμαυτοῦ φρονήσεως τὴν ὑπόληψιν τὴν περὶ αὐτοῦ λαμβάνων, κεκρυμμένην εἶναι τινα καὶ θαυμασιωτέραν τὴν καθ' ἕκαστον ἐκδοχὴν ὑπολαμβάνω. Καὶ γὰρ εἰ μὴ συνίημι, ἀλλ' ὑπονοῶ γε νοῦν τινὰ βαθύτερον ἐγκείμενον τοῖς ῥήμασιν. Οὐκ ἰδίῳ ταῦτα μετρών καὶ κρίνων λογισμῷ, πίστει δὲ τὸ πλεόν νέμων, ὑψηλότερα ἢ ὑπ' ἐμοῦ καταληφθῆναι νενόμικα· καὶ οὐκ ἀποδοκιμάζω ταῦτα ἅ μὴ συνεώρακα, θαυμάζω δὲ μᾶλλον ὅτι καὶ εἶδον.

Ἐπὶ τούτοις τὴν ὅλην τῆς Ἀποκαλύψεως βασανίσας γραφὴν, ἀδύνατον δὲ αὐτὴν κατὰ τὴν πρόχειρον ἀποδείξας νοεῖσθαι διάνοιαν, ἐπιφέρει λέγων·

Συντελέσας δὴ πᾶσαν, ὡς εἶπεν, τὴν προφητείαν, μακαρίζει ὁ προφήτης 353
τούς τε φυλάσσοντες αὐτὴν, καὶ διὰ καὶ ἑαυτόν. 'Μακάριος γάρ,' φησιν, 'ὁ Rev. xxii. 7.
τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· καὶ γὰρ Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα.' Καλεῖσθαι μὲν οὖν αὐτὸν Ἰωάννην, καὶ εἶναι τὴν γραφὴν Ἰωάννου ταύτην, οὐκ ἀντερῶ. Ἁγίου μὲν γὰρ εἶναι τινος καὶ θεοπνεύστου συναινῶ. Οὐ μὴν ῥαδίως ἂν συνθείμην τοῦτον εἶναι τὸν ἀπὸστολον, τὸν υἱὸν Ζεβεδαίου, τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου, οὗ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐπιγεγραμμένον, καὶ ἡ Ἐπιστολὴ ἡ καθολικὴ. Τεκμαίρομαι γὰρ ἕκ τε τοῦ ἥθους ἑκατέρων, καὶ τοῦ τῶν λόγων εἶδους, καὶ τῆς τοῦ βιβλίου διεξαγωγῆς λεγομένης, μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ Εὐαγγελιστὴς οὐδαμοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρεγγράφει, οὐδὲ κηρύσσει ἑαυτὸν, οὔτε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οὔτε διὰ τῆς Ἐπιστολῆς.

Εἰθ' ὑποβὰς, ταῦτα λέγει πάλιν·

Ἰωάννης δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲ ὡς περὶ ἑαυτοῦ οὐδὲ ὡς περὶ ἑτέρου· ὁ δὲ τὴν Ἀποκάλυψιν γράψας, εὐθύς τε ἐν ἀρχῇ ἑαυτὸν προτάσσει· 'Ἀποκάλυψις Ib. i. 1.
'Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἐν τάχει. Καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ὅσα εἶδεν.' Εἶτα καὶ ἐπιστολὴν γράφει· 'Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ, Ib. 4.
χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη.' Ὁ δὲ γε Εὐαγγελιστὴς οὐδὲ τῆς καθολικῆς Ἐπι-

- στολῆς προέγραψεν ἑαυτοῦ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ ἀπερίττως ἀπ' αὐτοῦ τοῦ
 1 John i. 1. μυστηρίου τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἤρξατο. 'Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν,
 ὁ ἐώρακαμεν τοὺς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.' Ἐπὶ ταύτῃ γὰρ τῇ ἀποκαλύψει καὶ ὁ
 Matt. xvi. 17. Κύριος τὸν Πέτρον ἐμακάρισεν, εἰπὼν, 'Μακάριος εἶ, Σίμων βῆρ Ἰωᾶ, ὅτι
 Cf. supr. iii. 25. σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος.' 'Ἀλλ'
 οὐδὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ φερομένῃ Ἰωάννου καὶ τρίτῃ, καίτοι βραχείαις οὔσαις
 ἐπιστολαῖς, ὁ Ἰωάννης ὀνομαστὶ πρόκειται, ἀλλὰ ἀνωνύμως 'ὁ πρεσβύτερος'
 γέγραπται. Οὗτος δέ γε οὐδὲ αὐταρκες ἐνόμισεν, εἰσάπαξ ἑαυτὸν ὀνο-
 Rev. i. 9. μάσας, διηγείσθαι τὰ ἐξῆς, ἀλλὰ πάλιν ἀναλαμβάνει. 'Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ
 ἀδελφὸς ὑμῶν, καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ βασιλείᾳ καὶ ἐν ὑπομονῇ
 Ἰησοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ, διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ
 Ib. xxii. 7, 8. καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ.' Καὶ δὴ καὶ πρὸς τῷ τέλει ταῦτα εἶπε· 'Μακά-
 ριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. Κἀγὼ
 Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα.' 'Ὅτι μὲν οὖν Ἰωάννης ἐστὶν ὁ ταῦτα
 γράφων, αὐτῷ λέγοντι πιστευτέον· ποῖος δὲ οὗτος, ἄδελον. Οὐ γὰρ εἶπεν
 ἑαυτὸν εἶναι, ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πολλαχοῦ, 'τὸν ἡγαπημένον ὑπὸ τοῦ
 Κυρίου μαθητὴν,' οὐδὲ 'τὸν ἀναπεσόντα ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ,' οὐδὲ 'τὸν ἀδελ-
 φὸν Ἰακώβου,' οὐδὲ τὸν αὐτόπτην καὶ αὐτήκοον τοῦ Κυρίου γενόμενον. Εἶπε
 γὰρ ἂν τι τούτων τῶν προδεδηλωμένων, σαφῶς ἑαυτὸν ἐμφανίσαι βουλό-
 354 μενος. Ἀλλὰ τούτων μὲν οὐδέν. 'Ἀδελφὸν δὲ ἡμῶν καὶ συγκοινωνὸν' εἶπε,
 'καὶ μάρτυρα Ἰησοῦ,' καὶ μακάριον ἐπὶ τῇ θεᾷ καὶ ἀκοῇ τῶν ἀποκαλύψεων.
 Πολλοὺς δὲ ὁμωνύμους Ἰωάννη τῷ ἀποστόλῳ νομίζω γεγονέναι, οἱ διὰ τὴν
 πρὸς ἐκείνον ἀγάπην, καὶ τὸ θαυμάζειν καὶ ζηλοῦν, ἀγαπηθῆναι τε ὁμοίως
 αὐτῷ βούλεσθαι ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τὴν αὐτὴν ἡσπάσαντο·
 ὥσπερ καὶ ὁ Παῦλος πολλὸν καὶ δὴ καὶ ὁ Πέτρος ἐν τοῖς τῶν πιστῶν πασὶν
 ὀνομάζεται. *Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἕτερος Ἰωάννης ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀπο-
 Acts xiii. 5. στόλων, ὁ ἐπικληθεὶς Μάρκος· ὃν Βαρνάβας καὶ Παῦλος ἑαυτοῖς συμπαρέ-
 λαβον, περὶ οὗ καὶ πάλιν λέγει, 'Εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην.' Εἰ δὲ
 Ib. 13. οὗτος ὁ γράψας ἐστὶν, οὐκ ἂν φαίην· οὐδὲ γὰρ ἀφίχθαι σὺν αὐτοῖς εἰς τὴν
 Ἀσίαν γέγραπται· ἀλλὰ, 'Ἀναχθέντες μὲν,' φησὶν, 'ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ
 Cf. iii. 39. περὶ Παῦλον ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ ἀπο-
 χωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα.' Ἄλλον δὲ τινα
 οἰμαὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ γενομένων· ἐπεὶ καὶ δύο φασὶν ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι
 μνήματα καὶ ἐκάτερον Ἰωάννου λέγεσθαι. Καὶ ἀπὸ τῶν νοημάτων
 δὲ, καὶ ἀπὸ τῶν ῥημάτων καὶ τῆς συντάξεως αὐτῶν, εἰκότως ἕτερος
 οὗτος παρ' ἐκείνον ὑπονοηθήσεται. Συνάδουσι μὲν γὰρ ἀλλήλοις τὸ Εὐαγ-
 John i. 1. γέλιον καὶ ἡ Ἐπιστολὴ, ὁμοίως τε ἄρχονται. Τὸ μὲν φησὶν, 'Ἐν ἀρχῇ ἦν
 1 John i. 1. ὁ λόγος·' ἡ δὲ, 'Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς.' Τὸ μὲν φησὶ, 'Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 John i. 14. καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονο-
 1 John i. 1. γενοῦς παρὰ Πατρός·' ἡ δὲ τὰ αὐτὰ σμικρῶ παρηλλαγμένα· 'Ὁ ἀκηκόαμεν,
 ὁ ἐώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψη-
 λάφησαν, περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη.' Ταῦτα γὰρ
 Ib. iv. 3. προανακρούεται διατεινόμενος, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐδήλωσε πρὸς τοὺς 'οὐκ ἐν
 Ib. i. 3. σαρκὶ' φάσκοντας 'ἐληλυθέναι τὸν Κύριον' διὸ καὶ συνῆψεν ἐπιμελῶς, 'Καὶ
 ὁ ἐώρακαμεν μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣ

τις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν· ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν· Ἐχεται αὐτοῦ, καὶ τῶν προθέσεων οὐκ ἀφίσταται. Διὰ δὲ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων καὶ ὀνομάτων πάντα διεξέρχεται· ὡς τινὰ μὲν ἡμεῖς συντόμως ὑπομνήσομεν. Ὁ δὲ προσεχῶς ἐντυγχάνων εὐρήσει ἐν ἐκατέρῳ πολλὴν ‘τὴν ζωὴν,’ πολὺ ‘τὸ φῶς, ἀποτροπὴν τοῦ σκότους,’ συνεχῇ 355 ‘τὴν ἀλήθειαν, τὴν χάριν, τὴν χαρὰν, τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὴν κρίσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀγάπης ἐντολὴν, ὡς πάσας δεῖ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς· ὁ ἔλεγχος τοῦ κόσμου, τοῦ διαβόλου, τοῦ Ἀντιχρίστου, ἡ ἐπαγγελία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ νιοθεσία τοῦ Θεοῦ,’ ἡ δὲ ὅλου ‘πίστις’ ἡμῶν ἀπαιτουμένη, ‘ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς πανταχοῦ· καὶ ὅλως διὰ πάντων χαρακτηρίζοντας, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν συνορᾶν τοῦ τε Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐπιστολῆς χρῶτα πρόκειται. Ἀλλοιοτάτῃ δὲ καὶ ξένῃ παρὰ ταῦτα ἡ Ἀποκάλυψις, μῆτε ἐφαπτομένη, μῆτε γειννώσα τούτων μηδενὶ σχεδὸν, ὡς εἰπεῖν, μηδὲ συλλαβὴν πρὸς αὐτὰ κοινὴν ἔχουσα· ἀλλ’ οὐδὲ μνήμην τινὰ οὐδὲ ἐννοίαν οὔτε ἡ Ἐπιστολὴ τῆς Ἀποκαλύψεως ἔχει· (ἑὼ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον) οὔτε τῆς Ἐπιστολῆς ἡ Ἀποκάλυψις· Παύλου διὰ τῶν Ἐπιστολῶν ὑποφῆναντός τι καὶ περὶ τῶν ἀποκαλύψεων αὐτοῦ, ἃς οὐκ ἐνέγραψε καθ’ αὐτάς. Ἔτι 2 Cor. xii. 7. Gal. ii. 2. δὲ καὶ διὰ τῆς φράσεως τὴν διαφορὰν ἐστὶ τεκμήρασθαι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν. Τὰ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπταιστως κατὰ τὴν Ἑλλήνων φωνὴν, ἀλλὰ καὶ λογιώτατα ταῖς λέξεσι, τοῖς συλλογισμοῖς, ταῖς συντάξεσι τῆς ἐρμηνείας γέγραπται. Πολλοὺ γε δεῖ βάρβαρόν τινα φθόγγον, ἢ σολοικισμόν, ἢ ὅλως ἰδιωτισμόν ἐν αὐτοῖς εὐρεθῆναι. Ἐκότερον γὰρ εἶχεν, ὡς ἔοικε, τὸν λόγον, ἀμφοτέρους αὐτῷ χαρισσαμένου τοῦ Κυρίου, τόν τε τῆς γνώσεως, τόν τε τῆς φράσεως. Τούτῳ δὲ ἀποκάλυψιν μὲν ἑωρακέαι, καὶ γινώσιν εἰληφέναι καὶ προφητείαν, οὐκ ἀντερῶ· διάλεκτον μέντοι καὶ γλώσσαν οὐκ ἀκριβῶς ἐλληνίζουσιν αὐτοῦ βλέπων, ἀλλ’ ἰδιώμασιν τε βαρβαρικοῖς χρώμενον, καὶ πού καὶ σολοικίζοντα. Ἄπερ οὐκ ἀναγκαῖον νῦν ἐκλέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐπισκώπτων, μή τις νομίση, ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνομοιότητα διευθύνων τῶν γραφῶν.

CAP. XXVI.

356

Περὶ τῶν ἐπιστολῶν Διονυσίου.

Ἐπὶ ταύταις τοῦ Διονυσίου φέρονται καὶ ἄλλαι πλείους ἐπιστολαί· ὥσπερ αἱ κατὰ Σαβελλίου ‘πρὸς Ἀμμωνα’ τῆς κατὰ Βερνίκην ἐκκλησίας ἐπίσκοπον, καὶ ἡ ‘πρὸς Τελεσφόρον,’ καὶ ἡ ‘πρὸς Εὐφράνορα’ καὶ πάλιν ‘Ἀμμωνα καὶ Εὐπορον.’ Συντάττει δὲ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καὶ ἄλλα τέσσαρα 81
 συγγράμματα, ἃ τῷ κατὰ Ῥώμην ὁμωνύμῳ Διονυσίῳ προσφωνεῖ. Καὶ πλείους δὲ παρὰ ταύτας εἰσὶν αὐτοῦ παρ’ ἡμῖν ἐπιστολαί,

Cf. S. Athan.
 de Sent.
 Dion. 13.
 de Decr.
 Nic. 25.

καὶ δὴ καὶ πολυεπεῖς λόγοι ἐν ἐπιστολῇς χαρακτηρί γραφέντες· ὡς οἱ ‘περὶ Φύσεως’ Τιμοθέῳ τῷ παιδὶ προσπεφωνημένοι, καὶ ὁ ‘περὶ Πειρασμῶν,’ ὃν καὶ αὐτὸν Εὐφράνιοι ἀνατέθεικεν. Ἐπὶ τούτοις καὶ Βασιλείδῃ τῶν κατὰ τὴν Πεντάπολιν παροικιῶν ἐπισκόπῳ γράφων, φησὶν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν Ἐξήγησιν πεποιῆσθαι τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. Διαφόρους δ’ ἡμῖν καὶ τὰς πρὸς τούτον καταλέλοιπεν ἐπιστολάς. Τοσαῦτα ὁ Διονύσιος. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη μετὰ τὴν τούτων ἱστορίαν, φέρε καὶ τὴν καθ’ ἡμᾶς τοῖς μετέπειτα γνωρίζειν γενεὰν, ὅποια τις ἦν, παραδῶμεν.

357

CAP. XXVII.

Περὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συστάσης
ὑπ’ αὐτοῦ αἱρέσεως.

Ξύστον τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἔτεσιν ἔνδεκα προστάντα, διαδέχεται τῷ κατ’ Ἀλεξάνδρειαν ὁμώνυμος Διονύσιος. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Δημητρίου κατ’ Ἀντιόχειαν τὸν βίον μεταλλάξαντος, τὴν ἐπισκοπὴν Παῦλος ὁ ἐκ Σαμοσατῶν παραλαμβάνει. Τούτου δὲ ταπεινὰ καὶ χαμαιπετῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν φρονήσαντος, ὡς κοινῶς τὴν φύσιν ἀνθρώπου γενομένου, ὁ μὲν κατ’ Ἀλεξάνδρειαν Διονύσιος, παρακληθεὶς ὡς ἂν ἐπὶ τὴν σύνοδον ἀφίκοιτο, γῆρας ὁμοῦ καὶ ἀσθένειαν τοῦ σώματος αἰτιασάμενος, ἀνατίθεται τὴν παρουσίαν, δι’ ἐπιστολῆς τὴν αὐτοῦ γνώμην ἣν ἔχοι περὶ τοῦ ζητουμένου παραστήσας. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένες, ἄλλος ἄλλοθεν, ὡς ἐπὶ λυμεῶνα τῆς Χρίστου ποίμνης συνίεσαν, οἱ πάντες ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν σπεύδοντες.

CAP. XXVIII.

Περὶ τῶν τότε γνωριζομένων διαφανῶν ἐπισκόπων.

Cf. v. 28. Τούτων οἱ μάλιστα διέπρεπον, Φιρμιλιανὸς μὲν τῆς Καππαδοκῶν Καισαρείας ἐπίσκοπος ἦν· Γρηγόριος δὲ καὶ Ἀθηνόδορος ἀδελφοί, τῶν κατὰ Πόντον παροικιῶν ποιμένες· καὶ ἐπὶ τούτοις
358 Ἐλενος τῆς ἐν Ταρσῷ παροικίας, καὶ Νικόμας τῆς ἐν Ἰκονίῳ·

οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας Ὑμέναιος, τῆς τε ὁμόρου ταύτης Καισαρείας Θεότεκνος· Μάξιμος ἔτι πρὸς τούτοις, τῶν κατὰ Βόστραν δὲ καὶ οὗτος ἀδελφῶν διαπρεπῶς ἡγεῖτο· μυρίους τε ἄλλους οὐκ ἂν ἀπορήσαι τις, ἅμα πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, τῆς αὐτῆς ἕνεκεν αἰτίας ἐν τῇ προειρημένῃ πόλει τηνικάδε συγκροτηθέντας ἀπαριθμούμενος. Ἀλλὰ τούτων γε οἱ μάλιστα ἐπιφανεῖς οἷδε ἦσαν. Πάντων οὖν κατὰ καιροὺς διαφόρως καὶ πολλάκις ἐπὶ ταῦτον συνιόντων, λόγοι καὶ ζητήσεις καθ' ἑκάστην ἀνεκινούντο σύνοδον, τῶν μὲν ἀμφὶ τὸν Σαμοσατέα τὰ τῆς ἑτεροδοξίας ἐπικρύπτειν ἔτι καὶ παρακαλύπτεσθαι πειρωμένων, τῶν δὲ ἀπογυμνοῦν καὶ εἰς φανερόν ἄγειν τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν βλασφημίαν αὐτοῦ διὰ σπουδῆς ποιουμένων. Ἐν τούτῳ δὲ Διονύσιος τελευτᾷ, κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Γαλλιανοῦ βασιλείας, προστὰς τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπισκοπῆς ἕτεσιν ἐπτακαίδεκα· διαδέχεται δὲ αὐτὸν Μάξιμος. Γαλλιανοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἐνιαυτοῖς πεντεκαίδεκα τὴν ἀρχὴν κεκρατηκότος, Κλαύδιος κατέστη διάδοχος. A.D. 268. Δεύτερον δὲ οὗτος διελθὼν ἔτος, Αὐρηλιανῷ μεταδίδωσι τὴν A.D. 270. ἡγεμονίαν.

CAP. XXIX.

Ὅπως ὁ Παῦλος ἐλεγχθεὶς ὑπὸ Μαλχίωνός τινος ἀπὸ σοφιστῶν πρεσβυτέρου, ἐξεκνήρχη.

Καθ' ὃν τελευταίας συγκροτηθείσης πλείστων ὅσων ἐπισκό- 359
πων συνόδου, φωραθεὶς καὶ πρὸς ἀπάντων ἤδη σαφῶς καταγνωσθεὶς ἑτεροδοξίαν ὁ τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν αἰρέσεως ἀρχηγός, τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καθολικῆς ἐκκλησίας ἀποκηρύττεται. Μάλιστα δ' αὐτὸν εὐθύνας ἐπικρυπτόμενον διήλεγξε Μαλχίων, ἀνὴρ τὰ τε ἄλλα λόγιος, καὶ σοφιστοῦ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας Ἑλληνικῶν παιδευτηρίων διατριβῆς προεστὼς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γνησιότητα πρεσβυτερίου τῆς αὐτόθι παροικίας ἡξιωμένος· οὗτός γε τοι ἐπισημειουμένων ταχυγράφων, ζήτησιν πρὸς αὐτὸν ἐνστησάμενος ἦν καὶ εἰς δεῦρο φερομένην ἴσμεν, μόνος ἴσχυσε τῶν ἄλλων κρυψίνου ὄντα καὶ ἀπατηλὸν φωράσαι τὸν ἄνθρωπον.

CAP. XXX.

Περὶ τῆς κατὰ Παύλου ἐπιστολῆς τῶν ἐπισκόπων.

Μίαν δὴ οὖν ἐκ κοινῆς γνώμης οἱ ἐπὶ ταὐτὸ συγκεκροτημένοι ποιμένες διαχαράξαντες ἐπιστολὴν εἰς πρόσωπον τοῦ τε Ῥωμαίων ἐπισκόπου Διονυσίου, καὶ Μαξίμου τοῦ κατ' Ἀλεξάνδρειαν, ἐπὶ πάσας διαπέμπονται τὰς ἐπαρχίας, τὴν αὐτῶν τε σπουδὴν τοῖς πᾶσι φανερὰν καθιστάντες, καὶ τοῦ Παύλου τὴν διάστροφον ἑτεροδοξίαν, ἐλέγχους τε καὶ ἐρωτήσεις ἅς πρὸς αὐτὸν ἀνακεκινήκασι, καὶ ἔτι τὸν πάντα βίον τε καὶ τρόπον τοῦ ἀνδρὸς διηγούμενοι· ἐξ ὧν μνήμης ἔνεκεν καλῶς ἂν ἔχοι ταύτας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος διέλθειν τὰς φωνάς·

Routh, Rell.
iii. 303.

Διονυσίῳ καὶ Μαξίμῳ καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσι συλλειτουργοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνους, καὶ πάσῃ τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, Ἑλενος καὶ Ὑμέναιος καὶ Θεόφιλος καὶ Θεότεκνος καὶ Μάξιμος, Πρόκλος, Νικόμας καὶ Αἰλιανὸς, καὶ Παῦλος καὶ 360 Βόλανος καὶ Πρωτογένης καὶ Ἰέραξ καὶ Εὐτύχιος καὶ Θεόδωρος καὶ Μαλχίων καὶ Λούκιος, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες οἱ σὺν ἡμῖν παροικοῦντες τὰς ἐγγὺς πόλεις καὶ ἔθνη ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, καὶ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Τούτοις μετὰ βραχέα ἐπιλέγουσι ταῦτα·

Ἐπεστελλομεν δὲ ἅμα καὶ παρεκαλοῦμεν πολλοὺς καὶ τῶν μακρὰν ἐπισκόπων, ἐπὶ τὴν θεραπείαν τῆς θανατηφόρου διδασκαλίας, ὥσπερ καὶ Διονύσιον τὸν ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Φιρμιλιανὸν τὸν ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας, τοὺς μακαρίτας· ὧν ὁ μὲν καὶ ἐπέστειλεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὸν ἡγεμόνα τῆς πλάνης οὐδὲ προσρήσεως ἀξιώσας, οὐδὲ πρὸς πρόσωπον γράψας αὐτῷ, ἀλλὰ τῇ παροικίᾳ πάση, ἧς καὶ τὸ ἀντίγραφον ὑπετάξαμεν· ὁ δὲ Φιρμιλιανὸς καὶ δις ἀφικόμενος κατέγνω μὲν τῶν ὑπ' ἐκείνου καινοτομουμένων, ὡς ἴσμεν καὶ μαρτυροῦμεν οἱ παραγενόμενοι, καὶ ἄλλοι πολλοὶ συνίσασιν, ἐπαγγεिलाμένου δὲ μεταθήσεσθαι, πιστεύσας καὶ ἐλπίσας ἄνευ τινὸς περὶ τὸν λόγον λοιδορίας τὸ πᾶγμα εἰς δέον καταστήσεσθαι, ἀνεβάλετο, παρακρουσθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν τὸν ἑαυτοῦ καὶ Κύριον ἀρνούμενου, καὶ τὴν πίστιν ἣν καὶ αὐτὸς πρότερον εἶχε μὴ φυλάξαντος. Ἐμελλε δὲ καὶ νῦν ὁ Φιρμιλιανὸς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν διαβήσεσθαι, καὶ 361 μέχρι γε Ταρσῶν ἦκεν, ἅτε τῆς ἀρνησιθέου κακίας αὐτοῦ πείραν εἰληφώς· ἀλλὰ γὰρ μεταξὺ συνελλυθότων ἡμῶν καὶ καλούντων καὶ ἀναμενόντων ἄχρις ἂν ἔλθῃ, τέλος ἔσχε τοῦ βίου.

Cl. v. 23.

Μεθ' ἕτερα δ' αὖθις τὸν βίον τοῦ αὐτοῦ οἷας ἐτύγχανεν ἀγωγῆς, διαγράφουσιν ἐν τούτοις·

"Οπου δὲ ἀποστὰς τοῦ κακόνος ἐπὶ κίβδηλα καὶ νόθα διδάγματα μετελή-
 λυθεν, οὐδὲν δεῖ τοῦ ἕξω ὄντος τὰς πράξεις κρίνειν· οὐδὲ ὅτι πρότερον πένης
 ὦν καὶ πτωχός, καὶ μήτε παρὰ πατέρων παραλαβὼν μηδεμίαν εὐπορίαν,
 μήτε ἐκ τέχνης ἢ τινος ἐπιτηδεύματος κτησάμενος, νῦν εἰς υπερβάλλοντα
 πλοῦτον ἑλήλακεν, ἐξ ἀνομιῶν καὶ ἱεροσυλιῶν, καὶ ὧν αἰτεῖ καὶ σείει τοὺς
 ἀδελφούς, καταβραβεύων τοὺς ἀδικουμένους, καὶ ὑπισχνούμενος βοηθήσειν **361**
 μισθοῦ, ψευδόμενος δὲ καὶ τούτους, καὶ μάτην καρπούμενος τὴν τῶν ἐν
 πράγμασιν ὄντων ἐτοιμότητα πρὸς τὸ διδόναι ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τῶν ἐνο-
 χλούντων, 'πορισμὸν ἡγούμενος τὴν θεοσέβειαν' οὔτε ὡς ὑψηλὰ φρονεῖ 1 Tim. vi. 5.
 καὶ ὑπερήρται, κοσμικὰ ἀξιώματα ὑποδυόμενος, καὶ 'δουκηνάριος' μᾶλλον
 ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι, καὶ σοβῶν κατὰ τὰς ἀγοράς, καὶ ἐπιστολὰς
 ἀναγινώσκων καὶ ὑπαγορεύων ἅμα βαδίζων δημοσίᾳ καὶ δορυφορούμενος,
 τῶν μὲν προπυρενομένων, τῶν δὲ ἐφεπομένων πολλῶν τὸν ἀριθμὸν, ὡς καὶ
 τὴν πίστιν φθονεῖσθαι καὶ μισεῖσθαι διὰ τὸν ὄγκον αὐτοῦ καὶ τὴν υπερηφα-
 νίαν τῆς καρδίας· οὔτε τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνόδοις τερατείαν, ἣν
 μηχανάται δοξοκοπῶν καὶ φαντασιοκοπῶν, καὶ τὰς τῶν ἀκραιωτέρων ψυχὰς
 τοῖς τοιούτοις ἐκπλήττων, βῆμα μὲν καὶ θρόνον ὑψηλὸν ἑαυτῷ κατασκευα-
 σάμενος, οὐχ ὡς Χριστοῦ μαθητῆς, σήκρητον δέ, ὥσπερ οἱ τοῦ κόσμου
 ἄρχοντες, ἔχων τε καὶ ὀνομάζων, παίων τε τῇ χειρὶ τὸν μηρὸν, καὶ τὸ
 βῆμα ἀράττων τοῖς ποσὶ, καὶ τοῖς μὴ ἐπαινοῦσι, μηδὲ ὥσπερ ἐν τοῖς θεά-
 τροις κατασείουσι ταῖς ὀθόνησι, μηδ' ἐκβοῶσί τε καὶ ἀνυπηδῶσι κατὰ τὰ
 αὐτὰ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν στασιώταις ἀνδράσι τε καὶ γυναῖοις, ἀκόσμως οὔτως
 ἀκροωμένοις, τοῖς δ' οὖν ὡς ἐν οἴκῳ Θεοῦ σεμνοπρεπῶς καὶ εὐτάκτως ἀκού-
 ουσιν, ἐπιτιμῶν καὶ ἐνυβρίζων, καὶ εἰς τοὺς ἀπελθόντας ἐκ τοῦ βίου τούτου
 παροινῶν ἐξηγητὰς τοῦ λόγου φορτικῶς ἐν τῷ κοινῷ, καὶ μεγαλορρημονῶν
 περὶ ἑαυτοῦ, καθάπερ οὐκ ἐπίσκοπος ἀλλὰ σοφιστὴς καὶ γόης· ψαλμοὺς **362**
 δὲ τοὺς μὲν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν παύσας, ὡς δὴ νεωτέρους Cf. v. 28.
 καὶ νεωτέραν ἀνδρῶν συγγράμματα, εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ
 μεγάλῃ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ, ψαλμωδεῖν γυναῖκας παρασκευάζων, ὧν καὶ
 ἀκούσας ἂν τις φρίξειεν· οἷα καὶ τοὺς θωπεύοντας αὐτὸν ἐπισκόπους τῶν
 ὁμόρων ἀγρῶν τε καὶ πόλεων, καὶ πρεσβυτέρους ἐν ταῖς πρὸς τὸν λαὸν
 ὁμιλίαις καθίησι διαλέγεσθαι. Τὸν μὲν γὰρ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐ βούλεται
 συνομολογεῖν ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι, ἵνα τὶ προλαβόντες τῶν μελλόντων
 γραφῇσθαι θῶμεν· καὶ τοῦτο οὐ λόγῳ ψιλῷ ῥηθήσεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐπέμ-
 ψαμεν ὑπομνημάτων δέικνυται πολλαχόθεν, οὐχ ἥκιστα δὲ ὅπου λέγει
 Ἰησοῦν Χριστὸν 'κάτωθεν.' Οἱ δὲ εἰς αὐτὸν ψάλλοντες καὶ ἐγκωμιάζοντες
 ἐν τῷ λαῷ, ἄγγελον τὸν ἀσεβῆ διδάσκαλον ἑαυτῶν ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυ-
 θέναι λέγουσι. Καὶ ταῦτα οὐ κωλύει, ἀλλὰ καὶ λεγομένοις πάρεστιν ὁ
 ὑπερήφανος. Τὰς δὲ 'συνεισάκτους' αὐτοῦ γυναῖκας, ὡς Ἀντιοχείς ὀνο-
 μάζουσι, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, οἷς καὶ τοῦτο καὶ
 τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ἀνίατα ὄντα συγκρύπτει, συνειδώς καὶ ἐλέγξας
 ὅπως αὐτοὺς ὑπόχρεως ἔχη, περὶ ὧν λόγοις καὶ ἔργοις ἀδικεῖ, μὴ τολμῶν-
 τας κατηγορεῖν τῷ καθ' ἑαυτοὺς φόβῳ· ἀλλὰ καὶ πλουσίους ἀπέφηνεν· ἐφ'
 ᾧ πρὸς τῶν τὰ τοιαῦτα ζηλούντων φιλεῖται καὶ θαναμάζεται· τί ἂν ταῦτα

Cf. S. Athan.
de Syn. 45.

γράφοιμεν; Ἐπιστάμεθα δὲ, ἀγαπητοὶ, ὅτι τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸ ἱερατεῖον ἅπαν παράδειγμα εἶναι δεῖ τῷ πλήθει πάντων καλῶν ἔργων· καὶ οὐδὲ ἐκείνο ἀγνοοῦμεν, ὅσοι ὑπὸ τοῦ συνεισάγειν ἑαυτοῖς γυναῖκας ἐξέπεσον. οἱ δ'

[Qu. καὶ εἰ.]

363 τὴν γε ὑπόνοιαν τὴν ἐκ τοῦ τοιοῦτου πράγματος φυομένην ἐχρῆν εὐλαβηθῆναι, μή τινα σκανδαλίσῃ, τοὺς δὲ καὶ μμεῖσθαι προτρέψῃται. Πῶς γὰρ ἂν ἐπιπλήξειεν ἡ νουθετήσκειεν ἕτερον, μὴ συγκαταβαίνειν ἐπιπλέον εἰς ταῦτον γυναικὶ 'μὴ ὀλισθῇ' φυλαττόμενον, ὥς γέγραπται, ὅς τις μίαν μὲν ἀπέστησεν ἥδη, δύο δὲ ἀκμαζούσας καὶ εὐπρεπεῖς τὴν ὄψιν ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ, κἂν ἀπὴν που, συμπεριφέρει, καὶ ταῦτα τρυφῶν καὶ ὑπερεμπιμπλάμενος; Ὡν ἕνεκα στενάζουσι μὲν καὶ ὀδύρονται πάντες καθ' ἑαυτοὺς, οὕτω δὲ τὴν τυραννίδα καὶ δυναστείαν αὐτοῦ πεφόβηται, ὥστε κατηγορεῖν μὴ τολμᾶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὥς προειρήκαμεν, εὐθυνεν ἂν τις τὸν ἄνδρα, τὸ γοῦν φρόνημα καθολικὸν ἔχοντα, καὶ συγκαταριθμούμενον ἡμῖν, τὸν δὲ ἐξορρησάμενον τὸ μυστήριον καὶ ἐμπομπέοντα τῇ μιარᾷ αἰρέσει τῇ Ἀρτεμᾷ (τί γὰρ οὐ χρή μολὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ δηλῶσαι;) οὐδὲν δεῖν ἡγοῦμεθα τούτων τοὺς λογισμοὺς ἀπαιτεῖν.

Supr. v. 28.

Εἰτ' ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ταῦτ' ἐπιλέγουσιν·

Routh, Rel.
iii. 513.

Ἦναγκάσθημεν οὖν ἀντιτασσόμενον αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ μὴ εἶκοντα ἐκκληρύξαντες, ἕτερον ἂντ' αὐτοῦ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καταστήσαι ἐπίσκοπον Θεοῦ προνοία, ὥς πεπεῖσμεθα, τὸν τοῦ μακαρίου Δημητρίου καὶ ἐπιφανῶς προστάντος πρὸ τούτου τῆς αὐτῆς παροικίας υἱὸν Δόμον, ἅπασιν τοῖς πρέπουσιν ἐπισκόπῳ καλοῖς κεκοσμημένον τε ὑμῖν, ὅπως τούτῳ γράψῃτε, καὶ τὰ παρὰ τούτου κοινωνικὰ δέχσασθε γράμματα. Τῷ δὲ Ἀρτεμᾷ οὗτος ἐπιστελλέτω, καὶ οἱ τὰ Ἀρτεμᾷ φρονούντες τοῦτω κοινωνεῖτωσαν.

364 Τοῦ δὴ οὖν Παύλου σὺν καὶ τῇ τῆς πίστεως ὀρθοδοξίᾳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀποπεπτωκότος, Δόμιος, ὥς εἴρηται, τὴν λειτουργίαν τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας διεδέξατο. Ἀλλὰ γὰρ μηδαμῶς ἐκστήναι τοῦ Παύλου τοῦ τῆς ἐκκλησίας οἴκου θέλοντος, βασιλεὺς ἐντευχθεὶς Αὐρηλιανὸς αἰσιώτατα περὶ τοῦ πρακτέου διείληφε, τούτοις νεῖμαι προστάττων τὸν οἶκον, οἷς ἂν οἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐπίσκοποι τοῦ δόγματος ἐπιστέλλοιεν. Οὕτω δὴτα ὁ προδηλωθεὶς ἀνὴρ μετὰ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἐξελαύνεται τῆς ἐκκλησίας. Τοιοῦτος μὲν γε τις ἦν τὸ τηνικάδε περὶ ἡμᾶς ὁ Αὐρηλιανός· προιούσης δ' αὐτῷ τῆς ἀρχῆς, ἀλλοιούν τι περὶ ἡμῶν φρονήσας, ἥδη τισὶ βουλαῖς ὥς ἂν διωγμὸν καθ' ἡμῶν ἐγείρειεν ἀνεκινεῖτο· πολὺς τε ἦν ὁ παρὰ πᾶσι περὶ τούτου λόγος. Μέλλοντα δὴ ἥδη καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τοῖς καθ' ἡμῶν

γράμμασιν ὑποσημειούμενον θεία μέτεισιν δίκη, μονονουχὶ ἐξ ἀγκώνων τῆς ἐγχειρήσεως αὐτὸν ἀποδεσμοῦσα, λαμπρῶς τε τοῖς πᾶσι συνορᾶν παριστῶσα ὥς οὔποτε γένοιτ' ἂν ῥαστώνη τοῖς τοῦ βίου ἄρχουσι κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν, μὴ οὐχὶ τῆς ὑπερμάχου χειρὸς θεία καὶ οὐρανίῳ κρίσει, παιδείας ἕνεκα καὶ ἐπιστροφῆς, καθ' οὓς ἂν αὐτὴ δοκιμάζοι καιροῦς, τοῦτ' ἐπιτελεῖσθαι συγχωρούσης. Ἔτεσι γοῦν ἐξ κρατήσαντα τὸν Αὐρηλιανὸν διαδέχεται Πρόβος· καὶ τοῦτον δέπου τοῖς ἴσοις A.D. 276. ἐπικατασχόντα, Κάρος ἅμα παισὶ Καρίνῳ καὶ Νουμεριανῷ· 365 A.D. 282. πάλιν τ' αὖ καὶ τούτων οὐδ' ὅλοις τρισὶν ἐνιαυτοῖς διαγενομέ- A.D. 284. νων, μέτεισι τὰ τῆς ἡγεμονίας εἰς Διοκλητιανὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν εἰσποιηθέντας· ἐφ' ὧν ὁ καθ' ἡμᾶς συντελείται διωγμός, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν τῶν ἐκκλησιῶν καθάρσις. Ἀλλὰ γὰρ μικρῷ τούτου πρότερον τὸν ἐπὶ Ῥώμης ἐπίσκοπον Διόνυσιον, ἔτεσιν ἑνέα διελθόντα τὴν λειτουργίαν, διαδέχεται Φήλιξ.

CAP. XXXI.

Περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἑτεροδόξου διαστροφῆς ἄρτι τότε ἀρξαμένης.

Ἐν τούτῳ καὶ ὁ Μανεὶς τὰς φρένας, ἐπώνυμός τε τῆς δαιμονώσης αἰρέσεως, τὴν τοῦ λογισμοῦ παρατροπὴν καθωπλίξeto, τοῦ δαίμονος, αὐτοῦ δήπου τοῦ θεομάχου σατανᾶ, ἐπὶ λύμῃ πολλῶν τὸν ἄνδρα προβεβλημένον. Βάρβαρος δῆτα τὸ βίον αὐτῷ λόγῳ καὶ τρόπῳ, τὴν τε φύσιν δαίμονικός τις ὢν καὶ μανιώδης, ἀκόλουθα τούτοις ἐγχειρῶν, Χριστὸν αὐτὸν μορφάζεσθαι ἐπειράτο, τοτὲ μὲν τὸν Παράκλητον καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνακηρύττων, καὶ τυφούμενός γε ἐπὶ τῇ μανίᾳ, τοτὲ δὲ οἷα Χριστὸς, μαθητὰς δώδεκα κοινωνοὺς τῆς καινοτομίας αἱρούμενος. Δόγματά γε μὴν ψευδῆ καὶ ἄθεα ἐκ μυρίων τῶν πρόπαλαι ἀπεσβηκότων ἀθέων συμπεφορημένα καττύσας, ἐκ τῆς Περσῶν ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ὥσπερ τινα θανατηφόρον ἰὸν ἐξωμόρξατο· ἀφ' οὗ δὴ τὸ Μανιχαίων δυσσεβὲς-ὄνομα τοῖς πολλοῖς εἰσέτι νῦν ἐπιπολάζει. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ καὶ τῆσδε 'τῆς ψευδωνύμου γνώσεως' ὑπόθεσις, κατὰ 1 Tim. vi. 20.
cf. supr. i. 1. τοὺς δεδηλωμένους ὑποφνείσης χρόνους.

Περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς διαπρεφάντων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, τίνες τε αὐτῶν μέχρι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν πολιορκίας ἔμειναν.

Καθ' οὓς Φήλικά τῆς Ῥωμαίων προστάντα ἐκκλησίας ἔτεσι πέντε Εὐτυχιανὸς διαδέχεται· οὐδ' ὅλοις δὲ μηνὶν οὗτος δέκα διαγενόμενος Γαῖφ τῷ καθ' ἡμᾶς καταλείπει τὸν κλῆρον. Καὶ τούτου δὲ ἀμφὶ τὰ πεντεκαίδεκα ἔτη προστάντος, Μαρκελλῖνος κατέστη διάδοχος, ὃν καὶ αὐτὸν ὁ διωγμὸς κατείληφε. Κατὰ τούσδε τῆς Ἀντιοχέων ἐπισκοπῆς μετὰ Δόμνον ἡγήσατο Τίμαιος· ὃν ὁ καθ' ἡμᾶς διεδέξατο Κύριλλος, καθ' ὃν Δωρόθεον πρεσβείου τοῦ κατὰ Ἀντιόχειαν ἡξιωμένον τῶν τηνικάδε λόγιον ἄνδρα ἔγνωμεν. Φιλόκαλος δ' οὗτος περὶ τὰ θεία γεγονὼς καὶ τῆς Ἑβραίων ἐπεμελήθη γλώττης, ὥς καὶ αὐταῖς ταῖς Ἑβραϊκαῖς γραφαῖς ἐπιστημόνως ἐντυγχάνειν. Ἦν δ' οὗτος τῶν μάλιστα ἐλευθερίων, προπαιδείας τε τῆς καθ' Ἑλληνας οὐκ ἄμοιρος, τὴν φύσιν δὲ ἄλλως εὐνοῦχος, οὕτω πεφυκὼς ἐξ αὐτῆς γενέσεως· ὥς καὶ βασιλέα διὰ τοῦτο, οἷόν τι παράδοξον, αὐτὸν οἰκειώσασθαι, καὶ τιμῆσαί γε ἐπιτροπῇ τῆς κατὰ Τύρον ἀλουργοῦ βαφῆς. Τούτου μετρίως τὰς γραφὰς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας διηγουμένου κατηκούσαμεν. Μετὰ δὲ Κύριλλον

367 Τύραννος τῆς Ἀντιοχέων παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξατο, καθ' ὃν ἤκμασεν ἡ τῶν ἐκκλησιῶν πολιορκία. Τῆς δ' ἐν Λαοδικείᾳ παροικίας ἡγήσατο μετὰ Σωκράτην Εὐσέβιος, ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ὀρμηθεὶς πόλεως. Αἰτία δ' αὐτῷ τῆς μεταναστάσεως ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν Παῦλον ὑπόθεσις· δι' ὃν τῆς Συρίας ἐπιβὰς, πρὸς τῶν τῇδε περὶ τὰ θεία ἐσπονδακώτων τῆς οἴκαδε πορείας εἵργεται, ἐπέραστόν τι θεοσεβείας χρῆμα τῶν καθ' ἡμᾶς γενόμενος, ὥς ἦδη καὶ ἀπὸ τῶν παρατεθεισῶν Διουνσίου φωνῶν διαγῶναι ῥάδιον. Ἀνατόλιος αὐτῷ διάδοχος, 'ἀγαθὸς,' φασιν, 'ἀγαθοῦ,' καθίσταται, γένος μὲν καὶ αὐτὸς Ἀλεξανδρεὺς, λόγων δ' ἔνεκα καὶ παιδείας τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας, τὰ τε πρῶτα τῶν μάλιστα καθ' ἡμᾶς δοκιμωτάτων ἀπεννηγεγμένους, (ἅτε ἀριθμητικῆς καὶ γεωμετρίας, ἀστρονομίας τε καὶ τῆς ἄλλης διαλεκτικῆς, ἔτι τε φυσικῆς θεωρίας,) ῥητορικῶν

τε αὐτὰ μαθημάτων ἑλλητικῶς εἰς ἄκρον· ὧν ἕνεκα, καὶ τῆς ἐπὶ
 Ἀλεξανδρείας Ἀριστοτέλους διαδοχῆς τὴν διατριβὴν λόγος ἔχει
 πρὸς τῶν τῇδε πολιτῶν συστήσασθαι αὐτὸν ἀξιοθῆναι. Μυρίας
 μὲν οὖν τοῦδε καὶ ἄλλας ἀριστείας ἐν τῇ κατ' Ἀλεξάνδρειαν τοῦ
 Πυρρουχείου πολιορκίᾳ μνημονεύουσιν· ἅτε τῶν ἐν τέλει προνο-
 μίας ἐξαιρέτου πρὸς ἀπάντων ἡξιωμένου, δειγματος δὲ ἕνεκα,
 μόνου τοῦδε ἐπιμνησθήσομαι. Τοῦ πυροῦ, φασὶ, τοῖς πολιορ-
 κουμένοις ἐπιλελοιπότες, ὡς ἤδη τῶν ἔξωθεν πολεμίων μᾶλλον 368
 αὐτοῖς τὸν λιμὸν ἀφόρητον καθεστάναι, παρῶν ὁ δηλούμενος
 οἰκονομεῖται τι τοιοῦτον. Θατέρου μέρους τῆς πόλεως τῷ
 Ῥωμαϊκῷ συμμαχοῦντος στρατῷ, ταύτῃ τε τυγχάνοντος ἀπολι-
 ορκήτου, τὸν Εὐσέβιον (ἔτι γὰρ εἶναι τότε αὐτόθι πρὸ τῆς ἐπὶ
 Συρίαν μεταναστάσεως) ἐν τοῖς ἀπολιορκήτοις ὄντα, μέγα τε
 κλέος καὶ διαβόητον ὄνομα μέχρι καὶ τοῦ Ῥωμαίων στρατηλά-
 του κεκτημένον, περὶ τῶν λιμῶν διαφθειρομένων κατὰ τὴν πολι-
 ορκίαν πέμψας ὁ Ἀνατόλιος ἐκδιδάσκει. Ὁ δὲ μαθὼν, σωτηρίαν
 τοῖς ἀπὸ τῶν πολεμίων αὐτομόλοις παρασχεῖν, ὡς ἐν μεγίστῃ
 χάριτι δωρεᾶς τὸν Ῥωμαίων στρατηγὸν αἰτεῖται. Καὶ τῆς
 ἀξιώσεώς γε τυχὼν, ἐμφανὲς τῷ Ἀνατολίῳ καθίστησιν. Ὁ δὲ
 αὐτίκα τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενος, βουλὴν τῶν Ἀλεξανδρέων
 συναγαγὼν, τὰ μὲν πρῶτα πάντας ἡξίον φιλικὴν δοῦναι Ῥω-
 μαίοις δεξιάν· ὡς δ' ἀγριαίνοντας ἐπὶ τῷ λόγῳ συνέειδεν, 'Ἄλλ'
 οὐ τοῦτ' γε,' φησὶν, 'ἀντιλέξειν ποθ' ὑμᾶς οἶομαι, εἰ τοὺς περιτ-
 τοὺς καὶ ἡμῖν αὐτοῖς οὐδαμῇ χρησίμους, γραῖδας καὶ νήπια καὶ
 πρεσβύτας, ἐκδοῦναι πυλῶν ἔξω βαδίζειν ὅποι καὶ βούλονται
 συμβουλευσάμην. Τί γὰρ δὴ τούτους εἰς μάτην ὅσον οὐπω
 τετηνηξομένους παρ' ἑαυτοῖς ἔχοιμεν; τί δὲ τοὺς ἀναπήρους καὶ
 τὰ σώματα λελωβημένους τῷ λιμῷ κατατρύχομεν, τρέφειν δέον
 μόνους ἄνδρας καὶ νεανίας, καὶ τὸν ἀναγκαῖον πυρὸν τοῖς ἐπὶ
 φυλακῇ τῆς πόλεως ἐπιτηδεύουσιν ταμιεύεσθαι;' Τοιούτοις τισὶ
 λογισμοῖς πείσας τὸ συνέδριον, ψῆφον πρῶτος ἀναστὰς ἐκφέρει,
 πᾶν τὸ τῇ στρατείᾳ μὴ ἐπιτήδειον εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν
 γένος ἀπολύειν τῆς πόλεως, ὅτι μηδὲ καταμένουσιν αὐτοῖς καὶ
 εἰς τὸ ἄχρηστον ἐν τῇ πόλει διατρίβουσιν ἑλπίς ἂν γένοιτο
 σωτηρίας, πρὸς τοῦ λιμοῦ διαφθαρησομένοις. Ταύτῃ δὲ τῶν
 λοιπῶν ἀπάντων τῶν ἐν τῇ βουλῇ συγκατατεθειμένων, μικροῦ

δεῖν τοὺς πάντας τῶν πολιορκουμένων διεσώσατο, ἐν πρώτοις μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν πόλιν πᾶσαν ἡλικίαν διαδιδράσκειν προμηθεύμενος, οὐ μόνον τῶν κατὰ τὴν ψῆφον δεδογμένων, τῇ δὲ τούτων προφάσει καὶ μυρίους ἄλλους, λεληθότως γυναικείαν στολὴν ἀμπισχομένους, νύκτωρ τε τῇ ἐκείνου φροντίδι τῶν πυλῶν ἐξιόντας, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων στρατιὰν ὁρμῶντας. Ἐνθα τοὺς πάντας ὑποδεχόμενος ὁ Εὐσέβιος, πατὴρ καὶ ἱατροῦ δίκην, κεκακωμένους ἐκ τῆς μακρᾶς πολιορκίας, διὰ πάσης προνοίας καὶ θεραπείας ἀνεκτᾶτο. Τοιούτων ἡ κατὰ Λαοδικεῖαν ἐκκλησία δύο ἐφεξῆς κατὰ διαδοχὴν ἡξιώθη ποιμένων, σὺν θείᾳ προμηθείᾳ μετὰ τὸν δηλωθέντα πόλεμον ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέως πόλεως ἐπὶ τὰ τῇδε μετεληλυθότων. Οὐ μὲν οὖν ἐσπουδάσθη πλεῖστα τῷ Ἀνα-
369 τολίῳ συγγράμματα, τοσαῦτα δ' εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθε, δι' ὧν αὐτοῦ καταμαθεῖν δυνατὸν ὁμοῦ τό τε λόγιον καὶ πολυμαθές, ἐν οἷς μάλιστα τὰ περὶ τοῦ Πάσχα δόξαντα παρίστησιν. Ἀφ' ὧν ἀναγκαῖον ἂν εἴη, τούτων ἐπὶ τοῦ παρόντος μνημονεύσαι.

Cf. vi. 22;
 vii. 20.

Ἐκ τῶν περὶ τοῦ Πάσχα Ἀνατολίου Κανόνων.

[March 22.]

Ἐχει τοίνυν ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τὴν νουμηνίαν τοῦ πρώτου μηνός, ἥτις ἀπάσης ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐννεακαιδεκαετηρίδος, τῇ κατ' Αἰγυπτίους μὲν Φαμενώθ ἔκτη καὶ εἰκάδι, κατὰ δὲ τοὺς Μακεδόνων μῆνας, Δύστρου δευτέρᾳ καὶ εἰκάδι, ὡς δ' ἂν εἴποιεν Ῥωμαῖοι, πρὸ ἑνδεκα Καλανδῶν Ἀπριλίων. Εὐρίσκεται δὲ ὁ ἥλιος ἐν τῇ προκειμένῃ Φαμενώθ ἔκτη καὶ εἰκάδι οὐ μόνον ἐπιβάς τοῦ πρώτου τμήματος, ἀλλ' ἤδη καὶ τετάρτην ἡμέραν ἐν αὐτῷ διαπορευόμενος. Τοῦτο δὲ τὸ τμήμα, 'πρώτον δωδεκατημόριον καὶ ἰσημερινόν, καὶ μηνῶν ἀρχήν, καὶ κεφαλὴν τοῦ κύκλου, καὶ ἄφεσιν τοῦ τῶν πλανητῶν δρόμου' καλεῖν εἰώθασιν· τὸ δὲ πρὸ τούτου, 'μηνῶν ἔσχατον καὶ τμῆμα δωδεκάτον, καὶ τελευταῖον δωδεκατημόριον, καὶ τέλος τῆς τῶν πλανητῶν περιόδου.' Διὸ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τιθεμένους τὸν πρώτον μῆνα, καὶ τὴν τεσσαρεσκαδεκάτην τοῦ Πάσχα κατ' αὐτὴν λαμβάνοντας, οὐ μικρῶς οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἀμαρτάνειν φαμέν. Ἔστι δ' οὐχ ἡμέτερος οὗτος ὁ λόγος. Ἰουδαίοις δὲ ἐγινώσκετο τοῖς πάλαι καὶ πρὸ Χριστοῦ, ἐφυλάττετό τε πρὸς αὐτῶν μάλιστα. Μαθεῖν δ' ἔστιν ἐκ τῶν ὑπὸ Φίλωνος, Ἰωσήπου, Μουσαίου λεγομένων· καὶ οὐ μόνων τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔτι παλαιότερων, ἀμφοτέρων Ἀγαθοβούλων τῶν ἐπὶ κλην 'διδασκάλων,' Ἀριστοβούλου τοῦ πάνν, ὃς ἐν τοῖς Ἑβδομήκοντα κατειλεγμένος τοῖς τὰς ἱερὰς καὶ θείας Ἑβραίων ἐρμηνεύσασιν γραφὰς, Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ καὶ τῷ τούτου πατρὶ, καὶ βίβλους ἐξηγητικὰς τοῦ Μωϋσέως νόμου τοῖς αὐτοῖς προσεφώνησε βασιλεῦσιν. Οὗτοι τὰ ζητούμενα κατὰ τὴν ἔξοδον ἐπιλύοντές, φασὶ δεῖν τὰ διαβατήρια θύειν ἐπ' ἴσης ἅπαντας μετὰ ἰσημερίαν ἑαρινὴν, μεσοῦντος

Cf. Soz. vii.
 18.

Cf. supr. v. 8.

τοῦ πρώτου μηνός· τοῦτο δὲ εὐρίσκεισθαι, τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ ἡλιακοῦ, ἢ
 ὡς τινες αὐτῶν ὠνόμασαν, 'ζωοφόρον' κύκλου διεξιόντος ἡλίου. Ὁ δὲ Ἄρι- **370**
 στήβουλος προστίθῃσιν, ὡς εἴη ἐξανάγκης τῇ τῶν διαβατηρίων ἑορτῇ μὴ
 μόνον τὸν ἡλίον τὸ ἰσημερινὸν διαπορεύεσθαι τμήμα, καὶ τὴν σελήνην δέ.
 Τῶν γὰρ ἰσημερινῶν τμημάτων ὄντων δύο, τοῦ μὲν ἑαρινοῦ, τοῦ δὲ μετο-
 πωρινοῦ. καὶ διαμετρούντων ἄλληλα, δοθείσης τε τῆς τῶν διαβατηρίων
 ἡμέρας τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ μηνός μεθ' ἑσπέραν, ἐστήξεται μὲν ἡ
 σελήνη τὴν ἐναντίαν καὶ διάμετρον τῷ ἡλίῳ στάσιν· ὥσπερ οὖν ἕξεστιν ἐν
 ταῖς πανσελήνοις ὄραν· ἔσονται δὲ ὁ μὲν, κατὰ τὸ ἑαρινὸν ἰσημερινὸν ὁ ἥλιος
 τμήμα, ἡ δὲ, ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὸ φθινοπωρινὸν ἰσημερινὸν ἡ σελήνη. Οἶδα
 πλείστα καὶ ἄλλα πρὸς αὐτῶν λεγόμενα, τοῦτο μὲν πιθανά, τοῦτο δὲ κατὰ
 τὰς κυριακάς ἀποδείξεις προϊόντα, δι' ὧν παριστάνειν πειρῶνται τὴν τοῦ
 Πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων ἑορτὴν δεῖν πάντως μετ' ἰσημερίαν ἄγεσθαι· παρ-
 ἰήμι δὲ τὰς τοιαύτας τῶν ἀποδείξεων ὕλας ἀπαιτῶν, ὧν περιήρηται μὲν τὸ
 ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως νόμου κάλυμμα, 'ἀνακακαλυμμένῳ δὲ τῷ προσώπῳ' λοιπὸν ^{2 Cor. iii. 18.}
 ἤδη Χριστὸν καὶ τὰ Χριστοῦ αἰεὶ 'κατοπτρίζεσθαι' μαθήματά τε καὶ παθή-
 ματα. Τοῦ δὲ τὸν πρῶτον παρ' Ἑβραίοις μήνα περὶ ἰσημερίαν εἶναι, παρα-
 στατικά καὶ τὰ ἐν τῷ Ἑνῶχ μαθήματα.

Καὶ Ἀριθμητικὰς δὲ καταλέλοιπεν ὁ αὐτὸς ἐν ὅλοις δέκα
 συγγράμμασιν Εἰσαγωγὰς, καὶ ἄλλα δέγματα τῆς περὶ τὰ
 θεία σχολῆς τε αὐτοῦ καὶ πολυπειρίας. Τούτῳ πρῶτος ὁ
 τῆς Παλαιστινῶν Καισαρείας ἐπίσκοπος Θεότεκνος χείρας εἰς
 ἐπισκοπὴν ἐπιτίθεικε, διάδοχον ἑαυτοῦ μετὰ τελευτῇ ποριεῖσθαι
 τῇ ἰδίῃ παροικίᾳ προμνόμενος. Καὶ δὴ ἐπὶ σμικρὸν τινα χρόνον
 ἄμφω τῆς αὐτῆς προϋστησαν ἐκκλησίας· ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τὴν
 Ἀντιόχειαν τῆς κατὰ Παῦλον συνόδου καλούσης, τὴν Λαοδικέων
 πόλιν παριῶν, πρὸς τῶν ἀδελφῶν αὐτόθι, κοιμηθέντος Εὐσεβίου,
 κεκράτηται· καὶ τοῦ Ἀνατολίου δὲ τὸν βίον μεταλλάξαντος,
 τῆς ἐκεῖσε παροικίας ὕστατος τῶν πρὸ τοῦ διωγμοῦ καθίσταται
 Στέφανος, λόγων μὲν φιλοσόφων καὶ τῆς ἄλλης παρ' Ἑλληνσι
 παιδείας παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμασθεῖς, οὐχ ὁμοίως γε μὴν **371**
 περὶ τὴν θείαν πίστιν διατεθειμένος, ὡς προῶν ὁ τοῦ διωγμοῦ
 καιρὸς ἀπήλεγξεν, ἔρωνα μᾶλλον δειλὸν τε καὶ ἄνανδρον, ἥπερ
 ἀληθῆ φιλόσοφον ἀποδείξας τὸν ἄνδρα· Οὐ μὴν ἐπὶ τούτῳ γε
 καταστρέφειν ἤμελλε τὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀγορευοῦνται δ' αὐτὰ,
 πρὸς αὐτοῦ Θεοῦ τοῦ πάντων Σωτῆρος αὐτίκα τῆς αὐτόθι
 παροικίας ἐπίσκοπος ἀναδειχθεὶς Θεόδοτος, πράγμασιν αὐτοῖς
 ἀνὴρ καὶ τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸν ἐπίσκοπον ἐπαληθεύσας.
 Ἱατρικῆς μὲν γὰρ σωμάτων ἀπεφέρετο τὰ πρῶτα τῆς ἐπιστήμης,

ψυχῶν δὲ θεραπευτικῆς, οἷος οὐδὲ ἄλλος ἀνθρώπων ἐτύγχανε, φιλανθρωπίας, γνησιότητος, συμπαθείας, σπουδῆς τῆς τῶν παρ' αὐτοῦ δεομένων ὠφελείας ἔνεκεν. Πολὺ δὲ ἦν αὐτῷ καὶ τὸ περὶ τὰ θεῖα μαθήματα συνησκημένον. Οὗτος μὲν δὴ τοιοῦτος ἦν. Ἐν Καισαρείᾳ δὲ τῆς Παλαιστίνης Θεότεκνον σπουδαιότατα τὴν ἐπισκοπὴν διελθόντα Ἀγάπιος διαδέχεται· ὃν καὶ πολλὰ καμεῖν, γνησιωτάτην τε πρόνοιαν τῆς τοῦ λαοῦ προστασίας ἴσμεν πεποιημένον, πλουσίᾳ τε χειρὶ πάντων μάλιστα πενήτων ἐπιμελημένον. Κατὰ τοῦτον ἐλλογιμώτατον αὐτῷ τε βίῳ φιλόσοφον ἀληθῆ, πρεσβείου τῆς αὐτόθι παροικίας ἡξιωμένον, Πάμφιλον ἔγνωμεν· ὃν ὁποῖός τις ἦν καὶ ὅθεν ὀρμώμενος, οὐ σμικρὰς ἂν γένοιτο δηλοῦν ὑποθέσεως· ἕκαστα δὲ τοῦ κατ' αὐτὸν βίου καὶ ἥς συνεστήσατο διατριβῆς, τοὺς τε κατὰ τὸν διωγμὸν ἐν διαφόροις ὁμολογίαις ἀγῶνας αὐτοῦ, καὶ ὃν ἐπὶ πᾶσιν ἀνεδήσατο τοῦ μαρτυρίου στέφανον, ἐν ἰδίᾳ τῇ περὶ αὐτοῦ διειλήφμεν ὑποθέσει. Ἀλλ' οὗτος μὲν τῶν τῇδε θαυμασιωτάτος. Ἐν δὲ τοῖς μάλιστα καθ' ἡμᾶς, σπανιωτάτους

Cf. vi. 32.
Mart. Pal.
21.

372 γενομένους ἴσμεν, τῶν μὲν ἐπ' Ἀλεξανδρείας πρεσβυτέρων Πιέριον, Μελέτιον δὲ τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν ἐπίσκοπον. Ἀλλ' ὁ μὲν ἄκρως ἀκτήμονι βίῳ καὶ μαθήμασι φιλοσόφοις δεδοκίμαστο, ταῖς περὶ τὰ θεῖα θεωρίαις καὶ ἐξηγήσεσι, καὶ ταῖς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας διαλέξεσιν ὑπερφυῶς ἐξησκημένος· ὁ δὲ Μελέτιος, (τὸ μέλι τῆς Ἀττικῆς) ἐκάλουν αὐτὸν οἱ ἀπὸ παιδείας,) τοιοῦτος ἦν, οἷον ἂν γράψειέ τις τῶν κατὰ πάντα λόγων ἔνεκα τελεώτατον· ῥητορικῆς μὲν γε τὴν ἀρετὴν οὐδὲ οἷόν τε θαυμάζειν ἐπαξίως. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἶναι αὐτῷ φαίη ἂν τις τὸ κατὰ φύσιν. Τῆς δ' ἄλλης πολυπειρίας τε καὶ πολυμαθείας τίς ἂν τὴν ἀρετὴν ὑπερβάλοιτο; Ὅτι δὲ ἐπὶ πάσαις λογικαῖς ἐπιστήμαις τὸν τεχνικώτατον καὶ λογιώτατον, καὶ μόνον πεῖραν αὐτοῦ λαβὼν ἂν εἶπες. Ἐφάμιλλα δὲ αὐτῷ καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς παρῆν τοῦ βίου. Τοῦτον κατὰ τὸν τοῦ διωγμοῦ καιρὸν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην κλίμασι διαδιδράσκοντα ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν ἐπὶ τὰ κατενοήσαμεν. Τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας μετὰ τὸν σμικρῷ πρόσθεν δεδηλωμένον ἐπίσκοπον Ὑμέναιον, Ζάμβδαν τὴν λειτουργίαν παραλαμβάνει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τούτου κεκοιμημένου, Ἑρμῶν ὕστατος τῶν μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς

διωγμοῦ τὸν εἰσέτι νῦν ἐκείσε πεφυλαγμένον ἀποστολικὸν ^{Supr. 19.}
 διαδέχεται θρόνον. Καὶ ἐπ' Ἀλεξανδρείας δὲ Μάξιμον ὀκτω-
 καίδεκα ἔτεσι μετὰ τὴν Διονυσίου τελευτὴν ἐπισκοπεύσαντα **373**
 Θεωνᾶς διαδέχεται· καθ' ὃν ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ ταῦτόν ^{Cf. Routh,}
 τῷ Πιερῷ πρεσβυτερίου ἡξιωμένος Ἀχιλλᾶς ἐγνωρίζετο, τῆς ^{Rell. iii. 439.}
 ἱερᾶς πίστεως τὸ διδασκαλεῖον ἐγκεχειρισμένος, οὐδενὸς ἦττον
 σπανιώτατον φιλοσοφίας ἔργον καὶ πολιτείας εὐαγγελικῆς
 τρόπον γνήσιον ἐπιδεδειγμένος. Μετὰ δὲ Θεωνᾶν ἐννεα-
 καίδεκα ἔτεσιν ἐξυπηρετησάμενον, διαδέχεται τὴν ἐπισκοπὴν
 τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας Πέτρος, ἐν τοῖς μάλιστα καὶ αὐτὸς
 διαπρέψας ἐφ' ὅλοις δυοκαίδεκα ἐνιαυτοῖς· ὧν πρὸ τοῦ διωγμοῦ
 τρισὶν οἰδ' ὅλοις ἔτεσιν ἡγησάμενος τῆς ἐκκλησίας, τὸν λοιπὸν
 τοῦ βίου χρόνον εὐτουνωτέρᾳ τῇ συνασκήσει ἑαυτὸν τε ἦγε, καὶ
 τῆς κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν ὠφελείας οὐκ ἀφανῶς ἐπεμέλετο.
 Ταύτῃ δ' οὖν ἐνάτῳ ἔτει τοῦ διωγμοῦ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς, ^{Cf. ix. 6.}
 τῷ τοῦ μαρτυρίου κατεκοσμήθη στεφάνῳ.

Ἐν τούτοις τὴν τῶν διαδόχων περιγράφαντες ὑπόθεσιν, ἀπὸ
 τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενέσεως ἐπὶ τὴν τῶν προσευκτηρίων
 καθαίρεσιν, εἰς ἔτη συντείνουσιν πέντε καὶ τριακόσια, φέρε **374**
 ἑξῆς τοὺς καθ' ἡμᾶς τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀνδρισαμένων ἀγῶνας,
 ὅσοι τε καὶ πηλικοί γεγόνασι, καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς εἰδέναι διὰ
 γραφῆς καταλείψωμεν.

PRAEFATIO.

ΤΗΝ τῶν ἀποστόλων διαδοχὴν ἐν ὅλοις ἑπτὰ περιγράψαντες βιβλίοις, ἐν ὁγδόῳ τούτῳ συγγράμματι τὰ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς οὐ τῆς τυχούσης ἄξια ὄντα γραφῆς, ἐν τι τῶν ἀναγκαιοτάτων ἡγούμεθα δεῖν εἰς γνώσιν καὶ τῶν μεθ' ἡμᾶς παρὰδοῦναι· καὶ ἄρξεται γὰρ ὁ λόγος ἡμῶν ἐντεῦθεν.

CAP. I.

Περὶ τῶν πρὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ.

Ὅσης μὲν καὶ ὁποίας πρὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ δόξης ὁμοῦ καὶ παρρησίας ὁ διὰ Χριστοῦ τῷ βίῳ κατηγγεγλμένος τῆς εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσεβείας λόγος παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις Ἑλληνσί τε καὶ βαρβάροις ἠξίωτο, μείζον ἢ καθ' ἡμᾶς ἐπαξίως διηγήσασθαι. Τεκμήρια δ' ἂν γένοιτο τῶν κρατούντων αἱ περὶ τοὺς ἡμετέρους δεξιώσεις· οἷς καὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἐνεχείριζον ἡγεμονίας, τῆς περὶ τὸ θύειν ἀγωνίας κατὰ πολλὴν ἦν ἀπέσωζον περὶ τὸ δόγμα φιλοῦν αὐτοὺς ἀπαλλάττοντες. Τί δεῖ περὶ τῶν κατὰ τοὺς βασιλικοὺς λέγειν οἴκους, καὶ τῶν ἐπὶ πᾶσιν
376 ἀρχόντων; οἳ τοῖς οἰκέοις εἰς πρόσωπον ἐπὶ τῷ θείῳ παρρησιαζομένοις λόγῳ τε καὶ βίῳ συνεχώρουν γαμεταῖς καὶ παισὶ καὶ οἰκέταις, μοινοῦν καὶ ἐγκανχᾶσθαι ἐπὶ τῇ παρρησίᾳ τῆς πίστεως ἐπιτρέποντες· οὗς ἐξόχως καὶ μᾶλλον τῶν συνθεραπόντων ἀποδεκτοὺς ἡγοῦντο. Οἷος ἐκεῖνος ἦν Δωρόθεος, πάντων αὐτοῖς εὐνοῦσταγός τε καὶ πιστότατος, καὶ τούτων ἕνεκα διαφερόντως παρὰ τοὺς ἐν ἀρχαῖς καὶ ἡγεμονίαις αὐτοῖς τιμιωτάταις ἐντιμότητος· ὃ τε σὺν αὐτῷ περιβόητος Γοργόνιος,

καὶ ὅσοι τῆς αὐτῆς ὁμοίως τούτοις ἡξίωοντο διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον τιμῆς. Οἷας τε καὶ τοὺς καθ' ἐκάστην ἐκκλησίαν ἄρχοντας παρὰ πᾶσιν ἐπιτρόποις καὶ ἡγεμόσιν ἀποδοχῆς καὶ θεραπείας καὶ δεξιώσεως οὐ τῆς τυχούσης ἦν ὁρᾶν ἀξιουμένους. Πῶς δ' ἂν τις διαγράψειε τὰς μυριάδους ἐκείνας ἐπισυναγωγὰς, καὶ τὰ πλήθη τῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν ἀθροισμάτων, τὰς τε ἐπισήμους ἐν τοῖς προσευκτηρίοις συνδρομάς; ὦν δὲ ἕνεκα μηδαμῶς ἔτι τοῖς παλαιοῖς οἰκοδομήμασιν ἀρκοῦμενοι, εὐρείας εἰς πλάτος ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις ἐκ θεμελίων ἀνίσταν ἐκκλησίας. Ταῦτα δὲ τοῖς χρόνοις προϊόντα ὁσημέραι τε εἰς αὐξήσιν καὶ μέγεθος ἐπιδιδόντα, οὐδεὶς ἀνεῖργε φθόνος, οὐδέ τις δαίμων πονηρὸς οἷός τε ἦν βασκαίνειν, οὐδ' ἀνθρώπων ἐπιβουλαῖς κωλύειν, ἔς ὅσον ἡ θεία καὶ οὐράνιος χεὶρ ἔσκεπέ τε καὶ ἐφρούρει, οἷα δὲ ἄξιον ὄντα, τὸν ἑαυτῆς λαόν· ὥς δὲ ἐκ τῆς ἐπὶ πλεόν ἐλευθερίας, ἐπὶ χαννότητα καὶ νωθρίαν τὰ καθ' ἡμᾶς μετηλλάττετο, ἄλλων ἄλλοις διαφθονουμένων καὶ διαλοιδορουμένων, καὶ μονονουχὶ ἡμῶν αὐτῶν ἑαυτοῖς προσπολεμούντων ὅπλοις, εἰ οὕτω τύχοι, καὶ δόρασι τοῖς διὰ λόγων, ἀρχόντων τε ἄρχουσι προσρηγνύντων, καὶ λαῶν ἐπὶ λαοὺς καταστασιαζόντων, τῆς τε ὑποκρίσεως ἀφάτου καὶ τῆς εἰρωνείας ἐπὶ πλείστον ὅσον κακίας προϊούσης, ἡ μὲν δὲ θεία κρίσις, 377 οἷα φίλον αὐτῇ πεφεισμένως, τῶν ἀθροισμάτων ἔτι συγκροτούμενων, ἡρέμα καὶ μετρίως τὴν αὐτῆς ἐπισκοπὴν ἀνεκρίνει, ἐκ τῶν ἐν στρατείαις ἀδελφῶν καταρχομένου τοῦ διωγμοῦ. Cf. vii. 15. Ὡς δ' ἀνεπαισθήτως ἔχοντες, οὐχ ὅπως εὐμενὲς καὶ ἱλεωκαταστήσεσθαι τὸ θεῖον προὔθυμούμεθα, οἷα δὲ τινες ἄθεοι ἀφρόντιστα καὶ ἀνεπίσκοπα τὰ καθ' ἡμᾶς ἡγούμενοι, ἄλλας ἐπ' ἄλλαις προσετίθεμεν κακίας· οἳ τε δοκοῦντες ἡμῶν ποιμένες, τὸν τῆς θεοσεβείας θεσμὸν παρωσάμενοι, ταῖς πρὸς ἀλλήλους ἀνεφλέγοντο φιλονεικίαις, αὐτὰ δὲ ταῦτα μόνα, τὰς ἔριδας καὶ τὰς ἀπειλὰς, τὸν τε ζῆλον καὶ τὸ πρὸς ἀλλήλους ἔχθος τε καὶ μῖσος ἐπαύζοντες, οἷα τε τυραννίδας τὰς φιλαρχίας ἐκθύμως διεκδικοῦντες· τότε δὲ τότε κατὰ τὴν φάσκουσαν τοῦ Ἱερεμίου φωνήν, -

Ἐγρόφωσεν ἐν ὀργῇ αὐτοῦ Κύριος τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ κατέρριψεν Lam. ii. 1, 2, ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν δόξασμα Ἰσραὴλ, οὐκ ἐμνήσθη τε ὑποποδίου ποδῶν αὐτοῦ

ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ κατεπόντισε Κύριος πάντα τὰ ὥραϊα Ἰσραὴλ, καὶ καθεῖλε πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ.

Κατὰ τε τὰ ἐν Ψαλμοῖς προθεσπισθέντα,

Ps. lxxxviii.
(lxxxix.)
39-45.

Κατέστρεψε τὴν διαθήκην τοῦ δούλου αὐτοῦ, καὶ ἐβεβήλωσεν εἰς γῆν [διὰ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως] τὸ ἅγισμα αὐτοῦ, καὶ καθεῖλε πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ, ἔθετο τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ δειλίαν· διήρπασάν τε τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ πάντες οἱ διοδεύοντες ὁδόν. Καὶ δὴ ἐπὶ τούτοις ὄνειδος ἐγενήθη τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ. Ὑψωσε γὰρ τὴν δεξιὰν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀπέστρεψε τὴν βοήθειαν τῆς ῥομφαίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀντελάβετο αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ· ἀλλὰ καὶ κατέλυσεν ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέρραξεν· ἐσμίκρυνέ τε τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ πᾶσι κατέχεεν αὐτοῦ αἰσχύνην.

CAP. II.

Περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως.

Συντετέλεσται δῆτα καθ' ἡμᾶς ἅπαντα, ὅπηνίκα τῶν μὲν προσευκτηρίων τοὺς οἴκους ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς θεμελίοις καταρριπτουμένους, τὰς δὲ ἐνθέους καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσας ἀγορὰς πυρὶ παραδιδόμενας αὐτοῖς ἐπείδομεν ὀφθαλμοῖς· τοὺς τε τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας αἰσχυρῶς ὥδε κἀκέισε κρυπταζομένους, τοὺς δὲ ἀσχημόνως ἀλισκομένους, καὶ πρὸς τῶν ἐχθρῶν καταπαιζομένους· ὅτε καὶ κατ' ἄλλον προφητικὸν λόγον,

Ps. cvi. (cvi.)
40.

Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἄρχοντας, καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ καὶ οὐχ ἐδῶ.

Cf. Mart.
Pal. 12.

378

Ἀλλὰ τούτων μὲν οὐχ ἡμέτερον διαγράφειν τὰς ἐπὶ τέλει σκυθρωπὰς συμφορὰς, ἐπεὶ καὶ τὰς πρόσθεν τοῦ διωγμοῦ διαστάσεις τε αὐτῶν εἰς ἀλλήλους καὶ ἀτοπίας οὐχ ἡμῖν οἰκείου μνήμη παραδιδόναι. Διὸ καὶ πλεον οὐδὲν ἱστορήσαι περὶ αὐτῶν διέγνωμεν, ἢ δι' ὧν ἂν τὴν θείαν δικαιώσαιμεν κρίσιν. Οὐκοῦν οὐδὲ τῶν πρὸς τοῦ διωγμοῦ πεπειραμένων, ἢ τῶν εἰς ἅπαν τῆς σωτηρίας νεναυαγηκότων, αὐτῇ τε γνώμῃ τοῖς τοῦ κλύδωνος ἐναπορριφέντων βυθοῖς, μνήμην ποιήσασθαι προήχθημεν· μόνα δὲ ἐκεῖνα τῇ καθόλου προσθήσομεν ἱστορίᾳ, ἃ πρώτοις μὲν ἡμῖν αὐτοῖς, ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς γένοιτ' ἂν πρὸς ὠφελείας. Ἰωμεν οὖν ἐντεῦθεν ἤδη, τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας τῶν τοῦ θείου λόγου μαρτύρων ἐν ἐπιτομῇ

1 Tim. i. 20.

διαγράφοντες. Ἔτος τοῦτο ἦν ἐννεακαίδέκατον τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας, Δύστρος μὲν, λέγοιτο δ' ἂν οὗτος Μάρτιος κατὰ Ῥωμαίους, ἐν ᾧ, τῆς τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτῆς εἰσελευνούσης, ἤπλωτο πανταχόσε βασιλικά γράμματα, τὰς μὲν ἐκκλησίας εἰς ἑδάφος φέρειν, τὰς δὲ γραφὰς ἀφανεῖς πυρὶ γενέσθαι προστάττοντα, καὶ τοὺς μὲν τιμῆς ἐπειλημμένους, ἀτίμους, τοὺς δὲ ἐν οἰκεταῖς, εἰ ἐπιμένειεν τῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ προθέσει, ἐλευθερίας στερεῖσθαι προαγορεύοντα. Καὶ ἡ μὲν πρώτη καθ' ἡμῶν γραφὴ τοιαύτη τις ἦν· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐτέρων ἐπιφοιτησάντων γραμμάτων, προσετάρτετο τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προέδρους πάντας τοὺς κατὰ πάντα τόπον πρῶτα μὲν δεσμοῖς παραδίδοσθαι, εἴθ' ὕστερον πάσῃ μηχανῇ θύειν ἐξαναγκάζεσθαι.

CHAP. III.

On the nature of the sufferings endured in the Persecution.

Τότε δὴ οὖν τότε, πλείστοι μὲν ὅσοι τῶν ἐκκλησιῶν ἄρχοντες, δειναῖς αἰκταῖς προθύμως ἐναθλήσαντες, μεγάλων ἀγώνων ἱστορίας ἐπεδείξαντο· μυριοὶ δ' ἄλλοι τὴν ψυχὴν ὑπὸ δειλίας προναρκήσαντες, προχείρως οὕτως ἀπὸ πρώτης ἐξησθένησαν προσβολῆς· τῶν δὲ λοιπῶν ἕκαστος εἶδη διάφορα βασάνων ἐνήλλαττεν· ὁ μὲν μάστιξιν αἰκίζόμενος τὸ σῶμα, ὁ δὲ στρεβλώσει καὶ ξεσμοῖς ἀνυπομονήτοις τιμωρούμενος· ἐφ' οἷς ἤδη τινὲς οὐκ αἷσιον ἀπηνέγκαντο τοῦ βίου τέλος. Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἄλλως τὸν ἀγῶνα διεξήεσαν· ὁ μὲν γάρ τις, ἐτέρων βία συνωθούτων καὶ ταῖς παμμυαροῖς καὶ ἀνάγκαις προσαγόντων θυσίαις, ὡς τεθυκὼς ἀπηλλάττετο, καὶ εἰ μὴ τεθυκὼς ἦν· ὁ δὲ μὴθ' ὅλως προσπελάσας, μηδέ τινος ἐναγοῦς ἐφαψάμενος, εἰρηκότων δ' ἐτέρων ὅτι τεθύκοι, σιωπῇ φέρων τὴν συκοφαντίαν ἀπῆει· ἄλλος, ἡμιθανὴς αἰρόμενος, ὡς ἂν ἤδη νεκρὸς ἐρρίπτετο. Καὶ τις αὖ πάλιν ἐπ' ἑδάφους κείμενος μακρὰν ἐσύρετο τοῖν ποδοῖν, ἐν τεθυκόσιν αὐτοῖς λελογισμένος· ὁ δὲ τις ἐβόα, καὶ μεγάλη διεμαρτύρετο φωνῇ τῆς θυσίας τὴν ἔρηνησιν· καὶ ἄλλος 'Χριστιανὸς εἶναι' ἐκεκράγει, τῇ τοῦ σωτηρίου προσρήματος ὁμολογίᾳ λαμπρυνόμενος· ἕτερος τὸ 'μὴ τεθυκέναι

μήτε θύσειν ποτὲ διετείνετο. "Ομως δ' οὖν καὶ οὔδε πολυχειρία τῆς ἐπὶ τοῦτο τεταγμένης στρατιωτικῆς παρατάξεως κατὰ στόματος παιάμενοι καὶ κατασιγαζόμενοι, κατὰ τε προσώπου καὶ παρειῶν τυπτόμενοι, μετὰ βίας ἐξωθοῦντο. Οὕτως ἐξ ἅπαντος οἱ τῆς θεοσεβείας ἐχθροὶ τὸ δοκεῖν ἡνυκέναι περὶ πολλοῦ ἐτίθεντο. Ἄλλ' οὐ καὶ κατὰ τῶν ἁγίων αὐτοῖς μαρτύρων ταῦτα προὔχῳρει· ὧν εἰς ἀκριβῆ διήγησιν τίς ἂν ἡμῶν ἐξαρκέσειε λόγος;

CHAP. IV.

On the renowned martyrs of God, who filled every place with their memory, having won for themselves manifold crowns in the cause of Religion.

Μυρίους μὲν γὰρ ἱστορήσαι ἂν τις θαυμαστὴν ὑπὲρ εὐσεβείας τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐνδεδειγμένους προθυμίαν, οὐκ ἐξ ὅτου περ μόνον ὁ κατὰ πάντων ἀνεκινήθη διωγμός, πολὺ πρότερον δὲ, καθ' ὃν ἔτι τὰ τῆς εἰρήνης συνεκροτεῖτο. Ἄρτι γὰρ ἄρτι πρῶτον ὥσπερ ἀπὸ κάρου βαθέος ὑποκινουμένου τοῦ τὴν ἐξουσίαν εἰληφότος, κρύβδην τε ἔτι καὶ ἀφανῶς μετὰ τὸν ἀπὸ Δεκίου καὶ Οὐαλεριανοῦ μεταξὺ χρόνον ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιχειροῦντος, οὐκ ἀθρόως τε τῷ καθ' ἡμῶν ἐπαποδυνόμενου πολέμῳ, ἀλλ' ἔτι τῶν κατὰ τὰ στρατόπεδα μόνων ἀποπειρωμένων· (ταύτῃ γὰρ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀλῶναι ῥαδίως ᾔετο, εἰ πρότερον ἐκείνων καταγωνισάμενος περιγένοιτο·) πλείστους παρὴν τῶν ἐν στρατείαις ὄραν ἀσμενέστατα τὸν ἰδιωτικὸν προασπαζομένους βίον, ὡς ἂν μὴ ἕξαρνοι γένοιτο τῆς περὶ τὸν τῶν ὅλων Δημιουργὸν εὐσεβείας. Ὡς γὰρ ὁ στρατοπεδάρχης, ὅς τις ποτὲ ἦν ἐκεῖνος, ἄρτι πρῶτον ἐνεχεῖρει τῷ κατὰ τῶν στρατευμάτων διωγμῷ, φυλοκρινῶν καὶ διακαθαίρων τοὺς ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἀναφερομένους, αἵρεσίν τε διδοὺς, ἢ πειθαρχοῦσιν ἢ μετῇν αὐτοῖς ἀπολαύειν τιμῆς, ἢ τοῦναντίον στέρεσθαι ταύτης, εἰ ἀντιτάττοιτο τῷ προστάγματι, πλείστοι ὅσοι τῆς Χριστοῦ βασιλείας στρατιῶται τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν, μὴ μελλήσαντες, τῆς δοκούσης δόξης καὶ εὐπραγίας ἣς εἶχον ἀναμφιλόγως προὔτιμησαν. Ἦδη δὲ σπανίως τούτων

εἷς που καὶ δεύτερος, οὐ μόνον τῆς ἀξίας τὴν ἀποβολὴν, ἀλλὰ καὶ θάνατον τῆς εὐσεβοῦς ἐνστάσεως ἀντικατηλλάττοντο, μετρίως πως ἤδη τότε τοῦ τὴν ἐπιβουλήν ἐνεργοῦντος καὶ μέχρις αἵματος ἐπ' ἐνίων φθάνειν ἐπιτολμῶντος, τοῦ πλήθους, ὥς ἔοικε, τῶν πιστῶν δεδιττομένου τε αὐτὸν ἔτι καὶ ἀποκναίοντος ἐπὶ τὸν κατὰ πάντων ἀθρώως ἐφορμῆσαι πόλεμον. Ὡς δὲ καὶ γυμνότερον ἐπαπεδύετο, οὐδ' ἔστι λόγῳ δυνατὸν ἀφηγήσασθαι ὅσους καὶ ὁποίους τοῦ Χριστοῦ μάρτυρας ὀφθαλμοῖς παρῆν ὄρῳ, τοῖς ἀνὰ πάσας τὰς τε πόλεις καὶ τὰς χώρας οἰκοῦσιν.

CHAP. V.

On the events at Nicomedia.

Αὐτίκα γοῦν τῶν οὐκ ἀσήμων τις, ἀλλὰ καὶ ἄγαν κατὰ τὰς ἐν τῷ βίῳ νενομισμένας ὑπεροχὰς ἐνδοξοτάτων, ἅμα τῷ τὴν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ προτεθῆναι γραφήν, ζήλῳ τῷ κατὰ Θεὸν ὑποκινηθεὶς, διαπύρῳ τε ἐφορμήσας τῇ πίστει, ἐν προφανεί καὶ δημοσίᾳ κειμένην, ὥς ἀνοσίαν καὶ ἀσεβειοτάτην ἀνελὼν σπαράττει, θυεῖν ἐπιπαρόντων κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν βασιλέων, τοῦ τε πρεσβυτάτου τῶν ἄλλων, καὶ τοῦ τὸν τέταρτον ἀπὸ τούτου τῆς ἀρχῆς ἐπικρατοῦντος βαθμόν. Ἄλλ' οὗτος μὲν τῶν τηνικάδε πρῶτος τοῦτον διαπρέψας τὸν τρόπον, ἅμα τε τοιαῦτα, οἷα καὶ εἰκὸς ἦν, ὑπομείνας, ὥς ἂν ἐπὶ τοιούτῳ τολμήματι, τὸ ἄλυπον καὶ ἀτάραχον εἰς αὐτὴν τελευταίαν διετήρησεν ἀναπνοήν.

CHAP. VI.

On the events in the Imperial Palace.

Πάντων δὲ ὅσοι τῶν πώποτε ἀνυμνοῦνται θαυμάσιοι καὶ ἐπ' ἀνδρεία βεβοημένοι, εἴτε παρ' Ἑλλήσιν εἴτε παρὰ βαρβάροις, θείους ἤνεγκεν ὁ καιρὸς καὶ διαπρεπεῖς μάρτυρας, τοὺς ἀμφὶ τὸν Δωρόθεον βασιλικὸν παῖδα· οἱ καὶ τῆς ἀνωτάτω παρὰ τοῖς δεσπόταις ἡξιωμένοι τιμῆς, γνησίῳν τε αὐτοῖς διαθέσει τέκνων οὐ λειπόμενοι, μείζονα πλοῦτον ὥς ἀληθῶς ἡγνῆται τῆς τοῦ βίου δόξης καὶ τρυφῆς τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ὀνειδισμούς τε

καὶ πόρους, καὶ τοὺς κεκαιουργημένους ἐπ' αὐτοῖς πολυτρόπους θανάτους· ὧν ἑνὸς τινος οἶψ' κέχρηται μνησθέντες τῷ τοῦ βίου τέλει, σκοπεῖν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις συμβεβηκότα τοῖς ἐντυγχάνουσι καταλείψομεν. Ἦγετό τις εἰς μέσον κατὰ τὴν προειρημένην πόλιν, ἐφ' ὧν δεδηλώκαμεν ἀρχόντων. Θύειν δὴ οὖν προσταχθεὶς, ὡς ἐνίστατο, γυμνὸς μετάρσιος ἀρθῆναι κελεύεται, μαστιγί τε τὸ πᾶν σῶμα καταξαίνεσθαι, εἰσότῃ ἡττηθεὶς καὶ ἄκων τὸ προσταττόμενον ποιήσειεν. Ὡς δὲ καὶ ταῦτα πάσχω· ἀδιάτρεπτος ἦν, ὅξος λοιπὸν ἤδη τῶν ὁστέων ὑποφαινομένων αὐτοῦ σὺν καὶ ἄλατι φύραντες, κατὰ τῶν διασπεύτων τοῦ σώματος μερῶν ἐνέχεον· ὡς δὲ καὶ ταύτας ἐπάτει τὰς ἀλγηδόνας, ἐσχάρα τοῦντεῦθεν καὶ πῦρ εἰς μέσον εἴλκετο. Καὶ κρεῶν ἐδωδίων δίκην τὰ λείψανα αὐτῷ τοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ πυρὸς, οὐκ εἰς ἄθρον, ὡς ἂν μὴ συντόμως ἀπαλλαγείη, καταβραχὺ δὲ ἀνῆλίσκετο, οὐ πρότερον ἀνείναι τῶν ἐπιτιθέντων αὐτὸν τῇ πυρᾷ συγχωρουμένων, πρὶν ἂν καὶ μετὰ τοσαῦτα τοῖς προσταττομένοις ἐπινεύσειεν. Ὁ δ' ἀπρίξ ἐχόμενος τῆς προθέσεως, νικηφόρος ἐν αὐταῖς ταῖς βασάνοις ἀπέδωκε τὴν ψυχὴν. Τοιοῦτον τῶν βασιλικῶν ἐνὸς τὸ μαρτύριον παίδων, ἄξιον ὡς ὄντος καὶ τῆς προσηγορίας· Πέτρος γὰρ ἐκαλεῖτο. Οὐ χεῖρινα δὲ καὶ τὰ κατὰ τοὺς λοιποὺς ὄντα, λόγου φειδόμενοι συμμετρίας, παραλείψομεν, τοσοῦτον ἱστορήσαντες, ὡς ὁ γε Δωρόθεος καὶ ὁ Γοργόνιος, ἐτέροις ἅμα πλείοσι τῆς βασιλικῆς οἰκετίας, μετὰ τοὺς πολυτρόπους ἀγῶνας βρόχῳ τὴν ζωὴν μεταλλάξαντες, τῆς ἐνθέου νίκης ἀπηνέγκαντο βραβεῖα. Ἐν τούτῳ τῆς κατὰ Νικομηδείαν ἐκκλησίας ὁ τηνικαῦτα προεστὼς Ἀνθιμος, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν μαρτυρίαν, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμενεται· τούτῳ δὲ πλῆθος ἄθρον μαρτύρων προστίθεται, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν τοῖς κατὰ τὴν Νικομήδειαν βασιλείοις πυρκαϊᾶς ἐν αὐταῖς δὴ ταῖς ἡμέραις ἀφθείσης· ἦν καθ' ὑπόνοιαν ψευδῇ πρὸς τῶν ἡμετέρων ἐπιχειρηθῆναι λόγου διαδοθέντος, παγγενῇ σωρηδὸν βασιλικῷ νεύματι τῶν τῇδε θεοσεβῶν, οἱ μὲν ξίφει κατεσφάττοντο, οἱ δὲ διὰ πυρὸς ἐτελειοῦντο. Ὁ τε λόγος ἔχει, προθυμία θεία τινὶ καὶ ἀρρήτῳ, ἄνδρας ἅμα γυναιξὶν ἐπὶ τὴν πυρὰν καθάλλεσθαι· δῆσαντες δὲ οἱ δῆμιοι ἄλλο τι πλῆθος ἐπὶ σκάφαις, τοῖς θαλαττίοις ἐναπέρριπτον βυθοῖς. Τοὺς δέ γε βασιλικοὺς μετὰ θάνατον

παῖδας, γῆ μετὰ τῆς προσηκούσης κηδείας παραδοθέντας, αὐθις ἐξ ὑπαρχῆς ἀνορύξαντες, ἐναπορρίψαι θαλάσση καὶ αὐτοὺς ῥοντο δεῖν οἱ νενομισμένοι δεσπότες, ὥς ἂν μὴ ἐν μνήμασιν ἀποκειμένους προσκυνοῖεν τινες, θεοὺς αὐτοὺς, ὥς γε ῥοντο, λογιζόμενοι. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς Νικομηδείας κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποτελεσθέντα τοῦ διωγμοῦ τοιαῦτα. Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἐτέρων κατὰ τὴν Μελιτινὴν οὕτω καλουμένην χώραν, καὶ αὖ πάλιν ἄλλων ἀμφὶ τὴν Συρίαν ἐπιφυῆναι τῇ βασιλείᾳ πεπειραμένων, τοὺς πανταχόσε τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτας εἰρκταῖς καὶ δεσμοῖς ἐνείραι πρόσταγμα ἐφοῖτα βασιλικόν. Καὶ ἦν ἡ θέα τῶν ἐπὶ τούτοις γινομένων πᾶσαν διήγησιν ὑπεραίρουσα, μυρίου πλήθους ἐν παντὶ τόπῳ καθειργνυμένου, καὶ τὰ πανταχῇ δεσμωτήρια, ἀνδροφόνους καὶ τυμβωρύχοις πάσαι πρότερον ἐπεσκευασμένα, τότε πληρούντων ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἀναγνωστικῶν τε ἔτι καὶ ἐπορκιστικῶν, ὥς μὴδὲ χώραν ἔτι τοῖς ἐπὶ κακουργίαις κατακρίτοις αὐτόθι λείπεσθαι. Αὐθις δ' ἐτέρων τὰ πρῶτα γράμματα ἐπικατεκληφόντων, ἐν οἷς τοὺς κατακλείστοις, θύσαντας μὲν, ἔῃν βαδίζειν ἐπ' ἐλευθερίας, ἐνισταμένους δὲ μυρίαις καταξαίνειν προστέτακτο βασάνοις, πῶς ἂν πάλιν ἐνταῦθα τῶν καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν μαρτύρων ἀριθμήσειέ τις τὸ πλῆθος, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὸ Μαῦρον ἔθνος, Θηβαῖδα τε καὶ κατ' Αἴγυπτον; ἐξ ἧς καὶ εἰς ἑτέρας ἤδη προελθόντες πόλεις τε καὶ ἐπαρχίας, διέπρεψαν τοῖς μαρτυροῖς.

CHAP. VII.

On the Egyptians in Phœnicia.

Ἴσμεν γοῦν τοὺς ἐξ αὐτῶν διαλάμφαντας ἐν Παλαιστίνῃ, ἴσμεν δὲ καὶ τοὺς ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης· οὓς τίς ἰδὼν, οὐ κατεπλάγη τὰς ἀναριθμήτους μάστιγας, καὶ τὰς ἐν τούτοις τῶν ὡς ἀληθῶς παραδόξων τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν ἐνστάσεις, τὸν τε παραχρῆμα μετὰ τὰς μάστιγας ἐν θηρσὶν αἰμοβόροις ἀγῶνα, καὶ τὰς ἐν τούτῳ παρδάλεων καὶ διαφόρων ἄρκτων, συῶν τε ἀγρίων καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ κεκαυτηριασμένων βοῶν προσβολὰς, καὶ τὰς πρὸς ἕκαστον τῶν θηρίων θαυμασίους τῶν γενναίων ὑπομονάς;

Οἷς γιγνομένοις καὶ αὐτοὶ παρῆμεν, ὁπηνίκα τοῦ μαρτυρουμένου Σωτήρος ἡμῶν αὐτοῦ δὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν θείαν δύναμιν ἐπιπαροῦσαν, ἐναργῶς τε αὐτὴν τοῖς μάρτυσιν ἐπιδεικνύσαν ἱστορήσαμεν, τῶν ἀνθρωποβόρων ἐπὶ πλείονα χρόνον μὴ προσψαύειν μηδὲ πλησιάζειν τοῖς τῶν θεοφιλῶν σώμασιν ἐπιτολμώντων, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοὺς ἄλλους, ὅσοι δῆπουθεν ἔξωθεν ἐρεθισμοῖς παρώρμων αὐτὰ, φερομένων, μόνων δὲ τῶν ἱερῶν ἀθλητῶν γυμνῶν ἐστῶτων καὶ ταῖς χερσὶ κατασειόντων, ἐπὶ τε σφᾶς αὐτοὺς ἐπισπωμένων (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐκελεύετο πράττειν) μηδ' ὅλως ἐφαπτομένων, ἀλλ' ἔσθ' ὅπη μὲν καὶ ἐπ' αὐτοὺς ὀρμώντων, οἷα δὲ πρὸς τινος θειοτέρας δυνάμεως ἀνακρουόμενων, καὶ αὖ πάλιν εἰς τοῦπίσω χωρούντων. Ὁ καὶ εἰς μακρὸν γινόμενον, θαῦμα παρείχεν οὐ σμικρὸν τοῖς θεωμένοις, ὥστε ἤδη διὰ τὸ ἄπρακτον τοῦ πρώτου, δεύτερον καὶ τρίτον προσαφίεσθαι ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ μάρτυρι θηρίον. Καταπλαγῆναι δ' ἦν τὴν ἐπὶ τούτοις ἀπτόητον τῶν ἱερῶν ἐκείνων καρτερίαν, καὶ τὴν ἐν σώμασι νέοις βεβηκυῖαν καὶ ἀδιάτρεπτον ἔνστασιν. Ἐώρας γοῦν ἡλικίαν οὐδ' ὅλων ἐτῶν εἴκοσι, δέχα δεσμῶν ἐστῶτος νέου, καὶ τὰς μὲν χεῖρας ἐφαπλοῦντος εἰς σταυροῦ τύπον, ἀκαταπλήκτῳ δὲ καὶ ἀτρεμεῖ διανοίᾳ ταῖς πρὸς τὸ θεῖον σχολαίτατα τεταμένου λιταῖς, μηδ' ὅλως τε μεθισταμένου μηδ' ἀποκλίνοντός ποι τοῦ ἔνθα εἰστήκει τόπον, ἄρκτων καὶ παρδάλεων, θυμοῦ καὶ θανάτου πνεόντων, σχεδὸν αὐτῆς καθαπτομένων αὐτοῦ τῆς σαρκὸς, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως θείᾳ καὶ ἀπορρήτῳ δυνάμει μονονουχὶ φραπτομένων τὸ στόμα, καὶ αὖθις παλινδρομούντων εἰς τοῦπίσω. Καὶ οὗτος μὲν οὖν τοιοῦτός τις ἦν. Πάλιν δ' ἂν ἐτέρους εἶδες, πέντε γὰρ οἱ πάντες ἐτύγχανον, ἡγριωμένῳ ταύρῳ παραβληθέντας, ὃς τοὺς μὲν ἄλλους τῶν ἔξωθεν προσιόντων, τοῖς κέρασιν εἰς τὸν ἀέρα ρίπτων, διεσπάραττεν, ἡμιθνήτας αἵρεσθαι καταλιπὼν, ἐπὶ μόνους δὲ θύμῳ καὶ ἀπειλῇ τοὺς ἱεροὺς ὀρμῶν μάρτυρας, οὐδὲ πλησιάζειν αὐτοῖς οἷός τε ἦν, κυρίττων δὲ τοῖς ποσὶ, καὶ τοῖς κέρασι τῇδε κάκεισε χρώμενος, καὶ διὰ τοὺς ἀπὸ τῶν καντήρων ἐρεθισμοὺς θυμοῦ καὶ ἀπειλῆς πνέων, εἰς τοῦπίσω πρὸς τῆς ἱερᾶς ἀνθελίκετο προνοίας· ὥς μηδὲ τούτου μηδὲν μηδαμῶς αὐτοὺς ἀδικήσαντος, ἕτερα ἅττα αὐτοῖς ἐπαφίεσθαι θηρία. Τέλος δὴ οὖν μετὰ τὰς δεινὰς καὶ ποικίλας τού-

των προσβολὰς, ξίφει κατασφαγέντες οἱ πάντες, ἀντὶ γῆς καὶ τάφων τοῖς θαλαττίοις παραδίδονται κύμασι.

CHAP. VIII.

On those who suffered in Egypt.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ ἀγὼν τῶν κατὰ Τύρον τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἄθλους ἐνδειξαμένων Αἰγυπτίων. Θανμάσειε δ' ἂν τις αὐτῶν καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκείας γῆς μαρτυρήσαντας· ἔνθα μυρίοι τὸν ἀριθμὸν ἄνδρες, ἅμα γυναιξὶ καὶ παισιν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας τοῦ προσκαίρου ζῆν καταφρονήσαντες, διαφόρους ὑπέμειναν θανάτους. Οἱ μὲν αὐτῶν μετὰ ξεσμούς καὶ στρεβλώσεις, μάστιγας τε χαλεπωτάτας, καὶ μυρίας ἄλλας ποικίλας καὶ φρικτὰς ἀκούσαι βασάιους, πυρὶ παραδοθέντες, οἱ δὲ πελάγει καταβροχισθέντες, ἄλλοι δὲ εὐθαρσῶς τοῖς ἀποτέμνουσι τὰς ἑαυτῶν προτείναντες κεφαλὰς, οἱ δὲ καὶ ἐναποθανόντες ταῖς βασάνοις, ἕτεροι δὲ λιμῷ διαφθαρέντες· καὶ ἄλλοι πάλιν ἀνασκολοπισθέντες, οἱ μὲν κατὰ τὸ σῆνῃθες τοῖς κακούργοις, οἱ δὲ καὶ χειρόνως ἀνάπαλιν κατωκάρᾳ προσηλωθέντες, τηρούμενοί τε ζῶντες, εἰσότε καὶ ἐπ' αὐτῶν ἱκρίων λιμῷ διαφθαρεῖν.

CHAP. IX.

On those who suffered in the Thebaid.

Πάντα δ' ὑπεραίρει λόγον καὶ ἃς ὑπέμειναν αἰκίας καὶ ἀλγυδόνας οἱ κατὰ Θηβαΐδα μάρτυρες, ὅστράκοις ἀντὶ δυνύχων ὅλον τὸ σῶμα καὶ μέχρις ἀπαλλαγῆς τοῦ βίου καταξαινόμενοι, γυναῖά τε τοῖν ποδοῖν ἐξ ἑνὸς ἀποδεσμούμενα, μετέωρά τε καὶ διαῆρια κάτω κεφαλὴν μαγγάνοις τισὶν εἰς ὕψος ἀνελκόμενα, γυμνοῖς τε παντελῶς καὶ μὴδ' ἐπικεκαλυμμένοις τοῖς σώμασι, θεάν ταύτην αἰσχίστην καὶ πάντων ὠμοτάτην καὶ ἀπανθρωποτάτην τοῖς ὁρώσιν ἅπασι παρεσχημένα. Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν δένδροις καὶ πρέμνοις ἐναπέθησκον δεσμούμενοι. Τοὺς γὰρ μάλιστα στερροτάτους τῶν κλάδων μηχαναῖς τισὶν ἐπὶ ταῦτον συνέλκοντες, εἰς ἑκάτερα τέ τούτων τὰ τῶν μαρτύρων ἀποτείνοντες σκέλη, εἰς τὴν ἑαυτῶν ἠφίεσαν τοὺς κλάδους φέρεσθαι

φύσιν, ἄθρουν τῶν μελῶν διασπασμὸν καθ' ὧν ταυτ' ἐνεχίρουν ἐπινοοῦντες. Καὶ ταυτὰ γε πάντα ἐνηργεῖτο οὐκ ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας ἢ χρόνον τινὰ βραχὺν, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν ὅλων ἐτῶν διάστημα· ὅτε μὲν πλειόνων ἢ δέκα, ὅτε δὲ ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν ἀναιρουμένων, ἄλλοτε δὲ οὐχ ἥττον καὶ τριάκοντα, ἥδη δὲ ἐγγὺς πού καὶ ἐξήκοντα, καὶ πάλιν ἄλλοτε ἑκατὸν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἄνδρες ἅμα κομιδῇ νηπίοις καὶ γυναιξίν ἐκτείνοντο, ποικίλαις καὶ ἐναλλαπτούσαις τιμωρίαις καταδικαζόμενοι. Ἱστορήσαμεν δὲ καὶ αὐτοί, ἐπὶ τῶν τόπων γενόμενοι, πλείους ἀθρόως κατὰ μίαν ἡμέραν, τοὺς μὲν τῆς κεφαλῆς ἀποτομὴν ὑπομείναντας, τοὺς δὲ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν· ὥς ἀμβλύνεσθαι φονεύοντα τὸν σίδηρον, ἀτονοῦντά τε διαθλάσθαι, αὐτοὺς τε τοὺς ἀναιροῦντας, ἀποκάμνοντας, ἀμοιβαδὸν ἀλλήλους διαδέχεσθαι. "Ὅτε καὶ θαυμασιωτάτην ὁρμὴν, θείαν τε ὥς ἀληθῶς δύναμιν καὶ προθυμίαν τῶν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πεπιστευκότων συνέωρῶμεν. Ἄμα γοῦν τῇ κατὰ τῶν προτέρων ἀποφάσει, ἐπεπήδων ἄλλοθεν ἄλλοι τῷ πρὸ τοῦ δικαστοῦ βήματι, Χριστιανοὺς σφᾶς ὁμολογοῦντες, ἀφροντίστως μὲν πρὸς τὰ δεινὰ καὶ τοὺς τῶν πολυειδῶν βασάνων τρόπους διακείμενοι, ἀκαταπλήκτως δὲ παρησιαζόμενοι ἐπὶ τῇ εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσεβείᾳ, μετὰ τε χαρᾶς καὶ γέλωτος καὶ εὐφροσύνης τὴν ὑστάτην ἀπόφασιν τοῦ θανάτου καταδεχόμενοι, ὥστε ψάλλειν, καὶ ὕμνους καὶ εὐχαριστίας εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν μέχρις αὐτῆς ἐσχάτης ἀναπέμπειν ἀναπνοῆς. Θαυμάσιοι μὲν οὖν καὶ οὗτοι· ἐξαιρέτως δὲ ἐκεῖνοι θαυμασιώτεροι, οἱ πλούτῳ μὲν καὶ εὐγενείᾳ καὶ δόξῃ, λόγῳ τε καὶ φιλοσοφίᾳ διαπρέψαντες, πάντα γε μὴν δεύτερα θέμενοι τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, καὶ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως· οἷος Φιλόρωμος ἦν, ἀρχὴν τινα οὐ τὴν τυχοῦσαν τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν βασιλικῆς διοικήσεως ἐγκεχειρισμένος, ὃς μετὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς τιμῆς ὑπὸ στρατιώταις δορυφορούμενος, ἐκάστης ἀνεκρίνετο ἡμέρας· Φιλέας τε τῆς Θμουϊτῶν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, διαπρέψας ἀνὴρ ταῖς κατὰ τὴν πατρίδα πολιτείαις τε καὶ λειτουργίαις, ἔν τε τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις· οἱ καὶ μυρίων ὅσων πρὸς αἵματός τε καὶ τῶν ἄλλων φίλων ἀντιβολούντων, ἔτι μὴν τῶν ἐπ' ἀξίας ἀρχόντων, πρὸς δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ δικα-

στοῦ παρακαλοῦντος, ὥς ἂν αὐτῶν οἶκτον λάβοιεν, φειδῶ τε παίδων καὶ γυναικῶν ποιήσουντο, οὐδαμῶς πρὸς τῶν τοσούτων ἐπὶ τὸ φιλοζῶῃσαι μὲν ἐλέσθαι, καταφρονῆσαι δὲ τῶν περὶ ὁμολογίας καὶ ἀρνήσεως τοῦ Σωτήρος ἡμῶν θεσμῶν ὑπήχθησαν, Matt. x. 32 ἀνδρείῳ δὲ λογισμῷ καὶ φιλοσόφῳ, μᾶλλον δὲ εὐσεβεῖ καὶ φιλοθέῳ ψυχῇ, πρὸς ἀπάσας τοῦ δικαστοῦ τὰς τε ἀπειλὰς καὶ τὰς ὕβρεις ἐνστάντες, ἄμφω τὰς κεφαλὰς ἀπειμήθησαν.

CHAP. X.

Account of the events at Alexandria, written by Phileas the Martyr.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν ξέωθεν μαθημάτων ἕνεκα πολλοῦ λόγου ἄξιον γενέσθαι τὸν Φιλέαν ἔφαμεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ παρίτω μάρτυς, ἅμα μὲν ἑαυτὸν ὅς τίς ποτ' ἦν ἐπιδείξων, ἅμα δὲ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ συμβεβηκότα μαρτύρια ἀκριβέστερον μᾶλλον ἢ ἡμεῖς ἱστορήσωμεν διὰ τούτων τῶν λέξεων.

Τούτων ἀπάντων ὑποδειγμάτων ἡμῖν καὶ ὑπογραμμῶν καὶ καλῶν γνω- Routh, Rel. iv. 87.
ρισμάτων ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς γραφαῖς κειμένων, οὐδὲν μελλήσαντες οἱ μακάριοι σὺν ἡμῖν μάρτυρες, τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καθαρῶς τείναντες, καὶ τὸν ἐπ' εὐσεβείᾳ θάνατον ἐν νῷ λαβόντες, ἀπρίξ τῆς κλήσεως εἶχοντο, τὸν μὲν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐρόντες ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς, ἵνα πᾶσαν μὲν ἁμαρτίαν ἐκκόψῃ, ἐφόδια δὲ τῆς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσόδου ἡμῖν κατάρθῃ· 'οὐ' γὰρ 'ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Phil. ii. 6.
ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν' καὶ σχήματι εὐρε-
θεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν ἕως θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.'
Διὸ καὶ 'ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα' οἱ Χριστοφόροι μάρτυρες, Cf. 1 Cor. xii 31.
πάντα μὲν πόνον καὶ παντοίας αἰκισμῶν ἐπινοίας οὐκ εἰσάπαξ, ἀλλ' ἤδη
καὶ δευτερόν τινας ὑπέμειναν· πάσας δὲ ἀπειλὰς, οὐ λόγους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τῶν δορυφόρων κατ' αὐτῶν φιλοτιμουμένων, οὐκ ἐνεδίδουν τὴν γνώμην,
διὰ τὸ 'τὴν τελείαν ἀγάπην ἕξω βάλλειν τὸν φόβον.' 'Ὡς καταλέγειν τὴν 1 John iv. 18.
ἀρετὴν καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστη βασάνῳ ἀνδρείαν, τίς ἂν ἀρκέσειε λόγος; Ἀνε-
σεως γὰρ οὕσης ἅπασι τοῖς βουλομένοις ἐνυβρίζειν, οἱ μὲν ξύλοις ἔπαιον,
ἕτεροι δὲ ῥάβδοις, ἄλλοι δὲ μάστιξι, ἕτεροι δὲ πάλιν ἱμάσιν, ἄλλοι δὲ
σχοινίοις. Καὶ ἦν ἡ θεὰ τῶν αἰκισμῶν ἐνηλλαγμένη, καὶ πολλὴν τὴν ἐν
αὐτῇ κακίαν ἔχουσα. Οἱ μὲν γὰρ ὀπίσω τῷ χεῖρι δεθέντες, περὶ τὸ ξύλον
ἐξηρτῶντο, καὶ μαγγάνοις τισὶ διετεινόντο πᾶν μέλος· εἴθ' οὕτως διὰ παντὸς
τοῦ σώματος ἐπῆγον ἐκ κελεύσεως οἱ βασανισταί, οὐ καθάπερ τοῖς φονεῦσιν
ἐπὶ τῶν πλευρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς γαστροῦ καὶ κνημῶν καὶ παρειῶν
τοῖς ἀμυντηρίοις ἐκόλαζον· ἕτεροι δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς μῖα χειρὸς ἐξηρτημένοι

αἰωροῦντο, πάσης ἀλγηδόνης δεινότεραν τὴν ἀπὸ τῶν ἄρθρων καὶ μελῶν τάσιν ἔχοντες· ἄλλοι δὲ πρὸς τοῖς κίοσιν ἀντιπρόσωποι ἐδοῦντο, οὐ βεβηκόσι τοῖς ποσὶ, τῷ δὲ βάρει τοῦ σώματος βιαζομένων μετὰ τάσεως ἀνελκομένων τῶν δεσμῶν. Καὶ τοῖς ὑπέμενον, οὐκ ἐφ' ὅσον προσδιελέγετο, οὐδ' αὐτοῖς ἐσχόλαζεν ὁ ἡγεμὼν, ἀλλὰ μονονουχὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. "Οτε γὰρ καὶ ἐφ' ἑτέροισι μετέβαινε, τοῖς προτέροις κατελίμπανεν ἐφεδρεύειν τοὺς τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ὑπηρετουμένους, εἴ που τις ἡττηθεὶς τῶν βασάνων ἐνδιδόναι ἐδόκει, ἀφειδῶς δὲ κελεύων καὶ τοῖς δεσμοῖς προσίεναι, καὶ μετὰ ταῦτα ψυχorraγούντας αὐτοὺς κατατιθεμένους εἰς τὴν γῆν ἔλκεσθαι· οὐ γὰρ εἶναι κἂν μέρος αὐτοῖς φροντίδος περὶ ἡμῶν, ἀλλ' οὕτω καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν, ὥς μηκέτ' ὄντων, ταύτην δευτέραν βάσανον ἐπὶ ταῖς πληγαῖς τῶν ὑπεναντίων ἐφευρόντων. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ μετὰ τοὺς αἰκισμοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι, διὰ τῶν τεσσάρων ὁπῶν διατεταμένοι ἄμφω τὸ πύδε, ὥς καὶ κατ' ἀνάγκην αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑπτίους εἶναι, μὴ δυναμένους διὰ τὸ ἔναυλα τὰ τραύματα ἀπὸ τῶν πληγῶν καθ' ὅλου τοῦ σώματος ἔχειν· ἕτεροι δὲ εἰς τοῦδαφος ῥιφέντες, ἔκειντο ὑπὸ τῆς τῶν βασάνων ἀθρόας προσβολῆς, δεινότεραν τὴν ὄψιν τῆς ἐνεργείας τοῖς ὁρῶσι παρέχοντες, ποικίλας καὶ διαφόρους ἐν τοῖς σώμασι φέροντες τῶν βασάνων τὰς ἐπινοίας. Τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν ἐναπέθνησκον ταῖς βασάνοις, τῇ καρτερίᾳ κατασχύναντες τὸν ἀντίπαλον· οἱ δὲ, ἡμιθνήτες, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ συγκλειώμενοι, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ταῖς ἀλγηδόσι συνεχόμενοι ἐτελειοῦντο· οἱ δὲ λοιποὶ τῆς ἐπὶ τῆς θεραπείας ἀνακτήσεως τυχόντες, τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῆς φυλακῆς διατριβῇ θαρσαλεώτεροι ἐγίνοντο. Οὕτω γοῦν ἡνῖκα προσετέτακτο, αἰρέσεως κειμένης, ἡ ἐφαψάμενον τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἀνενόχλητον εἶναι, τῆς ἐπαράτου ἑλευθερίας παρ' αὐτῶν τυχόντα, ἡ μὴ θύοντα, τὴν ἐπὶ θανάτῳ δίκην ἐκδέχασθαι, οὐδὲν μελλήσαντες, ἀσμένως ἐπὶ τὸν θάνατον ἐχώρουν· ἥδεσαν γὰρ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἡμῖν προορισθέντα. "Ο γὰρ θυσιάζων, φησὶ, 'θεοῖς ἑτέροις, ἐξολοθρευθήσεται' καὶ· "Οτι οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλημ. ἐμοῦ.

Exi d. xxii.
20.
Ib. xx, 3.

Τοιαῦται τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου τε ὁμοῦ καὶ φιλοθέου μάρτυρος αἱ φωναὶ, ἃς πρὸ τελευταίας ἀποφάσεως, ὑπὸ τὴν δεσμωτικὴν ἔθ' ὑπάρχων τάξιν, τοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ παροικίαν ἀδελφοῖς ἐπεστάλκει, ἅμα μὲν τὰ ἐν οἷς ἦν ἀνατιθέμενος, ἅμα δὲ καὶ παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἀπρὶξ ἔχεσθαι, καὶ μετ' αὐτὸν ὅσον οὐπω τελειωθισόμενον, τῆς ἐν Χριστῷ θεοσεβείας. Ἀλλὰ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ καινότερας ἐπὶ καινότεραις τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην θεοπρεπῶν μαρτύρων ἀθλήσεις παρατίθεσθαι, καὶ μάλιστα τῶν οὐκέτι μὲν κοινῷ νόμῳ, πολέμου δὲ τρόπῳ πεπολιορκημένων;

CHAP. XI.

On those who suffered in Phrygia.

Ἡδὴ γοῦν ὅλην Χριστιανῶν πολίχνην αὐτανδρον ἀμφὶ τὴν Φρυγίαν ἐν κύκλῳ περιβαλόντες ὀπλῖται, πῦρ τε ὑφάψαντες, κατέφλεξαν αὐτοὺς ἅμα νηπίοις καὶ γυναιξί, τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐπιβοωμένοι· ὅτι δὴ πανδημεὶ πάντες οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες, λογιστὴς τε αὐτὸς, καὶ στρατηγὸς, σὺν τοῖς ἐν τέλει πᾶσι καὶ ὄλῳ δῆμῳ, Χριστιανοὺς σφᾶς ὁμολογοῦντες, οὐδ' ὀπωστιοῦν τοῖς προστάττουσιν εἰδωλολατρεῖν ἐπειθάρχουν. Καί τις ἕτερος Ῥωμαϊκῆς ἀξίας ἐπειλημμένος, Ἄδανκτος ὄνομα, γένος τῶν παρ' Ἱταλοῖς ἐπισήμων, διὰ πάσης προελθὼν ἀνὴρ τῆς παρὰ βασιλεῦσι τιμῆς, ὥς καὶ τὰς καθόλου διοικήσεις τῆς παρ' αὐτοῖς καλουμένης μαγιστροφότητός τε καὶ καθολικότητος ἀμέμπτως διελθεῖν, ἐπὶ πᾶσι τούτοις διαπρέψας τοῖς ἐν θεοσεβείᾳ κατορθώμασι καὶ ταῖς εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογίαις, τῷ τοῦ μαρτυρίου διαδήματι κατεκοσμήθη, ἐπ' αὐτῆς τῆς τοῦ καθολικοῦ πράξεως τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ὑπομείνας ἀγῶνα.

CHAP. XII.

On many other men and women who underwent various sufferings.

Τί με χρὴ νῦν ἐπ' ὀνόματος τῶν λοιπῶν μνημονεύειν, ἢ τὸ πλῆθος τῶν ἀνδρῶν ἀριθμεῖν, ἢ τὰς πολυτρόπους αἰκίας ἀναζωγραφεῖν τῶν θαυμασίων Χριστοῦ μαρτύρων, τοτὲ μὲν πέλυξιν ἀναιρουμένων, οἷα γέγονε τοῖς ἐπ' Ἀραβίας, τοτὲ δὲ τὰ σκέλη καταγνυμένων, οἷα τοῖς ἐν Καππαδοκίᾳ συμβέβηκε, καὶ ποτὲ μὲν κατὰ κεφαλῆς ἐκ τοῖν ποδοῖν εἰς ὕψος ἀναρτωμένων, καὶ μαλθακοῦ πυρὸς ὑποκαιομένου, τῷ παραπεμπομένῳ καπνῷ τῆς φλεγομένης ὕλης ἀποπνιγομένων, οἷα τοῖς ἐν Μέσῃ τῶν ποταμῶν ἐπηνέχθη, ποτὲ δὲ ῥίνας καὶ ὦτα καὶ χεῖρας ἀκρωτηριαζομένων, τά τε λοιπὰ τοῦ σώματος μέλη τε καὶ μέρη κρεουργουμένων, οἷα τὰ ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἦν;

Τί δεῖ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας ἀναζωπυρεῖν τὴν μνήμην, ἐσχάrais πυρὸς οὐκ εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐπὶ μακρᾷ τιμωρίᾳ κατοπτωμένων, ἐτέρων θάττον τοῖν χεροῖν τὴν δεξιὰν αὐτῶν πυρὶ καθιέντων, ἢ τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἐφαπτομένων; ὧν τινὲς τὴν πείραν φεύγοντες, πρὶν ἄλῶναι καὶ εἰς χεῖρας τῶν ἐπιβούλων ἔλθειν, ἄνωθεν ἐξ ὑψηλῶν ὀρωμάτων ἑαυτοὺς κατεκρήμνισαν, τὸν θάνατον ἄρπαγμα θέμενοι τῆς τῶν δυσσεβῶν μοχθηρίας. Καὶ τῖς ἱερὰ καὶ θαυμασία τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, τὸ δὲ σῶμα γυνή, καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας πλούτῳ καὶ γένει καὶ εὐδοξίᾳ παρὰ πᾶσι βεβοημένη, παίδων ξυνωρίδα παρθένων, τῇ τοῦ σώματος ὥρα καὶ ἀκμῇ διαπρεπουσῶν, θεσμοῖς εὐσεβείας ἀναθρεφαιμένη, ἐπειδὴ πολὺς ὁ περὶ αὐτὰς κινούμενος φθόνος πάντα τρόπον ἀνιχνεύων λανθανούσας περιειργάζετο, εἶτα, ἐπ' ἀλλοδαπῆς αὐτὰς διατρίβειν μαθὼν, πεφροντισμένως ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν ἐκάλει, δικτύων δὲ ἤδη στρατιωτικῶν εἴσω περιβέβληντο, ἐν ἀμηχάνοις αὐτὴν καὶ τὰς παῖδας θεασαμένη, καὶ τὰ μέλλοντα ἐξ ἀνθρώπων δεινὰ τῷ λόγῳ παραθεῖσα, τό τε πάντων δεινῶν ἀφορητότερον, πορνείας ἀπειλὴν, μηδὲ ἄκροις ὥσιν ὑπομεῖναι δεῖν ἀκοῦσαι ἑαυτῇ τε καὶ ταῖς κόραις παρακελευσαμένη, ἀλλὰ καὶ τὸ προδοῦναι τὰς ψυχὰς τῇ τῶν δαιμόνων δουλείᾳ πάντων ὑπάρχειν θανάτων καὶ πάσης χεῖρου ἀπωλείας φήσασα, μίαν τούτων ἀπάντων εἶναι λύσιν ὑπετίθετο, τὴν ἐπὶ τὸν Κύριον καταφυγὴν· κἄπειτα ὁμοῦ τῇ γνώμῃ συνθέμεναι, τὰ τε σώματα περιστείλασαι κοσμίως τοῖς περιβλήμασιν, ἐπ' αὐτῆς μέσης γενόμεναι τῆς ὁδοῦ, βραχύ τι τοὺς φύλακας εἰς ἀναχώρησιν ὑποπαραιτησάμεναι, ἐπὶ παραρρέοντα ποταμὸν ἑαυτὰς ἠκούντισαν. Αἶδε μὲν οὖν ἑαυτάς· ἄλλην δ' ἐπ' αὐτῆς Ἀντιοχείας ξυνωρίδα παρθένων τὰ πάντα θεοπρεπῶν καὶ ἀληθῶς ἀδελφῶν, ἐπιδόξων μὲν τὸ γένος, λαμπρῶν δὲ τὸν βίον, νέων τοὺς χρόνους, ὥραίων τὸ σῶμα, σεμνῶν τὴν ψυχὴν, εὐσεβῶν τὸν τρόπον, θαυμαστῶν τὴν σπουδὴν, ὥς ἂν μὴ φερούσης τῆς γῆς τὰ τοιαῦτα βαστάζειν, θαλάττῃ ρίπτειν ἐκέλευον οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταί. Ταῦτα μὲν οὖν παρὰ τοῖσδε. Τὰ φρικτὰ δὲ ἀκοαῖς κατὰ τὸν Πόντον ἔπασχον ἕτεροι, καλάμοις ὀξέσι τοῖν χεροῖν ἐξ ἄκρων ὀνύχων τοὺς δακτύλους διαπειρόμενοι, καὶ ἄλλοι πυρὶ μολίβδου διατακέντος, βρασ-

σούση καὶ πεπυρακτωμένη τῇ ὕλῃ τὰ νῶτα καταχεόμενοι, καὶ τὰ μάλιστα ἀναγκαιότατα τοῦ σώματος κατοπτώμενοι· διὰ τε τῶν ἀπορρήτων ἕτεροι μελῶν τε καὶ σπλάγχνων αἰσχροῦ καὶ ἀσυμπαθεῖς καὶ οὐδὲ λόγῳ ῥήτας ὑπέμενον πάθας, ἃς οἱ γεναῖοι καὶ νόμιμοι δικασταὶ τὴν, σφῶν ἐπιδεικνύμενοι δεινότητα, ὥσπερ τινὰ σοφίας ἀρετὴν φιλοτιμότερον ἐπενόουν, αἰ ταῖς καινότερον ἐφευρισκομέναις αἰκίαις, ὥσπερ ἐν ἀγῶνος βραβεύοις, ἀλλήλους ὑπερεξάγειν διαμιλλώμενοι. Τὰ δ' οὖν τῶν συμφορῶν ἔσχατα, ὅτε δὴ λοιπὸν ἀπειρηκότες ἐπὶ τῇ τῶν κακῶν ὑπερβολῇ καὶ πρὸς τὸ κτείνειν ἀποκαμόντες, πλησμονὴν τε καὶ κόρον τῆς τῶν αἱμάτων ἐκχύσεως ἐσχηκότες, ἐπὶ τὸ νομιζόμενον αὐτοῖς χρηστὸν καὶ φιλάνθρωπον ἐτρέποντο, ὥς μηδὲν μὲν ἔτι δοκεῖν δεινὸν καθ' ἡμῶν περιεργάζεσθαι· μὴ γὰρ καθήκειν φασὶν αἵμασιν ἐμφυλοῖς μιαίνειν τὰς πόλεις, μηδ' ἐπ' ὁμότητι τὴν ἀνωτάτω διαβάλλειν τῶν κρατούντων ἀρχὴν, εὐμενὴ τοῖς πᾶσιν ὑπάρχουσιν καὶ πραεῖαν, δεῖν δὲ μᾶλλον τῆς φιλανθρώπου καὶ βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς πάντας ἐκτείνεσθαι τὴν εὐεργεσίαν, μηκέτι θανάτῳ κολαζομένους· λελύσθαι γὰρ καθ' ἡμῶν ταύτην αὐτῶν τὴν τιμωρίαν, διὰ τὴν τῶν κρατούντων φιλανθρωπίαν. Τηνικαῦτα ὀφθαλμοὺς ἐξορύττεσθαι, καὶ τοῖν σκελοῖν πηροῦσθαι θάτερον, προσετάρτετο. Ταῦτα γὰρ ἦν αὐτοῖς τὰ φιλάνθρωπα, καὶ τῶν καθ' ἡμῶν τιμωριῶν τὰ κουφότατα, ὥστε ἤδη ταύτης ἕνεκα τῆς τῶν ἀσεβῶν φιλανθρωπίας, οὐκέτ' εἶναι δυνατόν ἐξειπεῖν τὸ πλῆθος τῶν ὑπὲρ πάντα λόγον τοὺς μὲν δεξιὸν ὀφθαλμοὺς ξίφει πρότερον ἐκκοπτομένων, καὶ μετὰ τὴν ἐκκέντησιν τούτους πυρὶ καυτηριαζομένων, τοὺς δὲ λαιοὺς πόδας κατὰ τῶν ἀγκυλῶν αὐθις καντῆρσιν ἀχρεiouμένων, μετὰ τε ταῦτα τοῖς κατ' ἐπαρχίαν χαλκοῦ μετάλλοις, οὐχ ὑπηρεσίας τοσοῦτον, ὅσον κακώσεως καὶ τάλαιπωρίας ἕνεκεν, καταδικαζομένων, πρὸς ἅπασί τε τούτοις ἄλλων ἄλλοις ἀγῶσιν, οὓς μηδὲ καταλέγειν δυνατόν, νικᾷ γὰρ πάντα λόγον τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνδραγαθήματα, περιπεπωκότων. Ἐν δὲ τούτοις ἐφ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διαλάμψαντες οἱ μεγαλοπρεπεῖς τοῦ Χριστοῦ μάρτυρες, τοὺς μὲν ἀπανταχοῦ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν ἐπόπτας εἰκότως κατεπλήξαντο, τῆς δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

θείας ὡς ἀληθῶς καὶ ἀπορρήτου δυνάμεως ἐμφανῇ δι' ἑαυτῶν
τὰ τεκμήρια παρεστήσαντο.

CHAP. XIII.

*On those Prelates of the Church who by the shedding of their
own blood proved the reality of the religion which they
proclaimed.*

Ἐκάστου μὲν οὖν ἐπ' ὀνόματος μνημονεύειν μακρὸν ἂν
εἴη, μή τι γε τῶν ἀδυνάτων. Τῶν δὲ κατὰ τὰς ἐπισήμους
πόλεις μαρτυρησάντων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων πρῶτος ἡμῖν
ἐν εὐσεβῶν στήλαις τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἀναγορευέσθω
μάρτυς, ἐπίσκοπος τῆς Νικομηδέων πόλεως, τὴν κεφαλὴν
ἀποτμηθεὶς, Ἀνθιμος. Τῶν δ' ἐπ' Ἀντιοχείας μαρτύρων τὸν
πάντα βίον ἄριστος πρεσβύτερος τῆς αὐτόθι παροικίας Λου-
κιανὸς, ἐν τῇ Νικομηδεῖα καὶ αὐτὸς, βασιλέως ἐπιπαρόντος,
τὴν οὐράνιον τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν λόγῳ πρότερον δι' ἀπο-
λογίας, εἶτα δὲ καὶ ἔργοις ἀνακηρύξας. Τῶν δ' ἐπὶ Φοινίκης
μαρτύρων γένοιτ' ἂν ἐπισημότατοι τὰ πάντα θεοφιλεῖς τῶν
λογικῶν Χριστοῦ θρεμμάτων ποιμένες, Τυραννίων ἐπίσκοπος
τῆς κατὰ Τύρον ἐκκλησίας, πρεσβύτερός τε τῆς κατὰ Σιδῶνα
Ζηνόβιος, καὶ ἔτι Σιλβανὸς τῶν ἀμφὶ τὴν Ἑμισαν ἐκκλησιῶν
ἐπίσκοπος. Ἄλλ' οὗτος μὲν θηρίων βορὰ μεθ' ἑτέρων ἐπ'
αὐτῆς Ἑμίσης γενόμενος, χοροῖς ἀνελήφθη μαρτύρων· τῶν δ'
ἐπ' Ἀντιοχείας ἄμφω τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον διὰ τῆς εἰς θάνατον
ὑπομοιῆς ἐδοξασάτην, ὁ μὲν θαλαττίοις παραδοθεὶς βυθοῖς ὁ
ἐπίσκοπος, ὁ δὲ ἱατρῶν ἄριστος Ζηνόβιος ταῖς κατὰ τῶν
πλευρῶν ἐπιτεθείσαις αὐτῷ καρτερῶς ἐναποθανὼν βασάνοις.
Τῶν δ' ἐπὶ Παλαιστίνης μαρτύρων Σιλβανὸς, ἐπίσκοπος τῶν
ἀμφὶ τὴν Γάζαν ἐκκλησιῶν, κατὰ τὰ ἐν Φαινοῖ χαλκοῦ
μέταλλα σὺν ἑτέροις ἐνὸς δέουσι τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα
τὴν κεφαλὴν ἀποτέμενεται, Αἰγύπτιοί τε αὐτόθι Πηλεὺς καὶ
Νεῖλος ἐπίσκοποι μεθ' ἑτέρων τὴν διὰ πυρὸς ὑπέμειναν
τελευτήν. Καὶ τὸ μέγα δὲ κλέος τῆς Καισαρέων παροικίας
ἐν τούτοις ἡμῖν μνημονεύεσθω Πάμφιλος πρεσβύτερος, τῶν
καθ' ἡμᾶς θαυμασιώτατος, οὗ τῶν ἀνδραγαθημάτων τὴν ἀρετὴν

κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἀνεγράψαμεν. Τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος διαπρεπῶς τελειωθέντων πρῶτος Πέτρος, αὐτῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, θεῖον τι χρήμα διδασκάλων τῆς ἐν Χριστῷ θεοσεβείας ἀναγεγράφθω· καὶ τῶν σὺν αὐτῷ προεσβυτέρων Φαῦστος καὶ Δίος καὶ Ἀμμώνιος, τέλειοι Χριστοῦ μάρτυρες· Φιλέας τε καὶ Ἡσύχιος καὶ Παχύμιος καὶ Θεόδωρος, τῶν ἀμφὶ τὴν Αἴγυπτον ἐκκλησιῶν ἐπίσκοποι, μυρίοι τε ἐπὶ τούτοις ἄλλοι διαφανεῖς, οἱ πρὸς τῶν κατὰ χώραν καὶ τόπον παροικιῶν μνημονεύονται· ὧν ἀνὰ τὴν πᾶσαν οἰκουμένην ὑπὲρ τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας ἡγωνισμένων γραφῇ παραδιδόναι τοὺς ἄθλους, ἐπ' ἀκριβές τε ἕκαστα τῶν περὶ αὐτοὺς συμβεβηκότων ἱστορεῖν, οὐχ ἡμέτερον, τῶν δ' ὅψει τὰ πράγματα παρειληφόντων ἴδιον ἂν γένοιτο. Οἷς γε μὴν αὐτὸς παρεγενόμεν, τούτους καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς γνωρίμους δι' ἐτέρας ποιήσομαι γραφῆς. Κατὰ γε μὴν τὸν παρόντα λόγον τὴν παλινωδίαν τῶν περὶ ἡμᾶς εἰργασμένων τοῖς εἰρημένοις ἐπισυνάψω, τά τε ἐξ ἀρχῆς τοῦ διωγμοῦ συμβεβηκότα, χρησιμώτατα τυγχάνοντα τοῖς ἐντευξομένοις. Τὰ μὲν οὖν πρὸ τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας, ἐν ὅσοις δὴ χρόνοις τὰ τῶν ἀρχόντων φιλία τε ἡμῖν ἦν καὶ εἰρηναῖα, ὁπόσης ἀγαθῶν εὐπορίας καὶ εὐετηρίας ἡξίωτο, τίς ἂν ἐξαρκέσειε λόγος διηγῆσθαι; ὁπότε καὶ οἱ μάλιστα τῆς καθόλου κρατοῦντες ἀρχῆς, δεκαετηρίδας καὶ εἰκοσαετηρίδας ἐκπλήσαντες, ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι, φαιδροτάταις τε θαλίαις καὶ εὐφροσύναις, μετὰ πάσης εὐσταθοῦς διετέλουν εἰρήνης. Οὕτω δ' αὐτοῖς ἀπαραποδίστως αὐξούσης καὶ ἐπὶ μέγα ὀσημέραι προΐούσης τῆς ἐξουσίας, ἀθρόως τῆς πρὸς ἡμᾶς εἰρήνης μεταθέμενοι, πόλεμον ἄσπονδον ἐγείρουσιν· οὐπω δ' αὐτοῖς τῆς τοιασδὶ κινήσεως δεύτερον ἔτος πεπλήρωτο, καὶ τι περὶ τὴν ὅλην ἄρχην νεώτερον γεγονὸς τὰ πάντα πράγματα ἀνατρέπει. Νόσου γὰρ οὐκ αἰσίας τῷ πρωτοστάτῃ τῶν εἰρημένων ἐπισκηψάσης, ὑφ' ἧς δὴ καὶ τὰ τῆς διανοίας εἰς ἔκστασιν αὐτῷ παρήγετο, σὺν τῷ μετ' αὐτὸν δευτερείοις τετιμημένῳ, τὸν δημῶδη καὶ ἰδιωτικὸν ἀπολαμβάνει βίον· οὐπω δὲ ταῦτ' αὐτῷ οὕτω πέπρακτο, καὶ διχῇ τὰ πάντα τῆς ἀρχῆς διαιρεῖται, πρᾶγμα μὴδ' ἄλλοτέ πω πάλοι γεγονὸς,

μνήμη παραδεδόμενον. Χρόνου δ' οὐ πλείστου μεταξύ γενομένου, βασιλεὺς Κωνσταντίος τὸν πάντα βίον πραότατα καὶ τοῖς ὑπηκόοις εὐνοϊκώτατα, τῷ τε θεῷ λόγῳ προσφιλέστατα διαθέμενος, παῖδα γνήσιον Κωνσταντίνον αὐτοκράτορα καὶ σεβαστὸν ἀνθ' ἑαυτοῦ καταλιπὼν, κοινῇ φύσεως νόμῳ τελευτᾷ τὸν βίον, πρῶτός τε ἐν θεοῖς ἀνηγορεύετο παρ' αὐτοῖς, ἀπάσης μετὰ θάνατον, ὅση βασιλεῖ τις ἂν ὠφείλετο, τιμῆς ἡξιωμένος, χρηστότατος καὶ ἡπιώτατος βασιλέων, ὃς δὴ καὶ μόνος τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπαξίως τῆς ἡγεμονίας τὸν πάντα τῆς ἀρχῆς διατελέσας χρόνον, καὶ τᾶλλα τοῖς πᾶσι δεξιώτατον καὶ εὐεργετικώτατον παρασχὼν ἑαυτὸν, τοῦ τε καθ' ἡμῶν πολέμου μηδαμῶς ἐπικοινωνήσας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν θεοσεβεῖς ἀβλαβεῖς καὶ ἀνεπηρεάστους φυλάξας, καὶ μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελὼν, μήθ' ἕτερόν τι καθ' ἡμῶν καινουργήσας, τέλος εὐδόκιμον καὶ τρισμακάριον ἀπέιληφε τοῦ βίου, μόνος ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας εὐμενῶς καὶ ἐπιδόξως ἐπὶ διαδόχῳ γνησίῳ παιδί, πάντα σωφρονεστάτῳ τε καὶ εὐσεβεστάτῳ, τελευτήσας. Τούτου παῖς Κωνσταντίνος εὐθὺς ἀρχόμενος, βασιλεὺς τελεώτατος καὶ σεβαστὸς πρὸς τῶν στρατοπέδων, καὶ ἔτι πολὺ τούτων πρότερον πρὸς αὐτοῦ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ ἀναγορευθεὶς, ζηλωτὴν ἑαυτὸν τῆς πατρικῆς περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον εὐσεβείας κατεστήσατο. Καὶ οὗτος μὲν τοιοῦτος. Δικίνιος δὲ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ κοινῆς ψήφου τῶν κῆρατούντων αὐτοκράτωρ καὶ σεβαστὸς ἀναπέφηνε. Ταῦτα Μαξιμῖνον δεινῶς ἐλύπει, μόνον Καίσαρα παρὰ πάντας εἰσέτι τότε χρηματίζοντα· ὃς δὴ οὖν τὰ μάλιστα τυραννικὸς ὢν, παραρπάσας ἑαυτῷ τὴν ἀξίαν, σεβαστὸς ἦν, αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ γεγονώς· ἐν τούτῳ δὲ Κωνσταντίνῳ μηχανὴν θανάτου συρράπτων ἀλοὺς, ὃ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν ἐπανηρῆσθαι δεδηλωμένος, αἰσχίστῳ καταστρέφει θανάτῳ. Πρώτου δὲ τούτου τὰς ἐπὶ τιμῇ γραφὰς, ἀνδριάντας τε καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐπ' ἀναθέσει νενόμισται, ὡς ἀνοσίῳ καὶ δυσσεβεστάτῳ καθήρουν.

CAP. XIV.

Περὶ τοῦ τροποῦ τῶν τῆς εὐσεβείας ἐχθρῶν.

Τούτου παῖς Μαξέντιος, ὁ τὴν ἐπὶ Ῥώμῃς τυραννίδα συστησάμενος, ἀρχόμενος μὲν τὴν καθ' ἡμᾶς πίστιν ἐπ' ἀρεσκείᾳ καὶ κολακείᾳ τοῦ δήμου Ῥωμαίων καθυπεκρίνατο, ταύτῃ τε τοῖς ὑπηκόοις τὸν κατὰ Χριστιανῶν ἀνείναι προστάττει διωγμὸν, 398 εὐσέβειαν ἐπιμορφάζων, καὶ ὡς ἂν δεξιὸς καὶ πολὺ πρᾶος παρὰ τοὺς προτέρους φανείη· οὐ μὴν οἷος ἔσσεσθαι ἠλπίσθη, τοιοῦτος ἔργοις ἀναπέφηνεν, εἰς πάσας δ' ἀνοσιουργίας ὀκείλας, οὐδὲν ὃ τι μιαρίας ἔργον καὶ ἀκολασίας παραλέλοιπε, μοιχείας τε καὶ παντοίας ἐπιτελῶν φθοράς· διαξευγνὺς γέ τοι τῶν ἀνδρῶν τὰς κατὰ νόμον γαμετὰς, ταύτας ἐνυβρίζων, ἀτιμότατα τοῖς ἀνδράσιν αὐθις ἀπέπεμπε· καὶ ταῦτ' οὐκ ἀσήμοις οὐδ' ἀφανέσιν ἐγχειρῶν ἐπετήδευεν, ἀλλ' αὐτῶν δὴ μάλιστα τῶν τὰ πρῶτα τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου βουλῆς ἀπενηνεγμένων ἐμπαροινῶν τοῖς ἐξοχωτάτοις. Οἱ πάντες δ' αὐτὸν ὑποπεπτηχότες δῆμοι καὶ ἄρχοντες, ἔνδοξοί τε καὶ ἄδοξοι, δεινῇ κατετρύχοντο τυραννίδι. Καὶ οὐδ' ἡρεμούντων καὶ τὴν πικρὰν φερόντων δουλείαν, ἀπαλλαγὴ τις ὅμως ἦν τῆς τοῦ τυράννου φονώσης ὠμότητος· ἐπὶ σμικρᾷ γοῦν ἤδη ποτὲ προφάσει, τὸν δῆμον εἰς φόνον τοῖς ἄμφ' αὐτὸν δορυφόροις ἐκδίδωσι, καὶ ἐκτείνετο μυρία τοῦ δήμου Ῥωμαίων πλήθη ἐπὶ μέσης τῆς πόλεως, οὐ Σκυθῶν οὐδὲ βαρβάρων, ἀλλ' αὐτῶν τῶν οἰκείων δόρασι καὶ πανοπλίαις. Συγκλητικῶν γε μὴν φόνος ὁπόσος δι' ἐπιβουλὴν ἐνηργεῖτο τῆς οὐσίας, οὐδ' ἐξαριθμήσασθαι δυνατὸν, ἄλλοτε ἄλλαις πεπλασμέναις αἰτίαις μυρίων ἀναιρουμένων. Ἡ δὲ τῶν κακῶν τῷ τυράννῳ κορωνὶς, ἐπὶ γοητείᾳ ἤλαυνε· μαγικαῖς ἐπινοίαις τοτὲ μὲν γυναικας ἐγκύμονας ἀνασχίζοντος, τοτὲ δὲ νεογνῶν σπλάγχνα βρεφῶν διερευνωμένον, λέοντάς τε κατασφάττοντος, καὶ τινας ἀρρητοποιίας ἐπὶ δαιμόνων προκλήσεις καὶ ἀποτροπιασμὸν τοῦ πολέμου συνισταμένου· διὰ τούτων γὰρ αὐτῷ τὰ τῆς νίκης κατορθωθήσεσθαι ἢ πᾶσα ἐτύγχανεν ἐλπίς. Οὗτος μὲν οὖν ἐπὶ Ῥώμῃς τυραννῶν, οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν οἷα δρῶν τοὺς ὑπηκόους κατεδουλοῦτο, ὡς ἤδη καὶ τῶν ἀναγκαίων

τροφῶν ἐν ἐσχάτῃ σπάνει καὶ ἀπορία καταστῆναι, ὅσῃν ἐπὶ Ῥώμῃς οὐδ' ἄλλοτε οἱ καθ' ἡμᾶς γενέσθαι μνημονεύουσιν. Ὁ δ' ἐπ' ἀνατολῆς τύραννος Μαξιμίνος, ὡς ἂν πρὸς ἀδελφὸν τὴν κακίαν πρὸς τὸν ἐπὶ Ῥώμῃς φιλίαν κρύβδην σπενδόμενος, ἐπὶ πλείστον χρόνον λανθάνειν ἐφρόντιζε, φωραθεὶς γέ τοι ὕστερον, δίκην τίνυνσι τὴν ἀξίαν. Ἦν δὲ θαυμάσαι, ὅπως

399 καὶ οὗτος τὰ συγγενῇ καὶ ἀδελφᾷ, μᾶλλον δὲ κακίας τὰ πρῶτα

Cf. ix. 1. καὶ τὰ νικητήρια τῆς τοῦ κατὰ Ῥώμην τυράννου κακοτροπίας ἀπενηνεγμένους. Γοήτων τε γὰρ καὶ μάγων οἱ πρῶτοι τῆς ἀνωτάτω παρ' αὐτῷ τιμῆς ἡξίωοντο, ψοφοδεοῦς ἐς τὰ μάλιστα καὶ δεισιδαιμονεστάτου καθεστῶτος, τὴν τε περὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τοὺς δαίμονας περὶ πολλοῦ τιθεμένου πλάνην. Μαντείων γοῦν δίχα καὶ χρησμῶν οὐδὲ μέχρ' ὄνυχος, ὡς εἰπεῖν, τολμᾶν τι κινεῖν οἷός τε ἦν. Οὐ χάριν καὶ τῷ καθ' ἡμῶν σφοδρότερον

Cf. Mart. P. 9.

ἢ οἱ πρόσθεν καὶ πυκνότερον ἐπετίθετο διωγμῷ, νεὼς κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐγείρειν, καὶ τὰ χρόνου μήκει καθηρημένα τεμένη διὰ σπουδῆς ἀνανεοῦσθαι προστάττων, ἱερέας τε εἰδῶλων κατὰ πάντα τόπον καὶ πόλιν, καὶ ἐπὶ τούτων ἐκάστης ἐπαρχίας ἀρχιερέα, τῶν ἐν πολιτείας ἓνα γέ τινα τὸν μάλιστα ἐμφανῶς διὰ πάσης ἐμπρέψαντα λειτουργίας, μετὰ στρατιωτικῷ στίφους καὶ δορυφορίας ἐκτάσσω, ἀναίδην τε πᾶσι γόησιν, ὡς ἂν εὐσεβέσι καὶ θεῶν προσφιλέσιν, ἡγεμονίας καὶ τὰς μεγίστας προνομίας δωρούμενος. Ἐκ δὴ τούτων ὀρμώμενος, πόλιν μὲν οὐ μίαν οὐδὲ χώραν, ὅλας δὲ ἄρδην τὰς ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχίας, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χρημάτων ἀμυθήτων εἰσπράξεσιν, ἐπισκῆψεσί τε βαρυτάταις, καὶ ἄλλοτε ἄλλαις καταδίκαις ἡνία καὶ κατεπίεξε. Τῶν γε μὴν εὐπόρων τὰς ἐκ προγόνων περιποιηθείσας οὐσίας ἀφαιρούμενος, πλούτους ἀθρόως καὶ σωροὺς χρημάτων τοῖς ἀμφ' αὐτὸν κόλαξιν ἐδωρεῖτο. Παρουσίας γε μὴν καὶ μέθης ἐς τοσαύτην ἡνέχθη φορὰν, ὡς ἐν τοῖς πότοις παρακόπτειν καὶ τῶν φρενῶν παρεξίστασθαι, τοιαυτὰ τε μεθύοντα προστάττειν, οἷα ἀνανήψαντα αὐτὸν τῇ ὑστεραίᾳ εἰς μετὰμελον ἄγειν· κραιπάλῃς δὲ καὶ ἀσωτίας μηδενὶ καταλιπὼν ὑπερβολὴν, κακίας διδάσκαλον τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἄρχουσίν τε καὶ ἄρχομένοις ἑαυτὸν καθίστη, θρύπτεσθαι μὲν τὸ στρατιωτικὸν διὰ πάσης τρυφῆς τε καὶ ἀκολασίας ἐνάγων, ἡγεμόνας

δὲ καὶ στρατοπεδάρχας δι' ἄρπαγῶν καὶ πλεονεξίας χωρεῖν κατὰ τῶν ὑπηκόων μονονουχὶ συντυραννοῦντας αὐτῷ προκαλούμενος. Τί δεῖ τὰς ἐμπαθεῖς τὰνδρὸς αἰσχροουργίας μνημονεύειν, ἢ τῶν πρὸς αὐτοῦ μεμοιχευμένων ἀπαριθμεῖσθαι τὴν πληθύν; Οὐκ ἦν γέ τοι πόλιν αὐτὸν παρελθεῖν, μὴ οὐχὶ ἐκ παντὸς φθορὰς γυναικῶν, παρθένων τε ἄρπαγὰς εἰργασμένον. Κατὰ πάντων γέ τοι αὐτῷ ταῦτα προῦχώρει, μὴ ὅτι μόνων Χριστιανῶν, οἱ θανάτου καταφρονήσαντες, παρ' οὐδέν αὐτοῦ 400 τὴν τοσαύτην ἔθεντο τυραννίδα. Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες ἀνατλάντες πῦρ καὶ σίδηρον καὶ προσηλώσεις, θήρας τε ἀγρίους καὶ θαλάττης βυθούς, ἀποτομάς τε μελῶν καὶ καυτήρας, καὶ ὀφθαλμῶν κεντήσεις τε καὶ ἐξορύξεις, καὶ τοῦ παντὸς σώματος ἀκρωτηριασμούς, λιμόν τε ἐπὶ τούτοις καὶ μέταλλα καὶ δεσμὰ, ἐπὶ πάντων μᾶλλον ὑπομονὴν τὴν ὑπὲρ εὐσεβείας ἐνεδείξαντο, ἢ τὸ σέβας τὸ εἰς Θεὸν εἰδώλοις ἀντικατηλλάξαντο. Αἱ δ' αὖ γυναῖκες οὐχ ἦττον τῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας ἡρρενωμέναι, αἱ μὲν τοὺς αὐτοὺς τοῖς ἀνδράσιν ἀγῶνας ὑποστᾶσαι, ἴσα τῆς ἀρετῆς ἀπηνέγκαντο βραβεῖα· αἱ δὲ ἐπὶ φθορὰν ἐλκόμεναι, θάττον τὴν ψυχὴν θανάτῳ, ἢ τὸ σῶμα τῇ φθορᾷ παραδεδώκασιν. Μόνῃ γοῦν τῶν ὑπὸ τοῦ τυράννου μεμοιχευμένων, Χριστιανῇ τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐπισημοτάτῃ τε καὶ λαμπροτάτῃ, τὴν ἐμπαθῇ καὶ ἀκόλαστον Μαξιμίον ψυχὴν δι' ἀνδρειοτάτου παραστήματος ὑπερεξενίκησεν, ἔνδοξος μὲν τᾶλλα πλοῦτῳ τε καὶ γένει καὶ παιδείᾳ, πάντα γε μὴν δεύτερα σωφροσύνης τεθειμένη· ἦν καὶ πολλὰ λιπαρήσας, κτείνειν μὲν ἐτοίμως θνήσκειν ἔχουσιν οὐχ οἷός τε ἦν, τῆς ἐπιθυμίας μᾶλλον τοῦ θυμοῦ κατακρατούσης αὐτοῦ, φυγῇ δὲ ζημιώσας, πάσης ἀφείλετο τῆς οὐσίας. Μυρίαί δ' ἄλλαι πρὸς τῶν κατ' ἔθνος ἀρχόντων πορνείας ἀπειλὴν μὴδ' ἀκοῦσαι δεδυνημέναι, πᾶν εἶδος βασάνων καὶ στρεβλώσεων καὶ θανατηφόρου κολάσεως ὑπέστησαν· θαυμασταὶ μὲν οὖν καὶ αὗται· ὑπερφυῶς γε μὴν θαυμασιωτάτῃ ἢ ἐπὶ Ῥώμης εὐγενεστάτῃ τῷ ὄντι καὶ σωφρονεστάτῃ γυνὴ πασῶν, αἷς ἐμπαροινεῖν ὃ ἐκείσε τύραννος Μαξέντιος τὰ ὅμοια Μαξιμίνῳ δρῶν ἐπειράτο. Ὡς γὰρ ἐπιστάντας τῷ οἴκῳ τοὺς τὰ τοιαῦτα τῷ τυράννῳ διακονουμένους ἐπύθετο (Χριστιανῇ δὲ καὶ αὕτη

ἦν,) τὸν τε ἄνδρα τὸν αὐτῆς, καὶ ταῦτα Ῥωμαίων ὄντα ἔπαρχον, τοῦ δέους ἔνεκα, λαβόντας αὐτὴν ἄγειν ἐπιτρέψαντα, ἐς βραχὺν ὑποπαραιτησαμένη ὥς ἂν δὴ κατακοσμηθῇ τὸ σῶμα, εἴσεισιν ἐπὶ τοῦ ταμείου, καὶ μονωθεῖσα, ξίφος καθ' ἑαυτῆς

401 πῆγνυσιν· θανούσά τε παραχρήμα, τὸν μὲν νεκρὸν τοῖς προα-
Cf. c. 12. γωγοῖς καταλιμπάνει, ἔργοις δ' αὐτοῖς ἀπάσης φωνῆς γεγωνοτέροις, ὅτι μόνον χρημάτων αἰτήτητόν τε καὶ ἀνώλεθρον ἢ παρὰ Χριστιανοῖς ἀρετῇ πέφυκεν, εἰς πάντας ἀνθρώπους τοὺς τε νῦν ὄντας καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα γενησομένους ἐξέφεη. Τοσαύτῃ δὴτα κακίας φορὰ ὑφ' ἑνα καὶ τὸν αὐτὸν συνηνέχθη καιρὸν, πρὸς τῶν δύο τυράννων ἀνατολὴν καὶ δύσιν διειληφότων κατεργασθεῖσα. Τίς δ' ἂν, τὴν τῶν τοσούτων διερευνώμενος αἰτίαν, διστάξαι, μὴ οὐχὶ τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν ἀποφῆναισθαι; Ὅτε γε μάλιστα οὐ πρότερον τὰ τῆς τοσῆσδε πέπαντο συγχύσεως, ἢ Χριστιανούς τὰ τῆς παρρησίας ἀπολαβεῖν.

CAP. XV.

Περὶ τῶν τοῖς ἐκτὸς συμβεβηκότων.

Mart. P. 3. Διὰ παντός γέ τοι τοῦ κατὰ τὸν διωγμὸν δεκαέτους χρόνου, τῶν εἰς ἐπιβουλὴν καὶ πόλεμον τὸν κατ' ἀλλήλων οὐδὲν αὐτοὺς διαλέλοιπεν. Ἀπλωτα μὲν γὰρ τὰ κατὰ θάλατταν ἦν, οὐδ' ἐξῆν ποθὲν καταπλεύσαντας, μὴ οὐχὶ πάσαις αἰκίαις ὑπάγεσθαι, στρεβλουμένους καὶ τὰς πλευρὰς καταξαινομένους, βασάνοις τε παντοίοις, μὴ ἄρα παρὰ τῶν δι' ἐναντίας ἐχθρῶν ἤκοιεν, ἀνακρινομένους, καὶ τέλος σταυροῖς ἢ τῇ διὰ πυρὸς ὑπαγομένους κολάσει. Ἀσπίδων ἐπὶ τούτοις καὶ θωράκων παρασκευαί, βελῶν τε καὶ δοράτων καὶ τῆς ἄλλης πολεμικῆς παρατάξεως ἐτοιμασίαι· τριήρων τε καὶ τῶν κατὰ ναυμαχίαν ὅπλων κατὰ πάντα συνεκροτοῦντο τόπον· οὐδ' ἦν ἄλλο τι παντί τῃ προσδοκᾷ ἢ πολεμίων κατὰ πᾶσαν ἔφοδον ἡμέραν. Τούτοις καὶ ὁ μετὰ ταῦτα λιμός τε καὶ λοιμὸς ἐγκατασκήπτει· περὶ ὧν κατὰ καιρὸν ἱστορήσομεν τὰ δέοντα.

CAP. XVI.

Περὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρείττον τῶν πραγμάτων μεταβολῆς.

Τοιαύτ' ἦν τὰ διὰ παντὸς τοῦ διωγμοῦ παρατετακότα, δεκάτῳ A.D. 312. μὲν ἔτει σὺν Θεοῦ χάριτι παντελῶς πεπαυμένον, λοφῶν γε μὴν μετ' ὄγδοον ἔτος ἐναρξαμένον. Ὡς γὰρ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπισκοπὴν A.D. 310. εὖμενῇ καὶ ἱλεῶ ἢ θείᾳ καὶ οὐράνιῳ χάρις ἐνεδείκνυτο, τότε **402** δῆτα καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἄρχοντες, αὐτοὶ δὲ ἐκεῖνοι δι' ὧν πάλαι τὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνηργεῖτο πολέμων, παραδοξότατα μεταθέμενοι τὴν γνώμην, παλινῳδῖαν ἤδον, χρηστοῖς περὶ ἡμῶν προγράμμασι καὶ διατάγμασιν ἡμερωτάτοις τὴν ἐπὶ μέγα ἀφθείσαν τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊὰν σβεννύντες. Οὐκ ἀνθρώπινον δέ τι τούτου κατέστη αἴτιον, οὐδ' οἶκτος, ὥς ἂν φαίη τις, ἣ φιλανθρωπία τῶν ἀρχόντων, πολλοῦ δεῖ· πλείω γὰρ ὁσημέραι καὶ χαλεπώτερα ἀρχήθην εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τὰ καθ' ἡμῶν αὐτοῖς ἐπενοεῖτο, ποικιλωτέrais μηχαναῖς ἄλλοτε ἄλλως τὰς καθ' ἡμῶν αἰκίας ἐπικαινουργούντων· ἀλλ' αὐτῆς γε τῆς θείας προνοίας ἐμφανῆς ἐπίσκεψις, τῷ μὲν αὐτῆς καταλλαττομένης λαῷ, τῷ δ' αὐθέντῃ τῶν κακῶν ἐπεξιούσης καὶ πρωτοστάτῃ τῆς τοῦ παντὸς διωγμοῦ κακίας ἐπιχολουμένης. Καὶ γὰρ εἴ τι ταύτ' ἐχρῆν κατὰ θείαν γενέσθαι κρίσιν, ἀλλὰ 'οὐαί,' φησὶν ὁ λόγος, Matt. xviii. 7. 'δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται.' Μέτεισι γοῦν αὐτὸν θεήλατος κόλασις, ἐξ αὐτῆς αὐτοῦ καταρξαμένη σαρκὸς, καὶ μέχρι τῆς ψυχῆς προελθοῦσα. Ἀθρόα μὲν γὰρ περὶ τὰ μέσα τῶν ἀπορρήτων τοῦ σώματος ἀπόστασις γίνεται αὐτῷ· εἰθ' ἔλκος ἐν βάθει συριγγῶδες, καὶ τούτων ἀνίατος νομὴ κατὰ τῶν ἐνδοτάτω σπλάγχων· ἀφ' ὧν ἄλεκτόν τι πλῆθος σκωλήκων βρύειν, θανατώδη τε ὁδμὴν ἀποπνέειν, τοῦ παντὸς ὄγκου τῶν σωμάτων ἐκ πολυτροφίας αὐτῷ καὶ πρὸ τῆς νόσου εἰς ὑπερβολὴν πλῆθους πιμελῆς μεταβεβληκότος· ἦν τότε κατασασπεῖσαν, ἀφόρητον καὶ φρικτοτάτην τοῖς πλησιάζουσι παρέχειν τὴν θέαν. Ἰατρῶν δ' οὖν οἱ μὲν, οὐδ' ὅλως ὑπομεῖναι τὴν τοῦ δυσώδους ὑπερβάλλουσαν ἀτοπίαν οἰοί τε, κατεσφάττοντο· οἱ δὲ, διωδηκότος τοῦ παντὸς ὄγκου καὶ εἰς ἀνέλπιστον σωτηρίας ἀποπεπτωκότος, μηδὲν ἐπικουρεῖν δυνάμενοι, ἀνηλεῶς ἐκτείνοντο.

Περὶ τῆς τῶν κρατούντων παλινωδίας.

Καὶ δὴ τοσούτοις παλαίων κακοῖς, συναίσθησιν τῶν κατὰ τῶν θεοσεβῶν αὐτῷ τετολημένων ἴσχει. Συναγαγὼν δ' οὖν εἰς ἑαυτὸν τὴν διάνοιαν, πρῶτα μὲν ἀνθωμολογεῖτο τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, εἶτα τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἀνακαλέσας, μηδὲν ὑπερθεμένους τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀποπαῦσαι διωγμὸν, νόμῳ τε καὶ δόγματι βασιλικῷ τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν οἰκοδομεῖν ἐπισπέρχειν, καὶ τὰ συνήθη διαπράττεσθαι, εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ βασιλείου ποιουμένους, προστάττει. Αὐτίκα γοῦν ἔργου τῷ λόγῳ παρηκολουθηκότος, ἤπλωτο κατὰ πόλεις βασιλικά διατάγματα, τὴν παλινωδίαν τῶν καθ' ἡμᾶς τοῦτον περιέχοντα τὸν τρόπον·

- A.D. 311. • Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γαλέριος Οὐαλέριος Μαξιμῖνος, ἀνίκητος, σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, Γερμανικὸς μέγιστος, Αἰγυπτιακὸς μέγιστος, Θηβαϊκὸς μέγιστος, Σαρματικὸς μέγιστος πεντάκις, Περσῶν μέγιστος, δις Καρπῶν μέγιστος, ἑξάκις Ἀρμενίων μέγιστος, Μήδων μέγιστος, Ἀδιαβηνῶν μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ εἰκοστὸν, αὐτοκράτωρ τὸ ἔννεακαιδέκατον, ὕπατος τὸ ὄγδοον, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος· καὶ αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλαύιος Οὐαλέριος Κωνσταντῖνος, εὐσεβὴς, εὐτυχὴς, ἀνίκητος, σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας, αὐτοκράτωρ τὸ πέμπτον, ὕπατος, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος· καὶ αὐτοκράτωρ Καῖσαρ
- 404 Οὐαλέριος Δικίνιος, εὐσεβὴς, εὐτυχὴς, ἀνίκητος, σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ τέταρτον, αὐτοκράτωρ τὸ τρίτον, ὕπατος, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος, ἐπαρχιώταις ἰδίους χαίρειν. Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἅπερ ὑπὲρ τοῦ χρησίου καὶ λυσιτελοῦς τοῖς δημοσίοις διατυπούμεθα, ἡμεῖς μὲν βεβουλήμεθα πρότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὴν δημοσίαν ἐπιστήμην τὴν τῶν Ῥωμαίων ἅπαντας ἐπανορθώσασθαι, καὶ τοῦτον πρόνοιαν ποιήσασθαι, ἵνα καὶ οἱ Χριστιανοὶ οἳ τινες τῶν γονέων τῶν ἑαυτῶν καταλελοίπασιν τὴν αἵρεσιν, εἰς ἀγαθὴν πρόθεσιν ἐπ' ἀνέλθωιν· ἐπεὶ τινὲς λογισμῷ τοσαύτη αὐτοὺς πλεονεξία κατεσχέκει καὶ ἄνοια κατελήφει, ὥς μὴ ἔπεισθαι τοῖς ὑπὸ τῶν πάλαι καταδειχθεῖσιν, ἅπερ ἴσως πρότερον καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἦσαν καταστήσαντες, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτῶν πρόθεσιν καὶ ὥς ἕκαστος ἐβούλετο, οὕτως ἑαυτοῖς καὶ νόμους ποιῆσαι, καὶ τούτους παραφυλάττειν, καὶ ἐν διαφόροις διάφορα πλήθη συνάγειν. Τοιγαροῦν τοιούτου ὑφ' ἡμῶν προστάγματος παρακολουθήσαντος, ὥστε ἐπὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατασταθέντα ἑαυτοὺς μεταστήσαιεν, πλείστοι μὲν κινδύνῳ ὑποβλήθεντες, πλείστοι δὲ ταραχθέντες, παντοίους θανάτους ὑπέφερων· καὶ ἐπειδὴ τῶν πολλῶν τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ διαμενόντων, ἐωρῶμεν

μήτε τοῖς θεοῖς τοῖς ἐπουρανίοις τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν προσάγειν αὐτοὺς, μήτε τῷ τῶν Χριστιανῶν προσέχειν, ἀφορῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν διηκεῖ συνήθειαν, δι' ἧς εἰώθαμεν ἅπασιν ἀνθρώποις συγγνώμην ἀπονέμειν, προθυμότατα καὶ ἐν τούτῳ τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ἐπεκτείνειν δεῖν ἐνομίσαμεν, ἵνα αὐτοὶ ὥσι Χριστιανοί, καὶ τοὺς οἴκους ἐν οἷς συνήγοντο συνθῶσιν οὕτως, ὥστε μηδὲν ὑπεναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοὺς πράττειν· δι' ἑτέρας δὲ ἐπιστολῆς τοῖς δικασταῖς δηλώσομεν, τί αὐτοὺς παραφυλάξασθαι δεήσει. "Οθεν κατὰ ταύτην τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ὀφείλουσι τὸν ἑαυτῶν Θεὸν ἱκετεύειν περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, καὶ τῶν δημοσίων, καὶ τῆς ἑαυτῶν, ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καὶ τὰ δημόσια παρασχεθῇ ὑγίη, καὶ ἀμέριμνοι ζῇν ἐν τῇ ἑαυτῶν ἐστίᾳ δυνηθῶσι.

Ταῦτα κατὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων φωνὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν κατὰ τὸ δυνατὸν μεταβληθέντα, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Τί δὴ οὖν ἐπὶ τούτοις γίνεται, ἐπιθεωρήσαι καιρός.

Τὸ ὡς λείπον ἐν τισιν ἀντιγράφοις ἐν τῷ ὀγδόῳ λόγῳ.

405

Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς γραφῆς αἴτιος, μετὰ τὴν τοιάνδε ὁμολογίαν αὐτίκα καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τῶν ἀλγηδόνων ἀπαλλαγείς, μεταλλάττει τὸν βίον. Τοῦτου δὴ λόγος ἔχει πρῶτον αἴτιον τῆς τοῦ διωγμοῦ καταστήναι συμφορᾶς, ἔτι πάσαι πρὸ τῆς τῶν λοιπῶν βασιλέων κινήσεως, τοὺς ἐν στρατείαις Χριστιανοὺς, καὶ πρώτους γε ἁπάντων τοὺς ἐπὶ τοῦ ἰδίου οἴκου παρατρέπειν ἐκβεβιασμένον, καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας ἀποκινουντα, τοὺς δὲ ἀτιμότατα καθυβρίζοντα, ἥδη δὲ καὶ θάνατον ἐτέροις ἐπαρτῶντα, καὶ τοῦσχατόν γε τοὺς τῆς βασιλείας κοινωνοὺς ἐπὶ τὸν κατὰ πάντων ἀνακεκινηκότα διωγμόν· ὧν καὶ αὐτῶν οὐκ ἄξιον τὸ τοῦ βίου τέλος παραδοῦναι σιωπῇ. Τετάρτων οὖν τὴν κατὰ πάντων διειληχότων ἀρχὴν, οἱ μὲν χρόνῳ καὶ τιμῇ προηγούμενοι, οὐδ' ὅλοις δυοῖν ἔτεσιν ἐπιγενόμενοι τῷ διωγμῷ, μεθίστανται τῆς βασιλείας, ἥ καὶ πρόσθεν ἡμῖν δεδή- c. 13. λωται, καὶ δὴ τὸν ἐπίλοιπον τοῦ βίου χρόνον δημῳδεῖ καὶ ἰδιωτικῷ τρόπῳ διαγενόμενοι, τέλος τοιόνδε τῆς ζωῆς εἰλήχασιν· ὁ μὲν τιμῇ τε καὶ χρόνῳ τῶν πρωτείων ἡξιωμένος, μακρᾷ καὶ A.D. 313. ἐπιλυποτάτῃ τῇ τοῦ σώματος ἀσθενείᾳ διεργασθεὶς, ὁ δὲ τὰ δεύτερα αὐτοῦ φέρων, ἀγχόνην τὴν ζωὴν ἀπορρήξας, κατὰ τινα A.D. 310. δαιμονίαν προσημείωσιν τοῦτο παθὼν, διὰ πλείστας αὐτῷ

τετολημμένας ραδιουργίας. Τῶν δὲ μετὰ τούτους ὁ μὲν ὕστατος, ὃν δὴ καὶ ἀρχηγὸν τοῦ παντὸς ἔφαμεν γεγονέναι διωγμοῦ, τοιαῦτα οἷα καὶ προδεδηλώκαμεν πέπονθεν· ὁ δὲ τοῦτον προάγων

- c. 13. χρηστότατος καὶ ἡπιώτατος βασιλεὺς Κωνστάντιος, ἐπαξίως τῆς ἡγεμονίας τὸν ἅπαντα τῆς ἀρχῆς διατελέσας χρόνον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα τοῖς πᾶσι δεξιώτατον καὶ εὐεργετικώτατον παρασχὼν ἑαυτὸν, ἀτὰρ καὶ τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου ἔξω γενόμενος, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν θεοσεβεῖς, ἀβλαβεῖς καὶ ἀνεπηρέαστους διαφυλάξας, καὶ μήτε τοὺς οἴκους τῶν ἐκκλησιῶν καθελὼν, μηθ' ἕτερόν τι μηδ' ὅλως καθ' ἡμῶν ἐπικαινουργήσας, τέλος εὐδαιμον
- A.D. 306. καὶ τρισμακάριον ὄντως κατείληφε τοῦ βίου, μόνος ἐπὶ τῆς
- 406** αὐτοῦ βασιλείας εὐμενῶς καὶ ἐπιδόξως, ἐπὶ διαδόχῳ τῆς βασιλείας γνησίῳ παιδί τὰ πάντα σωφρονεστάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ τελευτήσας· ὃς εὐθὺς ἀρχόμενος βασιλεὺς τελεώτατος καὶ σεβαστὸς πρὸς τῶν στρατοπέδων ἀναγορευθεὶς, ζηλωτὴν ἑαυτὸν τῆς πατρικῆς περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον εὐσεβείας κατεστήσατο. Τοιαύτη τῶν προαναγεγραμμένων τεσσάρων ἢ τοῦ βίου ἔκβασις, κατὰ παρηλλαγμένους χρόνους γεγεννημένη. Τούτων δὴ μόνος ἔτι λοιπὸν ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν εἰρημένος, σὺν τοῖς μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἀρχὴν εἰσποιηθείσι, τὴν προδεδηλωμένην ἐξομολόγησιν διὰ τοῦ προεκτεθέντος ἐγγράφου λόγου τοῖς πᾶσι φανερὰν κατεστήσατο.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΠΕΡΙ

ΤΩΝ ΚΑΤ' ΑΥΤΟΝ ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ.

Καὶ ταῦτα ἔν τινι ἀντιγράφῳ ἐν τῷ ὁγδόῳ τόμῳ εὗρομεν.

ἜΤΟΣ τοῦτο ἦν ἐννεακαιδέκατον τῆς Διοκλητιανοῦ βασι- A.D. 303.
λείας, Ξανθικὸς μὲν, ὃς λέγοιτ' ἂν Ἀπρίλλιος κατὰ Ῥωμαίους·
ἐν ᾧ τῆς τοῦ σωτηρίου πάθους ἐορτῆς ἐπιλαμβανούσης, ἡγείτο
μὲν Φλαβιανὸς τοῦ τῶν Παλαιστινῶν ἔθνους, ἡπλωτο δ' ἀθρόως viii. 2.
πανταχοῦ γράμματα, τὰς μὲν ἐκκλησίας εἰς ἔδαφος φέρειν, τὰς
δὲ γραφὰς ἀφανεῖς πυρὶ γενέσθαι προστάττοντα, καὶ τοὺς μὲν
τιμῆς ἐπειλημμένους ἀτίμους, τοὺς δὲ ἐν οἰκεταῖς, εἰ ἐπιμένουιν
τῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ προθέσει, ἐλευθερίας στερίσκεσθαι προ-
αγορεύοντα. Καὶ ἡ μὲν τῆς πρώτης καθ' ἡμῶν γραφῆς τοιαύτη
τις ἦν δύναμις. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐτέρων ἐπιφοιτησάντων
γραμμάτων, προσετάρτετο τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προέδρους πάν- viii. 6.
τας πανταχῇ, πρῶτον μὲν δεσμοῖς παραδίδοσθαι, εἴθ' ὕστερον
πάσῃ μηχανῇ θύειν ἐξαναγκάζεσθαι.

CAP. I.

407 Πρώτος τοιγαροῦν τῶν ἐπὶ Παλαιστίνης μαρτύρων Προκόπιος, πρὶν ἢ φυλακῆς πεῖραν λαβεῖν, εὐθὺς ἀπὸ πρώτης εἰσόδου τοῖς ἡγεμονικοῖς παραστὰς δικαστηρίοις, θύειν τε τοῖς λεγομένοις προσταχθεῖς θεοῖς, ‘ἕνα μόνον’ ἔφησεν ‘εἰδέναι, ᾧ καθήκεν, ὡς αὐτὸς βούλεται, θύειν’ ὡς δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι τέσσαρσι σπένδειν ἐκελεύετο, ῥῆμά τι φθεγξάμενος τῶν οὐ προσηνῶν αὐτοῖς, αὐτίκα τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, τὸ ποιητικὸν εἰπὼν ἐκείνο·

Iliad li. 208.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς·

408 Δεσίου μὴνδὸς ἐβδόμη, πρὸ ἐπτὰ Εἰδῶν Ἰουνίων λέγοιτ’ ἂν παρὰ Ῥωμαίοις, ἡμέρᾳ τετράδι σαββάτου· τοῦτο πρῶτον ἐπὶ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἀπετελέσθη σημεῖον. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως πλείστοι ὅσοι τῶν ἐπιχωρίων ἐκκλησιῶν ἄρχοντες, δειναῖς αἰκίαις προθύμως διαθλήσαντες, μεγάλων ἀγώνων ἱστορίαν τοῖς ἐνορῶσιν ἐνεδείξαντο· ἄλλοι δὲ ὑπὸ δειλίας τὴν ψυχὴν προναρκήσαντες, προχείρως οὕτως ἀπὸ πρώτης ἐξησθένησαν προσβολῆς· τῶν δὲ λοιπῶν ἕκαστος εἶδη διάφορα βασάνων διήλλαττον, τοτὲ μὲν μαστίξιν ἀνυθίζοντας, τοτὲ δὲ στρεβλώσεσι καὶ καταξάνσεσι τῶν πλευρῶν, δεσμοῖς τε ἀνυπομονήτοις, ὑφ’ ὧν τισὶ καὶ παρεθῆναι συνέβη τὰς χεῖρας. Ὅμως δ’ οὖν ἔφερον τὸ ἀποβὰν ἀκολούθως ταῖς ἀπορρήτοις κρίσεσι τοῦ Θεοῦ τέλος. Ὁ μὲν γὰρ, ἐτέρων κατεχόντων αὐτοῦ τὴν χεῖρα, καὶ τῷ βωμῷ προσαγόντων, τὴν τε μιὰν καὶ

Cf. viii. 3.

409 σὺν αὐτοῖς λελογισμένος· ὁ δὲ, βοῶν καὶ μαρτυρόμενος ὅτι μὴ πείθοιτο, κατὰ στόματος παιόμενος, πολυχειρία τε τῶν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων κατασιγαζόμενος, μετὰ βίας ἐξωθεῖτο, καὶ εἰ μὴ τεθυκὼς ἦν. Οὕτως ἐκ παντὸς τὸ δοκεῖν ἡνυκῆναι αὐτοῖς περὶ πολλοῦ ὑπῆρχεν. Ἐκ δὲ οὖν τῶν τοσούτων μόνοι τοῦ τῶν ἁγίων μαρτύρων κατηξιώθησαν στεφάνου Ἀλφειὸς καὶ Ζακ-

χαῖος· οἱ μετὰ μάστιγας καὶ ξεσμούς, δεσμά τε χαλεπὰ καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀλγηδόνους, ἐτέρας τε διαφόρους ἐξετάσεις νυχθήμερον ὑπὸ τέσσαρα τοῦ κολαστηρίου ξύλου κεντήματα τοὺς πόδας παραταθέντες, Δίου μηνὸς ἑπτακαίδεκάτῃ, αὕτη παρὰ Ῥωμαίοις ἢ πρὸ δεκαπέντε Καλανδῶν Δεκεμβρίων, ἄνθρωπον ἓνα Θεὸν καὶ Nov. 17. Χριστὸν βασιλέα Ἰησοῦν ὁμολογήσαντες, ὥς τι βλάσφημον φθεγξάμενοι, ὁμοίως τῷ προτέρῳ μάρτυρι τὰς κεφαλὰς ἀπεμήθησαν.

CAP. II.

Μνήμης δ' ἄξια τυγχάνει καὶ τὰ περὶ Ῥωμανὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀποτελεσθέντα. Παλαιστινὸς γὰρ οὗτος ὢν, διάκονός τε καὶ ἐπορκιστὴς τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας, ὁμοῦ τῇ τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσει γενόμενος ἐκέισε, πλείους ἀνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις σωρηδὸν τοῖς εἰδώλοις προσι- 410 όντας τε καὶ θύοντας ἐνιδὼν, ἀνύποιστον ἡγησάμενος τὴν θέαν, ζήλῳ θεοσεβείας πρόσεισι, κἀκείνοις μεγάλῃ φωνῇ κεκραγὼς ἐπιπλήττει. Αὐτὸς δὲ τῆς τόλμης ἔνεκεν συλληφθεὶς, γενναϊότατος εἰ καὶ τις ἄλλος ἀποδέδεικται μάρτυς τῆς ἀληθείας. Ἀποφηναμένου γὰρ κατ' αὐτοῦ τὸν διὰ πυρὸς θάνατον τοῦ δικαστοῦ, φαιδρῷ προσώπῳ καὶ διαθέσει εὖ μάλα προθυμοτάτῃ τὴν ἀπόφασιν ἀσπαστῶς καταδεξάμενος, ἀπάγεται. Εἵτα τῷ ἱκρίῳ προσδεῖται, τῆς τε ὕλης συμπεφορημένης ἐπ' αὐτῷ, καὶ τῶν μελλόντων ὑφάπτειν τὴν πυρὰν τὴν βασιλέως ἐπιπαρόντος ἐπὶ κρίσιν ἐκδεχομένων, 'Ποῦ μοι τὸ πῦρ;' ἐβόα· καὶ ταῦτα λέγων, ἀνάκλητος πρὸς βασιλέα γίνεται, καινοτέρῳ ὑποβληθ- [Galerius] σόμενος κολάσει τῆς γλώττης· ἥς ἀποκοπὴν ἀνδρείοτατα ὑπομείνας, ἔργοις ἅπασιν ὑπέδειξεν, ὅτι δὴ θεία δύναμις τοῖς ὀτιποτοῦν χαλεπὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ὑπομένουσιν, ἐπελαφρίζουσα τοὺς πόνοους, καὶ τὴν προθυμίαν ἐπιρρωννύσα, παρίσταται. Μαθὼν γοῦν τὴν καινουργίαν τῆς κολάσεως, καὶ μὴ καταπλαγείς ὁ γεννάδας, ἀσμένως προὔβαλετο τὴν γλῶτταν, προθυμότατα εὐτρεπῇ παρέχων αὐτὴν τοῖς ἀποτέμνουσι. Μεθ' ἣν τιμωρίαν εἰς δεσμὰ βληθεὶς, πλείστον τε αὐτόθι πονηθεὶς χρό- 411 νον, τέλος τῆς ἀρχικῆς εἰκοσαετηρίδος ἐπιστάσης, κατὰ νομι- [A.D. 304.] ζομένην ὥρεαν τῶν ἐν τοῖς δεσμοῖς πανταχῇ πάντων ἐλευθερίας

ἀνακηρυχθείσης, μόνος ὑπὸ πέντε κεντήματα ἄμφω τὸ πόδε διαταθεὶς, ἐν αὐτῷ κείμενος τῷ ξύλῳ, βρόχῳ περιβληθεὶς, ὡς καὶ ἐπεπόθει, μαρτυρίῳ κατεκοσμήθη. Ἄλλ' οὗτός γε εἰ καὶ ὑπερόριος, ὅμως Παλαιστινὸς ὢν, ἐν Παλαιστινοῖς ἄξιος ἂν εἴη μάρτυσιν ἀριθμῆσθαι. Ταῦτα μὲν ἔτει πρώτῳ τοῦτου ἀπετελέσθη τὸν τρόπον, κατὰ μόνων τῶν τῆς ἐκκλησίας προέδρων ἐπηρτημένου τοῦ διωγμοῦ.

CAP. III.

A.D. 304. Δευτέρου δ' ἔτους διαλαβόντος, καὶ δὴ σφοδρότερον ἐπιταθέντος τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου, τῆς ἐπαρχίας ἡγουμένου τηνικάδε Οὐρβανῷ, γραμμάτων τοῦτῳ πρώτον βασιλικῶν πεφοιτηκότων, ἐν οἷς καθολικῷ προστάγματι πάντας πανδημεὶ τοὺς κατὰ πόλιν θύειν τε καὶ σπένδειν τοῖς εἰδώλοις ἐκελεύετο, Τιμόθεος ἐν Γάζῃ πόλει τῆς Παλαιστίνης μυρίας ἀνατλὰς βασάνους, ἐπὶ πάσαις λεπτῷ καὶ μαλθακῷ πυρὶ παραδοθεὶς, δοκιμὴν γησιωτάτην τῆς περὶ τὸ θεῖον γησιωτάτης εὐσεβείας διὰ τῆς πρὸς πάντα ὑπομονῆς παρασχὼν, τὸν τῶν ἱερωνίκων τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν στέφανον ἀπηνέγκατο. Τούτῳ δ' ἅμα γενναιοτάτην ἔνστασιν ἐπιδείξαμενοι Ἀγάπιος καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς Θέκλα, θηρίοις εἰς βορὰν κατεδικάσθησαν. Τὰ ἐπὶ τούτοις τίς ἰδὼν οὐκ ἐθαύμασεν, ἢ καὶ ἀκοῇ μαθὼν οὐκ ἐξεπλάγη; Πάνδημον γάρ τοι τῶν
 412 ἔθνων ἑορτὴν καὶ συνήθεις θέας ἀγόντων, μετὰ τῶν ἄλλως αὐτοῖς σπουδαζομένων, καὶ τοὺς ἀρτίως θηρίοις κατακριθέντας πολλὸς ἦν ὁ λόγος ἐπιδείξασθαι τὸν ἀγῶνα. Αὐξούσης δὴ τα καὶ πλεοναζούσης παρὰ πᾶσι τῆς φήμης, νεανίαι τὸν ἀριθμὸν ἐξ, ὧν ὁ μὲν Ποντικὸς τὸ γένος ἦν, ὄνομα Τιμόλαος, ὁ δ' ἐκ Τριπόλεως τῆς Φοινίκης, Διονύσιος ἐκαλεῖτο, ἕτερος δ' αὐτῶν τῆς ἐν Διοσπόλει παροικίας ὑποδιάκονος, Ῥωμύλος ἦν καὶ τούτῳ προσηγορία, δύο τε ἐπὶ τούτοις Αἰγύπτιοι, Παῦσις καὶ Ἀλέξανδρος, καὶ ἄλλος τούτῳ συνώνυμος Ἀλέξανδρος τῶν ἀπὸ Γάζης, ἐπὶ τὸ κυνηγέσιον ἀνιέναι μέλλοντι τῷ Οὐρβανῷ, ἐνδύσαντες πρότερον τὰς αὐτῶν χεῖρας, ὡς ἂν τὴν ἄγαν σημήνειαν περὶ τὸ μαρτύριον προθυμίαν, δρομαῖοι προσίασι, Χριστιανοὺς σφᾶς ὁμολογοῦντες, διὰ τε τῆς πρὸς πάντα τὰ δεινὰ παρατάξεως, ὅτι

[Fourth
Edict.]

μηδὲ τὰς τῶν θηρίων ἐπιβολὰς οἱ τὴν εἰς τὸν τῶν ὄλων Θεὸν εὐσέβειαν αὐχοῦντες κατεπτήχασιν, ἐπιδεικνύμενοι. Αὐτίκα μὲν εἰς οὐ τὴν τυχοῦσαν κατάπληξιν αὐτόν τε τὸν ἄρχοντα καὶ τοὺς ἅμφ' αὐτὸν καταστήσαντες, δεσμωτηρίῳ καθείργυννται, μετ' οὐ πολλὰς δὲ ἡμέρας δυεῖν αὐτοῖς ἄλλων καταλεγέντων, τοῦ μὲν καὶ πρὸ αὐτῶν δειναῖς καὶ ποικίλαις ἤδη πρότερον καθ' ἑτέρας ὁμολογίας ἐναθλήσαντος βασιάνοις, Ἀγάπιος καὶ αὐτῷ ὄνομα ἦν, τοῦ δὲ τὰς τοῦ σώματος αὐτοῖς χρείας διακονουμένου, ὄνομα δὲ καὶ τούτῳ Διονύσιος, οἱ πάντες ὁκτῶ γενόμενοι τὸν ἀριθμὸν, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὰς κεφαλὰς αὐθις ἐπ' αὐτῆς Καισαρείας ἀποτέμνονται, Δύστρου μηνὸς ἡμέρᾳ τετράδι καὶ εἰκάδι, ἥ πρὸ ἐννέα March 24, 304. Καλανθῶν Ἀπριλλίων καὶ αὕτῃ οὔσα ἐτύγγαεν. Ἐν τούτῳ μεταβολή τις τῶν κρατούντων, αὐτοῦ δὴ τοῦ πάντων ἀνωτάτω, καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν δευτέρου, ἐπὶ τὸ ἰδιωτικὸν σχῆμα γίνεται, viii. 13. νοσεῖν τε αὐτοῖς ἄρχεται τὰ κοινά. Μικρὸν δ' ὕστερον διαστάσης εἰς ἑαυτὴν τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, πόλεμος ἄσπονδος εἰς αὐτοὺς ἐπεγείρεται, οὐ πρότερόν τε τὰ τῆς διαστάσεως καὶ τῶν viii. 15. ἐπὶ ταύτῃ θορύβῳ κατάστασιν εἴληφεν, ἥ τὴν καθ' ἡμᾶς εἰρήνην καθ' ὅλης πρυτανευθῆναι τῆς ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν οἰκουμένης. Ἄμα τε γὰρ αὕτη τοῖς πᾶσι δίκην φωτὸς, ὥς ἂν ἐκ ζοφερᾶς καὶ σκοτεινοτάτης νυκτὸς ἀνατέταλκε, καὶ αὖ πάλιν τὰ κοινὰ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας αὐθις εὐσταθῇ καὶ φίλια καὶ εἰρηναῖα ἦν, τὴν ἐκ προγόνων εἰς ἀλλήλους εὐνοίαν ἀπολαμβά- 413 νοντα. Ἀλλὰ τούτων μὲν κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἐντελέστερον ἀποδώσομεν τὸν λόγον· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὴν τῶν ἐξῆς ἀπίωμεν ἀκολουθίαν.

CAP. IV.

Μαξιμῖνος Καῖσαρ αὐτόθεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρελθὼν, ὥσπερ τῆς ἐμφύτου θεοεχθρίας αὐτοῦ καὶ δυσσεβείας τὰ σύμβολα τοῖς πᾶσιν ἐνδεικνύμενος, γεννικώτερον ἢ οἱ πρόσθεν τῷ καθ' ἡμῶν ἐπαπεδύετο διωγμῷ. Πᾶσι δῆτα συγχύσεως οὐ μικρᾶς ἐπηρωμένης, καὶ ἄλλων ἄλλοσε διασπειρομένων, διαδράναι τε τὸ δεινὸν ἐπιμελὲς ποιουμένων, χαλεπῆς τε τὸ πᾶν ἐπεχούσης κινήσεως, τίς ἂν ἐξαρκέσειεν ἡμῖν λόγος εἰς τὴν ἐπαξίαν διήγησιν τοῦ θείου ἔρωτος, καὶ παρρησίας τῆς εἰς Θεὸν ὁμολογίας,

τοῦ μακαρίου καὶ ὡς ἀληθῶς ἄμνου ἀκάκου, μάρτυρος Ἀπφι-
 ανοῦ φημι, τοῦ πρὸ πυλῶν, ἐπὶ θεωρίαν ἅπασιν τοῖς κατὰ Και-
 σάρειαν, θαυμαστὸν παράδειγμα τῆς εἰς τὸν μόνον Θεὸν
 εὐσεβείας προβεβλημένου; Εἰκοστὸν ἔτος οὐδέπω τοῦτο τῆς
 τοῦ σώματος ἡλικίας ἦν αὐτῷ. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς Ἑλλήνων
 παιδείας ἕνεκα κοσμικῆς, (ἐτύγχανε γὰρ καὶ τῶν κατὰ κόσμον
 εἷ μάλα πλούτῳ περιρροομένων,) τὸν πλείονα κατὰ τὴν Βηρυτὸν
 διατρίψας χρόνον, παράδοξον καὶ εἰπεῖν, ὡς ἐν τοιαύτῃ πόλει
 τῶν νεωτερικῶν ἐπιθυμιῶν ὑπεράνω γενόμενος, καὶ μὴθ' ὑπὸ
 ἀκμῆς τοῦ σώματος, μεθ' ὑπὸ τῆς τῶν νεῶν ἐταιρίας διαφθαρεῖς
 τὸν τρόπον, σωφροσύνην ἡσπάζετο, κοσμίως καὶ σεμνῶς καὶ
 εὐσεβῶς κατὰ τὸν αἰροῦντα Χριστιανισμῷ λόγον διεξάγων, καὶ
 414 τὸν ἑαυτοῦ παιδαγωγῶν βίον. Εἰ δὲ χρὴ μνήμην ποιησαμένους
 καὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, κοσμήσαι καὶ ταύτην διὰ τοῦ προαχ-
 θέντος ἐξ αὐτῆς γενναίου τῆς θεοσεβείας ἀθλητοῦ, εὐλόγως ἂν
 καὶ τοῦτο ποιήσομεν. Εἴ τις ἄρα Παγὰς ἐπίσταται τῆς Λυκίας
 οὐκ ἄσημον πόλιν, ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ὁ νεανίας, μετὰ τὴν
 ἐπάνοδον τῆς κατὰ τὴν Βηρυτὸν παιδείας, τοῦ πατρὸς αὐτῷ τὰ
 πρωτεῖα τῆς πατρίδος ἀποφερομένου, μὴ οἷός τε φέρειν τὴν ἅμα
 τῷ πατρὶ καὶ τοῖς τῷ γένει προσήκουσι συνουσίαν, ὅτι μὴδὲ ζῆν
 αὐτοῖς ἐδόκει κατὰ τοὺς τῆς θεοσεβείας θεσμούς, πνεύματι δ'
 ὥσπερ θείῳ κατισχημένος, καὶ κατὰ τινα φυσικὴν, μᾶλλον δ'
 ἔνθεον καὶ ἀληθὴ φιλοσοφίαν, μείζον φρονήσας τῆς νενομισμέ-
 νης τοῦ βίου δόξης, τῆς τε τῶν σωμάτων καταπτύσας ἡδυπα-
 θείας, κρύβδην τοὺς οἰκείους ἀποδρᾶς, καὶ μὴδὲ τῶν ἐφημέρων
 δαπανῶν ἐπιστραφεῖς ἐλπίδι καὶ πίστει τῇ εἰς Θεόν, ἤγετο
 πρὸς τοῦ θείου πνεύματος χειραγωγούμενος ἐπὶ τὴν Καισαρέων
 πόλιν, ἔνθα ἡτοιμάστω αὐτῷ ὁ τοῦ μαρτυρίου τῆς θεοσεβείας
 στέφανος. Γενόμενος δὲ ἡμῖν αὐτοῖς ἅμα, καὶ ὡς ἐνι μάλιστα
 τοῖς θείοις λόγοις ἐπ' ὀλίγον συλλεξάμενος, ἀσκήσεσί τε προσ-
 ηκούσαις ἐκθυμώτατα παρασκευασάμενος, τέλος οἷον ἐπιδέ-
 δεικται, τίς μὲν πάλιν ἰδὼν οὐ κατεπλάγη; τίς δ' αὖθις ἀκοῇ
 παραλαβὼν, οὐκ ἂν ἐνδίκως θαυμάσειε τὸ θάρσος, τὴν παρρη-
 σίαν, τὴν ἔνστασιν, καὶ πρό γε τούτων, τὴν τόλμαν καὶ αὐτὸ
 τὸ ἐγχείρημα, ζήλου θεοσεβείας καὶ πνεύματος ὡς ἀληθῶς ὑπὲρ
 ἀνθρώπων παρέχοντα τεκμήρια; Δευτέρας γάρ τοι καθ' ἡμῶν

γενομένης ἐπαναστάσεως ὑπὸ Μαξιμίνου, τρίτῳ τοῦ καθ' ἡμᾶς A.D. 305.
 ἔτει διωγμοῦ, γραμμάτων τε τοῦ τυράννου τοῦτο πρῶτον διαπε-
 φοιτηκόντων, ὥς ἂν πανδημεὶ πάντες ἀπαξαπλῶς μετ' ἐπιμελείας
 καὶ σπουδῆς τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων θύοιεν, κηρύκων τε καθ'
 ὅλης τῆς Καισαρέων πόλεως ἄνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις
 ἐπὶ τοὺς τῶν εἰδώλων οἴκους ἐξ ἡγεμονικοῦ κελεύσματος ἀνα-
 βοωμένων, καὶ πρὸς τούτοις, ὀνομαστὶ χιλιάρχων ἀπὸ γραφῆς
 ἕκαστον ἀνακαλουμένων, ἀφάτῳ τε κλύδωνι κακῶν τῶν παντα-
 χόσε συγκεχυμένων, ἀφόβως δὲ δεδηλωμένος, μηδενὸς ἐπὶ τῷ
 πραχθησομένῳ συνειδότος αὐτῷ, ἡμᾶς τε οἱ κατ' οἶκον αὐτῷ
 συνῆμεν, καὶ ἔτι πᾶν τὸ περὶ τὸν ἡγεμόνα στρατιωτικὸν στῖφος 415
 ὑποκλέψας, σπένδουσι τῷ Οὐρβανῷ πρόσεισι· καὶ τῆς δεξιᾶς
 ἀκαταπλήκτως αὐτὸν λαβόμενος, κατέπαυσε μὲν παραχρῆμα
 τοῦ θύειν, εὖ μάλα δὲ συμβουλευτικῶς μετὰ τινος θείου παρα-
 στήματος παρήνει, 'παύσασθαι τῆς πλάνης· μὴ γὰρ καλῶς ἔχειν
 καταλιπόντας τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθῆ Θεὸν, εἰδώλοις καὶ δαί-
 μοσι θύειν.' Τοῦτο δ', ὥς ἔοικεν, ἐνεχειρεῖτο τῷ μεираκίῳ, τῆς
 ἐπὶ τοῦτ' αὐτὸν προαγωγούσης ἐνθέου δυνάμεως μονονουχὶ διὰ τοῦ
 γινομένου βοώσης, ὥς ἄρα τοσοῦτον ἀποδόειεν Χριστιανοὶ οἳ
 γε ὄντως τοιοῦτοι, ἧς ἅπαξ ἡξιώθησαν εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν
 εὐσεβείας μεταβάλλεσθαι, ὥς μὴ μόνον ὑπεράνω καθίστασθαι
 τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν ἐπὶ ταύταις κολαστηρίων, παρρησιάζεσθαι
 δ' εἰσέτι μᾶλλον, εὐγενεῖ τε καὶ ἀτρόμφῳ γλώττῃ ἐλευθεροστο-
 μεῖν, καὶ εἰ οἷόν τε, καὶ τοὺς διώκοντας αὐτοὺς, μεταθεμένους
 τῆς ἀγνωσίας, τὸν μόνον ὄντα Θεὸν ἐπιγνῶναι παρακαλεῖν.
 Ἐπὶ τούτοις ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, παραχρῆμα μὲν, ὅσα εἰκὸς
 αὐτὸν, ὥς ἂν ἐπὶ τοιούτῳ τολμήματι θηρῶν δίκην ἀγρίων πρὸς
 τῶν ἀμφὶ τὸν ἡγεμόνα διασπαραχθεῖς, καὶ μυρίας καθ' ὅλου
 τοῦ σώματος πληγὰς ἀνδρειότατα ὑπομείνας, τέως μὲν αὐτίκα
 δεσμωτηρίῳ παραδίδοται. Ἐνθα νυχθήμερον ἄμφω τῷ πόδε
 ἐπὶ τοῦ βασανιστικοῦ διαταθεῖς ξύλου, τῇ ἐπιούσῃ προσάγεται
 τῷ δικαστῇ· εἶτα θύειν ἐκβιαζόμενον, πᾶσαν ἐνδείκνυται πρὸς
 πόρους καὶ φρικτὰς ἀλγηδόνας καρτερίαν, τὰς πλευρὰς οὐχ ἅπαξ
 οὐδὲ δεῦτερον, ἀλλὰ καὶ πλεονάκις ἄχρῃς ὀστέων καὶ αὐτῶν
 σπλάγχων καταξανθεῖς, πληγὰς τε κατὰ προσώπου καὶ αὐχέ-
 νος τοσαύτας δεξάμενος, ὥς μηδ' ὑπὸ τῶν εὖ καὶ ἀκριβῶς

αὐτὸν πάλαι εἰδότεων, διοιδήσαντα τὸ πρόσωπον, ἔτι γινώσκεσθαι. Ἄλλα γὰρ μηδὲ πρὸς τὰ τοσαῦτα ἐνδιδόντος, λίνους ἐλαίῳ δεδευμένοις τῷ πόδε αὐτοῦ καλύψαντες, πῦρ ὑφήπτου ἐκ προστάξεως οἱ βασανισταὶ, ἐφ' οἷς ὁποίας ἤνεγκεν ὁ μακάριος ἀλγηδόνας, πάντα λόγον ὑπεραίρειν μοι δοκῶ. Καθίκετο γοῦν αὐτοῦ, διατῆξαν τὰς σάρκας, καὶ τῶν ὀστέων τὸ πῦρ ὡς κηροῦ δίκην λείβεσθαι καὶ ἀποστάζειν ἐκτηκομένην ἱκμάδα τοῦ σώματος. Ἄλλα γὰρ οὐδὲ πρὸς ταῦτα ἐνδοὺς, ἡττημένων ἤδη καὶ μονονοῦκ ἀπειρηκότων πρὸς τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον καρτερίαν αὐτοῦ τῶν ἀντιπάλων, αὐθις δεσμοῖς εἵργνυται, τριταῖός τε αὖ προσ-
 αχθεὶς τῷ δικαστῇ, καὶ τὴν αὐτὴν ὁμολογήσας πρόθεσιν, καὶ
 τοι γε λοιπὸν ἡμιθυῆς ὑπάρχων, ὑποβρύχιος θαλάττῃ παραδί-
 δοται. Τὰ δ' ἐπὶ τούτοις παραχρήμα γενόμενα, ῥηθέντα μὲν
 οὐκ ἀπαικὸς παρὰ τοῖς μὴ ὄψει παρειληφόσιν ἀπιστηθήσεσθαι·
 ἡμᾶς δ' οὖν καίπερ τοῦτ' ἀκριβῶς εἰδότας, οὐχ αἰρεῖ λόγος μὴ
 οὐχὶ ἐκ παντὸς παραδοῦναι τῷ λόγῳ τὴν ἱστορίαν, τῷ καὶ μάρ-
 τυρας εἶναι τοῦ γεγενημένου ἀπλῶς εἰπεῖν ἅπαντας τοὺς τὴν
 Καισάρειαν οἰκοῦντας. Οὐδεμία γοῦν ἡλικία τῆς παραδόξου
 ταύτης ἀπελείφθη θέας. Αὐτίκα γοῦν ὡς ἐδόκει μάλιστα κατὰ
 μέσου πελάγους ἐν ἀπέροις βυθοῖς τὸν ἱερὸν ὄντως ἐκείνον καὶ
 416 τρισμακάριον ἐμβαλεῖν, κλόνος ἀθρόως οὐχ ὁ τυχὼν καὶ βρασ-
 μὸς αὐτὴν τε τὴν θάλατταν καὶ τὸ περιέχον ἅπαν διαχεῖ, ὡς
 καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν πρὸς τοῦ γενομένου σεισθῆ-
 ναι. Ἄμα δὲ τῷ παραδόξῳ τούτῳ καὶ ἀθρόῳ σεισμῷ, τοῦ θείου
 μάρτυρος τὸν νεκρὸν ἢ θάλαττα, ὥσπερ μὴ οἶά τε οὔσα φέρειν
 αὐτὸν, πρὸ τῶν τῆς πόλεως ἐκβράσσει πυλῶν. Καὶ τοιαῦτα
 μὲν ἦν τὰ κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἀπφιανὸν, Ξανθικοῦ μηνὸς δευ-
 τέρῃ, ἣτις ἂν εἴη πρὸ τεσσάρων Νώνων Ἀπριλλίων, ἡμέρᾳ
 παρασκευῆς τελειωθέντα.

Friday,
April 2.

CAP. V.

Ὑπὸ δὴ τὸν αὐτὸν καιρὸν, αὐταῖς τε ἡμέραις, ἐπὶ τῆς
 Τυρίων πόλεως νεανίας Οὐλπιανὸς ὄνομα, μετὰ δεινὰς καὶ
 αὐτὸς αἰκίας, μαστιγὰς τε χαλεπωτάτας, ἅμα κυνὶ καὶ ἀσπίδι,
 τῷ ἰοβόλῳ ἔρπετῳ, ὠμοβοῖνῃ περιβληθεὶς δορᾷ, θαλάττῃ
 παραδίδοται. Διό μοι δοκεῖ ἐν τοῖς Ἀπφιανοῦ μαρτυρίοις

εὐλόγως ἂν ἡμῖν μνημονεύεσθαι καὶ οὗτος. Ἀδελφὰ δὲ τῷ Ἀπφίανῳ σμικρὸν τῷ χρόνῳ ὕστερον ὑπομείνας, ὁ μὴ μόνον αὐτοῦ κατὰ Θεὸν, καὶ σώματι δὲ ὁμοπάτριος ἀδελφὸς Αἰδέσιος, μετὰ μυρίας ὅσας ὁμολογίας καὶ πολυχρονίους δεσμῶν κακώσεις, ἡγεμονικὰς τε ἀποφάσεις, ἐν αἷς τοῖς κατὰ Παλαιστίνην δέδοται μετάλλοις, καὶ μετὰ τὴν ἐν πᾶσι τούτοις φιλόσοφον ἐν τρίβωνος σχήματι ἀγωγὴν (καὶ γὰρ οὖν αὐτὸς πλεον τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παιδείας κεκτημένος, καὶ ἀπὸ μαθημάτων φιλοσόφων ὥρμᾳ) τελευτῶν δῆτα ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως τὸν αὐτόθι συνιδὼν δικαστὴν Χριστιανοῖς δικάζοντα, πέρα τε τῶν προσηκόντων ἐμπαροινούντα, καὶ τοτὲ μὲν σεμνοῖς ἀνδράσι ποικίλως ἐνυβρίζοντα, τοτὲ δὲ γυναικάς σωφροσύνης τῆς ἀνωτάτω καὶ αὐτοπαρθένους ἀσκητρίας εἰς αἰσχρὰς ὕβρεις πορνοτρόφοις παραδιδόντα, ταῦτόν ἐγχειρήσας τῷ ἀδελφῷ, ὅτι δὴ ἀφόρητα εἶναι αὐτῷ τὰ γινόμενα ἐδόκει, παραστήματι θαρσαλέῳ πρόσεισι, λόγοις τε καὶ ἔργοις τὸν δικαστὴν αἰσχύνῃ καὶ ἀτιμίᾳ περιβαλὼν, κάπῃ τούτοις καρτερῶς 417 εὖ μάλα βάσανων πολυτρόπους ὑπομείνας αἰκίας, τὴν ἀδελφικὴν ἀπηνέγκατο, θαλάττῃ παραδοθεὶς, τελευτήν. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τοῦτον, ὥς δ' οὖν ἔφην σμικρὸν τοῦ χρόνου ὕστερον, τοῦτον ἐγενήθη τὸν τρόπον.

CAP. VI.

Τετάρτῳ γε μὴν τοῦ καθ' ἡμῶν ἔτει διωγμοῦ, πρὸ δώδεκα A.D. 306,
Friday,
Nov. 20. Καλανδῶν Δεκεμβρίων, ἣ γένοιτ' ἂν μηνὸς Δίου εἰκάδι, προσαββάτου ἡμέρα, κατὰ τὴν αὐτὴν Καισάρειαν, γραφῆς ὡς ἀληθῶς ἄξιον, αὐτοῦ δὴ τοῦ τυράννου Μαξιμίνου παρόντος καὶ θέας τοῖς πλήθεσι φιλοτιμουμένου κατὰ τὴν λεγομένην αὐτοῦ γενέθλιον ἡμέραν, ἀπετελέσθη τοιοῦτον. Ἔθους τὸ πρὶν οὗτος, ἐπὶ βασιλέων, εἰ καὶ ἄλλοτε, τὰς φιλοτίμους θέας πλείους τοῖς θεαταῖς ἐμπαρέχειν θυμηδίας, καινῶν καὶ ξένων τὰ τε συνήθη παραλλαττόντων θαμάτων, ζῶων ἔσθ' ὅπῃ τῶν ἐξ Ἰνδίας ἢ Αἰθιοπίας, ἢ καὶ ἄλλοθεν εἰσκομιζομένων, ἢ καὶ ἀνδρῶν ἐντέχνους τισὶ σωμασκίαις παραδόξους ψυχαγωγίας τοῖς ὁρώσιν ἐνδεικνυμένων, πάντως που καὶ τότε οἶα βασιλέως

Supr. 3.

Luke xxi. 12.
418

τὰς θέας παρέχοντος, πλείον τι καὶ παράδοξον χρῆν ὑπάρξαι ταῖς φιλοτιμίαις. Τί τοίνυν τοῦτο ἦν; μάρτυς τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος παρήγετο εἰς μέσον, τῆς μόνης καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ὑπεραγωνιζόμενος. Ἀγάπιος οὗτος ἦν, ὁ δεύτερος ἅμα τῇ Θεέκλᾳ θηρσὶν ἐπὶ βορᾷ δεδοσθαι μικρῷ πρότερον δεδηλωμένους· ὃς δὴ καὶ ἄλλοτε δεσμομηρίου τρίτου καὶ πολλάκις ἅμα κακούργοις ἐμπομπεύσας τῷ σταδίῳ, αἰεὶ γε μὴν κατὰ χρόνους τοῦ δικαστοῦ μετὰ τὰς ἀπειλὰς, ἤτοι κατ' οἶκτον, ἢ κατ' ἐλπίδα τοῦ μεταθήσεσθαι τῆς προθέσεως, εἰς ἑτέρους αὐτὸν ἀγῶνας ὑπερτιθεμένου, τότε δὴ βασιλέως ἐπιπαρόντος ἦγετο, ὥσπερ ἐπίτηδες εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ πεφυλαγμένος, ὥστ' ἂν καὶ ἐκεῖνο τὸ σωτήριον ῥῆμα, ὃ τοῖς μαθηταῖς θεία γνώσει προηγόρευεν, ὡς ἄρα καὶ 'ἐπὶ βασιλέων' ἀχθήσονται ἕνεκεν τῆς εἰς αὐτὸν μαρτυρίας, καὶ ἐπ' αὐτοῦ πληρωθείη. Φέρεται δὴ εἰς μέσον τὸ στάδιον σὺν καὶ τινι κακούργῳ· φόνῳ δὲ τοῦ δεσπότης τοῦτον ἐνέχεσθαι ἔλεγον. Εἶθ' ὁ μὲν τοῦ δεσπότης φονεὺς τοῖς θηρσὶ παραβληθεὶς, ἐλέου καὶ φιλανθρωπίας ἡξίωτο, μόνονουχὶ κατ' αὐτὸν ἐκείνων τὸν ἐπὶ τοῦ Σωτήρος Βαραββάν. Βοαῖς δ' ἐπὶ τούτῳ καὶ εὐφημίαις τὸ πᾶν ἐξηχέιτο θέατρον, ὡς ἂν τοῦ μαιφόνου φιλανθρώπως πρὸς τοῦ βασιλέως σεσωσμένου, τιμῆς τε καὶ ἐλευθερίας ἡξιωμένου. Ὁ δὲ τῆς θεοσεβείας ἀθλητῆς ἀνακαλεῖται μὲν πρότερον ὑπὸ τοῦ τυράννου· εἶτα ἄρνησιν τῆς προθέσεως αἰτηθεὶς, ἐπ' ἐλευθερίας ἐπαγγελία, μεγάλῃ φωνῇ διαμαρτύρεται, 'μὴ φαύλης μὲν ἕνεκεν αἰτίας, εὐσεβείας δὲ τοῦ τῶν ὅλων Δημιουργοῦ, προθύμως καὶ μεθ' ἡδονῆς, ὅσα δ' ἂν ἐπάγοιτο αὐτῷ, γενναίως ὑποστήσεσθαι.' Καὶ τοῦτ' εἰπὼν, ἅμα λόγῳ τοῦργον ἐπάγει, δρομαῖος ἀντικρυς ἀπολυθείη κατ' αὐτοῦ ἄρκτῳ ὑπαντιάσας, ταύτῃ τε ἑαυτὸν ἀσμενέστατα ἐπιδεδωκὼς εἰς βοράν· μεθ' ἣν ἔμπνους εἰς τὸ δεσμομηρίον αἶρεται. Μίαν τε ἐνταῦθα ἐπιβιώσας ἡμέραν, τῇ ἐξῆς λίθων αὐτοῦ προσαρτηθέντων τοῖς ποσὶ, μέσῳ πελάγει καταποντοῦται. Τοιοῦτο καὶ τὸ τοῦ Ἀγαπίου μαρτύριον.

CAP. VII.

Ἦδη δὲ καὶ εἰς πέμπτον ἔτος τοῦ διωγμοῦ παραταθέντος, ^{A. D. 307, Easter Day, April 2.} μηνὸς δευτέρου Ξανθικοῦ, ἥτις ἐστὶ πρὸ τεσσάρων Νώνων Ἀπριλλίων, ἐν αὐτῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως, αὐθις ἐπὶ τῆς Καισαρείας Θεοδοσία τῶν ἀπὸ Τύρου παρθένος, πιστὸν καὶ σεμνότατον κόριον, οὐδ' ὅλως ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα, δεσμίοις τισὶ καὶ αὐτοῖς τὴν Χριστοῦ βασιλείαν ὁμολογοῦσι, πρὸ τε τοῦ δικαστηρίου καθεζομένοις, πρόσεισιν ὁμοῦ φιλοφρονουμένη, καὶ οἷα εἰκὸς ὑπὲρ τοῦ μνημονεύειν αὐτῆς πρὸς τὸν Κύριον γενομένους, παρακαλοῦσα. Τοῦτο δὲ πράξασαν, ὥσπερ ἀνόσιόν τι καὶ ἀσεβὲς εἰργασμένην ἀφαρπάσαντες στρατιῶται, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα. Αὐτίκα δ' οὗτος ἄτε τις ἐμμανὴς καὶ τὸν θυμὸν θηριωδέστατος, δειναῖς καὶ φρικτοτάταις βασάνοις κατὰ πλευρῶν καὶ μαζῶν μέχρι καὶ αὐτῶν ὀστέων αἰκισάμενος ἔμπνουν ἔτ' αὐτήν, ὅμως δ' οὖν πρὸς ἅπαντα γεγηθότι καὶ φαιδρῷ ἵσταμένην προσώπῳ, τοῖς θαλαττίοις κύμασιν ἐμβληθῆναι προστάττει. Εἴτ' ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τοὺς λοιποὺς μεταβὰς ὁμολογητὰς, τοῖς κατὰ Φαινὼ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μετάλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσιν. Ἐπὶ τούτοις, Δίου μηνὸς πέμπτη, κατὰ δὲ Ῥωμαίους Νώνναις **419** Νοεμβρίαις, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως τοὺς ἀμφὶ Σιλβανὸν, ἔτι ^{Nov. 5.} δὴ τότε ὄντα πρεσβύτερον ὁμολογήσαντα, ὃν οὐκ εἰς μακρὸν ὕστερον ἐπισκοπῇ τιμηθῆναι τε καὶ μαρτυρίῳ συνέβη τελειωθῆναι, γενναιοτάτην ἔνστασιν τὴν ὑπὲρ εὐσεβείας ἐπιδειξαμένους, τοῖς εἰς τὸ αὐτὸ χαλκοῦ μέταλλον πόνοις ὁ αὐτὸς ἐγκρίνει. ^{Cf. viii. 13.} Καυτήρσι πρότερον τῶν ποδῶν τὰς ἀγκύλας αὐτοῖς ἀχρειωθῆναι προστάξας, ἐκδίδωσιν. Ἄμα δὲ τῇ κατὰ τούτων ἀποφάσει, ἄνδρα μυρίαίς ἄλλαις ὁμολογίαις διαπρέψαντα, Δομνίνος ἦν οὗτος ὁ διὰ περιττὴν ἐλευθερίαν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἅπασιν γνωριμώτατος, τῇ διὰ πυρὸς ἐκδίδωσι κολάσει· μεθ' ὃν ὁ αὐτὸς δικαστῆς, δεινὸς ἐπινοητής τις ὢν κακίας, καὶ τῶν κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιχειρημάτων καινουργὸς, τὰς μὴδ' ἀκουσθείσας πώποτε κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπενόει τιμωρίας· καὶ τρεῖς μὲν εἰς τὸ μονομαχεῖν ἐπὶ πυγμῇ καταδικάζει, Αὐξέντιον δὲ σεμνὸν καὶ ἱερὸν πρεσβύτερον, θηρίοις βορὰν

παραδίδωσιν· ἄλλους δ' αὖ πάλιν τελείων ἀνδρῶν φέροντας
 ἡλικίαν εἰς εὐνούχους ἐκτεμῶν, τοῖς αὐτοῖς κατακρίνει μετάλλοις·
 ἑτέροους δ' αὖ πάλιν μετὰ χαλεπὰς βασάνους δεσμωτηρίῳ
 καθείργνυσιν, ἐν οἷς καὶ ὁ πάντων ἔμοι γοῦν ποθεινότατος
 c. II. ἑταίρων Πάμφιλος ἦν, τῶν καθ' ἡμᾶς μαρτύρων ἀνὴρ πάσης
 ἔνεκεν ἀρετῆς ἐπιδοξότατος. Τούτου τὴν ἐν ῥητορικοῖς λόγοις
 φιλοσόφοις τε μαθήμασιν ἀπόπειραν πρότερον ὁ Οὐρβανὸς
 λαβὼν, εἴθ' ὕστερον θύειν καταναγκάσας, ὥς ἀνανεύοντα καὶ
 μὴδ' ὅλως ἐν λόγῳ τὰς ἀπειλὰς ἑώρα τιθέμενοι, τὸ πανύστατον
 ἀγριάνας, σφοδροτέrais αὐτὸν αἰκίζεσθαι προστάττει βασάνοις.
 Καὶ δὴ ταῖς κατὰ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ δι' ἐπιμόνων καὶ
 φιλονείκων ξυστήρων ὁ θηριωδέστατος μονονουχὶ ἐμφορηθεὶς,
 αἰσχύνην γε μὴν ἐπὶ πᾶσι καταχεάμενος, τοῖς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ
 καὶ αὐτὸν ὁμολογηταῖς καταλέγει. Ἐπὶ δὲ τῇ κατὰ τῶν ἀγίων
 ὁμότητι ὁποίας ἀμοιβῆς παρὰ τῇ θείᾳ δίκῃ τεύξεται, τοσαῦτα
 κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων ἐμπαροινήσας, διαγινῶναι ῥάδιον
 ἐκ τῶν τῇδε προοιμιῶν· δι' ὧν εὐθὺς καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τοῖς
 420 κατὰ τοῦ Παμφίλου τετολμημένοις, αὐτὸν ἔτι τῆς ἡγεμονίας
 ἐχόμενον ἢ θείᾳ μετῆλθεν δίκη, ἀθρόως οὕτως τὸν χθὲς ἄνω
 που ἐφ' ὑψηλοῦ βήματος δικάζοντα, καὶ πρὸς τοῦ στρατιω-
 τικοῦ δορυφορούμενον στίφους, ὅλου τε τοῦ Παλαιστινίων
 ἔθνους ἐπάρχοντα, ὁμοδίαιτόν τε οἷα φιλαίτατον καὶ ὁμο-
 τράπεζον αὐτῷ τῷ τυράννῳ καθεστῶτα, διὰ μιᾶς γυμνώσασα
 νυκτὸς, καὶ τῶν τοσούτων ἀξιωμάτων ἔρημον καταστήσασα,
 ἀτιμίαν τε καὶ αἰσχύνην ἐπὶ τῶν πρότερον ὥς ἂν ἄρχοντα
 αὐτὸν τεθηπότην καταχέασα, δειλὸν τε καὶ ἀνανδρὸν, γυναι-
 κώδεις τε προῖέμενον φωνὰς καὶ ἱεσσίας ὅλῳ τῷ ἔθνει οὐδὲν
 καὶ ἥρχεν, ἐπιδείξασα, αὐτόν τε τὸν Μαξιμίνον ἐφ' ᾧ τὸ πρὶν
 γαυριῶν ἐφρυνάττετο, ὥς ἂν διαφερόντως αὐτὸν τῶν δρωμένων
 αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἔνεκα στέργουντι, δικαστὴν ἀπηνῆ καὶ ὁμό-
 τατον ἐπ' αὐτῆς τῆς Καισαρείας καταστήσασα· ὥς καὶ τὴν
 ἐπὶ θανάτῳ καθ' αὐτοῦ ψῆφον ἐξενεγκέιν, μετὰ πολλὴν τὴν
 ἐφ' οἷς ἐξηλέγχετο ἀτοπήμασιν αἰσχύνην. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν
 ὁδοῦ πάρεργον ἡμῖν εἰρήσθω· γένοιτο δ' ἂν προσήκων καιρὸς
 ἐν ᾧ τῶν δυσσεβῶν οἱ μάλιστα καθ' ἡμῶν ἐστρατεύσαντο,
 αὐτοῦ τε τοῦ Μαξιμίνου καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν, τὰ τέλη καὶ

τῶν βίων τὰς καταστροφὰς ὁ λόγος ἡμῖν ἐπὶ σχολῆς περιλήψεται.

CAP. VIII.

Καὶ εἰς ἕκτον δὲ ἔτος πνεύσαντος ἐπιμόνως τοῦ καθ' ἡμῶν A.D. 308.
 χειμῶνος, εἶχε μὲν πρὸ τούτου τὸ καλούμενον ἐν Θηβαῖδι
 φερωνύμως οὗ γεννᾶται Πορφυρίτου λίθου μέταλλον πλείστην
 ὄσσην πληθὺν τῶν τῆς θεοσεβείας ὁμολογητῶν· ἐξ ὧν, τρισὶ
 δέουσιν τὸν ἀριθμὸν, ἑκατὸν ἄνδρες ἅμα γυναιξὶ καὶ κομιδῇ νη-
 πίοις πρὸς τὸν τῆς Παλαιστίνης ἡγούμενον διαπέμπονται· οὗς
 τὸν τῶν ὄλων Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν ὁμολογήσαντας, τῶν
 σκαιῶν ποδῶν τὰς ἀγκύλας αὐτοῖς νεύροις καυτήρσιν ἀποτμη-
 θῆναι, καὶ αὐτὸν πάλιν τῶν ὀφθαλμῶν τοὺς δεξιούς πρῶτον μὲν
 ξίφεσιν αὐτοῖς ὑμέσι καὶ κόραις ἐκκοπήναι, εἴτα δὲ πυρὶ διὰ
 καυτήρων πάμπαν εἰς ρίζας αὐτὰς ἀχρειωθῆναι, Φιρμιλιανὸς, ὁ
 τῇδε διάδοχος Οὐρβανῷ πεμφθεὶς ἡγούμενος, ὡς ἂν ἐκ βασιλι-
 κοῦ νεύματος προστάττει· κᾶπειτα αὐτοὺς τοῖς κατὰ τὴν ἐπάρ-
 χιον μετάλλοις, μόχθου καὶ κακοπαθείας ἕνεκεν, ταλαιπωρεῖσθαι
 παραδίδωσιν. Οὐ τούτους δὲ ἄρα μόνον τὰ τηλικαῦτα παθόντας
 ἥρκει παραλαβεῖν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ Παλαιστινῶν τοὺς ἐπὶ
 πυγμῇ εἰς μονομαχίας κατακεκρίσθαι μικρῷ πρόσθεν δεδηλωμέ- Supr. 7.
 νους, ἐπεὶ μήτε τὰς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου τροφὰς, μήτε μὴν
 τὰς ἐπιτηδείους τῇ πυγμῇ μελέτας ὑπέμενον· ἤδη δὲ οὐκ ἐπιτρό-
 ποις αὐτὸ μόνον οὐδ' ἡγουμένοις, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ Μαξιμίνῳ **421**
 τούτου γε ἕνεκεν παραστάντες, γενναιοτάτην ἔνστασιν ὁμολογίας
 διὰ λιμοῦ καρτερίας καὶ μαστίγων ὑπομονῆς ἐνδειξάμενοι, τὰ
 ὅμοια τοῖς δηλωθείσι πεπόνθασιν, μεθ' ἑτέρων προστεθέντων
 αὐτοῖς ὁμολογητῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς Καισαρείας. Ὡν κατὰ πόδας
 ἐπὶ τῇ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων συγκροτήσῃ κατὰ τὴν Γαζαίων
 πόλιν ἄλόντες ἕτεροι, οἱ μὲν τὰς αὐτὰς τούτοις ὑπέμειναν κατὰ
 τε τῶν ποδῶν καὶ τῶν ὀφθαλμῶν πάθας, οἱ δὲ καὶ ἔτι μείζους,
 φοβερωτάτων κατὰ τῶν πλευρῶν ἐπειράθησαν βασάνων. Ἐξ
 ὧν μία τις, τὸ μὲν σῶμα γυνή, τὸν δὲ λογισμὸν ἄρρην, πορ-
 νείας ἀπειλὴν μὴ ἐνεγκοῦσα, εἰποῦσά τι ῥῆμα κατὰ τοῦ τυράν-
 νου, ὥς ἂν οὕτως ὁμοῖς δικασταῖς τὴν ἀρχὴν ἐπιτετραφό-
 τος, πρῶτον μὲν μαστίζεται, εἴτα δὲ μετέωρος ἐπὶ τοῦ ξύλου

γενομένη, τὰς πλευρὰς αἰκίζεται. Ὡς δ' ἐπιμόνως καὶ σφοδρῶς ἐκ προστάξεως τοῦ δικαστοῦ τὰς βασάνους ἐπῆγον οἱ ταύτῃ τεταγμένοι, ὑπὲρ τοὺς παρ' Ἑλλησιν ἐκείνους μαχητὰς ἐπ' ἐλευθερίᾳ τεθρυλημένους, μὴ βαστάσασα τὸ ἀνηλεὲς καὶ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον τῶν πραττομένων, ἄλλη τις ὁμοίως τῇ προτέρᾳ τὸν τῆς παρθενίας ἐπανηρημένη σκοποῦν, τὸ μὲν σῶμα πάνυ γε τὸ δοκεῖν εὐτελὲς καὶ τὴν ὄψιν εὐκαταφρόνητος, ῥωμαλέα δὲ ἄλλως τὴν ψυχὴν, καὶ μείζονα τοῦ σώματος τὸν λογισμὸν ἐνεστερνισμένη· 'Καὶ μέχρι τίνος,' ἐκ μέσου τοῦ ὄχλου, 'τὴν ἐμὴν ὡμῶς οὕτως βασανίζεις ἀδελφὴν;' ἀνέκραγε πρὸς τὸν δικαστὴν· ὁ δὲ πικρότερον ὑποκινήθεις, αὐτίκα συλληφθῆναι κελεύει τὴν ἄνθρωπον. Εἵτα σύρεται εἰς μέσον, καὶ τὸ σεβάσμιον τοῦ Σωτῆρος ἐπιγραφασμένη ὄνομα, πρῶτον μὲν λόγοις θύειν ἀνεπίθετο· ὡς δ' ἡπείθει, βία πρὸς τὸν βωμὸν εἵλκετο. Ἡ δὲ ἀδελφὰ ἐαυτῇ πράττουσα καὶ τῆς προτέρας ἐχομένη προθυμίας, ἀτρεμεῖ καὶ θαρσαλέῳ ποδὶ, λαῖξ ἐντείλει τῷ βωμῷ, καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἅμα τῇ ἐπικειμένη ἀνατρέπει πυρᾷ. Ἐφ' ᾧ θηρὸς ἀγρίου δίκην ὁ δικαστὴς ὄξυνθεις τὸν θυμὸν, τοσαύτας μὲν αὐτῇ πρότερον αἰκίας κατὰ τῶν πλευρῶν ἐπιτίθησιν, ὅσας οὐδενὶ τῶν πώποτε, μονονουχὶ καὶ ὠμῶν τῶν σαρκῶν αὐτῆς ἐμφορηθῆναι γλιχόμενος· ὡς δὲ κόρον αὐτῷ ἤδη τὰ τῆς μανίας ἐλάμβανεν, ἅμφω ζεύξας, αὐτὴν τε ταύτην ἅμα τῇ πρὸς αὐτῆς 'ἀδελφῇ' προσαγορευθείσῃ, τὸν διὰ πυρὸς αὐτῶν καταψηφίζεται θάνατον.

422 Τούτων ἡ μὲν προτέρα τῆς Γαζαίων χώρας ἐλέγετο, τὴν δ' ἑτέραν Ἰστέον ἀπὸ τῆς Καισαρέων ὠρμῆσθαι, τὴν πολλοῖς γνώριμον Οὐαλεντίαν τοῦνομα. Τὸ ἐπὶ τούτῳ μαρτύριον πῶς ἂν κατ' ἀξίαν διέλθοιμι, οὗ κατηξίωται ὁ τρισμακάριος Παῦλος; κατὰ μὲν τὴν αὐτὴν ταύταις ὥραν ὑπὸ μίαν ἀπόφασιν τὴν ἐπὶ θανάτῳ κριθεῖς, πρὸς αὐτῇ δὲ τῇ τελειώσει τὸν ἀποτέμνειν αὐτὸν ὅσον οὐπω μέλλοντα βραχὺ τι ὥρας ἐνδοῦναι αὐτῷ ἀντιβολήσας· οὗ τυχὼν, λαμπρᾷ καὶ γεγωνῷ φωνῇ, πρῶτον μὲν τὰς ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν ἐπρυτάνευε τῷ Θεῷ δι' εὐχῶν καταλαγὰς, ἥ τάχος ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐνδοθῆναι ποτνιώμενος· εἰθ' ὑπὲρ τῆς Ἰουδαίων πρὸς τὸν Θεὸν διὰ Χριστοῦ προσαγωγῆς ἡξίου· εἰθ' ἐξῆς κατέβαινε τῷ λόγῳ, τὰ αὐτὰ καὶ Σαμαρείταις ἐπευχόμενος· καὶ τοὺς ἐν πλάνῃ δὲ καὶ ἀγνωσίᾳ Θεοῦ τῶν

ἐθνῶν οὕτας, 'εἰς ἐπὶ γινώσκω ἐλθεῖν' αὐτοὺς, καὶ τὴν ἀληθῶς εὐσέ- 1 Tim. ii. 4.
 βειαν ἀναλαβεῖν παρεκάλει, μηδὲ τοὺς τότε παμμυγῇ περιεστῶ-
 τας ἀτημελήτους καταλιπών. Μεθ' οὓς πάντας (ὡς τῆς πολλῆς
 καὶ ἀφάτου ἀνεξικακίας) καὶ ὑπὲρ τοῦ τὸν θάνατον αὐτῷ προσ-
 τιμήσαντος δικαστοῦ, τῶν τε ἐπὶ πᾶσιν ἀρχόντων, ἔτι τε καὶ
 τοῦ ὅσον οὐπω τῆς κεφαλῆς αὐτὸν ἀποτεμοῦντος, εἰς ἐπήκουον
 αὐτοῦ τ' ἐκείνου καὶ τῶν παρόντων ἀπάντων, τοῦ τῶν ὅλων
 ἐδεῖτο Θεοῦ, 'μηδαμῶς αὐτοῖς ἐν ἀριθμῷ γενέσθαι τὴν εἰς αὐτὸν
 ἁμαρτάδα' παρακαλῶν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μεγάλη τῇ φωνῇ
 κατευξάμενος, καὶ μονονουχὶ τοὺς πάντας, ὥς ἂν ἀδίκως ἀναι-
 ρούμενος, εἰς οἶκτον ἐλκύσας καὶ δάκρυα, ἧ νόμος ἑαυτὸν
 σχηματίσας, καὶ τὸν αὐχένα γυμνὸν τῇ τοῦ ξίφους ἀποτομῇ
 παραδούς, θείῳ κατεκοσμήθη μαρτυρίῳ, μηνὸς Πανέμου πέμπτη
 καὶ εἰκάδι, ἣ λέγεται ἂν πρὸ ὀκτῶ Καλανδῶν Αὐγούστων. Καὶ July 25, 308.
 τὰ μὲν κατὰ τοῦσδε τοιοῦτο τέλος εἶχεν. Οὐ μακροῦ δὲ δια-
 δραμόντος χρόνου, αὐθις ἐκ τῆς Αἰγυπτίων γῆς οἱ θαυμάσιοι
 τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἀθλήται τριάκοντα πρὸς ἑκατὸν, ἐκ
 προστάξεως Μαξιμίνου τὰς αὐτὰς τοῖς προτέροις ἐπ' αὐτῆς
 Αἰγύπτου εἰς τε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοὺς πόδας συμφορὰς ὑπο-
 στάντες, τοῖς δεδηλωμένοις ἐν Παλαιστίνῃ μετάλλοις, οἱ δὲ
 τοῖς κατὰ Κιλικίαν κατάκριτοι παραπέμπονται.

CAP. IX.

423

'Επὶ δὴ τοῖς τοσούτοις τῶν μεγαλοπρεπῶν Χριστοῦ μαρτύρων
 ἀνδραγαθήμασι λωφυσάσης καὶ ὥσανεῖ τοῖς ἱεροῖς αὐτῶν αἵμασι
 τῆς τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊᾶς ἀποσβεννυμένης, ἀνέσεώς τε ἤδη καὶ
 ἐλευθερίας τοῖς ἐπὶ Θηβαΐδος εἰς τὰ αὐτόθι μέταλλα διὰ Χριστὸν
 καταπονουμένοις συγκεχωρημένης, μικρὸν τε ἐκ καθαροῦ μελλόν-
 των ἡμῶν ὑπαναπνεῖν ἀέρος, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκ τινος ἀνακινή-
 σεως πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς ὁ τοῦ διώκειν τὴν ἐξουσίαν εἰληχῶς
 κατὰ Χριστιανῶν ἀνεκάετο. Ἀθρόως δ' οὖν αὐθις Μαξιμίνου
 διαφοιτᾷ καθ' ἡμῶν πανταχοῦ γράμματα κατ' ἐπαρχίαν ἡγε-
 μόνες τε καὶ προσέτι ὁ τῶν στρατοπέδων ἄρχειν ἐπιτεταγμένος, [ΑΙ. ὁ τοῦ τῶν]
 προγράμμασι καὶ ἐπιστολαῖς καὶ δημοσίοις διατάγμασι, τοὺς
 ἐν ἀπάσαις πόλεσι λογιστὰς ἅμα στρατηγοῖς καὶ ταβουλαρίοις

ἐπέσπερχον, τὸ βασιλικὸν εἰς πέρας ἄγειν πρόσταγμα, κελεύον
 viii. 14. ὥς ἂν μετὰ σπουδῆς πάσης τῶν μὲν εἰδώλων ἀνοικοδομοῖεν τὰ
 πεπτωκότα, πανδημεὶ δὲ πάντας ἄνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ οἰκέ-
 ταις καὶ αὐτοῖς ὑπομαζίοις παισὶ θύειν καὶ σπένδειν, αὐτῶν τε
 ἀκριβῶς τῶν ἐναγῶν ἀπογεύεσθαι θυσιῶν ἐπιμελὲς ποιοῖντο,
 καὶ τὰ μὲν κατ' ἀγορὰν ὧνια ταῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν σπονδαῖς
 καταμολύνουτο, πρόσθεν δὲ τῶν λουτρῶν ἔφεδροι κατατάσσουτο,
 ὥς ἂν τοὺς ἐν τούτοις ἀποκαθαιρομένους ταῖς παμμιάρους μολύ-
 νουεν θυσίαις. Τούτων δῆτα οὕτως ἐπιτελουμένων, ἐξ ὑπαρχῆς
 τε τῶν ἡμετέρων πλείστη, οἷα δὴ εἰκὸς ἦν, φρουρίδι συνεχομέ-
 νων, τῶν τε ἀπίστων ἐθνῶν βαρεῖαν τῶν γινομένων καὶ ὥς ἂν
 περιττὴν ἤδη τὴν ἀτοπίαν καταμεμφομένων (προσκορῇ γὰρ καὶ
 φορικὰ ταῦτα καὶ αὐτοῖς εἶναι κατεφαίνεται) μεγίστου τε χει-
 424 μῶνος τοῖς πανταχῇ πᾶσιν ἐπηρτημένου, τοῦμπαλιν ἡ θεία τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις τοῖς αὐτῆς ἀθληταῖς θάρσος τοσοῦτον
 ἐνέπνει, ὥς μὴδ' ἐπισπώμενου τινὸς μὴδ' ἔλκουτος, τὴν τῶν
 τοσοῦτων καταπατεῖν ἀπειλὴν. Ὅμοσε δὴ οὖν τρεῖς συνταξά-
 μενοι τῶν πιστῶν, ἐπιπηδῶσιν εἰδώλοις θύοντι τῷ ἄρχοντι, 'παύ-
 σασθαι τῆς πλάνης' ἐμβοώμενοι· 'μὴ γὰρ δὴ ἄλλον ὑπάρχειν
 πλὴν τοῦ τῶν ὅλων Ποιητοῦ τε καὶ Δημιουργοῦ θεόν.' Ἀνερ-
 ωτώμενοι δῆτα τίνες εἶεν, Χριστιανὸς σφᾶς θαρσαλέως
 ὡμολόγουν. Ἐφ' οἷς ὀξύτερον παρακινηθεὶς ὁ Φιρμιλιανὸς,
 μὴδὲ βασάνοις αὐτοὺς αἰκισάμενος, κεφαλικῇ παραδίδωσι κολά-
 σει. Τούτων ὁ μὲν πρεσβύτερος ἦν, Ἀντωνίνος ὄνομα, ὁ δὲ
 Ζεβινᾶς ἐκαλεῖτο, τῆς Ἐλευθεροπολιτῶν ὀρμώμενος· Γερμανὸς
 δὲ καὶ τῷ τρίτῳ ἦν ἡ προσηγορία· Δίου μηνὸς τρισκαιδεκάτη,
 Nov. 13. Εἰδοῖς Νοεμβρίαις καὶ τὰ κατὰ τούτους ἐπράχθη. Γίνεται δ'
 αὐτοῖς συναπόδημος ἐπ' αὐτῆς ἡμέρας Ἐνναθὰς τῶν ἀπὸ Σκυ-
 θοπόλεως τις γυνή, παρθενίας στέμματι καὶ αὐτὴ κεκοσμημένη,
 οὐ ταῦτόν μὲν αὐτοῖς διαπραξαμένη, ἐλχθεῖσα δὲ βία καὶ προσ-
 αχθεῖσα τῷ δικαστῇ. Μετὰ μάστιγας οὖν καὶ δεινὰς ὕβρεις
 ἅς ἐπήγαγεν αὐτῇ, οὐδὲ μετὰ γνώμης τῆς μείζονος ἐξουσίας,
 τῶν κατὰ γειννίαν ἐφεστῶτων τις χιλιάρχων ἐτόλμα, Μάξυς
 ὄνομα, (χείρων τῆς προσηγορίας ἄνθρωπος, μιὰρὸς μὲν τὰ
 ἄλλα, ἰσχυρὸς δ' ὑπερβαλλόντως τὸ ἦθος, καὶ τὸν πάντα τρό-
 πον δεινὸς τις οὕτως καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις διαβεβλη-

μένος,) οὗτος μὲν γε ἐσθῆτος ἀπάσης τὴν μακαρίαν ἀποδύσας, ὡς τὴν ἐξ ὁσφύος αὐτὸ μόνον καὶ ἐπὶ πόδας καλύπτεσθαι, τὸ δ' ἄλλο σῶμα γυμνὸν ἔχειν, τὴν τε πᾶσαν Καισαρέων πόλιν 425 κύκλῳ περιαγαγὼν, ἱμάσιν ἀνὰ πάσας ἐλκομένην τὰς ἀγορὰς τύπτεσθαι περὶ πολλοῦ ποιεῖται. Καὶ δὴ μετὰ τοσαῦτα θαρσαλεωτάτην ἔνστασιν καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμονικῶν βημάτων ἐνδειξαμένην, ζῶσαν πυρὶ παραδίδωσιν ὁ δικαστής· ὃς καὶ τὸ ἀπάνθρωπον ἐπιτείνας, τὴν κατὰ τῶν θεοσεβῶν λύτταν πέρα τῶν τῆς φύσεως προῆι θεσμῶν, οὐδὲ ταφῆς αἰδούμενος ἀψύχους φθονῆσαι τοῖς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν σώμασι. Νύκτωρ δ' οὖν ^{Cf. viii. 6. Infr. 11.} ἐπιμελῶς καὶ μεθ' ἡμέραν ὑπαίθρους θηρσὶν εἰς βορὰν τοὺς νεκροὺς φυλάττεσθαι προστάττει. Καὶ παρὴν ὄρῳ ἐπὶ πλείοσιν ἡμέραις οὐκ ὀλίγον ἀνδρῶν ἀριθμὸν, τῇ θηριώδει ταύτῃ καὶ βαρβάρῳ βουλῇ διακονουμένων. Ἄλλ' οἱ μὲν ἐξ ἀπόπτου, οἷόν τι σπουδῆς ἄξιον, ὡς μὴ οἱ νεκροὶ κλαπεῖεν ἐπεσκόπουν· θῆρες δὲ ἄγριοι καὶ κύνες, οἰωνῶν τε τὰ σαρκοβόρα, τὰ βρότεια μέλη ὧδε κἀκέισε ἐσπάραττον. Καὶ ἡ πᾶσά γε μὴν ἐν κύκλῳ πόλιν σπλάγχνων καὶ ὀστέων ἀνθρωπείων διεστόρυντο, ὡς μηδὲ τι πώποτε δεινότερον μηδ' αὐτοῖς ὅσοι πρότερον ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς ἡμᾶς, φανῆναι φρικωδέστερον, οὐχ οὕτω τὴν συμφορὰν εἰς οὓς ἐπράττετο ταῦτα, ὡς ἐπὶ τῇ σφῶν αὐτῶν καὶ τῆς κοινῆς ἀπάντων ὕβρει φύσεως ἀπολοφυρομένων. Προὔκειτο γὰρ ἄγχιστα πυλῶν θέαμα παντὸς λόγου καὶ τραγικῆς ἀκοῆς μεῖζον, οὐκ ἔφ' ἐνὶ χώρῳ κατεσθιομένων τῶν ἀνθρωπείων σαρκῶν, ἀλλὰ κατὰ πάντα τόπον διαρριπτομένων. Μέλη γοῦν καὶ σάρκας ὅλας, μέρη τέ τινα σπλάγχνων, καὶ πυλῶν εἴσω τινὲς κατιδεῖν εἰρήκασιν. Ἐφ' οἷς πλείσταις ἡμέραις ἐπιτελουμένοις, τοιοῦτόν τι παράδοξον συμβαίνει. Αἰθρία ἦν καὶ λαμπρὸς ἡὴρ, καὶ τοῦ περιέχοντος κατάστασις εὐδαιμονοτάτη. Εἵτα ἀθρόως τῶν ἀνὰ τὴν πόλιν κίωνων οἱ τὰς δημοσίας ὑπηρείδον στοὰς, δακρύων τινὰ τρόπον οἱ πλείους σταλαγμοὺς ἀπέσταζον· ἀγοραί τε καὶ πλατεῖαι, μηδεμιᾶς ψεκᾶδος ἐξ ἀέρος γεγεννημένης, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ὕδατι ῥαντισθεῖσαι καθυγραίνοντο, ὥς αὐτίκα διαθρυληθῆναι εἰς πάντας, ἑδραῖσαι τὴν γῆν ἀρρήτῳ λόγῳ, τὴν τῶν τότε πραχθέντων ἀνοσιουργίαν μὴ φέρουσαν, εἰς ἔλεγχόν τε φύσεως ἀτέγκτου καὶ ἀσυμπαθοῦς

ἀνθρώπων, λίθους καὶ τὴν ἄψυχον ὕλην ἐπικλαῦσαι τοῖς γεγενημένοις. Λήρος ἴσως καὶ μῦθος εἶ οἷδ' ὅτι δόξειεν εἶναι τὸ ῥῆμα τοῖς μεθ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐχ οἷσπερ ὁ καιρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπιστώσατο.

426

CAP. X.

Τοῦ δ' ἐπιόντος μηνὸς Ἀπελλαίου τεσσαρεσκαίδεκάτῃ, πρὸ
 Dec. 14. δεκαεννέα Καλανθῶν Ἰαννουαρίων λέγοιτ' ἂν, πάλιν αὖ τῶν
 ἀπ' Αἰγύπτου τινὲς πρὸς τῶν ἐπὶ ταῖς πύλαις τοὺς παριόντας
 *διερευνημένων συλληφθέντες· ἐτύγχανον δ' οὗτοι θεραπείας
 ἕνεκα τῶν κατὰ Κιλικίαν ὁμολογητῶν στειλάμενοι· οἱ μὲν τὴν
 αὐτὴν οἷς ἔτυχον ἐξυπηρετησόμενοι κατεδέξαντο ψῆφον, ὀφθαλ-
 μοὺς καὶ πόδας ἀχρειωθέντες· τρεῖς δ' αὐτῶν ἐν Ἀσκάλῳ ἐνθα
 καὶ ἐνέσχηντο, θαυμασίαν τε παράστασιν ἀνδρείας παρεσχη-
 μένοι, διάφορον ἀπηνέγκαντο μαρτυρίου τέλος. Ὁ μὲν τις
 αὐτῶν πυρὶ παραδοθείς, Ἄρης ὄνομα· οἱ δὲ τὰς κεφαλὰς ἀπο-
 τμηθέντες, Πρόμος καὶ Ἡλίας τούτοις ἦν ἡ προσηγορία. Αὐδυ-
 ναίου δὲ μηνὸς ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ δεκάτῃ, εἴη δ' ἂν ἡ πρὸ τριῶν
 Jan. 11. 309. Εἰδῶν Ἰαννουαρίων, ἐπὶ τῆς αὐτῆς Καισαρείας, Πέτρος ἀσκη-
 τῆς, ὁ καὶ Ἀψέλαμος, ἀπὸ Ἀνέας κώμης τῶν ὄρων Ἐλευθερο-
 πόλεως, διὰ πυρὸς οἷα χρυσὸς ἀκραιφνέστατος, τῆς εἰς τὸν
 Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πίστεως εὐγενεῖ λογισμῷ τὴν δοκιμὴν
 ἀπυδέδωκε, μυρία μὲν λιπαροῦντας τὸν τε δικαστὴν καὶ τοὺς
 ἀμφ' αὐτὸν, ὡς ἂν ἐλεήσειέ τε αὐτὸν καὶ τῆς ἰδίας φείσασαιτο
 νεότητός τε καὶ ἀκμῆς, ὑπεριδὼν, προτιμήσας δ' ἀπάντων καὶ
 ζωῆς αὐτῆς τὴν ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐλπίδα. Τούτῳ δὲ
 τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης ἐπίσκοπός τις εἶναι δοκῶν Ἀσκλη-
 Rom. x. 2. πιδος, ζήλω μὲν, ὡς ᾤετο, εὐσεβείας, ἀλλ' οὐτι γὰρ τῆς 'κατ'
 Cf. iv. 15. ἐπίγνωσιν, ὅμως δ' οὖν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πυρᾷ τὸν βίον συνεξ-
 ελήλυθεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ.

427

CAP. XI.

Καιρὸς δῆτα καλεῖ, τὸ μέγα καὶ περιβόητον ἀνιστορῆσαι
 θέατρον τῶν ἀμφὶ τὸ τριπόθητον ἔμοιγε ὄνομα Παμφίλου
 428 τελειωθέντων· δώδεκα δ' ἦσαν οἱ πάντες, προφητικοῦ τιωδὸς ἡ

καὶ ἀποστολικοῦ χαρίσματος καὶ ἀριθμοῦ κατηξιωμένοι. Ὡς
ὁ κορυφαῖος, καὶ τῇ τοῦ κατὰ Καισάρειαν πρεσβείου τιμῇ κε- Cf. vii. 32.
κοσμημένος, μόνος ἐτύγχανεν ὁ Πάμφιλος, ἀνὴρ καὶ παρ' ὅλον Supr. 7.
αὐτοῦ τὸν βίον πάσῃ διαπρέψας ἀρετῇ, ἀποτάξει καὶ κατα-
φρονήσει βίου, τῇ τῆς οὐσίας εἰς ἐνδεεῖς κοινωνίᾳ, κοσμικῶν
ἐλπίδων ὀλιγωρία, φιλοσόφῳ πολιτεία καὶ ἀσκήσει· μάλιστα
δὲ παρὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς πάντας διέπρεπε τῇ περὶ τὰ θεῖα λόγια
γνησιωτάτῃ σπουδῇ, ἀτρύτῳ τε περὶ ἃ προϋθετο φιλοπονία,
καὶ τῇ περὶ τοὺς προσήκοντας καὶ πάντας τοὺς αὐτῷ πλησιάζ-
οντας ὠφελείᾳ· οὐ τὰ λοιπὰ τῆς ἀρετῆς κατορθώματα, μακρο-
τέρας ὄντα διηγήσεως, ἐπ' ἰδίας τῆς τοῦ κατ' αὐτὸν ὑποθέσεως
βίου γραφῆς, ἐν τρισὶν ἤδη πρότερον ὑπομνήμασι παραδεδώ-
καμεν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπ' ἐκεῖνα τοὺς φιλοτίμως καὶ ταῦτα εἰδέναι
ἔχοντας ἀναπέμψαντες, τανῦν ἐχώμεθα τῆς κατὰ τοὺς μάρτυρας
ἀκολουθίας. Δεύτερος μετὰ Πάμφιλον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα παρῆει
ἱεροπρεπεῖ πολὺ τετιμημένος, Οὐάλης, τῶν ἀπὸ Αἰλίας διά-
κονος, αὐτῇ προσόψει σεμνότητος πρεσβύτης, τῶν θείων γραφῶν
εἰ καὶ τις ἄλλος ἐπιστήμων· τοσαύτας γέ τοι μνῆμας αὐτῶν
ἐνεστερνιστο, ὥς μὴ ἐνδεῖν τῆς ἀπὸ γραμμάτων ἐντεύξεως, τῆς
εἴ ποτε λάβοι γραφῆς οἷασδ' οὖν ἀπομνημονεῦσαι διεξόδους.
Τρίτος ὁ θερμουργότατος καὶ τῷ πνεύματι ζέων ἀπὸ τῆς Ἰαμνι-
τῶν πόλεως ἐν αὐτοῖς ἐγνωρίζετο Παῦλος, πρὸ τοῦ μαρτυρίου 429
διὰ καυτήρων ὑπομονῆς τὸν τῆς ὁμολογίας διαθλήσας ἀγῶνα.
Τούτοις ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς ἔτῳ δυεῖν ὅλων χρόνον κατατρίψασιν, Supr. 7.
ὑπόθεσις τοῦ μαρτυρίου γίνεται Αἰγυπτίων αὐθις ἀδελφῶν
ἔφοδος, τῶν καὶ σὺν αὐτοῖς τελειωθέντων. Τοὺς κατὰ Κιλικίαν
οὗτοι μέχρι τῶν αὐτόθι μετὰλλων ὁμολογητὰς προπέμψαντες,
ἐπαλινόστουν ἐπὶ τὰ οἰκεία· ὁμοίως δῆτα καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐταῖς
εἰσόδοις τῶν κατὰ Καισάρειαν πυλῶν, τίνες τε εἶεν καὶ ὁπόθεν
ἀφικνούμενοι, πρὸς τῶν φυλάκων (βάρβαροι δέ τινες ὑπῆρχον
οὗτοι τὸν τρόπον) ἀνερωτηθέντες, καὶ μηδὲν τῆς ἀληθείας ἀπο-
κρυψάμενοι, οἷα κακοῦργοι ἐπαυτοφώρῳ ληφθέντες, συνείχοντο·
πέντε δ' ἦσαν οὗτοι τὸν ἀριθμόν. Οἱ καὶ προσαχθέντες τῷ
τυράννῳ, καπὶ τούτου παρρησιασάμενοι, αὐτίκα μὲν καθείργυνν-
ται δεσμωτηρίῳ· τῇ δ' ἐξῆς Περιτίου μηνὸς ἡμέρᾳ ἐκκαιδεκάτῃ,
Μαρτίου κατὰ Ῥωμαίους ἢ πρὸ δεκατεσσάρων Καλανδῶν, ἐκ Feb. 16.

προστάγματος τούτους δὴ αὐτοὺς ἅμα τοῖς ἀμφὶ τὸν Πάμφιλον δεδηλωμένοις τῷ δικαστῇ προσάγουσιν. Ὅς καὶ πρῶτον τῆς τῶν Αἰγυπτίων ἀκαταμαχίτου ἐνστάσεως, παντοίοις βασάνων εἶδεσι, μηχανῶν τε ξένων καὶ ποικίλων ἐπινοίαις, πείραν λαμβάνει· τὸν μὲν προήγορον ἀπάντων τούτοις ἐγγυμνάσας τοῖς ἄθλοις, ‘τίς εἴη,’ πρῶτον ἠρώτα, εἴτ’ ἀντὶ τοῦ κυρίου ὀνόματος προφητικόν τι ἐπακούσας· τοῦτο δὲ πρὸς αὐτῶν ἐγίγνετο, ἀντὶ τῶν πατρόθεν αὐτοῖς ἐπιπεφημισμένων εἰδωλικῶν ὄντων, εἰ τύχοι, μετατεθεικότων ἑαυτοῖς τὰς προσηγορίας· Ἥλιαν γοῦν καὶ Ἱερεμίαν καὶ Ἡσαΐαν τε καὶ Σαμουὴλ καὶ Δανιὴλ, ἥκουες ἂν αὐτῶν ἐπιγραφομένων, καὶ ‘τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖον,’ γνήσιόν τε καὶ εἰλικρινῶς ‘Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ,’ οὐ μόνον ἔργοις, ἀλλὰ φωναῖς κυρίως ἐκφερομέναις ἐπιδεικνυμένων· τοιοῦτόν τι οὖν

430 πρὸς τοῦ μάρτυρος ὄνομα ἐπακούσας ὁ Φιρμιλιανὸς, οὐ μὴν ἐπιστήσας τῇ τοῦ ῥήματος δυνάμει, δεύτερον ‘ἥτις αὐτοῦ πατὴρ γένοιτο,’ ἠρώτα. Ὁ δὲ συνωδὸν τῇ προτέρᾳ δευτέραν ἀφήησι φωνήν, ‘Ἱερουσαλὴμ εἶναι’ λέγων ‘τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα,’ ἐκείνην δὴτα νοῶν περὶ ἧς εἴρηται τῷ Παύλῳ·

Ib. iv. 26. ‘Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶν μήτηρ ἡμῶν καί·

Heb. xii. 22. Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ.

“Καὶ ὁ μὲν ταύτην ἐνόει· ὁ δ’ ἐπὶ χθόνα καὶ χαμαὶ ῥίψας τὴν διάνοιαν, ‘ἥτις εἴη αὕτη καὶ ποῖ γῆς κειμένη,’ ἀκριβῶς ἐπολυπραγμόνει· εἴτα καὶ βασάνους ἐπῆγεν, ὡς ἂν τάληθες ὁμολογήῃ· ὁ δὲ στρεβλούμενος κατόπιν τῷ χεῖρι, καὶ τοῖν ποδοῖν μαγγάνοις τισὶ ξένοις διακλώμενος, ‘ἀληθὲς εἰπεῖν’ ἀπισχυρίζετο. Εἴτα πάλιν πολλάκις ἐρομένου ‘τίς εἴη καὶ ποῖ κειμένη ἦν δὴ φράζει πόλιν,’ μόνων εἶναι τῶν θεοσεβῶν· ταύτην ἔλεγε πατρίδα· ‘μὴ γὰρ ἑτέροις ἢ τούτοις μόνοις αὐτῆς μετεῖναι, κείσθαι δὲ πρὸς αὐταῖς ἀνατολαῖς καὶ πρὸς ἀνίσχοντι ἡλίῳ.’ Ὁ μὲν πάλιν διὰ τούτων κατὰ τὸν ἴδιον νοῦν ἐφιλοσόφει, μηδαμῶς τῶν ἐν κύκλῳ βασάνοις αὐτὸν αἰκιζομένων ἐπιστροφὴν ποιούμενος, ἄσαρκος δ’ ὥσπερ καὶ ἀσώματος, οὐδ’ ἐπαίειν δοκῶν τῶν ἀλγηδόνων· ὁ δ’ ἀπορούμενος ἐσφάδαζεν, ἐχθρὰν καὶ Ῥωμαίοις πολεμίαν πάντως πον συστήσεσθαι πόλιν Χριστιανούς οἰόμενος· πολὺς

τε ἦν ταύτην ἀνερεινῶν, καὶ τὴν δηλωθεῖσαν χώραν κατ' ἀνατολὰς ἐξετάζων. Ὡς δ' ἐπὶ πλείον μαστιγίῃ τὸν νεανίαν καταξίνας παντοίοις τε τιμωρησάμενος βασάνοις, ἀπαράλλακτον τὴν ἔνστασιν τῶν πρότερον αὐτῷ ῥηθέντων ἐγίγνωσκε, τὴν ἐπὶ θανάτῳ κατ' αὐτοῦ κεφαλικὴν ἐκφέρει ψῆφον. Τοσαύτην μὲν οὖν τὰ κατὰ τοῦτον δραματουργίαν εἰλήχει. Καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ τοῖς παραπλησίοις ἄθλοις ἐγγυμνάσας, τὸν ὅμοιον ἀπαλλάττει τρόπον. Εἴτ' ἀποκαμῶν, διαγνούς τε εἰς μάτην τιμωρεῖσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐπιθυμίας κόρον λαβὼν, ἐπὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Πάμφιλον μέτεισιν, ἀναδιδαχθεὶς τε ὡς ἤδη καὶ πρότερον διὰ βασάνων ἀμετάθετον ἐνεδείξαντο τὴν ὑπὲρ τῆς πίστεως προθυμίαν, ἀνερωτήσας 'εἰ ἄρα εἰσέτι κἂν νῦν πειθαρχοῖεν,' δεξιόμενός τε αὐτὸ μόνον παρ' ἐνὸς ἐκάστου τὴν τελευταίαν αὐτῶν τῆς κατὰ τὸ μαρτύριον ὁμολογίας φωνήν, τὴν αὐτὴν τοῖς προτέροις ἐπάγει τιμωρίαν. Τούτων ἐπὶ πέρας ἀχθέντων, μειράκιον τῆς οἰκετικῆς ὑπάρχον τοῦ Παμφίλου θεραπείας, οἷα γνησίᾳ ἀνατροφῇ καὶ παιδείᾳ τοῦ τηλικούτου συνησκημένον 431 ἀνδρὸς, ὡς ἔγνω τὴν κατὰ τοῦ δεσπότου ψῆφον, ἀπὸ μέσης τῆς πληθύος ἀναβοᾷ, 'γῆ τὰ σώματα παραδοθῆναι' ἀξιῶν. Ὁ δ' οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ θῆρ καὶ εἴ τι θηρὸς ἀγριώτερον, μήτε τῷ τῆς ἡλικίας ἀπονείμας νέφ' συγγνώμην, αὐτὸ μόνον ὡς ἐρωτήσας ὁμολογοῦντα Χριστιανὸν ἔμαθεν, ὥσπερ ὑπὸ τινος τρωθεὶς βέλους, οἰδήσας τὸν θυμὸν, ὅλη δυνάμει τοῖς βασανισταῖς χρῆσθαι κατ' αὐτοῦ προστάττει. Ὡς δ' ἐπικελευομένου θύειν ἀνανεύοιτα ἑώρα, οὐκέθ' ὡς σάρκας ἀνθρώπου, ἀλλ' ἢ λίθους ἢ ξύλα ἢ τι τῶν ἄλλων ἀψύχων, ἄχρὶς αὐτῶν ὀστέων καὶ τῶν ἐν βάθει καὶ ἐν μυχοῖς σπλάγχνων παραμόνως καταξαίνεσθαι κελεύει. Εἰς μακρὸν δὲ τούτου γινομένου, μάτην ἐγχειρεῖν διέγνω, ἀφώνου καὶ ἀνepsiστήτου, μικροῦ δὲ δεῖν καὶ πάντῃ ἀψύχου τοῦ σώματος αὐτῷ ταῖς βασάνοις κατατριβομένου. Παράμονον δὲ τὸ ἀνηλεὲς καὶ ἀπάνθρωπον κεκτημένος, εὐθὺς ὡς εἶχε μακρῷ πυρὶ παραδοθῆναι αὐτὸν ἀποφαίνεται. Καὶ οὗτος μὲν, πρὸ τῆς τοῦ κατὰ σάρκα δεσπότου τελειώσεως, ὕστατος ἐπὶ τὸν ἀγῶνα παρελθὼν, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴν προῦλαβεν, ἔτι διαμελλόντων τῶν περὶ τοὺς προτέρους ἐσπουδακότων. Ἦν δὲ ἄρα τὸν Πορφύριον ἰδεῖν ἱερονίκου

διαθέσει πάμμαχον νενικηκότος, κεκονισμένον μὲν τὸ σῶμα, φαιδρὸν δὲ τὸ πρόσωπον, θαρσαλέφ φρονήματι καὶ γαύρῳ μετὰ τοσαῦτα τὴν ἐπὶ θανάτῳ βαδίζοντα, καὶ θείου πνεύματος ὡς ἀληθῶς ἔμπλεων, αὐτοῦ τε φιλοσόφῳ σχήματι μόνῳ τῷ περὶ αὐτὸν ἀναβολαίῳ ἔξωμίδος τρόπον ἡμφιεσμένον, νηφαλέφ τε λογισμῷ περὶ ὧν ἐβούλετο τοῖς γνωρίμοις ἐντελλόμενον καὶ διανεύοντα, ἐπ' αὐτῷ τε ἱκρίῳ τὸ πρόσωπον ἔτι φαιδρὸν διατηροῦντα, ἀλλὰ καὶ ἀφθείσης ἔξω ἀπὸ μακροῦ ἀποστήματος κύκλῳ περὶ αὐτὸν τῆς πυρᾶς, ἐνθένδε κἀκεῖθεν ἀφαρπάζοντα τῷ στόματι τὴν φλόγα, γενναιότατά τε εἰς ἐσχάτην ἀναπνοὴν ἐγκαρτεροῦντα τῇ σιωπῇ, μετὰ μίαν τε ἦν ἅμα καθαψαμένης αὐτοῦ τῆς φλογὸς ἀπέρρηξε φωνὴν, 'τὸν Ὑῖον τοῦ Θεοῦ' Ἰησοῦν βοηθὸν' ἐπιβοώμενος. Τοιοῦτος καὶ ὁ Πορφυρίου ἄθλος. Τῆς δὲ κατ' αὐτὸν τελειώσεως ἄγγελος τῷ Παμφιλῷ γενόμενος Σέλευκος, τῶν ἀπὸ στρατείας τις ὁμολογητῆς, οἷα τηλικαύτης ἀγγελίας διάκονος, τοῦ σὺν αὐτοῖς παραχρήμα κλήρον καταξιούται. Αὐτίκα γάρ τοι αὐτὸν διαγγείλαντα τὸ τοῦ Πορφυρίου τέλος, τῶν τε μαρτύρων ἓνα δὴ τινα φιλήματι προσειπόντα, 432 ἐπιλαβόμενοι στρατιωταί τινες, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα. 'Ὁ δὲ ὥσπερ ἐπισπέρχων αὐτὸν τῷ προτέρῳ συναπόδημον τῆς εἰς οὐρανοὺς γενέσθαι πορείας, αὐτίκα κεφαλικῇ τιμωρίᾳ κολασθῆναι προστάττει. Οὗτος ἦν μὲν ἀπὸ τῆς Καππαδοκῶν γῆς, τῆς δ' ἐν στρατείαις ἐπιλέκτου νεολαίας, καὶ τῶν ἐν Ῥωμαϊκοῖς ἀξιώμασιν οὐ μικρᾶς τιμῆς ἐπειλημμένος· ἡλικία τε γὰρ καὶ ῥώμη σώματος, μεγέθει τε καὶ ἰσχύϊ, παρὰ πλείστον ὅσον τοὺς συστρατιώτας ἐπλεονέκτει, ὥς καὶ τὴν πρόσοψιν αὐτῷ περιβόητον τοῖς πᾶσιν εἶναι, καὶ τὸ πᾶν εἶδος ἀξιάγαστον, μεγέθους ἕνεκα καὶ εὐμορφίας. Καταρχὰς μὲν οὖν τοῦ διωγμοῦ, διὰ μαστίγων ὑπομονῆς τοῖς κατὰ τὴν ὁμολογίαν διαπρέψας ἀγῶσι, μετὰ δὲ τὴν τῆς στρατείας ἀπαλλαγὴν, ζηλωτὴν ἑαυτὸν καταστήσας τῶν τῆς θεοσεβείας ἀσκητῶν, ὄρφανῶν ἐρήμων καὶ χηρῶν ἀπεριστάτων, τῶν τε ἐν πενίαις καὶ ἀσθενείαις ἀπερριμμένων ἐπίσκοπος ὥσπερ καὶ ἐπίκουρος, πατὴρ καὶ κηδεμόνος

[Al. τοῦ δίκην ἀναπέφανται· ὅθεν δὴ εἰκότως πρὸς τοῦ τοῖς τοιοῖσδε μᾶλλον τῶν διὰ καπνοῦ καὶ αἵματος θυσιῶν χαίροντος Θεοῦ τῆς κατὰ τὸ μαρτύριον παραδόξου κλήσεως ἡξιώθη. Δέκατος

οὗτος ἀθλητὴς ἐπὶ τοῖς δεδηλωμένοις, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ τετελείωτο ἡμέρα, καθ' ἣν, ὡς ἔοικε, μεγίστης τῷ Παμφίλου μαρτυρίῳ ἐπαξίως τοῦ ἀνδρὸς διανοιχθείσης πύλης, εὐμαρῆς ἅμ' αὐτῷ καὶ ἑτέροις ἢ πάροδος τῆς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσόδου γεγένηται. Κατ' ἔχνη δῆτα τῷ Σελεύκῳ Θεόδουλος σεμνὸς τις καὶ θεοσεβὴς πρεσβύτης, τῆς ἡγεμονικῆς τυγχάνων οἰκετίας, τιμημένος τε παρὰ τῷ Φιρμιλιανῷ πλέον τῶν κατὰ τὸν οἶκον ἀπάντων, τοῦτο μὲν τῆς ἡλικίας ἔνεκεν, καὶ τῷ τριγενείας πατέρα καθεστάναι, τοῦτο δὲ δι' ἣν ἔσωζε περὶ αὐτὸν εὐνοίαν καὶ πιστοτάτην συνείδησιν, τὸ παραπλήσιον τῷ Σελεύκῳ διαπραξάμενος, προσαχθεὶς τῷ δεσπότῃ καὶ μᾶλλον αὐτὸν τῶν πρότερον ὀξύνας, ταῦτο τοῦ σωτηρίου μαρτύριον πάθους σταυρῷ παραδοθεὶς κατεδέξατο. Ἐπὶ τούτοις ἐνὸς ἔτι λείποντος, ὃς τὸν δωδέκατον ἀποπλήσοι τοῖς δηλουμένοις μάρτυσιν ἀριθμὸν, Ἰουλιανὸς παρῆν τοῦτον ἀποπληρώσων· ἐξ ἀποδημίας γέ τοι ἀφικόμενος αὐτίκα, καὶ μὴδ' εἰσβαλὼν πω τῇ πόλει, εὐθὺς ὡς εἶχεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ μαθὼν καὶ ὀρμήσας ἐπὶ τὴν μαρτύρων θέαν, ὡς ἐπὶ γῆς χαμαὶ τὰ τῶν ἁγίων εἶδε 433 σκηνώματα, χαρᾶς ἔμπλεως γεγυνῶς, ἐκάστω περιπλακεὶς, τοὺς πάντας ἡσπάζετο. Τοῦτο ποιοῦντα συλλαβόντες αὐθις οἱ τῶν φόνων διάκονοι προσάγουσι τῷ Φιρμιλιανῷ. Ἀκόλουθα δ' αὐτῷ ἐπιτελῶν, μακρῷ καὶ τοῦτον πυρὶ παραδίδωσιν. Οὕτω δῆτα καὶ Ἰουλιανὸς σκιρτῶν καὶ ὑπεραλλόμενος, μεγάλη τῇ φωνῇ τῷ τηλικούτων αὐτὸν ἀξιώσαντι Κυρίῳ ὑπερευχαριστῶν, τοῦ τῶν μαρτύρων καθηξιώθη στεφάνου. Ἦν δὲ οὗτος τὸ μὲν κατὰ σάρκα γένος Καππαδοκῶν, τὸν δὲ τρόπον εὐλαβέστατος καὶ πιστότατος καὶ γνησιώτατος, σπουδαῖός τε τὰ ἄλλα πάντα, καὶ πνέων αὐτοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Τοιοῦτο τῆς συνοδίας τὸ στῆφος τῶν ἅμα Παμφίλῳ συνεισελθεῖν ἐπὶ τὸ μαρτύριον ἀξιοθέντων. Τούτων ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας τοσαύτας τε νύκτας, ἐκ προστάξεως τοῦ δυσσεβοῦς ἡγουμένου, τὰ ἱερὰ καὶ ὄντως ἅγια σώματα εἰς βορὰν τοῖς σαρκοβόροις ἐτηρεῖτο. Ὡς δ' ^{Supr. 9.} οὐδὲν αὐτοῖς παραδόξως, οὐ θηρίον, οὐ πτηνὸν, οὐ κύων προσεπέλαζεν, αὐθις ἐξ οἰκονομίας τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἀβλαβῇ ληφθέντα, τῆς τε προσηκούσης κηδείας λαχόντα, τῇ συνήθει παρεδόθη ταφῇ. Ἔτι δὲ τῆς κατὰ τούτους κινήσεως ἀνὰ στόμα

τοῖς πᾶσι λαλουμένης, Ἀδριανὸς καὶ Εὐβουλος, ἀπὸ Μαγγαναίας οὕτω καλουμένης χώρας ὡς τοὺς λοιποὺς ὁμολογητὰς εἰς τὴν Καισάρειαν ἀφικόμενοι, πρὸς τῇ πύλῃ καὶ αὐτοὶ δι' ἣν ἐληλύθασιν ἀνεκρίνοντο αἰτίαν· εἴτα ὁμολογήσαντες τὰληθές, τῷ Φιρμιλιανῷ προσάγονται. Ὁ δ' ὡς εἶχε, πάλιν μηδὲν ὑπερθέμενος, μετὰ πλείστας βασάνους ἅς κατὰ τῶν πλευρῶν αὐτοῖς ἐπιτέθεικε, θηρίων αὐτοὺς βορᾷ κατακρίνει. Δυσὲν δὴ οὖν μεταξὺ διελθουσῶν ἡμερῶν, ὁ μὲν Ἀδριανὸς Δύστρου πέμπτη

March 5. μηνὸς πρὸ τριῶν Νῶνων Μαρτίων, γενεθλίων τῆς κατὰ Καισαρέων νομιζομένης Τύχης ἡμέρα, λέοντι παραβληθεὶς, καὶ μετὰ τοῦτον ξίφει κατασφαγείς ἐτελειώθη, ὁ δὲ Εὐβουλος μεθ' ἐτέραν

March 7. μέσην, Νῶναις αὐταῖς Μαρτίαις, ἣ γένοιτ' ἂν ἐβδόμη Δύστρου, πολλὰ λιπαρήσαντος αὐτὸν τοῦ δικαστοῦ, ὡς ἂν θύσας τῆς νομιζομένης παρ' αὐτῶν ἐλευθερίας τύχοι, τῆς προσκαίρου ζωῆς τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας εὐκλεῇ προτιμήσας θάνατον, μετὰ τοὺς θήρας ὁμοίως τῷ προτέρῳ θῦμα γενόμενος, ὕστατος τῶν ἐπὶ τῆς Καισαρείας μαρτύρων τοὺς ἄλλους ἐπεσφραγίσατο. Μνη-

434 μονεῦσαι δ' ἔτι ἄξιον ἐνταῦθα τοῦ λόγου, ὡς ἄρα οὐκ εἰς μακρὸν τῆς οὐρανίου προνοίας τοὺς δυσσεβεῖς ἄρχοντας αὐτοῖς τυράννοις μετελθούσης. Ὁ γὰρ τὰ τοσαῦτα κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων παροινήσας, αὐτὸς δὴ ὁ Φιρμιλιανὸς, μετὰ τῶν ἄλλων ἐσχάτην ὑπομείνας τιμωρίαν, ξίφει τὴν ζωὴν καταστρέφει. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Καισάρειαν ἐφ' ὅλοις τοῖς τοῦ διωγμοῦ χρόνοις ἐπιτελεσθέντα μαρτυρία τοιαῦτα.

CAP. XII.

Ὅσα δ' ἐπὶ τούτοις κατὰ τὸν ἐν μέσῳ χρόνον ἐπιτελεσθῆναι συμβέβηκε, κατὰ τε τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτας, ὡς ἀντὶ ποιμένων τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ προβάτων, ὧν οὐκ ἐνθέσμως προϋστησαν, καμῆλων ἀλόγου καὶ τῇ τοῦ σώματος φύσει σκολιωτάτου ζώου φροντιστὰς αὐτοὺς, ὥσπερ εἰ τούτων ἀξίους ἢ θεία κατακρίνασα δίκη προεστήσατο, ὅπως τε βασιλικῶν ἱππων ἐνόχους παραστήσει κατεδίκασεν, ὅσα τε τῶν ἱερῶν σκευῶν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα κειμηλίων, οἱ αὐτοὶ πρὸς τῶν κατὰ καιροὺς βασιλικῶν ἐπιτρόπων τε καὶ ἀρχόντων ἐν ὕβρεσι καὶ

ἀτιμίαις καὶ βασάνοις ἀνηντλήκασιν, τὰς τε ἐπὶ τούτοις τῶν πολλῶν φιλαρχίας, ἀκρίτους τε καὶ ἐκθέσμους χειροτονίας, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὁμολογηταῖς σχίσματα, ὅσα τε οἱ νέοι στασιώδεις κατὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας λειψάνων διὰ σπουδῆς ἐμνηχανήσαντο, καινότερα καινοῖς ἐπινεωτερίζοντες, καὶ ἀφειδῶς ταῖς τοῦ διωγμοῦ συμφοραῖς ἐπειτρίβοντες, καὶ κακὰ κακοῖς ἐπιτειχίζοντες, ταῦτα πάντα παρήσειν μοι δοκῶ, ἀνοίκειον ἐμαντῶ κρίνας, παραιτουμένῳ τε καὶ ἀποφεύγοντι, ὡς δ' οὖν καὶ ἀρχομένῳ 435 viii. 2.
μοι εἴρηται, τὴν περὶ τούτων διήγησιν, ἀλλὰ γὰρ 'ὅσα σεμνὰ Phil. iv. 8.
καὶ εὐφημα' κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον, καὶ 'εἴ τις ἀρετὴ καὶ ἔπαινος,' ταῦτα λέγειν τε καὶ γράφειν, καὶ πισταῖς ἀκοαῖς παρέχεσθαι, οἰκειότατον ἡγούμενος τῇ τῶν θαυμαστῶν μαρτύρων ἱστορίᾳ· καὶ τῇ μετὰ ταύτην οὐρανόθεν ἡμῖν ἐπιφανείσῃ εἰρήνῃ κοσμήσειν μοι δοκῶ τοῦ παντὸς λόγου τὴν περιγραφὴν.

CAP. XIII.

Ἐβδομον ἔτος τοῦ καθ' ἡμῶν ἀγῶνος ἡνύετο, καὶ πῶς ἡρέμα τῶν καθ' ἡμᾶς ἡσυχῇ τὸ ἀπερίεργον εἰληφότων, εἰς ὁδοὺν τε A.D. 310.
διαγενομένων ἔτος, ἀμφὶ τὰ ἐν Παλαιστίνῃ χαλκοῦ μέταλλα οὐκ ὀλίγης ὁμολογητῶν συγκεκροτημένης πληθύος, πολλῇ τε τῇ παρρησίᾳ χρωμένων, ὡς καὶ οἴκους εἰς ἐκκλησίας δεύμασθαι, ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων, δεινός τις ὢν καὶ πονηρὸς, καὶ οἶον αὐτὸν τὰ κατὰ τῶν μαρτύρων δρασθέντα συνέστησεν, ἐπιδημήσας αὐτόθι καὶ τὴν τῶν ἐκεῖσε διαγωγὴν πυθόμενος, βασιλεῖ κοινοῦται, ὅσα δοκεῖν, εἰς διαβολὴν καταγράφων. Εἴτ' ἐπιστὰς ὁ τοῖς μετάλλοις ἐπιτεταγμένος, ὡς ἂν ἐκ βασιλικοῦ νεύματος διελὼν τὴν τῶν ὁμολογητῶν πληθύν, τοῖς μὲν Κύπρον, τοῖς δὲ τὸν Λίβανον οἰκεῖν ἔνειμεν, ἄλλους τε ἄλλαις κατὰ Παλαιστίνην χώραις κατασπεύρας, τοὺς πάντας διαφόροις πονεῖσθαι τισιν ἔργοις ἐπικελεύεται. Εἴτα τέσσαρας τοὺς μάλιστα δοκοῦντας αὐτῶν κορυφαίους ἐπιλεξάμενος, ἐπὶ τὸν ἐφεστῶτα τοῖς αὐτόθι στρατεύμασι παραπέμπεται· Πηλεὺς ἦν καὶ Νείλος, ἐπίσκοποι Supr. viii. 13.
Αἰγυπτίων, καὶ πρεσβύτερος ἄλλος, καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ τοῖς πᾶσι διὰ τὴν περὶ πάντας σπουδὴν γνωριμώτατος Πατερμούθιος· οὗς ὁ στρατοπεδάρχης, ἄρνησιν τῆς θεοσεβείας αἰτήσας καὶ μὴ

τυχῶν, τῇ διὰ πυρὸς τελειώσει παραδίδωσιν. Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐτύχχανον ἐκέισε ἐφ' ἑαυτοῖς ἰδίαν χώραν οἰκεῖν λαχόντες, ὅσοι τῶν ὁμολογητῶν ἦτοι διὰ γῆρας, ἢ διὰ πηρώσεις ἢ ἄλλας σωματῶν ἀσθενείας, τῆς ἐν τοῖς ἔργοις ἀπολέλυντο

Supr. 7. λειτουργίας· ὧν ἡγεῖτο ἐκ τῆς Γαζαίων ἐπίσκοπος ὁρμώμενος

436 Σιλβανὸς, εὐλαβὲς τι χρῆμα καὶ γνήσιον ὑπόδειγμα Χριστιανισμοῦ φέρων. Οὗτος δὴ, ὡς εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ διωγμοῦ καὶ διὰ παντὸς τοῦ χρόνου παντοίοις ἀγῶσιν ὁμολογιῶν διαπρέψας, εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τετήρητο, ὡς ἂν ὕστατον γένοιτο παντὸς τοῦ κατὰ Παλαιστίνην ἀγῶνος ἐπισφράγισμα. Τούτῳ δὲ καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου συνῆσαν πλείους, ἐν οἷς ἦν καὶ Ἰωάννης, ὃς τῇ περὶ μνήμας ἀρετῇ τοὺς καθ' ἡμᾶς ὑπερεβάλετο πάντας. Τῶν μὲν οὖν ὅσων καὶ πρότερον οὗτος ἐστέρητο, ὅμως δὲ καὶ ἐφ' αἷς διέπρεψεν ὁμολογίαις ὁμοίως τοῖς ἄλλοις καυτήρσιν ἀφανισθεῖς τὸν πόδα, κατὰ τῆς μὴ ἐνεργούσης ὁράσεως τὸν αὐτὸν τοῦ πυρὸς καυτήρα εἰλήφει, τῶν δημίων ἐπὶ τὸ ἀνηλεὲς καὶ ἀσυμπαθὲς τὸ τοῦ τρόπου ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον ἐπιτεινόντων. Τοιοῦτον δὴ ὄντα, ἤθους μὲν καὶ βίου φιλοσόφου, τί ἂν τις ἀποθαυμάσειεν, οὐχ οὕτως ἀναφανέντος παραδόξου, ὅσον τῆς ἐν μνήμας ἀρετῆς, ὅλας βίβλους τῶν θείων γραφῶν 'οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις,' ἢ φησὶν ὁ θεὸς ἀπόστολος, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ζώων δοραῖς ἢ χάρταις, ὑπὸ σιγῶν καὶ χρόνου διαφθειρομένοις, ἀλλ' 'ἐν πλαξίν' ὡς ἀληθῶς 'καρδίας σαρκίαις,' ψυχῇ τε διανγεῖ καὶ καθαρωτάτῳ διανοίας ὀμματι καταγεγραμμένου, ὡς προφέρειν γε, ὅτε καὶ βούλοιτο, διὰ στόματος ὥσπερ ἀπὸ τινος λόγων θησαυροῦ, τοτὲ μὲν νομικὴν καὶ προφητικὴν γραφὴν, τοτὲ δὲ ἱστορικὴν, εὐαγγελικὴν τε ἄλλοτε καὶ ἀποστολικήν. Καταπλαγῆναί ποτε αὐτὸς ὁμολογῶ, πρῶτον τὸν ἄνδρα θεασάμενος μέσον ἱκανοῦ πλήθους ἐκκλησίας ἐστῶτα, καὶ τινα μέρη θείας γραφῆς διεξιόντα. Ἔως μὲν γὰρ φωνῆς αὐτὸ μόνον ἐπακροῦσθαί μοι παρήν, ἀναγινώσκειν, οἷα δὴ ἔθος ἐν ταῖς συνόδοις, τινὰ ἡγοῦμην· ὡς δὲ ἄγχιστα γενόμενος τὸ πραττόμενον συνείδον, τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας ὑγίειν ὀφθαλμοῖς ἐν κύκλῳ περιεστῶτας, τοῦτον δὲ μόνοις τοῖς τῆς διανοίας χρώμενον, καὶ ἀτεχνῶς οἷά τινα προφήτην ἀποφθεγγόμενον, παρὰ πολὺ τε πλεονεκτοῦντα τοὺς τὸ σῶμα ἔρρωμένους, οὐδ'

2 Cor. iii. 3.

ὅπως οὖν δοξάζειν τὸν Θεὸν καὶ ἀποθανυμάζειν οἷός τε ἦν, σαφές τε πείσμα καὶ βέβαιον αὐτοῖς ἔργοις ἐδόκουν μοι ὄρᾶν, ὅτι δὴ μόνος κατ' ἀλήθειαν οὐχ ὁ ἐν τῷ προφανεῖ σώματι νενομισμένος πέφυκεν ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ κατὰ ψυχὴν καὶ διάνοιαν, ὃς καὶ τοῦ σώματος λελωβημένου, μείζονα τὴν ἀρετὴν τῆς καθ' αὐτὸν δυνάμεως ἐπεδείκνυτο. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς δεδηλωμένους κατὰ τὸν ἀποκριθέντα τόπον διατρίβοντας, τά τε συνήθη ἐν αἰσιταῖς καὶ προσευχαῖς καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀποτελοῦντας ἀσκήσεσι, ὁ μὲν Θεὸς αὐτὸς τῆς σωτηρίου τελειώσεως τυχεῖν ἡξίου, δεξιὰν αὐτοῖς ἐπήκοον παρέχων· ὁ δὲ πολέμιος ἐχθρὸς ἅτε 437 σχολαίτατα κατ' αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς Θεὸν εὐχῶν ὀπλιζομένους μηκέθ' οἷός τε φέρειν, κτείνειν καὶ μεταίρειν ἀπὸ γῆς ὡς ἂν ἐνοχλοῦντας ἐνόμιζεν· Θεὸς δὲ αὐτῷ καὶ τοῦτο πράττειν ἐγχειροῦντι συνεχώρει, ὡς ὁμοῦ γε αὐτὸς τῆς αὐτοῦ κατὰ προαίρεσιν μὴ εἴργοιτο πονηρίας, ἐκεῖνοί τε τῶν πολυτρόπων ἀγώνων ἡδη ποτε ἀπολάβοιεν τὰ βραβεῖα. Ταύτη οὖν ἐνὸς δέοντες τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα, νεύματι τοῦ παναγεστάτου Μαξιμίνου, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνονται. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ κατὰ Παλαιστίνην ἐν ὅλοις ἔτεσιν ὀκτὼ συμπερανθέντα μαρτύρια, καὶ τοιοῦτος ὁ καθ' ἡμᾶς διωγμὸς, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως, εἰς μέγα δὲ προκίψας ἐν ταῖς κατὰ χρόνους τῶν ἀρχόντων ἐπαναστάσεσιν, ἐν αἷς πολύτροποι καὶ πολυειδεῖς τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἡθληκότων ἀγῶνες ἀνήριθμόν τι πλῆθος μαρτύρων κατὰ πᾶσαν ἐπάρχιον συνεστήσαντο, ἐν τοῖς ἀπὸ Λιβύης καὶ δι' ὅλης Αἰγύπτου, Συρίας τε καὶ τῶν ἀπ' ἀνατολῆς καὶ κύκλῳ μέχρι τῶν κατὰ τὸ Ἰλλυρικὸν κλίμα παρατείνουσι. Τὰ γάρ τοι ἐπέκεινα τῶν δεδηλωμένων, Ἰταλία πᾶσα καὶ Σικελία, Γαλλία τε καὶ ὅσα κατὰ δυόμενον ἥλιον ἐπὶ Σπανίαν Μαυριτανίαν τε καὶ Ἀφρικὴν, οὐδ' ὅλοις ἔτεσιν δυσὶ τοῖς πρώτοις τοῦ διωγμοῦ τὸν πόλεμον ὑπομείναντα, ταχίστης ἡξιώθησαν ἐπισκοπῆς τε Θεοῦ καὶ εἰρήνης, τῆς οὐρανίου προνοίας φειδῶ τῆς τῶν ἀνδρῶν ἀπλότητος καὶ πίστεως ποιουμένης. Ὁ γοῦν μηδὲ ἱστορήται ἐν τοῖς ἀνέκαθεν τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, τοῦτο νῦν πρῶτον καθ' ἡμᾶς παρὰ πᾶσαν γέγονεν ἐλπίδα. Διαιρεῖται μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ καθ' ἡμᾶς διωγμῷ διχῇ τὰ τῆς βασιλείας, εἰρήνης δ' ἀπολαύουσιν οἱ ἐν θατέρῳ μέρει τῷ

προδεδηλωμένῳ κατοικοῦντες ἀδελφοί, τῶν ἀνὰ τὴν ἄλλην οἰκου-
 μένην μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἀγῶνας ὑπομεινάντων. Ἀλλὰ γὰρ
 ὅτε καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπισκοπὴν εὐμενῇ καὶ ἱλεῶ ἡ θεία καὶ
 οὐράνιος χάρις ἐνεδείκνυτο, τότε δῆτα καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἄρχοντες,
 αὐτοὶ δὲ ἐκεῖνοι δι' ὧν πάλαι τὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνηργεῖτο
 πολέμων, παραδοξοτάτῳ γνώμῃ μεταβαλλόμενοι παλινφθίαι
 ᾗδου, χρηστοῖς περὶ ἡμῶν προγράμμασιν καὶ ἡμέροις διατάγμασι
 τὴν καθ' ἡμῶν πυρκαϊὰν ἀποσβεννύντες· ἀναγραφτέα δὲ καὶ
^{Supr.}
^{viii. 17.} ἡ παλινφθία.

Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ
 μαρτυρησάντων τέλος.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

439

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ Θ΄.

CAP. I.

Περὶ τῆς ἐπιπλάστου ἀνέσεως.

ΤΑ μὲν δὴ τῆς παλινωδίας τοῦ προτεθέντος βασιλικοῦ νέυ- A.D. 311.
ματος ἤπλωτο τῆς Ἀσίας πάντη καὶ πανταχοῦ, κατὰ τε τὰς
ἀμφὶ ταύτην ἐπαρχίας· ὧν τοῦτον ἐπιτελεσθέντων τὸν τρόπον,
Μαξιμῖνος ὁ ἐπ' ἀνατολῆς τύραννος, δυσσεβέστατος εἰ καὶ τις
ἄλλος, καὶ τῆς εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσεβείας πολεμιώτατος
γεγονὼς, οὐδαμῶς τοῖς γραφεῖσιν ἀρεσθεῖς, ἀντὶ τοῦ προτε-
θέντος γράμματος, λόγῳ προστάττει τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἄρχουσι
τὸν καθ' ἡμῶν ἀνείναι πόλεμον. Ἐπεὶ γὰρ αὐτῷ μὴ ἐξῆν
ἄλλως τῇ τῶν κρειττόνων ἀντιλέγειν κρίσει, τὸν προεκτεθέντα
νόμον ἐν παραβύστω θείῃ, καὶ ὅπως ἐν τοῖς ὑπ' αὐτὸν μέρεσι
μὴ εἰς προὔπτον ἀχθείη φροντίσας, ἀγράφῳ προστάγματι τοῖς
ὑπ' αὐτὸν ἄρχουσι τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν ἀνείναι προστάττει.
Οἱ δὲ τὰ τῆς παρακελεύσεως ἀλλήλοις διὰ γραφῆς ὑποσημαί-
νουσιν. Ὁ γοῦν παρ' αὐτοῖς τῷ τῶν ἐξοχωτάτων ἐπάρχων

ἀξιώματι τετιμημένος Σαβίνος, πρὸς τοὺς κατ' ἔθνος ἡγουμένους τὴν βασιλέως ἐμφαίνει γνώμην διὰ Ῥωμαϊκῆς ἐπιστολῆς, 440 ἧς καὶ αὐτῆς ἡ ἐρμηνεία τοῦτον περιέχει τὸν τρόπον·

Διπαρωτάτῃ καὶ καθωσιωμένη σπουδῇ ἡ θεϊότης τῶν δεσποτῶν ἡμῶν θειοτάτων αὐτοκρατόρων πάντων τῶν ἀνθρώπων τὰς διανοίας πρὸς τὴν ὁσίαν καὶ ὀρθὴν τοῦ ζῆν ὁδὸν περιαγαγεῖν ἔτι πάλαι ὤρισεν, ὅπως καὶ οἱ ἀλλοτρία Ῥωμαίων συνηθεία ἀκολουθεῖν δοκοῦντες τὰς ὀφειλομένας θρησκείας τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς ἐπιτελοῖεν. Ἄλλ' ἡ τινῶν ἔνστασις καὶ τραχυτάτῃ βουλῇ εἰς τοσοῦτον περιέστη, ὥς μήτε λογισμῷ δικαίῳ τῆς κελεύσεως δύνασθαι ἐκ τῆς ἰδίας προθέσεως ἀναχωρεῖν, μήτε τὴν ἐπικειμένην τιμωρίαν αὐτοὺς ἐκφοβεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν συνέβαιεν ἐκ τοῦ τοιούτου τρόπου πολλοὺς εἰς κίνδυνον ἑαυτοὺς περιβάλλειν, κατὰ τὴν προσοῦσαν εὐγένειαν τῆς εὐσεβείας ἡ θεϊότης τῶν δεσποτῶν ἡμῶν, τῶν δυνατωτάτων αὐτοκρατόρων, ἀλλότριον εἶναι τῆς προθέσεως τῆς θειοτάτης τῆς ἰδίας δοκιμάζουσα τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας εἰς τοσοῦτον κίνδυνον τοὺς ἀνθρώπους περιβάλλειν, ἐκέλευσε διὰ τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως τῇ σῇ ἀγχινόῳ διαχαράξαι, ἵν' εἴ τις τῶν Χριστιανῶν τοῦ ἰδίου ἔθνους τὴν θρησκείαν μετιὼν εὐρεθείῃ, τῆς κατ' αὐτοῦ ἐνοχλήσεως καὶ τοῦ κινδύνου αὐτὸν ἀποστήσειας, καὶ μὴ τινα ἐκ ταύτης τῆς προφάσεως τιμωρία κολαστέον νομίσειας, ὅποτε τῇ τοσοῦτου χρόνου συνελύσει συνέστη αὐτοὺς μηδεὶν τρόπῳ πεπεῖσθαι δεδυνῆσθαι, ὅπως ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐνστάσεων ἀναχωρήσαιεν. Ἐγγράφαι τοιγαροῦν πρὸς τοὺς λογιστὰς καὶ τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς πραιποσίτους τοῦ πάγου ἐκάστης πόλεως ἡ σὴ ἐπιστρέφεια ὀφείλει, ἵνα γνῶεν περαιτέρω αὐτοῖς τούτου τοῦ γράμματος φροντίδα ποιεῖσθαι μὴ προσήκειν.

Ἐπὶ τούτοις οἱ κατ' ἐπαρχίαν, τὴν τῶν γραφέντων αὐτοῖς ἐπαληθεύειν προαίρεσιν νενομικότες, λογισταῖς καὶ στρατηγοῖς καὶ τοῖς κατ' ἀγροὺς ἐπιτεταγμένοις τὴν βασιλικὴν διὰ γραμμάτων ἐμφανῇ καθιστῶσι γνώμην· οὐ μόνον δ' αὐτοῖς διὰ γραφῆς ταῦτα προὔχῳρει, καὶ ἔργοις δὲ πολὺ πρότερον, ὥς ἂν νεῦμα βασιλικὸν εἰς πέρας ἄγοντες, οὓς εἶχον ἐν δεσμωτηρίοις καθειργμένους διὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον ὁμολογίαν, εἰς φανερὸν προάγοντες ἡλευθέρουν, ἀνιέντες τούτων δὴ αὐτῶν τοὺς ἐν μετάλλοις ἐπὶ τιμωρίᾳ δεδομένους· τοῦτο γὰρ ἐπ' ἀληθείας βασιλεῖ δοκεῖν ὑπειλήφασιν, ἡπατημένοι. Καὶ δὴ τούτων οὕτως ἐπιτελεσθέντων, ἀθρόως οἷόν τι φῶς ἐκ ζοφεράς νυκτὸς ἐκλάμψαν, κατὰ πᾶσαν πόλιν συγκροτουμένας παρῆν ὁρᾶν ἐκκλησίας, συνόδους τε παμπληθεῖς, καὶ τὰς ἐπὶ τούτων ἐξ ἔθνους ἐπιτελουμένας ἀγωγάς· καταπέπληκτο δ' ἐπὶ τούτοις

οὐ σμικρῶς πᾶς τις τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, τῆς τοσαύτης μεταβολῆς τὸ παράδοξον ἀποθανυμάζων, μέγαν τε καὶ μόνον 441 ἀληθῆ τὸν Χριστιανῶν Θεὸν ἐπιβοώμενος. Τῶν δ' ἡμετέρων οἱ μὲν τὸν τῶν διωγμῶν ἀγῶνα πιστῶς καὶ ἀνδρείως διη-θληκότες, τὴν πρὸς ἅπαντας αὐθις ἀπελάμβανον παρρησίαν· ὅσοι δὲ τὰ τῆς πίστεως νενοσηκότες, τὰς ψυχὰς ἐτύγχανον κεχειμασμένοι, ἀσμένως περὶ τὴν σφῶν θεραπείαν ἔσπευδον, ἀντιβολουῦντες καὶ σωτηρίας δεξιὰν τοὺς ἐρρωμένους αἰτούμενοι, Cf. vi. 42. τὸν τε Θεὸν ἔλεων αὐτοῖς γενέσθαι καθικετεύοντες. Εἷτα δὲ καὶ οἱ γευνᾶν τῆς θεοσεβείας ἀθληταί, τῆς εἰς τὰ μέταλλα κακοπαθείας ἐλευθερούμενοι, ἐπὶ τὰς αὐτῶν ἐστέλλοντο, γαῦροι καὶ φαιδροὶ διὰ πάσης ἰόντες πόλεως, εὐφροσύνης τε ἀλέκτου, καὶ ἦν οὐδὲ λόγῳ δυνατὸν ἐρμηνεύσαι παρρησίας ἔμπλεοι. Στίφη δ' οὖν πολυάνθρωπα, κατὰ μέσας λεωφόρους καὶ ἀγορὰς, ψδαῖς καὶ ψαλμοῖς τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντα τὰ τῆς πορείας ἦννε. Καὶ τοὺς μετὰ τιμωρίας ἀπνηεστάτης μικρῇ πρόσθεν δεσμίους τῶν πατρίδων ἀπελθαμένους, εἶδες ἂν ἱλαροῖς καὶ γεγηθόσι προσώποις τὰς αὐτῶν ἐστίας ἀπολαμβάνοντες, ὥς καὶ τοὺς πρότερον καθ' ἡμῶν φονῶντας, τὸ θαῦμα παρὰ πᾶσαν ὀρώντας ἐλπίδα, συγχαίρειν τοῖς γεγενημένοις.

CAP. II.

Περὶ τῆς μετέπειτα διαστροφῆς.

Ταῦτα δ' οὐκέθ' οἷός τε φέρειν ὁ τύραννος, μισόκαλος ἐς τὰ μάλιστα καὶ πάντων ἀγαθῶν ἐπίβουλος ὑπάρχων, ὃν ἔφαμεν τῶν ἐπ' ἀνατολῆς ἄρχειν μερῶν, οὐδ' ὅλους ἐπὶ μῆνας ἔξ τούτου ἐπιτελεῖσθαι τὸν τρόπον ἠνέσχετο· ὅσα δ' οὖν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς εἰρήνης μηχανώμενος, πρῶτον μὲν εἵργειν ἡμᾶς τῆς ἐν τοῖς κοιμητηρίοις συνόδου διὰ προφάσεως πειρᾶται, Cf. vii. 13. εἷτα διὰ τινων ποιηρῶν ἀνδρῶν αὐτὸς ἐαυτῷ καθ' ἡμῶν πρεσβεύεται, τοὺς Ἀντιοχέων πολίτας παρορμήσας, ἐπὶ τὸ Nov. A.D. 311. μηδαμῶς τινα Χριστιανῶν τὴν αὐτῶν οἰκῆν ἐπιτρέπεσθαι πατρίδα, ὥς ἐν μεγίστῃ ὥρεᾳ παρ' αὐτοῦ τυχεῖν ἀξιώσαι, καὶ 442 ἑτέροισι δὲ ταῦτ' ὑποβαλεῖν διαπράξασθαι· ὧν πάντων ἀρχηγὸς ἐπ' αὐτῆς Ἀντιοχείας ἐπιφύεται Θεότεκνος, δεινὸς καὶ γόης

καὶ πονηρὸς ἀνὴρ, καὶ τῆς προσωυμίας ἀλλότριος· ἐδόκει δὲ λογιστεῦν τὰ κατὰ τὴν πόλιν.

CAP. III.

Περὶ τοῦ κατ' Ἀντιόχειαν νεοπαγοῦς ξοάνου.

Πλεῖστα δ' οὖν οὗτος καθ' ἡμῶν στρατευσάμενος, καὶ πάντα τρόπον τοὺς ἡμετέρους, ὥσπερ τινὰς φῶρας ἀνοσίους, ἐκ μυχῶν θηρεῦσαι διὰ σπουδῆς πεποιημένος, πάντα τε ἐπὶ διαβολῇ καὶ κατηγορίᾳ τῇ καθ' ἡμῶν μεμηχανημένος, καὶ θανάτου αἷτιος μυρίοις ὅσοις γεγινώς, τελευτῶν εἰδωλόν τι Διὸς Φιλίου μαγγανείαις τισὶ καὶ γοητείαις ἰδρύει, τελετάς τε ἀνάγνους αὐτῷ καὶ μύσεις ἀκαλλιερήτους, ἐξαγίστους τε καθαρμούς ἐπινοήσας, μέχρι καὶ βασιλέως τὴν τερατείαν δι' ὧν ἐδόκει χρησμῶν ἐκτελεῖν, ἐπεδείκνυτο· καὶ δὴ καὶ οὗτος, κολακείᾳ τῇ καθ' ἡδονὴν τοῦ κρατοῦντος, ἐπεγείρει κατὰ Χριστιανῶν τὸν δαίμονα, καὶ τὸν θεὸν δὴ κελεύσαι φησιν ὑπερορίους τῆς πόλεως καὶ τῶν ἀμφὶ τὴν πόλιν ἀγρῶν, ὡς ἂν ἐχθροὺς αὐτῷ, Χριστιανούς ἀπελάσαι.

CAP. IV.

Περὶ τῶν καθ' ἡμῶν ψηφισμάτων.

Τούτῳ δὲ πρώτῳ κατὰ γνώμην πράξαντι, πάντες οἱ λοιποὶ τῶν ἐν τέλει τὰς ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν πόλεις οἰκοῦντες τὴν ὁμοίαν ὥρμωντο ψήφον ποιήσασθαι, προσφιλὲς δ' εἶναι τοῦτο βασιλεῖ τῶν κατ' ἐπαρχίαν ἡγεμόνων συνεωρακότων, καὶ τοῦτ' αὐτὸ διαπράξασθαι τοῖς ὑπηκόοις ὑποβεβληκότων. Ὡν δὴ καὶ αὐτῶν τοῖς ψηφίσμασι δι' ἀντιγραφῆς ἀσμενέστατα ἐπινεύσαντος τοῦ τυράννου, αὖθις ἐξ ὑπαρχῆς ὁ καθ' ἡμῶν
 443 ἀνεφλέγετο διωγμός. Ἱερεῖς δῆτα κατὰ πόλιν τῶν ξοάνων, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀρχιερεῖς, πρὸς αὐτοῦ Μαξιμίνου, οἱ μάλιστα ταῖς πολιτείαις διαπρέψαντες καὶ διὰ πασῶν ἔνδοξοι γενόμενοι καθίσταντο· οἷς καὶ πολλή τις εἰσήγετο σπουδὴ περὶ τὴν τῶν θεραπευομένων πρὸς αὐτῶν θρησκείαν. Ἡ γοῦν ἔκτοπος τοῦ κρατοῦντος δεισιδαιμονία, συνελόντι φάναι, πάντας τοὺς ὑπ'

αὐτὸν ἄρχοντας τε καὶ ἀρχομένους εἰς τὴν αὐτοῦ χάριν πάντα πράττειν καθ' ἡμῶν ἐνήγε, ταύτην αὐτῷ χάριν μεγίστην ἀνθ' ὧν ἐνόμιζον πρὸς αὐτοῦ τεύξεσθαι εὐεργεσιῶν ἀντιδωρουμένων, τὸ καθ' ἡμῶν φονῆν, καὶ τινας εἰς ἡμᾶς καινοτέρας κακοθείας ἐνδείκνυσθαι.

CAP. V.

Περὶ τῶν ἐπιπλάστων ὑπομνημάτων.

Πλασάμενοι δῆτα Πιλάτου καὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ὑπο- Supr. i. 9.
μνήματα, πάσης ἔμπλεα κατὰ τοῦ Χριστοῦ βλασφημίας, γνώμη τοῦ μείζονος ἐπὶ πᾶσαν διαπέμπονται τὴν ὑπ' αὐτὸν ἀρχὴν, διὰ προγραμμάτων παρακελευόμενοι, κατὰ πάντα τόπον ἀγρούς τε καὶ πόλεις, ἐν ἐκφανεῖ ταῦτα τοῖς πᾶσιν ἐκθεῖναι, τοῖς τε παισὶ τοὺς γραμματοδιδασκάλους ἀντὶ μαθημάτων ταῦτα μελετᾶν καὶ διὰ μνήμης κατέχειν παραδιδόναι. Ὡν τοῦτον ἐπιτελουμένων τὸν τρόπον, ἕτερος στρατοπεδάρχης ὢν 'δοῦκα' Ῥωμαῖοι προσαγορεύουσιν, ἀνὰ τὴν Δαμασκὸν τῆς Φοινίκης ἐπίρρητά τινα γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπαστα ποιήσας, βασάνους αὐταῖς ἐπιθήσειν ἠπειλεῖ, λέγειν ἐγγράφως ἐπαναγκάζων, ὥς δὴ εἶησάν ποτε Χριστιανὰ, συνειδεῖν τε αὐτοῖς ἀθεμιτουργίας, ἐν αὐτοῖς τε τοῖς κυριακοῖς πράττειν αὐτοὺς Cf. iv. 7.
τὰ ἀκόλαστα, καὶ ὅσα ἄλλα λέγειν αὐτὰς ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος ἤθελεν· ὧν καὶ οὗτος ἐν ὑπομνήμασι τὰς φωνὰς ἐντεθείσας βασιλεῖ κοινουῦται. Καὶ δὴ προστάξαντος, εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν καὶ ταῦτα δημοσιούται τὰ γράμματα.

CAP. VI.

444

Περὶ τῶν ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ μεμαρτυρηκότων.

'Ἄλλ' ὁ μὲν οὐκ εἰς μακρὸν αὐτόχειρ ἑαυτοῦ γεγονὼς ὁ στρατοπεδάρχης, δίκην τίνυνσι τῆς κακοτροπίας. Ἡμῶν δ' αὖ φυγαὶ πάλιν ἀνεκινουῦντο, καὶ διωγμοὶ χαλεποὶ, τῶν τε κατὰ πάσας ἐπαρχίας ἡγουμένων αὐθις δειναὶ καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, ὥς καὶ τινας ἀλόντας τῶν περὶ τὸν θεῖον λόγον ἐπιφανῶν, ἀπαραίτητον τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψήφον καταδέξασθαι·

ὧν τρεῖς ἐν Ἑμίση τῇ πόλει τῆς Φοινίκης, Χριστιανούς σφάσ
 Supr. viii. 13. ὁμολογήσαντες, θηρίων βορᾷ παραδίδονται· ἐπίσκοπος ἦν ἐν
 τούτοις Σιλβανός, τὴν ἡλικίαν ὑπέργηρος, ἐν ὅλοις ἔτεσι
 τεσσαράκοντα τὴν λειτουργίαν διηνυκώς. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν
 Supr. vii. 32 ;
 viii. 13. Cf.
 Routh, Rell.
 Sacr. iv. 21
 sq. χρόνον καὶ Πέτρος τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικιῶν προστάς
 ἐπιφανέστατα, θεῖον ἐπισκόπων χρήμα, βίου τε ἀρετῆς ἕνεκα
 καὶ τῆς τῶν ἱερῶν λόγων συνασκήσεως, ἐξ οὐδεμιᾶς ἀνάρ-
 παστος γεγυνώς αἰτίας, μηδεμιᾶς προλαβούσης προσδοκίας,
 ἀθρόως οὕτω καὶ ἀλόγως, ὥς ἂν Μαξιμίνου προστάξαντος,
 τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον
 ἐπισκόπων ἄλλοι πλείους, ταῦτὸν ὑπομένουσι· Λουκιανός τε
 Supr. viii. 13.
 Routh, Rell.
 Sacr. iv. 3 sq. ἀνὴρ τὰ πάντα ἄριστος, βίῳ τε ἐγκρατεῖ καὶ τοῖς ἱεροῖς
 μαθήμασι συγκεκροτημένος, τῆς κατ' Ἀντιόχειαν παροικίας
 πρεσβύτερος, ἀχθεὶς ἐπὶ τῆς Νικομηδέων πόλεως, ὅθι τὴν καὶ
 βασιλεὺς διατρίβων ἐτύγχανε, παρασχών τε ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος
 τὴν ὑπὲρ ἧς προΐστατο διδασκαλίας ἀπολογίαν, δεσμωτηρίῳ
 παραδοθεὶς κτίννυται. Τοσαῦτα δῆτα ἐν βραχεί τῷ μισοκάλῳ
 Μαξιμίνῳ καθ' ἡμῶν συνεσκεύαστο, ὥς τοῦ προτέρου δοκεῖν
 πολλῷ χαλεπώτερον τοῦτον ἡμῖν ἐπεγγεῖσθαι διωγμὸν.

445

CAP. VII.

Περὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἐν στήλαις ἀνατεθείσης γραφῆς.

Ἐνὰ μέσας γέ τοι τὰς πόλεις, ὃ μὴδὲ ἄλλοτέ ποτε,
 ψηφίσματα πόλεων καθ' ἡμῶν καὶ βασιλικῶν πρὸς ταῦτα
 διατάξεων ἀντιγραφὰι στήλαις ἐντετυπωμένα χαλκαῖς ἀνορ-
 θοῦντο· οἳ τε παῖδες ἀνὰ τὰ διδασκαλεῖα, Ἰησοῦν καὶ Πιλάτον
 καὶ τὰ ἐφ' ὕβρει πλασθέντα ὑπομνήματα διὰ στόματος κατὰ
 πᾶσαν ἔφερον ἡμέραν. Ἐνταῦθά μοι ἀναγκαῖον εἶναι φαί-
 νεται, αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν ἐν στήλαις ἀνατεθείσαν τοῦ
 Μαξιμίνου γραφὴν ἐντάξαι, ἵν' ὁμοῦ τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς
 θεομισείας ἢ ἀλαζύνου καὶ ὑπερήφανου αὐθάδεια φανερά κατα-
 σταίῃ, καὶ τῆς παρὰ πόδας αὐτὸν μετελθούσης ἱερᾶς δίκης ἢ
 αὐπνός κατὰ τῶν ἀσεβῶν μισοπονηρία, πρὸς ἧς ἐλαθεῖς, οὐκ
 εἰς μακρὸν τὰναντία περὶ ἡμῶν ἐβουλεύσατό τε καὶ δι' ἐγγράφων
 νόμων ἐδογματίσας·

Ἀντίγραφον ἑρμηνείας τῆς Μαξιμίνου πρὸς τὰ καθ' ἡμῶν ψηφίσματα ἀντιγραφῆς, ἀπὸ τῆς ἐν Τύρῳ στήλης μεταληφθείσης.

Ἦδη ποτὲ ἡ ἀσθενὴς θρασυτής τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἴσχυσε, πᾶσαν πλάνης ἀμαυρότητα καὶ ὁμίχλην ἀποσεισαμένη καὶ ἀνασκεδάσασα, ἥτις πρὸ τούτου, οὐ τοσοῦτον τῶν ἀσεβῶν, ὅσον τῶν ἀθλίων ἀνθρώπων τὰς αἰσθήσεις ὀλεθρίῳ ἀγνοίας σκότῳ ἐνειληθείσας ἐπολιόρκει, ἐπυγῶναι ὡς τῇ τῶν ἀθανάτων θεῶν φιλαγάθῳ προνοίᾳ διοικείται καὶ σταθεροποιεῖται· ὅπερ πρᾶγμα ἄπιστόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅπως κεχαρισμένοι, ὅπως τε ἥδιστον καὶ προσφιλεῖς ἡμῖν γέγονεν, ὡς μέγιστον δείγμα τῆς θεοφιλοῦς ὑμῶν προαιρέσεως δεδωκέναι· ὁπότε καὶ πρὸ τούτου οὐδενὶ ἄγνωστον ἦν, ὁποίας παρατηρήσεως καὶ θεοσεβείας πρὸς τοὺς ἀθανάτους θεοὺς ἐτυγχάνετε ὄντες, οἷς οὐ ψιλῶν καὶ ὑποκένων ῥημάτων πίστις, ἀλλὰ συνεχῇ καὶ παράδοξᾳ ἔργων ἐπισήμων γνωρίζεται. Διόπερ ἐπαξίως ἡ ὑμετέρα πόλις θεῶν ἀθανάτων ἰδρυμὰ τε καὶ οἰκητήριον ἐπικαλοῖτο· πολλοῖς γοῦν παραδείγμασι κατα- 446 ὑμετέρα πόλις, πάντων τῶν ἰδίᾳ διαφερόντων αὐτῆς ἀμελήσασα, καὶ τὰς πρότερον τῶν ὑπὲρ αὐτῆςπραγμάτων δέσεις παριδούσα, ὅτε πάλιν ἦσθετο τοὺς τῆς ἐπαράτου ματαιότητος γεγονότας ἔρπειν ἄρχεσθαι, καὶ ὥσπερ ἀμεληθείσαν καὶ κεκοιμημένην πυρὰν, ἀναζωπυρουμένων τῶν πυρσῶν μεγίστας πυρκαϊὰς ἀναπληροῦσαν, εὐθέως πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, ὥσπερ πρὸς μητρόπολιν πασῶν θεοσεβειῶν, χωρὶς τινος μελλήσεως κατέφυγεν, ἱασίν τινα καὶ βοήθειαν ἀπαιτοῦσα· ἦν τινα διάνοιαν σωτηριῶδη διὰ τὴν πίστιν τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας τοὺς θεοὺς ὑμῖν ἐμβεβληκέναι δηλὸν ἐστίν· ἐκείνος τοιγαροῦν ἐκείνος ὁ ὕψιστος καὶ μέγιστος Ζεὺς, ὁ προκαθήμενος τῆς λαμπροτάτης ὑμῶν πόλεως, ὁ τοὺς πατρώους ὑμῶν θεοὺς, καὶ γυναῖκας καὶ τέκνα, καὶ ἐστίας καὶ οἴκους ἀπὸ πάσης ὀλεθρίου φθορᾶς ρύόμενος, ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς τὸ σωτήριον ἐνέπνευσε βούλημα, ἐπιδεικνὺς καὶ ἐμφαίνων ὅπως ἐξαιρετόν ἐστι καὶ λαμπρὸν καὶ σωτηριῶδες μετὰ τοῦ ὀφειλομένου σεβάσματος τῇ θρησκείᾳ καὶ ταῖς ἱεροθρησκίαις τῶν ἀθανάτων θεῶν προσιέναι. Τίς γὰρ οὕτως ἀνόητος ἢ νοῦ παντὸς ἀλλότριος εὑρεθῆναι δύναται, ὃς οὐκ αἰσθεται, τῇ φιλαγάθῳ τῶν θεῶν σπουδῇ συμβαίνειν, μήτε τὴν γῆν τὰ παραδιδόμενα αὐτῇ σπέρματα ἀρνεῖσθαι, τὴν τῶν γεωργῶν ἐλπίδα κενῇ προσδοκίᾳ σφάλλουσιν, μηδ' αὖ ἀσεβοὺς πολέμον πρόσοψιν ἀνεπικωλύτως ἐπὶ γῆς στηρίζεσθαι, καὶ φθαρείσης τῆς τοῦ οὐρανοῦ εὐκρασίας, αὐχμῶντα τὰ σώματα εἰς θάνατον κατασύρεσθαι, μηδὲ μὴν ἀμέτρων ἀνέμων πνεύμασι τὴν θάλασσαν κυμαίνουσιν κορυφοῦσθαι, μηδὲ γε καταιγίδας ἀπροσδοκίτους καταρρηγνύμενας ὀλέθριον χειμῶνα ἐπεγείρειν, ἔτι τοίνυν μήτε τὴν τροφὸν ἀπάντων καὶ μητέρα γῆν, ἀπὸ τῶν κατωτάτω λαγόνων ἐαυτῆς ἐν φοβερῷ τρόμῳ καταδυομένην, μηδὲ γε τὰ ἐπικείμενα ὄρη χασμάτων γινομένων καταδύεσθαι· ἅπερ πάντα καὶ τούτων ἔτι χαλεπώτερα κακὰ πρὸ τούτου πολλάκις γεγονέναι οὐδεὶς ἀγνοεῖ· καὶ ταῦτα σύμπαντα διὰ τὴν ὀλέθριον πλάνην τῆς ὑποκένου ματαιότητος τῶν ἀθεμίτων ἐκείνων

ἀνθρώπων ἐγένετο, ἥνικα κατὰ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐπεπόλαξε, καὶ, σχεδὸν εἰπεῖν, τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης αἰσχύναις ἐπέεξε.

Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει·

Ἐφοράτωσαν ἐν τοῖς πλατείαις ἤδη πεδίοις ἀνθούonta τὰ λήϊα, καὶ τοῖς ἀστάχυσιν ἐπικυμαίνοντα, καὶ τοὺς λειμῶνας δι' εὐομβρίαν φυτοῖς καὶ ἄνθεσι λαμπομένους, καὶ τὴν τοῦ αἵρος κατάστασιν εὐκρατον καὶ πρασιό-
447 τὴν ἀποδοθεῖσαν· χαιρέτωσαν λοιπὸν ἅπαντες διὰ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας, ἱερουργίας τε καὶ τιμῆς, τῆς τοῦ δυνατωτάτου καὶ στερροτάτου Ἀρεὸς δυνάμεως ἐξευμενισθείσης, καὶ διὰ τοῦτο τῆς εὐδινοτάτης εἰρήνης βεβαίως μεθ' ἡσυχίας ἀπολαύοντες, ἡδυνέσθωσαν· καὶ ὅσοι, τῆς τυφλῆς ἐκείνης πλάνης καὶ περιόδου παντάπασιν ἀποστάντες, εἰς ὀρθὴν καὶ καλλίστην διάνοιαν ἐπανήλθον, μειζόνως μὲν οὖν χαιρέτωσαν, ὥς ἂν ἐκ χειμῶνος ἀπροσδοκῆτου ἢ νόσου βαρείας ἀποσπασθέντες, καὶ ἡδέϊαν εἰς τοῦτιόν ζωῆς ἀπόλαυσιν καρπωσάμενοι. Εἰ δὲ τῇ ἐπαράτῳ αὐτῶν ματαιότητι ἐπιμένονεν, ἐν πολλῷ πόρρωθεν τῆς ἡμετέρας πόλεως καὶ περιχώρου, καθὼς ἡξιώσατε, ἀποχωρισθέντες ἐξελαθήτωσαν· ἔν' οὕτως, κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀξιωμαίου ὑμῶν περὶ τοῦτο σπουδῆς, παντὸς μιάσματος καὶ ἀσεβείας ἀποχωρισθεῖσα ἡ ἡμετέρα πόλις καὶ τὴν ἔμφυτον αὐτῇ πρόθεσιν, μετὰ τοῦ ὀφειλομένου σεβάσματος, ταῖς τῶν ἀθανάτων θεῶν ἱερουργίαις ὑπακούοι. Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅσῳ προσφιλεῖς ἡμῖν γέγονεν ἡ περὶ τούτου ἀξίωσις ὑμῶν, καὶ χωρὶς ψηφισμάτων καὶ χωρὶς δέησεως αὐθαιρέτῳ βουλήσει ἡ ἡμετέρα προθυμοτάτη φιλαγαθία ψυχῇ, ἐπιτρέπομεν τῇ ἡμετέρᾳ καθοσιώσει, ὅποιαν δ' ἂν βουληθῆτε μεγαλοδωρεᾶν, ἀντὶ ταύτης ὑμῶν τῆς φιλοθέου προθέσεως αἰτῆσαι. Καὶ ἤδη μὲν τοῦτο ποιεῖν καὶ λαβεῖν ἀξιώσατε· τεύξεσθε γὰρ αὐτῆς χωρὶς τινος ὑπερθέσεως· ἥτις παρασχεθεῖσα τῇ ἡμετέρᾳ πόλει, εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα τῆς περὶ τοὺς ἀθανάτους θεοὺς φιλοθέου εὐσεβείας παρέξει μαρτυρίαν, ποῦ δὲ ὑμᾶς ἀξίων ἐπάθλων τετυχηκέναι παρὰ τῆς ἡμετέρας φιλαγαθίας, ταύτης ὑμῶν ἔνεκεν τῆς τοῦ βίου προαιρέσεως, υἱοῖς τε καὶ ἐκγόνοις ὑμετέροις ἐπιδειχθήσεται.

[κατὰ Val.
Hein.]

Matt. xxiv.
24.

Ταῦτα δὴ καθ' ἡμῶν κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν ἀνεστηλίτευτο, πάσης ἐλπίδος, τὸ γοῦν ἐπ' ἀνθρώποις, ἀγαθῆς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀποκλείοντα· ὥς, κατ' αὐτὸ δὴ τὸ θεῖον ἐκείνω λόγιον, 'εἰ δυνατὸν,' ἐπὶ τούτοις 'καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς' αὐτοὺς σκανδαλίζεσθαι. Ἦδη γέ τοι σχεδὸν τῆς παρὰ τοῖς πλείστοις ἀποψυχούσης προσδοκίας, ἀθρόως καθ' ὁδὸν ἔτι σχεδὸν τὴν πορείαν ἔν τισι χώραις διανυόντων τῶν τὴν προκειμένην γραφὴν καθ' ἡμῶν διακονουμένων, ὃ τῆς ἰδίας ἐκκλησίας ὑπέρμαχος Θεὸς, μονο-
 νουχὶ τὴν τοῦ τυράννου καθ' ἡμῶν ἐπιστομίζων μεγαλαυχίαν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οὐράνιον αὐτοῦ συμμαχίαν ἐπεδείκνυτο.

CAP. VIII.

448

Περὶ τῶν κατὰ ταῦτα συμβεβηκότων ἐν λιμῷ καὶ λοιμῷ καὶ πολέμοις.

Οἱ μὲν οὖν ἐξ ἔθους ὄμβροι τε καὶ ὕετοί, χειμαδίου τῆς ὥρας ὑπαρχούσης, τὴν ἐπὶ γῆς ἀνείχον συνήθη φορὰν· λιμὸς δ' ἀδόκητος ἐπισκήπτει, καὶ λοιμὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ τινος ἐτέρου νοσήματος, ἕλκος δὲ ἦν φερωνύμως τοῦ πυρώδους ἔνεκεν, 'ἄνθραξ' προσαγορευόμενον, ἐπιφορά· ὃ καὶ καθ' ὅλων μὲν ἔρπον τῶν σωμάτων, σφαλεροὺς ἐνεποίει τοῖς πεπονθόσι κιωδύνους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ὀφθαλμῶν διαφερόντως ἐπὶ πλείστον γινόμενον, μυρίους ὅσους ἄνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ παισὶ πηροὺς ἀπειργάζετο. Τούτοις προσεπανίσταται τῷ τυράννῳ ὁ πρὸς Ἀρμενίους πόλεμος, ἄνδρας ἐξ ἀρχαίου φίλους τε καὶ συμμάχους Ῥωμαίων· οὓς καὶ αὐτοὺς Χριστιανοὺς ὄντας, καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον εὐσέβειαν διὰ σπουδῆς ποιουμένους, ὁ θεομιστὴς εἰδώλοισι θύειν καὶ δαίμοσιν ἐπαναγκάσαι πεπειραμένος, ἐχθροὺς ἀντὶ φίλων, καὶ πολεμίους ἀντὶ συμμάχων κατεστήσατο. Ἀθρόως δὴ ταῦτα πάντα ὑφ' ἑνα καὶ τὸν αὐτὸν συρρεῦσαντα καιρὸν, τῆς τοῦ τυράννου θρασύτητος τὴν κατὰ τοῦ θείου μεγαλαυχίαν διήλεγξεν, ὅτι δὴ τῆς περὶ τὰ εἰδωλα αὐτοῦ σπουδῆς καὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἔνεκα πολιορκίας, 'μὴ λιμὸν μηδὲ λοιμὸν, μηδὲ μὴν πόλεμον ἐπὶ τῶν αὐτοῦ συμβῆναι καιρῶν' ἐθρασύνετο. Ταῦτα δ' οὖν ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπελθόντα, καὶ τῆς αὐτοῦ καταστροφῆς περιειλήφει τὰ προόμια. Αὐτὸς μὲν οὖν περὶ τὸν πρὸς Ἀρμενίους πόλεμον ἅμα τοῖς αὐτοῦ στρατοπέδοις κατεπονείτο· τοὺς δὲ λοιποὺς τῶν τὰς ὑπ' αὐτὸν πόλεις οἰκούντων δεινῶς ὁ λιμὸς τε ἅμα καὶ λοιμὸς κατετρυχέτην, ὥς ἐνὸς μέτρου πυρῶν δισχιλίας καὶ πεντακοσίας Ἀττικὰς ἀντικαταλλάττεσθαι. Μυριοὶ μὲν οὖν ἐτύγχανον οἱ κατὰ πόλεις θνήσκοντες, πλείους δὲ τούτων οἱ κατ' ἀγροὺς τε καὶ κώμας· ὥς ἤδη καὶ τὰς πάλαι τῶν ἀγροίκων πολυάνδρους ἀπογραφὰς μικροῦ δεῖν παντελῇ παθεῖν ἐξάλειψιν, ἀθρόως σχεδὸν ἀπάντων ἐνδεία τροφῆς καὶ λοιμῶδει νόσφ' διεφθαρμένων. Τινὲς μὲν οὖν τὰ ἑαυτῶν φίλτατα βραχυτάτης τροφῆς τοῖς

εὐπορωτέροις ἀπεμπολᾶν ἡξίουν· ἄλλοι δὲ τὰς κτήσεις κατὰ
 βραχὺ διαπιπράσκοντες, εἰς ἐσχάτην ἐνδείας ἀπορίαν ἤλαντον·
 ἤδη δὲ τινες σμικρὰ χόρτον διαμασώμενοι σπαράγματα, καί
 τινες ἀναίδην φθοροποιούς ἐσθίοντες πόας, τὴν τῶν σωμάτων
 ἕξιν λυμαινόμενοι διώλλυντο. Καὶ γυναιῶν δὲ τῶν κατὰ πόλεις
 εὐγενίδων τινὲς, εἰς ἀναίσχυντον ἀνάγκην πρὸς τῆς ἀπορίας
 ἐλασθεῖσαι, μεταίτειν ἐπὶ τῶν ἀγορῶν προελήλυθσαν, τῆς
 πάλαι ἐλευθερίου τροφῆς ὑπόδειγμα διὰ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον
 αἰδοῦς, καὶ τῆς ἀμφὶ τὴν περιβολὴν κοσμιότητος, ὑποφαίνουσαι·
 καὶ οἱ μὲν ἀπεσκληρότεροι ὥσπερ εἰδῶλα νεκρὰ, ὧδε κἀκεῖσε
 449 ψυχωραγοῦντες, ἐνσειόμενοί τε καὶ περιολισθαίνοντες ὑπὲρ
 ἀδυναμίας τοῦ στήναι, κατέπιπτον ἐν μέσαις ταῖς πλατείαις,
 πρηνεῖς δ' ἡπλωμένοι, ὀρέξαι σφίσι μικρὸν τρύφος ἄρτου
 κατηντιβόλουν, καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς ἐσχάταις ἔχοντες ἀναπνοαῖς,
 'πεινῇ' ἐπεβόων, πρὸς μόνην ταύτην τὴν ὀδυνηροτάτην φωνὴν
 εὐσθενεῖς καθιστάμενοι· οἱ δὲ, τὴν πληθὺν τῶν αἰτούντων κατα-
 πληττόμενοι, ὅσοι τῶν εὐπορωτέρων ἐδόκουν εἶναι, μετὰ τὸ
 μυρία παρασχεῖν, εἰς ἀπηνῇ λοιπὸν καὶ ἄτεγκτον ἐχώρουν
 διάθεσιν, τὰ αὐτὰ τοῖς αἰτοῦσιν ὅσον οὐπω καὶ αὐτοὶ πείσεσθαι
 προσδοκῶντες, ὥστ' ἤδη κατὰ μέσας ἀγορὰς καὶ στενωποὺς
 νεκρὰ καὶ γυμνὰ σώματα, ἐφ' ἡμέραις πλείοσιν ἄταφα διερ-
 ριμμένα, θέαν τοῖς ὀρώσιν οἰκτροτάτην παρέχεσθαι. Ἦδη γέ-
 500 τοι καὶ κυνῶν τινὲς ἐγίνοντο βορὰ, δι' ἣν μάλιστα αἰτίαν οἱ
 ζῶντες ἐπὶ τὴν κυνοκτονίαν ἐτράποντο, δέει τοῦ μὴ λυσσῆσαντας
 ἀνθρωποφαγίαν ἐργάσασθαι. Οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ὁ λοιμὸς
 πάντας οἴκους καὶ γενεὰς ἐπεβόσκετο, μάλιστα δ' οὖς ὁ λιμὸς
 διὰ τὸ εὐπορεῖν τροφῶν οὐχ οἷός τε ἦν ἐκτρίψαι. Οἱ γ' οὖν
 ἐν περιουσίαις, ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες καὶ μυριοὶ τῶν ἐν τέλει,
 ὥσπερ ἐπίτηδες τῇ λοιμῶδει νόσφ' πρὸς τοῦ λιμοῦ καταλε-
 λειμμένοι, ὀξείαν καὶ ὠκυτάτην ὑπέμενον τελευτήν· πάντα δ'
 οὖν οἰμωγῶν ἦν ἀνάπλεα, κατὰ πάντας τε στενωποὺς, ἀγορὰς
 τε καὶ πλατείας, οὐδ' ἦν ἄλλο τι θεωρεῖν, ἢ θρήνους μετὰ
 τῶν συνήθων αὐτοῖς αὐλῶν τε καὶ κτύπων. Τοῦτον δὲ τὸν
 τρόπον δυσὶν ὅπλοις τοῖς προδεδηλωμένοις λοιμοῦ τε ὁμοῦ καὶ
 λιμοῦ στρατεύσας ὁ θάνατος, ὅλας ἐν ὀλίγῳ γενεὰς ἐνεμήθη·
 ὥς ὁρᾶν ἤδη δυεῖν καὶ τριῶν σώματα νεκρῶν ὑπὸ μίαν ἐκφορὰν

προκομιζόμενα. Τοιαῦτα τῆς Μαξιμίνου μεγαλαυχίας, καὶ τῶν κατὰ πόλεις καθ' ἡμῶν ψηφισμάτων τὰπίχειρα ἦν· ὅτε καὶ τῆς Χριστιανῶν περὶ πάντα σπουδῆς τε καὶ εὐσεβείας πᾶσιν ἔθνεσιν διάδηλα κατέστη τὰ τεκμήρια. Μόνοι γοῦν ἐν τηλι- Cf. vii. 22. καύτῃ κακῶν περιστάσει τὸ συμπαθὲς καὶ φιλόανθρωπον ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδεικνύμενοι, διὰ πάσης ἡμέρας, οἱ μὲν τῇ τῶν θνησκόντων (μυριάδες δ' ἦσαν, οἷς οὐτις ἦν ὁ ἐπιμελησόμενος) κηδεῖα τε καὶ ταφῇ προσεκαρτέρου· οἱ δὲ τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν πρὸς τοῦ λιμοῦ κατατρυχομένων τὴν πληθὺν ὑπὸ μίαν σύνοψιν ἀθροίζοντες, ἄρτους διένεμον τοῖς πᾶσιν· ὡς περιβόητον εἰς πάντας ἀνθρώπους καταστήναι τὸ πρᾶγμα, Θεόν τε τῶν Χριστιανῶν δοξάζειν, εὐσεβεῖς τε καὶ μόνους θεοσεβεῖς τούτους ἀληθῶς, πρὸς αὐτῶν ἐλεγχθέντας τῶν πραγμάτων, ὁμολογεῖν. Ἐφ' οἷς τούτον ἐπιτελουμένοις τὸν τρόπον, ὁ μέγας καὶ οὐράνιος Χριστιανῶν ὑπέρμαχος Θεὸς, τὴν κατὰ πάντων 450 ἀνθρώπων διὰ τῶν δεδηλωμένων ἐπιδειξάμενος ἀπειλὴν καὶ ἀγανάκτησιν, ἀνθ' ᾧ εἰς ἡμᾶς ὑπερβαλλόντως ἐνεδείξαντο, τὴν εὐμενὴ καὶ φαιδρὰν τῆς αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς προνοίας αὐθις ἡμῖν αὐγὴν ἀπεδίδον· ὡς ἐν βαθεῖ σκότῳ παραδοξότατα φῶς ἡμῖν ἐξ αὐτοῦ καταλάμπων εἰρήνης, ἐκφανές τε τοῖς πᾶσι καθιστὰς, Θεὸν αὐτὸν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπίσκοπον διὰ παντὸς γεγενῆσθαι πραγμάτων, μαστίζοντα μὲν καὶ διὰ τῶν περιστάσεων κατὰ καιρὸν ἐπιστρέφοντα τὸν αὐτοῦ λαόν, πάλιν τ' αὖ μετὰ τὴν αὐτάρκη παιδείαν, ἔλεων καὶ εὐμενῇ τοῖς εἰς αὐτὸν τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν ἀναφαινώμενον.

CAP. IX.

Περὶ τῆς τῶν θεοφιλῶν βασιλέων νίκης.

Οὕτω δὲ Κωνσταντίνου, ὃν βασιλέα ἐκ βασιλέως, εὐσεβῇ τε ἐξ εὐσεβεστάτου καὶ πάντα σωφρονεστάτου γεγονέναι Supr. viii. 13. προειρήκαμεν, Λικυνίου τε τοῦ μετ' αὐτὸν συνέσει καὶ εὐσεβεῖα τετιμημένων, πρὸς τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τε τῶν ὅλων καὶ Σωτῆρος, δύο θεοφιλῶν κατὰ τῶν δύο δυσσεβεστάτων τυράννων ἀνεγχευμένων, πολέμου τε νόμῳ παραταξαμένων, Θεοῦ συμ- μαχοῦντος αὐτοῖς, παραδοξότατα πίπτει μὲν ἐπὶ Ῥώμης ὑπὸ

[οὕτω . . .
τότε added
in revision,
cf. infr.
x. 8.]

Κωνσταντίνου Μαξέντιος· ὁ δ' ἐπ' ἀνατολῆς οὐ πολλὸν ἐπιζήσας ἐκεῖνῳ χρόνον, αἰσχίστῳ καὶ αὐτὸς ὑπὸ Λικιννίου, οὕτω μανέντος τότε, καταστρέφει θανάτῳ. Πρώτερός γε μὴν ὁ καὶ τιμῇ καὶ τάξει τῆς βασιλείας πρῶτος Κωνσταντῖνος, τῶν ἐπὶ Ῥώμης κατατυραννουμένων φειδῶ λαβὼν, Θεὸν τὸν οὐράνιον, τὸν τε τούτου Λόγον, αὐτὸν δὴ τὸν πάντων Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν σύμμαχον δι' εὐχῶν ἐπικαλεσάμενος, πρόεισι πανστρατιᾷ, Ῥωμαίοις τὰ τῆς ἐκ προγόνων ἐλευθερίας προμνόμενος. Μαξεντίου δῆτα μᾶλλον ταῖς κατὰ γοητεῖαν μηχαναῖς, ἢ τῇ τῶν ὑπηκόων ἐπιθαρσύνῳς εὐνοίᾳ, προελθεῖν γε μὴν οὐδ' ὅσον πυλῶν τοῦ ἄστεος ἐπιτολμῶντος, ὀπλιτῶν δ' ἀνηρίθμῳ πλήθει καὶ στρατοπέδῳ λόχοις μυρίοις πάντα τόπον καὶ χώραν καὶ πόλιν, ὅση τις ἐν κύκλῳ τῆς Ῥωμαίων καὶ Ἰταλίας ἀπάσης ὑπ' αὐτῷ δεδούλωτο, φραξαμένου, ὁ τῆς ἐκ Θεοῦ συμμαχίας
451 ἀνημμένος βασιλεὺς ἐπιὼν πρώτη καὶ δευτέρα καὶ τρίτῃ τοῦ τυράννου παρατάξει, εὖ μάλα τε πάσας ἑλὼν, πρόεισιν ἐπὶ πλείστον ὅσον τῆς Ἰταλίας, ἥδη τε αὐτῆς Ῥώμης ἀγχιστα ἦν· εἴθ' ὥς μὴ τοῦ τυράννου χάριν Ῥωμαίοις πολεμεῖν ἀναγκάζοιτο, Θεὸς αὐτὸς δεσμοῖς τισὶν ὥσπερ τὸν τύραννον πορρωτάτῳ πυλῶν ἐξέλκει, καὶ τὰ πάλαι δὴ κατὰ ἀσεβῶν ὥς ἐν μύθου λόγῳ παρὰ τοῖς πλείστοις ἀπιστούμενα, πιστά γε μὴν πιστοῖς ἐν ἱεραῖς βίβλοις ἐστηλιτευμένα, αὐτῇ ἐνεργείᾳ πᾶσιν, ἀπλῶς εἰπεῖν, πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, ὀφθαλμοῖς τὰ παράδοξα παρειληφόσιν ἐπιστώσατο. Ὡσπερ οὖν ἐπ' αὐτοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ πάλαι θεοσεβοῦς Ἑβραίων γένους,

Exod. xv. 4,
5·

Ἄρματα Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔρριψεν εἰς θάλασσαν, ἐπιλέκτους ἀναβάτας τριστάτας κατεπόντισεν ἐν θαλάσῃ ἐρυθρᾷ· πόντῳ ἐκάλυσεν αὐτούς,

Oct. 27,
A.D. 312.

κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ Μαξέντιος, οἳ τε ἀμφ' αὐτὸν ὀπλιταὶ καὶ δορυφόροι ἔδυσαν εἰς βυθὸν ὥσει λίθος, ὀπηνίκα νῶτα δοὺς τῇ ἐκ Θεοῦ μετὰ Κωνσταντίνου δυνάμει, τὸν πρὸ τῆς πορείας διήει ποταμόν· ὃν αὐτὸς σκάφεσι ζεύξας καὶ εὖ μάλα γεφυρώσας, μηχανὴν ὀλέθρου καθ' ἑαυτοῦ συνεστήσατο. Ἐφ' ᾧ ἦν ἂν εἰπεῖν·

Ps. vii. 15, 16.

Λάκκον ὥρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. Ἐπιστρέφει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφῇ αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται.

Ταύτη δῆτα τοῦ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ζεύγματος διαλυθέντος, ὑφιστάται μὲν ἡ διάβασις, χωρεῖ δ' ἀθρόως αὐτανδρα κατὰ τοῦ βυθοῦ τὰ σκάφη, καὶ αὐτός γε πρῶτος ὁ δυσσεβέστατος, εἶτα δὲ καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν ὑπασπισταί, ἧ τὰ θεία προαναφωνεῖ λόγια,

Ἔδυσαν ὥσει μολυβδος ἐν ὕδατι σφοδρῶ·

Exod. xv. 10.

ὥστε εἰκότως εἰ μὴ λόγοις, ἔργοις δ' οὖν ὁμοίως τοῖς ἀμφὶ τὸν μέγαν θεράποντα Μωϋσέα, τοὺς παρὰ Θεοῦ τὴν νίκην ἀραμένους αὐτὰ δὴ τὰ κατὰ τοῦ πάλαι δυσσεβοῦς τυράννου ὠδὲ πως ἀνυμνεῖν καὶ λέγειν·

Ἄισωμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδοξασται. Ἴππον καὶ ἀναβάτην Ib. i. 2.
ἔρριψεν εἰς θάλασσαν· βοηθὸς καὶ σκεπαστὴς μου Κύριος ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν·

καί,

τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; δεδοξασμένος ἐν ἁγίοις, Ib. ii.
θαυμαστός ἐν δόξαις, ποιῶν τέρατα.

Ταῦτα καὶ ὅσα τούτοις ἀδελφά τε καὶ ἐμπερὴ Κωνσταντίνος τῷ πανηγεμόνι καὶ τῆς νίκης αἰτίῳ Θεῷ αὐτοῖς ἔργοις ἀνυμνήσας, ἐπὶ Ῥώμης μετ' ἐπινικίων εἰσήλανε, πάντων ἀθρόως αὐτὸν ἅμα κομιδῇ νηπίοις καὶ γυναιξί, τῶν τε ἀπὸ τῆς συγκλήτου 452 βουλῆς καὶ τῶν ἄλλων διασημοτάτων, σὺν παντὶ δῆμῳ Ῥωμαίων, παιδοῖς ὄμμασι, αὐταῖς ψυχαῖς, οἷα λυτρωτὴν, σωτήρᾳ τε καὶ εὐεργέτην, μετ' εὐφημιῶν καὶ ἀπλήστου χαρᾶς ὑποδεχομένων. Ὁ δ' ὥσπερ ἐμφυτον τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν κεκτημένος, μηδ' ὅλως ἐπὶ ταῖς βοαῖς ὑποσαλευόμενος, μηδ' ἐπαιρόμενος τοῖς ἐπαῖνοις, εἰ μάλᾳ τῆς ἐκ Θεοῦ συναισθόμενος βοηθείας, αὐτίκα τοῦ σωτηρίου τρόπαιον πάθους ὑπὸ χεῖρα ἰδίας εἰκόνας ἀνατεθῆναι Cf. Vit.
προστάττει· καὶ δὴ τὸ σωτήριον τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐπὶ τῇ Const. i. 40.
δεξιᾷ κατέχοντα αὐτὸν ἐν τῷ μάλιστα τῶν ἐπὶ Ῥώμης δεδημοσιευμένων τόπῳ στήσαντες, αὐτὴν δὴ ταύτην ὑπογραφὴν ἐντάξαι ῥήμασιν αὐτοῖς τῇ Ῥωμαίων ἐγκελεύεται φωνῇ· Τούτῳ τῷ σωτηριῳδῇ σημεῖῳ, τῷ ἀληθινῷ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρίας, τὴν πόλιν ὑμῶν ἀπὸ ζυγοῦ τοῦ τυράννου διασωθεῖσαν ἡλευθέρωσα· ἔτι μὲν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων, τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ τῇ λαμπρότητι ἡλευθερώσας ἀποκατέστησα. Καὶ δὴ ἐπὶ τούτοις αὐτός τε

[οὐπω . . .
ἐκτραπείς
added on
revision.] Κωνσταντῖνος, καὶ σὺν αὐτῷ βασιλεὺς Λικίνιος, (οὐπω τότε ἐφ'
ἦν ὕστερον ἐκπέπτωκε μανίαν, τὴν διάνοιαν ἐκτραπείς,) Θεοὺ
τὸν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων αὐτοῖς αἴτιον εὐμενίσαντες ἄμφω,
μὴ βουλῇ καὶ γνώμῃ νόμον ὑπὲρ Χριστιανῶν τελεώτατοι
πληρέστατα διατυπούνται, καὶ τῶν πεπραγμένων εἰς αὐτοὺς ἐκ
Θεοῦ τὰ παράδοξα, τὰ τε τῆς κατὰ τοῦ τυράννου νίκης, καὶ τὸν
νόμον αὐτὸν Μαξιμίνῳ τῶν ἐπ' ἀνατολῆς ἐθνῶν ἐτι δυναστεύοντι,
φιλίαν τε πρὸς αὐτοὺς ὑποκοριζομένῳ, διαπέμπονται. 'Ο δ' οἷα
τύραννος, περιαλγῆς ἐφ' οἷς ἔγνω γεγενημένος, εἶτα μὴ δοκεῖν
ἐτέροις εἶξαι βουλόμενος, μηδ' αὖ παρεκθέσθαι τὸ κελευσθὲν
δέει τῶν προστεταχότων, ὥς ἂν ἐξ ἰδίας αὐθεντείας τοῖς ὑπ'
αὐτὸν ἡγεμόσι τοῦτο πρῶτον ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐπάναγκες δια-
χαράττει τὸ γράμμα, τὰ μηδέπω ποτὲ πρὸς αὐτοῦ πεπραγμένα
ἐπιπλάστως αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ ψευδόμενος.

Ἀντίγραφον ἐρμηνείας ἐπιστολῆς τοῦ τυράννου Μαξιμίνου.

453

A.D. 312.
[At the end
of 312.]

Ἰόβιος Μαξιμίνος σεβαστὸς, Σαβίνῳ. Καὶ παρὰ τῇ σῇ στιβαρότητι
καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις φανερόν εἶναι πέποιθα, τοὺς δεσπότας ἡμῶν
Διοκλητιανὸν καὶ Μαξιμιανὸν τοὺς ἡμετέρους πατέρας, ἡνίκα συνείδον
σχεδὸν ἅπαντας ἀνθρώπους, καταλειφθείσης τῆς τῶν θεῶν θρησκείας, τῷ
ἔθνει τῶν Χριστιανῶν ἑαυτοὺς συμμεμιχότας, ὀρθῶς διατεταχέαι, πάντας
ἀνθρώπους τοὺς ἀπὸ τῆς τῶν αὐτῶν θεῶν τῶν ἀθανάτων θρησκείας ἀναχω-
ρήσαντας προδήλῳ κολάσει καὶ τιμωρίᾳ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν θεῶν ἀνα-
κληθῆναι. 'Αλλ' ὅτε ἐγὼ εὐτυχῶς τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἀνατολὴν παρεγε-
νόμην, καὶ ἔγνω εἰς τινὰς τόπους πλείστους τῶν ἀνθρώπων τὰ δημόσια
ὠφελεῖν δυναμένους ὑπὸ τῶν δικαστῶν διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν ἐξο-
ρίζεσθαι, ἐκάστῳ τῶν δικαστῶν ἐντολὰς δέδωκα, ὥστε μηδένα τούτων τοῦ
λοιποῦ προσφέρεσθαι τοῖς ἐπαρχιώταις ἀπηνῶς, ἀλλὰ μᾶλλον κολακείᾳ
καὶ προτροπαῖς πρὸς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν αὐτοὺς ἀνακαλεῖν. Τηνι-
καῦτα οὖν ὅτε ἀκολούθως τῇ κελεύσει τῇ ἐμῇ ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐφυλάττετο
τὰ προστεταγμένα, συνέβαινε μηδένα ἐκ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν μήτε
ἐξόριστον μήτε ἐνύβριστον γενέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ μὴ βαρέως κατ'
αὐτῶν γίνεσθαι εἰς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν ἀνακεκλησθαι. Μετὰ δὲ
ταῦτα, ὅτε τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ εὐτυχῶς ἐπέβην εἰς τὴν Νικομήδειαν
Supr. i.
2, 4. κακεῖ διετέλουν, παρεγένοντο πολῖται τῆς αὐτῆς πόλεως πρὸς με ἅμα μετὰ
τῶν ξοάνων τῶν θεῶν, μειζόνως δεόμενοι, ἵνα παντὶ τρόπῳ τὸ τοιοῦτον
ἔθνος μηδαμῶς ἐπιτρέπεται ἐν τῇ αὐτῶν πατρίδι οἰκεῖν. 'Αλλ' ὅτε ἔγνω
πλείστους τῆς αὐτῆς θρησκείας ἄνδρας ἐν αὐτοῖς τοῖς μέρεσιν οἰκεῖν, οὕτως
αὐτοῖς τὰς ἀποκρίσεις ἀπένειμι, ὅτι τῇ μὲν αἰτήσῃ αὐτῶν ἀσμένως χάριν

ἔσχηκα, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων τοῦτο αἰτηθὲν κατεΐδον· εἰ μὲν οὖν τινὲς εἶεν τῇ αὐτῇ δεισιδαιμονίᾳ διαμένοντες, οὕτως ἓνα ἕκαστον ἐν τῇ ἰδίᾳ προαιρέσει τὴν βούλησιν ἔχειν, καὶ εἰ βούλουτο τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν ἐπιγινώσκειν. Ὅμως καὶ τοῖς τῆς αὐτῆς πόλεως Νικομηδεῦσι, καὶ ταῖς λοιπαῖς πόλεσιν αἱ καὶ αὐταὶ εἰς τοσοῦτον τὴν ὁμοίαν αἴτησιν περισπουδάζτως πρὸς με πεποιήκασιν, δηλονότι ἵνα μηδὲ εἰς τῶν Χριστιανῶν ταῖς πόλεσιν ἐνοικοίῃ, ἀνάγκη ἔσχον προσφιλῶς ἀποκρίνασθαι, ὅτι δὴ αὐτὸ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι αὐτοκράτορες πάντες διεφύλαξαν, καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοῖς, δι' οὓς πάντες ἄνθρωποι καὶ αὐτὴ ἡ τῶν δημοσίων διοίκησις συνίσταται, ἤρεσεν οὖν, ὥστε τὴν τοσαύτην αἴτησιν, ἣν ὑπὲρ τῆς θρησκείας τοῦ θείου αὐτῶν ἀναφέρουσι, βεβαιώσωμαι. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τῇ σῇ καθοσίῳσει πρὸ τούτου τοῦ χρόνου διὰ γραμμάτων ἐπέσταλται, καὶ δι' ἐντολῶν ὁμοίως κεκλεύεται, ἵνα μὴ κατὰ τῶν ἐπαρχιωτῶν τὸ τοιοῦτον ἔθνος διαφυλάξαι ἐπιμεληθέντων, μηδὲν τραχέως, ἀλλὰ ἀνεξικακῶς [Al. ἔθος.] καὶ συμμέτρως συμπεριφέρουτο αὐτοῖς, ὅμως ἵνα μήτε ὑπὸ τῶν βενεφικῶν αἰσίων, μήτε ὑπ' ἄλλων τῶν τυχόντων, ὕβρεις μήτε σεισμούς ὑπομένοιν, ἀκόλουθον ἐνόμισα καὶ τούτοις τοῖς γράμμασι τὴν σὴν στιβαρότητα ὑπομνήσαι, ὅπως ταῖς κολακαίαις καὶ ταῖς προτροπαῖς μᾶλλον τὴν τῶν θεῶν ἐπιμέλειαν τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας ποιήσεως ἐπιγινώσκειν. Ὅθεν εἴ τις τῇ αὐτοῦ προαιρέσει τὴν θρησκείαν τῶν θεῶν ἐπιγνωστέον προσλάβοι, τοῦτους ὑποδέξασθαι προσήκει· εἰ δέ τις τῇ ἰδίᾳ θρησκείᾳ ἀκολουθεῖν βούλουτο, ἐν τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ καταλίποις. Διόπερ ἡ σὴ καθοσίωσις τὸ ἐπιτραπέν σοι διαφυλάττειν ὀφείλει, καὶ μηδεὶ ἐξουσία δοθῇ ὥστε τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας ὕβρεσι καὶ σεισμοῖς ἐπιτρίψαι, ὅποτε, ὥσπερ προγέγραπται, ταῖς προτροπαῖς μᾶλλον καὶ ταῖς κολακαίαις πρὸς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας προσήκει ἀνακαλεῖν. Ἴνα δὲ αὕτη ἡμῶν ἡ κέλευσις εἰς γνώσιν πάντων τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων ἔλθῃ, διατάγματι ὑπὸ σοῦ προτεθέντι τὸ κεκλευσμένον ὀφείλεις δηλῶσαι.

Ταυθ' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐκβεβιασμένος, ἀλλ' οὐ κατὰ γνώμην 455 τὴν αὐτοῦ διακελευσάμενος, οὐκέτ' ἀληθῆς, οὐδ' ἀξιόπιστος παρὰ τοῖς πᾶσιν ἦν, τῆς πρόσθεν ἤδη μετὰ τὴν ὁμοίαν συγχώρησιν παλιμβόλου καὶ διεψευσμένης αὐτοῦ γνώμης ἕνεκα. Οὐκ οὖν ἐτόλμα τις τῶν ἡμετέρων σύνοδον συγκροτεῖν, οὐδ' αὐτὸν ἐν φανερῷ καταστήσασθαι, ὅτι μηδὲ τοῦτ' ἤθελεν αὐτῷ τὸ γράμμα, αὐτὸ μόνον τὸ ἀνεπηρέαστον ἡμῖν ἐπιτρέπον φυλάττεσθαι, οὐ μὴν συνόδους ἐπικελεύον ποιεῖσθαι, οὐδ' οἴκους ἐκκλησιῶν οἰκοδομεῖν, οὐδ' ἄλλο τι τῶν συνήθων ἡμῖν διαπράττεσθαι. Καὶ τοί γε ταυθ' οἱ τῆς εἰρήνης καὶ εὐσεβείας προήγοροι, Κωνσταντῖνος καὶ Δικίνιος, αὐτῷ τε ἐπιτρέπουν ἐπεστάλκεσαν, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοὺς ἅπασι διὰ προγραμμάτων

καὶ νόμων συγκεχωρήκεσαν. Οὐ μὲν ὁ δυσσεβέστατος ταύτη ἐνδοῦναι προήρητο, εἰ μὴ ὅτε, πρὸς τῆς θείας συνελαθείς δίκης, ὕστατόν γε ἅκων ἐπὶ τοῦτ' ἤχθη.

CAP. X.

Περὶ τῆς τῶν τυράννων καταστροφῆς τοῦ βίου, καὶ οἷαις ἐχρήσαντο πρὸ τῆς τελευτῆς φωναίαι.

Ἐκπεριήλθε δ' αὐτὸν τοιαύτη τις αἰτία· τὸ μέγεθος τῆς οὐ κατ' ἀξίαν ἐπιτραπείσης ἡγεμονίας αὐτῷ μηκέθ' οἷός τε φέρειν, ἀλλὰ δι' ἀπείριαν σόφρονος καὶ βασιλικοῦ λογισμοῦ ἀπειροκάλως τοῖς πράγμασιν ἐγχειρῶν, ἐπὶ πάσῃ τε ὑπερηφανίας μεγαλαυχία τὴν ψυχὴν ἀλόγως ἄρθεις, ἤδη καὶ κατὰ τῶν τῆς βασιλείας κοινωνῶν, τὰ πάντα αὐτοῦ διαφερόντων γένει καὶ τροφῇ καὶ παιδείᾳ, ἀξιώματί τε καὶ συνέσει, καὶ τῷ γε πάντων κορυφαιοτάτῳ, σωφροσύνῃ, καὶ τῇ περὶ τὸν ἀληθῆ Θεὸν εὐσεβείᾳ, τολμᾷ ὥρμητο θρασύνεσθαι, καὶ πρῶτον ἑαυτὸν ταῖς τιμαῖς ἀναγορεύειν. Ἐπιτείνας δὲ εἰς ἀπόνοιαν τὰ τῆς μανίας, συνθήκας ἅς πρὸς Λικίννιον πεποίητο παρασπονδήσας, πόλεμον ἄσπονδον αἶρεται· εἴτ' ἐν βραχεὶ τὰ πάντα κυκήσας, πᾶσάν τε πόλιν ἐκταράξας, καὶ πᾶν στρατόπεδον μυριάδων τὸ πλήθος 456 ἀνηρίθμων συναγαγὼν, ἕξεισιν εἰς μάχην αὐτῷ παραταξάμενος. δαιμόνων ἐλπίσιν ὧν δὴ ᾤετο θεῶν, καὶ ταῖς τῶν ὀπλιτῶν μυριάσιν, τὴν ψυχὴν ἐπηρμένους. Καὶ δὴ συμβαλὼν εἰς χεῖρας, ἔρημος τῆς ἐκ Θεοῦ καθίσταται ἐπισκοπῆς, Λικιννίῳ τῆς νίκης ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάντων ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ τῷ τότε κρατοῦντι πρυτανευθείσης. Ἀπόλλυσι δὴ πρῶτον τὸ ἐφ' ᾧ ἐπεποιθεὶ ὀπλιτικόν, τῶν τε ἀμφ' αὐτὸν δορυφόρων γυμνὸν καὶ πάντων ἔρημον αὐτὸν καταλελοιπότην, καὶ τῷ τότε κρατοῦντι προσπεφυγότων, ὑπεκδὺς ὁ δειλαιὸς ὡς τάχιστα τὸν οὐ πρόποντα αὐτῷ βασιλικὸν κόσμον, δειλῶς καὶ δυσγενῶς καὶ ἀνάνδρως ὑποδύνει τὸ πλήθος· κᾶπειτα διαδιδράσκει κρυπταζόμενός τε ἀνὰ τοὺς ἄγρους καὶ τὰς κώμας, μόλις τῶν πολεμίων τὰς χεῖρας, τὰ τῆς σωτηρίας αὐτῷ προνοούμενος, διέξεισιν, ἔργοις αὐτοῖς εὖ μάλα πιστοὺς καὶ ἀληθεῖς τοὺς θεοὺς ἀποφήνας χρησμούς, ἐν οἷς εἴρηται·

[April 30,
313.]

Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν ^{Ps. xxxii.} πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ· ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως ^(xxxiii.) αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτὸν, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. 16-19.

Οὕτω δῆτα αἰσχύνης ἔμπλεως ὁ τύραννος ἐπὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἔλθων μέρη, πρῶτον μὲν ἔμμανεῖ θυμῷ, πολλοὺς ἱερεῖς καὶ προφήτας τῶν πάλοι θαυμαζομένων αὐτῷ θεῶν, ὧν δὴ τοῖς χρησιμοῖς ἀναρριπισθεὶς τὸν πόλεμον ἤρατο, ὥς ἂν γόητας καὶ ἀπατεῶνας καὶ ἐπὶ πᾶσι προδότας τῆς αὐτοῦ γενομένους σωτηρίας, ἀναιρεῖ· εἰτὰ δὲ δοὺς δόξαν τῷ τῶν Χριστιανῶν Θεῷ, νόμον τε τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας αὐτῶν τελεώτατα καὶ πληρέστατα διαταξάμενος, δυσθανατήσας αὐτίκα, μηδεμιᾶς αὐτῷ χρόνου δοθείσης προθεσμίας, τελευτᾷ τὸν βίον. Ὁ δὲ καταπεμφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ νόμος, τοιοῦτος ἦν·

Ἀντίγραφον ἐρμηνείας τῆς τοῦ τυράννου ὑπὲρ Χριστιανῶν διατάξεως, ἐκ Ῥωμαϊκῆς γλώττης μεταληφθείσης.

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γάιος Οὐαλέριος Μαξιμῖνος, Γερμανικὸς, Σαρμα- ^{A.D. 313.}
τικὸς, εὐσεβὴς, εὐτυχὴς, ἀνίκητος, σεβαστός. Κατὰ πάντα τρόπον ἡμᾶς ^[June ?]
διηνεκῶς τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων τοῦ χρησίμου προνοεῖσθαι, καὶ ⁴⁵⁷
ταῦτα αὐτοῖς βούλεσθαι παρέχειν οἷς τὰ λυσιτελῆ πάντων μάλιστα κατορ-
θοῦται, καὶ ὅσα τῆς λυσιτελείας καὶ τῆς χρησιμότητος ἐστὶ τῆς κοινῆς
αὐτῶν, καὶ ὅποια πρὸς τὴν δημοσίαν λυσιτέλειαν ἀρμόζει, καὶ ταῖς ἐκάστων
διανοίαις προσφιλεῖ τυγχάνει, οὐδένα ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἕκαστον ἀνατρέχειν ἐπ'
αὐτὸ τὸ γινόμενον, γινώσκειν τε ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ,
δῆλον εἶναι πιστεύομεν. Ὅποτε τοίνυν πρὸ τούτου δῆλον γέγονε τῇ γνώσει
τῇ ἡμετέρᾳ, ἐκ ταύτης τῆς προφάσεως ἐξ ἧς κεκελευσμένον ἦν ὑπὸ τῶν
θειοτάτων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν γονέων τῶν ἡμετέρων, τὰς
συνόδους τῶν Χριστιανῶν ἐξηρῆσθαι, πολλοὺς σεισμὸς καὶ ἀποστερήσεις
ὑπὸ τῶν ὀφφικιαλίων γεγενῆσθαι, καὶ εἰς τοῦτιον δὲ τοῦτο προχωρεῖν κατὰ
τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων, ὧν μάλιστα πρόνοιαν τὴν προσήκουσαν
γίνεσθαι σπουδάζομεν, τῶν οὐσιῶν τῶν ἰδίων αὐτῶν κατατριβομένων, δο-
θέντων γραμμάτων πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἐκάστης ἐπαρχίας τῷ παρελθόντι ^{Supr. 9.}
ἐνιαυτῷ, ἐνομοθετήσαμεν, ἵν' εἰάν τις βούλοιτο τῷ τοιούτῳ ἔθει ἢ τῇ αὐτῇ
φυλακῇ τῆς αὐτῆς θρησκείας ἔπεσθαι, τοῦτον ἀνεμποδίστως ἔχεσθαι τῆς
προθέσεως τῆς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὸ μηδενὸς ἐμποδίζεσθαι μηδὲ κωλύεσθαι, καὶ
εἶναι αὐτοῖς εὐχέρειαν, ἀνευ τινὸς φόβου καὶ ὑποψίας, τοῦθ' ὅπερ ἐκάστῳ
ἀρεσκει ποιεῖν. Πλὴν οὐδὲ νῦν λαθεῖν ἡμᾶς ἐδυνήθη, ὅτι τινὲς τῶν δικασ-
τῶν παρενεθυμούντο τὰς ἡμετέρας κελεύσεις, καὶ διστάζειν τοὺς ἡμετέρους

ἀνθρώπους περὶ τὰ προστάγματα τὰ ἡμέτερα παρεσκεύασαν, καὶ ὀκνηρότερον προσιέναι ταύταις ταῖς θρησκείαις αἷς ἦν ἀρεστὸν αὐτοῖς, ἐποίησαν. Ἵνα τοίνυν εἰς τὸ ἐξῆς πᾶσα ὑποψία ἀμφιβολίας τοῦ φόβου περιαιρεθῇ, τοῦτο τὸ διάταγμα προτεθῆναι ἐνομοθετήσαμεν· ἵνα πᾶσι δῆλον γένηται, ἐξείναι τούτοις οἳ τινες ταύτην τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν θρησκείαν μετιέναι βούλονται, ἐκ ταύτης τῆς δωρεῆς τῆς ἡμετέρας καθὼς ἕκαστος βούλεται ἢ ἡδέα αὐτῷ ἐστίν, οὕτως προσιέναι τῇ θρησκείᾳ ταύτῃ ἢ ἐξ ἔθους θρησκεύειν εἴλετο· καὶ τὰ κυριακὰ δὲ τὰ οἰκεία ὅπως κατασκευάζοιεν, συγκεχώρηται. Ἵνα μὲν τοι καὶ μείζων γένηται ἢ ἡμέτερα δωρεὰ, καὶ τοῦτο νομοθετήσαι κατηξιώσαμεν, ἵν' εἴ τινες οἰκία καὶ χωρία τοῦ δικαίου τῶν Χριστιανῶν πρὸ τούτου ἐτίγχανον ὄντα, ἐκ τῆς κλεψύσεως τῶν γονέων τῶν ἡμετέρων εἰς τὸ δίκαιον μετέπεσε τοῦ φίσκου, ἢ ὑπὸ τινος κατελήφθη πόλεως, εἴτε διάπρασις τούτων γεγένηται, εἴτε εἰς χάρισμα δέδοται τινι, 458 ταῦτα πάντα εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον τῶν Χριστιανῶν ἀνακληθῆναι ἐκελεύσαμεν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας καὶ τῆς προνοίας αἰσθησιν πάντες λάβωσιν.

Αὗται τοῦ τυράννου φωναί, οὐδ' ὅλον ἐνιαυτὸν τῶν κατὰ
 Supr. 7. Χριστιανῶν ἐν στήλαις ἀνατεθειμένων αὐτῷ διαταγμάτων ὑστερίσαι. Καὶ παρ' ᾧ γε μικρῷ πρόσθεν δυσσεβεῖς ἐδοκοῦμεν καὶ ἄθεοι καὶ παῖντὸς ὀλεθροὶ τοῦ βίου, ὥς μὴ ὅτι γε πόλιν, ἀλλ' οὐδὲ χώραν οὐδ' ἐρημίαν οἰκεῖν ἐπιτρέπεσθαι, παρὰ τούτῳ διατάξεις ὑπὲρ Χριστιανῶν καὶ νομοθεσίαι συνετάττοντο· καὶ οἱ πρὸ βραχείας πυρὶ καὶ σιδήρῳ, θηρίων τε καὶ οἰωνῶν βορᾷ πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τοῦ τυράννου διαφθειρόμενοι, καὶ πᾶν εἶδος κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἀπαλλαγῆς τε βίου οἰκτρότατα, ὥς ἂν ἄθεοι καὶ δυσσεβεῖς, ὑπομένοντες, οὗτοι νῦν πρὸς αὐτοῦ καὶ θρησκεύειν ὁμολογοῦνται 'θρησκείαν,' καὶ ἐπισκευάζειν 'κυριακὰ' ἐπιτρέπονται, καὶ 'δικαίων' τινῶν αὐτοῖς μετεῖναι, αὐτὸς δὲ τύραννος μαρτυρεῖ καὶ ὁμολογεῖ. Καὶ δὴ τοιαῦτα ἐξομολογησάμενος, ὥσπερ τινος τυχὼν εὐεργεσίας, τούτων δὴ αὐτῶν ἕνεκα, ἤττον ἢ παθεῖν αὐτὸν ἐχρῆν δὴ πού παθὼν, ἀθρόα Θεοῦ πληγαῖς μάστιγι, ἐν δευτέρᾳ τοῦ πολέμου συμβολῇ καταστρέφει. Γίνεται δ' αὐτῷ τὰ τῆς καταστροφῆς οὐχ οἷα στρατηγοῖς πολέμαρχαῖς, ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ γνωρίμων πολλάκις ἀνδριζομένοις ἐν πολέμῳ, τὴν εὐκλεῆ τελευτὴν εὐθαρσῶς ὑπομεῖναι συνέβη· ἀλλὰ γὰρ ἅτε τις δυσσεβὴς καὶ θεομάχος, τῆς παρατάξεως ἔτ' αὐτῷ πρὸ τοῦ πεδίου συνεστῶσης, οἰκοὶ μένων αὐτὸς καὶ κρυπταζόμενος, τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν ὑπέχει, ἀθρόα Θεοῦ

πληγείς καθ' ὅλου τοῦ σώματος μάστιγι, ὡς ἀλγηδόσι δειναῖς καὶ περιωδυνίαις ἐλαυνόμενον, πρηνή καταπεσεῖν λιμῷ φθειρόμενον, τὰς τε σάρκας ὅλας ἀοράτῳ καὶ θεηλάτῳ πυρὶ τηκόμενον, ὡς διαρρέυσαντα τὸ μὲν πᾶν εἶδος τῆς παλαιᾶς μορφῆς ἀφανισθῆναι, ξηρῶν δ' αὐτὸ μόνον ὁστέων οἶόν τι μακρῷ χρόνῳ κατεσκελετευμένον εἶδωλον ὑπολειφθῆναι· ὡς μὴδ' ἄλλο τι νομίζειν τοὺς παρόντας, ἢ τάφον αὐτῷ τῆς ψυχῆς γεγενῆσθαι τὸ σῶμα, ἐν ἧδῃ νεκρῷ καὶ παντελῶς ἀπορρεύσαντι κατορωρυγμένης. Σφοδρότερον δ' ἔτι μᾶλλον τῆς θερμῆς αὐτὸν ἐκ βάθους μυελῶν καταφλεγούσης, προπηδῶσι μὲν αὐτῷ τὰ ὄμματα, καὶ 459 τῆς ἰδίας λήξεως ἀποπεσόντα, πηρὸν αὐτὸν ἀφήσιν. Ὁ δ' ἐπὶ τούτοις ἔτι ἐμπνέων, ἀνθομολογούμενος τῷ Κυρίῳ, θάνατον ἐπεκαλείτο· καὶ τὸ πανύστατον, ἐνδίκως ταῦτα τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ παροιίας χάριν ὁμολογήσας παθεῖν, τὴν ψυχὴν ἀφήσιν.

CAP. XI.

Περὶ τῆς ὑστάτης ἀπωλείας τῶν τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν.

Οὕτω δὴ τα Μαξιμίνου ἐκποδὼν γενομένου, ὃς μόνος ἔτι λείπων τῶν τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν, ἀπάντων χεῖριστος ἀναπέφηνε, τὰ μὲν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνανεώσεως ἐκ θεμελίων χάριτι Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος ἡγείρετο· ὃ τε Χριστοῦ λόγος εἰς δόξαν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ διαλάμπων, μείζονα τῆς πρόσθεν ἀπελάμβανε παρρησίαν, τὰ δὲ τῆς δυσσεβείας τῶν τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν αἰσχύνῃς ἐσχάτης καὶ ἀτιμίας ἐνεπίπλατο. Πρῶτός τε γὰρ αὐτὸς ἐκεῖνος Μαξιμίνος, ἀπάντων 'πολεμιώτατος' ὑπὸ τῶν κρατούντων ἀναγορευθεὶς, 'δυσσεβέστατος καὶ δυσωνυμώτατος καὶ θεομισέστατος τύραννος' διὰ προγραμμάτων δημοσίων ἀνεστηλίτευτο· γραφαί τε ὅσαι εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων κατὰ πᾶσαν ἀνέκειντο πόλιν, αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος ριπτούμεναι συνετρίβοντο, αἱ δὲ τὰς προσόψεις ἡχρειοῦντο, σκοτεινῷ χρώματι καταμελανούμενοι· ἀνδριάντων τε ὁμοίως ὅποσοι εἰς τὴν αὐτοῦ τιμὴν διανεστήκεσαν, ὡσαύτως ριπτούμενοι συνετρίβοντο, γέλως καὶ παιδιὰ τοῖς ἐνυβρίζειν καὶ ἐμπαροινεῖν ἐθέλουσιν ἐκκείμενοι. Εἴτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν πᾶσαι αἱ τιμαὶ περιηροῦντο,

ἐκτείνοντο δὲ καὶ πάντες οἱ τὰ Μαξιμίνου φρονούντες, ὅσοι μάλιστα τῶν ἐν ἀρχικοῖς ἀξιώμασιν ὑπ' αὐτοῦ τετιμημένοι, τῇ πρὸς αὐτὸν κολακείᾳ σοβαρῶς ἐνεπαρφήσαν τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ· οἷος ἦν ὁ παρὰ πάντας αὐτῷ τιμιώτατος καὶ αἰδεσιμώτατος, ἐταίρων τε γνησιώτατος, Πευκέτιος, δισύπατος καὶ
 480 τρισύπατος, καὶ τῶν καθόλου λόγων ἑπαρχος πρὸς αὐτοῦ καθεσταμένος, Κουρκιανός τε ὡσαύτως διὰ πάσης ἀρχικῆς προελθὼν ἐξουσίας, ὁ καὶ αὐτὸς μυρίοις τοῖς κατ' Αἴγυπτον Χριστιανῶν ἐλλαμπρυνόμενος αἵμασιν, ἄλλοι τε ἐπὶ τούτοις οὐκ ὀλίγοι, δι' ὧν μάλιστα τὰ τῆς Μαξιμίνου τυραννίδος ἐκρα-
 Supr. 2. ταιοῦτό τε καὶ ἠΰξετο. Ἐκάλει δὲ ἄρα καὶ Θεότεκνον ἡ δίκη, οὐδαμῶς τὰ κατὰ Χριστιανῶν αὐτῷ πεπραγμένα λήθη παραδιδούσα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ κατ' Ἀντιόχειαν ἰδρυθέντι πρὸς αὐτοῦ ξοάνῳ δόξας εὐημερεῖν, ἥδη καὶ ἡγεμονίας ἡξίωτο παρὰ Μαξιμίνου. Λικίνιος δ' ἐπιβὰς τῆς Ἀντιοχείων πόλεως, φωρὰν τε γοήτων ποιησάμενος, τοὺς τοῦ νεοπαγοῦς ξοάνου προφήτας καὶ ἱερεῖς βασάνοις ἠκίζετο, 'τίνι λόγῳ τὴν ἀπάτην καθυπεκρίνοντο' πυνθανόμενος. Ὡς δ' ἐπικρύπτεσθαι αὐτοῖς πρὸς τῶν βασάνων συνελαννομένοις ἀδύνατον ἦν, ἐδήλουν δὲ τὸ πᾶν μυστήριον ἀπάτην τυγχάνειν τέχνη τῇ Θεοτέκνου μεμηχανημένην, τοῖς πᾶσι τὴν ἀξίαν ἐπιθείς δίκην, πρῶτον αὐτὸν Θεότεκνον, εἶτα δὲ καὶ τοὺς τῆς γοητείας κοινωνοὺς, μετὰ πλείστας ὅσας αἰκίας θανάτῳ παραδίδωσι. Τούτοις ἅπασι προσετίθεντο καὶ οἱ Μαξιμίνου παῖδες, οὓς ἥδη καὶ τῆς βασιλικῆς τιμῆς, τῆς τε ἐν πῖναξί καὶ γραφαῖς ἀναθέσεως πεποίητο κοινωνοὺς· καὶ οἱ συγγενεῖς δὲ τοῦ τυράννου τὸ πρὶν αὐχοῦντες, καὶ πάντας ἀνθρώπους καταδυναστεύειν ἐπηρμένοι, τὰ αὐτὰ τοῖς προδεδηλωμένοις μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀτιμίας ἔπασχον, ἐπεὶ μὴ ἐδέξαντο παιδείαν, μηδὲ ἔγνωσαν μηδὲ συνήκαν τὴν φάσκουσιν ἐν ἱεροῖς λόγοις παρακέλευσιν,

Ps. cxlv.
(cxlvi.) 3, 4.

Μὴ πεποιθετε ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία· ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ἀποστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολούνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν.

Οὕτω δὴ τῶν δυσσεβῶν ἐκκαθαρθέντων, μόνοις ἐφυλάττετο τὰ τῆς προσηκούσης βασιλείας βέβαιά τε καὶ ἀνεπίφθονα, Κωνσταντίνῳ καὶ Λικιννίῳ· οἱ τὸ πρόσθεν ἀπάντων ἐκκαθάραντες

τοῦ βίου τὴν θεοεχθρίαν, τῶν ἐκ Θεοῦ πρυτανευθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς ἡσθημένοι, τὸ φιλάρετον καὶ θεοφιλὲς, τό τε πρὸς τὸ θεῖον εὐσεβὲς καὶ εὐχάριστον διὰ τῆς ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐνεδείξαντο νομοθεσίας.

Τέλος τοῦ θ' λόγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

CAP. I.

Περὶ τῆς ἐκ Θεοῦ πρυτανευθείσης ἡμῖν εἰρήνης.

ΘΕΩΙ δὴ χάρις ἐπὶ πᾶσι τῷ παντοκράτορι καὶ βασιλεῖ τῶν ὅλων, πλείστη δὲ καὶ τῷ Σωτῆρι καὶ λυτρωτῇ τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, δι' οὗ τὰ τῆς εἰρήνης ἕκ τε τῶν ἑξῶθεν ὀχληρῶν, καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν, βέβαια καὶ ἀσάλευτα φυλάττεσθαι ἡμῖν διαπαντὸς εὐχόμεθα. Ἄμα δὲ σαῖς εὐχαῖς καὶ τὸν δέκατον ἐν τούτῳ τοῖς προδιεξοδευθεῖσι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπιθέντες τόμον, σοὶ τοῦτον ἐπιγράφομεν, ἱερώτατέ μοι
 462 Παυλῖνε, ὥσπερ ἐπισφράγισμά σε τῆς ὅλης ὑποθέσεως ἀναβοώμενοι. Εἰκότως δ' ἐν ἀριθμῷ τελείῳ τὸν τέλειον ἐνταῦθα καὶ πανηγυρικὸν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνανεώσεως λόγον κατατάξομεν, θεῖῳ πνεύματι πειθαρχοῦντες, ὧδέ πως ἐγκελενομένῳ·

Ps. xcvi.
 (xcviii.) 1, 2.

Ἀἴσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινὸν, ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν. Ἐσωσεν αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ· ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.

Καὶ δὴ τῷ λόγῳ προστάττοντι τὸ καινὸν ᾄσμα, διὰ τοῦδε νῦν ἀκολουθῶς ἐπιφωνῶμεν, ὅτι δὴ μετὰ τὰς δεινὰς καὶ σκοτεινὰς ἐκείνας ὄψεις τε καὶ διηγήσεις, τοιαῦτα νῦν ὁρᾶν καὶ τοιαῦτα πανηγυρίζειν ἡξιώθημεν, οἷα τῶν πρὸ ἡμῶν πολλοὶ
 Matt. xiii. 17. τῷ ὄντι δίκαιοι καὶ Θεοῦ μάρτυρες 'ἐπεθύμησαν ἐπὶ γῆς ἰδεῖν, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι, καὶ οὐκ ἤκουσαν.' Ἄλλ' οἱ μὲν
 Phil. i. 23. ἢ τάχος σπεύσαντες, τῶν 'πολὺ κρειττόνων' ἔτυχον, ἐν τ' αὐτοῖς οὐρανοῖς καὶ παραδείσῳ τῆς ἐνθέου τρυφῆς ἀναρπασθέντες· ἡμεῖς δὲ καὶ τάδε μείζονα ἢ καθ' ἡμᾶς ὑπάρχειν ὁμολογοῦντες, ὑπερεκπεπλήγμεθα μὲν τῆς τοῦ αἰτίου μεγαλοδωρεᾶς τὴν χάριν,

θανμάζομεν δὲ εἰκότως ὅλης ψυχῆς δυνάμει σέβοντες, καὶ ταῖς ἀναγράφτοις προρρήσεσιν ἀλήθειαν ἐπιμαρτυροῦντες, δι' ὧν εἴρηται·

Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἃ ἔθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνταν- Ps. xlv.
αιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς· τόξον συντρίψει καὶ (xlv.) 8, 9.
συνθλάσει ὄπλον, καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρί·

ἐφ' οἷς εἰς ἡμᾶς ἐναργῶς πεπληρωμένοις χαίροντες, τὸν ἐφεξῆς συνείρωμεν λόγον. Ἐφάνιστο μὲν δὴ καθ' ὃν δεδήλωται τρόπον πᾶν τὸ τῶν θεομισῶν γένος, καὶ τῆς ἀνθρώπων ἀθρώος ὄψεως οὕτως ἐξαλήλειπτο, ὥς πάλιν ῥῆμα θεῖον τέλος ἔχειν τὸ λέγον·

Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερψυόμενον, καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐχ 463
εὑρέθη· Ps. xxxvi.
(xxxvii.) 35,
36.

ἡμέρα δὲ λοιπὸν ἤδη φαιδρὰ καὶ διαυγῆς, μηδενὸς νέφους αὐτὴν ἐπισκιάζοντος, φωτὸς οὐρανίου βολαῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ κατηύγαξεν· οὐδέ τις ἦν καὶ τοῖς ἔξωθεν τοῦ καθ' ἡμᾶς θιάσου φθόνος συναπολαύειν, εἰ μὴ τῶν ἴσων, ἀπορροῆς δ' οὖν ὅμως καὶ μετουσίας τῶν θεόθεν ἡμῖν πρυτανευθέντων.

CAP. II.

Περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνανεώσεως.

Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις τὰ ἐκ τῆς τῶν τυράννων καταδυναστείας ἐλεύθερα ἦν· καὶ τῶν προτέρων ἀπηλλαγμένοι κακῶν, ἄλλος ἄλλως μόνον ἀληθῇ Θεὸν τὸν τῶν εὐσεβῶν ὑπέρμαχον ὡμολόγει· μάλιστα δ' ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὰς ἐλπίδας ἀνηρτημένοις ἄλεκτος παρῆν εὐφροσύνη, καὶ τις ἔνθεος ἅπασιν ἐπήνθει χαρὰ, πάντα τόπον τὸν πρὸ μικροῦ ταῖς τῶν τυράννων δυσσεβείαις ἡρειπωμένον ὥσπερ ἐκ μακρᾶς καὶ θανατηφόρου λύμης ἀναβιώσκοντα θεωμένοις, νεὼς τε αὐθις ἐκ βάθρων εἰς ὕψος ἄπειρον ἐγειρομένους, καὶ πολὺ κρείττονα τὴν ἀγλαΐαν τῶν πάλαι πεπολιορκημένων ἀπολαμβάνοντας. Ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς οἱ ἀνωτάτω, συνεχέσι ταῖς ὑπὲρ Χριστιανῶν νομοθεσίαις, τὰ τῆς ἐκ Θεοῦ μεγαλοδωρεᾶς ἡμῖν εἰς μακρὸν

ἔτι καὶ μείζον ἐκράτουν· ἐφοίτα δὲ καὶ εἰς πρόσωπον ἐπισκόποις βασιλέως γράμματα, καὶ τιμαὶ καὶ χρημάτων δόσεις· ὧν οὐκ ἀπὸ τρόπου γένοιτ' ἂν κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν τοῦ λόγου, ὥσπερ ἐν ἱερᾷ στήλῃ, τῇδε τῇ βίβλῳ, τὰς φωνὰς ἐκ τῆς Ῥωμαίων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν μεταληφθείσας ἐγχαράξαι, ὡς ἂν καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς ἅπασι φέροντο διὰ μνήμης.

CAP. III.

Περὶ τῶν κατὰ πάντα τόπον ἐγκαινίων.

Ἐπὶ δὲ τούτοις, τὸ πᾶσιν εὐκταῖον ἡμῖν καὶ ποθούμενον
464 συνεκροτεῖτο θέαμα, ἐγκαινίων ἑορταὶ κατὰ πόλεις, καὶ τῶν ἄρτι νεοπαγῶν προσευκτηρίων ἀφιερώσεις, ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτ' οὐκ ἀποφύγετε, τῶν πόρρωθεν ἐξ ἀλλοδαπῆς συνδρομαὶ, λαῶν εἰς λαοὺς φιλοφρονήσεις, τῶν Χριστοῦ σώματος μελῶν εἰς μίαν συνιόντων ἁρμονίαν ἔνωσις. Συνήγετο δ' οὖν ἀκολούθως προρρήσει προφητικῇ μυστικῶς τὸ μέλλον προσημαινούσῃ·

Ezek. xxxvii.
7.

Ὅστέον πρὸς ὀστέον, καὶ ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν·

καὶ ὅσα θεσπίζων ὁ λόγος δι' αἰνιγμάτων ἀψευδῶς προαντεῖναιτο. Μία τε ἦν θείου Πνεύματος διὰ πάντων τῶν μελῶν χωροῦσα δύναμις, καὶ ψυχὴ τῶν πάντων μία, καὶ προθυμία πίστεως ἡ αὐτὴ, καὶ εἰς ἐξ ἀπάντων θεολογίας ὕμνος· ναὶ μὴν καὶ τῶν προηγουμένων ἐντελεῖς θρησκείαι, ἱεουργαὶ τε τῶν ἱερωμένων, καὶ θεοπρεπεῖς ἐκκλησίας θεσμοὶ, ὧδε μὲν ψαλμῳδαῖς καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν θεόθεν ἡμῖν παραδοθεισῶν φωνῶν ἀκροάσεσιν, ὧδε δὲ θείαις καὶ μυστικαῖς ἐπιτελουμέναις διακοναῖς· σωτηρίου τε ἦν πάθους ἀπόρρητα σύμβολα. Ὁμοῦ δὲ πᾶν γένος ἡλικίας ἄρρενός τε καὶ θήλειος φύσεως, ὅλη διανοίας ἰσχυῖ, δι' εὐχῶν καὶ εὐχαριστίας γεγηθότι νῷ καὶ ψυχῇ, τὸν τῶν ἀγαθῶν παραίτιον Θεὸν ἐγέραιρον. Ἐκίνει δὲ καὶ λόγους ἅπας τῶν παρόντων ἀρχόντων πανηγυρικοὺς, ὡς ἐκάστῳ παρῇν δυνάμεως, θειάζων τὴν πανήγυριν.

CAP. IV.

Πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ τῶν πραγμάτων φαιδρότητι.

Καί τις ἐν μέσῳ παρελθὼν τῶν μετρίως ἐπιεικῶν, λόγου σύνταξιν πεποιημένος, ὡς ἐν ἐκκλησίας ἀθροίσματι πλείστων 485 ἐπιπαρόντων ποιμένων, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ κόσμῳ τὴν ἀκρόασιν παρεχομένων, ἐνδὸς εἰς πρόσωπον τὰ πάντα ἀρίστου καὶ θεοφιλοῦς ἐπισκόπου, οὗ διὰ σπουδῆς ὁ μάλιστα τῶν ἀμφὶ τὸ Φοινίκων ἔθνος διαπρέπων ἐν Τύρῳ νεὼς φιλοτίμως ἐπεσκεύαστο, τοιόνδε παρέσχε λόγον.

Πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῇ, Παυλίνῳ Τυρίῳ ἐπισκόπῳ προσπεφωνημένος.

ὦ φίλοι Θεοῦ καὶ ἱερεῖς, οἱ τὸν ἅγιον ποδῆρη, καὶ τὸν οὐράνιον τῆς δόξης στέφανον, τό τε χρῖσμα τὸ ἔνθεον, καὶ τὴν ἱερατικὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στολὴν περιβεβλημένοι, σύ τε, ὦ νέον ἁγίου νεῶ Θεοῦ σεμνολόγημα, γεραρὰ μὲν φρονήσει παρὰ Θεοῦ τετιμημένε, νέας δὲ καὶ ἀκμαζούσης ἀρετῆς ἔργα πολυτελῆ καὶ πράξεις ἐπιδεδειγμένε, ᾧ τὸν ἐπὶ γῆς οἶκον αὐτὸς ὁ τὸν σύμπαντα κόσμον περιέχων Θεὸς δείμασθαι καὶ ἀνανεοῦν Χριστῷ τῷ μονογενεῖ καὶ πρωτογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ, τῇ τε ἁγίᾳ καὶ θεοπρεπεῖ τούτου νύμφῃ, γέρας ἐξαίρετον δεδωρηται· εἴτε τις νέον σε Βεσελεὴλ, θείας ἀρχιτέκτονα σκηνῆς ἐθέλοι καλεῖν, εἴτε Σολόμωνα, καινῆς καὶ πολὺν κρείττονος Ἱερουσαλὴμ βασιλέα, εἴτε καὶ νέον Ζοροβάβελ, 30. τὴν πολὺν κρείττονα δόξαν τῆς προτέρας τῷ νεῷ τοῦ Θεοῦ περιτιθέντα· ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς, ὦ τῆς ἱερᾶς ἀγέλης Χριστοῦ θρέμματα, λόγων ἀγαθῶν ἐστία, σωφροσύνης παιδευτήριον, καὶ θεοσεβείας σεμνὸν καὶ θεοφιλὲς ἀκροατήριον· πάλαι μὲν ἡμῖν τὰς παραδόξους θεοσημείας, καὶ τῶν τοῦ Κυρίου θαυμάτων τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας, διὰ θείων ἀναγνωσμάτων ἀκοῇ

Cf. Exod. xxviii. 27.

Rev. xxi. 2.
Exod. xxxv. 30.

Hag. ii. 10.

παραδεχομένοις, ὕμνους εἰς Θεὸν καὶ ᾠδὰς ἀναπέμπειν ἐξῆν,
λέγειν παιδευομένοις·

Ps. xliii.
(xliv.) 1.

‘Ὁ Θεὸς, ἐν τοῖς ὥσιν ἡμῶν ἠκούσαμεν, οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνῆγγειλαν
ἡμῖν, ἔργον δὲ εἰργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν ἡμέραις ἀρχαῖαις·

Acts xiii. 17.

‘Ἀλλὰ νῦν γε οὐκέτ’ ἀκοαῖς οὐδὲ λόγων φήμαις τὸν ‘βρα-
χίονα τὸν ὑψηλὸν,’ τὴν τε οὐράνιον δεξιὰν τοῦ παναγάθου
καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Θεοῦ παραλαμβάνουσιν, ἔργοις δ’ ὡς
ἔπος εἰπεῖν, καὶ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς, τὰ πάλοι μνήμη παρα-
δεδομένα πιστὰ καὶ ἀληθῆ καθορωμένοις, δεύτερον ὕμνον
ἐπινίκιον πάρεστιν ἀναμέλπειν, ἐναργῶς τε ἀναφωνεῖν καὶ
λέγειν·

Ps. xlvii.
(xlviii.) 8.

Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν, ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων,
ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Ποία δὲ πόλει, ἣ τῇδε τῇ νεοπαγεῖ καὶ θεοτεύκτῳ; ἥτις ἐστὶν
1 Tim. iii. 15. ‘ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας·’
περὶ ἧς καὶ ἄλλο τι θεῖον λόγιον ᾧδὲ πως εὐαγγελίζεται·

486

Ps. lxxxvi.
(lxxxvii.) 2.

Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ·
ἐφ’ ἣν τοῦ παναγάθου συγκροτήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ διὰ τῆς τοῦ
Μονογενοῦς αὐτοῦ χάριτος, τῶν ἀνακεκλημένων ἕκαστος ὑμνεῖτω,
μονοφρονεῖν βοῶν καὶ λέγων·

Ps. cxxi.
(cxxii.) 1.

Εὐφράνθην ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα.

Καί,

Ps. xxv.
(xxvi.) 8.

Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης
σου·

Καὶ μὴ μόνον γε ὁ καθείς, ἀλλὰ καὶ οἱ πάντες ἀθρώως ἐνὶ
πνεύματι καὶ μιᾷ ψυχῇ γεραίροντες ἀνευφημῶμεν,

Ps. xlvii.
(xlviii.) 1.

Μέγας Κύριος,

ἐπιλέγοντες,

καὶ αἰνετὸς σφόδρα, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὅρει ἁγίῳ αὐτοῦ.

Ps. xlv.
(xlv.) 2.

Καὶ γὰρ οὖν μέγας ὡς ἀληθῶς, καὶ μέγας ὁ οἶκος αὐτοῦ,
ὑψηλὸς καὶ ἐπιμήκης, καὶ ‘ὥραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν
ἀνθρώπων·’

Ps. cxxxv.
(cxxxvi.) 4.
Job ix. 10.
Dan. ii. 21.
1 Reg. (1
Sam.) ii. 8.
Luke l. 52, 53.

μέγας Κύριος ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος· μέγας ὁ ποιῶν μεγάλα καὶ
ἀνεξιχνίαστα, ἔνδοξά τε καὶ ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· μέγας ὁ
ἀλλοιῶν καιροὺς καὶ χρόνους, μεθιστῶν βασιλεῖς καὶ καθιστῶν, ἐγειρόν

ἀπὸ γῆς πτωχὸν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνψῶν πένητα. Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς ἀπὸ γῆς· πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ βραχίονας ὑπερηφάνων συνέτριψεν·

οὐ πιστοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπίστοις, τῶν παλαιῶν διηγημάτων τὴν μνήμην πιστωσάμενος, ὁ θαυματουργὸς, ὁ μεγαλουργὸς, ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου Δημιουργὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πανάγαθος, ὁ εἰς καὶ μόνος Θεὸς, ᾧ τὸ 'καινὸν ᾄσμα' μέλομεν, προσυπακούοντες 'τῷ ποιῶντι θαυμάσια μόνῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος, καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν.' Καὶ τὸν μὲν τῶν ὅλων Πατέρα τούτοις ἀνευφημοῦντες, μή ποτε διαλίπομεν· τὸν δὲ τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν δεύτερον αἴτιον, τὸν τῆς θεογνωσίας εἰσηγητὴν, τὸν τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας διδάσκαλον, τὸν τῶν ἀσεβῶν ὀλετήρα, τὸν τυραννοκτόνον, τὸν τοῦ βίου διορθωτὴν, τὸν ἡμῶν τῶν ἀπεγνωσμένων Σωτῆρα Ἰησοῦν, ἀνὰ στόμα φέροντες γεραίρωμεν· ὅτι δὴ μόνος, οἷα παναγάθου Πατρὸς μονώτατος ὑπάρχων πανάγαθος Παῖς, γνώμη τῆς πατρικῆς φιλανθρωπίας, τῶν ἐν φθορᾷ κάτω που κειμένων ἡμῶν εὖ μάλα προθύμως ὑποδὺς τὴν φύσιν, οἷά τις ἱατρῶν ἄριστος, 'τῆς τῶν καμνόντων ἔνεκεν σωτηρίας, ὁρᾷ μὲν δεινὰ, 467
θυγγάνει δ' ἀηδέων, ἐπ' ἀλλοτρίησί τε ξυμφορῇσιν ἰδίας
καρποῦται λύπας,' οὐ νοσοῦντας αὐτὸ μόνον, οὐδ' ἔλκεσι δεινοῖς
καὶ σεσηπόσιν ἤδη τραύμασι πιεζομένους, ἀλλὰ καὶ ἐν νεκροῖς
κειμένους ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν μυχῶν τοῦ θανάτου αὐτὸς ἐαυτῷ
διεσώσατο, ὅτι μηδὲ ἄλλῳ τῷ τῶν κατ' οὐρανὸν τοσοῦτον παρῆν
ἰσχύος, ὥς τῇ τῶν τοσοῦτων ἀβλαβῶς διακονήσασθαι σωτηρίᾳ.
Μόνος δ' οὖν καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν βαρυπαθοῦς φθορᾶς ἐφ-
αψάμενος, μόνος τοὺς ἡμετέρους ἀνατλὰς πόρους, μόνος τὰ
πρόστιμα τῶν ἡμετέρων ἀσεβημάτων περιθέμενος, οὐχ ἡμιθυήτας,
ἀλλὰ καὶ πάμπαν ἐν μνήμασι καὶ τάφοις, μυσαροὺς ἤδη καὶ
ὀδωδότης ἀναλαβὼν, πάλαι τε καὶ νῦν σπουδῇ τῇ φιλανθρώπῳ,
παρὰ πᾶσαν τὴν οὐτινοσοῦν ἡμῶν τε αὐτῶν ἐλπίδα, σώζει τε,
καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν ἀφθονίαν μεταδίδωσιν, ὁ ζωοποιὸς,
ὁ φωταγωγὸς, ὁ μέγας ἡμῶν ἱατρὸς, καὶ βασιλεὺς καὶ Κύριος,

Ps. xcvi.
(xcvi.) 1;
cxxxv.
(cxxxvi.) 4.
17, 23, 24.

[Adapted
from some
tragic poet.]

ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τότε μὲν ἅπαξ ἐν νυκτὶ ζοφερᾷ καὶ σκότῳ βαθεῖ, δαιμόνων ἀλιτηρίων πλάναις, καὶ θεομισῶν πνευμάτων ἐνεργείαις πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατορωρυγμένον, αὐτὸ μόνον ἐπιφανείς, ὡς ἂν κηροῦ διατακέντος ταῖς αὐτοῦ βολαῖς τοῦ φωτὸς, τὰς πολυδέτους τῶν ἀσεβημάτων ἡμῶν σειρὰς διελύσατο. Νῦν δ' ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ χάριτι καὶ εὐεργεσίᾳ, τοῦ μισοκάλου φθόνου καὶ φιλοπονήρου δαίμονος μονονουχὶ διαρρηγνυμένον, καὶ πάσας αὐτοῦ τὰς θανατοποιοὺς καθ' ἡμῶν ἐπιστρατεύοντος δυνάμεις, καὶ τὰ μὲν πρῶτα, κυνὸς δίκην λυτῶντος, τοὺς ὀδόντας ἐπὶ τοὺς ἀφιεμένους κατ' αὐτοῦ λίθους προσαράττοντος, καὶ τὸν κατὰ τῶν ἀμυνομένων θυμὸν ἐπὶ τὰ ἄψυχα βλήματα καθιέντος, τοῖς τῶν προσευκτηρίων λίθοις καὶ ταῖς τῶν οἰκῶν ἀψύχοις ὕλαις τὴν θηριώδη μαρίαν ἐπερείσαντος, ἐρημίαν τε, ὡς γε δὴ αὐτὸς ἑαυτῷ ᾤετο, τῶν ἐκκλησιῶν ἀπεργασαμένου, εἴτα δὲ δεινὰ συρίγματα καὶ τὰς ὀφιώδεις αὐτοῦ φωνὰς, τοτὲ μὲν ἀσεβῶν τυράννων ἀπειλαῖς, τοτὲ δὲ βλασφήμοις δυσσεβῶν ἀρχόντων διατάξεις ἀφιέντος, καὶ προσέτι τὸν αὐτοῦ θάνατον ἐξερευγομένου, καὶ τοῖς ἰώδεσι καὶ ψυχοφθόροις δηλητηρίοις τὰς ἀλίσκομένας πρὸς αὐτοῦ ψυχὰς φαρμάττοντος, καὶ μονονουχὶ νεκρῶντος ταῖς τῶν νεκρῶν εἰδώλων νεκροποιοῖς θυσίαις, πάντα τε ἀνθρωπόμορφον θῆρα, καὶ πάντα τρόπον ἄγριον καθ' ἡμῶν ὑποσαλεύοντος, αὐθις ἐξ ὑπαρχῆς ὁ 'τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος,' ὁ μέγας 'ἀρχιστράτηγος' τοῦ Θεοῦ, μετὰ τὴν αὐτάρκη διαγυμνασίαν, ἣν οἱ μέγιστοι τῆς αὐτοῦ βασιλείας στρατιῶται διὰ τῆς πρὸς ἅπαντα

468 ὑπομονῆς καὶ καρτερίας ἐνεδείξαντο, ἀθρόως οὗτος φανείς, τὰ μὲν ἐχθρὰ καὶ πολέμια εἰς ἀφανὲς καὶ τὸ μηδὲν κατεστήσατο, ὡς μηδὲ πρόποτε ὠνομάσθαι δοκεῖν· τὰ δ' αὐτῷ φίλα καὶ οἰκεία, δόξης ἐπέκεινα παρὰ πᾶσιν οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ δυνάμεσιν οὐρανίοις, ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις καὶ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ τε καὶ κοσμῷ προήγαγεν· ὥστε ἤδη δ' μηδὲ ἄλλοτέ πω, τοὺς πάντων ἀνωτάτω βασιλέας, ἧς λελόγχασι παρ' αὐτοῦ τιμῆς συνησθημένους, νεκρῶν μὲν εἰδώλων καταπτύειν προσώποις, πατεῖν δ' ἄθεσμα δαιμόνων θέσμια, καὶ παλαιᾶς ἀπάτης 'πατροπαραδότου' κατεγγελᾶν, ἓνα δὲ αὐτὸ μόνον Θεὸν τὸν κοινὸν ἀπάντων καὶ ἑαυτῶν εὐεργέτην γυν-

Isa. ix. 6.
Jos. v. 13.
Supr. i. 2.

1 Pet. i. 18.

ρίζειν, Χριστόν τε τοῦ Θεοῦ Παῖδα παμβασιλέα τῶν ὅλων ὁμολογεῖν, Σωτήρᾳ τε αὐτὸν ἐν στήλαις ἀναγορεύειν, ἀν-
 εξαλείπτω μνήμη τὰ κατορθώματα καὶ τὰς κατὰ τῶν ἀσεβῶν
 αὐτοῦ νίκας, μέσῃ τῇ βασιλευαύσῃ τῶν ἐπὶ γῆς πόλει βασιλικοῖς
 χαρακτῆρσι προσεγγράφοντας· ὥστε μόνον τῶν ἐξ αἰῶνος
 Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἡμῶν Σωτῆρα, καὶ πρὸς αὐτῶν τῶν ἐπὶ
 γῆς ἀνωτάτῳ, οὐχ οἷα κοινὸν ἐξ ἀνθρώπων βασιλέα γενόμε-
 νον ὁμολογεῖσθαι, ἀλλ' οἷα τοῦ καθόλου Θεοῦ Παῖδα γνήσιον
 καὶ αὐτοθεὸν προσκυνεῖσθαι· καὶ εἰκότως· τίς γὰρ τῶν πώποτε
 βασιλέων τοσοῦτον ἀρετῆς ἠνέγκατο, ὥς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς
 ἀνθρώπων ἀκοὴν καὶ γλῶτταν ἐμπλήσαι τῆς αὐτοῦ προσηγορίας ;
 τίς βασιλεὺς νόμους εὖσεβεῖς οὕτω καὶ σφύροντας διαταξάμενος,
 ἀπὸ περάτων γῆς καὶ εἰς ἄκρα τῆς ὅλης οἰκουμένης, εἰς ἐπήκοον
 ἅπασιν ἀνθρώποις ἀναγινώσκεσθαι διαρκῶς ἐκράτυεν ; τίς
 ἀνημέρων ἐθνῶν ἔθῃ βάρβαρα καὶ ἀνήμερα τοῖς ἡμέροις αὐτοῦ
 καὶ φιλανθρωποτάτοις παρέλυσεν νόμοις ; τίς αἰῶσιν ὅλοις ὑπὸ
 πάντων πολεμούμενος, τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀρετὴν ἐπεδείξατο,
 ὥς ἀνθεῖν ὅσημέραι καὶ νεάζειν διὰ παντὸς τοῦ βίου ; τίς ἔθνος
 τὸ μηδ' ἀκουσθὲν ἐξ αἰῶνος, οὐκ ἐν γωνία παι γῆς λεληθὸς, ἀλλὰ
 καθ' ὅλης τῆς ὑφ' ἡλίῳ ἰδρύσατο ; τίς εὖσεβείας ὅπλοις οὕτως
 ἐφράξατο τοὺς στρατιώτας, ὥς ἀδάμαντος τὰς ψυχὰς κραταιο-
 τέρους ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἀγῶσι διαφαίνεσθαι ; τίς 409
 βασιλέων εἰς τοσοῦτον κρατεῖ, καὶ στρατηγεῖ γε μετὰ θάνατον,
 καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἴστησι, καὶ πάντα τόπον καὶ χώραν
 καὶ πόλιν, Ἑλλάδα τε καὶ βάρβαρον, βασιλικῶν οἰκῶν αὐτοῦ
 πληροῖ, καὶ θείων ναῶν ἀφιερώμασιν ; οἷα τὰδε τὰ τοῦδε τοῦ
 νεῶ περικαλλῇ κοσμήματά τε καὶ ἀναθήματα· ἃ καὶ αὐτὰ σεμνὰ
 μὲν ὥς ἀληθῶς καὶ μεγάλα, ἐκπλήξέως τε καὶ θαύματος ἄξια,
 καὶ οἷα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βασιλείας ἐναργὴ δείγματα, ὅτι
 καὶ νῦν 'αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ
 ἐκτίσθησαν.' Τί γὰρ καὶ ἔμελλε τοῦ παμβασιλέως καὶ πανη-
 γεμόνος καὶ αὐτοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνστήσεσθαι τῷ νεύματι ;
 Σχολῆς τε λόγων οἰκείας εἰς ἀκριβῆ θεωρίαν τε καὶ ἐρμηνείαν
 τυγχάνει δεόμενα· οὐ μὴν ὅσα καὶ οἷα τὰ τῆς τῶν πεπονηκό-
 των-προθυμίας κέκριται παρ' αὐτῷ τῷ θεολογουμένῳ, τὸν ἔμ-
 ψυχον πάντων ἡμῶν καθορῶντι ναὸν, καὶ τὸν ἐκ ζώωντων λίθων

Ps. xxxii.
(xxxiii.) 9.

Eph. ii. 20.

Ps. cxvii.
(cxviii.) 22.

.

καὶ βεβηκότων οἶκον ἐποπτεύοντι, εὖ καὶ ἀσφαλῶς ἰδρυμένον
 ‘ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὅντος ἀκρογων-
 νιαίου λίθου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,’ ὃν ‘ἀπεδοκίμασαν’ μὲν οὐχ
 οἱ τῆς παλαιᾶς καὶ μηκέτ’ οὔσης ἐκείνης μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς
 εἰσέτι νῦν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων οἰκοδομῆς, κακοὶ κακῶν ὄντες
 ἀρχιτέκτονες, δοκιμάσας δὲ ὁ Πατὴρ καὶ τότε καὶ νῦν, ‘εἰς κεφα-
 λὴν γωνίας’ τῇσδε τῆς κοινῆς ἡμῶν ἐκκλησίας ἰδρύσατο. Τοῦτον
 δὴ οὖν τὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἐπισκευασμένον ζῶντος Θεοῦ ζῶντα
 ναὸν (τὸ μέγιστον καὶ ἀληθεῖ λόγῳ θεοπρεπὲς ἱερεῖόν φημι, οὗ
 τὰ ἐνδοτάτω ἄδυστα τοῖς πολλοῖς ἀθεώρητα καὶ ὄντως ἅγια καὶ
 ‘τῶν ἁγίων ἅγια’) τίς ἂν ἐποπτεύσας ἐξειπεῖν τολμήσειε; τίς δὲ
 καὶ εἰσκύψαι περιβόλων ἱερῶν εἰσω δυνατὸς, ὅτι μὴ μόνος ὁ
 μέγας τῶν ὅλων ἀρχιερεὺς, ᾧ μόνῳ θέμις πάσης λογικῆς ψυχῆς
 τὰ ἀπόρρητα διερευνᾶσθαι; Τάχα δὲ καὶ ἄλλω δευτερεύειν
 470 μετὰ τοῦτον ἐνὶ μόνῳ τῶν ἴσων ἐφικτὸν, τῷδε τῷ προκαθημένῳ
 τῇσδε τῆς στρατιᾶς ἡγεμόνι, ὃν αὐτὸς ὁ πρῶτος καὶ μέγας
 ἀρχιερεὺς δευτερεῖοις τῶν τῇδε ἱερείων τιμήσας, ποιμένα τῆς
 ὑμετέρας ἐνθέου ποιήνης, κλήρω καὶ κρίσει τοῦ Πατρὸς τὸν
 ὑμέτερον λαχόντα λαὸν, ὡς ἂν θεραπευτὴν καὶ ὑποφύτην αὐτὸς
 ἑαυτοῦ κατετάξατο, τὸν νέον Ἀαρὼν, ἡ Μελχισεδέκ, ἀφωμοιω-
 μένον τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένοντά τε καὶ πρὸς αὐτοῦ τηρούμενον
 εἰς τὸ διηνεκὲς ταῖς κοιναῖς ἀπάντων ὑμῶν εὐχαῖς. Τούτῳ δὴ
 οὖν ἐξέστω μόνῳ μετὰ τὸν πρῶτον καὶ μέγιστον ἀρχιερέα, εἰ
 μὴ τὰ πρῶτα, τὰ δεύτερα γοῦν ὅμως ὁρᾶν τε καὶ ἐπισκοπεῖν
 τῆς ἐνδοτάτω τῶν ὑμετέρων ψυχῶν θεωρίας, πείρα μὲν καὶ
 χρόνου μήκει ἕκαστον ἀκριβῶς ἐξητακότι, σπουδῇ τε τῇ αὐτοῦ
 καὶ ἐπιμελείᾳ τοὺς πάντας ὑμᾶς ἐν κόσμῳ καὶ λόγῳ τῷ κατ’
 εὐσέβειαν διατεθειμένῳ, δυνατῷ τε ὄντι μᾶλλον ἀπάντων, ὧν
 αὐτὸς σὺν θείᾳ δυνάμει καθηρτίσατο, τούτων τοῖς ἔργοις ἐφα-
 μίλλως ἀποδοῦναι τοὺς λόγους. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος καὶ μέγας
 ἡμῶν ἀρχιερεὺς, ὅσα βλέπει ‘τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα,’
 φησιν, ‘ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ.’ ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὡς ἂν ἐπὶ
 διδάσκαλον τὸν πρῶτον καθαροῖς νοοῖς ὁμμασιν ἀφορῶν, ὅσα
 βλέπει ποιοῦντα, ὡς ἂν ἀρχετύποις χρώμενος παραδείγμασι,
 τούτων τὰς εἰκόνας ὡς ἐνὶ μάλιστα δυνατόν, εἰς τὸ ὁμοιότατον
 δημιουργῶν ἀπειργάσατο, οὐδὲν ἐκείνῳ καταλιπὼν τῷ Βεσε-

John v. 19.

λεὶλ, ὃν αὐτὸς ὁ Θεὸς ‘ Πνεύματος ἐμπλήσας σοφίας καὶ συνέ- Exod. xxxv.
σεως’ καὶ τῆς ἄλλης ἐντέχνου καὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως, τῆς 31.
τῶν οὐρανίων τύπων, διὰ συμβόλων, ναοῦ κατασκευῆς δημι-
ουργὸν ἀνακέκληται. Ταύτη δ’ οὖν καὶ ὅδε Χριστὸν ὅλον, τὸν
Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸ φῶς, ἐν τῇ αὐτὸς αὐτοῦ ἀγαλματοφορῶν
ψυχῇ, οὐδ’ ἔστιν εἰπεῖν οἷα σὺν μεγαλοφροσύνῃ, πλουσίᾳ τε
καὶ ἀπλήστῳ διανοίας χειρὶ, καὶ σὺν οἷα πάντων ὑμῶν φιλο-
τιμίᾳ, τῇ τῶν εἰσφορῶν μεγαλοψυχίᾳ, τῆς αὐτῆς αὐτῷ προθέσεως
κατὰ μηδένα τρόπον ἀπολειφθῆναι φιλονεικότερον μεγαλοφρο-
νουμένων, τὸν μεγαλοπρεπῆ τόνδε Θεοῦ τοῦ ὑψίστου νεῶν, τῷ
τοῦ κρείττονος παραδείγματι, ὥς ἂν ὁρώμενον μὴ ὀρωμένου, τὴν
φύσιν ἐμφερῇ συνεστήσατο· χώρον μὲν τόνδε, ὅτι καὶ ἄξιον
εἰπεῖν, πρῶτον ἀπάντων, πάσης οὐ καθαρᾶς ὕλης ἐχθρῶν ἐπι-
βουλαῖς κατακεχωσμένον οὐ παριδὼν, οὐδὲ τῇ τῶν αἰτίων
παραχωρήσας κακία, ἐξὸν ἐφ’ ἕτερον ἐλθόντα, μυρίων ἄλλων
εὐπορουμένων τῇ πόλει, ραστώνῃν εὖρασθαι τοῦ πόνου, καὶ
πραγμάτων ἀπηλλάχθαι. Ὁ δὲ πρῶτον αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔργον
ἐγείρας, εἶτα δὲ τὸν σύμπαντα λαὸν προθυμία ῥώσας, καὶ μίαν
ἐξ ἀπάντων μεγάλην χεῖρα συναγαγὼν, πρῶτον ἄθλον ἡγων-
ίζετο, αὐτὴν δὲ μάλιστα τὴν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πεπολιορκημένην, **471**
αὐτὴν τὴν προπονήσασαν, καὶ τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν καὶ πρὸ ἡμῶν
διωγμοὺς ὑπομείνας, τὴν μητρὸς δίκην τῶν τέκνων ἐρημω-
θεῖσαν ἐκκλησίαν, συναπολαῦσαι δεῖν οἰόμενος τῆς τοῦ παν-
αγάθου μεγαλοδωρεᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς παῖδας αὐθις ὁ μέγας
Ποιμὴν, τοὺς θήρας καὶ τοὺς λύκους καὶ πᾶν ἀπηνὲς καὶ ἄγριον
γένος ἀποσοβήσας, καὶ ‘ τὰς μύλας τῶν λεόντων,’ ἢ φησὶ τὰ θεία Ps. lvi.
λόγια, ‘ συντρίψας,’ ἐπὶ ταῦτόν αὐθις συνελθεῖν ἠξίωσε, δικαιοῦ- (lviii.) 6.
τατα καὶ τῆς ποιήσεως τὴν μάνδραν ἀνίστη, ‘ τοῦ καταισχύναι Ps. viii. 2.
ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν,’ καὶ ὥς ἂν ἔλεγχον ταῖς θεομάχοις τῶν
ἀσεβῶν προαγάγοι τόλμαις. Καὶ νῦν οἱ μὲν οὐκ εἰσὶν οἱ θεο-
μισεῖς, ὅτι μὴδὲ ἦσαν· εἰς βραχὺ δὲ ταράξαντες καὶ παραχ-
θέντες, εἴθ’ ὑποσχόντες τιμωρίαν οὐ μεμπτήν τῇ δικῇ, ἑαυτοὺς
καὶ φίλους καὶ οἴκους, ἄρδην ἀναστάτους κατέστησαν· ὥς τὰς
πάλαι στήλαις ἱεραῖς καταγραφείσας πορρήσεις, ἔργοις πιστὰς
ὁμολογεῖσθαι, δι’ ὧν τὰ τε ἄλλα ὁ θεῖος ἐπαληθεύει λόγος,
ἀτὰρ καὶ τὰδε περὶ αὐτῶν ἀποφαινόμενος·

Ps. xxxvi.
(xxxvii.) 14,
15.

Ῥομφαίαν ἐσπάσαντο οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν, τοῦ κατα-
βαλεῖν πτωχὸν καὶ πένητα, τοῦ σφάζαι τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ· ἡ Ῥομφαία
αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς καρδίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συντριβείη.

Καὶ πάλιν·

Ib. ix. 6, 5 ;
xvii. (xviii.)
41 ;
xix. (xx.) 8.

Ἀπόλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἧχου, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐξήλει-
ψας εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ὅτι δὴ καὶ ἐν κακοῖς
γενόμενοι, ἐκέκραξαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ σῶζων· πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσήκουσεν
αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ μὲν συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ
ἀνωρθώθημεν.

Καὶ τό γε ἐν τούτοις προαναφωνοῦν·

Ib. lxxii.
(lxxiii.) 20.

Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις,
ἀληθὲς ὑπ' ὀφθαλμοῖς πάντων ἀναπέφανται. Ἄλλ' οἱ μὲν γι-
γάντων τρόπον θεομαχίαν ἐνστησάμενοι, τοιαύτην εἰλήχασιν τὴν
τοῦ βίου καταστροφὴν· τῆς δ' ἐρήμου καὶ παρ' ἀνθρώποις
ἀπεγνωσμένης τοιαῦτα οἶα τὰ ὁρώμενα τῆς κατὰ Θεὸν ὑπο-
μονῆς τὰ τέλη, ὥς ἀναφωνεῖν αὐτῇ τὴν προφητείαν Ἡσαίου
ταῦτα·

Isa. xxxv. 1,
3, 4, 6, 7.

Εὐφραίνεσθι, ἔρημος διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὥς κρίνον·
καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα. Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι,
καὶ γόνατα παρακλυμένα· παρακαλέσατε, ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύ-
σατε, μὴ φοβείσθε. Ἰδοὺ, ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταπο-
δώσει, αὐτὸς ἥξει καὶ σώσει ἡμᾶς· ὅτι, φησὶν, ἔρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ,
καὶ φάραγξ ἐν γῇ διψῶσῃ· καὶ ἡ ἀνδρὸς ἔσται εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψῶ-
σαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται.

Ps. lxxiii.
(lxxiv.) 5-7.

Supr. viii. 2.

Ps. lxxix.
(lxxx.) 12, 13.

Heb. xii. 6.

Καὶ τάδε μὲν λόγοις πάλαι προθεσπισθέντα, βίβλοις ἱεραῖς
472 καταβέβλητο· τά γε μὴν ἔργα οὐκ ἐτ' ἀκοαῖς, ἀλλ' ἔργοις ἡμῶν
παραδέδοται. Ἡ ἔρημος ἦδε, ἡ ἀνδρὸς, ἡ χήρα καὶ ἀπερί-
στατος, ἥς ὥς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίναις ἐξέκοψαν τὰς πύλας
ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ συντρίψαντες αὐτήν, ἥς
καὶ τὰς βίβλους διασφραγίσαντες, ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἁγια-
στήριον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ
ὀνόματος αὐτοῦ, ἦν ἐτρύγησαν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν
ὁδὸν, προκαθελόντες αὐτῆς τοὺς φραγμοὺς, ἦν ἐλυμήνατο ὡς ἐκ
δρυμοῦ, καὶ μονὸς ἄγριος κατενεμήσατο, Χριστοῦ δυνάμει παρα-
δόξῳ νῦν, ὅτε θέλει αὐτὸς, γέγονεν ὥς κρίνον· ἐπεὶ καὶ τότε
αὐτοῦ νεύματι, ὥς ἂν προκηδομένου πατρὸς ἐπαιδεύετο· ὁ
γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παρα-

δέχεται.' Μέτρῳ δῆτα κατὰ τὸ δέον ἐπιστραφεῖσα, αὐθις ἄνω-
θεν ἐξ ὑπαρχῆς ἀγαλλιᾷν προστάττεται, ἔξανθεῖ τε ὡς κρίνου,
καὶ τῆς ἐνθέου εὐωδίας εἰς πάντας ἀποπνεῖ ἀνθρώπους· ὅτι,
φησὶν, 'ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ,' τὸ νᾶμα τῆς θείας τοῦ σω-
τηρίου 'λουτροῦ παλιγγενεσίας·' καὶ νῦν γέγονεν ἡ πρὸ μικροῦ Tit. iii. 5.
ἔρημος· εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψῶσαν γῆν ἔβρυσεν πηγὴ ὕδατος·
ζῶντος· ἰσχυρὰν τε ὡς ἀληθῶς χεῖρες αἱ τὸ πρὶν ἀνειμέναι,
καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἰσχύος ἔργα, τὰδε τὰ μεγάλα καὶ ἐναργῇ
δείγματα· ἀλλὰ καὶ τὰ πάλαι σεσαθρωμένα καὶ παρειμένα
γόνατα, τὰς οἰκείας ἀπολαβόντα βάσεις, τὴν ὁδὸν τῆς θεογνω-
σίας εὐθυποροῦντα βαδίζει, ἐπὶ τὴν οἰκείαν ποίμνην τοῦ παν-
αγάθου Ποιμένου σπεύδοντα. Εἰ δὲ καὶ ταῖς τῶν τυράννων
ἀπειλαῖς τὰς ψυχὰς τινες ἀπενάρκησαν, οὐδὲ τούτους ὁ σωτήριος Supr. viii. 2.
ἀθεραπεύτους παρορᾷ λόγος· εὖ μάλα δὲ καὶ αὐτοὺς ἰώμενος,
ἐπὶ τὴν τοῦ θείου παρακλήσιν παρορμᾷ λέγων·

Παρακαλέσατε οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβείσθε.

Τούτων δεῖν ἀπολαῦσαι τὴν διὰ Θεὸν γενομένην ἔρημον, τοῦ
λόγου προαγορεύοντος ἐπακούσας ὀξείᾳ διανοίας ἀκοῇ οὗτος ὁ
νέος ἡμῶν καὶ καλὸς Ζοροβάβελ, μετὰ τὴν πικρὰν ἐκείνην Cf. Ezra iii. 8.
αἰχμαλωσίαν, καὶ 'τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως,' οὐ παριδὼν τὸ Mark xiii. 14.
πτῶμα νεκρὸν, πρῶτιστα πάντων παρακλήσεσι καὶ λιταῖς, ἵλεων
τὸν Πατέρα μετὰ τῆς κοινῆς ὑμῶν ἀπάντων ὁμοφροσύνης κατα-
στησάμενος, καὶ τὸν μόνον νεκρῶν ζωοποιὸν σύμμαχον παρα-
λαβὼν καὶ συνεργὸν, τὴν πεσοῦσαν ἐξήγειρε, προαποκαθάρας
καὶ προθεραπεύσας τῶν κακῶν· καὶ στολὴν οὐ τὴν ἐξ ἀρχαίου
παλαιᾶν αὐτῇ περιτέθεικεν, ἀλλ' ὅποιαν αὐθις παρὰ τῶν θείων
χρησμῶν ἐξεπαιδεύετο, σαφῶς ᾧδε λεγόντων·

καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη, ὑπὲρ τὴν προτέραν.

Hag. ii. 10.

Ταύτῃ δ' οὖν πολὺ μείζονα τὸν χώρον ἅπαντα περιλαβὼν,
τὸν μὲν ἔξωθεν ὠχυροῦτο περίβολον τῷ τοῦ παντὸς περιτει-
χίσματι, ὡς ἂν ἀσφαλέστατον εἴη τοῦ παντὸς ἔρκος. Πρόπυ-
λον δὲ μέγα καὶ εἰς ὕψος ἐπηρμένον πρὸς αὐτὰς ἀνίσχοντος
ἡλίου ἀκτῖνας ἀναπετάσας, ἥδη καὶ τοῖς μακρὰν περιβόλον ἔξω 473
ιερῶν ἐστῶσι τῆς τῶν ἔνδον παρέσχεν ἀφθονίαν θεάς, μονου-
ουχὶ καὶ τῶν ἀλλοτρίων τῆς πίστεως ἐπὶ τὰς πρώτας εἰσόδους

ἐπιστρέφω τὰς ὄψεις, ὥς ἂν μὴ παρατρέχοι τις, ὅτι μὴ τὴν ψυχὴν κατανυγείς πρότερον μνήμη τῆς τε πρὶν ἐρημίας, καὶ τῆς νῦν παραδόξου θαυματουργίας, ὑφ' ἧς τάχα καὶ ἐλκυσθήσεσθαι κατανυγέнта, καὶ πρὸς αὐτῆς τῆς ὄψεως ἐπὶ τὴν εἴσοδον προτραπήσεσθαι ἤλπισεν. Εἴσω δὲ παρελθόντι πυλῶν, οὐκ εὐθὺς ἐφῆκεν ἀνάγκοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἐνδον ἐπιβαίνειν ἀγίων· διαλαβὼν δὲ πλείστον ὅσον τὸ μεταξὺ τοῦ τε νεῶ καὶ τῶν πρώτων εἰσόδων, τέτταρσι μὲν πέριξ ἐγκαρσίοις κατεκόσμησε στοαῖς, εἰς τετράγωνόν τι σχῆμα περιφράξας τὸν τόπον κίοισιν πανταχόθεν ἐπαιρομένοις· ὧν τὰ μέσα διαφράγμασι τοῖς ἀπὸ ξύλου δικτυωτοῖς ἐς τὸ σύμμετρον ἤκουσι μήκους περικλείσας, μέσον αἶθριον ἠφίει εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ κάτοψιν, λαμπρὸν καὶ ταῖς τοῦ φωτὸς ἀκτίσιν ἀνειμένον ἀέρα παρέχον. Ἱερῶν δ' ἐνταῦθα καθαρσίῳ ἐτίθει σύμβολα, κρήνας ἄντικρυς εἰς πρόσσωπον ἐπισκευάζων τοῦ νεῶ, πολλῶ τῷ χεύματι τοῦ νάματος τοῖς περιβόλων ἱερῶν ἐπὶ τὰ ἔσω προΐουσι τὴν ἀπόρρυψιν παρεχομένας. Καὶ πρώτη μὲν εἰσιόντων αὕτη διατριβή, κόσμον ὁμοῦ καὶ ἀγλαίαν τῷ παντὶ, τοῖς τε τῶν πρώτων εἰσαγωγῶν ἔτι δεομένοις κατάλληλον τὴν μονὴν παρεχομένη. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν τούτων θέαν παραμειψάμενος, πλείοσιν ἔτι μᾶλλον τοῖς ἐνδοτάτῳ προπύλοις τὰς ἐπὶ τὸν νεῶν παρόδους ἀναπεπταμένας ἐποίει, ὑπὸ μὲν ταῖς ἡλίου βολαῖς αὐθις τρεῖς πύλας ὑφ' ἐν καταθéis πλευρόν· ὧν τὸ πολὺ τὰς παρ' ἐκάτερα μεγέθει τε καὶ πλάτει πλεονεκτεῖν τῇ μέσῃ χαρισάμενος, παραπήγμασί τε χαλκοῦ σιδηροδέτοις καὶ ποικίλμασιν ἀναγλύφοις διαφερόντως αὐτὴν φαιδρύνας, ὥς ἂν βασιλίδι, ταύτῃ τοὺς δορυφόρους ὑπέζευξε. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ταῖς παρ' ἐκάτερα τοῦ παντὸς νεῶ στοαῖς τὸν τῶν προπύλων ἀριθμὸν διατάξας, ἄνωθεν ἐπὶ ταύταις ἄλλῃ πλείονι φωτὶ διαφόρους τὰς ἐπὶ τὸν οἶκον εἰσβολὰς ἐπενόει, ταῖς ἀπὸ ξύλου λεπτουργίαις καὶ τὸν περὶ αὐτὰς κόσμον καταποικίλλων. Τὸν δὲ βασιλείον οἶκον πλουσιωτέrais ἤδη καὶ δασιλέσι ταῖς ὕλαις ὠχύρου, ἀφθόνῳ φιλοτιμίᾳ τῶν ἀναλωμάτων χρώμενος. Ἐνθα μοι δοκῶ περιττὸν εἶναι τοῦ δομήματος μήκη τε καὶ πλάτη καταγράφειν, τὰ φαιδρὰ ταῦτα

474 κάλλη, καὶ τὰ λόγου κρείττονα μεγέθη, τὴν τε τῶν ἔργων ἀποστίλβουσαν ὄψιν τῷ λόγῳ διεξιόντι, ὕψη τε τὰ οὐρανομήκη,

καὶ τὰς τούτων ὑπερκειμένας πολυτελεῖς τοῦ Λιβάνου κέδρους,
ὧν οὐδὲ τὸ θεῖον λόγιον τὴν μνήμην ἀπεσιώπησεν,

Εὐφρανθήσεται,

φάσκον,

τὰ ξύλα τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ὧς ἐφύτευσε.

Ps. ciii. (civ.)
16.

Τί με δεῖ νῦν τῆς πανσόφου καὶ ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως, καὶ τοῦ κάλλους τῆς ἐφ' ἑκάστου μέρους ὑπερβολῆς ἀκριβο-
λογεῖσθαι τὴν ὑφήγησιν, ὅτε τῆς ὄψεως τὴν διὰ τῶν ὥτων
ἀποκλείει μάθησιν ἢ μαρτυρία; Ἀλλὰ γὰρ ὧδε καὶ τὸν νεῶν
ἐπιτελέσας, θρόνοις τε τοῖς ἀνωτάτω εἰς τὴν τῶν προέδρων
τιμὴν, καὶ προσέτι βάθροις ἐν τάξει τοῖς καθ' ὅλου κατὰ τὸ
πρέπον κοσμήσας, ἐφ' ἅπασί τε τὸ τῶν ἁγίων ἅγιον θυσιαστή-
ριον ἐν μέσῳ θεῖς, αὐθις καὶ τάδε ὡς ἂν εἴη τοῖς πολλοῖς
ἄβατα, τοῖς ἀπὸ ξύλου περιέφραττε δικτύοις, εἰς ἄκρον ἐν-
τέχνου λεπτουργίας ἐξησκημένοις, ὡς θαυμάσιον τοῖς ὀρώσι
παρέχειν τὴν θέαν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦδαφος ἄρα εἰς ἀμελὲς
ἔκειτο αὐτῷ· καὶ τότε γοῦν λίθῳ μαρμάρῳ εὖ μάλα κόσμῳ
παντὶ λαμπρύνας, ἥδη λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὰ ἐκτὸς τοῦ νεῶ μετῆει,
ἐξέδρας καὶ οἴκους τοὺς παρ' ἑκάτερα μεγίστους ἐπισκευάζων
εὐτέχνως, ἐπὶ ταυτὸν εἰς πλευρὰ τῷ βασιλείῳ συνεζευγμένους
καὶ ταῖς ἐπὶ τὸν μέσον οἶκον εἰσβολαῖς ἡνωμένους· ἃ καὶ αὐτὰ
τοῖς ἔτι καθάρσεως καὶ περιρραντηρίων τῶν διὰ ὕδατος καὶ
Ἀγίου Πνεύματος ἐγχρῆζουσιν, ὁ εἰρηνικώτατος ἡμῶν Σολομῶν
ὁ τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ δεινὰ μάλιστα ἀπειργάζετο, ὡς μηκέτι λόγον,
ἀλλ' ἔργον γεγονέναι τὴν ἄνω λεχθεῖσαν προφητείαν. Γέγονε
γὰρ καὶ νῦν ὡς ἀληθῶς ἐστὶν ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη
ὑπὲρ τὴν προτέραν. Ἔδει γὰρ καὶ ἀκόλουθον ἦν, τοῦ Ποιμένος
αὐτῆς καὶ Δεσπότης ἅπασι τὸν ὑπὲρ αὐτῆς θάνατον καταδεξα-
μένου, καὶ μετὰ τὸ πάθος, ὃ χάριν αὐτῆς ῥυπτοῦν ἐνεδύσατο
σῶμα, ἐπὶ τὸ λαμπρὸν καὶ ἔνδοξον μεταβεβληκότος, αὐτὴν τε
σάρκα τὴν λυθείσαν, ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἀγαγόντος, καὶ
τῇνδε ὁμοίως τῶν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομιῶν ἐπαύρασθαι· ὅτι δὴ
καὶ τούτων πολὺ κρείττονα λαβοῦσα παρ' αὐτοῦ τὴν ἐπαγγελ-
λίαν, τὴν πολὺν μείζονα δόξαν τῆς παλιγγενεσίας, ἐν ἀφθάρτου
σώματος ἀναστήσει, μετὰ φωτὸς ἀγγέλων χορείας, ἐν τοῖς

Cf. Matt.
xix. 28.

οὐρανῶν ἐπέκεινα τοῦ Θεοῦ βασιλείοις, σὺν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ πανευεργέτῃ καὶ Σωτῆρι διαρκῶς ἐπὶ τοὺς ἐξῆς αἰῶνας ἀπολαβεῖν ποθεῖ. Ἀλλὰ γὰρ τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος, τούτοις ἡ πάλαι χήρα καὶ ἔρημος Θεοῦ χάριτι περιβληθεῖσα τοῖς ἄνθεσι, γέγονεν ἀληθῶς ὡς κρίνον, ἥ φησὶν ἡ προφητεία. Καὶ τὴν νυμφικὴν ἀναλαβούσα ὁτολήν, τὸν τε τῆς εὐπρέπειας περιθεμένη στέφανον, οἷα χορεύειν διὰ Ἡσαΐου παιδεύεται, τα χαριστήρια τῷ βασιλεῖ Θεῷ φωναῖς εὐφήμοις γεραίρουσα, αὐτῆς λεγούσης ἐπακούσωμεν·

Isa. lxi. 10, 22. Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· περιέθηκέ μοι ὡς νυμφίῳ μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ· καὶ ὡς γῆν αὖξουσαν τὸ ἄνθος αὐτῆς, καὶ ὡς κῆπος τὰ σπέρματα αὐτοῦ ἀνατελεῖ, οὕτως Κύριος Κύριος ἀνέτειλε δικαιοσύνην καὶ ἀγαλλίαμα ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν.

Τούτοις μὲν οὖν αὕτη χορεύει· οἷοις δὲ καὶ ὁ νυμφίος Λόγος ὁ οὐράνιος αὐτὸς Ἰησοὺς Χριστὸς αὐτὴν ἀμείβεται, ἄκουε λέγοντος Κυρίου·

**Ib. liv. 4,
6-8; li. 17,
18, 22;
lii. 1, 2;
xlix. 18-21.**

Μὴ φοβοῦ ὅτι κατησχύνῃς, μηδὲ ἐντραπήῃς ὅτι ὠνευδίσθῃς· ὅτι αἰσχύνῃ αἰῶνιον ἐπιλήσῃ, καὶ ὠνεῖδος τῆς χρεΐας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. Οὐχ ὡς γυναῖκα ἐγκαταλελειμμένην καὶ ὀλιγόψυχον κέκληκέ σε Κύριος, οὐδ' ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μέμνημένην. Εἶπεν ὁ Θεός σου· Χρόνον μικρὸν ἐγκατέλιπόν σε, καὶ ἐν ἐλέῳ μεγάλῳ ἐλέησω σε· ἐν θυμῷ μικρῷ ἀπέστροψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐν ἐλέῳ αἰωνίῳ ἐλεήσω σε, εἶπεν ὁ ῥυσάμενός σε Κύριος. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου ἡ πιούσα ἐκ χειρὸς Κυρίου πρὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ· ποτήριον γὰρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυν τοῦ θυμοῦ μου, ἐξέπιες καὶ ἐξέκένωσας. Καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὃν ἔτεκες, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνόμενος τῆς χειρὸς σου. Ἰδοὺ εἴληφα ἐκ τῆς χειρὸς σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυν τοῦ θυμοῦ μου, καὶ οὐ προσθήσεις ἔτι πιεῖν αὐτό· καὶ δώσω αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων σε καὶ τῶν ταπεινωσάντων σε. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἐνδυσαι τὴν ἰσχύν, ἐνδυσαι τὴν δόξαν σου. Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν καὶ ἀνάστηθι. Κάθισον, ἔκλυσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τρα-
476 χήλου σου· ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου· ἰδοὺ συνήχθησαν καὶ ἦλθον πρὸς σε· ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος· ὅτι πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσῃ, καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφης· ὅτι τὰ ἔρημά σου καὶ τὰ διεφθαρμένα καὶ τὰ καταπεπτωκότα νῦν στενοχωρήσει ἀπὸ τῶν κατοικούντων σε· καὶ μακρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ καταπίνοντές σε. Ἐροῦσι γὰρ εἰς τὰ ὄτα σου οἱ υἱοί σου οὓς ἀπολώλεκας· Στενός μου ὁ τόπος· ποιήσόν μοι τόπον ἵνα κατοικήσω· καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; ἐγὼ δὲ ἄτεκνος καὶ χήρα· τού-

τους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι; ἐγὼ δὲ κατελείφθην μόνη· οὗτοι δέ μοι ποὺ ἦσαν;

Ταῦτα Ἡσαίας προεθέσπισε, ταῦτα πρόπαλαι περὶ ἡμῶν ἐν ἱεραῖς βίβλοις καταβέβλητο. Ἐχρῆν δέ που τούτων τὴν ἀψεύδειαν ἤδη ποτὲ ἔργοις παραλαβεῖν. Ἀλλὰ γὰρ τοιαῦτα τοῦ νυμφίου Λόγου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ νύμφην τὴν ἱερὰν καὶ ἁγίαν ἐκκλησίαν ἐπιφωνοῦντος, εἰκότως ὁ νυμφοστόλος ὃδε αὐτὴν τὴν ἔρημον, τὴν πτώμα κειμένην, τὴν παρὰ ἀνθρώποις ἀνέλπιδα, ταῖς κοιναῖς ἀπάντων ὑμῶν εὐχαῖς, χεῖρας τὰς ὑμῶν αὐτῶν ὀρέξας, ἐξήγειρε καὶ ἐξανέστησε, Θεοῦ τοῦ παμβασιλέως νεύματι, καὶ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἐπιφανείᾳ, τοιαύτην τε ἀναστήσας κατεστήσατο, οἷαν ἐκ τῆς τῶν ἱερῶν χρησμῶν καταγραφῆς ἐδιδάσκετο. Θαῦμα μὲν οὖν μέγιστον τοῦτο καὶ πέρα πάσης ἐκπλήξεως, μάλιστα τοῖς ἐπὶ μόνη τῇ τῶν ἔξωθεν φαντασίᾳ τὸν νοῦν προσανέχουσι. Θαυμάτων δὲ θαυμασιώτερα τά τε ἀρχέτυπα, καὶ τούτων τὰ πρωτότυπα νοητὰ καὶ θεοπρεπῆ παραδείγματα, τῆς ἐνθέου φημί καὶ λογικῆς ἐν ψυχαῖς οἰκοδομῆς ἀνανεώματα· ἦν αὐτὸς ὁ Θεόπαις κατ' εἰκόνα τὴν αὐτὸς αὐτοῦ δημιουργήσας, πάντα τε καὶ κατὰ πάντα τὸ θεοεἶκελον δεδορημένος, ἄφθαρτον φύσιν, ἄσώματον, λογικὴν, πάσης γεώδους ὕλης ἄλλοτρίαν, αὐτονοερὰν οὐσίαν, ἅπαξ τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι συστησάμενος, νύμφην ἁγίαν, καὶ νεῶν πανίερων, ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ κατειργάσατο. Ὁ καὶ σαφῶς αὐτὸς ὁμολογῶν ἐκφαίνει, λέγων·

Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ 2 Cor. vi. 16, αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τελεία καὶ κεκαθαρμένη ψυχὴ, ἀρχῆθεν οὕτω γεγεννημένη, οἷα τὸν οὐράνιον Λόγον ἀγαλματοφορεῖν. Ἀλλὰ γὰρ φθόνῳ καὶ ζήλῳ τοῦ φιλοπονήρου δαίμονος, φιλοπαθῆς καὶ φιλοπόνηρος ἐξ αὐτεξουσίου αἰρέσεως γενομένη, ὑπαναχωρήσαντος αὐτῆς τοῦ θείου, ὥς ἂν ἔρημος προστάτου, εὐάλωτος καὶ εἰς ἐπιβουλὴν εὐχερῆς τοῖς ἐκ μακροῦ διαφθουρμένοις ἀπελήλεκται, ταῖς τε τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ 477 νοητῶν πολεμίων ἐλεπόλεσι καὶ μηχαναῖς καταβληθεῖσα, πτώμα ἐξάσιον καταπέπτωκεν, εἰς ὅσον 'οὐδ' ἐπὶ λίθῳ λίθον' τῆς ἀρετῆς ἐστῶτα ἐν αὐτῇ διαμεῖναι, ὅλην δὲ δι' ὅλου χαμαὶ κείσθαι

νεκρὰν, τῶν περὶ Θεοῦ φυσικῶν ἐννοιῶν πάμπαν ἀπεστερημένην. Πεπτωκυῖαν δὴ ταύτην ἐκείνην τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ κατασκευασθεῖσαν, ἐλυμήνατο οὐχ ὡς οὗτος 'ὁ ἐκ δρυμοῦ' τοῦ παρ' ἡμῖν ὄρατοῦ, ἀλλὰ τις φθοροποιὸς δαίμων, καὶ θήρες ἄγριοι νοητοί· οἱ καὶ τοῖς πάθεσιν οἷα πεπτωρατωμένοις τῆς σφῶν κακίας βέλεσιν αὐτὴν ἐξυφάσαντες, 'ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ θεῖον ὄντως ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν γῆν τε ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.' εἶτα πολλῷ τῷ προσχώματι τὴν ἀθλίαν κατορύξαντες, εἰς ἀνέλπιστον πάσης περιέτρεψαν σωτηρίας. Ἄλλ' ὅγε κηδεμὼν αὐτῆς Λόγος, ὁ θεοφεγγής καὶ σωτήριος, τὴν κατ' ἀξίαν δίκην τῶν ἁμαρτημάτων ὑποσχοῦσαν αὐτῇς ἐξυπαρχῆς ἀνελάμβανε, Πατὴρ παναγάθου φιλανθρωπία πειθόμενος. Αὐτὰς δὴ οὖν πρῶτας τὰς τῶν ἀνωτάτω βασιλευόντων ψυχὰς προελόμενος, τῶν μὲν δυσσεβῶν καὶ ὀλεθρίων πάντων, αὐτῶν τε τῶν δεινῶν καὶ θεομισῶν τυράνων, τὴν οἰκουμένην ἅπασαν δι' αὐτῶν τῶν θεοφιλεσμάτων ἐκαθήρατο· εἶτα δὲ τοὺς αὐτῷ γνωρίμους ἄνδρας, τοὺς πάλαι διὰ βίου ἱερωμένους αὐτῷ, κρίβδην γε μὴν ὥς ἐν κακῶν χειμῶνι πρὸς τῆς αὐτοῦ σκέπης καλυπτομένους, εἰς φανερὸν ἀγαγὼν, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος μεγαλοδωρεαῖς ἐπαξίως τιμήσας, αὐτῇς καὶ διὰ τούτων τὰς μικρῷ πρόσθεν ἐρρυπωμένας ψυχὰς, ὕλης τε παντοίας καὶ χρώματος τῶν ἀσεβῶν ἐπιταγμάτων συμπεφορημένας, ὄρυξι καὶ δικέλλαις, ταῖς πληκτικαῖς τῶν μαθημάτων διδασκαλαῖς, ἐξεκάθηρέ τε καὶ ἀπέσμηξε· λαμπρόν τε καὶ διαυγὴ τῆς πάντων ὕμων διανοίας τὸν χῶρον ἀπειργασμένος, ἐνταῦθα λοιπὸν τῷ πανσόφῳ καὶ θεοφιλεῖ τῷδε παραδέδωκεν ἡγεμόνι· ὃς τά τε ἄλλα 'κριτικός' καὶ ἐπιλογιστικός τυγχάνων, τὴν τῶν αὐτῷ κεκληρωμένων ψυχῶν εὖ διαγινώσκων καὶ φιλο-

478 κρινῶν διάνοιαν, ἐκ πρώτης, ὡς εἰπεῖν, ἡμέρας οἰκοδομῶν, οὐπω καὶ εἰς δεῦρο πέπανται, τοτὲ μὲν διαυγὴ τὸν χρυσὸν, τοτὲ δὲ δόκιμον καὶ καθαρὸν τὸ ἀργύριον, καὶ τοὺς τιμίους καὶ πολυτελεῖς λίθους ἐν πάσιν ὕμιν ἀρμόττων, ὡς ἱερὰν αὐτῇς καὶ μυστικὴν ἔργοις τοῖς εἰς ὑμᾶς ἀποπληροῦν προφητείαν, δι' ἧς εἴρηται·

Cf. Heb. iv.
12.

Isa. liv. 11=
14.

· Ἰδοὺ, ἐγὼ ἐτοιμάζω σοι ἄνθρακα τὸν λίθον σου, καὶ τὰ θεμελίά σου σάφειρον, καὶ τὰς ἐπάλξεις σου ἴσπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυ-

στάλλου, καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτοὺς, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς σου διδακτοὺς Θεοῦ, καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου· καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ.

Δικαιοσύνη δῆτα οἰκοδομῶν, κατ' ἀξίαν τοῦ παντὸς λαοῦ διήρει τὰς δυνάμεις, οἷς μὲν τὸν ἕξωθεν αὐτὸ μόνον περιφράττων περίβολον, τὴν ἀπλανή πίστιν περιτειχίσας· πολλὸς δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ μέγας λεῶς, οὐδὲν κρείττον φέρειν οἰκοδόμημα διαρκῶν· οἷς δὲ τὰς ἐπὶ τὸν οἶκον ἐπιτρέπων εἰσόδους, θυραυλεῖν καὶ ποδηγεῖν τοὺς εἰσιόντας κατατάττων, οὐκ ἀπεικίτως τοῦ νεῶ πρόφυλα νενομισμένους· ἄλλους δὲ πρώτοις τοῖς ἕξωθεν ἀμφὶ τὴν αὐλὴν ἐκ τετραγώνου κίοσιν ὑπεστήριξε, ταῖς πρώταις τῶν τεττάρων Εὐαγγελίων τοῦ γράμματος προβολαῖς ἐμβιβάζων. Τοὺς δ' ἤδη ἀμφὶ τὸν βασιλείον οἶκον ἐκατέρωθεν παραζεύγνυσιν, ἔτι μὲν κατηχουμένους, καὶ ἐν αὔξῃ καὶ προκοπῇ καθεστῶτας, οὐ μὴν πόρρω που καὶ μακρὰν τῆς τῶν ἐνδοτάτω θεοπτίας τῶν πιστῶν διεξευγμένους. Ἐκ δὲ τούτων τὰς ἀκηράτους ψυχὰς θεῖῳ λουτρῷ χρυσοῦ δίκην ἀποσμηχθείσας παραλαβὼν, κἀνταῦθα τοὺς μὲν κίοσι τῶν ἕξωτάτω πολὺν κρείττοσιν, ἐκ τῶν ἐνδοτάτω μυστικῶν τῆς Γραφῆς δογμάτων ὑποστηρίζει, τοῖς δὲ πρὸς τὸ φῶς ἀνοίγμασι καταυγάζει, προπύλῳ μὲν ἐνὶ μεγίστῃ τῆς τοῦ παμβασιλέως ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ δοξολογίας τὸν πάντα νεὼν κατακοσμῶν. Χριστοῦ δὲ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος παρ' ἑκάτερα τῆς τοῦ Πατρὸς αὐθεντείας, τὰς δευτέρας αὐγὰς τοῦ φωτὸς παρασχόμενος, τῶν τε λοιπῶν διὰ τοῦ 479 παντὸς οἴκου ἄφθονον καὶ πολὺν διάφορον τῆς καθ' ἕκαστον ἀληθείας τὸ σαφὲς καὶ φωτεινὸν ἐνδεικνύμενος, πάντῃ δὲ καὶ πανταχόθεν τοὺς ζῶντας καὶ βεβηκότας καὶ εὐπαγεῖς τῶν ψυχῶν λίθους ἐγκρίνας, τὸν μέγαν καὶ βασιλικὸν ἐξ ἀπάντων οἶκον ἐπισκευάζεται, λαμπρὸν καὶ φωτὸς ἔμπλεον τά τε ἔνδοθεν καὶ τὰ ἐκτὸς, ὅτι μὴ ψυχὴ μόνον καὶ διάνοια, καὶ τὸ σῶμα δὲ αὐτοῖς ἀγνείας καὶ σωφροσύνης πολυανθεὶ κόσμῳ κατηγλαΐστο. Ἐνεῖσι δ' ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ καὶ θρόνοι, βάθρα τε μυρία καὶ καθιστήρια· ἐν ὅσαις ψυχαῖς τὰ τοῦ θείου Πνεύματος ἐφιζάνει δωρήματα, οἷα καὶ πάλαι ὤφθη τοῖς ἀμφὶ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, οἷς ἐφάνησαν· «διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὥσεί πυρὸς· ἐκάθισέ τε ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν.» Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ πάντων ἄρχοντι,

ἴσως αὐτὸς ὅλος ἐγκάθεται Χριστὸς· ἐν δὲ τοῖς μετ' αὐτὸν δευτερεύουσιν, ἀναλόγως καθ' ὅσον ἕκαστος χωρεῖ Χριστοῦ δυνάμεως καὶ Πνεύματος Ἀγίου μερισμούς. Βάθρα δ' ἂν εἶεν καὶ ἀγγέλων καὶ αἱ τινῶν ψυχαί, τῶν εἰς παιδαγωγίαν καὶ φρουρὰν ἐκάστῳ παραδεδομένων. Σεμνὸν δὲ καὶ μέγα καὶ μονογενὲς θυσιαστήριον, ποῖον ἂν εἴη ἢ τῆς τοῦ κοινοῦ πάντων ἱερέως τῆς ψυχῆς τὸ εἰλικρινὲς καὶ ἁγίων ἅγιον; ᾧ παρεστὼς ἐπὶ δεξιᾷ ὁ μέγας τῶν ὅλων ἀρχιερεὺς, αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, τὸ παρὰ πάντων εὐῶδες θυμίαμα, καὶ τὰς δι' εὐχῶν ἀναίμους καὶ ἄϋλους θυσίας, φαιδρῶ τῷ βλέμματι καὶ ὑπτίαις ὑποδεχόμενος χερσὶ, τῷ κατ' οὐρανὸν Πατρὶ καὶ Θεῷ τῶν ὅλων παραπέμπεται, πρῶτος αὐτὸς προσκυνῶν, καὶ μόνος τῷ Πατρὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμων σέβας, εἶτα δὲ καὶ πᾶσιν ἡμῖν εὐμενῇ διαμένειν καὶ δεξιὸν εἰς αἰὶ παραιτούμενος. Τοιοῦτος ὁ μέγας νεὼς, ὃν καθ' ὅλης τῆς ὑφ' ἡλίον οἰκουμένης ὁ μέγας τῶν ὅλων δημιουργὸς Λόγος συνεστήσατο, τῶν ἐπέκεινα οὐρανίων ἀψίδων πάλιν καὶ αὐτὸς νοερὰν ταύτην ἐπὶ γῆς εἰκόνα κατεργασάμενος, ὡς ἂν διὰ πάσης τῆς κτίσεως, τῶν τε ἐπὶ γῆς λογικῶν ζώων ὁ Πατὴρ αὐτῷ τιμῶτό τε καὶ σέβοιτο. Τὸν τε ὑπερουράνιον

480 **χῶρον** καὶ τὰ ἐκείσε τῶν τῇδε παραδείγματα, τήν τε 'ἄνω' λεγομένην Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸ Σιών ὄρος τὸ ἐπουράνιον, καὶ τὴν ὑπερκόσμιον 'πόλιν τοῦ ζῶντος Θεοῦ,' ἐν ἣ 'μυριάδες ἀγγέλων πανηγύρεις, καὶ ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς,' ταῖς ἀρρήτοις καὶ ἀνεπιλογίστοις ἡμῖν θεολογίαις, τὸν σφῶν ποιητὴν καὶ πανηγεμόνα τῶν ὅλων γεαίρουσιν, οὗ τίς θνητὸς οἶός τε κατ' ἀξίαν ὑμῆσαι; Ὅτι δὴ 'ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, αὐτὰ δὴ ταῦτα ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν' ὧν ἤδη ἐν μέρει καταξιωθέντες ἄνδρες ἅμα παισὶ καὶ γυναῖξι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πάντες ἀθρώως ἐν ἐνὶ πνεύματι καὶ μιᾷ ψυχῇ, μὴ διαλίπωμεν ἐξομολογούμενοι, καὶ τὸν τῶν τοσούτων ἡμῖν ἀγαθῶν παραίτιον ἀνευφημοῦντες,

Gal. iv. 26.

Heb. xii. 22,
23.[Vales.
οὐτίς.
Qu. om. οὐ.]
1 Cor. ii. 9.Ps. cii. (ciii.)
3-5, 10, 12, 13.

Τὸν εὐλατεῦντα πάσαις ταῖς ἀνομίαις ἡμῶν, τὸν ἴωμενον πάσας τὰς νόστους ἡμῶν, τὸν λυτροῦμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν, τὸν στεφανοῦντα ἡμᾶς ἐν ἑλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν· ὅτι οὐ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς

ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν· ὅτι καθ' ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν· καθὼς οἰκτεῖρει πατὴρ νιούς αὐτοῦ, ὥκτειρήσῃ Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν.

Ταῦτα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς ἐξῆς ἅπαντας χρόνους ταῖς μνή-
μαῖς ἀναζωπυροῦντες, ἀτὰρ καὶ τῆς παρούσης πανηγύρεως καὶ
τῆς παιδρᾶς ταύτης καὶ λαμπροτάτης ἡμέρας τὸν αἵτιον καὶ
πανηγυριάρχην, νύκτωρ καὶ μεθήμεραν, διὰ πάσης ὥρας καὶ δι'
ὅλης, ὡς εἰπεῖν, ἀναπνοῆς ἐν νῷ προορώμενοι, στέργοντες καὶ
σέβοντες ψυχῆς ὅλην δυνάμει, καὶ νῦν ἀναστάντες, μεγάλη δια-
θέσεως φωνῇ καθικετεύσωμεν, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ μάνδραν
εἰς τέλος ἡμᾶς σκεπάζων διασώζοιτο, τὴν παρ' αὐτοῦ βραβεύων
ἄρραγῇ καὶ ἄσειστον αἰωνίαν εἰρήνην, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ
Σωτῆρι ἡμῶν, δι' οὗ αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

CAP. V.

Ἀντίγραφα βασιλικῶν νόμων.

Φέρε δὴ λοιπὸν καὶ τῶν βασιλικῶν διατάξεων Κωνσταντίνου
καὶ Λικιννίου τὰς ἐκ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς μεταληφθείσας ἔρμη-
νειας παραθώμεθα.

Ἀντίγραφον βασιλικῶν διατάξεων ἐκ Ῥωμαϊκῆς γλώσσης
μεταληφθεῖσῶν.

Ἡδὴ μὲν πολλὰ σκοποῦντες τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας οὐκ ἀρνητέαν A.D. 312, 313.
εἶναι, ἀλλ' ἐνὸς ἐκάστου τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ βουλήσει ἐξουσίαν δοτέον τοῦ **481**
τὰ θεῖα πράγματα τημελεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν, ἕκαστον κεκελεύ- [Edict of Milan.]
κειμεν, τοῖς τε Χριστιανοῖς, τῆς αἰρέσεως καὶ τῆς θρησκείας τῆς ἐαυτῶν τὴν
πίστιν φυλάττειν. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλαὶ καὶ διάφοροι αἰρέσεις ἐν ἐκείνῃ
τῇ ἀντιγραφῇ ἐν ᾗ τοῖς αὐτοῖς συνεχωρήθη ἡ τοιαύτη ἐξουσία, ἐδόκουν
προσθεθεῖσθαι σαφῶς, τυχὸν ἴσως τινὲς αὐτῶν μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς τοιαύ-
της παραφυλάξεως ἀνεκρούοντο· ὁπότε εὐτυχῶς ἐγὼ Κωνσταντῖνος ὁ
αὐγουστος, καὶ γὰρ Λικίνιος ὁ αὐγουστος, ἐν τῇ Μεδιολάνῳ ἐληλύθειμεν,
καὶ πάντα ὅσα πρὸς τὸ λυσιτελεῖν καὶ τὸ χρήσιμον τῷ κοινῷ διέφερον, ἐν
ζητήσῃ ἔσχομεν, ταῦτα μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἅτινα ἐδόκει ἐν πολλοῖς ἅπασιν
ἐπωφελεῖν εἶναι, μᾶλλον δὲ ἐν πρώτοις διατάξαι ἐδογματίσαμεν, οἷς ἡ πρὸς
τὸ θεῖον αἰδώς τε καὶ τὸ σέβας ἐνείχετο· τοῦτ' ἔστιν, ὅπως δῶμεν καὶ τοῖς
Χριστιανοῖς καὶ πᾶσιν ἐλευθερίαν αἵρεσιν τοῦ ἀκολουθεῖν τῇ θρησκείᾳ ᾗ
δ' ἂν βουληθῶσιν· ὅπως ὅ, τί ποτέ ἐστι θεϊότητος καὶ οὐρανίου πράγματος,

ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν διάγουσιν εὐμενὲς εἶναι δυνηθῇ. Τοίνυν ταύτην τὴν βούλησιν τὴν ἡμετέραν ὑγεινῶ καὶ ὀρθοτάτῳ λογισμῷ ἐδογματίσαμεν, ὅπως μηδενὶ παντελῶς ἐξουσία ἀρνητέα ἢ, τοῦ ἀκολουθεῖν καὶ αἰρεῖσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν παραφύλαξιν ἢ θρησκείαν, ἐκάστῳ τε ἐξουσία δοθείη τοῦ διδόναι ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν ἐν ἐκείνῃ τῇ θρησκείᾳ ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρμόζειν νομίζει· ὅπως ἡμῖν δυνηθῇ τὸ θεῖον ἐν πᾶσι τὴν ἔθιμον σπουδὴν καὶ καλοκάγαθίαν παρέχειν. Ἄτινα οὕτως ἀρέσκειν ἡμῖν ἀντιγράψαι ἀκόλουθον ἦν, ἵν' ἀφαιρεθῶν παντελῶς τῶν αἰρέσεων, αἵτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθουσίῳσιν ἀποσταλείσι περὶ τῶν Χριστιανῶν ἐνείχοντο, καὶ ἅτινα πάνν σκαῖα καὶ τῆς ἡμετέρας πράότητος ἀλλότρια εἶναι ἐδόκει, ταῦτα ὑφαιρεθῇ, καὶ νῦν ἐλευθέρως τε καὶ ἀπλανῶς ἕκαστος αὐτῶν τῶν τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἐσχηκότων τοῦ φυλάττειν τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν, ἄνευ τινὸς ὀχλήσεως, τοῦτο αὐτὸ παραφυλάττοι. Ἄτινα τῇ σῇ ἐπιμελείᾳ πληρέστατα δηλώσωσι

- 482** ἐδογματίσαμεν, ὅπως εἰδείης ἡμᾶς ἐλευθέραν καὶ ἀπολελυμένην ἐξουσίαν τοῦ τημελεῖν τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς δεδωκέναι· ὅπερ ἐπειδὴ ἀπολελυμένως αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν δεδορῆσθαι, θεωρεῖ ἡ σὴ καθουσίωσις, καὶ ἐτέροις δεδόσθαι ἐξουσίαν τοῖς βουλομένοις τοῦ μετέρχεσθαι τὴν παρατήρησιν καὶ θρησκείαν ἑαυτῶν· ὅπερ ἀκολουθῶς τῇ ἰσυχίᾳ τῶν ἡμετέρων καιρῶν γίνεσθαι φανερόν ἐστιν, ὅπως ἐξουσίαν ἕκαστος ἔχῃ τοῦ αἰρεῖσθαι καὶ τημελεῖν, ὅποιά δ' ἂν βούληται τὸ θεῖον. Τοῦτο δὲ ὑφ' ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδεμιᾷ τιμῇ μηδὲ θρησκείᾳ τινὶ μεμεῶσθαι τι ὑφ' ἡμῶν δοκοίη. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς λοιποῖς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν Χριστιανῶν δογματίζομεν, ἵνα τοὺς τόπους αὐτῶν εἰς οὓς τὸ πρότερον συνέρχεσθαι ἔθος ἦν αὐτοῖς, περὶ ὧν καὶ τοῖς πρότερον δοθείσι πρὸς τὴν σὴν καθουσίῳσιν γράμμασι τύπος ἕτερος ἦν ὠρισμένος τῷ προτέρῳ χρόνῳ, ἵν', εἴ τινες ἢ παρὰ τοῦ ταμείου τοῦ ἡμετέρου, ἢ παρὰ τινος ἐτέρου φαίνοντο ἡγορακοτές τούτους, τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς ἄνευ ἀργυρίου καὶ ἄνευ τινὸς ἀπαιτήσεως τῆς τιμῆς ὑπερτεθείσης, δίχα πάσης ἀμελείας καὶ ἀμβολίας ἀποκαταστήσωσι, καὶ εἴ τινες κατὰ δῶρον τυγχάνουσιν εἰληφότες τοὺς αὐτοὺς τόπους, ὅπως τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς τὴν ταχίστην ἀποκαταστήσωσιν· οὕτως ὥς εἰ ἡ οἱ ἡγορακοτές τοὺς αὐτοὺς τόπους, ἢ οἱ κατὰ δῶρεᾶν εἰληφότες αἰτῶσι τι παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκάγαθίας, προσέλθωσι τῷ ἐπὶ τόπων ἐπάρχῳ δικάζοντι, ὅπως καὶ αὐτῶν διὰ τῆς ἡμετέρας χρηστότητος πρόνοια γένηται. Ἄτινα πάντα τῷ σωματίῳ τῶν Χριστιανῶν παρ' αὐτὰ διὰ τῆς σῆς σπουδῆς ἄνευ τινὸς παρολκῆς παραδίδοσθαι δεήσει. Καὶ ἐπειδὴ οἱ αὐτοὶ Χριστιανοὶ οὐ μόνον ἐκείνους εἰς οὓς συνέρχεσθαι ἔθος εἶχον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρους τόπους ἐσχηκέναι γινώσκονται, διαφέροντας οὐ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ αὐτῶν σώματος, τοῦτ' ἐστι
- 483** τῶν Χριστιανῶν, ταῦτα πάντα ἐπὶ τῷ νόμῳ ὃν προειρήκαμεν, δίχα παντελῶς τινὸς ἀμφισβητήσεως τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς, τοῦτ' ἐστι τῷ σώματι αὐτῶν καὶ τῇ συνόδῳ, ἐκάστῳ αὐτῶν ἀποκαταστήσαντι κελεύσεις· τοῦ προειρημένου λογισμοῦ δηλαδὴ φυλαχθέντος, ὅπως αὐτοὶ ὅτινες τοὺς αὐτοὺς ἄνευ τιμῆς, καθὼς προειρήκαμεν, ἀποκαθιστῶσι, τὸ ἀξίμιον τὸ ἑαυτῶν

[conditioni-
bus. Lact.]

παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκάγαθίας ἐλπίζοιεν. Ἐν οἷς πᾶσι τῷ προειρημένῳ σώματι τῶν Χριστιανῶν τὴν σπουδὴν δυνατώτατα παρασχεῖν ὀφείλεις, ὅπως τὸ ἡμέτερον κέλευσμα τὴν ταχίστην παραπληρωθῇ, ὅπως καὶ ἐν τούτῳ διὰ τῆς ἡμετέρας χρηστότητος πρόνοια γένηται τῆς κοινῆς καὶ δημοσίας ἡσυχίας. Τούτῳ γὰρ τῷ λογισμῷ, καθὼς καὶ προεῖρηται, ἡ θεία σπουδὴ περὶ ἡμᾶς, ἥς ἐν πολλοῖς ἤδη πράγμασιν ἀπεπειράθημεν, διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βεβαίως διαμεῖναι. Ἵνα δὲ ταύτης τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας καὶ τῆς καλοκάγαθίας ὁ ὅρος πρὸς γνώσιν πάντων ἐνεχθῇαι δυνηθῇ, προταχθέντος τοῦ σου προστάγματος, ταῦτα ὑφ' ἡμῶν γραφέντα πανταχοῦ προθεῖναι καὶ εἰς γνώσιν πάντων ἀγαγεῖν ἀπόλουθόν ἐστιν, ὅπως ταύτης τῆς ἡμετέρας καλοκάγαθίας ἡ νομοθεσία μηδένα λαθεῖν δυνηθῇ.

Ἀντίγραφον ἐτέρας βασιλικῆς διατάξεως, ἣν αὐθις πεποιήνται
μόνη τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τὴν δωρεὰν δεδύσθαι ὑποσημη-
νάμενοι.

Χαίρε Ἀνυλίνε, τιμώτατε ἡμῖν. Ἔστιν ὁ τρόπος οὗτος τῆς φιλαγαθίας Early in
τῆς ἡμετέρας, ὥστε ἐκεῖνα ἅπερ δικαίῳ ἀλλοτρίῳ προσήκει, μὴ μόνον μὴ ^{313.}
ἐνοχλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀποκαθιστᾶν βούλεσθαι ἡμᾶς, Ἀνυλίνε τιμώτατε.
"Ὅθεν βουλόμεθα ἵν', ὅποταν ταῦτα τὰ γράμματα κομίσῃ, εἴ τινα ἐκ τούτων
τῶν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καθολικῇ τῶν Χριστιανῶν ἐν ἐκάσταις πόλεσιν ἢ καὶ
ἄλλοις τόποις διέφερον, καὶ κατέχοντο νῦν ἢ ὑπὸ πολιτῶν, ἢ ὑπὸ τινων
ἄλλων, ταῦτα ἀποκατασταθῇαι παραχρῆμα ταῖς αὐταῖς ἐκκλησίαις ποι-
ήσης" ἐπειδὴ περ προηγήμεθα ταῦτα, ἅπερ αἱ αὐταὶ ἐκκλησίαι πρότερον
ἐσχέκεσαν, τῷ δικαίῳ αὐτῶν ἀποκατασταθῇαι. Ὅποτε τοίνυν συνορᾷ ἡ
καθοσίωσις ἡ σὴ ταύτης ἡμῶν τῆς κελεύσεως σαφέστατον εἶναι τὸ πρόσ-
ταγμα, σπούδασον, εἴτε κῆποι, εἴτε οἰκίαι, εἴθ' ὅτι οὐκ ἀποδύνηται τῷ δικαίῳ
τῶν αὐτῶν ἐκκλησιῶν διέφερον, σύμπαντα αὐταῖς ἀποκατασταθῇαι ὡς
τάχιστα· ὅπως τούτῳ ἡμῶν τῷ προστάγματι ἐπιμελεστέαται σε πειθάρ-
χῃσιν παρέσχηκέναι καταμάθοιμεν. Ἐρρωσο, Ἀνυλίνε, τιμώτατε καὶ
ποθεινότετε ἡμῖν.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς σύνοδον ἐπισκόπων 484
ἐπὶ Ῥώμῃς κελεύει γενέσθαι ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεώς
τε καὶ ὁμονοίας.

Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Μιλτιάδῃ ἐπισκόπῳ Ῥωμαίων, καὶ Μάρκῳ. A.D. 313.
Ἐπειδὴ τοιοῦτοι χάρται παρὰ Ἀνυλίνου τοῦ λαμπροτάτου ἀνθυπάτου τῆς [Melchiades.]
Ἀφρικῆς πρὸς με πλείους ἀπεστάλησαν, ἐν οἷς ἐμφέρεται Κεκιλιανὸν τὸν
ἐπίσκοπον τῆς Καρταγεννησιῶν πόλεως, παρὰ τινων κολλήγων αὐτοῦ τῶν
κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καθεστώτων, ἐν πολλοῖς πράγμασιν εὐθύνεσθαι· καὶ

τοῦτό μοι βαρὺ σφόδρα δοκεῖ, τὸ ἐν ταύταις ἐπαρχίαις ἅς τῇ ἐμῇ καθο-
σιώσῃ αὐθαίρετος ἡ θεία πρόνοια ἐνεχείρισε, καέκισε πολὺ πλῆθος λαοῦ,
ὄχλον ἐπὶ τὸ φαυλότερον ἐπιμένοντα εὐρίσκεσθαι ὥσανεὶ διχοστατοῦντα,
καὶ μεταξὺ ἐπισκόπων διαφορὰς ἔχειν, ἔδοξέ μοι, ἵν' αὐτὸς ὁ Καικιλιανὸς
μετὰ δέκα ἐπισκόπων, τῶν αὐτὸν εὐθύνειν δοκούντων, καὶ δέκα ἐτέρων οὓς
αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δίκῃ ἀναγκαίους ὑπολάβοι, εἰς τὴν Ῥώμην πλῶ ἀπιέναι
μὴ ἀναβάλαιτο, ἵν' ἐκεῖσε ὑμῶν παρόντων, ἀλλὰ μὴν καὶ Ῥετεκίου καὶ
Ματέρνου καὶ Μαρίνου, τῶν κολλήγων ὑμῶν, οὓς τούτου ἕνεκεν εἰς τή-
ν Ῥώμην προσέταξα ἐπισπεῦσαι, δυνηθῇ ἀκουσθῆναι, ὥς ἂν καταμάθοιτε
τῷ σεβασμιωτάτῳ νόμῳ ἀρμόττειν. Ἵνα μέντοι καὶ περὶ πάντων αὐτῶν
τούτων πληρεστάτην δυνηθῇτε ἔχειν γνῶσιν, τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐγγράφων
τῶν πρὸς με παρὰ Ἀνυλίνου ἀποσταλέντων, γράμμασιν ἐμοῖς ὑποτάξας,
πρὸς τοὺς προειρημένους κόλληγας ὑμῶν ἐξέπεμψα· οἷς ἐντυχούσα ἡ
ὑμετέρα στερρότης δοκιμάσει, ὅτινα χρὴ τρόπον τὴν προειρημένην δίκην
ἐπιμελέστατα διευκρινῆσαι, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τερματίσαι. Ὅποτε
485 μὴδὲ τὴν ὑμετέραν ἐπιμέλειαν λανθάνει, τοσαύτην με αἰδῶ τῇ ἐνθέσμῳ
καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπονέμειν, ὥς μὴδὲν καθόλου σχίσμα ἢ διχοστασίαν
ἔν τινι τόπῳ βούλεσθαι με ὑμᾶς καταλιπεῖν. Ἡ θεϊότης ὑμᾶς τοῦ μεγά-
λου Θεοῦ διαφυλάξοι πολλοῖς ἔτεσι, τιμώτατε.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς προστάττει δευτέραν γενέσθαι
σύνοδον ὑπὲρ τοῦ πᾶσαν τῶν ἐπισκόπων περιελείν διχοστα-
σίαν.

A.D. 314. Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Χρῆστος ἐπισκόπος Συρακουσίων. Ἦδη μὲν
πρότερον, ὅτε φαύλως καὶ ἐνδιαστρόφως τινὲς περὶ θρησκείας τῆς ἀγίας
καὶ ἐπουρανίου δυνάμεως καὶ τῆς αἰρέσεως τῆς καθολικῆς ἀποδιύστασθαι
ἤρξαντο, ἐπιτέμνεσθαι βουλευθεὶς τὰς τοιαύτας αὐτῶν φιλονεικίας, οὕτω
διετέτυπώκειν, ὥστε ἀποσταλέντων ἀπὸ τῆς Γαλλίας τινῶν ἐπισκόπων,
ἀλλὰ μὴν καὶ τούτων κληθέντων ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς τῶν ἐξ ἐναντίας μοίρας
καταλλήλως ἐνστατικῶς καὶ ἐπιμόνως διαγωνιζομένων, παρόντος τε καὶ τοῦ
τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου, τοῦτο ὅπερ ἐδόκει κεικῆσθαι, δυνηθῇ ὑπὸ τῆς
παρουσίας αὐτῶν, μετὰ πάσης ἐπιμελοῦς διακρίσεως, κατορθώσεως τυχεῖν.
Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὥς συμβαίνει, ἐπιλαθόμενοί τινὲς καὶ τῆς σωτηρίας τῆς
ιδίας, καὶ τοῦ σεβάσματος τοῦ ὀφειλομένου τῇ ἀγιωτάτῃ αἰρέσει, ἔτι καὶ
νῦν τὰς ιδίας ἔχθρας παρατείνειν οὐ παύονται, μὴ βουλόμενοι τῇ ἡδὴ
ἐξενεχθείσῃ κρίσει συντίθεσθαι, καὶ διοριζόμενοι, ὅτι δὴ ἄρα ὀλίγοι τινὲς
τὰς γνώμας καὶ τὰς ἀποφάσεις ἑαυτῶν ἐξήνεγκαν, ἡ καὶ μὴ πρότερον
ἀπάντων τῶν ὀφειλόντων ζητηθῆναι ἀκριβῶς ἐξετασθέντων, πρὸς τὸ τὴν
κρίσιν ἐξενέγκαι πάνυ ταχέως καὶ ὀξέως ἔσπευσαν, ἕκ τε τούτων ἀπάντων
ἐκεῖνα συμβαίνει γενέσθαι, τὸ καὶ τούτους αὐτοὺς ἀδελφικὴν καὶ ὁμόφρονα
ὀφείλοντας ἔχειν ὁμοψυχίαν, αἰσχροῦς, μᾶλλον δὲ μυσερῶς ἀλλήλων ἀπο-
διστάναι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς ἀλλοτρίαις ἔχουσι τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῆς

ἀγιοτάτης θρησκείας ταύτης, πρόφασιν χλεύης διδόναι· ὅθεν προνοητέον μοι ἐγένετο, ὅπως τοῦτο ὅπερ ἐχρῆν μετὰ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἤδη κρίσιν αὐθαιρέτῳ συγκαταθέσει πεπαῦσθαι, κἢν νῦν ποτὲ δυνηθῇ πολλῶν παρόντων τέλους τυχεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν πλείστους ἐκ διαφόρων καὶ ἀμυθήτων τόπων ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἀρελατησίῳ πόλιν εἴσω Καλανδῶν Αὐγούστων συνελθεῖν ἐκελεύσαμεν, καὶ σοὶ γράψαι ἐνομίσαμεν, ἵνα λαβὼν παρὰ τοῦ λαμπροτάτου Δατρωνιανοῦ τοῦ κουρήκτορος Σικελίας δημόσιον ὄχημα, συζεύξας σεαυτῷ καὶ δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου οὖν ἂν σὺ αὐτοὺς ἐπιλέξασθαι κρίνης, ἀλλὰ μὴν καὶ τρεῖς παῖδας τοὺς δυνησομένους 486 ὑμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπηρετήσασθαι παραλαβὼν, εἴσω τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπὶ τῷ προειρημένῳ τόπῳ ἀπάντησον, ὥς ἂν διὰ τε τῆς σῆς στερρότητος, καὶ διὰ τῆς λοιπῆς τῶν συνιόντων ὁμοψύχου καὶ ὁμόφρονος συνέσεως, καὶ τοῦτο ὅπερ ἄχρι τοῦ δεῦρο φαύλως δι' αἰσχροῦς τινὰς ζυγομαχίας παραμείνηκεν, ἀκουσθέντων πάντων τῶν μελλόντων λεχθήσεσθαι παρὰ τῶν νῦν ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτων, οὓσπερ ὁμοίως παρῆναι ἐκελεύσαμεν, δυνηθῇ εἰς τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν καὶ πίστιν, ἀδελφικὴν τε ὁμόνοιαν, κἢν βραδέως ἀνακληθῇ. Ὑγιαίνοντά σε ὁ Θεὸς ὁ πάντοκράτωρ διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν.

CAP. VI.

[Περὶ τῶν Χριστιανοῖς προσηκόντων.]

[Out of place here. Val.]

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς χρήματα ταῖς ἐκκλησίαις δωρεῖται.

Κωνσταντῖνος αὐγουστος Κεκιλιανῷ ἐπισκόπῳ Καρταγένης. Ἐπειδὴ περ ἤρεσε, κατὰ πάσας ἐπαρχίας, τὰς τε Ἀφρικὰς καὶ τὰς Νουμιδίας καὶ τὰς Μαυριτανίας, ῥητοῖς τισὶ τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐνθέσμου καὶ ἀγιοτάτης καθολικῆς θρησκείας, εἰς ἀναλώματα ἐπιχορηγηθῆναι τι, ἔδωκα γράμματα πρὸς Οὐρσον τὸν διασημότατον καθολικὸν τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἐδήλωσα αὐτῷ, ὅπως τρισχιλίους φόλλεις τῇ σῇ στερρότητι ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ. Σὺ τοίνυν, ἥνικα τὴν προδηλουμένην ποσότητα τῶν χρημάτων ὑποδεχθῇναι ποιήσῃ, ἅπασιν τοῖς προειρημένοις κατὰ τὸ βρεοῦιον, τὸ πρὸς σέ παρὰ Ὁσίου ἀποσταλὲν, ταῦτα τὰ χρήματα διαδοθῆναι κέλευσον. Εἰ δ' ἄρα πρὸς τὸ συμπληρωθῆναι μου τὴν εἰς τοῦτο περὶ ἅπαντας αὐτοὺς προαίρεσιν ἐνδεῖν τι καταμάθοις, παρὰ Ἡρακλεῖδα τοῦ ἐπιτρόπου τῶν ἡμετέρων 487 κτημάτων ἀναμφιλέκτως, ὅπερ ἀναγκαῖον εἶναι καταμάθοις, αἰτήσαι ὀφείλεις. Καὶ γὰρ παρόντι αὐτῷ προσέταξα, ἵν' εἴ τι ἂν χρημάτων παρ' αὐτοῦ-ἢ σῇ στερρότητος αἰτήσῃ, ἄνευ δισταγμοῦ τινὸς ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἐπυθόμην, τινὰς μὴ καθεστῶσης διανοίας τυγχάνοντας ἀνθρώπους, τὸν λαὸν τῆς ἀγιοτάτης καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας φαύλῃ τινὶ

ὑπονοθεύσει βούλεσθαι διαστρέφειν, γίνωσκέ με Ἀνυλίνῳ ἀνθυπάτῳ, ἀλλὰ μὴν καὶ Πατρικίῳ τῷ οὐκαρίῳ τῶν ἐπάρχων παροῦσι τοιαύτας ἐντολὰς δεδωκέναι, ἵν' ἐν τοῖς λοιποῖς ἅπασι καὶ τούτου μάλιστα τὴν προσήκουσαν φροντίδα ποιήσωνται, καὶ μὴ ἀνάσχωνται περιορᾶν τοιοῦτο γινόμενον. Διόπερ εἴ τινας τοιούτους ἀνθρώπους ἐν αὐτῇ τῇ μανίᾳ ἐπιμένειν κατίδοις ἄνευ τινὸς ἀμφιβολίας τοῖς προειρημένοις δικασταῖς πρόσελθε, καὶ αὐτὸ τοῦτο προσανένεγκε, ὅπως αὐτοὺς ἐκεῖνοι, καθάπερ αὐτοῖς παροῦσιν ἐκέλευσα, ἐπιστρέψωσιν. Ἡ θειότης τοῦ μεγάλου Θεοῦ σε διαφυλάξοι ἐν πολλοῖς ἔτεσιν,

CAP. VII.

Περὶ τῆς τῶν κληρικῶν ἀλειτουρησίας.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς τοὺς προεστῶτας τῶν ἐκκλησιῶν πάσης ἀπολελύσθαι τῆς περὶ τὰ πολιτικὰ λειτουργίας προστάττει.

[Cf. S. Aug.
Ep. 88. 1.]

Χαῖρε, Ἀνυλίνε, τιμιώτατε ἡμῖν. Ἐπειδὴ ἐκ πλειόνων πραγμάτων φαίνεται παρεξουνηθεῖσαν τὴν θρησκείαν ἐν ᾗ ἡ κορυφαία τῆς ἀγνωστῆς ἐπουρανίου αἰδῶς φυλάττεται, μεγάλους κινδύνους ἐννοχέει τοῖς δημοσίοις πράγμασιν, αὐτὴν τε ταύτην ἐνθέσμως ἀναληφθεῖσαν καὶ φυλαττομένην, μεγίστην εὐτυχίαν τῷ Ῥωμαϊκῷ ὀνόματι, καὶ σύμπασι τοῖς τῶν ἀνθρώπων πράγμασιν ἐξαιρετον εὐδαιμονίαν παρεσχηκέναι, τῶν θείων εὐεργεσιῶν τοῦτο παρεχουσῶν, ἔδοξεν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας τοὺς τῇ ὀφειλομένῃ ἀγιότητι καὶ τῇ τοῦ νόμου τούτου παρεδρία τὰς ὑπηρεσίας τὰς ἐξ ἑαυτῶν, τῇ τῆς θείας θρησκείας θεραπείᾳ παρέχοντας, τῶν καμάτων τῶν ἰδίων τὰ ἔπαθλα κομίσασθαι, Ἀνυλίνε τιμιώτατε. Διόπερ ἐκείνους 488 τοὺς εἴσω τῆς ἐπαρχίας τῆς σοὶ πεπιστευμένης ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ Κεκλιανὸς ἐφέστηκε, τὴν ἐξ ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ θρησκείᾳ παρέχοντας, οὗσπερ 'κληρικοὺς' ἐπονομάζειν εἰώθασιν, ἀπὸ πάντων ἀπαξ-απλῶς τῶν λειτουργιῶν βούλομαι ἀλειτουργήτους διαφυλαχθῆναι· ὅπως μὴ διὰ τινος πλάνης ἢ ἐξολισθήσεως ἱεροσύλου ἀπὸ τῆς θεραπείας τῆς τῇ θειότητι ὀφειλομένης ἀφέλκωνται, ἀλλὰ μᾶλλον ἄνευ τινὸς ἐνοχλήσεως τῷ ἰδίῳ νόμῳ ἐξυπηρετῶνται, ὥστε μεγίστην περὶ τὸ θεῖον λατρείαν ποιουμένων, πλείστον ὅσον τοῖς κοινοῖς πράγμασι συνοίσειν δοκεῖ. Ἐρρωσο, Ἀνυλίνε, τιμιώτατε καὶ ποθεινότατε ἡμῖν.

CAP. VIII.

Περὶ τῆς Λικινίου εἰς ὕστερον κακοτροπίας, καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ.

Τοιαῦτα μὲν οὖν ἡμῖν ἡ θεία καὶ οὐράνιος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας ἐδωρεῖτο χάρις, τοσαύτη τε ἅπασιν ἀνθρώποις ἀφθονία ἀγαθῶν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπρυτανεύετο εἰρήνης. Καὶ ὧδε μὲν τὰ καθ' ἡμᾶς ἐν εὐφροσύναις καὶ πανηγύρεσιν ἐτελεῖτο. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τῷ μισοκάλῳ φθόνῳ, τῷ τε φιλοπονήρῳ δαίμονι φορητὸς ἡ τῶν ὀρωμένων θέα· ὥσπερ οὖν οὐδὲ Λικιννίῳ πρὸς σῶφρονα λογισμὸν ἐτύγχανεν αὐτάρκη τὰ ταῖς πρόσθεν δεδωλωμένοις τυράννοις συμβεβηκότα· ὃς εὖ φερομένης τῆς ἀρχῆς αὐτῷ, βασιλέως τε μεγάλου Κωνσταντίνου δευτερείῳ τιμῆς, Cf. Vit.
Const. i.
49 ff. ἐπιγαμβρίας τε καὶ συγγενείας τῆς ἀνωτάτῳ ἡξιωμένος, μιμήσεως μὲν τῆς τῶν καλῶν ἀπελιμπάνετο, τῆς δὲ τῶν ἀσεβῶν τυράννων μοχθηρίας ἐξήλου τὴν κακοτροπίαν, καὶ ὧν τοῦ βίου τὴν καταστροφὴν ἐπέιδεν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς, τούτων ἔπescθαι τῇ γνώμῃ μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ κρείττονος ἐμμένειν φιλία τε καὶ διαθέσει, ἤρεϊτο. Διαφθονηθεὶς γε τοι τῷ πανευεργέτῃ, πόλεμον δυσαγῇ καὶ δεινότατον πρὸς αὐτὸν ἐκφέρει, οὐ φύσεως νόμων φεισάμενος, οὐχ ὀρκωμοσιῶν, οὐχ αἵματος, οὐ συνθηκῶν μνήμην ἐν διανοίᾳ λαβών. Ὁ μὲν γὰρ αὐτῷ οἶα πανάγαθος βασιλεὺς, εὐνοίας παρέχων ἀληθοῦς σύμβολα, συγγενείας τῆς πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐφθόνησε, γάμων τε λαμπρῶν ἀδελφῆς μετουσίαν οὐκ ἀπηρνήσατο, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκ πατέρων εὐγενείας, βασιλικοῦ τε ἀνέκαθεν αἵματος κοινωνὸν γενέσθαι ἡξίωσε, τῆς τε κατὰ πάντων ἀπολαύειν ἀρχῆς, οἶα κηδεστῇ καὶ συμβασιλεῖ παρεῖχε τὴν ἐξουσίαν, οὐκ ἔλαττον μέρος τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐθνῶν διέπειν αὐτῷ καὶ διοικεῖν κεχαρισμένος. Ὁ δ' ἐμπαλιν, τούτοις τάναντία διεπράττετο, παντοίας ὀσημέραι κατὰ τοῦ κρείττονος μηχανὰς ἐπιτεχνώμενος, πάντας τε ἐπινοῶν ἐπιβουλῆς τρόπους, ὥς ἂν κακοῖς τὸν εὐεργέτην ἀμείψοιτο. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα 489 πειρώμενος τὴν συσκευὴν ἐπικρύπτειν, φίλος εἶναι προσεποιεῖτο, δόλῳ τε καὶ ἀπάτῃ πλειστάκις ἐπιθέμενος, ῥᾶστα ἂν τυχεῖν τοῦ προσδοκωμένου ἤλπισε. Τῷ δὲ ἄρα ὁ Θεὸς ἦν φίλος, κηδεμών

τε καὶ φύλαξ, ὃς αὐτῷ τὰς ἐν ἀπορρήτῳ καὶ σκότει μηχανω-
 μένας ἐπιβουλὰς εἰς φῶς ἄγων διήλεγχε. Τοσοῦτον ἀρετῆς τὸ
 μέγα τῆς θεοσεβείας ὄπλον, πρὸς ἄμυναν μὲν ἐχθρῶν, οἰκείας
 δὲ φυλακὴν σωτηρίας ἰσχύει· ᾧ δὴ πεφραγμένος ὁ θεοφιλέ-
 στατος ἡμῶν βασιλεὺς τὰς τοῦ δυσωνύμου πολυπλόκου ἐπι-
 βουλὰς διεδίδρασκεν. Ὁ δὲ τὴν λαθραίαν συσκευὴν ὡς οὐδαμῶς
 ἑώρα κατὰ γνώμην αὐτῷ χωροῦσαν, τοῦ Θεοῦ πάντα δόλον τε
 καὶ ῥαδιουργίαν τῷ θεοφιλεῖ βασιλεῖ κατάφωρα ποιούντος,
 οὐκέθ' οἷός τε ὦν ἐπικρύπτεσθαι, προφανῇ πόλεμον αἶρεται.

A.D. 320.

Ὅμοσε δὴτα Κωνσταντίνῳ πολεμεῖν διαγνούς, ἤδη καὶ κατὰ τοῦ
 Θεοῦ τῶν ὄλων ὃν ἡπίστατο σέβειν αὐτὸν, παρατάττεσθαι
 ὡρμάτο. Καῖπειτα τοὺς ὑπ' αὐτῷ θεοσεβεῖς, μηδὲν μηδ' ὅλως
 πώποτε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ λυπηρὸν διαθεμένους, ἡρέμα τέως καὶ
 ἡσυχῇ πολιορκεῖν ἐπεβάλλετο· καὶ τοῦτ' ἔπραττε, δεινῶς ἀβλεπ-
 τεῖν ὑπὸ τῆς ἐμφύτου κακίας ἠναγκασμένος. Οὗτ' οὖν τὴν
 μνήμην τῶν πρὸ αὐτοῦ Χριστιανούς ἐκδιωξάντων πρὸ ὀφθαλμῶν
 ἔθετο, οὐδ' ὦν αὐτὸς ὀλετήρ καὶ τιμωρὸς δι' ἃς μετῆλθον ἀσε-
 βείας κατέστη. Ἀλλὰ γὰρ τοῦ σῶφρονος ἐκτραπεῖς λογισμοῦ,
 διαρρήδην δὲ μανεῖς τὰς φρένας, τὸν Θεὸν αὐτὸν οἶα δὴ Κων-
 σταντίνου βοηθὸν, ἀντὶ τοῦ βοηθουμένου πολεμεῖν ἐγνώκει.
 Καὶ πρῶτα μὲν τῆς οἰκίας τῆς αὐτοῦ πάντα Χριστιανὸν ἀπελαύ-
 νει, ἔρημον αὐτὸς αὐτὸν ὁ δέλαιος τῆς τούτων καθιστὰς ὑπὲρ
 αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῆς, ἣν 'ὕπὲρ πάντων' αὐτοῖς ποιεῖσθαι
 πᾶτριον μάθημα τυγχάνει· εἶτα δὲ τοὺς κατὰ πόλιν στρατιώτας

1 Tim. ii. 1.

Cf. supr.
viii. 1.

490 ἐκκρίνεσθαι καὶ ἀποβάλλεσθαι τοῦ τῆς τιμῆς ἀξιώματος, εἰ μὴ
 τοῖς δαίμοσι θύειν αἰροῦντο, παρακελεύεται. Καὶ ἔτι γε ταῦτα
 ἦν μικρὰ, τῇ τῶν μειζόνων συγκρινόμενα παραθέσει. Τί δεῖ
 τούτων καθέκαστα καὶ κατὰ μέρος τῷ θεομισεῖ πεπραγμένων
 μνημονεύειν, ὅπως τε νόμους ἀνόμους ὁ παρανομώτατος ἐξ-
 εὔρε; Τούς γε τοι ἐν ταῖς εἰρκταῖς ταλαιπωρουμένους, ἐνο-
 μοθέτει μηδένα μεταδόσει τροφῆς φιλανθρωπεύεσθαι, μηδ'
 ἐλεεῖν τοὺς ἐν δεσμοῖς λιμῷ διαφθειρομένους, μηδ' ἀπλῶς
 ἀγαθὸν εἶναι μηδένα, μηδ' ἀγαθόν τι πράττειν τοὺς καὶ
 πρὸς αὐτῆς τῆς φύσεως ἐπὶ τὸ συμπαθὲς τῶν πέλας ἐλκο-
 μένους. Καὶ ἦν γε νόμων οὗτος ἄντικρυς ἀναιδὴς καὶ ἀπηνέ-
 στατος, πᾶσαν ἡμέρον ὑπερεξάγων φύσιν, ἐφ' ᾧ καὶ τιμωρία

Vit. Const.

l. 54

προσέκειτο, τοὺς ἐλεοῦντας τὰ ἴσα πάσχειν τοῖς ἐλεουμένοις, δεσμοῖς τε καὶ φυλακαῖς καθεύργυνσθαι, τὴν ἴσιν τοῖς καταπονουμένοις ὑπομένοντας τιμωρίαν, τοὺς τὰ φιλάνθρωπα διακονουμένους. Τοιαῦται αἱ Δικιννίου διατάξεις. Τί χρὴ τὰς περὶ γάμων καινοτομίας ἀπαριθμείσθαι, ἢ τοὺς ἐπὶ τοῖς τὸν βίον μεταλλάττουσι νεωτερισμοὺς αὐτοῦ, δι' ὧν τοὺς παλαιούς Ῥωμαίων εὖ καὶ σοφῶς κειμένους νόμους περιγράψαι τολμήσας, βαρβάρους τινὰς καὶ ἀνημέρους ἀντεισῆγε νόμους, ἀνόμους ὡς ἀληθῶς καὶ παρανόμους; Ἐπισκήψεις τε μυρίας κατὰ τῶν ὑποχειρίων ἐθνῶν ἐπενόει, χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου παντοίας εἰσπράξεις, ἀναμετρήσεις τε γῆς, καὶ τῶν κατ' ἀγροὺς μηκέτ' ὄντων ἀνθρώπων, πρόπαλαι δὲ κατοικομένων, ἐπιζήμιον κέρδος. Vit. Const. i. 55. Οἷους δ' ἐφεῦρεν ἐπὶ τούτοις ὁ μισάνθρωπος κατὰ μηδὲν ἡδικοκώτων ἐξορισμοὺς, οἷας εὐπατριδῶν καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν 491 ἀπαγωγὰς, ὧν δὴ τὰς κουριδίας ἀποξευγνὺς γαμετὰς, μιαιοῖς τισὶν οἰκέταις ἐφ' ὕβρει πράξεως αἰσχρὰς παρεδίδου· ὅσαις δὲ αὐτὸς ὁ ἐσχατόγηρος γυναιξὶν ὑπάνδροις, παρθένοις τε κόραις ἐμπαροινῶν, τὴν ἀκόλαστον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐπιθυμίαν ἐπλήρου· τί χρὴ ταῦτα μηκύνειν, τῆς τῶν ἐσχάτων αὐτοῦ πράξεων ὑπερβολῆς μικρὰ τὰ πρῶτα καὶ τὸ μηδὲν εἶναι διελεγχούσης; Τὸ γοῦν τέλος αὐτῷ τῆς μανίας, ἐπὶ τοὺς ἐπισκόπους ἐχώρει. Vit. Const. ii. 2. Ἦδη τε τούτους, ὡς ἂν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ θεράποντας, ἐναντίους ὑπάρχειν οἷς ἔδρα ἡγούμενος, οὐπω μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ διὰ τὸν ἀπὸ τοῦ κρείττονος φόβον, λάθρα δὲ αὐθις καὶ δολίως συνεσκευάζετο, ἀνῆρει τε τούτων δι' ἐπιβουλῆς τῶν ἡγεμόνων τοὺς δοκιμωτάτους. Καὶ ὁ τρόπος δὲ τοῦ κατ' αὐτῶν φόνου ξένος τις ἦν, καὶ οἷος οὐδὲ πώποτε ἠκούσθη. Τὰ γοῦν ἀμφὶ τὴν Ἀμάσειαν καὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Πόντου πόλεις κατεργασθέντα πᾶσαν ὑπερβολὴν ὁμότητος ὑπερηκόντισεν· ἔνθα τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐθις κατερρίπτοντο, τὰς δὲ ἀπέκλειον, ὡς ἂν μὴ συνάγοιτό τις τῶν εἰωθότων, μηδὲ τῷ Θεῷ τὰς ἐποφειλομένας ἀποδιδῶ λατρείας. Συντελείσθαι γὰρ οὐχ ἡγεῖτο ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς εὐχὰς, συνειδότι φαύλῳ τούτῳ λογιζόμενος, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως πάντα πράττειν ἡμᾶς καὶ τὸν Θεὸν ἱλεοῦσθαι πέπειστο· ἔνθεν ὠρμᾶτο καθ' ἡμῶν τὸν θυμὸν ἐπισκίπτειν. Καὶ δῆτα τῶν

ἡγεμόνων οἱ κόλακες, τὰ φίλα πράττειν τῷ δυσαγεῖ πεπεισμένοι, τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν συνήθως ταῖς τῶν κακούργων ἀνδρῶν περιέβαλλον τιμωρίαις, ἀπήγοντό τε καὶ ἐκολάζοντο ἀπροφασίστως τοῖς μισαιφόνους ὁμοίως οἱ μηδὲν ἡδίκηκότες· ἤδη δέ τινες καινότεραν ὑπέμενον τελευτήν, ξίφει τὸ σῶμα εἰς πολλὰ τμήματα κατακρεουργούμενοι, καὶ μετὰ τὴν ἀπηνή ταύτην καὶ φρικτοτάτην θέαν, τοῖς τῆς θαλάσσης βυθοῖς, ἰχθύσιν εἰς βορὰν ῥιπτούμενοι. Φυγαὶ δὴ αὖθις ἐπὶ τούτοις τῶν θεοσεβῶν ἐγίνοντο ἀνδρῶν· καὶ πάλιν ἀγροὶ, καὶ πάλιν ἐρημίαι, νάπαι τε καὶ ὄρη τοὺς Χριστοῦ θεράποντας ὑπεδέχοντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα τοῦτον προῦχώρει τῷ δυσσεβεῖ τὸν τρόπον, λοιπὸν καὶ τὸν κατὰ πάντων ἀνακινεῖν διωγμὸν ἐπὶ διάνοιαν ἐβάλλετο. Ἐκράτει τε γνώμης καὶ οὐδὲν ἐμποδῶν ἦν αὐτῷ μὴ οὐχὶ ἐν ἔργῳ χωρεῖν, εἰ μὴ τάχιστα τὸ μέλλον ἔσεσθαι προλαβὼν ὁ τῶν οἰκείων ψυχῶν ὑπέρμαχος Θεὸς, ὥς ἐν βαθεῖ σκότῳ καὶ νυκτὶ ζοφωδεστάτῃ φωστήρα μέγαν ἀθρόως καὶ σωτήρα τοῖς πᾶσιν ἐξέλαμψε, τὸν αὐτοῦ θεράποντα Κωνσταντῖνον ὑψηλῷ βραχίονι ἐπὶ τὰ τῆδε χειραγωγήσας.

492

CAP. IX.

Περὶ τῆς νίκης Κωνσταντίνου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῖς ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐξουσίαν ὑπαρξάντων.

Τούτῳ μὲν οὖν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ καρπὸν εὖσεβείας ἐπάξιον, τὰ τρόπαια τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρεῖχε νίκης· τὸν δ' ἀλιτήριον, αὐτοῖς συμβούλοις ἅπασι καὶ φίλοις, ὑπὸ τοῖς Κωνσταντίνου ποσὶ πρηνῇ κατέβαλεν. Ὡς γὰρ εἰς ἔσχατα μανίας τὰ κατ' αὐτὸν ἤλαυνεν, οὐκέτ' ἀνεκτὸν εἶναι λογισάμενος βασιλεὺς ὁ τῷ Θεῷ φίλος, τὸν σῶφρονα συναγαγὼν λογισμὸν, καὶ τὸν στερερὸν τοῦ δικαίου τρόπον φιλανθρωπία κερασάμενος, ἄσμενος ἐπαμῦναι κρίνει τοῖς ὑπὸ τῷ τυράννῳ ταλαιπωρουμένοις, καὶ τό γε πλείστον ἀνθρώπων γένος, βραχεῖς λυμεῶνας ἐκποδῶν ποιησάμενος, ἀνασώσασθαι ὁρμᾶται. Μόνη γὰρ αὐτῷ χρω-
[A.D. 314.] μένῳ φιλανθρωπία τὸν πρὸ τούτου χρόνον καὶ τὸν οὐ συμπαθείας ἄξιον ἐλεοῦντι, τῷ μὲν οὐδὲν ἐγίνετο πλεόν, τῆς κακίας οὐκ ἀπαλλαττομένῳ, αὖξοντι δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν ὑποχει-

ρίων ἐθνῶν λύτταν· τοῖς δὲ κακούμενοις οὕτως ἐλείπετο σωτηρίας ἐλπίς, ὑπὸ δεινῷ θηρίῳ καταπονουμένοις. Διὸ δὴ τῷ φιλαγάθῳ μίξας τὸ μισοπόνηρον, ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀρωγὸς πρόεισιν ἅμα παιδὶ Κρίσπῳ βασιλεῖ φιλανθρωποτάτῳ, σωτήριον δεξιὰν ἅπασιν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐκτεῖνας· εἶθ' οἷα παμβασιλεῖ Θεῷ, Θεοῦ Παιδὶ Σωτῆρι ἀπάντων ποδηγῷ καὶ συμμάχῳ χρώμενοι, πατὴρ ἅμα καὶ υἱὸς, ἄμφω κύκλῳ διελόντες τὴν κατὰ τῶν θεομισῶν παρά-
ταξιν, ῥαδίαν τὴν νίκην ἀποφέρονται, τῶν κατὰ τὴν συμβολὴν πάντων ἐξευμαρισθέντων αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ γνώμην. Ἀθρόως δῆτα καὶ λόγου θάπτον, οἱ μὲν χθὲς καὶ πρὸ ἡμέρας θανάτου πνέοντες καὶ ἀπειλῆς, οὐκέτ' ἦσαν, οὐδὲ μέχρ' ὀνό-
ματος μνημονεύμενοι· γραφαί τε αὐτῶν καὶ τιμαὶ τὴν ἀξίαν Cf. supr.
αἰσχύνην ἀπελάμβανον. Καὶ ἂ τοῖς πάλοι δυσσεβέσι τυράν- ix. ii.
νοις ἐνείδεν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς Δικίνιος, ταῦτα ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἔπασχεν, ὅτι μὴδ' αὐτὸς ἐδέξατο παιδείαν, μὴδὲ ταῖς τῶν πέλας ἐσωφρονίσθη μάστιγι· τὴν ὁμοίαν δ' ἐκείνοις τῆς ἀσεβείας A.D. 324.
μετελθὼν ὁδὸν, ἐπὶ τὸν ἴσον αὐτοῖς ἐνδίκως περιηρέχθη κρημνόν. Vlt. Const.
ii. 18.
'Αλλ' οὗτος μὲν ταύτῃ πῃ βεβλημένος ἔκειτο. Ὁ δ' ἀρετῇ πάσῃ θεοσεβείας ἐκπρέπων μέγιστος νικητὴς Κωνσταντῖνος, σὺν παιδὶ Κρίσπῳ βασιλεῖ θεοφιλεστάτῳ καὶ κατὰ πάντα τοῦ πατρὸς ὁμοίῳ, τὴν οἰκείαν ἐφ' ἃν ἀπελάμβανον· καὶ μίαν ἡνω- 493
μένην τὴν Ῥωμαίων κατὰ τὸ παλαιὸν παρεῖχον ἀρχὴν, τὴν ἀπ' ἀνίσχοντος ἡλίου πᾶσαν ἐν κύκλῳ κατὰ θάτερα τῆς οἰκουμένης, ἄρκτον τε ὁμοῦ καὶ μεσημβρίαν, εἰς ἔσχατα δυομένης ἡμέρας ὑπὸ τὴν αὐτῶν ἄγοντες εἰρήνην. Ἀφήρητο δ' οὖν ἐξ ἀνθρώπων πᾶν δέος τῶν πρὶν αὐτοὺς πιεζόντων, λαμπρὰς δ' ἐτέλουν καὶ πανηγυρικὰς ἑορτῶν ἡμέρας· ἦν δὲ φωτὸς ἔμπλεα πάντα, καὶ μειδιῶσι προσώποις, ὅμμασί τε φαιδροῖς οἱ πρὶν κατηφεῖς ἀλ-
λήλους ἔβλεπον, χορεῖαι δ' αὐτοῖς καὶ ὕμνοι κατὰ πόλεις ὁμοῦ καὶ ἀγροὺς, τὸν παμβασιλέα Θεὸν πρῶτιστα πάντων, ὅτι δὴ τοῦτ' ἐδιδάχθησαν, ἅπειτα τὸν εὐσεβῆ βασιλέα παισὶν ἅμα θεοφιλέσιν ἐγέραιρον. Κακῶν δ' ἀμνηστία παλαιῶν ἦν, καὶ λήθη πάσης δυσσεβείας, παρόντων δ' ἀγαθῶν ἀπόλαυσις, καὶ προσέτι μελλόντων προσδοκίαι. Ἦπλωντο δ' οὖν κατὰ πάντα τόπον τοῦ νικητοῦ βασιλέως φιλανθρωπίας ἔμπλεοι διατάξεις, νόμοι τε μεγαλοδωρεᾶς καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας γυνώσματα

περιέχοντες. Οὕτω δῆτα πάσης τυραννίδος ἐκκαθαρθείσης, μόνοις ἐφυλάττετο τὰ τῆς προσηκούσης βασιλείας βέβαιά τε καὶ ἀνεπίφθονα Κωνσταντίνῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ παισίν· οἱ τῶν πρόσθεν πάντων ἀποσμήξαντες τὴν θεοστυγίαν τοῦ βίου, τῶν ἐκ Θεοῦ πρυτανευθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς ἡσθημένως, τὸ φιλάρετον καὶ θεοφιλὲς, τό τε πρὸς τὸ θεῖον εὐσεβὲς καὶ εὐχάριστον, δι' ὧν εἰς προὔπτον ἅπασιν ἀνθρώποις παρέσχον ὄρῳ, ἐπεδείξαντο.

Τέλος σὺν Θεῷ τοῦ δεκάτου λόγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου.

INDEX.

A.

ABDUS, of Edessa, 31.
 Abgar, prince of Edessa, story of, 29-32.
 Abilius, bishop of Alexandria, 77, 80.
 Abraham, 5, 14, 15.
 Achæus, 230.
 Achillas, 253.
 Achior, 21.
 'Acknowledged Books,' the, 49, 64, 83.
 Acolyths, 214.
 Acts of Pilate, forged, 25, 313.
 Adam, salvation of, 134.
 Adauctus, martyr, 267.
 Additions, made to the 'History,' 320, 322.
 Advent, the second, 80, 91, 164, 168.
 Edesius, martyr, 289.
 Ælia, 45, 106, 196, 220, 299.
 Ælianus, bishop, 244.
 Ælius Publius, bishop, 164.
 Æmilianus, 226.
 Æmilius Frontinus, 162.
 Æons, 134.
 Africa, Western, 222, 261, 307, 353.
 Africanus, 17, 203; quoted, 20, 21.
 Agabus, 42, 160.
 Agapius, bishop of Cæsarea, 252.
 Agapius, martyr, 284, 290.
 Agapius, martyr, 285.
 Agathobuli, the two, 250.
 Agathonica, martyr, 121.
 Agrippa I., 38, 42-44.
 Agrippa II., 54, 76.
 Agrippa Castor, 108.
 Agrippinus, bishop of Alexandria, 120, 153.

Alabarch, the, 39.
 Albinus, 60.
 Alce, 120.
 Alcibiades, martyr, 146.
 Alcibiades, Montanist, 146, 157.
 Alexander, bishop of Jerusalem, 185, 188, 196, 207, 218; quoted, 186, 190, 195.
 Alexander, bishop of Rome, 103, 105.
 Alexander, brother-in-law of Herod, 24.
 Alexander Severus, 196, 197, 201.
 Alexander, martyr, 143.
 Alexander, martyr, 160.
 Alexander, martyr, 211.
 Alexander, martyr, 229.
 Alexander, martyr, 284.
 Alexander, Montanist, 162.
 Alexandria, Jews at, 39, 40, 103; persecution in, 175, 209-211; conflicts and calamities in, 195, 234, 235, 249; schools in, 153, 178, 200, 249.
 Allegorical interpretation, 50, 53, 193.
 Alphæus, martyr, 282.
 Altar, the, 343.
 Amastris, the church of, 128.
 Ambrosius, 192, 197, 201.
 'Amen,' use of, 119, 223.
 Ammia, 160.
 Ammon, bishop, 241.
 Ammon, martyr, 211.
 Ammonarion, martyr, 211.
 Ammonius, martyr, 271.
 Ammonius (Saccas), 193, 194.
 Ananus, 26.
 Ananus, 60.

- Anatolius, bishop, 248-251.
 Anchialus, 164.
 Ancyra, 157.
 Andrew, St., 63; acts falsely ascribed to, 87.
 Anencletus, bishop of Rome, 77, 81.
 Anicetus, bishop of Rome, 111, 112, 114, 115, 126, 169, 170.
 Annas, 25.
 Annianus, bishop of Alexandria, 61, 77.
 Anonymous writings, numerous, 171.
 Anteros, bishop of Rome, 202.
 Anthimus, bishop and martyr, 260, 270.
 Antichrist, name of the, 151; expectation of, 182.
 Antinoe, 186.
 Antinous, 109.
 Antioch, church of, 81, 96, 166; martyrs at, 268; paganism at, 311; school of, 243.
 Antipater, 18, 21.
 Antoninus (Caracalla), 183, 191.
 Antoninus (Elagabalus), 196.
 Antoninus Pius, 111, 113.
 Antoninus, martyr, 296.
 Anulinus, 351, 352, 354.
 Apamea, 160.
 Apelles, 155.
 Apion, a Jewish writer, 39.
 Apion, a church writer, 171.
 Apocalypse, the, authorship of, 78, 86, 129, 130, 131, 151, 163, 224, 238-241.
 'Apocryphal' books, 127.
 Apollinarius, bishop of Hierapolis, 131, 133, 148, 157, 163.
 Apollonia, martyr, 210.
 Apollonides, heretic, 173.
 Apollonius, martyr, 166.
 Apollonius, writer, 161.
 Apollophanes, 194.
 Apologists, 104, 113, 121, 131, 161.
 Apostasy, 138, 142, 187, 210, 251, 256; 'the God denying,' 172.
 Apostles, the, fields of labour of, 63; some married, 91; first successors of, 65; reverence for their writings, 187; pictures of, 232.
 Apphianus, martyr, 286-288.
 Aquila, confessor, 228.
 Aquila, husband of Priscilla, 54, 59.
 Aquila, prefect, 178, 181.
 Aquila, translator of Old Testament, 152, 191.
 Arabia, church affairs of, 195, 198, 206, 221; martyrs in, 267.
 Arabianus, 171.
 Archelaus, 19, 24.
 Ardabau, 158.
 Ares, martyr, 298.
 Aretas, 27.
 Aristarchus, companion of St. Paul, 56.
 Aristides, friend of Africanus, 19, 203.
 Aristides, apologist, 104.
 Aristion, 100, 101.
 Aristobulus, a Jewish king, 18.
 Aristobulus, a Jewish writer, 188, 250.
 Aristo of Pella, 106.
 Aristotle, philosophy of, 173, 249.
 Arles, council of, 353.
 Armenians, a Christian nation, 218, 317.
 Army, Christians in the, 147, 211, 230, 302, 356.
 Arsinoe, 238.
 Artaxerxes I., 75, 152.
 Artemon, heresiarch, 171, 246.
 Ascalon, 298.
 Asceticism, 48-52, 58, 178, 179.
 Asclepiades, heretic, 173.
 Asclepiades, bishop of Antioch, 186, 196.
 Asclepiodotus, heretic, 172.
 Asclepius, 298.
 Asia, 'community of,' 113; saints in the province of, 91, 168.
 Asiarchs, 119.
 Asterius Urbanus, 159.
 Astyrius, martyr, 231.
 Ater, martyr, 211.
 Atheism, imputed to Christians, 116, 118.
 Athens, 66, 128, 204.
 Athenodorus, bishop, 203, 230, 242.
 Attalus, martyr at Lyons, 142, 146.
 Atticus, bishop, 195.
 Atticus, 'consular,' 93.
 Augustus, 16-18, 132.
 Aurelian, emperor, 243, 246.
 Aurelius Cyrenius, bishop, 164.
 Aurelius Cyrenius, prime minister, 229.

Auxentius, martyr, 291.
Avircius Marcellus, 157.

B.

BABYLAS, bishop of Antioch, 202, 207.
'Babylon,' used for Rome, 48.
Bacchylides, 128.
Bacchyllus, bishop of Corinth, 166, 167.
Baptism, 83, 223; Gnostic, 112; question as to the baptism of heretics, 220; of martyrdom, 180; of the sick, 215.
Barabbas, 290.
Barchabbas and Barcoph, mentioned by Basilides, 108.
Barchochebas, 106, 110.
Bardesanes, 135.
Barnabas, St., 28, 38; Epistle of, 86, 188, 189.
Barsabas, 100.
Bartholomew, St., 153.
Basilicus, heretic, 155.
Basilides, bishop, 242.
Basilides, heresy of, 107, 127.
Basilides, martyr, 181.
Bathezor, 70.
'Beast, number of the,' 151.
Benjamin, bishop of Jerusalem, 105.
Berenice, church of, 241.
Beryllus, bishop of Bostra, 196, 209.
Berytus, 286.
Besas, martyr, 211.
Bethlehem, 22.
Biblias, martyr at Lyons, 140.
Bishops, authority of, 52; election of, 202; consecration of, 214; in time of St. John, 81.
Bitthera, 106.
Blandina, martyr at Lyons, 139.
Blastus, heretic, 156, 164.
Blood, abstained from, 140.
Bolanus, bishop, 244.

C.

CÆCILIAN, bishop of Carthage, 351-354.

Cæsarea, 43, 167, 207, 229, 270, 289, 291-294, 298, 299, 304.
Cæsarea Philippi, 231.
Caiaphas, 25, 26.
Caius I., bishop of Jerusalem, 154.
Caius II., bishop of Jerusalem, 154.
Caius, bishop of Rome, 248.
Caius (Caligula), 38-41, 54.
Caius, companion of Dionysius, 209, 228.
Caius, martyr, 160.
Caius, writer, 61, 89, 92, 196.
Callirrhoe, 23.
Callistion, 156.
Callistus, bishop of Rome, 196.
Calumnies against Christians, 108, 138.
Candidus, writer, 171.
Canon of Scripture, the, 76, 86, 133, 151, 199.
Capito, bishop of Jerusalem, 153.
Cappadocia, 221, 267, 303.
Caracalla, 183.
Caricus, 187.
Carinus, 247.
Carpocrates, heresy of, 108, 127.
Carpus, martyr, 121.
Carus, 247.
Cassianus, bishop, 154.
Cassianus, chronologer, 188.
Cassius, bishop of Tyre, 170.
Catechetical school, the, at Alexandria, 153, 178, 190, 200, 202.
Catechumens, 180, 347.
'Cathari,' Novatians so called, 213.
'Catholic,' the Church called, 116, 118, 214.
'Catholic Epistles,' 189, 239.
Celadion, bishop of Alexandria, 112, 126.
Celerinus, confessor, 214.
Celsus, bishop, 195.
Celsus, Origen against, 206.
'Cemeteries,' 61, 226, 230, 311.
Census, the, in Judæa, 16.
Centurions, 123, 230.
Cephas, 28.
Cephro, 226.
Cerdon, bishop of Alexandria, 80.
Cerdon, heresiarch, 111, 112.
Cerinthus, heresiarch, 89, 90, 115, 239.
Charismata, instances of, 97, 150, 161, 299.

Charity, Christian, in public calamities, 129, 236, 249, 319.
 Chæremon, bishop, 212.
 Chæremon, deacon, 228.
 Chæremon, philosopher, 194.
 Chiliasm, 89, 101, 237-239.
 Chrestus, bishop of Syracuse, 352.
 CHRIST, Divinity of, 3-6, 88, 152, 172, 204, 244, 245; Name of, 10; nativity of, 16; ministry of, 25; worshipped, 13, 120, 337; efficacy of His Passion, 335.
 Christian, name of, 11, 12, 38, 49, 123, 139, 141, 257, 294.
 Christianity, ancient in its basis, 13; profession of, treated as a crime, 123, 141; made a lawful religion, 229, 279; success of, 337.
 Chronologers, 182, 188, 203.
 'Chronological canons' of Eusebius, referred to, 2.
 Chrysophora, 130.
 Churches built, 255; destroyed, 256, 281, 336, 357; rebuilt, 331, 341; description of one, 341; property of, 326, 351.
 Cilicia, 221, 299.
 Clarus, bishop, 170.
 Claudius I., 42, 54.
 Claudius II., 243.
 Clement of Alexandria, 28, 48, 58, 81, 182, 186, 188, 190; quoted, 34, 42, 82, 154, 189.
 Clement, bishop of Rome, 66, 77, 80, 149, 154, 188, 200; Epistle of, 98, 127, 129, 172, 188; writings ascribed to, 99.
 Cleobians, 127.
 Clergy, immunity granted to, 354.
 Clopas, 77, 92.
 Cnossus, 129.
 Coadjutor bishops, 186, 251.
 Cœlesyria, 154.
 Colluthion, 227.
 Commodus, 153.
 'Communicatory' letters, 246.
 Confirmation, 215, 220.
 Conon, bishop, 217.
 Constantine, 272, 319, 321; letters of, 351-354.
 Constantius Chlorus, 272.
 Continence, 129.
 Copyists, 164, 173, 197.
 Coracion, 238.

'Corbanas,' the, 41.
 Corinth, the church of, 62, 127, 126.
 Cornelius, bishop of Antioch, 126.
 Cornelius, bishop of Rome, 207, 213; quoted, 213-216.
 Cornelius the centurion, 38.
 Cornutus, 194.
 Councils, on Arabian controversy, 206; on Beryllus' case, 204; on the Donatist schism, 352; on heretics' baptism, 221, 222; on Montanism, 158; on Novatianism, 213, 218; on Paschal controversy, 167; on the case of Paul of Samosata, 242-246.
 Crescens, disciple of St. Paul, 66.
 Crescens, Cynic, 121, 122.
 Crispus, 359.
 Cronion, martyr, 210.
 Cronius, 194.
 Cross, sign of the, 321.
 Culcianus, 328.
 Cynics, 121.
 Cyprian, bishop of Carthage, 213, 220.
 Cyprus, 35, 305.
 Cyrene, 103.
 Cyrenius, 16, 17.
 Cyril, bishop of Antioch, 248.

D.

DAMASCUS, 313.
 Damas, bishop of Magnesia, 96.
 Daniel, Book of, 8, 9, 19, 182.
 David, 10; descendants of, 77.
 Deacons, 33, 35, 90, 127, 195, 214, 215, 228, 235.
 Dead raised, 150, 163.
 Decius, emperor, 207-209, 219, 227.
 Dedication festivals, 332.
 Demetrianus, bishop of Antioch, 218, 220, 230, 242, 246.
 Demetrius, bishop of Alexandria, 166, 175, 179, 183.
 Demetrius, Jewish writer, 188.
 Demetrius, presbyter, 228.
 'Desposyni,' the, 21.
 'Diatessaron,' the, 134.
 Didymus, 227, 233.
 Diocletian, 247, 259, 279.
 Dionysia, martyr, 211.
 Dionysius, Areopagite, 66, 128.

Dionysius, bishop of Alexandria, 89, 202, 205, 229, 241-243; quoted, 208-212, 216-228.
 Dionysius, bishop of Corinth, 128; quoted, 62, 129.
 Dionysius, bishop of Rome, 223, 224, 241, 242, 244, 247.
 Dionysius, martyr, 284.
 Dionysius, martyr, 285.
 Dioscorus, confessor, 211.
 Dioscorus, presbyter, 228.
 Diospolis, 284.
 Discipline, moral, 162.
 'Disputed books,' the, 64, 86, 87, 188.
 Divorce, Roman law of, 123.
 Dius, bishop of Jerusalem, 185.
 Dius, martyr, 271.
 Docetism, 150, 187.
 'Doctrine of Apostles,' book so called, 86.
 Dolichianus, bishop of Jerusalem, 155.
 Dometius, 227, 233.
 Domitian, 77, 78, 80, 81, 132, 151.
 Domitilla, 79.
 Domninus, apostate, 187.
 Domninus, martyr, 291.
 Domnus, bishop of Antioch, 246.
 Domnus, bishop of Cæsarea, 230.
 Donatists, the, 351.
 Dorotheus, martyr, 260.
 Dorotheus, presbyter, 248.
 Dositheus, 127.
 Doxology, a form of, 119.
 Dreams, stories of, 182, 185, 186.

E.

EASTER, solemnity of, 52, 184, 233, 235, 245.
 Ebionites, 88, 152, 191.
 Ecclesiasticus, 188.
 Edessa, 29, 34.
 Egypt, martyrs of, 263-266; confessors from, 293, 298.
 Eleazar, high priest, 26.
 Eleutheropolis, 296, 298.
 Eleutherus, bishop of Rome, 136, 147, 149.
 Elias, martyr, 298.
 Elpistus, bishop, 128.
 Emisa, 270, 314.

Emperor, prayers for the, 219, 226, 356.
 Encratites, 33, 134.
 Ennathas, martyr, 296.
 Enoch, Book of, 251.
 Ephesus, 63, 65, 81, 92, 96, 103, 125, 168.
 Ephres, bishop of Jerusalem, 105.
 Epimachus, martyr, 211.
 Epistles, the Apostolic, 64, 86.
 Equinox, the, 233, 296.
 Essæans, 127.
 Estha, 20.
 Ethiopia, 36, 39.
 Eubulus, martyr, 304.
 Eucharist, the Holy, 170, 215, 216, 223, 224, 332.
 Euclid, study of, 173.
 Euelpis, lay preacher, 195.
 Eumenes, bishop of Alexandria, 106.
 Eumenia, 168.
 Euodius, bishop of Antioch, 81.
 Euphranor, 241.
 Eupolemus, 188.
 Euporus, 241.
 Eusebius, bishop of Laodicea, 228, 248-251.
 Eutychianus, bishop of Rome, 248.
 Eutychius, bishop, 244.
 'Evangelists,' 98, 153.
 Evarestus, bishop of Rome, 95.
 Evil, question as to origin of, 164, 171.
 Excommunication, 158, 169, 172, 246.
 Exorcism, 150, 164, 215, 261, 283.
 Ezra, 152.

F.

FABIAN, bishop of Rome, 202, 206, 207.
 Fabius, bishop of Antioch, 209, 213, 216.
 Fadus, 44.
 Fall of man, the, 7.
 'False ecstasy,' 158, 160.
 Famine described, 318.
 Fast, ante-paschal, various usages as to, 169.
 Fasting, 83.
 Fasts, Montanists', 161.
 Faustinus, confessor, 228.

Faustus, companion of Dionysius, 209, 228.

Faustus, martyr, 22, 271.

Felix, bishop of Rome, 247.

Felix, procurator, 54-56.

Festus, 56, 57.

Firmilian, bishop, 201, 218, 221, 244.

Firmilian, governor of Palestine, 293, 303, 304.

Flavianus, governor of Palestine, 291.

Flavius, 233.

Flavius Clemens, 79.

Florinus, 156, 164.

Florus, 62.

G.

GALATIA, church of, 157, 221.

Galba, 66.

Galen, 173.

Galerius, last illness of, 277; edict of, 278.

Galilæans, sect of, 16, 127.

Gallienus, emperor, 224, 226, 229, 236, 243.

Gallus, emperor, 219, 224.

Gamaliel, 44.

Gaul, 66, 137, 167, 169, 307, 352.

Gaza, 270, 284, 293, 306.

'Geioræ,' the, 21.

Genealogies, question of the, 19-22, 203.

Germanicus, martyr, 116.

Germanion, bishop of Jerusalem, 185.

Germanus, 225, 227.

Germanus, martyr, 206.

Gnostics, the, 94, 108.

Gorathenians, the, 127.

Gordian, emperor, 202, 205.

Gordius, bishop of Jerusalem, 185.

Gorgonius, martyr, 254, 260.

Gortyna, church of, 128.

Gospels, the Holy, 19, 83-86, 151, 153, 189, 199; book of the, 231; the apocryphal, 64, 87, 187.

Grace, Divine, power of, 116, 178.

Gratus, proconsul, 158.

Gregory (Thaumaturgus), 203, 230.

H.

HADRIAN, emperor, 104, 106, 109-111, 148.

Hadrian, martyr, 304.

Hebrew, study of, 191, 248.

Hebrews, Epistle to the, 64, 171, 188, 189, 196, 200.

Hebrews, 'Gospel' of the, 87, 89, 102, 127.

Hegesippus, quoted, 58, 79, 93, 109, 127.

Helcesaites, the, 206.

Helena, companion of Simon Magus, 46.

Helena, queen of Adiabene, 45.

Helenus, bishop of Tarsus, 218, 221, 242, 244.

Heli, 20, 21.

Heliodorus, bishop, 221.

Hell, belief in, 119, 140.

Hemerobaptists, the, 127.

Heraclas, bishop of Alexandria, 178, 190, 202, 203, 205, 222, 223.

Heraclides, martyr, 180.

Heraclides, imperial steward, 353.

Heraclitus, 171.

Herais, martyr, 180.

Heresy, first appearance of, 93; horror felt at, 165, 177.

Heretics, 107-109, 128, 130, 188, 222; question as to their baptism, 220, 223; writings of, 194, 222; conversion of, 129, 222.

Hermammon, 219, 224.

Hermas, the 'Shepherd' of, 64, 151.

Hermogenes, heretic, 130.

Hermon, bishop of Jerusalem, 252.

Hermophilus, 173.

Herod Antipas, 25.

Herod the Great, 17, 22-24, 79.

Herod of Smyrna, 118.

Herodias, 26, 27.

Heron, martyr, 180.

Heron, martyr, 211.

Heros, bishop of Antioch, 97.

Hesychius, bishop and martyr, 27.

Hexameron, the, 156, 171.

Hexapla, the, 191.

Hierapolis, 100, 131, 157, 163.

Hierax, bishop, 234, 244.

Hippolytus, bishop, 196, 197.

Hippolytus, deacon, 218.

Hosius, bishop, 353.
 Humanitarianism, 88, 172, 191, 242, 245.
 Hyginus, bishop of Rome, 111, 112, 169.
 Hymenæus, bishop of Jerusalem, 230, 252.
 Hymns, 94, 192, 245, 332.
 Hyrcanus, 18, 21.

I.

ICONIUM, 222.
 Idolmeats, 108, 296.
 Ignatius, bishop of Antioch, his epistles and martyrdom, 95, 97, 151.
 Illyricum, 63, 307.
 'Images,' 46, 252.
 Immunity from civil offices, 354.
 Imperial household, Christians in, 224, 259.
 Incarnation, the, 9, 16, 152, 221, 265.
 'Indians,' 153.
 Ingenes, martyr, 211.
 'Innocents,' the, 22.
 Irenæus, bishop of Lyons, 81, 147, 148, 170, 189; quoted, 46, 79, 81, 97, 111, 112, 114, 125, 149-152, 164, 165, 169.
 Isaiah, 12, 59.
 Ischyriion, martyr, 212.
 Isidore, martyr, 211.
 Ismael, high priest, 26.
 Italy, northern, bishops of, 246.

J.

JACOB, the patriarch, 5.
 Jacob, said to be brother of Heli, 20, 21.
 James, St., 'the Lord's brother,' 33, 34, 58-60, 66, 72, 76, 127, 154, 233; Epistle of, 86; throne of, 233.
 James, St., the son of Zebedee, 34, 42, 66.
 Jamnia, 299.
 Jeremiah, 10.
 Jericho, 191.
 Jerusalem, siege of, by Titus, 41, 59, 67-73; desolation of, 106; list of bishops of, 105, 154.

Jesus, the Name of, 10.
 Jesus, the high priest, 60.
 Jesus, the son of Ananias, 73.
 Jews, wars of, with Rome, 62, 104, 106; hostility of, towards Christians, 110, 119, 125, 159; prayed for, 294.
 John, St., Baptist, 25-28.
 John, St., the Evangelist, 34, 63, 78, 81-83, 90-92, 115, 154, 165, 170; Gospel of, 84, 138, 190, 199, 200, 239; Epistles of, 86, 102, 151, 200, 240; Apocalypse of, 78, 86, 151, 163, 238.
 John, bishop of Jerusalem, 105.
 John, 'the presbyter,' 100, 240.
 John Mark, 240.
 John, martyr, 306.
 Joseph, St., 20, 34, 152.
 Joseph, bishop of Jerusalem, 105.
 Josephus, account of, 74; referred to, 16, 19, 23, 26, 27, 38-41, 54, 55, 60, 62, 68-71, 73-76, 188, 250.
 Joshua, 5, 6, 10.
 Judaizing Christians, 88, 188, 192.
 Judas, bishop of Jerusalem, 105.
 Judas, the Galilaean, 17.
 Judas, the prophet, 160.
 Judas, the traitor, 159.
 Judas, writer, 182.
 Jude, St., 'brother of the Lord,' 93; Epistle of, 86, 188; grandsons of, 79.
 Julian, bishop of Alexandria, 153, 175.
 Julian, bishop of Apamea, 159.
 Julian I., bishop of Jerusalem, 154.
 Julian II., bishop of Jerusalem, 155.
 Julian, martyr, 210.
 Julian, martyr, 303.
 Juliana, 192.
 Justin Martyr, 121-125, 134, 151, 172; quoted, 45, 46, 110, 113, 122-125.
 Justus Barsabas, 100.
 Justus, bishop of Alexandria, 105.
 Justus I., bishop of Jerusalem, 95, 105.
 Justus II., bishop of Jerusalem, 105.
 Justus of Tiberias, 76.

L.

LACEDÆMON, church of, 128.
 Lætus, prefect of Egypt, 175.
 Laodicea, in Asia Minor, 131, 168.
 Laodicea, in Syria, 217, 248-250.
 Lapsed, the, 129, 145, 212, 216, 311, 341.
 Laranda, 195.
 Latronianus, 353.
 Laymen, sometimes invited to preach, 195; rights of, 173, 215.
 Law, the ceremonial, 8, 14, 88, 192.
 Leonides, martyr, 175, 176.
 Levi, bishop of Jerusalem, 105.
 Libraries, 152, 196, 204.
 Licinius, 272, 319, 320, 322, 328, 355-359.
 Linus, first bishop of Rome, 63, 66, 77, 81, 149.
 Logos, the Divine, 4-6, 8, 9, 11, 15.
 Longinus, philosopher, 194.
 Lucian of Antioch, martyr, 270, 314.
 Lucius, 244.
 Lucius, bishop of Rome, 220.
 Lucius, martyr, 124.
 Lucius, presbyter, 228.
 Lucius Quietus, 104.
 Lucius Verus, 113, 115.
 Lucuas, Jewish leader, 104.
 Luke, St., writings of, 16, 57, 65, 85, 92, 151, 199, 200.
 Læpus, prefect of Egypt, 103.
 Luxury, habits of, 163.
 Lyons, 137, 147, 148.
 Lysanias, 25.

M.

MACAR, martyr, 211.
 Maccabees, the, 75.
 Macrianus, 225, 236.
 Magic, 35, 45, 87, 224, 273.
 Magistrates, Christian, 264, 267.
 Magna Græcia, 154.
 Magnesia, 96.
 Malchion, 243.
 Malchus, martyr, 229.
 Mammæa, 197.
 Manganæa, 304.
 Manicheism, 247.

Marcella, martyr, 181.
 Marcellinus, bishop of Rome, 242.
 Marcellus, 226.
 Marcianus, 170.
 Marcianus, heretic, 187.
 Marcion, heresiarch, 111-113, 115, 125, 128, 130, 134, 152, 155; followers of, 121, 127, 135, 160, 229, 298.
 Marcius Turbo, 104.
 Marcus Aurelius, emperor, 115, 142, 147.
 Marcus Æmilius, 37.
 Marcus, bishop of Alexandria, 112.
 Marcus, bishop of Jerusalem, 107, 154.
 Marcus, heretic, 112.
 Marcus, 351.
 Mareotis, 227.
 Marinus, bishop, 352.
 Marinus, bishop of Tyre, 220.
 Marinus, martyr, 230.
 Mark, St., Gospel of, 48, 84, 101, 189, 199.
 ——— Alexandrian church founded by, 48, 61.
 Marriage, customs of, 208; heretical doctrines on, 134, 161.
 Martyrdom, various forms of, 96.
 Martyrs, how honoured, 120; character of, 145, 265; dignity of, 212; among heretical sects, 121, 159; Eusebius' lost 'collection' of, 121, 136, 147; character of the Gallican, 145.
 Mary of Batheazor, 70.
 Mary 'of Clopas,' 93.
 Mary, the Blessed Virgin, 22.
 Masbothæans, 127.
 Maternus, 352.
 Matter, question as to the origin of, 171.
 Matthan, 20, 21.
 Matthew, St., Gospel of, 84, 102, 151, 153, 192, 199.
 Matthias, St., 28, 33, 87, 90.
 Matthias, bishop of Jerusalem, 105.
 Maturus, martyr, 139, 141.
 Mauritania, 261, 307, 353.
 Maxentius, 273, 275, 320.
 Maximian (Hercules), referred to, 271.
 Maximilla, 156, 159, 161.
 Maximin I., emperor, 201.

Maximin II., emperor, 272, 274, 285, 289, 292, 295, 307, 308, 312, 315, 320-327.
 Maximinus, bishop of Antioch, 163.
 Maximus, bishop of Alexandria, 228, 243, 244.
 Maximus, bishop of Bostra, 243, 244.
 Maximus, bishop of Jerusalem, 154.
 Maximus, writer, 171.
 Maxys, 296.
 Mazabanes, bishop of Jerusalem, 207, 220, 230.
 Medical art, the, 143, 251.
 Melchi, 20, 21.
 Melchisedec, 12.
 Meletius, bishop in Pontus, 252.
 Melitine, 261.
 Melito, bishop of Sardis, 114, 126, 168, 172, 189.
 Menander, heresy of, 87, 107, 127.
 Mercuria, martyr, 211.
 Meruzanes, Armenian bishop, 218.
 Mesopotamia, 135, 221, 267.
 Metras, martyr, 209.
 Metrodorus, 121.
 Micah, prophecy of, 22.
 Milan, edict of, 349.
 Miltiades, bishop of Rome, 351.
 Miltiades, writer, 160, 161, 172.
 Mines, Christians set to work in, 129, 269, 275, 291, 299, 305.
 Minucius Fundanus, 110, 132.
 Miraculous powers, 149, 150, 163, 184.
 Mobs, fury of heathen, 132, 137, 140, 178, 209.
 Moderatus, 194.
 Modestus, 131.
 'Monarchy,' the Divine, 124, 164.
 Montanism, 133, 157-164, 196.
 Moses, 4-6, 8, 10, 17, 75, 135, 321.
 Moses, confessor, 216.
 Musæus, 250.
 Musanus, writer, 133.

N.

NARCISSUS, bishop of Jerusalem, 154, 166, 184-186.
 Natalius, 173.
 Nathan, 20.
 Neapolis, 113.
 Nemesion, martyr, 211.

Neon, bishop, 195.
 Neophytes, 139, 188.
 Nepos, 237.
 Nero, 54-57, 61, 132.
 Nerva, 88.
 Nicetes, 120.
 Nicolaitans, 90.
 Nicomachus, 194.
 Nicomas, bishop of Iconium, 242, 244.
 Nicomedia, 129, 259, 260, 270, 314, 322.
 Nilus, bishop and martyr, 270, 365.
 Novatus (Novatian), and his followers, 213-218, 223.
 Numerius, 194.
 Numerianus, 247.

O.

OATHS, 156, 181, 184.
 Oblation, the Eucharistic, 215.
 'Ogdoad,' the, 164.
 Old Testament, canon of the, 75, 133, 199; heretical hostility to the, 156; translations of the, 152, 191.
 Olympiads, 41.
 Onesimus, bishop of Ephesus, 96.
 Onesimus, friend of Melito, 133.
 Ordination, 195, 215.
 Origen, personal history of, 176-180, 183, 191-195, 197, 198, 201, 203, 204, 206; quoted, 63, 190, 199, 200; writings of, 198, 203, 206; 'Defence' of, 198, 205; sufferings of, 207; death of, 219.
 Osrhoene, 167.
 Ostiaries, 214.
 Otho, 66.

P.

PACHYMIUS, bishop and martyr, 271.
 Pagan writers referred to, 41, 42, 79, 104, 148, 193.
 Palestine, church of, 167; martyrs of, 281-307.
 Palmas, bishop of Amastris, 128, 167.
 Pamphilus, martyr, 204, 205, 252, 270, 292, 299; 'Life' of, 204, 299.
 Pancaas, 232.

- Pantænus, 153, 154, 188, 190, 194.
 Papias, bishop of Hierapolis, 48, 99-102.
 Papirius, 168.
 Papyrus, martyr, 121.
 Parætonium, 228.
 Paschal 'canons,' 197, 250.
 Paschal question, the, 114, 131, 167-170, 233, 250.
 Passion, commemoration of the, 257.
 Paternuthius, martyr, 305.
 Patricius, 354.
 Paul, St., 28, 36, 54, 56, 57, 61-66, 81, 97, 154, 199; Epistles of, 56, 63, 64, 241; his writings rejected by some heretics, 88, 134, 207.
 Paul, bishop, 244.
 Paul, companion of Dionysius, 228.
 Paul, heretic at Alexandria, 177.
 Paul, martyr, charity of, 294, 299.
 Paul of Samosata, bishop of Antioch, heresiarch, 171, 242-246, 248.
 Paulinus, bishop of Tyre, 330, 333.
 Paulinus, lay preacher, 195.
 Pausis, martyr, 284.
 Peleus, bishop and martyr, 270, 305.
 Pella, 67.
 Penance, 173, 205.
 Pepuza, 161, 163.
 Peræa, 54.
 Pergennius, 166.
 Pergamum, 121.
 Persecution, 61, 78, 92, 136, 175, 201, 207, 219, 224, 256, 312, 356; relief from, described, 311, 331, 339, 359.
 Persecutors, deaths of, 277, 327.
 Pertinax, emperor, 171.
 Pestilence, 235, 317, 318.
 Peter, St., 28, 34, 42, 47, 48, 61-63, 91, 154, 172, 200; Epistles of, 64, 65, 86, 102, 115, 151, 200; writings falsely ascribed to, 64, 86, 187, 189; story of his wife, 91; his connection with the Roman church, 47, 48, 62, 63, 103, 149, 172, 189.
 Peter Apselamus, martyr, 298.
 Peter, bishop of Alexandria, martyr, 253, 271, 314.
 Peter, chamberlain and martyr, 260.
 Peter, companion of Dionysius, 228.
 Peucetius, 328.
 Phæno, mine of, 270, 291.
 Pharisees, the, 17, 59, 127.
 Philadelphia, church of, 96, 160.
 Phileas, bishop and martyr, 264-266, 271.
 Philemon, presbyter, 222.
 Philetus, bishop of Antioch, 196, 198.
 Philip, St., and his daughters, 91, 92, 97, 160, 168.
 Philip, bishop of Gortyna, 130.
 Philip, bishop of Jerusalem, 105.
 Philip, emperor, 205, 207.
 Philip, tetrarch, 25, 44.
 Philip, the Asiarch, 119.
 Philo, 38-40, 53, 188, 250; quoted, 40, 49-52.
 Philomelium, 116.
 Philoromus, martyr, 264.
 Philosophers, dress of, 112, 195, 302.
 Philosophy, Gentile, 110, 124, 192, 248, 251.
 Philumena, 155.
 Phrygia, martyrs in, 267.
 'Phrygian' heresy, 156, 161.
 Pierius, 252.
 Pilate, 25, 27, 36, 40, 41, 150; forged 'Acts' of, 25, 313.
 Pilgrimage, 186.
 Pinnas, bishop, 229.
 Pinytus, bishop of Cnossus, 126, 129.
 Pionius, martyr, 121.
 Pius, bishop of Rome, 111, 112, 169.
 Platonism, 38, 110, 194.
 Pliny the younger, 94.
 Plutarchus, martyr, 178, 180.
 Polybius, bishop of Tralles, 96.
 Polycarp, bishop of Smyrna, martyr, 89, 96, 99, 114-121, 165, 168, 169, 170; quoted, 97.
 Polycrates, bishop of Ephesus, 166; quoted, 91, 168.
 Pompeius, 18.
 Pontianus, bishop of Rome, 198, 202.
 Ponticus, martyr, 143, 284.

Pontius, 187.
 Pontus, churches of, 115, 167, 203, 252; martyrs in, 268, 357.
 'Pope,' title of, 222.
 Porphyry, writings of, against Christianity, 193.
 Porphyry, martyr, 301.
 Potamiæna, martyr, 181.
 Pothinus, bishop of Lyons, and martyr, 142, 148.
 Potitus, 155.
 Preaching, 195.
 Predictions of Christ fulfilled, 71.
 Preparations for Christ's coming, 7.
 Presbyters, office of, 198, 215, 216, 353.
 Priesthood, the, 338.
 Primus, bishop of Alexandria, 103, 105.
 Primus, bishop of Corinth, 127.
 Priscilla, Montanist, 156, 161, 164.
 Priscilla, wife of Aquila, 54, 59.
 Priscus, father of Justin, 113.
 Priscus, martyr, 229.
 Probus, emperor, 247.
 Proclus, bishop, 244.
 Proclus, Montanist, 61, 92, 196.
 Procopius, martyr, 282.
 Promus, martyr, 298.
 Property of the Church, 351.
 Prophecy, gift of, 97, 125, 150, 161, 208.
 Prophets, false, 127, 156-163.
 Proseuchæ, 40.
 Protocetus, 201.
 Protogenes, bishop, 244.
 Proverbs, Book of, 6, 127.
 Psalmody, 52, 172, 237, 245, 332.
 Ptolemæus, martyr, 143.
 Ptolemæus, martyr, 211.
 Ptolemais, 170, 221.
 Ptolemies, the, 16, 152, 250.
 Publius, bishop of Athens, martyr, 128.
 Publius, bishop of Jerusalem, 154.
 Publius Julius, bishop of Develtum, 164.
 Pyruchæum (Bruchium), 249.

Q.

QUADRATUS, apologist, bishop of Athens, 97, 128, 160; quoted, 104.

Quartodecimans, the, 167-170.
 Quinta, martyr, 209.
 Quintus, 116.

R.

READERS, 214, 261.
 Rechabites, the, 59.
 Resurrection, belief in, 144.
 Rheticius, bishop of Autun, 352.
 Rhodon, 155.
 Rhossus, church of, 187.
 Ritual of the Church, 94, 332.
 Roman Church, generosity of the, 129, 214, 221; high-born members of, 165; statistics of, 214; succession of bishops in the, 81, 149, 177.
 Romanus, martyr, 283.
 Romulus, martyr, 284.
 Rufus, governor of Judæa, 106.
 Rufus, martyr, 97.
 Ruth, 21.

S.

SABBATH, the, 14, 89, 118, 236.
 Sabellius, heresy of, 221, 241.
 Sabinus, prefect of Egypt, 225, 227.
 Sabinus, prætorian prefect, 310, 322.
 Saddochus, 17.
 Sadducees, the, 60.
 Sagaris, bishop and martyr, 131, 168.
 Saints' days, 120.
 'Salaries,' 161, 172.
 Samaria, 35.
 Samaritans, 127, 294.
 Sanctus, martyr, 139.
 Saracens, 212.
 Sardis, 131, 168.
 Satan, 125, 131, 140; agency of, 45, 107, 158, 165, 258.
 Saturninus, heresy of, 107, 127, 134.
 Scandals to religion, 256, 305.
 Schism, evil of, 217.
 Schools, pagan insults to Christ in, 314.
 Scriptures, copies of the Holy,

256; inspiration of, 173; learnt by heart, 176, 299, 306; text of, 130, 173.
 Scythopolis, 296.
 Sects, the Jewish, 127.
 Secular learning, value of, 192, 194.
 Sejanus, 40.
 Seleucus, martyr, 302.
 Senate, the Roman, 113, 166, 231, 273.
 Seneca, bishop of Jerusalem, 105.
 Senior bishop sometimes primate, 167.
 Septuagint, the, 152, 191, 250.
 Serapion, bishop of Antioch, 163, 187.
 Serapion, martyr, 210.
 Serapion, penitent, 216.
 Serenius Granianus, 110.
 Serenus, disciple of Origen, martyr, 180.
 Servilius Paulus, 131.
 Seventy weeks, prophecy of the, 19, 182.
 Severa, 206.
 Severus, emperor, 175.
 Severus, heretic, 134.
 Sextus, writer, 171.
 'Shepherd,' book of the, 64, 151.
 Sicarii, the, 55, 56.
 Sicily, 193, 307, 353.
 Sidonius, confessor, 214.
 Silas, 160.
 Silvanus, bishop of Emisa, martyr, 270, 314.
 Silvanus, bishop of Gaza, martyr, 270, 291.
 Simon, high priest, 27.
 Simon Magus, 35, 45-47, 107, 112, 127.
 Slanders against Christians, 108, 109.
 Smyrna, 95, 114, 120, 168.
 Socrates, bishop of Laodicea, 248.
 Sosthenes, 28.
 Sotas, bishop of Anchialus, 164.
 Soter, bishop of Rome, 126, 127, 129, 135, 136, 169.
 Soul, error as to the, 200; theories as to the, 124.
 Spain, 307.
 'Spurious' writings, the, 86, 92.
 Statue at Paneas, the, 232.

Stephen, St, 33, 35, 66, 145.
 Stephen, bishop of Laodicea, 251.
 Stephen, bishop of Rome, 220, 221.
 Stoics, the, 153.
 'Stromata,' the, of Clement, 188.
 Subdeacons, 214, 284.
 Suicide, 276.
 Sunday, observance of, 89, 129, 131, 167.
 Symeon, bishop of Jerusalem, martyr, 77, 81, 92, 93, 127.
 Symmachus, 191, 192.
 Synagogues, 159.
 'Syneisacti,' the, 245.
 Syneros, heretic, 155.
 Synnada, 222.
 Syracuse, 352.
 'Syriac Gospel,' the, 127.
 Syriac, writings in, 32, 135.

T.

TABLE, the holy, 223, 224.
 Taposiris, 208.
 Tarsus, 218, 244.
 Tatian, 122, 155, 156, 172, 188; quoted, 122, 134.
 Telesphorus, bishop of Rome, martyr, 106, 111, 149, 169.
 Telesphorus, 241.
 Tertullian, 36, 61; quoted, 37, 61, 80, 94, 148.
 Tetrapla, the, 191.
 Thaddæus sent to Edessa, 29-32.
 Thebaid, martyrs in the, 175, 263, 271.
 Thebuthis, 127.
 Thecla, martyr, 284.
 Thelymidres, bishop of Laodicea, 217, 221.
 Themison, Montanist, 162.
 Theoctistus, bishop of Cæsarea, 195, 201, 218, 220, 230.
 Theodorus, bishop, 244.
 Theodorus, bishop and martyr, 271.
 Theodorus, lay preacher, 195.
 Theodosia, martyr, 291.
 Theodotion, 152, 191.
 Theodotus, bishop of Laodicea, 251.

Theodotus, Montanist, 159.
 Theodotus, 'the banker,' heretic, 172.
 Theodotus, 'the tanner,' heresiarch, 172.
 Theodulus, martyr, 303.
 Theonas, bishop of Alexandria, 253.
 Theophilus, bishop of Antioch, 126, 130.
 Theophilus, bishop of Cæsarea, 166, 167, 170.
 Theophilus, bishop, 244.
 Theophilus, martyr, 211.
 Theophrastus, 173.
 Theotecnus, bishop of Cæsarea, 231, 232, 243, 251.
 Theotecnus, instigator of persecution, 311, 328.
 Therapeutæ, account of the, 49-52.
 Theudas, 44.
 Thomas, St., 29, 87; Gospel falsely ascribed to, 87.
 Thræseas, bishop of Eumenia, martyr, 163, 168.
 'Thundering Legion,' the, 148.
 Tiberius, emperor, 25, 36.
 Timæus, bishop of Antioch, 248.
 Timolaus, martyr, 284.
 Timotheus, a boy, 242.
 Timotheus, martyr, 284.
 Timothy, bishop of Ephesus, 65; epistles to, 56.
 Titus, bishop of Crete, 65.
 Titus, emperor, 66, 76, 77.
 Tobias, of Edessa, 30, 31.
 Tobias, bishop of Jerusalem, 105.
 Toleration granted by emperors, 229, 278, 310, 322, 349.
 Torture, varieties of, 96, 116, 139, 257, 266, 269.
 Tradition, apostolic, 109, 115, 154, 158, 165, 167; ancient, 163, 168, 189; Jewish, 127; local, 181.
 Trajan, emperor, 80, 81, 93, 94, 103, 148.
 Tralles, 96.
 Tripolis, 284.
 Troas, 96.
 Tryphon, the Jew, 125.
 Tymion, 161.
 Tyrannion, bishop of Tyre, martyr, 270.

Tyrannus, bishop of Antioch, 248.
 Tyre, 170, 261-263, 288, 333.

U.

ULPIANUS, martyr, 288.
 Urbanus, bishop of Rome, 196, 198.
 Urbanus, confessor, 214.
 Urbanus, governor of Palestine, 284, 287, 292, 293.
 Urbicius, 123.
 Ursus, 353.

V.

VALENS, bishop of Jerusalem, 155.
 Valens, deacon and martyr, 299.
 Valentina, martyr, 204.
 Valentinus, heresy of, 111, 112, 115, 127, 135, 164, 192.
 Valerian, emperor, 224-226, 229.
 Valerius Gratus, 26.
 Vespasian, emperor, 41, 66, 72, 74, 77, 78, 148.
 Vettius Epagathus, martyr, 138.
 Victor, bishop of Rome, 91, 166-170, 172.
 Vienne, 27, 137.
 Vigils, 52, 184, 205.
 Virgins, 51, 294, 296.

W.

WIDOWS, 214.
 Wisdom, Book of, 151, 171.
 'Wisdom,' the Divine, 6.
 Worship, early Christian, 94; meetings for, 120, 226, 227, 255, 332.

X.

XYSTUS I., bishop of Rome, 105, 106, 169.
 Xystus II., bishop of Rome, 221, 223, 224, 230, 242.

Z.

ZACCHÆUS, bishop of Jerusalem, 105.

Zacchæus, martyr, 282.

Zambdas, bishop of Jerusalem,
252.

Zebinas, martyr, 296.

Zebinus, bishop of Antioch, 198.

Zeno, martyr, 211.

Zenobius, martyr, 270.

Zephyrinus, bishop of Rome, 61,
Zeus Philius, statue of, 312.

172, 190, 196.

Zosimus, martyr, 97.

Zoticus, bishop of Comana, 159.

Zoticus Otrenus, 157.

SELECT LIST

STANDARD THEOLOGICAL WORKS

OF

PRINTED AT

THE CLARENDON PRESS, OXFORD.

THE HOLY SCRIPTURES, ETC. . . page 1	ENGLISH THEOLOGY page 6
FATHERS OF THE CHURCH, ETC. „ 4	LITURGIOLOGY „ 8
ECCLESIASTICAL HISTORY, ETC. „ 5	

1. THE HOLY SCRIPTURES, ETC.

HEBREW, etc. *Notes on the Text of the Book of Genesis.* By G. J. Spurrell, M.A. *Second Edition.* Crown 8vo. 12s. 6d.

— *Notes on the Hebrew Text of the Books of Kings.* By C. F. Burney, M.A. 8vo. 14s. net.

— *Notes on the Hebrew Text of the Books of Samuel.* By S. R. Driver, D.D. 8vo. 14s.

— *Treatise on the use of the Tenses in Hebrew.* By S. R. Driver, D.D. *Third Edition.* Crown 8vo. 7s. 6d.

— *The Psalms in Hebrew without points.* Stiff covers, 2s.

— *A Commentary on the Book of Proverbs.* Attributed to Abraham Ibn Ezra. Edited from a MS. in the Bodleian Library by S. R. Driver, D.D. Crown 8vo, paper covers, 3s. 6d.

— *Ecclesiasticus* (xxxix. 15-xlix. 11). The Original Hebrew, with Early Versions and English Translation, &c. Edited by A. E. Cowley, M.A., and Ad. Neubauer, M.A. 4to. 10s. 6d. net.

— Translated from the Original Hebrew, with a Facsimile. Crown 8vo, stiff covers, 2s. 6d.

— Facsimiles of the Fragments hitherto recovered of the Book of Ecclesiasticus in Hebrew. 60 leaves. Collotype. In a Cloth Box. 1l. 1s. net. (Published jointly by the Oxford and Cambridge University Presses.)

— *The Book of Tobit.* A Chaldee Text, from a unique MS. in the Bodleian Library; with other Rabbinical Texts, English Translations, and the Itala. Edited by Ad. Neubauer, M.A. Crown 8vo. 6s.

— *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, with an Appendix containing the Biblical Aramaic, based on the Thesaurus and Lexicon of Gesenius, by Francis Brown, D.D., S. R. Driver, D.D., and C. A. Briggs, D.D.

Parts I—X. Small 4to. 2s. 6d. each.

— *Gesenius' Hebrew Grammar.* As Edited and Enlarged by E. Kautzsch. Translated from the Twenty-fifth German Edition by the late Rev. G. W. Collins, M.A. The Translation revised and adjusted to the Twenty-sixth Edition by A. E. Cowley, M.A. 8vo. 21s.

— *Hebrew Accentuation of Psalms, Proverbs, and Job.* By William Wickes, D.D. 8vo. 5s.

— *Hebrew Prose Accentuation.* By the same Author. 8vo. 10s. 6d.

— *The Book of Hebrew Roots*, by Abu 'l-Walid Marwān ibn Janāh, otherwise called Rabbi Yōnāh. Now first edited, with an appendix, by Ad. Neubauer. 4to. 2l. 7s. 6d.

Oxford: Clarendon Press. London: HENRY FROWDE, Amen Corner, E.C.

ETHIOPIC. *The Book of Enoch.* Translated from Dillmann's Ethiopic Text (emended and revised), and edited by R. H. Charles, M.A. 8vo. 16s.

GREEK. *A Concordance to the Septuagint and the other Greek Versions of the Old Testament, including the Apocryphal Books.* By the late Edwin Hatch, M.A., and H. A. Redpath, M.A. In six Parts, imperial 4to, 21s. each.

— *Supplement to the above, Fasc. I.* Containing a Concordance to the Proper Names occurring in the Septuagint. By H. A. Redpath, M.A. Imperial 4to. 16s.

— *Essays in Biblical Greek.* By Edwin Hatch, M.A., D.D. 8vo. 10s. 6d.

— *Origenis Hexaplorum quae supersunt; sive, Veterum Interpretum Graecorum in totum Vetus Testamentum Fragmenta.* Edidit Fridericus Field, A.M. 2 vols. 4to. 5l. 5s.

— **NEW TESTAMENT.** *Novum Testamentum Graece.* Antiquissimum Codicum Textus in ordine parallelo dispositi. Accedit collatio Codicis Sinaitici. Edidit E. H. Hansell, S.T.B. Tomi III. 8vo. 24s.

— *Novum Testamentum Graece.* Accedunt parallela S. Scripturae loca, etc. Edidit Carolus Lloyd, S.T.P.R. 18mo. 3s.

On writing-paper, with wide margin, 7s. 6d.

— *Appendices ad Novum Testamentum Stephanicum,* jam inde a Millii temporibus Oxoniensium manibus tritum; curante Gulmo Sanday, A.M., S.T.P., LL.D. I. Collatio textus Westcottio-Hortiani (jure permissa) cum textu Stephanico anni MDL. II. Delectus lectionum notatu dignissimarum. III. Lectiones quaedam ex codicibus versionum Memphiticae Armeniacae Aethiopicae fusiùs illustratae. Extra fcap. 8vo, cloth, 3s. 6d.

GREEK. *Novum Testamentum Graece juxta Exemplar Millianum.* 18mo. 2s. 6d. On writing paper, with wide margin, 7s. 6d.

— *The Greek Testament,* with the Readings adopted by the Revisers of the Authorised Version, and Marginal References—

(1) 8vo. *Second Edition.* 10s. 6d.

(2) Fcap. 8vo. *New Edition.* 4s. 6d. Also, on India Paper, cloth, 6s., and in leather bindings.

(3) The same, on writing-paper, with wide margin, 15s.

— *The Parallel New Testament, Greek and English;* being the Authorised Version, 1611; the Revised Version, 1881; and the Greek Text followed in the Revised Version. 8vo. 12s. 6d.

— *Outlines of Textual Criticism applied to the New Testament.* By C. E. Hammond, M.A. *Sixth Edition Revised.* Crown 8vo. 4s. 6d.

— *A Greek Testament Primer.* An Easy Grammar and Reading Book for the use of Students beginning Greek. By E. Miller, M.A. *Second Edition.* Extra fcap. 8vo, 2s.; cloth, 3s. 6d.

— *Horae Synopticae.* Contributions to the study of the Synoptic Problem. By the Rev. Sir John C. Hawkins, Bart., M.A. 8vo. 7s. 6d.

LATIN. *Libri Psalmorum Versio antiqua Latina, cum Paraphrasi Anglo-Saxonica.* Edidit B. Thorpe, F.A.S. 8vo. 10s. 6d.

— *Old-Latin Biblical Texts:* No. I. Edited with Introduction and Appendices by John Wordsworth, D.D. Small 4to, stiff covers, 6s.

— *Old-Latin Biblical Texts:* No. II. Edited by John Wordsworth, D.D., W. Sanday, M.A., D.D., and H. J. White, M.A. Small 4to, stiff covers, 21s.

LATIN. Old-Latin Biblical

Texts: No. III. Edited (under the direction of the Bishop of Salisbury), by H. J. White, M.A. Small 4to, stiff covers, 12s. 6d.

Old-Latin Biblical

Texts: No. IV. Portions of the Acts, of the Epistle of St. James, and of the First Epistle of St. Peter, from the Bobbio Palimpsest (s), now numbered Cod. 16 in the Imperial Library at Vienna. Edited by H. J. White, M.A. 5s.

Nouum Testamentum Domini

Nostri Iesu Christi Latine, secundum Editionem S. Hieronymi. Ad Codicum Manuscriptorum fidem recensuit Iohannes Wordsworth, S.T.P., Episcopus Sarisburiensis. In operis societatem adsumto Henrico Iuliano White, A.M. 4to.

Pars I, buckram, 2l. 12s. 6d.

Also separately—

Fasc. I, 12s. 6d. Fasc. II, 7s. 6d.

„ III, 12s. 6d. „ IV, 1cs. 6d.

Fasc. V, 10s. 6d.

A Binding case for the five Fasciculi is issued at 3s.

OLD-FRENCH. Libri Psalmorum

Versio antiqua Gallica e Cod. ms. in Bibl. Bodleiana adseruato, una cum Versione Metrica aliisque Monumentis peruestis. Nunc primum descripsit et edidit Franciscus Michel, Phil. Doc. 8vo. 10s. 6d.

ENGLISH. The Books of

Job, Psalms, Proverbs, Ecclesiastes, and the Song of Solomon. According to the Wycliffite Version of Hereford and Purvey. With Introduction and Glossary by W. W. Skeat, Litt. D. 3s. 6d.

The New Testament. According to the same Version. 6s.

The Holy Bible,

Revised Version*.

Cheap Editions for School Use.

Revised Bible. Pearl 16mo, cloth boards, 10d.

Revised New Testament. Nonpareil 32mo, 3d.; Brevier 16mo, 6d.; Long Primer 8vo, 9d.

* The Revised Version is the joint property of the Universities of Oxford and Cambridge.

ENGLISH. The Oxford Bible

for Teachers, containing the Holy Scriptures, together with a new, enlarged, and illustrated edition of the *Oxford Helps to the Study of the Bible*, comprising Introductions to the several Books, the History and Antiquities of the Jews, the results of Modern Discoveries, and the Natural History of Palestine, with copious Tables, Concordance and Indices, and a series of Maps. Prices in various sizes and bindings from 3s. to 50s.

— *Helps to the Study of the Bible*, taken from the *Oxford Bible for Teachers. New, Enlarged, and Illustrated Edition.*

Pearl 16mo, stiff covers, 1s. net.

Nonpareil 8vo, cloth boards, 2s. 6d.

Large Type edition, long primer 8vo, cloth boards, 5s.

— *The Parallel Psalter:*

being the Prayer-book Version of the Psalms and a New Version arranged on opposite pages. With an Introduction and Glossaries by S. R. Driver, D.D. Fcap. 8vo. 6s.

— *The Psalter, or Psalms*

of David, and certain Canticles, with a Translation and Exposition in English, by Richard Rolle of Hampole. Edited by H. R. Bramley, M.A. With an Introduction and Glossary. Demy 8vo. 1l. 1s.

— *Studia Biblica et Ecclesiastica.* Essays in Biblical and Patristic Criticism, and kindred subjects. By Members of the University of Oxford. 8vo.

Vol. I. 10s. 6d. Vol. II. 12s. 6d.

Vol. III. 16s. Vol. IV. 12s. 6d.

Vol. V, Pt. I. 3s. 6d. Vol. V, Pt. II.

3s. 6d. Vol. V, Part III. 2s. 6d.

Vol. V, Pt. IV. 4s. 6d.

— *The Book of Wisdom:*

the Greek Text, the Latin Vulgate, and the Authorised English Version; with an Introduction, Critical Apparatus, and a Commentary. By W. J. Deane, M.A. 4to. 12s. 6d.

2. FATHERS OF THE CHURCH, ETC.

St. Athanasius : *Orations against the Arians.* With an account of his Life by William Bright, D.D. Crown 8vo. 9s.

— *Historical Writings, according to the Benedictine Text.* With an Introduction by W. Bright, D.D. Crown 8vo. 10s. 6d.

St. Augustine : *Select Anti-Pelagian Treatises, and the Acts of the Second Council of Orange.* With an Introduction by William Bright, D.D. Crown 8vo. 9s.

St. Basil : *The Book of St. Basil on the Holy Spirit.* A Revised Text, with Notes and Introduction by C. F. H. Johnston, M.A. Crown 8vo. 7s. 6d.

Canons of the First Four General Councils of Nicaea, Constantinople, Ephesus, and Chalcedon. With Notes by W. Bright, D.D. Second Edition. Crown 8vo. 7s. 6d.

Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum. Edidit J. A. Cramer, S.T.P. Tomi VIII. 8vo. 2l. 8s. net.

Clementis Alexandrini Opera, ex recensione Guil. Dindorfii. Tomi IV. 8vo. 3l. net.

Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini in XII Prophetas. Edidit P. E. Pusey, A.M. Tomi II. 8vo. 2l. 2s.

— *in D. Joannis Evangelium.* Accedunt Fragmenta Varianon Tractatus ad Tiberium Diaconum Duo. Edidit post Aubertum P. E. Pusey, A.M. Tomi III. 8vo. 2l. 5s.

— *Commentarii in Lucae Evangelium quae supersunt Syriace.* E mss. apud Mus. Britan. edidit R. Payne Smith, A.M. 4to. 1l. 2s.

Cyrilli Commentarii in Lucae Evangelium quae supersunt Syriace. Translated by R. Payne Smith, M.A. 2 vols. 8vo. 14s.

Ephraemi Syri, Rabulae Episcopi Edesseni, Balaei, aliorumque Opera Selecta. E Codd. Syriacis mss. in Museo Britannico et Bibliotheca Bodleiana asservatis primus edidit J. J. Overbeck. 8vo. 1l. 1s.

Eusebii Pamphili Evangelicae Praeparationis Libri XV. Ad Codd. mss. denuo collatos recensuit Anglice nunc primum reddidit notis et indicibus instruxit E. H. Gifford, S.T.P. Tomi IV. 8vo. 5l. 5s. net. (Translation only, 2 vols., 25s. net.)

— *Evangelicae Praeparationis Libri XV.* Ad Codd. mss. recensuit T. Gaisford, S.T.P. Tomi IV. 8vo. 1l. 10s.

— *Evangelicae Demonstrationis Libri X.* Recensuit T. Gaisford, S.T.P. Tomi II. 8vo. 15s.

— *contra Hieroclem et Marcellum Libri.* Recensuit T. Gaisford, S.T.P. 8vo. 7s.

Eusebius' Ecclesiastical History, according to the text of Burton, with an Introduction by W. Bright, D.D. Crown 8vo. 8s. 6d.

Evagrii Historia Ecclesiastica, ex recensione H. Valesii. 8vo. 4s.

Irenaeus : The Third Book of St. Irenaeus, Bishop of Lyons, against Heresies. With short Notes and a Glossary by H. Deane, B.D. Crown 8vo. 5s. 6d.

Patrum Apostolicorum, S. Clementis Romani, S. Ignatii, S. Polycarpi, quae supersunt. Edidit Guil. Jacobson, S.T.P.R. Tomi II. 8vo. 1l. 1s.

Philo. *About the Contemporary Life; or, the Fourth Book of the Treatise concerning Virtues.* Critically edited, with a defence of its genuineness. By Fred. C. Conybeare, M.A. 8vo. 14s.

Reliquiae Sacrae secundi tertique saeculi. Recensuit M. J. Routh, S.T.P. Tomi V. 8vo. 1l. 5s.

Scriptorum Ecclesiasticorum Opuscula. Recensuit M. J. Routh, S.T.P. Tomi II. 8vo. 10s.

Socrates' Ecclesiastical History, according to the Text of Hussey, with an Introduction by William Bright, D.D. Crown 8vo. 7s. 6d.

Sozomeni Historia Ecclesiastica. Edidit R. Hussey, S.T.B. Tomi III. 8vo. 15s.

Tertulliani Apologeticus adversus Gentes pro Christianis. Edited, with Introduction and Notes, by T. Herbert Bindley, B.D. Crown 8vo. 6s.

de Praescriptione Haereticorum: ad Martyras: ad Scapulam. Edited, with Introduction and Notes, by T. Herbert Bindley, B.D. Crown 8vo. 6s.

Theodoreti Ecclesiasticae Historiae Libri V. Recensuit T. Gaisford, S.T.P. 8vo. 7s. 6d.

3. ECCLESIASTICAL HISTORY, ETC.

Adamnani Vita S. Columbae. Edited, with Introduction, Notes, and Glossary, by J. T. Fowler, M.A., D.C.L. Crown 8vo, half-bound, 8s. 6d. net.

— The same, together with Translation. 9s. 6d. net.

Baedae Historia Ecclesiastica. *A New Edition.* Edited, with Introduction, English Notes, &c., by C. Plummer, M.A. 2 vols. Crown 8vo. 21s. net.

Bedford (W.K.R.). The Blazon of Episcopacy. Being the Arms borne by, or attributed to, the Archbishops and Bishops of England and Wales. With an Ordinary of the Coats described and of other Episcopal Arms. *Second Edition, Revised and Enlarged.* With One Thousand Illustrations. Sm. 4to, buckram, 31s. 6d. net.

Bigg. The Christian Platonists of Alexandria. By Charles Bigg, D.D. 8vo. 10s. 6d.

Bingham's Antiquities of the Christian Church, and other Works. 10 vols. 8vo. 3l. 3s.

Bright. Chapters of Early English Church History. By W. Bright, D.D. *Third Edition.* 8vo. 12s.

Burnet's History of the Reformation of the Church of England. A new Edition, by N. Pocock, M.A. 7 vols. 8vo. 1l. 10s.

Cardwell's Documentary Annals of the Reformed Church of England; being a Collection of Injunctions, Declarations, Orders, Articles of Inquiry, &c. from 1546 to 1716. 2 vols. 8vo. 18s.

Carleton. The Part of Rheims in the Making of the English Bible. By J. G. Carleton, D.D. 8vo. 9s. 6d. net.

Conybeare. The Key of Truth. A Manual of the Paulician Church of Armenia. The Armenian Text, edited and translated with illustrative Documents and Introduction by F. C. Conybeare, M.A. 8vo. 15s. net.

Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland. Edited, after Spelman and Wilkins, by A. W. Haddan, B.D., and W. Stubbs, D.D. Vols. I and III. Medium 8vo, each 1l. 1s. Vol. II, Part I. Med. 8vo, 10s. 6d. Vol. II, Part II. *Church of Ireland; Memorials of St. Patrick.* Stiff covers, 3s. 6d.

Fuller's Church History of Britain. Edited by J. S. Brewer, M.A. 6 vols. 8vo. 2l. 12s. 6d. net.

Gee. The Elizabethan Clergy and the Settlement of Religion, 1558-1564. By Henry Gee, B.D., F.S.A. With Illustrative Documents and Lists. 8vo. 10s. 6d. net.

Gibson's Synodus Anglicana. Edited by E. Cardwell, D.D. 8vo. 6s.

Hamilton's (Archbishop John) Catechism, 1552. Edited, with Introduction and Glossary, by Thomas Graves Law. With a Preface by the Right Hon. W. E. Gladstone. Demy 8vo. 12s. 6d.

Horstman. Nova Legenda Angliae; As collected by John of Tynemouth, John Capgrave, and others, and first printed, with New Lives, by Wynkyn de Worde, 1516. Now re-edited, with fresh material from MS. and printed sources by Carl Horstman, Ph.D. 2 vols. 8vo. 1l. 16s. net.

John, Bishop of Ephesus. The Third Part of his Ecclesiastical History. [In Syriac.] Now first edited by William Cureton, M.A. 4to. 1l. 12s.

— *The same*, translated by R. Payne Smith, M.A. 8vo. 10s.

Le Neve's Fasti Ecclesiae Anglicanae. Corrected and continued from 1715 to 1853 by T. Duffus Hardy. 3 vols. 8vo. 1l. 10s. net.

Noelli (A.) Catechismus sive prima institutio disciplinae Pietatis Christianae Latine explicata. Editio nova cura Guil. Jacobson, A.M. 8vo. 5s. 6d.

Ommanney. A Critical Dissertation on the Athanasian Creed. By G. D. W. Ommanney, M.A. 8vo. 16s.

Records of the Reformation. The Divorce, 1527-1533. Mostly now for the first time printed from MSS. in the British Museum and other Libraries. Collected and arranged by N. Pocock, M.A. 2 vols. 8vo. 1l. 16s.

Reformatio Legum Ecclesiasticarum. The Reformation of Ecclesiastical Laws, as attempted in the reigns of Henry VIII, Edward VI, and Elizabeth. Edited by E. Cardwell, D.D. 8vo. 6s. 6d.

Rogers. Baptism and Christian Archaeology. By Clement F. Rogers, M.A. With many Illustrations. 8vo. (Offprint of *Studia Biblica*, Vol. V, Part IV.) Cloth, 5s. net.

Shirley. Some Account of the Church in the Apostolic Age. By W.W. Shirley, D.D. Second Edition. Fcap. 8vo. 3s. 6d.

Stubbs. Registrum Sacrum Anglicanum. An attempt to exhibit the course of Episcopal Succession in England. By W. Stubbs, D.D. Small 4to. Second Edition. 10s. 6d.

Turner. Ecclesiae Occidentalis Monumenta Iuris Antiquissima: Canonum et Conciliorum Graecorum Interpretationes Latinae. Edidit Cuthbertus Hamilton Turner, A.M. Fasc. I. pars. I. 4to, stiff covers. 1cs. 6d.

4. ENGLISH THEOLOGY.

Bradley. Lectures on the Book of Job. By George Granville Bradley, D.D., Dean of Westminster. Crown 8vo. 7s. 6d.

— *Lectures on Ecclesiastes.* By the same. Second Edition. Crown 8vo. 5s. 6d.

Bull's Works, with Nelson's Life. Edited by E. Burton, D.D. 8 vols. 8vo. 2l. 9s.

Burnet's Exposition of the XXXIX Articles. 8vo. 7s.

Butler's Works. Divided into Sections; with Sectional Headings; an Index to each volume; and some occasional Notes; also Prefatory Matter. Edited by the Right Hon. W. E. Gladstone. 2 vols. Medium 8vo. 14s. each.

Cranmer's Works. Collected and arranged by H. Jenkyns, M.A., Fellow of Oriel College. 4 vols. 8vo. 1l. 10s.

Enchiridion Theologicum
Anti-Romanum.

Vol. I. Jeremy Taylor's Dissuasive from Popery, and Treatise on the Real Presence. 8vo. 8s.

Vol. II. Barrow on the Supremacy of the Pope, with his Discourse on the Unity of the Church. 8vo. 7s. 6d.

Vol. III. Tracts selected from Wake, Patrick, Stillingfleet, Clagett, and others. 8vo. 11s.

Greswell's *Harmonia Evangelica.* Fifth Edition. 8vo. 9s. 6d.

Hall's Works. Edited by P. Wynter, D.D. 10 vols. 8vo. 3l. 3s.

Heurtley. *Harmonia Symbolica: Creeds of the Western Church.* By C. Heurtley, D.D. 8vo. 6s. 6d.

Homilies appointed to be read in Churches. Edited by J. Griffiths, D.D. 8vo. 7s. 6d.

Hooker. *An Introduction to the Fifth Book of Hooker's Treatise of the Laws of Ecclesiastical Polity.* By F. Paget, D.D. Medium 8vo. 7s. 6d.

— **Works, with his Life** by Walton, arranged by John Keble, M.A. Seventh Edition. Revised by R. W. Church, M.A., Dean of St. Paul's, and F. Paget, D.D. 3 vols. medium 8vo. 1l. 16s.

For the convenience of purchasers, Vol. II of this edition (*Ecclesiastical Polity, Book V*), is sold separately, price Twelve Shillings.

Hooker. *The Text* as arranged by J. Keble, M.A. 2 vols. 8vo. 11s.

Jackson's (Dr. Thomas) Works. 12 vols. 8vo. 3l. 6s.

Jewel's Works. Edited by R. W. Jelf, D.D. 8 vols. 8vo. 1l. 10s.

Martineau. *A Study of Religion: its Sources and Contents.* By James Martineau, D.D. Second Edition. 2 vols. Crown 8vo. 15s.

Patrick's Theological Works. 9 vols. 8vo. 1l. 1s.

Pearson's *Exposition of the Creed.* Revised and corrected by E. Burton, D.D. Sixth Edition. 8vo. 10s. 6d.

— ***Minor Theological Works.*** Edited with a Memoir, by Edward Churton, M.A. 2 vols. 8vo. 10s.

Sanday. *The Sacred Sites of the Gospels.* By W. Sanday, D.D. With many Illustrations, including drawings of the Temple by Paul Waterhouse. 8vo. 13s. 6d. net.

Sanderson's Works. Edited by W. Jacobson, D.D. 6 vols. 8vo. 1l. 10s.

Stillingfleet's *Origines Sacrae.* 2 vols. 8vo. 9s.

— ***Rational Account of the Grounds of Protestant Religion;*** being a vindication of Archbishop Laud's Relation of a Conference, &c. 2 vols. 8vo. 10s.

Taylor. *The Oxyrhynchus Logia and the Apocryphal Gospels.* By the Rev. Charles Taylor, D.D. 8vo, paper covers, 2s. 6d. net.

Wall's *History of Infant Baptism.* Edited by H. Cotton, D.C.L. 2 vols. 8vo. 1l. 1s.

Waterland's Works, with Life, by Bp. Van Mildert. *A new Edition,* with copious Indexes. 6 vols. 8vo. 2l. 11s.

— ***Review of the Doctrine of the Eucharist,*** with a Preface by the late Bishop of London. Crown 8vo. 6s. 6d.

Wheatly's *Illustration of the Book of Common Prayer.* 8vo. 5s.

Wyclif. *A Catalogue of the Original Works of John Wyclif.* By W. W. Shirley, D.D. 8vo. 3s. 6d.

Wyclif. *Select English Works.* By T. Arnold, M.A. 3 vols. 8vo. 1l. 1s. net.

— *Triologus.* With the Supplement now first edited. By Gotthard Lechler. 8vo. 7s.

5. LITURGIOLOGY.

Cardwell's *Two Books of Common Prayer*, set forth by authority in the Reign of King Edward VI, compared with each other. *Third Edition.* 8vo. 7s.

— *History of Conferences on the Book of Common Prayer from 1551 to 1690.* 8vo. 7s. 6d.

The Gelasian Sacramentary. *Liber Sacramentorum Romanæ Ecclesiæ.* Edited, with Introduction, Critical Notes, and Appendix, by H. A. Wilson, M.A. Medium 8vo. 18s.

Liturgies, Eastern and Western. Edited, with Introductions and Appendices, by F. E. Brightman, M.A., on the Basis of the former Work by C. E. Hammond, M.A.

Vol. I. *Eastern Liturgies.* Demy 8vo. 1l. 1s.

Helps to the Study of the Book of Common Prayer: Being a Companion to Church Worship. By the Very Rev. W. R. Stephens,

B.D., Dean of Winchester. Crown 8vo. 2s. 6d. net; also in leather bindings.

Leofric Missal, The, as used in the Cathedral of Exeter during the Episcopate of its first Bishop, A.D. 1050-1072; together with some Account of the Red Book of Derby, the Missal of Robert of Jumièges, &c. Edited, with Introduction and Notes, by F. E. Warren, B.D., F.S.A. 4to, half-morocco, 1l. 15s.

Maskell. *Ancient Liturgy of the Church of England*, according to the uses of Sarum, York, Hereford, and Bangor, and the Roman Liturgy arranged in parallel columns, with preface and notes. By W. Maskell, M.A. *Third Edition.* 8vo. 15s.

— *Monumenta Ritualia Ecclesiæ Anglicanæ.* The occasional Offices of the Church of England according to the old use of Salisbury, the Prymer in English, and other prayers and forms, with dissertations and notes. *Second Edition.* 3 vols. 8vo. 2l. 10s.

Warren. *The Liturgy and Ritual of the Celtic Church.* By F. E. Warren, B.D. 8vo. 14s.

OXFORD

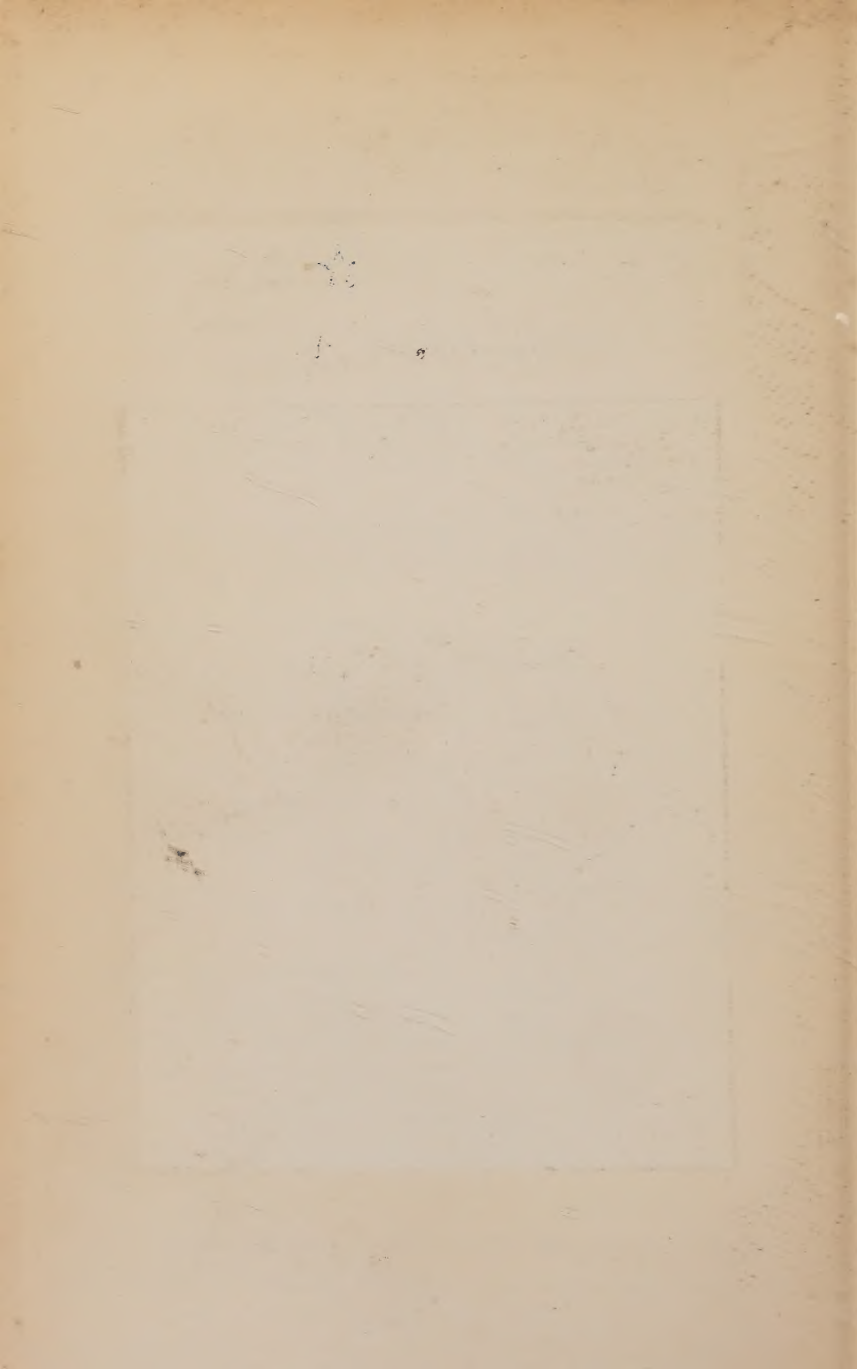
AT THE CLARENDON PRESS

LONDON: HENRY FROWDE

OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE, AMEN CORNER, E.C.

EDINBURGH: 12 FREDERICK STREET; GLASGOW: 104 WEST GEORGE STREET;

NEW YORK: 91 & 93 FIFTH AVENUE.

38437
Eusebius Pamphili

270.1A
En 776r
cop. 2

Ecclesiastical hist.

270.1A
En 776r
cop. 2

38437

